Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ARGETOIANU, CONSTANTIN
Memorii pentru cei de mâine / Constantin Argetoianu. - Bucureşti :
Paul Editions, 2022-
8 vol.
ISBN 978-606-9703-51-9
Vol. 7. : 1932-1934. - 2022. - ISBN 978-606-9703-61-8

821.135.1
94

Redactare: *Nicoleta Monoran*
Tehnoredactare: *Paul Editions*
Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Casa Presei Libere, nr. 1, Corp C, Sector 1, București
www.pauleditions.ro
e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,
vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,
mihaela.enache@pauleditions.ro
tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT
E-mail: office@artprint.ro

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII PENTRU CEI DE MÂINE

Amintiri din vremea celor de ieri

1932-1934

Paul Editions

Plec în străinătate • Veneția • Napoli: lucrările noi • Pompei • Consulii noștri • Roma: primire oficială • Roma fascismului • La Castello di Constantino și la Scacchi • Săpăturile arheologice • Plimbări la Frascati, Albano, Ostia • Mussolini și Hitler • Vizită la Duce în Palazzo Veneția • Audiență la Rege, la Regină • Ne primește și Papa Pius al XI-lea • Cardinalul Pacelli • Mese și prieteni • Palazzo Farnese și Palazzo Gabrielli • Presa • Școala Română • Plec la Paris.

Muncisem din greu de la aprilie și până la decembrie, dar cu tot dreptul câștigat la câteva săptămâni de odihnă nu m-aș fi hotărât să trec granița dacă soluționarea unora din cele mai importante probleme ale Departamentului meu nu m-ar fi chemat la Paris. Era mai întâi plata ratelor anuale pentru comenzile militare, din care 90% reprezentau sume datorate la Skoda și la Creusot. Suspendarea comenzii de tunuri la Skoda era numai vremelnică; nu plătisem nimic pe 1931 (pe baza acestei suspendări, care dealtminteri nu privea decât comanda Skoda) și în acea epocă acută a crizei nu puteam înscrie nici o sumă, cât de mică, în Bugetul pe 1932 în contul miliardului și jumătate de lei pe care ne angajasem să-l vărsăm în acel an. Starea de criză și de insolvabilitate nu era încă un concept european și, bună sau rea, politica mea în acele vremuri era încă bazată cum am arătat-o deja pe respectul integral al obligațiunilor datoriei publice, pe plata la zi a cupoanelor și a amortismentului, pe respectul convențiilor încheiate în momentul stabilizării monetare, pe menținerea convertibilității leului. Convingerea mea era că numai astfel se putea menține creditul Statului și sacrificasem acestei concepții lichidarea la zi a multor din obligațiunile interne ale Tezaurului, cu riscul de a-mi aprinde paie în cap prin neplata salariilor și a pensiilor. Am încercat să lămuresc în altă parte a acestor *Amintiri* gândul care m-a condus la aplicarea acestei politici financiare.

Prevederile încasărilor pe 1932 se arătau însă atât de dezastruoase, încât un remediu trebuia neapărat adus stării de lucruri existente. Trebuia să obțin de la creditorii străini suspendarea amortismentului Datoriei noastre Publice (despre o reducere a dobânzii sau a cuponului,

nu se putea încă vorbi atunci) iar pentru comenzile militare, sau să ajung la o combinație de plată în afară de resursele noastre ordinare, sau să obțin rezilierea lor, în dauna apărării naționale[1]. Franța, plină de bani în acel moment, și interesată la executarea comenzilor contractate cu Creusot și chiar cu Skoda, ne putea veni în ajutor pe baza legii care autoriza Guvernul francez să finanțeze 60% din valoarea comenzilor contractate cu industria franceză – și putea să întindă această finanțare și asupra comenzii contractate cu Skoda. Ar fi fost o favoare, desigur, dar o favoare admisibilă, dată fiind situația noastră de aliați și legăturile Skodei cu industria și cu băncile franceze. Începusem negocierile privitoare la amortismentul datoriei publice, și la comenzile militare, încă din septembrie, prin Zeuceanu (reprezentantul Ministerului de Finanțe la Paris) și prin Cesianu dar cu toate străduințele lor nu putusem încă ajunge în decembrie la un rezultat pozitiv. Mai începusem, tot prin ei, negocieri cu privire la un avans de un miliard de franci, pe termen scurt, avans pe care Trezoreria Ministerului de Finanțe francez ar fi urmat să-l facă Trezoreriei Ministerului de Finanțe român, precum și tratative foarte strânse pentru vânzarea redevențelor de petrol ale Statului – circa 70.000 de vagoane. Telegrame și telefoane zilnice nu ajunseseră să clintească din loc toate aceste afaceri. Ce părea câștigat într-o zi, se desfăcea a doua zi. M-am întrebat de multe ori dacă Zeuceanu, complet înfeudat de Titulescu, nu mă trăda pe mine și prin mine interesele țării. Am putut constata însă, odată la Paris, că bietul om lucrase cu tot devotamentul dar că se izbise la francezi de o completă neînțelegere a împrejurărilor. Ca ministru de finanțe aveam datoria să lămuresc odată, într-un fel sau într-altul, toate aceste chestiuni, și o asemenea lămurire nu o puteam încerca decât la fața locului.

Mai era un motiv care cerea deplasarea mea la Paris. Titulescu, al cărui orizont politic n-a depășit niciodată personalitatea lui, se răzbuna de lovitura primită în aprilie făcând Guvernului Iorga cea mai grea atmosferă, atât în Franța cât și în Anglia. Întinsele sale relații și incontestabila sa influență izbutiseră să convingă cercurile franceze mai ales, atât despre precaritatea noastră guvernamentală cât și despre tendințele noastre germanofile (!). Despre ale mele în special, ceea ce era totuna, în ochii străinilor, Guvernul Iorga fiind Guvernul Argetoianu (!). Pangal[2], plecat la Paris „în explorare" și ca să sondeze terenul, îmi telegrafiase că printre oamenii mai apropiați de Guvern domnea o vădită neîncredere în noi, că situația era

[1] Anii de pace care au urmat au dovedit ca aceasta ar fi fost cea mai nimerită soluție, dar cine se putea pune cu armata, și cu Regele care susținea înzestrarea ei?

[2] Subsecretar de stat la Președinția Consiliului.

de-a dreptul îngrijorătoare și că uneltele lui Titulescu izbutiseră în campania lor. Pangal adăuga că, atâta timp cât această atmosferă grea va apăsa asupra noastră, nu vom putea ajunge la nimic la Paris și că prezența mea acolo era indispensabilă pentru spulberarea unor legende tâmpite. Știam că din acest punct de vedere, călătoria lui Iorga nu putuse schimba lucru mare, căci nimeni nu era să ia în serios palinodiile unui prim-ministru fute-vânt, preocupat numai de insipidele lui conferințe de la Sorbona, de fetițele de la Fontenay-aux-Rosese și de dl. Charlety[3] (cu demoazele) pe care-l confunda cu Franța. Singura urmare a vizitei lui Iorga la Paris putea fi, că pe lângă legenda „boșofiliei" mele să se mai adauge și constatarea totalei lui incompetențe în toate ramurile acțiunii de guvernământ.

Fiindcă mi-a venit din nou numele lui Iorga sub condei, să-mi mai fie îngăduită o paranteză pentru a sublinia încă o latură a ciudatei și complexei lui firi. Printre români, dl. profesor nu se sfia să facă pe nebunul, dar își învelea nebuniile în cutele unei demnități care nu se cobora decât rareori pe terenul trivialităților de simțământ sau de cuvânt. Îndată ce da însă de străini, fie și numai de unul singur, pornea ca mușcat de muscă pe povârnișul obscenităților și al glumelor scatologice și nimic nu-l mai putea opri. Indiferent față de impresia produsă și de plictiseala celor nevoiți să-l asculte, nestânjenit de puținul răsunet cu care cădeau în vid porcăriile lui greoaie și lipsite de duh, povestea netulburat ceasuri întregi. O adevărată manie, și o pacoste, când își prindea auditoriul în așa condiții încât să nu poată scăpa de dânsul nici prin fugă, de pildă în tren. Îmi aduc astfel aminte de penibilele călătorii de la Sinaia la București cu Venizelos și de la București la Constanța cu mareșalul Pilsudski. Venizelos, cu sensibilitatea lui de grec subțire, îndată ce a constatat că, cazul era disperat, s-a uitat lung la mine și s-a retras în sine însuși fără să mai asculte sau să mai spună o vorbă până la București – iar Pilsudski exasperat, era să-l arunce pe fereastră, am povestit-o deja.

Cu conferințe nesărate, cu legendara lui lipsă de tact și cu porcării debitate pe un ton doctrinar, îmi dam seama la București că Iorga nu putea decât să mai strice la Paris ce mai era de stricat și că numai intervenția mea directă putea să mai dreagă lucrurile, să mai tragă puțină spuză pe turta noastră și să mai dea negocierilor mele ceva sorți de izbândă.

Toate cele înșirate aci lămuresc îndeajuns că plecarea mea în străinătate n-a fost nici o dezertare de la post, nici satisfacerea unui îmbold de petrecere sau unei oricât de legitime nevoi de odihnă.

[3] Rectorul sfoegit al Sorbonei.

M-am hotărât să plec îndată după înapoierea primului ministru și am pornit la drum în ajunul Crăciunului. Nimic nu mă reținea la București. Vechea zicătoare românească că trebuie să bați fierul cât e cald, nu se putea aplica Conversiunii căci odată ideea reducerii datoriilor propusă în Parlament, nu mai era chip de dat înapoi, și știam bine că lipsa mea din țară nu va compromite soarta reformei pentru îndeplinirea căreia suferisem atâtea plictiseli și mă încăpățânasem într-un Guvern pe care ar fi trebuit să-l părăsesc de mult. Dimpotrivă, plecarea mea întrerupând pentru o lună sau șase săptămâni redactarea definitivă a textelor era binevenită pentru a permite opiniei publice să mistuie principiile câștigate și colaboratorilor mei să mai adune material documentar. Am lăsat pe Radian să conducă „campania" începută prin județe, am însărcinat pe câțiva lupiști (între alții pe Goiceanu, pe Șerbănescu, pe Isăcescu – toți deputați) și pe Șeicaru să-i dea înainte cu propaganda și am plecat liniștit.

În 1931, iarna ne-a călcat de timpuriu. În apropierea Crăciunului ninsese și înghețase, umblam cu șoșoni și cu căciula peste urechi. Mi se făcuse dor de soare și de căldură și acest dor m-a împins să merg de-a dreptul la Napoli să-mi încălzesc oasele pe malul mării. Găsisem acest loc în care mă mai legănau și amintirile copilăriei, ca cel mai nimerit pentru primele opt zile de vacanță și de odihnă netulburată, cu care voiam să încep proiectatele mele vizite în capitalele Apusului. Am pornit din București pe un frig îndrăcit, în dimineața zilei de 24 decembrie, cu Ion Lahovari, fiul soției mele, pe care-l atașasem de câteva luni la cabinetul meu. Nevastă-mea a rămas să plece o săptămână mai târziu și urma să ne întâlnim în Roma și de acolo să mergem împreună la Paris și la Londra.

Ruta Simplonului trecând prin Veneția, m-am oprit 24 de ore în cetatea Lagunelor unde nu mai fusesem din 1923. Veneția ne-a primit rău, cu frig, cu ploaie și cu zloți de zăpadă – dar din fereastra mea de la hotel Danieli, chiar așa posomorâtă, priveliștea m-a încântat. Orizontul mărginit spre dreapta prin Santa Maria della Salute și Palatul Vămii (Dogana di Mare), în față de San Giorgio Maggiore și insula Giudecca, în stânga de pintenul „rivei" degli Schiavoni cu pământul de crengi zgribulite ale Grădinii Publice în vârf – nu e din cele mai bătătoare la ochi. Pe vreme rea, culorile stinse încurcă liniile și în lipsa Palatului Ducal și al Piazzetei din cadrul vizual, proporțiile monumentelor și clădirilor îmbrățișate nu sunt din cele mai fericite. Și totuși, îmi bătea inima mai repede privindu-le – atât e de adevărat că tot ce ne cade sub simțuri se valorifică numai prin

adausul închipuirii noastre și că pornirile sufletului nostru îmbracă o priveliște cu culori mai vii decât razele soarelui sau mâna Providenței. O raită pe piață, și un sfert de oră în biserica San Marco au șters din mintea mea până și ultimele rămășițe ale grijilor cu care părăsisem țara, și astfel desfăcut de legăturile unor plictiseli uitate, m-am simțit din nou în stare să privesc frumosul în față. Pe deasupra perfectului acord cromatic în care se înfățișează neîntrecuta armonie a liniilor și a tonurilor, pe deasupra încântării nelămurite dar pătrunzătoare pe care un trecut glorios și puterea tradiției le revarsă asupra lucrurilor și a oamenilor, sunt trei taine în Veneția, față de care n-am încetat să resimt de-a lungul anilor, fiorii credinciosului orbit de revelația divină – și înaintea cărora am fost tentat și eu, ca credinciosul să cad în genunchi. Aceste trei minuni ale artei omenești sunt: statuia ecvestră a lui Colleone, nemuritoarea creație a bătrânului Verrocchio – Paradisul lui Tintoretto și – tripticul lui Giovanni Bellini. De câte ori cobor la Veneția, piața din flancul bisericii San Giovanni e Paolo, sala Marelui-Consiliu din Palazzo Ducale și mica capelă laterală din biserica dei Frari sunt primele mele vizite, adevărate și lungi pelerinaje. De data asta m-am mărginit la ele, căci am socotit de prisos să-mi mai bat capul într-o scurtă oprire, cu lucruri secundare – și alături de pomenitele minuni tot ce se poate vedea în Veneția se așează pe al doilea plan.

O zi la Veneția trece repede, mai ales o zi de iarnă. Mi-am mai plimbat tânărul tovarăș pe drum după scăpătatul soarelui, pe Piazzetta, pe Piazza San Marco plină de porumbei, pe Merceria plină de prăvălii; m-a mai dus consulul nostru de la Școala Română[4], instalată în Palazzo Correr, Campo Santa Fosca – am mai luat o masă bună la „Trattoria della Fenice" și am plecat mai departe spre sud.

M-am dus direct la Napoli, în goană după soare; la Roma unde-mi ieșise tot personalul Legațiilor noastre înainte, am trecut dintr-un vagon în altul. Solacolu, atașatul pe lângă presă, s-a urcat cu mine în tren „să mă pună la curent cu situația politică". „Situația politică" mă interesa foarte puțin și aș fi preferat să mă uit pe fereastră, căci parcursul „directisimei" Roma-Napoli, de-a lungul coastei, era nou pentru mine. Ca de atâtea ori în viață, am făcut și de data asta o tranzacție cu mine însumi: cu un ochi m-am uitat pe fereastă și cu o ureche am ascultat pe Solacolu, băiat inteligent care mi-a spus lucruri interesante și pline de miez. Dar ce valoare mai puteau avea cuvintele

[4] Întemeiată de Iorga în 1929, cu bani adunați cu talerul. Am dat și eu o sumă bunicică, ca ministru al agriculturii, în 1928.

pentru evadatul din Scytia înghețată, legănat printre portocalii înfloriți, cu sclipitoarele creste înzăpezite ale Apeninilor pe stânga și cu marea albastră scăldată în lumină pe dreapta! Ascultam eu, dar gândul îmi era pironit de legendarele priveliști ce alergau de o parte și de alta. Plin de dispreț, puternicul și mândrul nostru tren a tăiat întortocheata și aproape părăsita linie care „pe vremea mea" ducea la Porto d'Anzio prin coclauri sterpe și pustii, otrăvite de malarie. Acum, pe aceleași locuri mișună vilele și „tenutele" (ferme romane) căci dinspre Paludele Pontine nu mai suflă vânt de moarte. Bălțile au fost secate; pe întinderi nesfârșite colonișți din Lombardia întorc brazde rodnice, și orașe frumoase au ieșit din pământ la chemarea lui Mussolini, Ducele dar și Ziditorul[5]. Viața nouă a copleșit locurile moarte în dauna legendei, a culorii locale și a estetismului străin. E dealtminteri o constatare ce se impune la fiecare pas pe urmele revoluției fasciste: ritmul vieții bate pretutindeni și parcă mai tare acolo unde nu mai bătea de mult. Până și ruinele, tolerate ca monumente „arheologice", au pierdut aspectul lor de paraginã: curățate, sistematizate, raționalizate și izolate au înviat și ele și îndeplinesc, cu disciplină, „funcția lor socială". Dacă le-ar revedea Schelley „amenajate" cum sunt, s-ar arunca a doua oară în mare!

Dar trenul aleargă. Muntele Circeii se ridică, enorm, pe dreapta – și dispare cât timp străbatem prin tuneluri munții Ausoni. Iată-l iar. La Formia și tot pe dreapta, apare Gaeta care câștigă să fie văzută de departe, și ni se înfățișează ca o fecioară așezată pe o stâncă. Apoi portocali, măslini, gări, munți care se îndepărtează tot mai mult în zare, spre stânga – marea întruna și în fine Napoli. După scurtul tunel de la Piedigrotta, oprim în gara Mergellina, necunoscută pentru mine, ca și întreaga această linie a „diretisimei". Trenul nostru continuă pe sub pământ până la gara Centrală, dar fără noi.

În Veneția, înstăpânirea fascistă s-a mulțumit cu câteva steaguri, cu câteva fascii simbolice pe monumente și cu cămăși negre pe umerii mascaltonilor, dar n-a schimbat nimic în rostul lucrurilor[6] și în dinamica oamenilor: aspectul orașului a rămas cum era și am găsit vechile mele puncte de reper neatinse. La Napoli, pecetea regimului e săpată deja mai adânc în suflete ca și în piatră. N-am mai recunoscut Napoli ultimei mele vizite, cu 25 de ani în urmă – ce să mai vorbesc

[5] „Pe vremea mea" în această regiune, care aparținea în mare parte familiei Caetani, nu se aventurau decât vânătorii pasionați de rațe sălbatice, ce puteau fi doborâte cu miile. O mână de indigeni istoviți de friguri trăiau ca vai de ei, de-a lungul mării, agonisindu-și viața cu dobândirea sării din apa de mare, prin evaporare.

[6] Aceste impresii datează dinaintea legăturii Veneției cu continentul prin marele pod pentru vehicule și pedestrași inaugurat în 1936.

de al copilăriei mele, din 1879! Din cel mai murdar oraș al Italiei, fascismul a făcut o metropolă de o curățenie aproape nordică; dintr-o populație de haimanale care hoinăreau toată ziua pe străzi, furând și buzunărind – o lume de muncitori care-și câștigă cinstit viața, fie în numeroasele fabrici înființate, fie mulțumită imenselor lucrări publice întreprinse. Cunoscuții „lazzaroni", aproape goi, întinși pe spate la soare de-a lungul cheiurilor, trăind din ce cerșeau sau din ce șterpeleau, nu mai existau și urma lor nu se mai găsește decât în albume de *aquarelle* perimate ce se mai vând pe ici pe colo. Au dispărut murdăriile, petecile de hârtie și zdrențele; s-a dus expoziția permanentă de rufe maculate întinse de la o fereastră la cea din față; o vastă și bine chibzuită canalizare a suprimat duhoarea mizeriei în cartierele populate și apa în abundență, o apă limpede și rece[7], spală tot. Tramvaie electrice, autobuze și ascensoare duc și urcă o lume grăbită și cunoscutul „dolce far niente" al napolitanilor a rămas o amintire a trecutului. Lucru de necrezut, lumea nu mai scuipă. Această mare reformă a moravurilor mă izbise deja la Veneția și mi-a fost confirmată ulterior la Roma. Cine n-a trăit vreme îndelungată în Italia nu poate judeca rolul pe care-l juca scuipatul în viața italienilor. Nouăzeci la sută din ei neavând nici o ocupație determinată își petreceau timpul rezemați de un zid, lăfăiți pe o bancă sau chirciți pe un scăunel, în căutarea unei „combinazione" geniale care să le dea pâinea zilnică – și la fiecare idee nouă își scuipa la distanță gândul cel vechi. Îmi aduc aminte că la începutul așezării mele în Roma, în 1898, de câte ori ieșeam de acasă mă uitam spre cer în cercetarea vremii, căci trotuarul era atât de plin de stropi încât îmi închipuiam că plouă. Pretutindeni erau afișe cu un „vietato sputare" (scuiparea oprită!) inutil. Parcă văd și acum pe platformele tramvaielor romane câte un „pizzardone" împănat (sergent de oraș) citind afișul și împroșcând imediat un scuipat la doi metri, el a cărui datorie ar fi fost să împiedice pe alții să scuipe. Scuipatul era consolația și luxul italianului, îi înșela setea și foamea, da gust paielor pe care le fuma – și sufletește îl întărea în nădejdea reușitelor sale viitoare și în sentimentul autorității lui! „Je crache, donc je suis" ar fi putut zice toți macaronarii, de la mare până la mic, dacă ar fi citit pe Descartes! Acest fapt de nimic în aparență, dar formidabil față de încordarea de voință pe care a cerut-o – această suprimare a scuipatului pe care

[7] Lipsa de apă, la Napoli, era oribilă. Nu exista decât apă de ploaie, adunată în adânci cisterne, cu care erau prevăzute aproape toate imobilele. Toate acoperișurile fiind sub formă de terasă, se aduna în cisterne și apa de ploaie și apa care se scurgea de pe rufele puse la uscare. Îmi reamintesc cu oroare din copilăria mea, apa de la Palazzo Beato (unde locuiam) plină de viermișori roșii! Era apa cu care ne spălam, cu care găteam și pe care o beam!

fascismul a obținut-o din partea poporului italian e cea mai mare dovadă a puterii lui Mussolini de cucerire sufletească! Fără nici o ironie, aceasta a fost cea mai covârșitoare victorie a regimului, fiindcă dacă italianul nu mai scuipă nu e de frică, ci *fiindcă are altceva mai bun de făcut*!

În frumosul Napoli n-am găsit soarele după care venisem și pentru care făcusem atâta drum. Opt zile cât am stat, a plouat aproape întruna, și puținele ceasuri în care n-a plouat, nori negri și grei coborâți aproape de pământ, și ceață, ne-au astupat vederea. Deși camera mea la hotel Royal, pe via Partenope, da pe mare, n-am văzut Vezuviul o singură clipă, până am plecat. În schimb, vântul sufla ca pe coastele Oceanului și șiroaie de ploaie îmi plesneau în geamuri toată noaptea, și nu mă lăsau să dorm. Venisem să mă odihnesc, dar n-o prea nimerisem...

Am petrecut totuși bine și mi-am destins nervii. Ca să nu-mi bat capul cu date și cu documentări istorice și artistice, am renunțat să fac pe turistul. Am mâncat bine, la amiază la Raffaele, un „as" al artei culinare proprietarul unui restaurant mic dar curat, într-o străduță nu departe de Municipio – și seara la hotel. M-am plimbat, între ropotele de ploaie, prin cartierele învecinate, cu Ion Lahovari care deschidea pentru prima oară ochii în Italia; ne-am dus într-o zi, pe ploaie, la Pompei[8] și datorită amabilității consulilor noștri Girardi și De Giorgis – care mi-au pus loje la dispoziție – am fost și de vreo trei ori la San Carlo, la Operă. Într-o seară se juca Manon; voci admirabile ca mai totdeauna în Italia, dar iată că la începutul actului al 2-lea Des Grieux, un găligan sonor, a alunecat pe scenă și a căzut cât era de lung tocmai în momentul când se pregătea să-și cânte patima fără margini. A fost un succes de râs nebun, o notă comică în desfășurarea pasionatului duet închinat celui mai fericit amor.

Drumul la Pompei l-am făcut pe noua autostradă ce aleargă la poalele Vezuviului, în afară și în susul localităților înșirate de-a lungul mării. Minunata plimbare și minunata priveliște spre Sorrento și spre Capri, în fuga automobilului nestânjenit de nimeni și de nimic. Dar cu câtă înduioșare – și cu cât regret – îmi aduceam aminte de lungul drum în „carozzelă" prin Portici, prin Torre del Greco, prin Torre Annunziata de-a lungul caselor dărăpănate și sordide cu rufele lor multicolore atârnate de toate ferestrele și în fața cărora, de la un capăt la altul al uliței se zvârcoleau copii soioși și se uscau macaroanele întinse pe bețe proptite pe două scaune! Nu

[8] Unde m-a primit și m-a condus cavaliere dottore Matteo della Corte, directorul săpăturilor arheologice.

aveam decât nouă ani, dar icoana vieții care mișuna în aceste locuri binecuvântate de Dumnezeu dacă nu și de oameni, nu mi s-a mai șters din minte.

Printre lucrările edilitare noi m-au încântat două străzi, dar două străzi construite cum numai vechii romani știau să construiască: via Partenope și șoseaua Posilipelui. Via Partenope a fost câștigată asupra mării. De la Castello dell'Ovo și până la Arsenalul Marinei un sân întreg al mării a fost secat, umplut și transformat într-un cartier de arătoase imobile întretăiate de uliți largi. Splaiul Santa Lucia, pe vremuri cea mai zgomotoasă și mai spurcată parte a portului, cuibul de baștină al lazzaronilor și al borfașilor, prin care străinul nu putea trece fără pericol de a fi buzunărit sau ... contaminat, a rămas acum o stradă dosnică, liniștită și curată, departe de malul mării pe care-l conturează astăzi monumentala Partenope, pavată cu lespezi de marmură și mărginită de cele mai luxoase hoteluri. Cartierul păduchioșilor a devenit cel mai elegant cartier al metropolei și în locul lazzaronilor se plimbă de-a lungul mării englezoaicele cu ochelari și „i promessi sposi" din cele 5 părți ale lumii.

Transformările promontoriului Posilipelui sunt și mai impresionante. Lucrările noi încep de pe Corso Vittorio Emanuele, pașnicul Corso Vittorio Emanuele al copilăriei mele[9]. Pe unde treceau acum 50 de ani numai măgărușii încărcați cu coșuri pline cu legume sau de portocale, mișună acum automobilele, în goană spre cartierele de sus ale orașului. *Vomero*, un cătun sărac de pe coama dealului, a devenit un măreț „rione" ce se întinde între villa Floridiana – cu minunata ei grădină – și castelul Sant Elio care din pintenul muntelui domină spre răsărit orașul și golful; un luxos cartier de bogătași ce numără peste 150.000 de suflete. În afară de funiculare, un larg bulevard pornește din Corso Vittorio Emanuele, urcă în curbe armonioase până pe creștetul Vomerului și acolo se desparte în două: la dreapta spre piața Vanvitelli – la stânga, spre mare. Dar drumul până la mare e lung, mai bine de o poștă. Șoseaua șerpuiește, la început printre vile înăbușite sub verdeața plantelor tropicale, îmbălsămate de miresmele portocalilor, profilate în alb pe masivele multicolore de camelii și de rododendroni sau pe cerul albastru – apoi de-a lungul dealului cu întinsă priveliște: la picioare peste golful Pozzuoli, la apus spre insulele Ischia și Procida ce abia se zăresc, în față spre masivul munților ce adăpostesc încântătoarea Baia, scumpă împăraților romani, spre înălțimile din jurul fostului lac Agnano, spre

[9] În 1879, am petrecut iarna la Napoli, în Palazzo Beato pe Corso Vittorio Emanuele, la doi pași de locul unde începe acum monumentalul urcuș spre Vomero.

Solfatare. O viziune fără pereche prin tot ce amintește din cel mai fabulos trecut al omenirii! Adevărata minune așteaptă însă pe călător la sfârșitul drumului, la capătul promontoriului. Lucrări într-adevăr ciclopice au preschimbat stâncile abrupte și inaccesibile într-un parc suspendat, agățat deasupra mării. De pe ultima stâncă, priveliștea e de o sălbăticie tragică ce contrastează cu blândețea aspectelor de la începutul drumului, printre vile. Valuri mărunte spumegă și se sparg în adâncime contra malului care se ridică ca un zid. Oglinda apelor e de un verde închis, totul e tăcere și reculegere și nimic în afară de plescăitul valurilor în prăpastie nu tulbură liniștea naturii. Minuscula insulă Nisida, la o împușcătură de mal, cu penitenciarul ei celular, e și ea mută și tăcută...

Am coborât înapoi spre oraș pe cealaltă parte a dealului, de-a lungul golfului Sorrentin, am urmat vechea șosea și am ajuns la Piedigrotta pe un ropot de ploaie dar cu sufletul scăldat în soare. După această excursie în lumea frumosului am dat din nou de a realităților în tovărășia consulilor Girardi și De Georgis, singurele mutre omenești cu care – fără voia mea – m-am lăsat în contact în aceste câteva zile de destindere[10]. Cei doi domni erau reprezentanți desăvârșiți a două tipuri deosebite de napolitani. Girardi era anost, tăcut, harnic și bogat; poseda vreo două-trei uzine și nu știu câte proprietăți pe care le administra cu pricepere și pe calicie și locuia, cu

[10] Să nu mint: am fost silit să înghit și un dejun – dealtminteri foarte bun și foarte plăcut – cu Gino și cu Madeleine Quaranta în frumosul lor apartament de la etajul I – „piano nobile" – dintr-un vechi palat Ruffo construit de Vanvitelli, a cărui scară monumentală e una din curiozitățile artistice ale orașului. Madeleine Quaranta era a doua fiică a lui Iancu Lahovari. În preajma războiului își pierduse capul după tânărul atașat de Legație italian, contele Gino Quaranta di Zurlino și-l luase de bărbat, vrăjmășindu-se de moarte prin această căsătorie cu soră-sa Marta Bibescu, care tocmai pusese ochii pe arătosul diplomat. Bărbat frumos, zvelt și elegant, dar sec la cap, Quaranta era tipul, destul de frecvent dealtmineri, al italianului „englezit" în înfățișarea lui. Nimic din exuberanța compatrioților săi nu-i trăda originea, și cu fața de gentleman de peste Mânecă, semăna mai mult a piemontez sau a milanez, decât a napolitan. În schimb, soția lui, de o speță cu totul deosebită de a surorilor și a părinților ei, lălâie și unsuroasă, părea scăpată din mijlocul cumetrelor din Santa Lucia. Menajul Quaranta cu toată „ținuta" contelui, a ocupat mult după război cronica scandaloasă a Bucureștilor. Ce nu s-a pus în sarcina zvăpăiatei de Madeleina! A fost acuzată de cleptomanie, ba Aristița lui Șerban Ghika a învinuit-o chiar că i-a furat din perlele lăsate de „țața Leana" (Grădișteanu). Quaranta, sărac lipit, o luase crezând-o foarte bogată, și se cam păcălise. În proces de moștenire cu Marta Bibescu, aceasta se răzbuna povestind tot felul de istorioare asupra lor. Quaranta mai intrase în proces și cu Barbu Știrbei, căruia îi cerea 3 milioane despăgubiri (mi se pare că a obținut 300.000) fiindcă îl călcase un camion de la Buftea, accident de pe urma căruia nobilul conte pretindea că rămăsese idioți în realitate, menajul Quaranta era un menaj de „boemi". Veneau amândoi la București pentru 3 săptămâni, și stau un an, jucând cărți ziua și noaptea, când plini de bani, când fără franc. Printr-o întâmplare i-am găsit la Napoli – domiciliul lor legal în acea vreme – și cum nu erau antipatici, am primit cu plăcere invitația lor.

o droaie de fete și un singur băiat, cea mai posomorâtă din casele lui. În afară de rarele opriri în Napoli a câte unui personaj român, nu-l vedea nimeni și după fiecare vizită se văicărea până la cea următoare de spesele pe care fusese silit să le întâmpine. Cu vreo câțiva ani înaintea mea trecuse prin Napoli Regina Maria, cu Principesa Ileana și bietul bogătaș nu mistuise încă cheltuielile făcute cu automobilele pe care le pusese la dispoziția Familiei Regale pentru plimbări la Sorrento și la Amalfi. M-a plictisit atâta cu spesele lui, încât mi-am notat suma și i-am trimis-o de la București[11].

Pe cât era de antipatic și de tăcut Girardi, pe atât era de simpatic și de exuberant De Georgis. Flăcău de 75 de ani, alerga ca unul de 30, de la amiază (se scula târziu) până seara, și toată noaptea. Avea undeva întinsă pe o canapea o soție jumătate paralizată, de care vorbea întruna („oh, ma pauvre femme!") dar de care nu se sinchisea altminteri. Îmbrăcat spilcă, repede la vorbă, la mână și la picior, păstrase de pe urma unei lungi cariere de marinar gustul aventurilor, gust care-l costase două sau trei averi, pe care le irosise fără rost. Trăgea la bătrânețe pe dracul de coadă, dar cu tact și cu demnitate: se arăta în fiecare seară, impecabil, în negru și mănuși albe, în toate locurile unde un gentleman napolitan trebuia să fie văzut. Plin de un aristocratic dispreț pentru șeful său Girardi, trăia din firimiturile ce cădeau de la masa acestui avar care nu îndrăznea să-și închidă ermetic punga în fața „signorului Comendatore". Prin simpatie de vârstă se vede (contrariile se atrag) se legase cu dragoste comică de junele Ion Lahovari pe care l-a plimbat opt zile de-a rândul prin localurile de noapte ale Napolelui. Și în fiecare dimineață, pe la ora 3, pe la ora 4, când îl părăsea la poarta hotelului, s-a gândit și la mine căci, regulat, ultimele lui cuvinte erau: „Une caresse au Ministre, s'il vous plait!" Dulce amintire! Raporturile dintre bătrânul Ion și tânărul De Georgis se strânseseră atât de bine încât au rămas în corespondență. Cu toată lenea lui, Ion îi scria de două-trei ori pe an și De Georgis îi trimitea câte o roată de parmezan!

Vremea rea nu mi-a permis să-mi îndeplinesc programul napolitan așa cum îl hotărâsem. N-am putut merge nici la Sorrento, nici la Capri, nici la Amalfi și a trebuit să mă mulțumesc cu Girardi și cu De Georgis. Deși îmi jurasem să nu calc într-un muzeu, plictisit de ploaie m-am dus într-o zi să revăd colecția Farnese, și

[11] Acest Girardi avusese un frate ofticos și sărac care a murit după ce se însurase cu o d-șoară Mărescu din Craiova, pe care o întâlnise la Davos. Rămasă văduvă cu două fete, d-na Girardi-Mărescu surprinsă de război și de criză în Elveția își cheltuise toată averea, și fetele ei o duceau greu, dând lecții la Craiova. Unchiul milionar de la Napoli le trimitea regulat portocale și smochine uscate, dar bani niciodată.

bine am făcut căci am avut revelația picturilor pompeiene, pe care le văzusem de atâtea ori dar care „nu-mi vorbiseră". Formidabilă artă și formidabilă tehnică: după 2.000 de ani culorile se mențin mai vii ca ale pictorilor noștri din veacul trecut! Pictura clasică greacă a trebuit să fie desigur la înălțimea sculpturii și arhitecturii și pierderea operelor zugrăvite din vremea lui Pericles poate fi considerată ca o mare nenorocire pentru omenire.

În ziua de 2 ianuarie 1932 am pornit spre Roma, și cum am părăsit Napoli s-a îndreptat și vremea. Deși nu călătoream oficial, la gara din Roma mi-a ieșit înainte Mosconi, ministrul finanțelor și întreg personalul Legațiilor noastre pe lângă Quirinal și Vatican. În fruntea Legației de pe lângă Quirinal se afla Coti Zănescu, ca însărcinat cu afaceri, căci Ghica considerându-se ministru de externe numai prin delegație își rezervase neocupat postul de la Roma și își păstrase neatins apartamentul din Palazzo Santa Croce, lăsând la dispoziția locțiitorului său numai saloanele, sala de mâncare și bucătăria. Impunătorul apartament ce ocupa întreg „piano nobile" și o parte din parter (pentru intrare și cancelarie) în princiarul palat de pe piazza Benedetto Cairoli[12], fusese închiriat de Alexandru E. Lahovari și a adăpostit Legația până la nechibzuita numire a lui Lugoșianu la Roma. Ginerele Popeștelui, cu capul și cu sufletul lui de năpârcă, nu era în stare să priceapă imponderabilele ce legau vechile ziduri de viața Romei, și cu atât mai puțin să le resimtă farmecul. Prima lui grijă a fost să părăsească venerabilul local și să mute Legația într-un imobil modern în cartierele noi dinspre vila Borghese.

Legația de pe lângă Sf. Scaun era instalată, și frumos instalată, în Palazzo Primoli, cu ferestrele pe Tibru dar cu intrarea pe noua stradă Giuseppe Zanardelli. În capul ei era Comnen, prietenul Comnen de la Berlin, ridicat de acolo de către Maniu în primăvara precedentă și inconsolabil – prostul – de transferarea lui de pe malurile Spreei pe ale Tibrului. La începutul lui 1930, Maniu atotputernic, își făcuse planul să împrăștie cât mai mult pe țărăniști, care se dovediseră la treabă mai puțin docili decât sperase dânsul și care-l jenau în acțiunea lui de subjugare a țării în folosul ardelenilor. Ministrul industriei, Ion Răducanu, îi sta în cale mai mult decât oricare altul și dl. prezident hotărâse să-l debarce la prima ocazie. În speranța că Legația de la Berlin va ademeni pe Răducanu care-și făcuse studiile în Germania, Maniu a început prin a o face vacantă și a mutat pe Comnen la Vatican, făcându-l oarecum din cal măgar și răsplătindu-l astfel, în treacăt, și de

[12] Proprietatea contesei de Santa-Fiore, cunoscuta „pretenă" a defunctului Rege Umberto.

fidelitatea sa față de Duca și de Partidul Liberal[13].Cu toată nostalgia lui de Berlin, Comnen se învârtise repede și la Roma și își înnodase legături solide atât în lumea Vaticanului cât și în a Quirinalului.

Coti Zănescu era băiat bun și funcționar bun. Și punct. Mai ducea în spinare și o istorioară neplăcută din vremea tinereților lui, o partidă de bridge în care se încurcase, la Belgrad, unde era atașat – și în urma căreia Maiorescu, pe atunci ministru de externe, îl pusese în disponibilitate. Îl întrecuseră la înaintare toți camarazii de promoție și prigoana dezlănțuită împotriva lui îi acrise caracterul și îi mărise sfiala. Mai târziu în 1936, pe timpul războiului civil spaniol, s-a dovedit, ca însărcinat cu afaceri la Madrid, om de curaj și de inițiativă[14] – dar la Roma, cam bleg cum era, nu se deosebise prin nimic și veșnic agitatul Comnen îi luase apa de la moară. În confuzia posibilului cu imposibilul ce sta la temelia regimului fascist, față de largul spirit de toleranță pe care-l manifestau cercurile Vaticanului gata să semneze împăcarea definitivă cu Quirinalul – Comnen izbutise să-și creeze o situație specială de factor comun celor două Puteri ce stau față în față, pe cele două maluri ale Tibrului în căutarea câtor mai multe punți. Dacă nu agent de legătură propriu-zis, omul nostru devenise repede (după chemarea lui Ghica la București, ca ministru de externe) „reprezentantul României" atât pentru Mussolini cât și pentru cardinalul Pacelli și în această dublă calitate câte mici și mari havadișuri nu va fi dus el de la unul la altul! În fapt știa tot, era în curent cu cele mai ascunse planuri de o parte și de alta și cum am sosit, m-a luat în primire și vreo două, trei ceasuri, n-a făcut decât să povestească pe vreme ce Zănescu se făcuse nevăzut, căci nu îndrăznea să-i stea în cale. Cu o vervă nesecată, amicul Comnen mi-a expus în toate amănuntele ei, politica externă și internă a Italiei, convins că mă interesa mai mult decât a Papei.

[13] Răducanu n-a vrut să primească cu nici un preț Legația din Berlin, așa încât sacrificarea lui Comnen a fost inutilă și a fost și o prostie – căci omul știuse să-și facă o situație excepțională în capitala Germaniei. Se împrietenise cu toată lumea și avea trecere mare la toți. După refuzul lui Răducanu, Maniu a oferit Berlinul lui Gusti. Acesta ar fi fost încântat să pri mească dar numai cu condiția să fie lăsat mai multă vreme pe loc și să aibă prin urmare și consimțământul liberalilor la numirea lui. A venit la mine în acest scop și m-a rugat să vorbesc cu Duca. Răspunsul lui Duca a fost tăios: „Spune lui Gusti că-l voi da afară a doua zi". În urma acestui răspuns Gusti a refuzat postul, iar Maniu nemaiavând alt candidat, a numit pe Gh. Tașcă, ca să facă plăcere lui Iorga. Tașcă a fost un deplorabil diplomat; din fericire n-a stat mult la Berlin.

[14] Purtarea lui Zărnescu la Madrid a fost mai presus de orice așteptare. Cu riscul vieții sale, a dat azil în Legație multora din desemnatele victime ale regimului roșu, salvându-le. A rezistat la toate bombardamentele albilor și n-a abandonat imobilul Legației decât după ce bombele l-au distrus. Drept răsplată a fost înaintat ministru pe loc, în primăvara anului 1937.

Cum își tăia în continuu frazele cu câte un „Mussolini mi-a spus" sau un „am spus lui Mussolini" și cum era încă obișnuit cu separația completă a celor două Puteri (cu consecințele ei diplomatice) „de pe vremea mea", mă întrebam îngrijorat dacă nu am a face cu un mitoman și era cât pe-aci să-l întreb dacă nu cumva fusese mutat de la Vatican la Quirinal.

Din conversația ulterioară pe care am avut-o cu Mussolini mi-am dat seama că această primă judecată fusese nedreaptă, căci și Ducele mi-a spus de mai multe ori: „ho detto a Comnen", „Comnen mi ha detto", ca și cum Comnen ar fi fost nu numai agentul acreditat pe lângă dânsul, dar încă singurul căci nici de Ghica, nici de însărcinatul nostru cu afaceri nu mi-a șoptit măcar o vorbă. De câte ori a fost vorba de România și de sentimentele lui față de țara noastră, Mussolini n-a invocat decât mărturia ministrului nostru pe lângă Sf. Scaun.

În călătoria mea, etapa de la Roma se încadra încă în partea distractivă sau recreativă. Nu aveam într-adevăr nici o treabă și nici o misiune în Italia. La Roma nu mă chema decât dorul locurilor scumpe, pe unde nu mai călcasem din 1915, curiozitatea de a cunoaște pe Mussolini și satisfacerea vechii mele patimi arheologice, biciuită prin însemnatele lucrări și amenajări datorate febrilei activități fasciste. Semnalat de personalul Legațiilor noastre, depistat de presă, mi-ar fi fost încă greu să păstrez la Roma aceeași rezervă ca la Napoli, fără să mai vorbesc de vizita hotărâtă la Mussolini cu prilejul căreia nu-mi mai puteam ascunde situația oficială. Mai era și nevastă-mea care ținea să meargă pretutindeni. A trebuit prin urmare să renunț la scumpa mea libertate și să sacrific o bună parte din timp „obligațiilor" politice și sociale. Am înghițit astfel un dejun mediocru oferit de Mosconi la Castello di Constantino (pe Aventin) și altul excelent oferit de Grandi[15] la Circolo degli Scacchi. Deși numărul celor invitați a dat acestor mese aspect de banchete, vizita mea fiind protocolar neoficială, ne-am abținut de la discursuri, de o parte și de alta. Dar cât se schimbaseră locurile și oamenii, în 15 ani! „Castello di Constantine" era o simplă tratorie pierdută printre grădinile de pe Aventin, fără nici o pretenție de estetism, de pe terasa căreia o largă priveliște spre fața occidentală a Palatului era tăiată de coșurile uzinei de gaz, instalată între cele două dealuri și înconjurată de o sumă de șandramale și de depozite de gunoaie ce cotropiseră locurile pe care se întindeau în vechime mărețele clădiri ale Circului Maxim. Terasa era descoperită și pe vreme de ploaie, cei câțiva mușterii

[15] Ministru de externe, numit după câtva timp ambasador la Londra.

mânați până acolo prin spiritul de aventură se adăposteau într-o odaie de o dubioasă curățenie dar de un neîndoielnic miros de ceapă și de bucătărie. Am regăsit „Castello di Constantine"[16] sub forma unui restaurant artistic și de lux, în care obiecte de artă și mulaje de pe opere antice m-au luat în primire de la scară. Terasa a fost acoperită cu un geamlâc ca o seră, și un lux de serviciu, cu „camerieri" în livrele pompoase, mi-a reamintit localurile similare din Paris și din Londra, dar mai ales din Berlin. „Castello di Constantine" a devenit într-adevăr un „Vaterland"[17] în mic. Dacă vechiul și caracteristicul local nu a câștigat nimic din aceste transformări, nu se poate spune același lucru despre împrejurimile lui. Un larg bulevard de acces a fost tăiat printre vii, degajând priveliștile lăturalnice și până la San Saba și Sant-Amselmo; uzina de gaz, șandramalele și gunoaiele din Circus Maximus au dispărut și nimic nu mai tulbură vederea până la terasa Palatinului cu minunatul lui amestec de ruine monumentale și de „quercii" seculare. Un colț al Romei antice a fost redat și aci imaginației și amintirilor noastre.

Nici cercul *degli Scacchi* nu mai era același. Îl lăsasem pe Corso într-un vechi palat, lângă piazza Colonna și l-am regăsit și pe dânsul reînnoit și întinerit, luxos și pretențios, în Palazzo Fiano pe piața *in Lucina*.

Dacă s-ar fi schimbat numai atât! Dar s-a schimbat întreaga atmosferă a orașului, și cartiere întregi. Din multe puncte de vedere Roma a câștigat, enorm – dar din câteva, esențiale, a pierdut. Gigantica și inteligenta operă de punere în valoare, de degajare și de amenajare a rămășițelor Urbei Antice, datorată regimului fascist merită toată admirația. Înainte de toate curățirea întregii regiuni a forurilor imperiale, de la forul lui Traian spre basilica lui Constantin, prin tăierea glorioasei „via dell'Impero", a deschis o perspectivă emoționantă spre Colisseu, masă impunătoare accesibilă acum ochilor din piața Veneția, pe care nu o mai desparte nimic de forul lui Traian. O altă cale triumfală a fost dusă spre Tibru și pornește din colțul opus al pieței Veneția, conturează muntele Capitoliu, trece pe lângă teatrul lui Marcellus[18], ajungi în „piazza Bocca di Verita" în fața templului Vestei, și de acolo continuă, sub forma unei șosele asfaltate și luminate noaptea „a giorno" până la Ostia. E „via del Mare". Via dell'Impero și Via del Mare, articulate în piața Veneția determină regiunea arheologică a Urbei, care se întinde la sud până la Ziduri. Regiunea aceasta rezervată e tăiată în mijlocul ei prin „passegiata arheologica" care pornește din dreptul pintenului meridional al

[16] Nu i se mai zice decât „Castello dei Cesari"!

[17] Cunoscut restaurant din Berlin, cu pretenții artistice și etnografice.

[18] Palazzo Orsini.

Palatinului și urmând direcția anticei Via Appia se confundă cu dânsa după Termele lui Caracala și către Porta San Sebastiano. În toată această regiune viața orașului modern a fost sacrificată amintirilor celui antic. Cu un discernământ demn de toată lauda toate construcțiile parazitare au fost dărâmate, toate rămășițele vechi au fost excavate și puse în valoare într-un decor de nobile plantații. Nu s-au respectat decât puținele clădiri artistice rămase din Evul Mediu și câteva biserici. Cu o mică rezervă în ce privește partea inițială a Viei del Mare, unde prin degajarea lor, dealul și construcțiile Capitoliene au pierdut prin efectul noilor proporții, toată această parte a orașului a câștigat sută în sută.

Dar lucrările săvârșite în Roma de Mussolini nu s-au mărginit la „regiunea arheologică". Între altele, o nouă și importantă zonă de exploatare a fost deschisă la sud de Corso Vittorio Emanuele, între teatrul Argentina și Palazzo Caetani unde s-au dărâmat toate casele dintre Via San Nicola dei Cesarini și via di Tor Argentina. Au ieșit astfel la iveală patru temple ridicate pe la sfârșitul epocii republicane și la începutul celei imperiale. Peste cel mai vechi, zis Templul Ractangular, clădit în piatră ordinară cunoscută sub numele de „tuf", se construise la începutul veacului al XII-lea biserica San Nicola de Calcariis, acum doborâtă. Deși nu s-au putut identifica încă divinitățile cărora Templele au fost închinate, punerea în lumină a acestor antice rămășițe a împins cu un bun pas înainte cunoștințele topografice privitoare la Roma republicană și constituie pentru romanii de azi, reînsuflețiți prin vraja fascistă, o mărturie mai mult a mândriei străbune. Lucrări considerabile de degajare, de curățire și de sistematizare au fost de asemenea întreprinse și duse la bun sfârșit în jurul Mausoleului lui August și a Castelului Sant-Angelo (Mausoleul împăratului Adrian) precum și la „Domus Aurea", Palatul Imperial de pe poalele Esquilinului, la miazănoapte de Colisseu.

Pe un tărâm mai modern, grădinile din jurul Farnesinei[19] au fost considerabil sporite, între via Lungara și Tibru și reamenajate cu acea neîntrecută artă care a făcut faima arhitecților italieni din „Cinque Cento". În părțile nordice ale orașului, vila Borghese a fost legată de via Flaminia printr-o largă alee pe pantele căreia, pe o margine și pe alta, printre flori și boschete se ridică „școlile" diferitelor națiuni

[19] „Farnesina", clădită pe la 1510 pentru bancherul Agostino Chigi, a fost dobândită în 1580 de cardinalul Alexandru Farnese, după care a luat numele. Trecută în 1731 din patrimoniul Farnesilor în al Burbonilor di Napoli a fost răscumpărată în 1927 de Statul italian care a instalat într-însa „Accademia Reale d'Italia", întemeiată de Mussolini, după modelul Institutului Franței. Farnesina, giuvaer arhitectonic, e celebră prin afrescurile lui Rafael și ale lui Giulio Romano, Francesco Perini, Giovanni da Udine, Baldassare Peruzzi și Sebastiano del Piombo.

clădite după război. Acolo se ridică și Școala Românească. Dincolo de Ponte Molie, peste Tibru, s-a clădit impunătorul Foro Mussolini, construcție ciclopică, destinată sporturilor.

Dacă toate aceste transformări în care Ducele și-a imprimat adânc pecetea geniului său, nu pot fi judecate decât fericite – sunt și altele, datorate evoluției inevitabile capitalei unui Stat puternic și unui popor din ce în ce mai numeros, care au luat mult din farmecul Romei de dinainte de război. Roma a rămas desigur unul din cele mai încântătoare orașe din lume, dar farmecul agitator al unui oraș de peste un milion de locuitori nu mai e farmecul liniștitei cetăți de un sfert de milion de suflete siderate de gloria unui nemaipomenit trecut și mărginite de Zidurile milenare care o înconjurau. Cu tot respectul ei aproape hieratic pentru această glorie a trecutului și pentru tradiție, Roma nouă fascistă s-a eliberat sufletește de permanenta și unica sugestie a timpurilor moarte – și materialmente s-a revărsat peste incinta care o încătușa. Roma tinereților mele, adunată în jurul câtorva piețe și străzi centrale. Roma pe care o puteai străbate cu piciorul de zece ori pe zi, și în toate sensurile, s-a întins încetul cu încetul „fuori tutte le Porte" și a devenit un oraș imens. Cartiere întregi cu nenumărate străzi au ieșit din pământ de-a lungul căii Salaria, de-a lungul căii Nomentana, de-a lungul căilor Tiburtina și Tuscolana, pe Monti Parioli, dincolo de Prati di Castello și înspre San Paolo. Drumurile nu mai pot fi străbite nici pe jos, nici cu „carozzelele" trase de un cal, și automobilele au țâșnit cu miile. Viața Romei a fost motorizată. Pe ulițele mângâiate de soare și scăldate în lumină, îmbălsămate odinioară de miresmele trandafirilor agățați pe pereți, de ale gardurilor de merișor disciplinat, de ale eucaliptușilor oficinali și de ale cupreșilor centenari, pe piețele tulburate în amorțeala lor numai de clocotișul abundentelor fântâni – domnește, în Roma modernă spre disperarea oamenilor bătrâni neobișnuiți cu mecanizarea vieții, mirosul „auspufurilor" și zgomotul claxoanelor. Dar nu numai aspectul exterior al orașului, cu nenumăratele lui taximetre și autobuze ziua, cu publicitatea lui luminoasă noaptea, care necinstește vechile palate, e altul — dar și sufletul și mintea oamenilor sunt cu totul schimbate. Populația Romei n-a putut spori în proporțiile în care a sporit decât printr-o enormă imigrație din toate regiunile Italiei. Tradițiile locale, întemeiate pe contemplarea trecutului și pe lene au fost înlocuite în mare parte datorită și influenței dinamismului fascist, printr-o hărnicie care au rupt-o cu un trecut de care nu era legată și care își pune toate nădejdile într-un viitor mai bun. O bună doză de sânge lombard, piemontez

și toscan a venit să subțieze sângele roman. Părăsisem în 1904 o Romă Romană – am regăsit în 1932 o Romă Italiană. Papa nu mai e decât un oaspete la Roma, care a devenit într-adevăr capitala Italiei întregite, într-un trup și într-un suflet.

Înstrăinat în mijlocul orașului ce-mi fusese atât de familiar, mi-am căutat urmele trecutului în împrejurimile lui. Două drumuri, în goana automobilului, mi-au lăsat impresii adânci. Unul prin Frascati, Marino, Castel Gandolfo și Albano, la lacul de Nemi; celălalt la Ostia. De-a lungul primului drum, la Frascati, la Marino, la Castel Gandolfo mi-am regăsit cu adevărată voluptate multe din senzațiile tinereții, care dormeau în fundul conștiinței mele și pe care o fărâmiță de alee umbroasă, un colț de parc la Frascati, o priveliște neschimbată peste oglinda apelor la Castel Gandolfo, două-trei aspecte caracteristice orășelelor prin care treceam – le redeșteptau cu o intensitate ce nu-mi mai părea posibilă. Clipe adânc îngropate sub zgura vremurilor mi s-au reînfățișat cu toată puterea unei iluzii care lega, fără nici o întrerupere trecutul cu prezentul. Ceasuri memorabile, ceasuri fără pereche, în care am simțit din nou în mine bătăile unei inimi încă plină de nădejdi și nepângărită de dezamăgirile vieții!

La poalele culmilor, Campagna Romană însă, pe care timp de atâția ani o străbătusem călare în toate sensurile, care-mi fusese prietenă, care nu-mi ascunsese nimic din tainele ei, de al cărei farmec mă pătrunsesem sub toate formele – dispăruse. În locul întinselor pășuni mărginite de orizontul munților pe care se profilau nobilele rămășițe ale apeductelor antice, în locul pustiului animat numai de turmele de oi, tăiat de „staccionate" și reperat din distanță de câte un turn dărăpănat, ultim vestigiu al câte unui mausoleum roman – se întindeau acum înaintea ochilor mei decepționați culturi îngrijite de leguminoase și de graminee, se ridicau ferme model, sanatorii și „stațiuni experimentale", alergau în toate sensurile căi ferate, linii electrice și impecabile șosele vestruminate. Pe firul lor negru se întreceau automobilele și oile speriate fugiseră de mult în munți. Vechile drumuri pavate cu vechiul și caracteristicul lor „selciato" de granit, care tăiau cu sfială, puține la număr, hieratica Campanie, nu mai erau decât o amintire ca și sonorul trăpăit al căișorilor înhămați la cărucioarele lor pe două roți, ce duceau la Roma aromaticul vin al „colli-lor", în zgomotul de zurgănei.

Această sentimentală decădere a Campaniei Romane și saltul ei brusc din feudalitate în plină democrație, pe care cei ce nu prețuiesc decât „rendamentele" o numesc „asanare" și „sistematizare" – e și mai bătătoare la ochi pe drumul ce duce la Ostia. Aci, vechea șosea

ce șerpuia pe urmele pietrelor romane a fost înlocuită printr-o impunătoare și banală autostradă neagră despicată în două printr-o linie albă – ca să nu se încurce automobilele în goană – și luminată electric. Ținutul dintre Roma, Castelporziano și mare, bântuită de malarie, devenise în cursul veacurilor partea cea mai sălbatică a Campaniei. Numai adevărații exploratori, pelerini pasionați ai trecutului și ai pustiului romantic, puțini la număr, aveau curajul să răzbească prin desișurile părăsite de toți – căci pășunile nepășunate se acoperiseră cu vremea de hățișuri și de mărăcinișuri în care se ascundeau vulpile și câteva ființe uitate de Dumnezeu. Aproape de gura Tibrului, Ostia Veche, o adunătură de temelii antice își contura linia portului în mijlocul unei câmpii, căci nisipurile fluviului goniseră apele mării la o depărtare de câțiva kilometri. Pe malul mării însăși, Ostia Nouă un fel de refugiu al disperării, adăpostea câteva vase și câteva familii de pescari și de contrabandiști. Întreaga regiune era scăldată într-o atmosferă sinistră; spre seară, aburelile pământului și ale apelor, străpunse de săgețile de foc ale Apusului, dilatau discul roșu al soarelui, ce plutea pe mare – iar în jurul spectatorului pătruns de spaimă și de umezeală, tăcerea și stafiile trecutului luau aspecte apocaliptice. Îmi aduc aminte că prin 1900 sau 1901, împins de patima mea arheologică, m-am dus câteva zile de-a rândul să studiez la fața locului urmele anticei Ostii. A fost o adevărată expediție; ca să ajung, mi-au trebuit cu trăsura 3-4 ore și am fost silit să iau mâncare cu mine, căci nu se găsea în toată regiunea nici măcar o bucată de pâine. După 30 de ani, am găsit în pustiul pe care-l lăsasem un întreg oraș, ieșit din pământ ce sub influența unei baghete magice, cu un „casino" monumental, cu hoteluri, cu zeci de vile, cu teatru, cu cinematografe. Un dig betonat aleargă de-a lungul mării și se prelungește printr-o șosea asfaltată până la Porto d'Anzio. În afară de autostradă, un tren electric aduce zi și noapte populația Romei pe plajă; lumea mișună, stafiile și malaria au dispărut și Ostia poate rivaliza astăzi, ca confort și chiar ca lux cu Ostanda sau Scheveningen. Pe drum, cât am putut vedea cu ochii, numai culturi și grădini în locul paraginii de odinioară.

Deși deosebirea între ce a fost și ce este, e mai izbitoare spre Ostia – transformarea Campaniei Romane în această direcție m-a lăsat mai rece, fiindcă locurile mi-au fost pe vremuri mai puțin familiare. M-a impresionat însă adânc puterea de creație a unei singure voințe, care în câțiva ani a izbutit să redea viața unei lumi moarte. Zic să redea și nu să dea, fiindcă sub Republică și sub Imperiu, Ostia și împrejurimile ei au mai cunoscut înflorirea și prosperitatea de azi.

N-a fost oare Ostia timp de secole portul de alimentare al Romei și al unei bune părți din Italia? Nu se ridicau oare, între Roma și mare, cele mai bogate vile în mijlocul celor mai faimoase grădini? Vila pe care Pliniu cel Tânăr o descrie cu atâta artă și cu atâta dragoste, în epistolele lui, nu era departe de Castelporziano. Barbarii și vremurile vitregi care au distrus atâta în Roma și în tot jurul ei, au lăsat malaria să se întindă și să pustiiască ținutul, încetul cu încetul conturul romantic al Campaniei s-a dezvoltat pe ruine în dauna liniilor clasice; a fost desigur o decadență, dar noi care am cunoscut acest aspect special al lucrurilor, noi care ne-am adăpat din izvorul unui romantism poate tot atât de nesănătos ca locurile infectate de malarie care-l inspirau, noi care ne-am cultivat și iubit aceste slăbiciuni în tinerețe – nu ne putem împăca ușor cu noua înfățișare a orizonturilor.

Deși mă oprisem la Roma fără nici o idee preconceputâ în afară de aceea a evocării unui scump trecut, am fost repede prins și eu în vârtejul curentului ce împinge poporul roman, cu o putere irezistibilă spre noile lui destine. În afară de tradițiile pe care el însuși le respectă, sau pe care le-a redeșteptat, curentul fascist a șters toate urmele preocupărilor anterioare și a plămădit acestui popor atât de bogat în înzestrările lui sufletești, un suflet unic. Și cum întreaga mișcare și întreg crezul fascist se rezumă într-un singur nume: Mussolini – o sinceră admirație m-a cuprins față de geniul și de puterea acestui om providențial care prin voința lui a disciplinat voințele celorlalți, răzlețe de aproape două mii de ani, le-a subjugat și le-a impus o nouă religie și un nou ritm de viață. Am așteptat cu adevărată emoție, de care nu mai credeam capabili nervii mei hârșiți, ceasul întrevederii pe care Ducele mi-o consimțise la Palazzo Veneția.

Admirația nu exclude simpatia, dar nu o comandă totdeauna. Ba chiar de multe ori, admirația și simpatia sunt două sentimente care se exclud. De departe, prețuisem după meritele ei formidabila operă săvârșită de Mussolini în zece ani de guvernare, dar în prețuirea mea cu totul obiectivă, nu se amestecase prea multă simpatie. Ca atâta lume străină, nu-l văzusem decât la cinematograf și în revistele ilustrate, și bursucul cu tichiuță pe cap și cu cămașă neagră sub uniforma lui galonată, urlând, gesticulând și strâmbându-se în fața nesfârșitelor valuri de guri căscate – îmi era antipatic, și înfățișarea omului îmi întuneca chiar întrucâtva judecata asupra operei realizate. Oricât aș fi pus în seama temperamentului rasei pornirile teatrale, o supărătoare disonanță mă jena între scopurile mărturisite și urmărite și anumite manifestări publice în atmosferă de vicleim. Pe drum spre Palazzo Veneția, legitima mea emoție era astfel colorată și de puțină

sfială; mă așteptam să întâlnesc un „comediante", un exuberant care să mă copleșească cu vorba, un neastâmpărat care să mă apuce de nasturi și să mă zăpăcească cu gesturile. Trăisem prea mult în Italia ca să nu știu că cei mai autentici napolitani sunt născuți la Milano! Mare trebuia să-mi fie mirarea, când față în față cu Mussolini, m-am găsit dinaintea unui om de piatră, rezervat și aproape tăcut, un om care nu mai avea nici o asemănare cu tribunul întrunirilor publice și cu gureșul filmelor de propagandă!

Am avut prilejul să mă apropii mai târziu de Hitler: un fanatic hipnotizat de crezul său politic, în afară de care nu mai exista nimic pentru dânsul. Trăia în trei odăițe modeste, decorul nu avea nici o importanță în preocupările sale; german cufundat într-un vis, contingențele materiale nu-l interesau – și alții se îngrijeau de confortul lui. Câtă deosebire cu Mussolini, latin și roman până în vârful unghiilor, care departe de visuri nu pierdea nici o clipă sensul realităților și își da bine seama că armonia unei opere nu poate fi perfectă dacă fiecare părticică a ei nu contribuie la desăvârșirea efectului general urmărit. Și Mussolini și Hitler sunt doi autodidacți care au pornit de jos: Hitler s-a ridicat până în nori și a pierdut de multe ori sensul realităților, pe care le-a disprețuit – Mussolini a rămas pe pământ, plin de dragoste pentru pământ și pentru tot ce a produs pământul, pământul țării sale. Neamțul s-a încurcat în dialectica și în glossele filosofiilor care l-au ademenit – italianul a deschis ochii și i-a fixat, cu o nemaipomenită acuitate de viziune asupra a tot ce i-a ieșit în cale, lăsând cărțile și teoriile pe planul al doilea. Germanul a îndrumat spre utopie un popor pe care l-a găsit organizat și pe care l-a silit să treacă de frică prin furcile unui crez neîmpărtășit înainte ci numai după supunere. Latinul a răscolit o lume, a organizat-o, și crezul pe care l-a impus s-a născut din consimțământul milioanelor de suflete ce-și căutau mântuirea. Între fascism și național-socialism sunt deosebiri adânci nu numai de geneză, dar dacă îndrăznesc să spun și de exegeză, întrebuințând cuvântul într-un anumit sens. Cam aceleași deosebiri care sunt și între catolicismul latin și protestantismul german: cel dintâi caută să pătrundă în suflete prin toate simțurile, cel de-al doilea numai printr-o sforțare a minții, cu disprețul simțurilor.

O vizită la Mussolini, la Palazzo Veneția e un adevărat pelerinaj de artă. Genialul Condotiere și-a dat seama că vizitatorul trebuie pregătit și bine dispus înainte să dea de dânsul. Salonul lui de primire ocupă o bună parte din fațada Palatului, pe piață, deasupra porții mari de intrare; această sală, pe vremuri sala gărzilor, se deschide

de partea opusă către anticamera de onoare, în care se sfârșește scara principală. Ar fi deci foarte natural ca oaspeții să fie introduși prin intrarea mare și urcați de-a dreptul la cabinetul stăpânului. Un asemenea drum prescurtat n-ar fi permis însă pregătirea sufletească despre care am pomenit mai sus. Prin convocarea primită, vizitatorul e prevenit că trebuie să se prezinte la intrarea cea mică și dosnică a Palatului, pe piața San Marco. Aci e luat în primire de un portar galonat și dus la un ascensor confortabil care, în câteva secunde îl urcă la „piano nobile", unde începe încântarea, și se lămurește pentru ce a fost aleasă calea cea mai lungă. Înainte de a fi dezlegat enigma, pe când mă coboram din automobil, m-am cam mirat de această poftire prin scara din dos și am pus-o în socoteala unei excesive precauții de ordin polițist, ce nu se potrivea dealtminteri cu spiritul regimului, regim de incontestabilă libertate în ce privește cel puțin mișcările oamenilor. Sus am priceput. Singurul scop urmărit era plimbarea celor chemați, prin saloanele care despart modesta intrare de ușa Dictatorului. Minunată plimbare! Sosit mai devreme, după obiceiul meu, am pus un sfert de ceas să străbat aceste încăperi fără pereche în lumea întreagă, și aș fi vrut să nu mai ies din ele ceasuri întregi! Mai întâi încăperile înseși: restaurația externă a Palatului[20] în forma lui primitivă din „quattro cento" nu e nimic pe lângă transformările și punerile la punct din înăuntru. Vastele și armonioasele saloane liberate de toate super și interstructurile adăugate în cursul vremurilor, ca și de greoaia lor ornamentație, și-au redobândit impunătoarele proporții, fără ca anacronisme supărătoare și procedeuri de dubioasă estetică să mai supere ochii. Proporțiile ușilor prinse în tocurile lor de marmură și ale ferestrelor luminoase față de înălțimea pereților și de curba tavanului boltit, dau o ecuație perfectă. Cu un discernământ care dovedește colaborarea celor mai inteligenți oameni de meserie,

[20] Palazzo Vezia a fost construit între anii 1450 și 1470 de către cardinalii Pietro și Marco Barbo. Dăruit în 1564 de către Papa Pius al IV-lea (Medici) Republicii Veneției, Palatul a trecut o dată cu Veneția, la 1797, în patrimoniul Austriei, care a instalat într-însul Ambasada Habsburgilor pe lângă Sfântul Scaun. În 1916 a fost luat în posesie de Statul italian, iar în 1929 a fost afectat ca reședință oficială, Ducelui. Am cunoscut bine Palazzo Veneția pe timpul Ambasadelor lui Revertera și a lui Szecsen. Era o ruină. N-am mai recunoscut nimic într-însul. Așa-zisul „Palazzetto", care prelungea fațada spre Capitol, dărăpănat și dezonorat prin burlane de tuci ce urcau de-a lungul zidurilor până la acoperiș, coșurile sobelor (în Palazzatto locuiau consilierii Ambasadei; acolo am cunoscut pe Ana Kuhn și pe Genevieva Starzenska, născută Bibescu), a fost doborât și mutat piatră cu piatră în fundul pieții San Marco (dar fără burlanele de tuci) degajându-se astfel liniile principale ale Palatului. În Palat însuși era o jale. Aproape toate saloanele fuseseră împărțite, în înălțime, în lungime și în lățime prin pereți de paiantă și prin podișuri, iar batjocura zugrăvelilor celor mai lipsite de gust se întindea pe toate zidurile. Nu mai vorbesc de mobilă și de ororile botezate „obiecte de artă"!

Mussolini a adunat tot ce era mai caracteristic al geniului italian în muzeele și palatele publice din toată țara. Toate manifestările artei sunt prezente în această admirabilă colecție, de la tablourile agățate pe pereți la smalțurile, cristalele și ivoriile așezate în vitrine înfipte în adâncimea zidurilor și luminate prin focare ascunse – până la fermecătoarele sculpturi în marmură și în lemn, până la bronzurile și formele delicate ale așa-ziselor arte minore, răspândite pe mese și pe console. De la portretul lui Cesar Borgia la ultimul vas de Murano, încântarea ochilor e continuă. Dacă tot ce e adunat în cele câteva saloane ar fi numai lucruri frumoase sau interesante prin vechimea lor, numărul lor ar copleși mintea și ar obosi; dar cu o diabolică pricepere n-au fost alese decât opere sugestive ce prind pe rând omul de beregată, prin intensitatea și noutatea unor neprevăzute efecte, îl tulbură până în fundul sufletului, îl scot din firea lui și-l ridică pe culmile senzațiilor supraomenești. Marii inițiatori clasici, un Rafael, un Michelangelo, un Tițian, un Mantegna sau un Veronese, ale căror opere familiare fiecăruia nu mai ating subconștientul, au fost lăsați la o parte. În locul lor, cu mai puțin meșteșug, dar cu o putere incomparabilă de tălmăcire, un Giovanni Baronzio, un Simone Martini, un Stefano da Zevio, un Andrea Solario, un Fra Filippo Lippi, un Iacopo Sansovino – și câți alții, întâmpină pașii fericitului trecător cu prinosul unor suflete deschise în care s-au cristalizat toate suferințele, toate nădejdile – și toate scăderile – celor mai rafinate vremuri ale omenirii. Pasionantul drum care duce la ușa dictatorului e o adevărată inițiere, chiar pentru cei blazați cu interpretarea obiectelor de artă – mai ales pentru aceștia. Ajuns la termenul pelerinajului meu, buimăcit de tot ce văzusem, cuprins și biruit din nou de toată nostalgia trecutului, purtat pe aripile frumosului, mi-am uitat și de tichiuță, și de cămașa neagră, și de urletele mulțimii și m-am socotit în anticamera unui semizeu.

Și când mi s-au deschis ușile către „Sala del Mappamondo", în care lucrează și primește Ducele, n-am avut nici o decepție, căci înainte de toate m-a izbit măreția locului și impunătoarea lui amenajare. O sală imensă, aproape goală; pe jos, un „pavimento" roman alcătuit din mari dale de marmură albă și neagră; de-a lungul pereților înalți, decorați la nașterea boitei de frescele lui Mantegna, o serie de vechi „Arazzi" de o extraordinară vioiciune de culori înveseleau prin tonuri în care dominau roșul și auriul, severitatea operei arhitecturale. O ușă monumentală, spre anticamera de onoare, două lungi banchete florentine[21], la dreapta și la stânga ei; o enormă masă de nuc, adusă

[21] Florentine ca mai toate mobilele din saloanele precedente.

din Palazzo Pitti, de-a curmezișul peste colțul din fața intrării mele, un jeț din epoca Renașterii în dosul mesei și alte două așezate de partea opusă – și atâta tot. Nici o altă mobilă, nimic pe ziduri în afară de pomenitele tapițerii, nimic de-a lungul lor, nimic pe masă decât un enorm vas de Murano plin cu trandafiri roșii; nici un dosar, nici o hârtie. Numai linii simple și armonioase, o uriașă celulă menită să concentreze gândurile unei uriașe voințI. Cine n-a trecut pe unde trecusem, cine n-a intrat unde intrasem, nu-și poate face o idee exactă de efectul enorm al acestui formidabil decor, și de perfecta lui meșteșugire. Nici cea mai mică notă disonantă.

Mergeam în acest palat al încântărilor din surprindere în surprindere. Aspectul omului în fața căruia mă aflam n-a fost cea mai mică. În locul tribunului costumat, cu ochi scăpărători și cu gestul cuceritor, a înaintat spre mine cu pași măsurați, un gentleman viguros dar de statură mediocră, îmbrăcat ca la Londra într-un complet de o tăietură impecabilă; capul liniștit răsărea dintr-un guler răsfrânt à la Chamberlain[22], cu o cravată sobră în care era prinsă o perlă. Mi-a strâns mâna, și fără un gest de prisos, cu o voce aproape stinsă, m-a poftit pe unul din jețurile din fața mesei, și s-a așezat în celălalt. Pe distanța destul de mare de la punctul unde ne întâlnisem și până la jețuri, n-a spus un cuvânt și tăcerea monahală care ne învăluia n-a fost întreruptă decât de zgomotul tocurilor noastre pe piatra lucioasă și sonoră. Îndată ce ne-am așezat, a început conversația, care a durat o oră și jumătate și în tot acest răstimp Benito Mussolini n-a făcut un gest, n-a ridicat tonul, n-a apăsat pe o silabă, nu s-a îndepărtat o dată de la măsura cuvintelor adânc cumpănite. Am avut tot timpul impresia că am în fața mea un reprezentant al „flegmului" britanic și că stau de vorbă cu lord Roseberry.

Mussolini dintre patru ochi nu are nici o asemănare cu Mussolini de pe balcon, în fața turmei. Nimic nu trădează în intimitate acea „preponderență", acea autoritate despotică pe care caută și reușește să o impună în public. Nu numai că nu-și mai scandează vorbele prin gesturi teatrale, nu numai că nu subliniază prin accente deosebite intențiile ascunse cu care câteodată le însoțește, dar pare chiar că disprețuiește orice efect lăturalnic adăugat ideii esențiale pe care fiecare cuvânt îl exprimă. Vorba lui e domoală, răspicată, cumpănită, și nu spune decât lucruri cu miez, lucruri de bun simț, ferindu-se să-și impună părerea prin formule tăioase pe care din când în când totuși le găsește, dar alunecă asupra lor, parcă s-ar scuza că i-au scăpat. Nimic mai impresionant ca sentințe de felul acesta: „Adversarii politici nu

[22] E vorba de Austen Chamberlain.

trebuie combătuți, trebuie exterminați" pe care le șoptește aproape, cu glasul stins și pe care nu le comentează decât printr-un moment de tăcere. Vorbește cu ușurință și aproape fără accent străin mai multe limbi și îi place să o arate: e singura cochetărie pe care în cursul conversației noastre și-a îngăduit-o. Necunoscându-i obiceiurile am intrat cu dânsul în vorbă pe italienește – după primele cuvinte însă a schimbat-o repede pe franțuzește, o franțuzească impecabilă, și de multe ori mi-a citat proverbe din nemțește și pe englezește, dând dovadă de o perfectă posesiune a acestor limbi. Neclintit pe linia lui, acest om extraordinar care în exercițiul misiunii sale taie și spânzură cu un cuvânt, fără să admită nici o contradicție, se arată mlădios și aproape șovăitor în fața unui străin. În tot cazul sceptic. O singură dată nu mi-a spus, vorbind de trecut sau de viitor, „am realizat", sau „voi face" – ci „am crezut că era bine" și „voi încerca". Am avut impresia netă că lăsa timpului să-i pună opera la încercare și să-și dea verdictul asupra ei și că nu avea altă pretenție decât să i se recunoască buna credință și vigoarea efortului...

Cu cât omul se apropie mai mult de forțele elementare ale naturii, cu atât e mai plin de contradicții, cel puțin în aparență. Elementul dandy din fața mea, alene rezemat în confortabilul său jeț, ce-și întrerupea din când în când discursul ca să aspire miresmele unui trandafir pe care-l avea la îndemână – nu avea nimic comun cu impetuosul și irezistibilul tribun, popularizat prin iconografia oficială, sau cu vedeta din vitrinele negustorilor de tot felul. Așa cum se înfățișa dinaintea mea silueta Ducelui nu avea nimic marțial, nimic impunător. Larg de spate și vânjos, lățimea pectoralilor îl făcea să pară mai scund decât era, iar forma dizgrațioasă a membrelor inferioare proptite pe tălpi și pe călcâie deformate prin „munca la casma"[23] îi da o vulgaritate pe care căuta în zadar să o corecteze prin eleganță vestimentară. Ceea ce deosebea însă mai ales chipul lui „în culise" de figura legendară destinată spectacolului, era privirea. Mussolini în fotoliu nu mai avea ochii care scânteiau de pe balcon, îmi aduc aminte că prima dată când am dat de Duce, în vitrinele de la Veneția, am fost adânc tulburat de acea privire fixă și ascuțită, ce pătrundea ca o săgeată; chiar pe o fotografie mi-a fost imposibil să mă uit în ochii lui fără un fior. Dar ochii săi nu se aprindeau și nu scăpărau decât în fața mulțimii. În fața mea erau stinși și cenușii, și, ca și când s-ar fi rușinat de ei, Ducele îi ținea închiși pe jumătate. Fără viața ochilor, și fața lui imperială, cioplită pe planuri abia netezite

[23] În tinerețea lui, Mussolini „a întors" câțiva ani de-a rândul viile din jurul Genevei, pe când se refugiase în Elveția.

ce se tăiau în mijlocul umbrelor și luminilor, pierdea din farmecul ei prin preponderența fălcilor prea puternice. Se vede că Ducele își da seama de mitocănia congenitală a trupului său și că teatrul în fața publicului, pe de o parte – sobrietatea impusă gesturilor, măsura cuvintelor și grija decorului pe de alta, nu erau decât sforțări de punere la punct, încercări de disimulare ale unor scăderi estetice și de ridicare a „hoitului" la înălțimea sufletului.

Căci acesta e într-adevăr mare. Dacă din punct de vedere al impresiei fizice am avut mai mult decepții în apropierea lui Benito Mussolini, din punct de vedere moral așteptările mele au fost cu mult întrecute. Mă așteptam la un pătimaș și am găsit un cerebral. Un cerebral stăpân pe toate resorturile ființei sale. Ce formidabilă putere de coordonaare în această formidabilă minte ca să poată nu numai disciplina pornirile fostului militant de la „Avanti", fostului răzvrătit din Elveția, fostului condotiere de la sfârșitul războiului – dar și clasa în ordine o serie de imperative noi alături de nesfârșite cunoștințe. Nu e într-adevăr problemă socială pe care Mussolini să nu o cunoască în amănunt, nu e învățământ pe istoric care să nu caute să-l folosească, nu e controversă critică în lumea ideilor care, adusă în fața lui să nu o lămurească printr-un cuvânt de bun simț. Conversația lui e asemenea unei grădini înflorite și liniștite, în care nu suflă vântul, în care lumina se strecoară printre frunzișuri, în care culori și miresme subite pătrund și încântă sufletul până la uitarea preocupărilor și necazurilor lăsate afară. Cel puțin așa mi-a apărut mie Ducele, în ianuarie 1932 – și așa l-am găsit în noiembrie următor într-o a doua și tot atât de lungă întrevedere.

Prima mea conversație cu dânsul – ca și a doua de altminteri – a fost nu numai lungă dar și cordială. Se vede că i-a plăcut felul meu de a-l asculta[24] așa că s-a lăsat în scări și a făcut cu mine turul lumii. Amintirile acestea vor vedea atât de târziu lumina tiparului – dacă vor vedea-o vreodată – contingențele politice vor fi atât de schimbate încât nu văd nici un folos pentru „cei de mâine" să mai lungesc mărturiile mele cu aprecieri și judecăți asupra stărilor de lucruri trecătoare în jurul cărora s-a învârtit convorbirea noastră. Mă voi mărgini să fixez aci pentru urmașii mei două-trei puncte care pot lămuri atitudinea omului și explica evenimente asupra cărora contemporanii au pronunțat sentințe greșite din lipsă de informații.

Mai întâi, Mussolini – cu toate manifestările lui în favoarea

[24] A mărturisit-o de altminteri, și prietenul nostru comun Puricelli mi-a spus deseori mai târziu, ci dintre toți românii pe care-i cunoscuse se simțise „în simpatie" numai cu mine. Pe Titulescu nu putea să-l sufere; Averescu-l plictisea iar pe Goga nu l-a luat un moment în serios.

Ungariei – mi s-a arătat plin de simpatie și de prietenie pentru noi românii și pentru țara noastră și adânc mâhnit de interpretarea unora din gesturile sale politice.

Politețile verbale și măgulirile pe care le adresa Ungariei – pe acea vreme aceste politeți nu fuseseră încă închegate în acorduri scrise – n-aveau decât un singur scop: să împiedice pe unguri să se înhame la carul Germaniei și să-și creeze subsidiar un punct de spijin în caz de conflict cu Iugoslavia. Asupra raporturilor lui cu sârbii voi reveni numaidecât. Dar în ceea ce privea „revizionismul" – surâdea vorbind despre pretențiile maghiare – m-a asigurat că n-aveam să ne temem de el, că nici „un metru" din granițele României nu se vor muta cu asentimentul Italiei. Tratatele nu sunt externe; trebuie să privim cu curaj realitățile și să nu ne îmbătăm cu vorbe. În cazul cel mai favorabil – pe care nu-l prevedea ca probabil dealtminteri – Ungaria ar putea pretinde și obține unele rectificări în dauna Cehoslovaciei dar niciodată pe spinarea noastră sau chiar a Iugoslaviei. Nu putea să sufere Cehoslovacia, pentru dânsul un Stat în echilibru nestabil, o nenorocită născocire diplomatică, care mai curând sau mai târziu se va desface sub influența acțiunii concentrice a Germaniei, a Poloniei, a Austriei și a Ungariei. „Liniștea Europei Centrale cere dispariția Cehoslovaciei, și liniștea Europei Centrale îmi e mai prețioasă decât prietenia d-lui Beneș".

Față de Iugoslavia sentimentele lui Mussolini erau cu totul altele. Nici o ură, nici o vrăjmășie. Încordarea raporturilor[25] dintre Italia și Regatul slav vecin avea cauze îndepărtate. Populația Italiei sporise și sporea peste toate prevederile; Guvernele italiene de pe vremea împărțirii Africii făcuseră enorma greșeală să nu-și asigure un Imperiu colonial pentru devărsarea unui prisos de populație ce-și găsise un „sbocco" în emigrație – fără să se gândească că atât America de Nord ca și cea de Sud puteau pune la un moment dat o stavilă la imigrațiile străine. Acest moment sosise. Americile își închiseseră porțile. Nu mai era pentru Italia o chestiune de oportunitate politică, ci o problemă vitală, să-și găsească, și repede, debușeuri pentru prisosul ei de populație, care nu se mai putea hrăni pe teritoriul peninsulei. *Italia trebuia să înfrunte orice și pe oricine ca să dobândească teritoriile necesare continuului ei spor de populație. Era o chestiune de viață și de moarte. Ea va căuta mai întâi să-și lărgească posesiunile din Africa. Dacă nu va reuși, va fi nevoită să-și anexeze celălalt mal al Adriaticii. „Va fi poate mai greu, dar va trebui să încercăm și să reușim."*[26]

[25] Care s-au destins în urma cuceririi Etiopiei.

[26] Cincisprezece zile mai târziu am pus pe Titulescu în curent, la Londra, cu aceste senzaționale și categorice declarații. Titulescu mi-a reamintit de mai multe ori, că am fost cel dintâi la curent cu planurile lui Mussolini despre cucerirea Abisiniei. Am notat deja

Incidentele de graniță, aproape zilnice între Italia și Iugoslavia erau întreținute numai în vederea unei eventuale intervenții pe coasta Dalmației. Tot din cauza acestei posibile intervenții, în cazul în cărei Anglia și Franța l-ar fi împiedicat să se întindă în Africa, Mussolini mi s-a arătat un adversar convins al Micii înțelegeri. M-a și întrebat: „În cazul unui conflict între noi și Iugoslavia, crezi că România ar intra în război contra noastră?" I-am răspuns cu toată sinceritatea: „Nu cred." Fiindcă nu credeam. L-am întrebat la rândul meu dacă nu credea că Anglia și Franța l-ar împiedica să pună piciorul în Dalmația, și răspunsul său a fost foarte hotărât: „Anglia și Franța n-au nici un interes în Marea Adriatică. De când s-a sfârșit cu Constantinopolul, Peninsula Balcanică nu le mai interesează. Dacă nu mă vor în Dalmația să-mi dea un loc la soare în Africa! Un loc la soare, ca toată lumea, Italia nu cere altceva. Nu avem pretenții de cuceritori, dar avem dreptul la viață!" În locul Micii înțelegeri, care-l jena, Ducele ar fi vrut să ne vadă într-o alianță cu Bulgaria și cu Polonia – idee ce trebuia să fie reluată în 1937 de către Polonia și de către... Iugoslavia, după încheierea pactului ei de prietenie cu Italia!

O declarație interesantă, ce se poate lega cu negocierile și cu încheierile înregistrate în anii următori[27], mi-a fost făcută de Duce cu privire la Franța. După ce mi-a afirmat că nimic nu stă în cale pentru o înțelegere între cele două țări, că italienii au renunțat definitiv la Savoia, la Nizza și la Tunisia – Mussolini a încheiat: „Din nefericire, Franța nu are decât un singur prieten în Italia, pe mine!"

M-am întins cam mult asupra întrevederii mele cu Mussolini, deși am căutat să dau numai impresii esențiale și să raportez din convorbirea noastră numai ceea ce am socotit că putea să aibă valoare de „document".

Siderat de puternica personalitate a Ducelui, am răsturnat chiar ordinea întrevederilor mele politice, căci înainte de a vedea pe Mussolini am fost primit de Regele Victor Emanuel. Sosit la Roma în ziua de 2 ianuarie, la amiază, Regele a binevoit să-mi acorde audiența sa chiar a doua zi duminică, la orele 10 dimineața.

Cu toată cordialitatea primirii, audiență Regelui n-a depășit banalitatea audiențelor similare. M-a primit în Palatul Quirinal, într-un salonaș al apartamentelor de recepție. Acolo nimic nu se schimbase; trecuseră 30 de ani peste vechile încăperi și toate lucrurile erau la locul lor, ca în ziua în care închisese ochii bătrânul Victor Emanuel

mai sus că îndată după cucerirea Etiopiei, relațiile dintre Italia și Iugoslavia s-au schimbat cu totul. La înapoierea mea în București am informat și pe Rege despre planurile lui Mussolini.

[27] Pactul în patru, acordul franco-italian, atitudinea Guvernului Laval față de „sancțiuni" etc...

al II-lea, „il Re galantuomo". Ca un martor răbdător, aristocraticul mobilier din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea obișnuit cu toate mărimile ce trecuseră în fața lui, în cursul vremurilor, m-a privit cu indiferență. Lume puțină și sentiment mai mult de izolare decât de intimitate. Jos un maiestuos portar, sus un simpatic aghiotant, și atâta tot. Fie că era duminică, fie că solicitatorii nu se bat la ușa Regelui, în afară de mine nu mai era nimeni anunțat pentru audiență. După terminarea audienței mele, am părăsit amândoi Palatul deodată, Regele pe o poartă și eu pe alta.

Victor Emanuel m-a primit ca pe un vechi prieten, deși nu mă cunoștea. Se vede că-i împrospătase cineva memoria căci a pretins că-și aducea foarte bine aminte de mine. La atâția secretari de Legație a trebuit el să strângă mâna în deja lunga lui carieră, încât lucrul e cu totul exclus – era însă o gentilețe, și i-am fost recunoscător pentru intenție. M-a așezat lângă dânsul pe o canapea cam înaltă, ca mai toate mobilele vechi, și mic cum e, picioarele nu-i ajungeau la pământ și se balansau în aer. L-am găsit îmbătrânit – trecuse atâta vreme – cu mustață și păr alb, dar vioi și plin de dorință de a se informa ca pe vremea tinereții sale. Îmbrăcat în mică ținută de general, se înfățișa, când te uitai numai la trupul lui ingrat, ca un copil care s-ar fi jucat de-a ofițerul – dar când priveai în ochii lui albaștri, apanajul Casei Savoia, toată noblețea unei rase milenare imprimată pe fiecare trăsătură a obrazului, impunea respectul. Cu toată talia sa de păpușă dizgrațioasă dădea impresia generală a unui foarte mare senior, cum și era în realitate. Conformându-se instrucțiunilor primite de la București am început prin a-i transmite omagiul Regelui Carol. Nu fără oarecare surprindere din partea mea – știam că Familia noastră Regală avea peri de lup – a început să-mi vorbească cu o adevărată căldură de tânărul nostru Rege, cu o prietenie care trecea mult dincolo de politețile protocolare. „J'aime votre Roi, et je suis avec grand interet ses efforte!" Deja Regele Carol, a sărit peste Regina Maria și a început să povestească despre Regina Elisabeta și despre bătrânul Rege Carol. Își aducea aminte cu înduioșare de vizita lui la București ca Principe de Napoli, și m-a întrebat cu o extraordinară precizie despre lucrurile pe care le văzuse atunci și despre oamenii pe care-i cunoscuse. După această introducere de ordin sentimental, conversația noastră s-a întins asupra principalelor probleme internaționale la ordinea zilei, fără să părăsească însă terenul considerațiilor generale. Plin de admirație pentru țara noastră – de departe e atât de frumoasă – și convins că vom învinge greutățile trecătoare în care ne zbăteam, mi-a spus încă

o dată că Regele Carol poate conta pe dânsul, în străduințele lui.

I-am arătat la rândul meu cât de încântat am fost de toate transformările constatate în Italia, după o atât de lungă absență. Impresiile mele l-au interesat și m-a chestionat mult asupra lor, dar – fapt caracteristic – n-a pomenit o singură dată numele lui Mussolini ca și când Ducele și fascismul n-ar fi existat. Câtă deosebire, sub aceste raporturi, între dânsul și genialul său ministru, care, a doua zi, mi-a vorbit lung și cu mare respect de „extraordinarele" însușiri ale Regelui. O singură explicație: amărăciunea învinsului față de învingător!

În aceeași zi, la ora 6 seara, am fost primit împreună cu soția mea de Regina Elena, la villa Savoia, fosta villa Adda. Această vilă fusese construită pe vremuri; departe de campania Romua, pe via Salaria, de către Regele Galantuomo pentru iubita lui, contesa Adda. Nu știu cum a ajuns din nou în posesia Casei Regale. În 1904, când am părăsit Roma, Regele cu Regina și copiii lor locuiau în Quirinal la sfârșitul mațului de clădiri ce se întinde de-a lungul vilei Venti Settembre, spre Quattro Fontane, în așa-zisul „Palazzetto", pe care-l amenajase cu tot confortul modern. Deja înainte de război, Familia Regală s-a mutat în villa Adda, care a încetat să mai fie o casă de țară căci a copleșit-o orașul din toate părțile. Vila n-are nimic remarcabil, e o casă comodă de burghez bogat, mobilată modern, potrivită pentru un trai simplu și liniștit. E așezată însă într-o minunată grădină, ca toate grădinile romane, verde și înflorită, iarna ca vara.

Am găsit pe Regina Elena mult schimbată. Sunt femei care nu știu să îmbătrânească, și se pocesc. În locul splendidei creaturi pe care o cunoscusem, m-am aflat în fața unei matroane uscate, leită Elisa Brătianu, mai puțin farmecul inteligenței. Principesa di Candriano[28], dama de onoare care ne-a introdus, avea de zece ori mai mult aere de Regină decât Augusta ei stăpână. Regina ne-a spus câteva vorbe pe românește – a avut o doică româncă – ne-a povestit că iubește România fără să o cunoască și ascultă în toate serile radio-București fiindcă are cel mai bun program (fiecare cu gustul lui), că se scoală în toate zilele la ora 6 ca să ia cafeaua cu Regele la ora 7 și să se plimbe cu el până la ora 8, că singura ei distracție e să știe în fiecare minut ce face fiecare membru al familiei ei. „Minut cu minut știu ce face Regele, ce face fiecare din fiicele mele, căci au toți programul lor fixat de dimineața și până seara, și nu ies din el!" M-am gândit la această fericită viață de familie și am priceput „eșecul" lui Barbu Știrbei când a încercat după război să pețească pe una din Principesele italiene pentru Prințul Carol! La ieșire, era să zic și eu ca Fleva pe vremuri:

[28] Născută Ruffo di Scilla, ilustră familie napolitană.

„Votre Reine, que je vous dise, c'est une bonne bourgeoise!"[29] Și încă „bonne" ca să le fac plăcere.

Mai interesantă, din cauza ceremonialului și a atmosferei ambiante – căci Pius al XI-lea mi-a fost o mare decepție – a fost audiența noastră, la Papa. O cerusem fiindcă Comnen a susținut că trebuia să o cer, și fiindcă am vrut să-mi fericesc soția, ahtiată după pompele catolice. Șmecherul de Comnen a învârtit lucrurile în astfel încât mi s-a făcut o primire oficială. Recepția a avut loc în ziua de miercuri 6 ianuarie, la ora 11 dimineața. Am plecat cu alai de la Grand Hotel, eu, Comnen, Alexandru Zamfirescu (care m-a însoțit în această călătorie ca șef de cabinet benevol) și Ion Lahovari, în frac cu decorații (afară de Ion, care n-avea) – nevastă-mea în rochie neagră, cu „mantilă" de dantelă neagră pe cap. În momentul când mașinile noastre au pătruns în curtea „San Damaso", garda Vaticanului a ieșit și mi-a dat onorurile, iar muzica a cântat imnul românesc. Un „cameriere di capa", un Monsignore și un ofițer din „Guardia nobile" ne-au primit la intrare și un fotograf ne-a filmat. Cu pași cumpătați, flancați de suita noastră, am urcat monumentala scară de piatră până la etajul al II-lea. La fiecare cotitură a scării salutul câte unui „bussolante" în ținuta desemnată de Michelangelo[30], cu „halebarda" în mână, înviora monotonia unei ascensiuni lipsite de agrement. Sus, am străbătut o vastă și rece anticameră și am pătruns într-o serie de saloane ce dau unul într-altul prin uși larg deschise; lipsa oricărui criteriu estetic în alegerea mobilierului și a cadrelor agățate pe zid contrasta în mod neplăcut cu eleganța ornamentelor arhitecturale, mărturii resemnate ale înaltelor tradiții de artă din veacurile stinse. În ultimul salon, ne așteptau doi prelați burtoși în ținută de sărbătoare: maestrul de ceremonii și majordomul Sanctității Sale. După câteva politeți, unul din ei, nu mai știu care, căci ținuta lor de monseniori de curte era aceeași, a deschis discret o ușă și a intrat în cabinetul Papei să ne anunțe. După două minute, s-a înapoiat și m-a poftit. Am intrat la Papa împreună cu Comnen, iar restul „suitei" mele, a rămas în salon, cu monseniorii. De pe prag, am primit ca un duș rece. Am avut mai mult senzația că intru în cabinetul unui „Sektions-Chef" austriac, sau în al unui director de muzeu, decât în sanctuarul Șefului spiritual al celei mai formidabile religii de pe pământ. Papa Pius al XI-lea, aștepta cu ochelarii pe

[29] După prezentarea scrisorilor lui de acreditare, Fleva rezumase impresiile sale asupra Regelui Victor Emanuel, față de maestrul de ceremonii marchizul de Santasillia prin cuvintele: „Que je vous dise, votre Roi c'est un bon bourgeois". Se potrivea însă ca nuca în perete.

[30] Corp de gardă înființat sub Papa Juliu al II-lea și recrutat aproape exclusiv în Elveția.

nas, așezat într-un fotoliu în dosul unei vaste mese pătrate, aproape pierdut în imensa încăpere copleșit de obiectele cele mai disparate, cruci, vase, icoane, tăvi, candelabre și relicve, toate daruri de-ale credincioșilor depuse fără nici o ordine pe vreo 4-5 mese, pe console, pe jos, pe scaune și pe canapele. O adevărată expoziție de orori, bune de aruncat la gunoi, cu toată bogăția de aur și nestemate a unora din ele. Părintele Creștinătății nu numai că nu le arunca, dar le păstra cu sfințenie și se delecta la priveliștea lor. O singură notă simpatică: în spatele său, între cele două ferestre luminoase, la zid dar la îndemână, câteva rafturi simple, încărcate cu cărți vechi.

Trecuse de mult vremea când credincioșii și necredincioșii trebuiau să îngenunche înaintea Sfântului Părinte și să-i sărute papucul. Conformându-mă școlii pe care mi-o făcuse Comnen m-am înclinat să-i sărut mâna; Papa însă, care se ridicase puțin de pe scaun – se vede că măsura acestei ridicări e protocolar reglementată după rangul, natia și religia celui primit – nu m-a lăsat și mi-a strâns-o cu cordialitate pe a mea. Pe Comnen, pe care, fiind acreditat pe lângă dânsul, îl socotea ca al casei, l-a lăsat însă să-și apropie buzele de inelul de ametist al Păstorului. Nimic impunător, nimic ieratic, aș putea să zic că aproape nimic sacerdotal în înfățișarea prietenoasă a simpaticului Papă Ratti. Cu iuteala fulgerului mi-a trecut fără să vreau prin minte impresionantele figuri ale celor doi Sfinți, de Scaunul cărora mă apropiasem în trecut, Leon al XIII-lea și Pius al X-lea. Am închis pleoapele o clipă și icoana aproape imaterială a celui dintâi s-a ridicat în fața mea, cu fața sa de alabastru în care nu mai bătea vinele ci numai pulsațiile sufletului cu divinul său surâs, cu noianul de bunătate și de pricepere supraomenească ce se scurgea din ochii lui vii prin care sigur mai participa la viața pământească. Părea într-adevăr trimisul lui Dumnezeu printre oameni și nimeni nu putea îngenunchea înaintea lui, credincios sau nu, fără o adâncă emoție, ca înaintea Judecății celei din urmă. Și s-a ridicat și icoana celui de-al doilea. O!, cât de deosebită de a predecesorului său dar încă impunătoare prin iradierea unei credințe aprinse ce însuflețea trupul lui greoi și-l înălța în sferele serafice a celor necumpănite. Leon al XIII-lea părea rupt din coasta lui Dumnezeu, Pius al X-lea un sfânt, iar pe lângă ei, Pius al XI-lea un simplu tehnician al îndeletnicirilor bisericești. M-a poftit să șed alături de dânsul și a început să-mi vorbească ca un domn Protopop, de necazurile lui. M-a întrebat de-a dreptul dacă eram mulțumit de călătoria mea, și fără să-mi aștepte răspunsul s-a pus să-mi povestească cât suferea de siluita sa claustrare, de pasiunea sa de alpinist din tinerețe,

de călătoriile sale ca nunțiu prin țările Europei, – și am priceput numaidecât că se împăcase cu Quirinalul numai pentru plăcerea de a se putea deplasa, fie și până la Castel Gandolfo, și de a avea o gară pe teritoriul Cetății Vaticanului.

A stat de vorbă cu noi mai bine de un ceas, ca cu doi prieteni, într-o franțuzească corectă, dar cu accent. Admirabil informat, plin de interes pentru politică, ne-a făcut un tablou îngrozitor despre cele ce se petreceau în Rusia Sovietică. Împotriva comunismului era animat de o ură feroce de italian fascist, și acest sentiment de ură, fie și împotriva unor barbari, se potrivea atât de puțin cu alba lui rasă și cu crucea de aur ce-i atârna de gât! Pe Comnen, nu-l scotea din „caro mio", iar când am adus vorba despre bătrânul profesor de pian al copilăriei mele, Ratti, am crezut că era să-mi cadă în brațe. Își aducea perfect aminte de unchiul, muzicant distins, care părăsise tânăr Milano, și ale cărui urme le pierduse. A început să mă descoasă și a trebuit să-i spun tot ce știam. Tragicul sfârșit al bătrânului profesor l-a înduioșat; a împreunat mâinile, a îngânat de câteva ori „poveretto, poveretto" și am priceput că cerea Șefului, adică lui Dumnezeu, o deplină „indulgență" pentru sufletul nenorocitului sinucigaș. Mi-a mai vorbit de câteva afaceri pendinte între noi și Sfântul Scaun, ca un șef de contencios, și gata. Prevenit, în momentul în care ne-am sculat, a apăsat pe o sonerie și monseniorul de alături a introdus pe nevastă-mea, pe Alecu Zamfirescu și pe fiu-meu vitreg Ion. Față de emoția soției mele, albă ca ceara, a avut un surâs sceptic și indulgent și a binecuvântat cele 30 de șiruri de mătănii pe care extatica mea femeie prăbușită pe genunchi le adusese în acest scop. Era obișnuit, era ritualul tuturor audiențelor feminine. A mai spus câteva cuvinte amabile fiecăruia, și astfel s-a terminat memorabila audiență. La ieșire, am fost fotografiați în grup, în larga galerie ce face față Logielor lui Rafael – un alt rit al audiențelor oficiale – apoi am coborât în apartamentele Cardinalului secretar de Stat – ultim și indispensabil rit al acestui fel de audiențe.

Cardinalul Pacelli ne-a primit în două camere boltite admirabil decorate „a fiesco" de elevi de-ai lui Giulio Romano. Pe cât era Papa Ratti de puțin adaptat – în aparență cel puțin – înaltei sale situații, pe atât era Cardinalul de reprezentativ al rangului pe care-l ocupa ca demn succesor al unui Rampolla sau unui Merry del Val – aceste mari figuri ale Bisericii Catolice, contemporane. De statură mijlocie, cu o față de ascet temperată prin doi ochi plini de bunătate și de indulgență, de o rară noblețe în simplicitatea gesturilor sale, de o politețe rafinată în demnitatea ei, Cardinalul Pacelli întrupa într-o

rară măsură tot prestigiul Bisericii pe care o slujea cu inteligență. Conversația cu dânsul a fost scurtă, căci vizita era mai mult o formalitate care s-a sfârșit prin remiterea decorațiilor pe care Sfântul Părinte ni le acordase: marea Cruce a Ordinului Pius al IX-lea pentru mine, marele cordon al Ordinului Sfântului Silvestru pentru Alecu Zamfirescu și comendoria aceluiași ordin pentru tânărul Ion Lahovari. Zamfirescu și Ion erau nebuni de bucurie: Zamfirescu primea primul său cordon, iar Ion prima sa decorație! Eu eram mai blazat în această privință, dar am fost totuși mișcat de un gest pe care nu-l așteptam.

Vizita noastră la Vatican a luat astfel sfârșit cam târziu; abia am avut vreme să ne schimbăm și să ajungem la orele 2 la Castello dei Cesari (di Constantino) unde ne aștepta dejunul – banchet oferit de Mosconi, despre care am spus deja ce aveam de spus.

După-amiază, pe la orele 4, Cardinalul Pacelli mi-a întors vizita la Grand- Hotel, cu ceremonialul obișnuit al Curiei romane. Cardinalul, în „capa" a sosit cu secretarul său, un Monsignore, într-o „carosă" a Vaticanului. Jos, i-a ieșit întru întâmpinare Alecu Zamfirescu cu un candelabru aprins în mână, cu toată lumina zilei; la etaj, în capul scării am ieșit eu înaintea lui și l-am introdus în salon, amândouă ușile fiind deschise. În salon îl aștepta soția mea – pentru care a fost o zi mare – și acolo ne-am așezat cu toții, la conversație, vorbind de toate afară de politică. Cum nevastă-mea lăsase la Vatican un maldăr de mătănii suplimentare și de mici obiecte destinate prietenilor din București ca să le binecuvânteze Papa, Cardinalul i le-a adus înapoi, binecuvântate, împreună cu un portret semnat al Sanctității Sale, atrăgându-i totodată atenția asupra faptului că gestul Sfântului Părinte era cu totul excepțional, și că de obicei refuza să transforme, prin impoziția mâinilor sale, mărgelele în fetișe. Vizita a durat o jumătate de oră, după care Cardinalul s-a retras cu același alai ca la sosire.

Deși descendentul unei vechi familii burgheze romane, Cardinalul Pacelli avea tip de prelat spaniol și cu toată prestanța portului său părea tovarășul fanaticilor conturați de puternica mână a unui Greco. Își făcuse toată cariera în birourile Secretăriei de Stat și prin nunciaturi, dar frivolitățile diplomatice nu-i secaseră izvoarele credinței; mai mult apostol decât cancelar, mai preocupat de cele eterne decât de cele vremelnice, smerenia lui de sfânt lăsa urme adânci în sufletele celor de care se apropia. Pe nevastă-mea a siderat-o complet; cu prilejul vizitei pe care am făcut-o la Roma în toamna aceluiași an („Convegno Volta") s-a dus să-l vadă, și Doamne iartă-mă, mi se pare că i s-a și spovedit.

Am mai avut plăcerea să-l întâlnim în seara aceleiași zile, cu alți zece cardinali și prelați, la o masă mare pe care ne-a dat-o Comnen; pe lângă dânsul, ceilalți păreau coriști costumați, în tot cazul popi burtoși și ordinari. Pe când nevastă-mea căsca gura la Pacelli, pe mine m-a sedus o tânără sirenă, marchiza Gerini, născută Principesă Torlonia. Deși n-avea o picătură de sânge venețian mi-a părut cu coama ei aurie ca întruchiparea vie a femeilor lui Paolo Veronese. Bărbatu-său, un flăcău neînsemnat, ocupa un loc destul de însemnat în ierarhia fascistă și tăcea, fiindcă vorbea marchiza pentru doi. E probabil că ea îi făcuse toată cariera, căci era mussolinistă înfocată. Inteligentă și cultivată pe cât era de frumoasă am petrecut cu dânsa un ceas plăcut. Femeile italiene sunt rareori seducătoare, dar când sunt, nici o femeie din lume nu se poate compara cu ele căci sunt produsul a două mii de ani de selecție. Marchiza Gerini nu întrupa armoniile liniilor unei Dona Laura Ruspoli-Narescotti, nici perfecțiunea formelor unei Dona Franca Florio, nici „morbidezza" unei Mana Mazzoleni sau atracția sexuală a unei Dona Nicoletta Grazioli, divinitățile vremurilor mele – dar așa cum era, rezuma pentru mine perfect idealul Italiei noi plăsmuit de tradiții estetice din îndepărtatul trecut și din nădejdile sufletești ale zilei de mâine. Sărmanele mele zeițe, ce vor fi devenit? Franca Florio pe care am întâlnit-o, îmbătrânită și ofilită, m-a descurajat să mai cercetez soarta celorlalte. De-altmineri, în afară de Franca Florio, de Giovani Ruspoli, de Marino Torlonia, de Giaccomo Marignoli, de Lorenzo Allievi și de Fausto Morani care mi-au ieșit în drum – toți gârboviți și unii sărăciți – n-am văzut pe nimeni din tovarășii și tovarășele unor vremuri peste care timpul așternuse vălul uitării. N-am vrut. Trecutul e trecut și lumea amintirilor nu trebuie deșteptată, căci se răzbună, sfâșiindu-ți icoanele cele mai scumpe.

La masa lui Comnen mai fusese poftit, și așezat la loc de onoare Principele Chigi-Albani, Marele Maestru al Ordinului Suveran de Malta, un domn foarte șters, de talie și de aparență mediocră, chel dar cu o barbă frumos tăiată și bine îngrijită – și tăcut, fiindcă probabil n-avea ce spune și învățase că tăcerea e de aur. Foarte politicos, era însă atât de îngâmfat de „Suveranitatea" sa încât nu ceda pasul decât Cardinalului secretar de Stat. Am evitat și eu să mă las în vorbă cu dânsul peste limitele unei stricte „courtoisie", de frică să nu mă amestece și pe mine în negocierile relative la decorarea Regelui Carol și la crearea unei Legații (!) în București, negocieri pe care le ducea

prietenul meu Pangal cu ministrul Ordinului la Paris, Pierredon și care prin latura lor „operetă" nu mă atrăgea deloc[31].

În aceste câteva zile petrecute la Roma a trebuit să mai găsesc vreme pentru două lungi ședințe cu colegul meu Mosconi, pentru o vizită la Institutul românesc, – pentru alta la asociația presei străine și pentru două mari mese date în cinstea mea la cele două ambasade franceze, pe lângă Quirinal și pe lângă Sf. Scaun. Nu mi-au rămas astfel decât puține ceasuri ca să mai dau o raită printre ruinele Palatinului și al Forului, de care mă legau scumpe amintiri ale tinereții mele, și prin muzeele Vaticanului.

Ședințele cu Mosconi au fost pentru mine cel puțin, timp pierdut. Mi-a cerut să-i explic cu de-amănuntul legile mele financiare și mai ales reforma Conversiunii – care părea să-l intereseze enorm. Lua întruna note, ca să le supună probabil Ducelui, căci problema datoriilor, deși pe un teren cu totul diferit, era acută și în Italia. De la dânsul n-am aflat însă mai nimic și n-am avut impresia că discreția lui să fi fost motivată prin însușiri excepționale de diplomație ci mai mult prin însușiri negative care m-au făcut să pricep înlocuirea lui, câteva luni după trecerea mea prin Roma. Am aflat însă prin alții cheia extraordinarei prosperități aparente pe care regimul fascist a aruncat-o ca o manta împodobită asupra mizeriei maselor sărăcite ca și în celelalte țări prin conjunctura economică generală. Din vreo 36 miliarde lire, câte erau depuse la Casa de Economii, Mussolini ridicase vreo 24, fără altă formă și le aruncase în circulație pentru îndeplinirea programului său de lucrări în folosul obștesc. Numai pentru refacerea șoselelor s-au alocat dintr-o dată peste 3 miliarde lire (mai bine de 30 miliarde lei, pe cursul de atunci). Cu 24 miliarde puse la bătaie, peste cheltuielile bugetare, izbutise să dea de mâncare celor lipsiți de lucru și să îmbunătățească soarta tuturor. Deși avântul fascist n-a fost o recunoștință a stomacului, politica de investiții în stil mare asigurând fiecăruia, din cei mulți, o pâine, a contribuit mult să mențină încrederea în regim, indispensabilă nu numai din punct de vedere politic, dar și din cel financiar, căci ar fi fost de ajuns o panică și cereri de retrageri precipitate la Casa de Economii ca să se prăbușească tot edificiul. Bineînțeles că pentru eliminarea disponibilităților Statului, Ducele nu s-a mărginit să pună la contribuție Casa de Economii, și că prin măsuri inteligente și bine chibzuite de ordin economic și financiar a sporit considerabil resursele Tezaurului. Mulțumită acestor măsuri și câtorva împrumuturi interne „bine

[31] Cititorii pe care asemenea chestiuni îi interesează, vor găsi toate amănuntele acestor picante tratative, ca și rezultatele la care s-a ajuns în însemnările mele zilnice din anii 1935 și 1936.

organizate" (un adevărat camuflaj de impozit pe capital), mulțumită unei reglementări a activității institutelor particulare de credit, tot în favoarea Statului, mulțumită câtorva jonglerii de ordin monetar tot atât, sau tot atât de puțin condamnabile ca cele săvârșite pretutindeni – Mussolini izbutise chiar să restituie în cei 10 ani ai domniei lui, 11 din cele 24 miliarde șterpelite.

Cu toate miliardele aruncate pe piață, nu se putuse însă stârpi cu totul șomajul. La începutul anului 1932, mai existau patru până la cinci sute de mii de șomeri în Italia. Spre a veni în ajutorul lor, Ducele inventase „călătoriile instructive fasciste". Nenumărate, sute de trenuri gratuite circulau dintr-un oraș într-altul și municipiile orașelor vizitate erau obligate să hrănească o zi pe călători! Aceștia își petreceau astfel nopțile în tren – și ziua pe socoteala comunităților! Geniala invenție, cu atât mai nimerită în Italia, unde distanțele sunt mici și orașele multe.

Pe cât m-au plictisit întâlnirile cu Mosconi, pe atât m-au încântat cele două seri petrecute la ambasadele franceze. Titularii lor, dl. de Beaumarchais pe lângă Quirinal și vicontele de Fontenay pe lângă Vatican erau doi prieteni, mai ales Fontenay. Cu Beaumarchais fusesem cu 30 de ani mai înainte coleg, chiar la Roma. Cu Fontenay nu fusesem niciodată în același post, dar îl cunoscusem bine în România și mai ales la Viena, unde venea des pe când era consul general la Budapesta. Beaumarchais era un om de o fină inteligență și de o cultură rară; avea o soție simpatică și deșteaptă. Fontany era un dobitoc înfumurat. Pe deasupra mai era și încornorat. În această privință însă, drepturile doamnei de Fontenay erau incontestabile, căci fusese cea mai frumoasă femeie din Europa și ar fi fost păcat să se mărginească la un singur bărbat, chiar dacă nu l-ar fi însemnat Dumnezeu, ca pe Fontenay. Era frumoasă ca o icoană, dar cam prosticică și dânsa, și poza. Am regăsit-o după atâția ani îmbătrânită și ofilită, dar încă frumoasă. Părăsise însă terenul cuceririlor și adoptase ținuta unei „mater dolorosa", căci pierduse în război doi băieți, unicii ei copii.

Nicăieri ca la Roma nu se poate spune mai cu drept cuvânt că la „la roche Tarpeiene est pres du Capitole". Cui ar fi putut să-i treacă prin gând în acel ianuarie 1932, că înainte să se încheie anul, veselul Beaumarchais plin de viață și de proiecte va închide ochii pentru totdeauna și că adormitul Fontenay se va îndruma spre cea mai sinistră aventură?[32]

[32] Beaumarchais a murit în septembrie în toamna anului 1932 după o scurtă dar grea suferință. Fontenay, rechemat și scos la pensie s-a instalat la Versailles și s-a consacrat Academiei Diplomatice pe care o prezida, o invenție a unui șmecher, Frangulis, ministru plenipotențiar grec instalat la Paris. Din nefericire Fontenay s-a dat și pe mâna altor

În momentul la care se referă aceste rânduri asemenea perspective triste nu erau însă de prevăzut și eu unul am fost fericit să mă regăsesc între minunatele ziduri ale celor mai frumoase palate din Roma. Că invitațiile foștilor mei camarazi de carieră au fost datorate înainte de toate prieteniei personale nu încape nici o îndoială; ele aveau însă și un substrat politic. Deși călătoria mea nu avea nici un caracter oficial, franțuski sunt bănuitori și și-au închipuit că totuși putea să iasă ceva din prezența mea la Roma. Prin poftirea și sărbătorirea mea în ambele lor ambasade, ei voiau să sublinieze situația noastră de vasalitate față de Franța și m-au primit într-adevăr cu toate onorurile cuvenite unui rege negru din una din coloniile lor. Pentru mine această din urmă considerație n-avea nici o importanță, și chiar ca vasal sau rege negru, aș fi fericit să mă găsesc cât de des în splendidele saloane ale Palatului Gabrielli și mai ales în ale Palatului Farnese.

Palatul Farnese din Roma e cu siguranță, pe dinafară și pe dinăuntru cel mai frumos palat din lume. A fost pentru mine o adevărată mulțumire să regăsesc intacte, în fața acestei minuni impresiile din tinerețe. Intacte, și chiar întărite. O asemenea permanență de sentimente în efectul unei opere de artă, n-am resimțit-o decât rareori: e într-adevăr un privilegiu rezervat celor mai înalte creații ale geniului omenesc să străbată vremurile fără să piardă nimic din farmecul lor. Am urcat scările desenate de Michelangelo Buonarroti cu bătăi de inimă ca și cum m-ar fi așteptat în capul lor o femeie iubită. De fapt mă aștepta mai mult decât o femeie – mă așteptau toate, câte, cu pașii lor ușori, lăsaseră invizibile urme, timp de patru veacuri, de-a lungul minunatelor încăperi. Am regăsit cum le lăsasem, cu 30 de ani înainte, galeriile din jurul curții, saloanele boltite cu liniile și proporțiile lor atât de nimerite încât imensele lor dimensiuni par concepute la măsura omului; am regăsit admirabila sală în care geniul lui Anibale Carraci a adunat congresul zeilor de pe Olimp; am regăsit prin ferești divina priveliște asupra Tibrului, asupra Farnesini și asupra grădinilor de pe Janicul – am regăsit în fine splendidele Gobelinuri, prin care geniul francez a completat opera geniului italian, și am mai găsit ceva. Am găsit o sală nouă la dreapta scărilor, separată de celelalte, abandonată de mai bine de un veac, curățită și repusă în valoare de Beaumarchais. E o sală mare și înaltă, numai în marmură, decorată cu toată arta Renașterii – una din cele

șmecheri, de diverse naționalități care l-au băgat în consilii de administrație veroase. Deznodământul carierei sale financiare s-a săvârșit în fața tribunalelor corecționale și bietul Fontenay era să cunoască privațiunile pușcăriei. A trebuit să demisioneze și din Academia Diplomatică, și n-a mai auzit nimeni de el.

mai frumoase ale Palatului și care a trebuit să slujească de „cabinet" de predilecție cardinalului Alessandro Farnese, viitorul papă Paul al III-lea, și întemeietorul ilustrei Case care a domnit peste Napoli și peste Parma.

Ceasurile petrecute la prietenul Beumarchais au fost o desfătare pentru ochi și pentru mintea noastră. Păcat – printre lucrurile frumoase e totdeauna un păcat – păcat că evocarea eleganțelor trecute ce se conturau în fața noastră prin puterea de sugestie a tot ce ne împrejura, a fost dezagreabil tulburată prin disonanța unei persoane ce-și accentua prezența prin gălăgia ei. Se vede că așa a fost soarta Palatului Farnese sub stăpânire franceză, să se așeze o pată pe atâta frumusețe și să-i tulbure armonia. Acum 30 de ani, și pe tot timpul domniei lui Barrere, a fost doamna Barrere, oribilă levantină culeasă în bazarul de la Smirna de ilustrul ei soț pe vremea când era sărac, tânăr și neprevăzător. Din fericire n-am mai dat de doamna Barrere în Palatul Farnese, dar am dat de altă levantină și mai odioasă, fiindcă mai pretențioasă, doamna Contesă de Dampierre, soția consilierului de Ambasadă[33]. D-na de Dampierre nu era nici mai mult nici mai puțin decât mica Leila, fiica lui Selim-Pașa Melhame, pe care o cunoscusem pe Bosfor. D-na Melhame de Dampierre, dealtminteri frumușică, întrupa nu numai toate stigmatele „Seraiului" dar mai avea și pretenția unui talent literar. Nenorocita scria și publica versuri pe franțuzește, și în inconștiența ei se credea o rivală a d-nei de Noailles. Și mai vorbea și țipa întruna. Aceste „pete orientale", poate pline de farmec aiurea, detunau în acest colț de rafinată artă clasică, în care „culoarea locală" de pe alte meleaguri n-avea ce căuta.

Oricât aș fi trecut de neoficial prin Roma, nu puteam să nu dau ochi cu presa, chiar sub regimul fascist. Am oroare de presă, și nu pot să-i sufăr pe gazetari. Din toate inovațiile „stupidului" al XIX-lea secol, cum l-a calificat Leon Daudet, nici una n-a fost mai nenorocită decât aceea a libertății presei. Pe lângă imensul rău pe care l-a făcut și-l face omenirii, puținul bine ce se poate înscrie la activul său e floare la ureche. Ea otrăvește zilnic sufletele. Ea înșală și ațâță. Anarhia morală și politică în care se zbate jumătate din omenire e opera ei. Fără dezmățata și culpabila publicitate a presei, lumea s-ar potoli. Demagogii și-ar înghiți discursurile, agenții provocatori și propagandiștii tuturor utopiilor lipsiți de ecou, și-ar restrânge încercările la măsura unui auditoriu forțamente restrâns și cu siguranță recalcitrant, dacă n-ar fi intoxicat prin otrava distilată în fiecare dimineață, „de gazetă". Toți gazetarii sunt lichele – nu există nicăieri, gazetar cinstit. Vorbesc bineînțeles de gazetarii de meserie,

[33] Ajuns mai târziu ministru la Belgrad. Acolo d-na de Dampierre era la locul ei.

de cei care trăiesc din porcăria lor de scris – și de șantaj. Odioasă pretutindeni, presa e și mai odioasă la Roma, sau cel puțin așa mi-a părut mie. Dacă țări deja căzute pradă așa-zisei democrații – în realitate demagogiei, dacă țări deja otrăvite – și în care preocupările de ordin politic sau mai exact zis politicianist primează tot, se mai pot încadra în exigențele și în obiceiurile impuse de această a patra putere în Stat – o asemena încadrare e cu totul de neconceput la Roma. Acolo, sub covârșitoarea sugestie a trecutului, la adăpostul unui formidabil regim de autoritate actuală, omul politic străin – dar liberat – se simte dezlegat de orice obligații față de reprezentanții unei puteri domesticite. Gazetarii cu botnița la gură sunt și mai odioși ca cei care mușcă: la ura mea de acasă se mai adaugă și disprețul. Cât am stat la Roma am făcut ce am putut ca să evit contactul cu presa dar n-am izbutit pe deplin. A trebuit să primesc odată, în bloc, pe reprezentanții ziarelor italiene și să mă supun o altă dată unei insistente invitații a cercului presei străine. Pe lângă ce mă aștepta la Paris, am scăpat ieftin.

Ca să nu-și dea seama de adevăratele mele sentimente față de dânșii am primit la Grand Hotel pe dumnealor domnii ziariști cu surâsul pe buze, cu variate și abundente băuturi și gustări pe mese și le-am vorbit pe italienește. I-am încântat; cu acadele, bunele voinți sunt tot atât de ușor de prins ca muștele. Am avut o presă excelentă, și toate ziarele din Roma mi-au celebrat excepționalele însușiri: inteligența, claritatea și priceperea! Încă un efort ca cel pe care-l făcusem, și gazetele lui Mussolini m-ar fi consacrat ca cea mai proeminentă figură a Europei!

Le-am declarat că această călătorie pe care o întreprinsesem în capitalele Occidentului era de ordin informativ; ca ministru de finanțe, activitatea mea era mai mult de ordin intern decât extern. Le-am indicat în câteva cuvinte rezultatele bugetare pe care le nădăjduiam din reducerea radicală a cheltuielilor Statului. Tot pe scurt, le-am schițat apoi proiectul meu de reducere a datoriilor agricole cu 50%. Deși n-am putut să mă întind asupra acestei probleme a reducerii pasivului mort, ea i-a interesat foarte mult, și cu greu am putut să ocolesc indiscretele lor întrebări. În concluzie le-am arătat că mulțumită măsurilor locale luate, România va mai rezista înspăimântătoarei crize care ruina Europa întreagă. Cât va mai putea rezista, era o chestiune în legătură cu economia generală mondială, și răspunsul nu l-ar putea da decât cei care îndrumă politica și economia Statelor mari. Dacă Puterile Mari nu vor găsi soluțiile necesare și dacă toate țările vor merge spre ruină, cei care vor suferi mai mult vor fi „noii săraci", neobișnuiți cu mizeria căci noi,

românii, avem deja în această privință o lungă experiență și suntem obișnuiți cu toate privațiunile.

Am mărturisit câtă plăcere mi-au făcut conversațiile mele cu M.S. Regele, cu Ducele, cu miniștrii Grandi și Masconi, și cât folos am tras din ele; le-am împărtășit admirația mea pentru înfăptuirile fascismului – am mai făcut câteva glume, și ne-am despărțit prieteni! După plecarea lor am deschis ferestrele.

La Asociația „Stampei Estere", corespondenții m-au primit cu damele lor. Urâte foc toate. Aci n-am mai făcut declarații colective. Timp de două ceasuri, i-am lăsat să mă întrebe ce le-a trecut prin cap. Fiecare mi-a pus întrebarea ce-l interesa mai mult. Am căutat și am izbutit să scap prin tangentă golind un însemnat număr de pahare cu limonadă rece. I-am lăsat mulțumiți și pe aceștia.

Mi-am sfârșit prea scurta ședere la Roma printr-o amănunțită vizită la noua Școală română ridicată în mare parte prin aportul Băncii noastre Naționale, în dosul vilei Borghese, pe minunata alee proaspăt croită spre vila Giulia. Planurile clădirii fiind făcute de Petre Antonescu, mă așteptam la o nenorocire; mare mi-a fost surprinderea în fața unei opere ce nu avea nimic comun cu ororile obișnuite ale zisului arhitect. Din fericire dl. Antonescu își lăsase acasă inspirația personală și se mărginise să imite clasicele clădiri pe care Italia i le oferea cu profunzime. Școala noastră de la Roma e foarte reușită; nu ne face de rușine. Mă temeam de nefericitul aspect al unei cule, a unor pridvoare strivite sub gigantice acoperișuri, a unor colonade fără avânt în mijlocul armonioaselor linii ale cetății eterne. Din fericire nimic din toate acestea. Pot chiar să afirm că în acest mic cartier rezervat de municipiul roman diverselor școli străine întemeiate după război[34], școala noastră e cea mai reușită. În ianuarie 1932, amenajarea ei nu era încă terminată; directorul, profesorul Panaitescu de la Cluj, ginerele lui Alexandru Em. Lahovari se ocupa cu mult zel și cu multă pricepere – dar cu un prea mic concurs din partea Statului nostru sărăcit – să sfârșească ce mai era de sfârșit.

Am părăsit Roma în ziua de joi, 7 ianuarie, la amiază, cu inima strânsă, și am luat drumul spre Paris. Cu inima strânsă, mai întâi fiindcă părăseam Roma și închideam scurtul capitol al vacanțelor ce-mi îngăduisem, apoi fiindcă prevedeam că la Paris voi da de mai multe neplăceri decât de plăceri. Știam că acolo mă aștepta jugul ministrului de finanțe și că voi fi tot atât de hărțuit ca la București. Eram însă resemnat: trebuia să trec și prin furcile caudine ale finanțelor franceze. Am sosit la Paris, a doua zi, vineri, la orele 14 și 45.

[34] Ungaria, Austria, Țările Scandinave etc. au înființat fiecare câte o școală, după război, imitând vechiul exemplu francez.

Atmosfera ce mi se crease la Paris de Titulescu și de către adversarii mei de la București • Sunt prezentat ca un cerșetor de împrumuturi • Adevăratele scopuri pe care le urmăream la Paris • Carența lui Ghica și decepția pe care mi-a dat-o • Acțiunea lui ministerială • Uneltirile lui Iorga împotriva mea la București • Organizez la Paris reacțiunea împotriva clevetitorilor • În câteva zile schimb atmosfera și tonul presei franceze • Ajutorul dat de Ch. Louis-Dreyfus. Auboin și Marta Bibescu, Abatele Mugnier, Philippe Berthelot, Sert, Elena Văcărescu, Marioara Ventura și Hirsch Mircea.

Înainte de a atinge acest capitol al călătoriei mele, voi căuta să lămuresc cât mai pe scurt atmosfera ce mi se făcuse la Paris ca și sabotările puse la cale la București de către adversarii mei politici – adversari printre care trebuia să număr, spre rușinea Guvernului nostru, și pe președintele Consiliului. Mă gândesc cu atâta scârbă la acele zile grele și la intrigile în mijlocul cărora m-am zbătut încât nu voi consemna în aceste pagini decât amintirile fără de care firul povestirilor mele s-ar putea rupe. O fac în silă, și rog pe cititorii mei să mă ierte și de astă dată, dacă totuși mă voi întinde mai mult decât mi-o propun.

În capitolele precedente am atins deja în treacăt delicata chestiune a defăimărilor lui Titulescu în străinătate. Acest salariat al nostru, acest mare demnitar al Statului, acest bărbat politic cu răspundere, nu s-a sfiit să-și bârfească Regele și Guvernul, să trădeze interesele Țării, cu îndoit scop de meschină răzbunare și de reușită a proiectelor nețărmuritei sale ambiții, îndată după constituirea Ministerului Iorga, Titulescu pornise o campanie împotriva Regelui pe care-l prezenta într-o serie de articole și de informații apărute în presa occidentală, ca vândut nemților și hotărât să introducă regimul de dictatură, odios democrațiilor din Franța și Anglia. Grigore Filipescu, pe atunci vrăjmaș de moarte al lui Titulescu, plecase chiar la Paris, cu banii Guvernului ca să ne aducă dovada complicității lui Titulescu în această campanie de defăimare. Bineînțeles că nu

ne-a adus nimic, căci Titulescu nu era om să se lase prins atât de ușor; dealtminteri impulsivul Grigoraș era ultimul care să fi putut îndeplini o asemenea misiune. Nu-l alesesem eu, nici nu-i dădusem eu parale: i le-a dat Ministerul de Externe. Această splendoare a unui demnitar al Ministerului de Externe, care presupunea cel puțin o bănuială serioasă, prin mijloace atât de „lăturalnice" dă dealtminteri de gândit asupra mentalității care domnea în acel Departament.

Titulescu, care-și spăla mâinile, și jura pe toate potecile că nu avea nici un amestec în campania întreprinsă, ba că dimpotrivă, făcuse tot ce-i stătuse în putință ca să o împiedice, o ducea în realitate prin Agenția Sud-Est a escrocului Mircea (Hirsch) pe care o ajutase să ia ființă și pe care o întărise prin subvențiile obținute de la Guvernul român și mai ales de la Guvernul francez. Mircea nu ieșea din cuvântul iui Titulescu și Titulescu îl asmuțise împotriva Regelui. Ce e mai nostim, e că escorcul de Mircea fusese carlist înfocat pe vremea pribegiei Prințului Carol, în nădejdea unor însemnate beneficii ulterioare, și trecuse după Restaurație în lagărul vrăjmașilor din cauza dezamăgirilor sale în acest ordin de idei. La campania începută prin Mircea și prin alte unelte pe care le avea în presa franceză, belgiană, genevеză și engleză, împotriva Regelui – emasculatul din Titulești a adăugat după scurtă vreme și în subsidiar alta, împotriva Guvernului Iorga și în special împotriva mea. Pe Iorga îl prezenta „Europei" ca pe un zăpăcit neputincios ce se zbătea zadarnic în mâinile mele, iar pe mine mă încondeia în ochii „Franței" ca „un germanofil notoriu", ca „un om vândut nemților". Și cum Iorga, care circulase mai mult decât mine prin Paris în anii precedenți confirmase prin înfățișarea lui judecata de „zăpăcit", multă lume înclina să socotească drept exactă și judecata prietenului Titulescu despre mine.

Pentru Titulescu însă, Iorga era un caraghios cu care se juca. Adevăratul adversar, adevărata „piesă de rezistență" pentru dânsul eram eu. Trebuia cu orice preț să-mi saboteze călătoria la Paris, oricare ar fi fost consecințele pentru țară. Țara, ca de obicei, era ultima sa grijă și nu vedea într-însa decât un piedestal pentru vanitatea lui personală; singura sa străduință era să mă dea jos pe mine, ca să se urce el. De data asta a lăsat mai în surdină – fără să-l abandoneze cu totul – argumentul cu „boșofilia", care speriase într-atâta pe Pangal (în călătoria lui ce precedase pe a mea) încât îmi ceruse să merg de urgență la Paris și să pun lucrurile la punct. În locul „boșofiliei", sau alături de ea, a inventat alte două gogorițe: că veneam să cerșesc în Franța un nou împrumut și că hotărâsem „să reduc cuponul". Două operațiuni contradictorii pe care cel mai superficial bun simț

n-ar fi putut să le asocieze, dar cine poate evoca bunul simț față de gogomanii care se iau după informațiile gazetelor și nu sunt în stare să pătrundă intențiile oamenilor de rea credință?

Campania a fost dusă cu multă abilitate. Ea a pornit de la București. Deși avusesem grijă, pe la sfârșitul lui noiembrie, să convoc corespondenții presei străine și să le fac pe franțuzește, ca să priceapă, un larg expozeu al proiectelor mele financiare, în nădejdea că la rândul lor vor fi destul de cinstiți ca să lămurească opinia publică de peste graniță, au fost de ajuns câteva informații perfide apărute după plecarea mea, în ziarele opoziției din București, ca să pocnească focul de artificii la Paris. Informațiile de la București, n-aveau dealtminteri alt scop decât să permită declanșareaa campaniei în Franța, și fuseseră sugerate de către oamenii lui Titulescu, în conformitate cu planul stabilit. Lupta[35] a început prin a anunța hotărârea mea de a comprima cheltuielile publice prin reducerea cuponului. *Adevărul*, *Dimineața*, *Universul* și alte foi plătite de Bănci care urmăreau căderea mea din cauza Conversiunii, s-au pus să scrie împotriva oricărei încercări de împrumut nou, ca și cum aș fi urmărit așa ceva. În *Adevărul* ce e drept Bubi Brănișteanu, mai deștept, s-a mulțumit cu un articol în doi peri în care mă sfătuia să nu mă încurc în aventuri (aveam și nevoie de un asemenea sfat!). În „Îndreptarea" în schimb mareșalul Averescu, în două numere consecutive, a reeditat sub titlul *Devalorizarea probității* și sub propria semnătură năzbâtiile pe care le îngânase în Senat, într-o interpelare dezvoltată din 11 decembrie[36]. Prietenul meu Iorga, care, ca răspuns la felicitările mele de Anul Nou îmi telegrafiase: „Je vous remercie des grands Services que vous rendez au Pays", a lăsat să treacă prin cenzură toate aceste infamii, mulțumit să mă lovească pe la spate, fără să-și dea seama că făcea jocul lui Titulescu, vrăjmașul lui ca și al meu.

[35] Escrocul Fagure și frate-său Honigmann, stipendiați de Titulescu, erau complicii lui cei mai devotați.

[36] Interpelarea fusese adresată primului ministru. Acesta n-a apărut însă pe banca ministerială și a răspuns, în câteva cuvinte, a doua zi, după notele stenografice din ajun. Dl. mareșal pe vremea aceea încă „en froid" cu mine a reeditat toate basmele detractorilor mei din 1923 privitoare la operațiunile cunoscute cu bonurile de tezaur din 1921, invocând și raportul lui Oromolu, plin de pizmă și de rea credință, pe care însuși Vintilă Brătianu, care numai prieten nu-mi era, îl clasase. Cât a trebuit să regrete mai târziu, în 1934, dl. mareșal această copilărească interpelare. Din respect pentru bătrânețile mareșalului nu m-am dus la acea ședință a Senatului și n-am dat nici un răspuns acuzațiilor interpelatorului, socotind că disprețul și tăcerea erau singurul răspuns cuvenit unei înscenări de rea credință. A fost însă la Senat prietenul meu Ottescu, subsecretar la Interne și cu covârșitorul lui talent, a executat literalmente, pe îndrăznețul calomniator, care a ieșit strivit, din dezbateri. A fost un mare succes pentru Ottescu, și indirect pentru mine.

În acel moment, spre scuza lui, era foarte ocupat cu aranjarea și inaugurarea Muzeului Comunal al Capitalei.

Singurul care a priceput rostul călătoriei mele a fost inteligentul și talentatul Nae Ionescu, care, sub titlul *Dl. Argetoianu în Străinătate*, a scris un excelent articol. Îl reproduc aci, fiindcă redă foarte bine, adevăratele scopuri urmărite de mine:

„Dl. Argetoianu a plecat în străinătate. Mărturisesc că nu știu ce va face acolo. Sunt alții care o știu. O știu și o spun. Dar îmi închipui că o știu și o spun chiar ... d-lui Argetoianu, care va fi aflat din gazete de ce pleacă d-sa în străinătate.

Din cele ce s-au spus, multe sunt fantezii, ca să nu zic toate. Căci ce poate fi astăzi mai fantezist pentru un ministru de finanțe român, decât să plece peste graniță pentru a negocia un împrumut! Un împrumut? Bun lucru! Numai că: cine dă banii? Pentru ce îi dă? Și în ce condiții? Căci chiar dacă s-ar găsi cineva să dea azi bani – lucru așa de puțin probabil – ei nu ar putea fi acceptați decât dacă banii se dau pentru noi, în scopurile noastre, întâi; și al doilea dacă condițiile nu sunt prea oneroase. Împrumuturi „ca să ne menținem moneta" – astea nu sunt pentru noi, fericiții împrumutați, ci pentru ei bieții împrumutători. Iar împrumuturi ca cel al d-lui Mihai Popovici – *Trança a Doua*, pot fi acceptate doar de oamenii care nu au de gând să plătească. Vedeți, însă, azi în lume un bancher care să negocieze cu noi și să ne acorde un împrumut acceptabil?

Prin urmare nu după împrumut a plecat dl. Argetoianu în străinătate. Eu aș crede mai simplu și mai verosimil, că a plecat să se odihnească. Și o cred, din două motive: întâi, pentru că activitatea pe care a desfășurat-o în ultimele șase luni a fost așa de istovitoare încât un repaus i se impune; al doilea pentru că situația Europei e azi de așa natură, încât o colaborare a noastră cu această Europă într-un program precis de refacere a țării este astăzi imposibilă.

Așa că dl. Argetoianu a plecat peste graniță să se odihnească. Desigur. Dar dl. Argetoianu e ministru de finanțe, și dl. Argetoianu are peste graniță relații; relații cu oamenii care fiecare în țara lor sunt și ei miniștri de finanțe sau așa ceva; sau dacă nu sunt – au fost sau vor fi. Dl. Argetoianu nu va ocoli pe acești oameni; nu are dreptul să-i ocolească; mai ales acum când e ministru de finanțe. Dl. Argetoianu îi va vedea deci, va vorbi cu ei, se va informa. Asta e firesc. Asupra căror lucruri? Și asta e firesc să se știe de mai înainte: asupra situației generale a lumii și a Europei și asupra posibilităților de încadrare a țării noastre în lumea și Europa de azi.

Ei, iată, asta e o chestiune care ne interesează în cel mai înalt

grad. Ce va întreba oare dl. Argetoianu? Ce va întreba, nu știm. Știm însă că va trebui să întrebe. Cineva spunea: se duce să vadă dacă nu cumva e chip să reducem ceva din datoria noastră externă[37]. Se poate. Dar chiar dacă ar fi așa – deși noi nu o credem – asta nu e chiar așa de important. Asta e o chestiune concretă – și prin urmare de amănunt. Iar astăzi nu mai pot interesa chestiunile de amănunt, ci cele esențiale, de orientare generală a politicii noastre.

Ce e astăzi în discuție, e însăși legătura noastră cu Europa. Și asupra acestei chestiuni va trebui dl. Argetoianu – ca și dl. Iorga de altfel, că doară și d-sa pleacă în străinătate[38] — să ia informații. Europa stă la o răscruce. Toate încheieturile se desfac. Optimismul oamenilor vechii așezări e cu totul deplasat; mult mai la locul lui fiind optimismul oamenilor așezării de mâine. Se pare totuși că «Europa» nu-și dă seama de aceste lucruri. Pentru că această «Europă» nu există, sau pentru alte pricini; asta e indiferent. Fapt este însă că Europa stă la răscruce și nu se hotărăște pentru nici un fel de acțiune. Ce va urma? Ce poate să urmeze cu o corabie la cârma căreia nu stă nimeni? Asta.

Desigur, dar în situația asta noi avem o îndatorire (și dl. Argetoianu nu i se va putea sustrage), să știm cel puțin noi unde mergem. Să trecem deci granița (iată, dl. Argetoianu a făcut-o pentru noi) și să întrebăm pe cei care dețin astăzi destinele Europei: ce au de gând, dacă au de gând ceva.

Spiritele europene vor putea spune ce vor voi; eu însă ca prostul care se ține de realități ca orbul de gard, nu voi osteni a spune că, mai înainte de orice, noi suntem români, și abia mai pe urmă altceva: europeni sau mai știu eu ce. Dar ceva mai mult: nici nu suntem europeni sau mai știu eu ce, decât în măsura în care acestea îmi înlesnesc situația mea ca român al lui Dumnezeu. Europenismul meu nefiind deci, decât un mijloc. Prin urmare dl. Argetoianu va trebui să afle peste graniță: 1. dacă mai există «Europa»; 2. dacă ea ne poate fi de un folos.

Și după ce va fi aflat răspunsul la aceste două chestiuni – fundamentale – Guvernul să facă o politică în consecință. Pentru că, vedeți, din relațiile noastre cu «Europa» – relații «alese» n-am ce zice! – rezultă pentru noi o mulțime de angarale. Mai întâi, casa mare pe care o ținem; ca să fim și noi în rând cu lumea; casă care în speță

[37] Nae Ionescu face aci aluzie la planul meu de a suprima pentru câtva vreme amortizarea unor împrumuturi, prin bună înțelegere cu creditorii. Despre o reducere unilaterală nu a fost vorba, nici măcar pentru amortizări.

[38] Informație greșită. Iorga fusese în străinătate, și nu mai urma să plece, ca prim-ministru cel puțin.

se numește actualul nostru aparat de Stat, costisitor peste puterile noastre, și nepotrivit nevoilor noastre. Și mai pe urmă mijloacele de corespondență pe care le întreținem și care în speță se numesc moneda stabilizată. Care este iarăși precum se știe, cu mult prea costisitoare pentru noi, din toate punctele de vedere. Am făcut jertfe grele pentru această monedă și suntem siliți să mai facem. Nu ne vom împotrivi. Dar să știm de ce. Căci dacă moneda stabilizată reprezintă legătura normală și cea mai potrivită cu Europa, noi trebuie să o păstrăm, desigur. Sub condiția însă ca legăturile cu străinătatea să fie posibile și eficace; și ca această străinătate însăși să nu renunțe la moneda stabilă, nici măcar trecător.

... Și în afară de casa mare și milioanele scumpe de corespondență, mai sunt și alte angarale rezultând din legătura noastră cu Europa. Renunțarea la ele ar putea însemna, în anumite împrejurări, salvarea noastră. Ne va aduce dl. Argetoianu mijloacele de orientare sigure?"

Mijloace de orientare sigure, iată înainte de toate scopul călătoriei mele. Și fiindcă plecasem să le culeg, era de datoria mea să mai încerc să rezolv și câteva probleme secundare, dar urgente și supărătoare asupra cărora trebuia să fiu fixat, într-un sens sau altul în vederea măsurilor de luat pentru asigurarea funcționării aparatului nostru de Stat.

Voi enumera numaidecât aceste câteva probleme; nu erau multe. Dar până să le trec în revistă, voi relua firul povestirii mele și voi contura prin câteva documente starea de spirit care mă aștepta la Paris, mulțumită „lucrăturii" bandei negre atâțată de Titulescu. Prevăzând că știrile false răspândite în ziarele din București n-aveau alt scop decât să alimenteze o campanie de presă în Franța, cinstitul și clarvăzătorul Zamfir Brătescu (subsecretarul meu la Finanțe) dăduse în ziua de 29 decembrie un comunicat, transmis de către agenția Havas și publicat sub următoarea formă de ziarele de bună credință din Paris:

„Bucarest, le 29 decembre. Un communique du Ministere des Finances dement categoriquement la nouvelle publiée par certains journaux relative à un moratoire eventuel des dettes exterieurs. Le paiement du coupon, declare le communique officiel, constitue une obligation essentielle pour credit et pour la stabilite financiere du pays, et le Ministere des Finances a deja effectué à la Banque Nationale les versements necessaires en vue du paiement du coupon jusqui'apres le 1 mars 1932.

Il n'y a, d'autre parte, aucun motif d'inquietude en ce qui concerne le paiement regulier des coupons futurs.

Le communique dement egalement de maniere categorique les nouvelles tendancieuses presentées hier par la presse roumaine comme emanant des milieux gouvemamentaux et reproduites à l'etranger, concernant le voyage de M. Argetoiano en France et les intentions pretées au ministre des finances de Roumanie de conduire à Paris des negociations d'ordre financier."

În același timp, Legația României din Paris, publica și ea tot după cererea lui Brătescu, un comunicat foarte lămurit: „La Legation Royale de Roumanie dement les bruits qui ont circule au sujet d'un nouvel emprunt, ainsi que ceux qui concernent un moratoire, quel qu'il soit, interieur ou exterieur."

Pentru oamenii de bună credință ar fi fost destul. Dar erau cei de rea credință care așteptau în umbră. Au așteptat până să mă îndrept spre Paris, după oprirea mea la Roma, și au deschis focul.

L-a deschis, cum era de așteptat licheaua de Mircea, omul lui Titulescu, care a strecurat în foile afiliate agenției sale următoarea telegramă:

„Bucarest, via Vienne (Dèpeche Sud-Est). — La *Lupta* annonce que M. Iorga, president du Conseil a exprime sa decision de presenter irrevocablement sa demission du Ministere dans le cas ou le gouvernement ne trouverait pas les moyens de payer les fonctionnaires, dout les traitements n'ont plus ete acquittes depuis plusieurs mois (!!).

Le president du Conseil a declare qu'il ne veut plus assister au spectacle des certaines de fonctionnaires qui l'accueilent, partout ou il se rend, en lui montrant leur denuement.

Le seul espoir de prolonger la vie du Ministere residerait dans les tentatives de M. Argetoyano d'apporter des credits de l'etranger. Mais M. Iorga – dit la *Lupta* n'a pas cache son scepticisme à ce sujet et c'est pourqoi il etait tres deprime."

Și ziarele „amice" se grăbeau să publice această telegramă sub senzaționalul titlu: „L 'echec de M. Argetoyano amenerait une crise de Cabinet".

Și ca să-mi facă atmosferă și mai prielnică, aceeași agenție Sud-Est mai publica sub titlul „Un eloge compromettant du Roi Carol dans le journal d'Hitler" bazaconii de felul acesta:

„Bucarest (via Vienne)[39], 2 janvier. — Le *Volkischer Beobachter*, officieux d'Hitler, a publie un article dans lequel, apres avoir parle des «possibilites presque illimites» qui s'ouvriraient à l'expansion

[39] Toate aceste telegrame ale Agenției Sud-Est, cu mențiunea „Via Vienne" erau redactate la Paris. „Via Vienne" nu era decât o ridicolă încercare de îndepărtare a responsabilităților.

allemande en Roumanie, aussitot que l'Allemagne elle-même aurait opere son propre redressement, il est longuement question du Roi Carol, dont on loue, l'extraordinaire habilite et la sagesse, pour arriver à la conclusion suivane: „Le Roi Carol sait que l'avenir de son pays reside dans une collaboration economique aussi etroite que possible avec l'Allemagne, et il appuie tous les efforts qui sont faits dans ce sens. C'est ainsi que l'on a appele à la direction du Ministere des Minorites, specialement crée par le Cabinet Iorga-Argetoiano, justement un representant des minorites allemandes, en la personne de M. Brandsch".[40]

"En commentant cet article le journal *Lupta* ecrit: „Quelles que soient les sympathies que puisse nourir le gouvemement actuel, nous croyons qu'il finirà par s'apercevoir de ce que l'on poursuit avec (sic) de tels articles et qu'il ne restera pas muet devant l'action hitlerienne de soi-disant «eclaircissement» entreprise en Roumanie".

Pe lângă aceste atacuri perfide dar oarecum indirecte, s-au dezlănțuit și altele, directe, și incalificabile, căci erau îndreptate împotriva unui Stat aliat și a reprezentantului său oficial. Astfel *L'Oeuvre* din 7 ianuarie publica sub semnătura lui Jean Piot și sub titlul „Visite ministerielle", amabilități de felul acesta:

„M. Argetoiano, ministre des finances de Roumanie, arrive demain à Paris.

Pour nous emprunter de l'argent?

C'est la premiere idee vient à l'esprit. On a tellement l'habitude!

Il convient toute fois de remarquer que, par un commilnique recent, la Legation de Roumanie a pris soin de nous avertir qu'il ne s'agissant de rien de semblable.

Nous l'esperons bien.

J'ai en l'occasion de dire, il n'y a pas longtemps, à un homme d'Etat roumain, que, preter de l'argent à son pays pour qu'il puisse construire des routes, par exemple, sur lesquelles ses compatriots ne feraient rouler que des autos americaines à et Dieu sait si l'on en voit passer à Bucarest! – c'etait une combination d'autant plus singuliere que, invariablement, de debiteur finit par se brouiller avec son creancier.

Si M. Argetoiano venait vraiment à Paris pour nous «taper»[41] –

[40] Subsecretariatul minorităților fusese creat pentru coordonarea problemelor minoritare, care trebuiau soluționate odată pentru totdeauna și alegerea lui Brandsch a fost făcută fiindcă și Regele, și Iorga și eu am crezut că era bine ca măsurile menite să pună capăt agitațiilor minorităților, mai toate de ordin politicianist, să fie luate sub auspiciile unui minoritar și printre aceștia nimeni nu era mai indicat decât sasul care în toate ocaziile dovedise loialitatea lui față de ideea Statului român unitar.

[41] „Oh! qu'en termes galants ces choses – la sont dites!"

qu'on me pardonne cette expression vulgaire! – il arriverait à un bien mauvais moment.

S'il vient pour etudier les possibilites d'une veritable cooperation entre la France et l'Europe Occidentale d'une part, la Roumanie et l'Europe Orientale de l'autre, souhaitous-lui courtoisement (?!) la bien-venue."

La populaire, sub titlul: *Un scandate. La France serait disposee de preter encore de l'argent à la Roumanie*, și cu subtitlul: *Cependat tout le monde sait que le Roi Carol est l'ami de Mussolini et de Hitler et qu'il trahira la France à la premiere occasion – Le populaire*, organul oficial al Partidului Socialist (Leon Blum) publica pe ziua de 4 ianuarie o depeșă a Agenției Sud-Est (iarăși „via Viena"), plină de amenități și ea, la adresa noastră:

Până și cumpătatul *Journal des Debats* strecura în 8 și 9 ianuarie, două articole tendențioase și prin urmare inexacte asupra scopurilor vizitei mele, articole din care extrag pasaje ca:

„C'est donc vers la voie des avances et des ouvertures de credit que nous seron convies et nous avons montre à cet egard que les suggestions (?) abondaient du cote roumain.

Il est à peine besoin de souligner l'invraisemblance d'une tractation de cet ordre".

Și:

„Sous l'empire de la neceisite, la hâte se manifeste, à Bucarest, de voir aboutir les pourparlers (?) qui consacreront, sous une forme ou sous une autre, l'octroi d'un prêt de 3 milliards de lei à la Roumanie.

Un appel au marche française risquerait fort de rester sans echo."

Să mai vorbesc de scandalagiul dar destul de răspânditul *Cri de Paris* care sub rubrica „La bourse ou la Vie " (frumos, nu?) ne trăgea țării, și mie particular, cum se zice, la mir?

Cred că aceste citații nu sunt de prisos, și că ele sunt suficiente ca să lămurească starea de spirit care domnea la Paris în momentul sosirii mele. O cunoșteam prin informațiile telefonice pe care le primisem la Roma și mai știam cât de impresionabile erau cercurile guvernamentale franceze la tot ce apărea în presă. Fusesem de asemenea informat că această stare de spirit fusese creată aproape în întregimea ei de banda lui Titulescu. Chiar dacă în campania dezlănțuită ar fi fost o parte de inițiativă franceză, nu încăpea îndoială că aceeași bandă o provocase prin sistematica sabotare, de luni de zile, a Guvernului nostru. Până unde putea să ducă patima politică printre români, care nu ezitau să calce în picioare interesele țării, numai în vederea unor efemere succese personale!

Pe când trenul mă purta spre calvarul pe care-l prevedeam, mi-am rezumat în câteva puncte scopurile pe care mă hotărâsem să le urmăresc la Paris. Nu eram om să dau înapoi, dar față de o situație pe care nu o prevăzusem la plecarea din București, am redus la un minimum „chestiunile de amănunt" după expresia lui Nae Ionescu, rezervându-mi toată libertatea de spirit pentru investigațiile mele de ordin general.

Mi-am clasat aceste „probleme de amănunt" sub următoarele puncte:

1. Să lămuresc situația Guvernului Iorga și pe a mea personală, în cadrul alianței noastre cu Franța și să obțin un răspuns categoric din partea reprezentanților autorizați ai Guvernului francez, dacă da sau nu, vor să ne ajute să trecem cu bine prin greutățile acute ale crizei. Pentru mine și aceasta era o chestiune de amănunt, căci existau pentru noi soluții în ambele ipoteze, și nu de prietenia sau de indiferența Franței depindea la urma urmelor viitorul nostru. Alianța cu Franța era pentru noi conjunctura politică cea mai simplă, cea mai morală – date fiind legăturile care se înnodaseră pe timpul războiului – și prin urmare cea mai normală. Din partea noastră nu exista nici o îndepărtată intenție de a slăbi o alianță pe care dimpotrivă am fi dorit să o întărim cât de mult. Dar dacă Franța „obosită de sacrificiile pe care le făcuse pentru România" ne-ar fi socotit ca indezirabili, am fi fost siliți să ne resemnăm și ne-am fi găsit liberi să ne îndreptăm pașii pe alte cărări în situația noastră economică ne era imposibil să rămânem izolați tocmai în momentul în care în Europa se ridicau zorile unor noi prefaceri. Mă gândeam însă să folosesc prezența mea la Paris mai mult pentru a tălmăci intențiile României, rămasă credincioasă angajamentelor sale (în cuprinsul cărora Guvernul Iorga înțelegea să se încadreze fără nici o reticență), decât pentru a sili Guvernul francez să iasă din rezerva lui și să ne spună limpede dacă mai vrea să meargă mână în mână cu noi. În caz afirmativ, și numai în caz afirmativ, căci altfel misiunea mea la Paris ar fi fost terminată – aș mai fi avut de examinat cu conducătoriii economiei și finanțelor franceze alte puncte de ordin mai special, și să caut cu ei soluții utile pentru România și posibile pentru Franța.

1) Printre aceste puncte de ordin special cel mai important era obținerea unor condiții preferențiale pentru două din categoriile exportului nostru în Franța, pentru cereale și pentru petrol – în vederea indispensabilei sporiri a balanței noastre comerciale grav atinsă prin scăderea catastrofală a prețurilor și prin măsurile restrictive luate de țările importatoare.

2) Un alt punct al străduințelor mele trebuia să fie terminarea nesfârșitelor negocieri privitoare la vânzarea celor 70.000 de vagoane de petrol provenite din redevențele Statului și a căror valorificare era de o imperioasă urgență față de brusca sleire a veniturilor Tezaurului nostru, în acel prim an de criză acută.

3) Un al treilea punct era cel relativ la plățile datorate pentru furniturile militare, mai ales în ce privea sumele datorate uzinelor Skoda (Cehoslovacia) și Creusot.

4) Un al patrulea punct, pe cât de important pe atât de delicat de tratat, era cel privitor la „un avans de Trezorerie" pe termen scurt, pe care eram hotărât să-l cer Ministerului de Finanțe francez, pe bazele pe care o asemenea operație fusese încheiată cu câteva luni înainte cu Guvernul cehoslovac și cu cel maghiar[42].

5) Un al cincilea punct, în fine, în ordinea acestor afaceri de amănunt, era încheierea convenției dintre Banca Franței și Banca Națională deja negociată prin Auboin, pentru crearea unui fond special de devize, la Paris, în vederea unor posibile dificultăți de transfer, în cursul anului 1932.

Cunoscând bine „climatul politic" francez, mi-am dat seama că cel dintâi lucru pe care-l aveam de făcut punând piciorul în Paris, era să schimb atmosfera pe care mi-o crease prietenul Titulescu cu oamenii lui. Și trebuia să o fac repede căci timpul îmi era măsurat și nu aveam decât 10-12 zile de petrecut în capitala Franței. Dacă am izbutit – și am izbutit – meritul a fost al meu singur și al lui Luculescu, atașatul nostru de presă, băiat inteligent și cinstit care m-a ajutat din toate puterile lui.

E locul să mărturisesc aici o nouă decepție: decepția pe care mi-a dat-o vechiul și încercatul meu tovarăș din tinerețe, Dimitrie Ghica, colegul meu de la Externe. De cultură pur franțuzească, crescut și trăit în Franța (abia îngâna limba românească) Ghica conservase la Paris relații întinse în lumea politică și în presă de pe vremea când fusese în fruntea Legației noastre de acolo, relații pe care le întreținuse cu grijă prin desele lui apariții pe malurile Senei. Scurtă vreme înaintea mea, pe când eram la Roma dacă nu mă înșel, trecuse prin Paris, se oprise câteva zile și față de furtuna ce sufla împotriva Guvernului din care făcea parte n-a ridicat nici degetul cel mic ca să restabilească adevărul cu privire la năzuințele noastre politice. Din câte a spus și a făcut, și care mi-au fost raportate, reiese că n-a avut decât o singură teamă: să fie prins între mine și Titulescu – și că n-a urmărit decât un

[42] Un asemenea avans nu avea întru nimic caracterul unui împrumut public, pe termen lung.

singur scop: să fie decorat cu marele Cordon al Legiunii de Onoare, pe care l-a obținut. Puțin măgulitoare prudență și meschină ambiție! Campania organizată de Titulescu n-avea rădăcini adânci, era toată în suprafață, cum sunt de obicei campaniile plătite sau răsplătite. Ghica ar fi putut să schimbe macazul, cum l-am schimbat și eu, și încă mult mai ușor, și să-mi pregătească terenul în interesul țării și al Guvernului, căci știa pentru ce mă duceam la Paris, dar n-a vrut, și a șters-o ca să nu dea ochi cu mine.

N-am putut pricepe niciodată schimbarea la față a „prietenului" meu Ghica. E drept că de când părăsisem diplomația ne văzusem mai rar, dar rămăsesem în corespondență și de câte ori ne întâlneam vechile noastre sentimente frățești păreau nealterate. Îi făcusem un enorm serviciu în 1927. Brătianu, cu care avusesem altercații violente la Paris în 1919, pe vremea negocierilor Păcii, și care-l îndepărtase o primă dată din diplomație, ceruse lui Barbu Știrbei, devenit vremelnic ministru de externe, să-l dea o a doua oară afară – și imediat – căci între vreme fusese reprimit de Mitilineu și numit secretar general al Ministerului. M-am dus imediat la Brătianu, și a trebuit să pun toată trecerea de care mă bucuram în joc, ca să-l scap – și am izbutit. La formarea Ministerului Iorga, tot mulțumită mie a ajuns în fruntea departamentului Externelor. Erau două neîndoielnice dovezi de încredere și de prietenie, dacă ar mai fi trebuit vreunele după tot trecutul nostru. Mult m-a mirat – și m-a durut – să găsesc la Roma două mari fotografii încadrate – și singurele – pe biroul său; a lui Mitilineu și a lui Titulescu. Mai înțeleg pe a lui Titulescu, de care putea să-l lege anumite „afinități diplomatice", dar a lui Mitilineu! Pe mine mă repudiase nu numai în poză, dar și în carne și în oase; l-am găsit rece și distant în Consiliul de Miniștri și în afară de Consiliu. Târziu mi-am dat seama că a fost în mijlocul nostru informatorul și agentul lui Titulescu...

Pe lângă această decepție sufletească am avut în ce privește pe Ghica și una de alt ordin: n-am mai găsit decât slabe urme din sclipitoarea lui inteligență de altă dată. După cum unii copii rămân înapoi în dezvoltarea lor, după un strălucit debut în viață, tot așa și Ghica a rămas un întârziat în desfășurarea evenimentelor postbelice. Spiritul lui îngrădit de prejudecățile cu care crescuse, nu i-a îngăduit să urmărească evoluția unor stări de lucruri în care economicul predomina din ce în ce mai mult politicul și mai ales diplomaticul. Așa încât am avut dezamăgirea să constat că strălucitul diplomat pe care-l prețuisem cu treizeci de ani mai devreme, a fost cel mai deplorabil ministru de externe pe care l-a avut țara românească. Umbră perimată, își plimba nostalgia trecutului mort, țopăind cu

eleganță de beizadea zaharisită prin sălile Ministerelor, prin culoarele Camerei și prin saloanele boierești. Capul lui albit, pe care-l purta cu o discretă mândrie era plin de reminiscențe literare și istorice – și de dispreț pentru cifrele și pentru formulele prin care nesuferiții domni economiști căutau să stăvilească aberațiile unei omeniri în ruptură de echilibru. Principala axă în jurul căreia bietul Démètre Ghica s-a învârtit pe tăcute, în exercițiul funcțiunilor sale ministeriale, a fost teama. Părăsit de fetișele lui tutelare, rămase în efigie pe biroul de la Roma, îi era frică de toate și nu îndrăznea să ia o răspundere. Îi era frică de Iorga, îi era frică de mine, îi era frică de Filaliti (secretarul său general), îi era frică de Ispasiu (directorul contabilității) – îi era frică să nu supere pe Beneș, să nu năpustească presa asupra lui și înainte de toate să nu calce „alături" de politica lui Titulescu. Îi era frică de Grigore Filipescu, de fiecare deputat în parte și de Parlament în întregul lui. Numai de Rege, pe care-l turtea cu tirade franțuzești demne de antologiile secolului al VXIII-lea, nu îi era nici o teamă, și-l lăsa de câte ori lucra cu dânsul „mot à mot". Sperasem într-însul un tovarăș de luptă în stare să sară în foc, dar spre marea mea surprindere am găsit numai un iepure de zece hotare, veșnic speriat, veșnic gata să o șteargă ca să ocolească răspunderile. Ocupat să culeagă de dimineața până seara toate „cancanurile" din culisele Guvernului, făcea „gazeta" miniștrilor străini, care renunțaseră să mai trateze cu dânsul chestiunile serioase și veneau la mine. Era o atât de uimitoare schimbare între acel Ghica pe care-l cunoscusem și apreciasem la Roma și la Viena și Ghica pe care-l aveam alături de mine în Guvern, încât numai o lentă alterare a celulelor sale cerebrale datorită vârstei și unei boli latente[43] putea să o lămurească.

Nu voi uita niciodată trista figură pe care a făcut-o cu prilejul conferinței Micii Înțelegeri întrunită prin mai 1931 la București. Sub cuvânt că erau hotărâri (?) foarte importante de rost economic la ordinea zilei[44] fusesem și eu, „economistul" Guvernului, rugat să iau parte la sindrofie! În tot timpul discuțiilor, în câteșitrele ședințele, Ghica a fost mut ca un pește. Nu pricepea. Nu e vorba, nu pricepea mult nici Beneș, sau pricepea pe dos. Sosise la București în linie dreaptă de la Geneva unde reprezentase Mica Înțelegere în sânul Consiliului, și ne-a cerut voie să ne facă, ca introducere la discuțiile noastre, un „amplu expozeu" al punctului de vedere Sedeneist (ultima

[43] Tuberculoza.

[44] N-a fost nici una. Beneș a încercat să ne încurce în declarații de principii cel puțin inutile și să ne propună o organizare economică a Micii Înțelegeri – o, numai vag schițată! – dar a rămas singur la părere. A trebuit să nu mai am eu cuvânt la cârma țării, să moară Marinkovici, să devină atotputernic Titulescu pentru ca planul de extindere – în realitate de sabotare – propus de Beneș încă din 1931, să ia ființă.

ediție!) în materie economică. Am acceptat bineînțeles cu deferență. Două ceasuri sunate ne-a pisat nenea Beneș[45] înșirându-ne atâtea inepții încât Marinkovici și cu mine nu ne mai puteam ține pe scaune de plictiseală și de enervare. Numai Ghica îi sorbea cuvintele, fiindcă era Beneș, dar se vedea că nu pricepea nici el nimic. Fierbeam. Nu știam ce să fac. Eram la mine acasă și nu voiam să fiu nepoliticos; pe de altă parte însă nu puteam să înghit atâtea năzbâtii, m-aș fi înecat cu ele, dacă n-aș fi răbufnit. M-a scos din încurcătură Marinkovici. A luat cuvântul el îndată după Beneș, și a fost o execuție atât de fină, atât de ironică, atât de arzătoare încât Regele Drotoșilor, pleoștit, cu nasul în jos n-a mai zis nimic. Beam lapte. Ghica asculta, sorbea și cuvintele lui Marinkovici, și continua să nu priceapă nimic. După Marinkovici, am schițat și eu în puține cuvinte, câteva încercări curajoase pe care Mica Înțelegere le-ar putea, nu tenta, dar sugera la Geneva, căci fără colaborarea tuturor nu era nimic de făcut pe terenul economic. Marinkovici, încântat, aproba continuu. Beneș era să alunece sub masă, a ridicat brațele la cer: „Mais mon cher collegue, jamais Geneve n'ecoutera jusqu'au bout de pareilles propositions!"[46] — „Tant pis pour Geneve!" a răspuns Marinkovici, iar eu am adăugat: „et pour nous!". Ghica personaj mut a continuat să tacă. Și a tăcut și tot timpul celorlalte ședințe, ca să-și regăsească graiul și duhul la mese, în societatea cucoanelor, căci și Beneș și Marinkovici veniseră, conform tradiției, cu madamele[47].

În timpul întrunirii acestei Conferințe a Micii Înțelegeri, Ghica mai făcuse una boacănă. Ne aflam în tratative destul de înaintate cu Germania pentru încheierea unei convenții comerciale; o comisie de experți trebuia să sosească la București, și cu drept cuvânt Manoilescu

[45] Pe Beneș nu l-am putut suferi de cum l-am cunoscut și până la sfârșit Ceea ce nu m-a împiedicat să-i aduc elogii în publicația omagială editată în 1934 sub auspiciile reprezentanților Micii Înțelegeri: îmi fuseseră cerute cu o insistență pe care nu o putusem nesocoti în conjunctura politică de atunci. Beneș mi-a răspuns printr-o scrisoare foarte gentilă (săracul!) pe care am reprodus-o „în extenso" la anexe. Un an mai târziu, în 1935 ca să mă împac cu conștiința mea care nu mă ierta, am întreprins pe Beneș în prezența Regelui și a lui Titulescu și l-am rugat să-mi explice „la carte de Tendre" (!!) cu care venise în buzunar din nou de la Geneva. Mă găsise prilejul în vervă și am obținut mare succes de veselie pe spinarea Drotoșului și a lui Titulescu!

[46] Erau exact propunerile pe care „experții" Genevei și clienții „Convenantului" le-au adoptat cinci ani mai târziu.

[47] Prințul Peneș Curcanul, și Prințesa erau însoțiți de un „valet de chambre" și de o cameristă. Cum le-am plătit eu socoteala la Athenèe Palace, la toți, din fondurile Ministerului de Interne, am găsit cu mare surprindere facturi pentru câteva mii de lei, vinuri franțuzești. Dar fiindcă miniștrii și soțiile lor fuseseră invitați la fiecare masă, am cercetat și am aflat că vinurile franțuzești fuseseră consumate de „servitorii d-lui și d-nei Beneș", care refuzaseră vinul românesc! M-am întrebat fără să pot rezolva problema, ce va fi băut cinovnicul Beneș pe vremea când purta umbrela lui Massaryk, pe meleagurile pribegiei?

(titularul de la Industrie și Comerț) grăbise trimiterea lor. Sosirea nemților fusese anunțată cam în același timp cu a domnilor din Mica Înțelegere. În germanofobia lui, Ghica a socotit că prezența nemților în București putea fi considerată o ofensă de „aliații" noștri, mai ales de Beneș, și și-a pierdut capul. În loc să vină să se consulte cu mine, de care, ca ministru de interne și de finanțe, depindeau toate autoritățile de la graniță, s-a dus la Iorga și a obținut – ce nu se obținea de la Iorga! – un ordin direct de la Președinția Consiliului către poliția din Cernăuți ca să oprească acolo misiunea germană. Iorga „nu a fost el" de câte ori era ceva bun de făcut, dar „a fost el" de câte ori era o prostie de pus la cale. Eu n-am știut nimic; ordinul dat a fost executat, și a ieșit un enorm scandal, Manoilescu a protestat la Rege și prin presă, Beneș și Marinkovici au fost foarte jenați, iar eu a trebuit să dreg lucrurile, ceea ce n-a fost ușor.

Dar împrejurarea în care Ghica și-a pierdut până și umbra de autoritate pe care o avea a fost prilejuită de discuția bugetului său în cameră, în toamna lui 1931. Din ordinul lui Titulescu, Ghica prevăzuse pentru anul 1932 o Legație pe lângă Societatea Națiunilor, la Geneva, pe care hotărâse să o încredințeze lui Antoniade. Grigore Filipescu ceruse postul de la Berna și văru-său iubit i-l refuzase. Atât a fost de ajuns pentru ca arțăgosul Sifilipesc să înjure pe toate potecile pe vărul Ghica și să organizeze o adevărată cabală împotriva lui, pe chestiunea votării creditelor prevăzute pentru Legația de la Geneva. Pe rând, deputații lui Grigoraș, capabili să îngâne două vorbe (căci de o porcărie erau capabili toți), au luat cuvântul și au înșfăcat pe bietul Prinț învinuit de megalomanie (fiindcă simțea nevoia unei Legații pe lângă Sf. Scaun al Ligii!), de risipa banului public, de complezență față de Titulescu[48]. Natural, opoziția a profitat și de acest prilej ca să atace Guvernul, și bugetul Ministerului de Externe, combătut din toate părțile era gata să fie ras. Deși eram la Cameră, m-am abținut să intru în ședință. Nu eram încă certat cu Filipescu, speram încă să câștig voturile deputaților săi pentru Conversiune, și am socotit politic să nu apar pe banca ministerială de pe care n-aș fi putut decât să înfrunt cu obișnuita mea „energie" cabala – și să manevrez din afară. Am și manevrat, astfel încât bugetul Externelor a fost până în cele din urmă votat, fără nici un amendament – dar în incintă, Ghica a fost lamentabil, atât de lamentabil încât mulți deputați mi-au mărturisit după ședință că au votat de milă.

M-am cam îndepărtat în această lungă digresiune în jurul lui Dimitrie Ghica de neajunsurile întâmpinate la Paris, dar în aceste

[48] Pe vremea aceea, Grigore Filipescu își înfigea încă colții în posteriorul lui Titulescu.

amintiri înșirate în fuga condeiului nu pot vorbi de unul și de altul decât când îi apuc – și când mă apucă.

Pe când la Paris mă vedeam nevoit să fac față cetei lui Titulescu, fără nici un ajutor din partea colegului și amicului meu Ghica, la București, Iorga și banda lui încercau să mă doboare în lipsă, atacându-mă pieziș și de după perdea, ca proștii. În dezastrul încasărilor Tezaurului datorat primelor lovituri ale crizei, îmi fusese imposibil să acopăr restanța lefurilor și pensiilor moștenită de la Guvernul precedent. În nemărginita lui fantezie Iorga, care vorbea mai mult cu cine nu trebuia decât cu cine trebuia, aruncase formula plății acestor restanțe în rentă de Stat, în „bonuri" zicea el. Lumea nu se obișnuise încă cu formulele politicii de expedient (de atunci a înghițit multe) și funcționarii și pensionarii alarmați au început să țipe. Ca să-i calmez, dispusesem cu Zamfir Brătescu înainte de plecarea mea, să se plătească toate restanțele și să rămânem înapoi cu lefurile și cu pensiile pe luna ianuarie. Era o manevră contabilistică menită să taie aripile zvonului că restanțele nu se vor mai plăti în numerar. Atât a fost de ajuns pentru ca Iorga să cheme pe Brătescu, să țipe la el și să-l terorizeze, cerându-i să plătească alocațiile datorate pe ianuarie. Brătescu nu era însă un om să se sperie ușor și s-a menținut în cadrul instrucțiunilor mele. Dar „iorghiștii" s-au năpustit – din ordin – asupra „Ministerului de Finanțe" și au căutat să atâțe pe cine au putut împotriva mea. Tata Iorga pe de altă parte, care, de când părăsisem țara se socotea în fine „El", a cerut interimarilor mei general Amza la Interne și Vasilescu Karpen la Finanțe să-mi întoarcă Ministerele pe dos, doar vor găsi ceva împotriva mea. Karpen, un gentleman, a refuzat categoric pe când generalul Amza a încercat. Zadarnică tentativă căci mai întâi nu era nimic de găsit, ambele Ministere fiind conduse în perfectă ordine și corectitudine. De altminteri ar fi găsit cui să vorbească. Aveam la Interne pe Ottescu și la Finanțe pe Brătescu, oameni de o corectitudine exemplară și cu care nu era de glumit. A înțeles-o Amza la Interne când a încercat să-mi încurce lucrurile.

Văzând că nu reușește pe calea principală a atacului de front, prin refuzul lui Karpen și prin eșecul lui Amza, Iorga a încercat să mă atingă prin tangentă. Pe lângă atâtarea funcționarilor și pensionarilor, banda iorghiștilor s-a pus să împrăștie zvonul unei „colosale" afaceri pe care aș fi pus-o la cale favorizând Monetăria engleză pentru o comandă de monedă divizionară (monedele de 100 lei) și primul ministru n-a ezitat să se facă ecoul acestor zvonuri calomnioase până pe lângă Rege. Regele a râs, căci cunoștea bine chestiunea. Cerusem oferte principalelor Monetării din Europa. Monetăriile din Italia,

Belgia și Polonia n-au făcut oferte conforme caietului de sarcini; cea mai avantajoasă ofertă fusese cea engleză și Regele, căruia i le supusesem pe toate o aprobase, cu regret că nu puteam da o parte din comandă și în Franța. Intervenind la Londra și la Paris, am obținut însă ca cele două Monetării să se înțeleagă și să împartă comanda. Succesul lui Iorga în această afacere a fost deplin: eu nu iscălisem contractele, căci nu erau gata, și le-a iscălit Karpen, sub nasul acuzatorului meu clandestin!

Neputând să-și înfigă colții în piatră, Iorga a încercat să se răzbune asupra prietenilor mei. „Scrutător" (Blumenfeld) făcând anumite destăinuiri în *Adevărul* cu privire la scopurile călătoriei mele, destăinuri dealtminteri de ordin fantezist dar pe care, în ignoranța lui le luase drept bune, primul ministru a încercat să ridice cu acest prilej o furtună printre prietenii mei cei mai apropiați, în plină ședință a Consiliului, a lăsat să se înțeleagă că indiscrețiile ar fi putut fi puse în seama lui Ottescu, a lui Pangal sau a lui Radian sperând că acești trei subsecretari, susceptibili ca omul, vor răspunde trântindu-i demisiile în față. Decepție și aci, căci mușchetarii mei, i-au răspuns cu protestări categorice dar nu cu demisia lor.

Ultima lovitură – căci după aceasta, obosit, s-a mai astâmpărat – a încercat amicul Iorga să mi-o dea cu prilejul micii remanieri ministeriale pe care a făcut-o după cum am spus-o deja, fără să mă consulte, fără să mă prevină chiar, după subita încetare din viață a ministrului de justiție, Hamangiu. M-am supărat, dar n-am arătat-o, și nu mi-am dat demisia. Am împins chiar ironia până a-l felicita pentru fericitele alegeri.

Atacat de presa franceză – în limitele influenței grupului Titulescu – nesusținut de nimeni, nici chiar de cei care ar fi avut datoria să o facă, hărțuit din spate prin intrigăriile și încercările de sabotare de acasă, mă prezentam la Paris în condiții ce i-ar fi descurajat pe mulți. În politică eram însă obișnuit cu lupta și nu mă dam învins cu una cu două. Îmi făcusem planul meu și eram hotărât să-mi încerc norocul.

Abia debarcat la Paris m-am trudit să schimb atmosfera defavorabilă ce-mi fusese creată în presă. Nu mai eram în Italia fascistă și presa nu mai era o putere supusă ci una căreia toate i se supuneau. Cu toată repulsia mea pentru gazete și pentru gazetari, nevoia cerea să iau pe cele dintâi în brațe, și pe cei din urmă de gât. Am făcut-o. M-am sfătuit cu Luculescu, mai cunoscător ca mine în materie. Cu dânsul am schițat un plan de campanie, pe care l-am executat fără șovăire. Luculescu a început să împrăștie prin toate redacțiile, chiar din seara sosirii mele, notițe biografice,

cu studiile mele în Franța cu francofilia mea de totdeauna, dar mai ales din timpul neutralității, și câte și mai câte. După cum ziarele publicaseră „șpalturile" pe care le dedeseră agenții lui Titulescu, tot astfel au publicat și „informațile" înmânate de Luculescu. *La Volonte*, *La Journèe Industrielle*, *Le Petit Journal*, *L'Oeuvre*, *Excelsior*, *L'Intransigeant*, *La Liberte*, *La Victoire*, *L'Homme Libre*, *La Gauche*, *L'Ami du Peuple*, *L 'Echo de Paris*, *Le Quotidien*, *Le Soir*, *L'Ordre*, *Le Journal*, *Le Petit Parisien*, *Le Figaro*, *Le Matin*, *Le Journal des Debats*, *Le Temps* etc. au inserat articole amabile, cu clișee: portretul meu, grupul la sosirea în gară etc. Cele mai multe din ele erau pline de elogii la adresa mea, chiar cele publicate în ziarele care mă luaseră până atunci în primire. Două singure gazete au menținut atitudinea lor de ostilitate: *L'Humanite*, care a publicat un articol sub titlul „Les emprunts antisovietiques des boyards roumains" („Le ministre du Roi Carol est arrive à Paris") și *L'Avenir* care scria: „La Roumaine a besoin de quelque argent, et c'est pourquoi M. Argetoiano son Ministre des Finances rend vizite à cette bonne ville de Paris."

Acest prim contact cu presa, luat prin Luculescu, și care a reușit complet, era menit să marcheze „un reviriment în informația tendențioasă de până atunci". Adevărata încercare de a-mi atrage simpatiile ziarelor trebuia să o fac însă eu, a doua zi dimineața, prin declarații categorice în fața reporterilor principalelor ziare, convocați în acest scop, și prin conversații particulare cu cât mai multe „vedete" ale presei pe care urma să le primesc succesiv.

În declarațiile făcute reprezentanților presei întruniți m-am mărginit să dezmint fără șovăială orice intenție de a reduce sau de a nu plăti cuponul rentelor române, orice proiect de împrumut public, orice intenție de a bate din nou la ușile băncilor pariziene. Am explicat că înainte de toate călătoria mea era o călătorie de odihnă și de informație, că raporturile României cu Franța erau indisolubile și că ceea ce ceream noi marii noastre aliate era pentru moment, mai mult un sprijin moral – în mijlocul greutăților noastre de tot soiul din Europa Centrală și Orientală – decât unul material. Precizarea declarațiilor făcute într-o franțuzească impecabilă și întărirea argumentelor mele prin variate aperitive servite din larg, au avut succesul dorit. Sfioși la început, gazetarii s-au apropiat de mine și, prietenoși, mi-au cerut informații asupra politicii noastre bugetare și asupra Conversiunii. Le-am făcut o scurtă conferință asupra ambelor subiecte și m-au părăsit foarte mulțumiți. Două treimi din drumul necesar ca să întorc presa, era făcut.

După ce am expediat mizilicul, am început să primesc pe

cioncani; i-am primit până la ora dejunului, și i-am mai primit toată după-masa, unul câte unul. Primele mele vizite oficiale fiind fixate pentru a doua zi, luni, am primit până seara, începând cu Bure și sfârșind cu Sauerwein. Cu aceștia am mers ceva mai departe cu confidențele, decât cu reporterii. O confidență face plăcere oricui, cu atât mai mult unor oameni care trăiesc din specularea lor. Lor le-am mărturisit că la un moment dat mă gândisem la un împrumut de Trezorerie, de la Stat la Stat și că-mi fixasem chiar suma – un miliard de franci. La Casa de Depuneri și Economii din Paris dormeau aproape 90 miliarde de franci, care nu serveau la nimic și nu raportau depunătorilor decât 1%. Cu plăcere și recunoștință aș fi plătit de 3 și de 4 ori mai mult. Împrumutul ar fi fost pe termen scurt și putea fi consimțit de Ministerul de Finanțe francez fără altă formă decât un act de Guvern, în baza legii de funcționale a Casei de Economii, și fără nici o publicitate. Aș fi oferit garanția Casei Autonome a Monopolurilor române, ale cărei venituri întreceau cu mult serviciul împrumuturilor gajate. Atmosfera pe care am simțit-o la Paris, înainte chiar de a coborî din tren, ostilitatea opiniei publice față de orice împrumut străin m-a făcut însă să renunț la proiectul meu. Nu pentru asta plecasem dealtminteri din București, și acest împrumut de Trezorerie nu era decât un punct foarte accesoriu al programului meu. Un punct secundar, cum erau și altele, pe care, profitând de prezența mea la Paris aș fi vrut să le soluționez. Le-am mărturisit că ceea ce mă interesa mai mult – și acesta era scopul real al călătoriei mele – era să știu dacă în Franța, față de criza generală ce amenința să distrugă pe rând toate organismele de Stat în Europa, cercurile diriguitoare întrevedeau sau nu formule de apărare, și dacă, întrevăzându-le, Guvernul francez era hotărât să ia inițiative. Mă aflam în această privință în complet întuneric. Prin intuiție, nu speram mult într-o inițiativă franceză. Criza nu atinsese destul de adânc. Franța, și de obicei Guvernele, mai ales cele democratice, nu se mișcă decât sub presiunea directă și acută a evenimentelor. „Gouvemer c'est prevoir" era o axiomă uitată de mult. Dacă din nefericire intuiția mea nu mă înșela, dacă din nefericire pentru toți, Franța nu era hotărâtă să ia o inițiativă energică cât mai era vreme – eram hotărât să i-o cer pentru problemele Bazinului Dunărean și ale Europei Orientale, probleme vitale pentru noi. Am vorbit mult pe această temă, am căutat să vorbesc bine și să conving, am făcut să vibreze cu fiecare coardă pe care o constatam mai sensibilă. Am reușit și în această direcție, și am izbutit să deștept și în acești îndrumători ai opiniei publice, simpatie și dorință de a mă ajuta. Mai mult chiar, pe unii

din ei, ca Jacques Bainville, Bure, Sauerwein i-am „ambalat" și mi-au făgăduit să facă atmosferă în favoarea ideilor și planurilor mele. Până și ideea unui împrumut de Trezorerie le-a părut realizabilă și m-au sfătuit să nu o abandonez: Franța avea, după dânșii, o obligație morală să vină în ajutorul „credincioasei sale aliate".

Am muncit din greu o zi întreagă, dar am avut satisfacția să constat că 48 de ore după sosirea mea în Paris, situația se schimbase cu totul: nu mai aveam aproape decât prieteni în presa franceză. Văzusem, natural, tot felul de oameni după cum mi-i băga Luculescu; așa între alții, am stat mult de vorbă cu Camille Aymard, care conducea ziarul *La Liberte* și care trebuia foarte curând să se prăbușească în afacerea lui Stavinsky. Păcat de dânsul, era un om de o rară inteligență și poate ziaristul cel mai la curent cu problemele economice internaționale. Am regretat că n-am putut întâlni pe Girault (Pertinax), absent din Paris; complet înfeudat lui Titulescu ne făcuse foarte mult rău prin articolele lui din *Echo de Paris*. Deși îmi era antipatic fără să-l cunosc, fiindcă își făcuse o reputație de incoruptibilitate ca să înghită mai mult, aș fi încercat să-l lămuresc, și chiar dacă n-aș fi reușit să-l câștig pe deplin; sunt sigur că l-aș fi dezarmat cel puțin pe jumătate.

În această scurtă dar întețită acțiune de lămurire, am fost foarte mult ajutat de Charles Louis Dreyfus, de Roger Auboin și de ... Marta Bibescu. Dreyfus, pe lângă Consulatul General al României, moștenise de la bătrânul său părinte sincere sentimente filo-române și o cordială prietenie pentru mine. Am notat deja în cursul acestor amintiri adevărata slăbiciune pe care bătrânul Louis mi-o arătase „fiindcă vorbeam nemțește". Fiul său Charles devenise franțuz sadea, dar respecta cu evlavie maniile și prieteniile lui tată-său. Încuscrit cu familia Hebrard, avea o influență covârșitoare la ziarul *Le Temps*, pe care l-a dezarmat în favoarea mea. Mi-a organizat și un mare dejun în splendidul său „hotel" din rue de Varennes, la care a convocat vreo 20 de parlamentari și financiari din lumea radicală. Deși nu inspira prea multe simpatii, avea o mare înrâurire asupra oamenilor de afaceri și printre politicieni, înrâurire explicabilă prin imensa lui avere: era omul cel mai bogat din Franța.

Auboin alerga ca un copoi prin cercurile financiare, se străduia să facă atmosferă prin redacțiile foilor de specialitate, în jurul Băncii Franței și al Ministerului de Finanțe. Deși omul lui Rist, deși protagonist al ortodoxiei doctrinare în materie de economie politică și financiară și ca atare adversar al Conversiunii, se legase cu prietenie de mine pe timpul luptei noastre comune pentru salvarea băncilor și mi-a dat tot concursul său la Paris. N-avea multă trecere

în cercurile politice, dar desigur că în mare parte mulțumită lui am putut înregistra un succes deplin în împrumutul Băncii Naționale și o fărâmiță de succes în al celui de Trezorerie.

Am găsit pe Marta Bibescu instalată „en grande dame", rue de Lille, în impresionantul „hotel Pozzo di Borgo", devenit Le Marois, pe care îl închinase pentru iarnă[49]. În strălucitul cadru „pur Empire" al salonului ei, aduna elita intelectuală a Parisului, sau cel puțin o parte căci avea și dânsa mulți vrăjmași, printre care, din nefericire și pe Anna de Noailles. Anna de Noailles, poet incomparabil, avea o slăbiciune copilărească pentru mediocrele romane pe care le scria într-o proză bombastică, insipidă și plină de „trucuri" stilistice. Flacăra geniului ei poetic acoperea goliciunea gândirii sale în proză și dezarma critica față de „urechile care vedeau", de „ochii care ascultau", de „nasurile care cântau" și de „buzele care mureau". Prea inteligentă însă ca să nu-și dea seama de lipsurile ei și de calitățile altora, se năpustise asupra „verișoarei", al cărui talent cucerise un loc de cinste printre făuritorii prozei franceze. Darul Martei de scriitoare îi mai stârnise și ura Elenei Văcărescu. Dar ceea ce la Anna de Noailles era simplă gelozie, la Elena Văcărescu era scârboasă invidie. Deșteaptă, incontestabil, dar fără nici un dar, în versuri și în proză, bătrâna nimfă înăbușită în osânză, izbutise să-și creeze o situație în compartimentele de clasa a II-a și a III-a, exploatând o legendă scârboasă și colaborând cu sârguință la întreprinderile comercialo-literare, atât de numeroase în cel mai indulgent oraș din lume pentru toate mediocrițățile, puse în lumină printr-o remunerată publicitate. Cu ajutorul câtorva prietenii ilustre (Barthou, Poincare, Herriot) izbutise să treacă din clasa a III-a literară în clasa I politică, fără să ajungă la vagonul cu paturi din cauza fizicului ingrat. Înfeudată lui Titulescu, plătită de Ministerul de Externe, nu era de nici un folos nimănui, dar gură de petece putea face – și făcea – mult rău. Pe Marta Bibescu, ar fi ucis-o, de nu i-ar fi fost frică de jandarmi.

Marta a făcut și dânsa ce a putut ca să-mi creeze o atmosferă favorabilă în cercurile ei. Am ajutat-o și eu, căci la ceaiurile și la mesele pe care mi le-a „aranjat" am fost la înălțimea reputației de „om de spirit" pe care mi-o făcuse. Am cunoscut la dânsa pe lord Tyrrel, ambasadorul Angliei, pe mareșalul Franchet d'Esperey, pe Philippe Berthelot, pe Paleologue, pe Marie Murat, pe abbe

[49] Ultimul Le Marois, un sfrijit simpatic, descendentul spălătoresei lui Napoleon Bonaparte, dar urcat la neamuri prin diverse alianțe (talăl său luase o domnișoară d'Haussonville) se căsătorise cu Mana Filipescu, fiica mai mare a lui Nicu Filipescu și a Mitzei Blaremberg. Mana, frumoasă și plină de farmec mai fusese căsătorită cu Dinu Stolojan „le boeuf à la mode", un prostănac arătos, pe care-l lăsase.

Mugnier, pe Albert Sarraut, pe Stanislas de la Rochefoucault (!), pe lord Londonderry, pe pictorul Sert – și o droaie de personalități de același calibru al căror nume îmi scapă.

Printre toate aceste persoane și personalități care frecventau la Marta Bibescu, cele mai interesante erau cu siguranță abatele Mugnier, pictorul Sert și Philippe Berthelot. Mărunțel, cu o mutră de babă zbârcită cu câteva vițe amestecate de păr alb și roșcovan, abatele Mugnier purta fără nici o oboseală aparentă cei 80 de ani pe care-i ducea în spinare. Era duhovnicul damelor înaltei societăți – diverselor înalte societăți – și își petrecea viața mai mult prin saloane decât în biserică. Influența lui era imensă, în cercurile pe care le frecventa, printre credincioși și printre necredincioși – influență explicabilă, dată fiind sclipitoarea sa inteligență și o vastă cultură literară, istorică și teologică. În toate împrejurările găsea o formulă cu miez, profund filosofică, dar prezentată „à l'emporte piece", cu atâta duh, cu atâta ironie subțire încât nu lăsa pe urma ei nici plictiseală nici amărăciune. Așezat odată la masă lângă Cecile Sorel – căci călca pe toate terenurile – răscoapta mătușică încă mândră de grațiile ei perimate, îi ceru, gudurându-se, să o absolve de un mare păcat: goală, se admirase în ajun cu „concupiscență", în oglinda cabinetului ei de toaletă. „Oh, Madame – îi răspunse Mugnier – ce ne fut pas un peche, ce fut tout au plus une erreur!". O execuție în două cuvinte care reamintește în concizia ei faimoasa sentință prin care Rivarol tăiase aripile unui versificator de ocazie, ce comisese imprudența să-i spună patru versuri pe care le credea admirabile: „Ils sont tres bien, mon ami, mais il y a des longueurs!". Abatele Mugnier prin spiritul său, prin morala, prin toleranța lui, era un descendent direct al strălucitei pleiade de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în care s-au încadrat pe lângă un Rivarol, un Chamfort, un Principe de Ligne și atâția alți discipoli ai diabolicului Voltaire. Pătruns până în măduva oaselor de scepticismul enciclopediștilor, Mugnier glumea și pe socoteala îndeletnicirilor lui sacerdotale. Un lord protestant venea în fiecare an, dinadins din Anglia, să i se spovedească; cum povestea într-o zi această extraordinară împrejurare, o cucoană îl întrerupse: „Dar adu-l la catolicism, Părinte!" — „Niciodată, doamnă" – replică cuviosul părinte – „căci n-aș mai avea satisfația unică, de a spovedi un protestant!". Nu avea însă aceleași scrupule, față de toată lumea, căci pe Marta Bibescu de pildă el a convertit-o la catolicism, ca și pe fiica ei Valentina[50]. Fie pentru acest motiv, fie pentru că se simțea

[50] Căsătorită cu Dede, fiul cretin al lui Nicu Ghica Comănești.

admirată de dânsul[51], Marta avea o adevărată slăbiciune pentru abatele Mugnier; știu că avea intenția să scrie o carte asupra lui, dar nu știu dacă a dat urmare acestei intenții.

Pe cât era de deschis abatele Mugnier pe atât era de închis Phelippe Berthelot. Plin de duh și dânsul, dar pe când Mugnier era răutăcios cu bonomie, Berthelot era sarcastic cu venin. Diplomat de o rară pătrundere, muncitor și ținând în mână toate firele politicii franceze interne și externe a dus ani de-a rândul, după război, răspunderile Ministerului Afacerilor Străine, întâi ca director politic, apoi ca secretar general, post creat pentru dânsul. Fiu mai mare al ilustrului Marcelin Berthelot, nu moștenise decât puține parale de la tată-său și se însurase prost, ceea ce-l împinsese ca să-și satisfacă gusturile de viață bună și de lux, pe drumul afacerilor dubioase. Se încurcase de vreo două ori, o dată cu o bancă mare din Paris ce se încurcase ea însăși în China, altă dată nu mai știu cu ce matrapazlâcuri în Africa. Îl scăpase Poincare, care apreciase inteligența lui și serviciile aduse în Minister. Nu era un secret printre diplomații acreditați la Paris, că pentru a-i câștiga bunăvoința era de ajuns „un cadou de valoare" doamnei Berthelot. Se povestea pretutindeni, că speciala favoare de care se bucura Osuski (ministrul Cehoslovaciei) se datora „artei" cu care doamna Osuski știa să „atingă" pe doamna Berthelot. „Ne sortez vous pas ce matin, cherie?" telefona doamna Osuski, și doamna Berthelot, care pricepea numaidecât, primea cu plăcere „un tour" pe rue de la Paix. Elegantele femei intrau prietenește la Cartier, sau la alt giuvaergiu, doamna Berthelot „admira" un inel, o broșă sau altă sculă – și după prânz o primea acasă. „Les petits cadeaux entretiennent les grandes amities" – e un proverb cunoscut de mult, și în toate țările.

Doamna Berthelot era o femeie cam matură; trebuie să fi fost foarte frumoasă în tinerețile ei, căci rămăsese seducătoare. Dusese o viață aventuroasă înainte de a lua pe Berthelot, dar se liniștise[52] și se bucura de pe urma soțului ei de o situație destul de bună, în lumea cosmopolită, care nu prea purică trecutul. Instalația perechii Berthelot era de un gust artistic atât de desăvârșit, încât a fost reprodusă „în culori" în *L'Illustration*, ca un model al genului.

Era o adevărată plăcere să stai de vorbă cu Berthelot și ideile lui în politică externă erau foarte sănătoase. Nu aproba toate nebuniile lui Briand: deși era colaboratorul lui cel mai apropiat nu putea să-l

[51] Abatele Mugnier era cel mai bun agent al Martei Bibescu în „faubourg Saint-Germain". Multe uși i s-au deschis, după război, grație lui.

[52] Avusese înainte de căsătoria ei un fiu, un singur fiu (cu Berthelot n-a avut copii). Ajuns ofițer în marină tânărul Pommier, sau Poirier, sau Prunier – nu-mi mai reamintesc exact cum îl chema – s-a sinucis pentru Alice Cocea, ilustra noastră compatrioată. A fost o mare jale în familia Berthelot.

sufere. În ianuarie 1932, Briand era deja foarte bolnav, atât de bolnav încât nici n-am putut să-l văd. A murit dealtminteri scurtă vreme după trecerea mea prin Paris. Berthelot vorbea de sfârșitul lui Briand cu o nepăsare cinică, și aproape cu plăcere. L-a pedepsit Dumnezeu, căci foarte curând a căzut și el și a murit, delăsat de toți, și în sărăcie.

Sert, pictor spaniol aclimatat în Paris, era un om de altă speță. Artist de mare talent, colorist minunat, cuvintele îi săreau din gură înviorate în lumina tonurilor unei palete cu nesfârșite nuanțe. Decorator la modă, și povestitor apreciat, circula prin toate cercurile Parisului târând după el o fantastică femeie care nu știa nici să citească, nici să scrie, nici să stea pe un scaun: se așeza pe jos „à la turca". Era a doua lui soție, o georgiancă, fiica unui general Mitwani. Mai avea o soră și trei frați, care își ziceau „Prinți". Doi din frații ei, cei mai mari, au murit de moarte violentă, după o viață de aventuri. Unul din ei se însurase cu sora lui Thiessen, magnatul industriei germane – și „se ținea" cu nevasta aceluiași Thiessen. Alergând în automobil cu dânsa, ca un nebun, în Spania, s-a răsturnat într-un șanț și a fost ucis pe loc. Doamna Thiessen a scăpat, dar Thiessen a divorțat. Celălalt, a luat succesiv de nevastă două miliardare americane, pe o Astor, și apoi pe miss Hutton, proprietara prăvăliilor Woolworth[53], și a fost și dânsul omorât în automobil. Văduva lui Hutton s-a remăritat cu un conte Reventlow.

Sora d-nei Sert a luat de bărbat pe fiul lui Conan Doyle și e renumită pentru darul ei de a ghici viitorul. Mi s-a povestit despre acest dar al ei de previziune multe, între altele următoarea istorioară: Albert Sarraut, cunoscutul om politic se ținea cu d-na Pierre Guillaume (supranumită „Guillaume Deux"); la un moment dat nobila doamnă a vrut să divorțeze ca să ia pe zisul Sarraut, dar întâlnind în casa unui prieten pe d-na Conan Doyle-Mitwani, aceasta care aflase despre intențiile ei, i-a spus: „nu divorța, bărbatul d-tale e un cadavru". După câteva luni Guillaume a murit de o infecție abdominală, iar lui Sarraut căruia „profetesa" îi prezisese „o nenorocită carieră colonială" i s-a oferit postul de guvernator al Indo-Chinei, pe care l-a refuzat de frică.

Dacă am găsit tot concursul la Marta Bibescu pentru „facere de atmosferă", n-am găsit nici unul la Elena Văcărescu, deși mă purtasem bine cu dânsa, îi făcusem într-adevăr, în 1928, la trecerea mea prin Ministerul de Externe „o leafă fixă" de 10.000 de franci, și dădusem ceva și nepoatei sale Alexandra Fălcoianu (zisă Fleșcoianca), ca să nu moară de foame. Titulescu îi refuzase, înaintea mea, „un fix" și o

[53] Prăvălii răspândite în lumea întreagă și care vând toate mărfurile pe 2 sau 3 prețuri fixe și mici. Prin volumul afacerilor, beneficiile acestor întreprinderi sunt enorme.

ținuse cu bucățica. Ceea ce nu a împiedicat-o totuși să se înfeudeze lui Titulescu, dar cu o nuanță: a refuzat să lucreze împotriva Regelui (vorbea într-însa spiritul de familie, se vede) și s-a mărginit să mă sape pe mine, și Guvernul din care făceam parte. Falsă și fățarnică, se arăta plină de prietenie și de dragoste în raporturile pe care le legase cu soția mea, și nu-i spunea decât bine de mine. Vorbea însă altfel cu alții. Nici n-am vrut s-o văd, cât am stat la Paris.

Am văzut în schimb pe Marioara Ventura. Cu Marioara Ventura m-am împrietenit mai ales după 1932. O cunoscusem prin 1910, pe când juca la Odeon, în Paris. Pe timpul războiului, la Iași o frecventasem foarte puțin și n-am mai întâlnit-o multă vreme după război. În 1931 o scăpasem din mare încurcătură financiară transformând subvenția de 7 milioane acordată teatrului ei de către Vintilă Brătianu – dar pe care succesorii lui nu o mai plătiseră decât „en monnaie de singe" – într-una de 3 milioane, dar personală (fără legătură cu teatrul) și regulat plătită. Fată cinstită, Marioara Ventura n-a vrut să participe la cabala montată de Titulescu, deși ținea cu Hirsch-Mircea, beneficiarul Agenției Sud-Est, și cum am spus-o deja, omul lui Titulescu. Oficial, Ventura trăia cu Paul Bancour și legătura lor, veche de mulți ani, era consacrată prin aprobarea unanimă a culiselor politice și teatrale, dar pe ascuns Marioara noastră națională își satisfăcea și poftele trecătoare. În iarna 1932 pofta inimii o ținea încă în brațele ofticosului de Mircea, băiat frumos și mănușă simpatică, dar care nu trebuia întoarsă pe dos, căci înăuntru era tot putred. În dorința ei de a împăca și capra și varza, Ventura venise să mă întrebe dacă n-aș vrea să întâlnesc pe Mircea[54], căci cine știe, putea fi adus la sentimente mai bune prin darurile mele de convingere, pe care dânsa le afirma irezistibile. Știam pe Mircea o lichea și presupuneam că pretențiile lui de ordin bănesc trebuiau să fie excesive, de vreme ce Regele nu i le putea satisface – așa încât nu aveam mare nădejde să ajung la un rezultat practic cu dânsul. Dar cum omul trebuie totdeauna să încerce, am primit sugestia Venturichii și m-am întâlnit cu Mircea la dânsa acasă, în Avenue d'Antin, într-o după amiază.

Deși după cum prevăzusem n-am ajuns la nimic cu dânsul, n-am regretat cele două ceasuri pierdute în zadarnice încercări de a-i deschide ochii asupra adevăratelor sale interese. Mă dusesem în Avenue d'Antin mai mult ca să fac pe placul Marioarei Ventura și fără

[54] Marioara Ventura era – și a rămas – foarte devotată și Regelui Carol și suferea în fundul inimii de atitudinea anticarlistă adoptată de Mircea. Îl cunoștea, și știa că resorturile lui erau banii, și spera probabil că întrevederea noastră se va sfârși printr-un târg prin care iubitul ei să fie scos din tabăra anticarlistă și trecut, alături de ea, în cea carlistă.

să pun mare temei pe demersul meu. La urma urmelor un instrument mai mult sau mai puțin în mâna adversarilor Regelui și ai Guvernului său, nu însemna sfârșitul lumii. Nici nu mi-a trecut prin gând că din conversația noastră va ieși o zdrobitoare dovadă a uneltirilor lui Titulescu împotriva Regelui, și totuși așa a fost. Dacă aș fi știut ce mă așteaptă, aș fi venit chiar pe mâini. Preliminările sau „intrările în materie" fiind inutile față de gangsteri, am intrat numaidecât în miezul chestiunii și am întrebat pe dl. director al Agenției Sud-Est, dacă nu crede că ar fi mai rentabil pentru domnia sa și pentru întreprinderea d-sale să se pună în serviciul Guvernului în loc să rămână în al lui Titulescu: asupra „sumelor" eram dispus să stau de vorbă. Se vede că junele Mircea avea punga plină și nu-și golise sufletul de mult, căci a sărit ca ars și a început să vorbească cu o volubilitate, cu o patimă și – deși una nu merge de obicei cu alta – cu o sinceritate neașteptată. Era numai ură împotriva Regelui Carol: „Domnule Argetoianu, e cel de pe urmă om din lume, e o canalie, un bandit fără rușine, un laș fără obraz. I-am fost devotat ca un câine, câtă vreme a stat aici în surghiun, și ca pe un câine m-a tratat, îndată ce n-a mai avut nevoie de mine. Știu că e greu, dar vă rog să mă credeți că nu decepții de ordin material, ci decepții de ordin moral m-au aruncat în rândurile vrăjmașilor lui. Da, vrăjmașul lui de moarte, asta sunt și sunt gata să-mi jertfesc viața și tot ce am, numai să-i fac rău! De aș putea să-l distrug știu că mi-aș servi țara și neamul! (care țară – și care neam?). E un păcătos „lâcheur", a „lăsat" pe rând pe toți prietenii lui, veți vedea domnule Argetoianu, vă va „lăsa" în curând și pe dvs." Era greu să-i spun că pe mine nu mă „va lăsa" fiindcă mă „lăsase deja"! Și apoi cine-l putea întrerupe! Aproape un ceas și-a descărcat tot sacul, și concluzia lui a fost că pot să-i cer orice numai să înceteze campania contra Regelui Carol, nu. Mi-a mai declarat că comiteam o mare eroare socotindu-l în solda lui Titulescu, că subvențiile lui îi veneau de la Guvernul francez și că le obținuse prin Boncour (săraca Venturica), că avea pentru mine personal de zece ori mai multă simpatie și stimă decât pentru Titulescu (bre, bre!) și că, dacă susținea prin agenția lui politica lui Titulescu, era numai fiindcă această politică era îndreptată împotriva Regelui, și că nu asculta sugestiile ministrului nostru de la Londra decât întrucât „erau îndreptate împotriva Regelui".

După această mărturie, ce era să mai scot din el? Am căutat să-l mai potolesc dar a fost în zadar. În cele din urmă, ca să-mi dovedească simpatia sa personală pentru mine mi-a făgăduit – fără să i-o cer – că nu va mai ataca Guvernul, dar în ce privește pe Rege, nici o concesie și nici o milă!

Negocierile mele la Paris • Împrumutul Băncii Naționale • Tarifele preferențiale • Discuții cu Flandin și Pietri, ministrul Bugetului • Cotnăreanu • M-me Pietri • Împrumutul de Trezorerie • Escalier și Bizot • Mannheimer • Împrumut „de campanie" de 150 milioane franci prin Mannheimer și Banque de Paris et Pays Bas • Propunerea Lebreton pentru fixarea prețului mondial al porumbului • Redevențele de petrol • Plățile pentru armament • Întâlnirile cu Tardieu • Mă înțeleg perfect cu dânsul • Îmi făgăduiește ajutorul Franței după alegeri • Misiunea lui Rist • Audiență la Președintele Doumer • Plecare la Londra, grăbită de Titulescu.

Întrevederile mele cu gazetarii, vizitele pe care le-am făcut, pionii pe care i-am pus în mișcare, simpatiile pe care le-am deșteptat, animoadversitățile de suprafață pe care le-am dezarmat, au schimbat cu totul lumina pe care răuvoitorii o proiectaseră asupra Guvernului Iorga și asupra reprezentantului său mai de vază. Era însă prea târziu. În regimurile democratice, reacțiile opiniei publice nu sunt înregistrate în sfera cercurilor responsabile decât cu oarecare întârziere. Acțiunea de lămurire desfășurată de mine în ajunul întrevederilor mele cu miniștrii, ar fi trebuit să fie întreprinsă cu o lună înainte. Cu o lună înainte însă, eram țintuit la București de nevoile guvernării, și apoi nu le puteam face toate. Și chiar dacă m-aș fi deplasat mai devreme ar fi fost același lucru, căci n-aș fi putut merge la Paris fără să vorbesc de afacerile Departamentului meu. O prealabilă acțiune de lămurire n-ar fi putut să întreprindă decât ministrul nostru de externe, Ghica, și din nefericire dânsul asculta de Titulescu, și nu de mine.

Nu voi plictisi pe cititorii mei (bieții mei cititori!) cu amănuntele negocierilor „de amănunt" pe care îmi propusesem să le duc la bun sfârșit și pe care le-am rezumat în cinci puncte. Mă voi mărgini să reamintesc aci, fără alt comentariu rezultatele la care am ajuns căci cu toată importanța lor momentană aceste afaceri au pierdut mult din interesul lor pentru posteritate, care cu drept cuvânt le

poate considera ca perimate. Mă voi întinde ceva mai mult asupra conversațiilor mele cu Tardieu, singurele de un interes mai general și cu influență incontestabilă asupra desfășurării politicii noastre interne, în lunile următoare. În treacăt, voi consemna și câteva trăsături caracteristice ale personalităților oficiale cu care am venit în contact.

Singura operație care mi-a reușit pe deplin, a fost împrumutul Băncii Naționale. Și nici nu putea să nu reușească, căci în ultim resort era făcut în favoarea detentorilor de rentă francezi, ca să le asigure transferul cuponului. Cu toate acestea Banca Franței ne-a făcut adevărate condiții de cămătar. A trebuit să suport lungi conferințe insipide cu guvernatorul Moret, să înghit lecții de „normalitate monetară" din partea profesorului Rist – a trebuit să se ciorovăiască de dimineața până seara Costin Stoicescu[55] (venit înadins de la București) și Auboin cu toți „gradații" de la Banca Franței, ca să ajungem la aprobarea „în principiu" a unei convenții prin care Banca Franței punea la dispoziția Băncii Naționale române un credit de 250 milioane franci. Acest credit, Institutul nostru de Emisiune, nu urma să-l folosească decât în cazul în care disponibilitățile sale proprii de transfer i-ar fi lipsit; nu era cazul pentru moment, dar viitorul se arăta sub culori destul de negre, și precauții trebuiau luate la timp împotriva unor eventuale greutăți. Am spus că acordul s-a încheiat „în principiu", referindu-mă la timpul cât am stat eu în Paris. După plecarea mea, după ce Banca Franței, prin tot felul de clauze de șicană s-a pus și la adăpostul unor riscuri care nu existau, convenția a fost semnată de Moret și de Costin Stoicescu. Pentru creditul de 250 milioane franci acordat, Banca Națională a depus în gaj la Paris aur metalic, liber de orice sarcină. Nu voi intra aci în amănuntul celor 13 articole ale convenției și în labirintul lor de garanții și contra-garanții.

Obținerea unor tarife preferențiale pentru cele două principale ramuri ale exportului nostru (petrol și cereale), a unui împrumut de Trezorerie, a unui aranjament pentru amânarea plăților comenzilor militare, a dat loc la numeroase ședințe cu ministrul finanțelor, Flandin, cu dumnealor domnii Escalier și Bizot, de la mișcarea fondurilor, cu dl. Pinaut însărcinat cu coordonarea aprovizionării de petrol – cu reprezentanții firmei Schneider (Creusot), și cu alții. Pentru plasarea redevențelor noastre de petrol, și-au bătut capul mai mult Mrazec și Țânțăreanu[56], trimiși în acest scop de Karpen.

[55] Administrator al Băncii Naționale.
[56] Director general al minelor în Ministerul nostru de Industrie.

În discuțiile mele cu Flandin am avut de înregistrat o neașteptată decepție, îl cunoscusem în 1929; era ministrul comerțului – un tânăr ministru plin de avânt – mă dusese la dânsul deputatul Lorrin. Veneam de la Berlin, am avut împreună o conversație de mai bine de o oră care l-a interesat mult, prin tot ce i-am povestit despre stările din Germania. Mă simțeam în comunitate de idei cu dânsul; mă încântase agerimea lui de spirit și lipsa obișnuitelor clișee și banalități în discuție. Îl socotisem atunci chemat la un mare viitor în politica franceză și am fost încântat să-i fac cunoștința. M-am înșelat, dar falimentul său, tot atât de rapid ca și ascensiunea sa nu m-a dezamăgit numai pe mine. Pe drum spre Paris mă bizuisem mult pe simpatia pe care mi-o arătase, dar și pe spiritul clar și hotărât de care îmi făcuse dovadă: „Il a fallu dechanter" cum zice francezul. În trei ani de zile omul se schimbase totul. Tânărul plin de avânt devenise un cloncan bătrân și precaut, unicamente preocupat să ajungă prim-ministru (vis pe care l-a și realizat pentru nenorocirea lui) și în acest scop evita orice cuvânt care să-l compromită, orice răspundere care să-i strice poziția câștigată în culoarele Camerei, orice efort în afară de scopul urmărit. Își schimbase până și aspectul său exterior, se îngrășase și anglomania lui cam ridicolă dezertase compartimentul sportiv în care debutase, pentru o înfățișare greoaie de bancher din Lombardstreet. Lăsa să cadă vorbele rar și apăsat, ca să le dea o importanță pe care nu o aveau. Până și la masa pe care mi-a oferit-o – masă bună și rafinată dealtminteri – în fața namilei sale de neveste, nu s-a îndepărtat de la flegmul englezesc, importat direct de la Londra, ca și costumele și încălțămintele impecabile. Mi-am dat numaidecât seama că-mi pierdeam timpul cu dânsul. La fiecare propunere, la fiecare idee pe care i-o sugeram lăsa să cadă un „je consulterai mes bureaux" care punea punct discuției. Cum nu m-am dat de la început bătut, am putut constata în cursul celor trei ședințe pe care le-a consacrat că nu era o simplă formulă dilatorie, dar că în realitate nu avea nici o inițiativă nici în Minister, nici în Guvern, și că în ceea ce privea chestiunile financiare urma *ad literam* instrucțiunile d-lor Escalier și Bizot. Așa încât conversațiile mele cu dânsul – vădit inutile – au luat încetul cu încetul forma unor simple politeți protocolare. M-am văzut astfel silit să „abordez" pe cei doi atotputernici subordonați ai săi, cu care m-a pus în contact Aubion, și de fapt cu dânșii am discutat toate problemele care mă interesau.

Cu totul altfel mi s-a arătat colegul său Pietri, ministrul Bugetului, un spirt de om. Descendent al cunoscutei familii bonapartiste ridicată prin devotatul prefect de poliție al împăratului Napoleon al III-lea,

corsican până în măduva oaselor, afabil și simpatic, Pietri era veșnic agitat și nu se astâmpăra un minut. Sărea de pe un scaun pe altul, îi turuia gura neîncetat, se lăuda cu munca altora (căci era și el, ca mai toți miniștrii francezi, sub tutela birourilor sale), tăia și spânzura, deși în realitate nu făcea nimic. „J'ai fait", „je ferai" erau expresiile lui favorite, și reveneau neîncetat în conversație. Nu știu dacă la urma urmelor aș fi reușit mai bine cu dânsul decât cu Flandin, dar cu siguranță negocierile ar fi fost mai plăcute. Din nefericire aveam de-a face cu Flandin și nu cu dânsul – competența Departamentului lui (precar dealtminteri) fiind limitată la alcătuirea bugetului. Vizita pe care i-am făcut-o la minister (avea cabinetul lui alături de al lui Flandin) a fost de pură curtoazie. N-am regretat-o – nu numai fiindcă am avut prilejul să mă apropii de un plăcut și inteligent (ne-am găsit numaidecât în simpatie), dar și pe acela de a face cunoștința unui „rumun" care a jucat un oarecare rol în anii următori și despre a cărui existență nu auzisem până atunci. Am notat în *Însemnări zilnice* scena întâlnirii mele cu dl. Cotnăreanu, de la Podul Iloaei, în cabinetul lui Pietri, și nu voi reveni asupra ei aci.

Devotația lui Pietri față de milioanele „in spe" ale lui Cotnăreanu, arunca o lumină vie asupra anumitor laturi ale existenței sale. Căci Petri era multilateral. Nu era numai o vedetă a Parlamentului, cu mare dar de vorbă. Mai era și un „parizian" pur-sânge, cu toate că era corsican, și ca atare un prieten al cucoanelor, un admirator al cucoanelor frumoase și al tuturor eleganțelor – un om de club și de salon. Bărbat frumos și serviabil, vesel și cu inima în palmă, acest republican cu tradiții imperialiste își făcuse o situație în lume și în politică prin simpatia pe care o inspira. De nenumărate ori ministru de umplutură, până la un oarecare punct „mouche du coche", prestigiul său politic îi asigura un loc proeminent în cercurile „mondene" ale celei de a 3-a republici.

La menținerea acestei „proeminențe mondene" îl ajuta însă foarte mult și soția lui, celebra și frumoasa Antoinette, podoaba lojelor oficiale în marile reprezentații de gală republicane.

Antoinetta Pietri era fiica fostului prefect Brocheton și ținuse în primă căsătorie pe Barachin, fost prefect și el. Ținuse pe Barachin, dar se ținuse cu tot Parisul (limba românească e plină de nuanțe) și legătura ei cu contele de Jumilhac cunoscută de toată lumea, a ținut aproape tot timpul cât a fost „la belle Madame Barachin". Jumilhac, baronul Hirsch și alții o umpluseră de bani și de daruri. La deliciosul prânz pe care ni l-a oferit în deliciosul ei „Hotel

XVIII-me siecle" din rue de l'Elysée, Amedée de Flers[57] (o cutră), așezat lângă nevastă-mea, îi arăta diversele obiecte de artă, de pe masă, de pe console, de pe ziduri, de la argintărie și până la vazele chinezești și la goblenuri, și îi susura la ureche numele amanților care i le oferiseră. „Ce beau surtout de table en biscuit de Sevres me rappelle ce pauvre Jumilhac" ofta excelentul prieten al casei. De când o luase Pietri, frumoasa Antoinettă, cam ofilită (se apropia de 60 de ani) se potolise, dar era încă seducătoare. D-na Pietri avea o soră, celebră și dânsa în analele pariziene, d-na de La Berodiere. Pe cât era d-na Barachim de frumoasă și de simpatică, pe atât era d-na de La Berodiere de urâtă și de nesuferită. Cu toate astea se ținuse o viață întreagă cu bogatul conte Greffulhe, care o poreclise „Mystere". Lumea ridiculizase această legătură, și ca să-și bată joc de Greffuhle și de duduia „Mystere", un glumeț răspândise în tot Parisul distihul:

La Pompadour etait Poisson[58]
La Berodiere est Brocheton!

La moartea lui Greffuhle, d-na de La Berodiere separată de bărbatu-său a intentat proces de moștenire familiei pe baza a 150 de scrisori ale defunctului prin care acesta îi făgăduise jumătate din averea sa. Cu toate scrisorile, „Mystere" a pierdut procesul, dar a fost un mare scandal[59].

Negocierile mele cu domnii de la Ministerul de Finanțe au mers greu, greu de tot. In ce privește împrumutul de Trezorerie, n-au spus nu în principiu, dar nici da în practică. Recunoșteau că de vreme ce făcuseră un asemenea împrumut Ungariei, țară fostă vrăjmașă în război, ar fi fost greu să-1 refuze unei aliate credincioase ca România de care îi lega etc. etc. — dar (mai era acest „dar" salvator!), dar ... că momentul nu era deloc oportun pentru asemenea operații. Tocmai împrumutul Ungariei făcuse atâta vâlvă, se comentase cu atâta înverșunare împotriva Guvernului (cred și eu!) încât președintele comisiei financiare a Camerei, dl. Malvy (faimosul domn Malvy, cel condamnat pentru înaltă trădare) obținuse din Ministerul de Finanțe să nu mai uzeze de incontestabilul drept pe care legea i-l dădea de a plasa disponibilitățile Casei de Economii și în obligațiuni de Stat Străine, fără un vot al Parlamentului. Și iată aci sta buba; cu toată bunăvoința Ministerului de Finanțe (am avut însă impresia netă că tocmai această bunăvoință lipsea!) n-ar fi fost posibil să se obțină în acel moment un vot favorabil al Camerelor. Opinia

[57] Fratele lui Robert de Flers, cunoscutul scriitor și autor dramatic.
[58] Numele de familie al d-nei de Pompadour.
[59] Contesa Greffuhle, femeie de o inteligență superioară născută Caraman-Chimay, ținea unul din cele dintâi saloane din Parisul aristocratic și era foarte populară.

publică, presa, grupurile politice erau opuse ieșirii unui singur franc din Franța. Lozinca tuturor era: „plus un sou à l'etranger!". Alegerile generale băteau la ușă, și Guvernul era silit să țină seama de opinia Parlamentului și de a maselor. Și așa mai departe. Mai târziu (când?) se va vedea. „Le principe reste acquis, il faudra attendre le moment de pouvoir l'appliquer!" Sau pe românește: paște murgule!

Dându-mi seama de la prima mea întâlnire cu Flandin, că nu voi ajunge la nimic în această negociere cu ministrul de finanțe, am schimbat macazul, și continuând totuși „pertractările" cu dumnealor domnii Escalier și Bizot, m-am învârtit să văd dacă nu pot obține un împrumut pe termen scurt pe căile bancare. Natural că nu mai putea fi vorba în compartimentul băncilor de o sumă prea însemnată, de un miliard de franci cum aș fi dorit. Dar în halul în care se afla Trezoreria noastră, orice sumă era binevenită. Norocul a pus în calea mea pe Mannheimer și mulțumită lui am putut ajunge la încheierea unei operații mai reduse, la un împrumut „de campanie" (financiară) de 150 milioane franci. A fost un succes foarte mic, departe de acela pe care-l scontam la plecarea mea din București, dar tot a fost unul, căci am umplut cu el un gol de aproape un miliard de lei, în Vistieria Statului.

Cunoscusem pe Mannheimer la București pe vremea Regenței. Interesat în Banca de Credit, avea mari planuri financiare în România, unde lucra mână în mână cu Kaufmann[60]! În 1929 și 1930 situația Băncii Blank, adevărata ei situație, nu era încă cunoscută și Mannheimer, în termeni buni și cu Aristide Blank dorea să asocieze și banca lui la afacerile sale. A venit odată la București numai ca să împace pe Kaufmann cu Blank, căci rivalitatea dintre cei doi mahări dusese la o ceartă completă: nu-și mai vorbeau. Într-o memorabilă ședință la Mihai Popovici acasă (Mihai era pe atunci ministru de finanțe) Mannheimer a izbutit să împace vremelnicește pe cei doi financiari „rumuni". Dar asta e altă chestiune. O pomenesc aci, fiindcă cu prilejul acestei „descinderi" la București, Mannheimer mi-a făcut și mie două lungi vizite, și din aceste două vizite s-a tras prietenia noastră: îi căzusem cu tronc!

Mannheimer era un evreu foarte ordinar de aspect, dar inteligent, șiret și priceput în afaceri ca toți evreii – mai mult chiar ca toți evreii la un loc! Mărunt, ras, unsuros, fără nimic atrăgător sau simpatic în persoana lui, era tipul desăvârșit al parvenitului și făcea să sune neîncetat nenumăratele sale milioane. Întreținea și căra după dânsul o droaie de paraziți; călătorea cu trei-patru dame de diferite categorii

[60] Prietenie care nu s-a dezmințit până la sfârșit.

sociale și nu le cerea decât să fie elegante și pe cât se putea frumoase – avea însă o predilecție pentru așa-zisele „femmes du monde". Erau și printre acestea, scăpătate, nenorocite care nu puteau rezista unui turneu la Nizza în automobil, unei „croisiere" într-un iaht luxos, achitării unui încărcat pasiv la diverși furnizori. Tupeul lui era de necrezut: abia făcea cunoștința unei dame, și o și poftea la dansul milioanelor. „Rebuffadele" nu-l impresionau și înghițea fără să se tulbure orice afront: nu se încăpățâna, și respins de una trecea la alta. Își încerca omul norocul și norocul îi surâdea de cele mai multe ori.

Patimile sale erau două, și contradictorii: să câștige banii în greu, și să-i cheltuiască cu ușurință. Pornit de jos de tot, fără sfanț la începutul războiului, adunase o avere colosală după război speculând asupra schimburilor. În această ramură avea intuiții aproape geniale și o dibăcie fără pereche. Mic impiegat la Banca Mendelsohn din Berlin, ajunsese directorul sucursalei din Amsterdam și în câțiva ani stăpânul întregii întreprinderi, al cărui sediu central îl transportase în Olanda la timp, înainte de prăbușirea mărcii germane. În 1932 era stăpân pe piața olandeză, în strâmte relații de încredere cu Banca Morgan din New York, și plin de influență asupra Băncii de Paris & des Pays Bas: făcea o bună parte din afacerile sale pe jumătate cu Finaly.

Cum a aflat de sosirea mea la Paris a venit de la Monte Carlo și m-am pomenit cu dânsul la hotel „Chatham". „Ce te încurci cu Ministerul de Finanțe? Sunt niște idioți. Cunosc greutățile prin care treci și am încredere în d-ta. România nu poate fi lăsată «in Stich». Vino cu mine la Finaly, îți aranjăm noi ceva ca să poți aștepta până s-or hotărî idioții!" Nu m-am dus la Finaly, dar l-am autorizat să vorbească cu dânsul, și am delegat pe Auboin și pe Costin Stoicescu ca să negocieze cu Paribas în cazul că s-ar fi putut face ceva. S-a putut. Finaly, la început a strâmbat din nas (după câte mi-a spus Auboin), dar Mannheimer l-a amenințat că va face afacerea singur și că va proclama pretutindeni că Banca din rue d'Antin e mofluză deoarece nu poate da o mână de ajutor unui client bun, ca România. Ministerul de Finanțe a aflat imediat despre demersul lui Mannheimer (în lumea financiară, mai mult ca oriunde nu există secrete) și a sprijinit cu atât mai multă căldură propunerea lui, cu cât vedea posibilitatea să scape prin această diversiune, de insistențele mele fără să mă lase să plec cu mâna goală. Ministerul de Finanțe n-a pus decât o singură condiție, anume, ca prin alcătuirea grupului de împrumutători, operațiunea să aibă un aspect internațional și să nu cadă în totalitatea ei în sarcina pieței franceze – condiție inutilă, căci din capul locului Mannheimer

luase asupra sa cea mai importantă parte a împrumutului. Pe lângă insistențele lui Mannheimer, cuvântul Ministerului de Finanțe a fost hotărâtor asupra lui Finaly (cel puțin așa s-a lăudat față de mine Flandin, ca să-mi dovedească „prietenia" lui pentru România, pe care numai împrejurările îl împiedicau să o servească mai bine) – și afacerea s-a încheiat.

Acest împrumut, pentru mine „de decepție" dar botezat „Credit de campanie 1932", în valoare totală de 150 milioane franci francezi a fost subscris pentru 80 de milioane de piața franceză și pentru 70 de milioane de Mannheimer prin piața olandeză (60 milioane) și prin piața elvețiană (10 milioane). Drept garanție pentru aceste operațiuni de credit, Casa Aut a Monopolurilor română a instituit un gaj asupra tutunurilor aflate în depozitele sale și un privilegiu asupra încasărilor ei prin Banca Națională, după prelevările efectuate pentru serviciul împrumuturilor din 1929 și 1931. Termenul împrumutului era de 9 luni pentru 100 de milioae de fr. francezi și de 12 luni pentru rest. Dobânda, cu diferitele comisioane cuvenite tuturor băncilor se urca la mai puțin de 61/2%, iar operațiunea urma să se efectueze (și s-a și efectuat) prin tratate emise de C.A.M. asupra băncilor străine la ordinele Băncii Românești și Băncii de Credit din București. Comisioanele acestor două bănci, erau prevăzute în dobânda de 61/2% mai sus indicată.

Lăsând la o parte cuantumul împrumutului (și decepția mea în această privință), condițiile în care l-am contractat erau cât se poate de bune, neașteptate chiar în conjunctura generală din acel moment – ceea ce n-a împiedicat onorata noastră opoziție să mă înjure cât a putut după înapoierea mea la București. M-au înjurat mai ales oamenii care încheiaseră cu un an înainte, înainte de izbucnirea crizei, un împrumut cu 71/2% dobândă, cu emisiune de 10% sub paritate și cu clauze speciale de control, umilitoare! Dar așa sunt moravurile noastre. Împăcat în conștiința mea nu m-am prea impresionat de reacțiile unor patimi meschine.

Cu tarifele preferențiale, cu vânzarea redevențelor de petrol și cu plățile furniturilor militare, negocierile au mers tot atât de greu ca și cu împrumutul de Trezorerie. Tarifele preferențiale erau la modă în teorie, dar nu în practică, în compartimentul cerealelor, n-am putut obține decât câteva ridicole „contingente" de import sub tarifele vamale pentru porumbul cu boabe mărunte (Pinerol) din Basarabia, pentru grâu și pentru ovăz (câteva vagoane!). Mă mir că am obținut și atât. Față de continua scădere a prețurilor mondiale, agricultorii francezi nu numai că se opuneau cu îndârjire și cu gălăgie la orice

reduceri sau scutiri de vamă, dar mai cereau încă un spor al tarifelor existente, pentru a dezarma concurența țărilor exportatoare. Natural, parlamentarii susțineau pretențiile alegătorilor lor, și Guvernul, ca toate Guvernele democratice nu îndrăznea să ... scuipe împotriva vântului.

Insuccesul cu francezii pe tărâmul cerealelor era să fie compensat în parte printr-un acord propus de Argentina cu privire la desfacerea porumbului.

Ambasadorul acestei țări la Paris, dl. Lebreton, a venit să-mi propună din partea Guvernului său, încheierea unei convenții, în baza căreia prețul porumbului pe piețele lumii întregi să fie fixat – după anumite norme – în înțelegere, de către Guvernele din Buenos Aires și București. Dl. Lebreton explica că Statele Unite, Argentina și România erau țările cele mai mari producătoare de porumb; Statele Unite însă consumau întreaga lor producție în interior, așa încât nouă zecimi din porumbul negociat pe diversele pieți ale lumii erau de proveniență argentină și română. În asemenea condiții Argentina și România, înțelese, ar fi putut fixa prețurile pe care le-ar fi vrut. Ambasadorul, un om deschis, vorbăreț și inteligent, mi-a adăugat că Guvernul său neavând pentru moment un reprezentant în București și aflând despre prezența mea la Paris, îl autorizase să-mi facă oficial propunerea și în cazul în care aș fi acceptat-o, urma ca un proiect de convenție redactat la Buenos Aires în cel mai scurt timp să fie discutat la București. Am primit fără nici o ezitare propunerea lui Lebreton, și am declarat că o primesc în numele întregului Guvern, căci știam că nimeni nu se va opune la o atât de strălucită perspectivă pentru exportul nostru de porumb. Încântat, Lebreton mi-a făgăduit că va veni chiar dânsul cu proiectul de convenție la București, cel mai târziu pe la începutul lunii martie. Din nefericire pentru noi, n-a venit nici Lebreton, nici proiectul. Pe la sfârșitul lui februarie am primit o scrisoare din partea Ambasadei Argentinei din Paris prin care mi se arăta, fără altă explicație, că Guvernul din Buenos Aires se vede nevoit să amâne pentru moment planurile sale. Se vede că interveniseră „clienți" puternici și împiedicaseră formarea unui „trust" în dauna lor. Pentru mine însă a fost încă o decepție de adăugat la celelalte.

Cu petrolul, nu m-am mai izbit de agrarieni, dar de alte dificultăți, mai multe la număr. Aveam pe de o parte de lichidat stocul de redevențe al Statului (peste 70.000 vagoane de țiței) pe de alta să caut un debușeu favorabil pentru producția curentă a societăților, grav atinse prin lipsa de cerere pe piețele de desfacere și prin scăderea

vertiginoasă a prețurilor. În ce privea redevențele, era natural să încerc să utilizez acest considerabil stoc de aur lichid pentru echilibrarea Tezaurului și în acest scop pusesem încă de la începutul toamnei, la vânzarea lor, pe lângă celelalte de ordin tehnic și comercial, ca primă condiție, avansul unei sume masive, de câteva sute de milioane, de vărsat în momentul încheierii contractului. Dusesem la București lungi și penibile negocieri cu grupul Nobel, cu un altul reprezentat printr-un anumit Dembo, ovrei rus refugiat la Paris, amestecat în o sumă de afaceri importante franceze și cu o trecere pe care nu mi-am explicat-o niciodată – și în fine cu un grup elvețiano-spaniol printr-un domn de Rivera Montoro pe care mi-l adusese Prințul Friedl. de Hohenlohe. În același timp, Zeuceanu și Cesianu tratau la Paris cu Wenger, omul de încredere al celor patru rafinării de curând ridicate pe teritoriul francez, în vederea unei eliberări de jugul străin în ramura derivatelor petrolului. Toate aceste negocieri nu duseseră la nici un rezultat până la sosirea mea la Paris. Când nu se înțelegeau asupra condițiilor tehnice și comerciale puse de Ministerul nostru de Industrie, când dispăreau garanțiile financiare pentru lichidarea operațiuni, garanții oferite uneori de grupurile cumpărătoare cu multă ușurință. Cu grupul Rivera Montoro, am fost pe la începutul lui decembrie aproape gata să semnăm, căzusem de acord asupra tuturor condițiilor, dar deodată s-a prăbușit garanția bancară care ni se oferise, și în locul marilor bănci elveține ni s-a propus ca „trustee" (garant)... Dl. profesor Pittard, un farsor pe care Aristide Blank îl adusese în țară prin august 1931 ca să-i refacă Banca cu capital elvețian! Oferta cea mai serioasă era a rafinăriilor franceze, fiindcă acestea având în spatele lor Statul francez, problema finanțării nu se mai punea. Cu Wenger, nu ne înțelegeam însă asupra condițiilor tehnice și comerciale. Sub pretextul că petrolul nostru era parafinos, dl. Wenger ne oferea fie un preț ridicol pentru tot, fie să ne cumpere numai stocurile lipsite de parafină.[61] Venisem la Paris cu hotărârea să fac toate concesiile posibile numai să închei afacerea, căci nevoile Tezaurului, numai eu le cunoșteam. Totuși nu mi-a fost posibil să primesc condițiile ce mi s-au propus: ar fi fost să consimt la o lichidare de faliment a stocurilor noastre. Poate că afacerea nu s-a încheiat fiindcă în fața lui Wenger s-au găsit doi oameni cinstiți, Mrazec și cu mine, care n-am înțeles sau ne-am făcut că nu înțelegem aluziile foarte străvezii la un beneficiu personal, pe care omul de încredere al Ministerului francez era dispus să-l realizeze.

[61] Francezii pretindeau că uzinele lor nu erau înzestrate cu aparate pentru prelucrarea petrolului parafinos, și că investiții noi în acest scop trebuiau recuperate asupra prețului.

În ce privește alimentarea curentă a rafinăriilor franceze cu petrol românesc, am ajuns, mulțumită străduințelor lui Mrazec și ale lui Țânțăreanu, la un rezultat mai satisfăcător, dar cu și mai mari greutăți. Spre marea noastră mirare, am găsit la Paris contracte încheiate, pentru cantități însemnate și în condiții foarte avantajoase pentru producător, cu agențiile sovietice. România, aliată credincioasă, tratată cu vitregie de Franța, care-și rezerva toate favorurile pentru o țară cu care, pe acele vremuri, nu numai că nu era în raporturi de prietenie, ci dimpotrivă, de dușmănie – iată spectacolul ce ni s-a desfășurat în fața ochilor! Cât de întortocheate sunt căile politicii! Sub cunoscutul pretext al parafinei[62], în realitate fiindcă ovreimea stăpână pe destinele Franței, se îndruma spre o apropiere cu Sovietele, n-am putut obține pentru petrolul românesc, pe teritoriul franțuzesc, decât garantarea unei desfaceri anuale de 400.000 tone!

Revizuirea și prin urmare sistarea contractelor cu Skoda la care se înhămase generalul Amza din ordinul Regelui scăzuse mult importanța plăților furniturilor militare de efectuat, căci din 1.200 milioane lei cât ar fi fost de plătit pe 1932, vreo 800 de milioane reprezentau cota uzinelor de la Pilsen. Mai rămâneau vreo 400, din care vreo 200 la Creusot. Restul era datorat, în sume mai mici, diverșilor furnizori din Anglia și Italia. Aspectul problemei se schimbase astfel, între momentul depunerii bugetului meu pe 1932 și acela al sosirii mele la Paris. Despre Skoda nu mai puteam vorbi, de vreme ce întreaga comandă era suspendată. În afară de aceasta mai aflasem la Paris că Franța cedase definitiv Statului cehoslovac pachetul ei de acțiuni, așa încât nu mai avea nici un amestec în gestiunea fabricii de tunuri de la Pilsen. N-aș fi putut trata la Paris decât amânarea plăților datorate la Creusot, dar nu-mi convenea să insist prea mult pentru amânarea unei scadențe atât de reduse. Are și mufluzul obrazul său! Pe de altă parte, cu toată rezerva Ministerului de Finanțe, nu disperasem să ajung să conving pe cei care aveau ultimul cuvânt în hotărârile Guvernului francez (mă gândeam la Tardieu), și să obțin totuși ajutorul de Trezorerie de care aveam nevoie. În ipoteza reușitei, fie și întârziate, a planurilor mele, plata celor 200 de milioane datorate la Creusot era floare la ureche. M-am mărginit deci să ating chestiunea acestei plăți, într-o conversație pe care am avut-o cu Cosse-Brissac, ginerele lui Schneider (absent din Paris) facându-l să înțeleagă că toate plățile noastre ar fi periclitate fără un serios ajutor din partea Guvernului francez și l-am rugat,

[62] Pretext neserios, căci fiind vorba de transporturi fracționare și de cantități mici – nu de un stoc masiv în care discriminarea ar fi fost anevoioasă – nimic nu împiedica să se fixeze anumite condiții calitative pentru marfă importată.

ca și puternica lui firmă să pună un umăr la roată. Cosse-Brissac a priceput, mi-a făgăduit sprijinul cerut, și mi-a oferit o excelentă masă în „hotelul" său de pe Cours-la-Reine. Masă aristocratică, la care n-a fost decât o pată, Elena Văcărescu, mai cănită, mai murdară și mai ridicolă decât oricând. Venise soioasă dar plină de decorații (!) fiindcă se ducea după masă la recepția lui Chlapowski, ambasarodul Poloniei, și jumătate oarbă cum era își atârnase comendoria „Poloniei Restituta" cu crucea pe ceafă! A fost un râs, și cucoanele prezente s-au amuzat să-i „normalizeze" toaleta.

Cum se schimbă toate! Un „Duce" în fruntea unei întreprinderi industriale ar fi fost un lucru de neînchipuit în Franța, cu 30 de ani înainte. Și iată pe Cosse-Brissac, posesorul unuia dintre cele mai strălucite nume ale înaltei aristocrații franceze în rolul unui „Maitre des Forges"! Și se pricepea în noua lui meserie tot atât de bine ca ascendenții lui în materie de cai, de vânătoare și de ... dame. Da, se schimbă toate cu vremea, unele în bine, altele în rău. În această din urmă categorie intră și doamna Schneider (soacra Ducelui-Maitre des Forges) pe care o cunoscusem prin 1890, ca d-șoară de Saint Sauveur, una din cele mai frumoase fete din Paris – iar acum ... o floare ofilită!

Bilanțul pertractărilor mele era slab, în momentul în care am rugat pe Cesianu să-mi facă rost de o întrevedere cu Tardieu pe care nu voiesem să-l văd înainte de a trece prin purgatoriul celor strâmți la suflet și la minte. Tardieu era omul într-adevăr inteligent din Guvern, omul capabil să treacă peste contingențele momentului și să urmărească o linie dreaptă până dincolo de orizontul ce mărginea inițiativa fricoșilor, care confundau răspunderea politică cu răspunderea legală.

Am întâlnit pentru prima oară pe Tardieu la Roma, prin jurul lui 1900. Fusese numit atașat la Ambasada Franței, dar n-a stat decât puțină vreme și nu l-am cunoscut mai de aproape. Îndestul însă ca să-mi dau seama de sclipitoarea lui inteligență, de serioasa lui cultură literară și de pasiunea lui pentru Roma și pentru cucoanele frumoase, după patimi ce se completează de minune între ele. Am aflat într-o bună zi că Tardieu părăsise nu numai Roma, dar și cariera diplomatică. Îl angajase bătrânul Hebrard – unul care știa să-și aleagă oamenii – și-l însărcinase cu cronica externă în ziarul *Le Temps*. Zi cu zi, sau aproape, timp de 15 ani, Tardieu a scris admirabilele articole „de fond", din fruntea marelui ziar, articole consacrate tuturor problemelor internaționale și politicii franceze în legătură cu ele. Articolele nu erau semnate, dar toată

lumea știa că erau scrise de Tardieu; de o impecabilă documentare, de o precizie și de o claritate de stil clasică, ele au ridicat prestigiul ziarului într-o măsură necunosută până atunci și au dat autorului lor o faimă europeană. Încetul cu încetul Tardieu a devenit o autoritate în materie de politică externă. Numit la Legația din Paris, în 1910, l-am regăsit în apogeul carierei sale de publicist, și în plus deputat. Împrejurările îl îndepărtaseră de Roma, dar rămăsese credincios cucoanelor, și pentru satisfacerea acestei patimi alunecase chiar pe panta periculoasă a compromisurilor față de imperativele moralei curente[63]. Se oprise însă la timp, și războiul mondial, schimbând cadrul îndeletnicirilor lui, a dat un nou avânt personalității sale. Purtarea sa în timpul războiului, acțiunea sa alături de Clemenceau, în 1918 și în 1919, colaborarea sa la negocierile păcii, sunt de domeniul istoriei și cunoscute de toată lumea – ca și ascensiunea lui politică după război.

Am avut două lungi conversații cu dânsul, în apartamentul său din Avenue de Messine. A fost o adevărată plăcere – „un vrai regal" – singurul moment de destindere, în acele zile de amară petrecere la Paris, în care, de dimineața până seara m-am zbătut în mijlocul corbilor. Ceasurile petrecute cu Mussolini la Roma și cu Tardieu la Paris, m-au făcut să cunosc sentimentul călătorului rătăcit în pustiu și care, cu ajutorul Domnului, întâlnește o oază, dătătoare de viață. Câtă asemănare între mințile acestor doi oameni, și totuși câte deosebiri între ei! Aceeași inteligență clarvăzătoare, aceeași profundă cunoștință a slăbiciunilor omenești, același dispreț pentru formule, oricare ar fi ele, și pentru metodele demagogice sub haina democrației, aceeași precizie în degajarea țelului de urmărit, aceeași concizie în expunere, aceeași nețărmurită și neascunsă ambiție. Rezultate atât de opuse în acțiunea unuia și altuia, cu toată identitatea de gândire, nu-și găseau explicație la prima vedere, decât în deosebirea mediului și a împrejurărilor în care aceste două incontestabile genii politice fuseseră chemate de soartă să-și valorifice însușirile. Un moment, n-am fost nici eu departe să cred că dacă Tardieu s-ar fi născut în Italia și Mussolini în Franța, nimic n-ar fi fost schimbat în evoluția istorică de după război a celor două țări. Dar nu, dacă Tardieu n-a izbutit să fie un Mussolini, vina nu o purtau numai mediul și împrejurările – mai era și altceva. Între acești doi oameni asemănarea era numai cerebrală, temperamentele erau însă cu totul deosebite. Lui Tardieu îi lipsea ceva – ceva esențial, îi lipsea încrederea în sine. Vlăstar al unei bogate familii burgheze, nu cunoscuse în zilele

[63] Afacerea Agadir, și altele.

tinereții, în zilele formațiunii morale, nici necazuri, nici greutăți și nu avusese astfel prilejul să învingă sau să se învingă. Fecior de bani gata, nu fusese silit să recurgă la mirajul riscurilor ce duc la izbândă sau la prăbușire definitivă. Și fiindcă nu luptase și nu riscase, îi lipsea nu numai încrederea în sine, dar și încrederea în Soartă. Pe lângă acest „minus", Tardieu avea față de Mussolini și un „plus", dar un „plus" care pe terenul îndrăznelilor politice era mai mult o piedică decât un ajutor. Tardieu avea cusurul să fie cărturar, să fie ceea ce numesc nemții „ein Kulturmensch". Citise și scrisese mult prea mult, și savanții și scriitorii n-au ajuns niciodată conducători de mase. Scriitorii mai ales; și cu cât scriu mai mult cu atât sunt mai incapabili să săvârșească ceva în politică. Sunt desigur și excepții, dar sunt rare, și Tardieu n-a fost una. Bibliotecile mistuite duc de obicei la „îndoială", și cu „îndoiala" în suflet nu se merge departe. Ignorantul merge ca nebunul și crede cu putere într-o singură idee fiindcă nu cunoaște altele iar omul care nu are nimic de pierdut nu se lasă descurajat de perspectiva înfrângerii și dă și el năvală. Iată de ce toți dictatorii care au ajuns, sprijinindu-se pe mase, au pornit de jos. Dictatorii populari își completează cunoștințele și averea după ce au ajuns, niciodată înainte. Și așa se explică, că, deși înzestrați cu aceeași inteligență și cu aceleași ambiții, Mussolini a reușit și Tardieu nu. Acțiunea lui Tardieu s-a înfundat în cinci volume publicate în trei luni, pe când a lui Mussolini a creat o Italie nouă.

Conversațiile mele cu Tardieu mi-ar fi lăsat o neștearsă amintire prin dezvăluirea atâtor laturi ascunse ale personalității sale, chiar dacă n-aș fi ajuns nici cu dânsul la nimic pe terenul problemelor care mă interesau. Dar nu era posibil ca un om inteligent să nu înțeleagă – și a înțeles. Așa încât pe lângă satisfacția cam abstractă de a constata rarele sale însușiri de om de Stat, am avut și pe aceea mai concretă de a înregistra, cu privire la planurile mele, un acord perfect cu dânsul. Dacă Tardieu n-ar fi pierdut alegerile care au urmat și în care s-a prăbușit, soarta României ar fi fost cu totul alta.

După ce părăsind considerațiile de ordin general și teoretic, am făcut împreună „un tour d'horizon" și am constatat identitatea noastră de vederi asupra situației politice și economice internaționale, am pus lămurit problema de rezolvat, mărginindu-mă la liniile ei principale și înlăturând toate chestiunile de amănunt sau de ordin tehnic. În echilibrul Puterilor Europene, era sau nu România un element de mare importanță pentru securitatea Franței și pentru politica îndrumată de dânsa? Dacă da – și răspunsul nu era îndoielnic – era de datoria Franței să nu lase credincioasa ei aliată

să se scufunde în greutăți de ordin financiar și economic, cu atât mai mult cu cât ajutorul solicitat era în puterile Franței și n-ar fi însemnat pentru dânsa decât un neînsemnat sacrificiu. Căci așa trebuia pusă chestiunea: sacrificiu. Se putea foarte bine, era mai mult decât probabil, că până la urma urmelor România să fi plătit și răsplătit ajutorul primit, dar Franța nu trebuia să condiționeze acest ajutor de posibilitățile de ramburs ci să se întrebe dacă consolidarea celui mai important pion al politicii sale în orientul Europei, dacă salvarea miliardelor deja investite la noi, dacă menținerea zăgazului împotriva invaziei comuniste, meritau sau nu un eventual sacrificiu de un miliard sau două de franci. Nu putea fi vorba de o afacere, tratată cu toate obișnuitele precauții bancare, ci de un gest politic, ce nu și-ar fi găsit remunerarea – și justificarea – decât în consecințele lui mai îndepărtate. Tardieu a priceput perfect situația și precis și concis cum era mi-a spus: „Je marche". Mi-a cerut însă un termen. Nu se simțea încă destul de stăpân pe situație. „Toutes les mesures sont prises, je ne puis pas rater les elections!" Dupe alegeri va fi într-adevăr stăpânul Franței, și va face ce va voi. Până atunci mă voi putea descurca cu suta cincizeci de milioane obținută de la bănci, și mai strângând cureaua. Îndată după alegerile din mai, îmi va da, sub o formă oarecare un miliard de franci, sau două dacă trebuie. Și era bine că aveam câtva timp înaintea noastră căci pentru opinia publică franceză avea nevoie de un document. Francezii nu cercetează niciodată documentele, dar vor să știe că sunt la dosar. Singura condiție pentru efectuarea proiectatei operații era pentru dânsul „puterea României de refacere". Despre această putere dânsul era convins; trebuia să aibă însă și un „document" la dosar. Am să-ți trimit pe cineva să-ți studieze situația și să-mi facă un raport asupra posibilităților – nu de plată – dar de tămăduire a bolii de care suferiți. E o pură formă. Acest raport trebuie făcut în înțelegere cu d-ta, ca să-mi servească mie. Vreau să-ți trimit pe cineva, cu care să te poți înțelege. Mă gândesc la Rist, cunoaște toate resursele României, și este întrucâtva responsabil de situația în care vă aflați. Ai vreo obiecție împotriva lui? Vrei pe altul?"

Nu avusesem cu Rist decât relații foarte superficiale, dar foarte cordiale, cât timp fusese consilier tehnic la Banca Națională. În momentul numirii mele la Ministerul de Finanțe părăsise deja România, dar lucrasem mână în mână și cu toată prietenia cu „omul lui", cu Roger Auboin. N-aveam nici un motiv să mă îndoiesc de sinceritatea lui și de buna sa credință, cu atât mai mult că urma să vină la București cu instrucțiuni precise. Pe de altă parte, buna mea

credință era desăvârșită, încrederea mea în viitorul țării neatinsă și n-aveam intenția să ascund nimic, convins că greșelile trecutului și greutățile momentului nu puteau compromite în mod irevocabil acest viitor. Erau puncte asupra cărora căzusem de acord cu Tardieu, și a refuza expertul, oricare ar fi fost el, pe care mi-l propunea ar fi putut însemna din partea mea intenții pe care nu le aveam. Am primit deci pe Rist, fără nici o ezitare. Ceas nenorocit! Nu-mi puteam însă închipui că Rist era o simplă lichea, un instrument în mâna politicienilor și a bancherilor, și că venit în țară cu intenția de a face un raport favorabil, după cum primise instrucțiuni, își va schimba arma de pe umăr, pentru a servi noii lui stăpâniri, îndată ce cumpăna alegerilor va fi doborât pe Tardieu și va fi ridicat pe radicali. Dar despre Rist și despre faimosul său raport voi vorbi la timp. E dealtminteri probabil, că chiar cu un raport favorabil din partea lui Rist, operația proiectată și aprobată de Tardieu, n-ar fi putut fi desăvârșită sub mediocrii săi succesori, democrați fricoși, care fugeau de răspunderi, ca dracul de tămâie.

Am părăsit pe Tardieu încântat și a doua zi am pornit spre Londra, căci a trebuit să scurtez șederea mea la Paris din cauza lui Titulescu. Deși, după cum am povestit-o deja mă împăcasem cu dânsul după constituirea Ministerului Iorga și pe față cel puțin relațiile noastre erau bune, mă dezgustase profund prin atitudinea lui ulterioară și prin uneltirile oculte, așa încât nici nu mă gândisem să recurg la serviciile sale pentru călătoria mea la Londra. Nu aveam nimic de tratat cu Anglia, mă duceam acolo să mă informez în treacăt și nu aveam intenția să dau deplasării mele peste Mânecă nici măcar un caracter oficios. Știam pe Titulescu la St. Moritz, nu-l vestisem despre călătoria mea și prezența lui Laptew la Londra îmi era mai mult decât suficientă pentru ce aveam de făcut. Titulescu însă, care se știa cu musca pe căciulă și care ținea să-și ascundă uneltirile sub aparențele unui zel care să ne înșele pe toți, a intrat în scenă fără să-l poftească nimeni. Pe când eram încă la Roma m-am pomenit cu dânsul la telefon, întrebându-mă de pe înălțimile Suvretei dacă eram hotărât să merg la Londra, și dacă da, la ce dată, căci voia neapărat să mă primească el, și să-mi arate el, mie, Londra. I-am răspuns foarte rece, mulțumindu-i pentru bunele intenții; că într-adevăr eram hotărât să-mi împing călătoria de informații până peste Mânecă, dar că neavând nici o misiune oficială, nici intenția de a trata ceva cu Guvernul britanic, prezența sa la Londra era inutilă, și l-am rugat să nu-și întrerupă vilegiatura. A început să urle la celălalt cap al firului: „Cum? Tu să mergi la Londra, și eu să nu fiu acolo? Ești nebun?

Vreau să-ți fac o primire cum n-a avut nici un român în Anglia! Dacă nu-mi spui la ce dată sosești, plec mâine și te aștept acolo!" – I-am răspuns cu cea mai neprefăcută indiferență: „Fă cum vrei. Eu voi fi la Londra între 20 și 22 ianuarie". La sosirea mea în Paris aflasem că „pretenul" meu Titulescu trecuse în ajun spre Londra. Un moment mi-a fost teamă că se ducea să-mi prepare cine știe ce cabală dar mi-am dat numaidecât seama că temerile mele nu erau întemeiate; terenul lui de manevră, cel puțin împotriva Guvernului și a mea (căci împotriva Regelui lucra el și la Londra) era Parisul, și de aceea nici nu se oprise să ia contact cu mine pe malurile Senei – o atitudine ostilă împotriva mea la Londra însă, l-ar fi obligat să dea inutil cărțile pe față și orice neplăcere suferită de mine s-ar fi repercutat asupra lui, căci de bine de rău, era reprezentantul nostru acolo. Făcându-mi socotelile timpului pe care-l aveam disponibil am telegrafiat în ziua de 15 lui Titulescu că voi sosi la Londra la 22. Planul meu era să plec de acolo, prin Ostende, direct la București. În ziua de 16, iarăși nebunul la telefon: „Mă nenorocești! Telegrama ta m-a dat gata. Nu se poate! Tocmai voiam să-ți telefonez eu! Trebuie să fii la Londra în ziua de 19 la ora 6 seara, să ai timpul să te îmbraci, căci la ora avem mare dineu, am poftit pe Austen Chamberlain, pe Simon și pe ambasadori!" — „Regret dar nu se poate, am treabă la Paris până la ora 21 seara!" — „Mă nenorocești! Așa sunteți voi (și a început să se văicărească și să țipe în același timp), credeți că în Anglia oamenii sunt la dispoziția noastră, m-ai prevenit prea târziu" (eu nu-l prevenisem deloc și nu avusesem nici măcar intenția să-i cer ceva), „aici invitațiile se fac cu 2 și 3 săptămâni înainte! Oamenii au angajamente, merg prin weekenduri, a trebuit să fiu eu să-i strâng în 8 zile! Și acum îmi faci figura (și doar că nu plângea!), pentru nimic în lume nu-mi pot amâna masa, nu-mi rămâne decât să-mi dau demisia! Sau mai bine să mă împușc! Nu mai pot, nu mai pot!" Trebuia să-l las să se împuște – vorbă să fie – dar omul nu-și schimbă firea. În oroarea mea de buclucuri și de scandal, mi-am schimbat planul, am hotărât să plec cu trei zile mai devreme și să mă mai întorc de la Londra pentru două zile ca să-mi desăvârșesc programul fixat pentru Paris. Mai aveam câteva întrevederi pe care le judecam indispensbile, între altele, una cu Laval pe care o amânasem până după conversațiile cu Tardieu, căci cu acesta voiam să dezbat „cazul", nu cu Laval.

Din fericire mă pusesem în regulă cu vizitele protocolare încă din primele zile ale sosirii mele la Pris: mă prezentasem soldatului necunoscut și Președintelui Republicii. Protocolul postbelic a făcut în

toate capitalele Europei din soldatul necunoscut o pacoste; dacă n-ar fi decât minutul de reculegere și semnătura în registru n-ar fi nimic, dar mai e și coroana (o sumă de parale), mai e și alaiul cu care trebuie să o duci (atașatul militar în uniformă și tot personalul Legației), mai sunt și sutele de trecători care se opresc în loc și își bat joc de ce văd. Audiența la președintele Doumer, de o înfiorătoare banalitate nu mi-ar fi lăsat nici o amintire, dacă tragicul sfârșit al acestui bătrân cumsecade nu mi-ar fi întărit retrospectiv în memorie, amănuntele unei întrevederi, în atmosfera căreia vibrau deja ecouri de tragedie. Președintele Paul Doumer era un om trist. Soarta-l atinsese cu aripa ei neagră – își pierduse în război câteșipatru fiii și nu-i rămăsese decât o fiică ce-i făcea zile fripte: democrația. Mi-a vorbit frumos de România, de români, de Regele Carol – i-am vorbit și eu frumos de Franța eternă, de Parisul-Lumină, de frăția noastră de arme și de visurile noastre comune. A definit criza generală printr-un oftat, am oftat și eu. Am avut un moment impresia că nu mai sunt în Palatul Eliseului ci în Câmpiile Elisée, și am căutat după *Umbre*. Am părăsit reședința primului magistrat al Republicii strângând cu emoție mâna lui Fouquieres, veche cunoștință, care mi-a părut grozav de îmbătrânit. Cu emoție, fiindcă mi-am adus aminte de ce a fost și nu mai e și mi-am zis că probabil făcea și dânsul aceleași reflecții asupra mea: eram contemporani.

Sosire la Londra • Titulescu îmi face lecție și program • Vrăjmășia sa față de Rege apare din primul moment • Atitudinea mea față de gazetarii englezi: supărarea lui Titulescu • Ciotori • Secretarii Legației • Barbu Ionescu și pățaniile lui • Instalațiile lui Titulescu la Londra și existența sa • Sir John Simon și Austen Chamberlain • Ramsay Macdonald • Dejun la Downing-Street • Vizite la Van Sittard, la Neville Chamberlain, la Leith Ross • La Banca Angliei: Montagu Normann • Vizită la Guildhall • City și privilegiile ei • Privilegii, tradiții și curiozități englezești • Dejun la Mansion-House • Raul Regis Oliveira • Geniile pe lângă care am trecut fără să-mi dau seama • Marea recepție a lui Titulescu în cinstea mea • Titulescu se cherchelește • D-na Titulescu • Mă cert cu Titulescu și mă împac • Excursie la Windsor • Mă înapoiez la Paris • Finaly și cabinetul său de lucru • Iau ultimele înțelegeri cu el • Vizită la Laval: hipnoza alegerilor • Ultimele acorduri și cu Flandin • Dejun cu Mandel și Bainville • Declarații presei: politica Statelor Dunărene.

Ca sa pot fi la Londra în ziua de marți, 19, pentru masă, a trebuit să părăsesc Parisul în ajun căci toate trenurile care plecau dimineața, plecau târziu și n-aș fi putut ajunge în anticamera lui Titulescu decât după ora 9 seara. „Dineul" lui Titulescu fiind „un diner d'hommes", am plecat numai cu Ion Lahovari, via Boulogne – Folkestone; Alexandru Zamfirescu, celălalt însoțitor al meu urmând să vină a doua zi cu nevastă-mea, via Calais – Douvres. La Folkestone mi-a ieșit înainte Gou Constantinescu, secretar de Legație și unul din „pagii" lui Titulescu, care m-a însoțit până la Londra, înlesnindu-mi cu multă amabilitate și competență (era ajutat și de un agent englez) trecerea de pe vapor în tren. La Londra, la Victoria-Station, mă aștepta Titulescu în „joben", cu tot personalul Legației „înjobenat" și el. Prim

exces de politețe, sau de zel, căci nu soseam „oficial". „Ce e asta, mă?" n-am putut să mă opresc de a întreba. „Îmi cunosc datoriile" mi-a răspuns de sus Excelența Sa, și după prezentarea celor prezenți, m-a poftit în Rolls Royce-ul său personal. De la gară până la Ritz unde fără să mă întrebe îmi reținuse un somptuos apartament, Titulescu mi-a desfășurat programul pe care-l pregătise și mi-a dat instrucțiunile sale pe un ton care nu admitea replică. „Călătorești neoficial, pentru englezi, de aceea te-am primit numai noi la gară. Pentru noi românii ești însă ministrul de finanțe și de interne, adevăratul conducător al Guvernului (zicea el), și ești prietenul meu (ascultam și nu-mi venea să cred). În această dublă calitate, eu îți fac onorurile Londrei (!!). Voi da două dineuri mai mici, mai intime și unul mare, mare de tot, urmat de o recepție, cum rar se văd chiar în Londra. Vei întâlni acolo toată lumea. Vei fi poftit la trei dejunuri, de Sir John Simon, ministrul de externe (chiar mâine), de primul ministru Macdonald și de lord Mayor, la Mansion House. Dejunuri intime, căci nu ești oficial, mă! Vom vizita, prietenește, pe Simon, pe Macdonald, pe Neville Chamberlain (ministrul finanțelor), pe Runciman (ministrul comerțului), pe Montagu Normann (guvernatorul Băncii Angliei) și eventual pe alți câțiva. Ah, și pe Snowden, din opoziție, e nostim. Pe Regele Angliei n-ai să-l vezi, e la Sandringham. De Regele nostru n-ai să vorbești, e foarte rău văzut, are o presă detestabilă, nimic de făcut. Dealtminteri, cu presa n-ai să ai contact decât prin mine, căci trebuie să știi cu cine ai de-a face. Deocamdată, atât!" Era să mă pufnească râsul. M-am mărginit să-i spun mersi. Ajunsesem la Ritz.

Amicul Titulescu și-a dat astfel din primul moment arama pe față: singurul lucru care-l interesa, era să nu vorbesc de Rege, fiindcă știa bine că dacă aș fi vorbit, aș fi încercat să îndrept erorile și să dobor legendele pe care o presă mai mult interesată (de cine?) decât prost informată se încăpățâna să le întrețină în opinia publică. Mi-am dat îndată seama, și prima mea impresie a fost ulterior confirmată prin informațiile pe care le-am culeș, prin mirarea gazetarilor cinstiți, dar obișnuiți cu un alt sunet de vioară, că grija de căpetenie a lui Titulescu era să nu-i stric urzeala de intrigi și de calomnii pe care o țesea cu răbdare și cu o abilitate demnă de un scop mai onorabil, în jurul figurii Suveranului său. În vederea situației dominante în politica noastră pe care o urmărea, și la care lucra zi și noapte – și, la care, din nefericire pentru noi în afară și înăuntru, a ajuns și s-a menținut câțiva ani – Anglia și prietenia britanică trebuiau să constituie un aport care să umple sacul lui cam gol, căci în afară de o incontestabilă trecere la Geneva, nu era

lucru mare într-însul. Domnia Regelui Carol trebuia prezentată britanicilor ca un incident precar și trecător, și adevăratul exponent al României la Londra, omul zilei de mâine, trebuia să fie considerat el, nu Regele. Megalomanie desigur, atitudine de paranoic dement, fără nici o îndoială, dar megalomanie și atitudine întemeiate cu sorți de izbândă pe darul lui de a încurca lumea, pe agerimea unei minți ce nu-și pierdea niciodată firul, dar făcea pe cei care-l ascultau să-l piardă, pe lipsa de concurență și de contrazicere, pe crasa ignoranță englezească a contingențelor noastre. Și astfel se explică pentru ce Titulescu n-a putut niciodată să sufere prezența unui român inteligent la Londra. Când, din întâmplare, se abătea vreunul pe malurile Tamisei, îi făcea vânt numaidecât, sau când nu putea, cum a fost cazul cu mine (și mai înainte cu Vintilă Brătianu), îl copleșea cu dragoste fățarnică, îl anestezia prin spectacolul influenței lui – și prin tot felul de spectacole – îl ținea legat de dânsul și nu-l lăsa să se miște sau să vorbească singur. Și așa se explică mai departe pentru ce, cât a fost ministru de externe, a ținut vacant locul de ministru la Londra. Cei care nu-l cunoșteau credeau că-și rezervă locul pentru dânsul, după ce nu va mai fi la Guvern, ca și cum Titulescu își putea închipui un Guvern fără el! În realitate, nu împlinea vacanța de la Londra, fiindcă nu voia să riște ca cineva să-i umbrească prestigiul pe lângă Guvernul britanic. Își încăputase Legația cu slugile lui plecate, însărcinate să cânte zilnic din minaretele Londrei: „Alah este mare, și Titulescu e profetul lui!". În vizitele pe care le-am făcut cu el pe la miniștrii și pe la personalitățile engleze, am fost mirat să constat cât de bine izbutise să bage în capul oamenilor că România era dânsul, și că dânsul era România – cu excepția lui Macdonald, care ignorând totul despre noi, în afară de Marta Bibescu, confunda probabil România cu „miss România" și pe Titulescu cu marele Eunuc al seraiului românesc.

Ca să lămuresc de la început pe cititori, și să nu mai revin asupra acestei chestiuni, trebuie să mărturisesc că n-am ținut nici o seamă de instrucțiunile lui Titulescu privitoare la raporturile mele cu presa engleză. Venisem la Londra „ad informandum" dar și cu un scop politic, cu unul sigur, acela de a rectifica dacă se putea informația asupra Regelui și de a provoca un pic de simpatie în jurul personalității sale. Era greu, nu numai din cauza acțiunii mișelești a agenților lui Titulescu, dar și din cauza enormei influențe a Familiei Regale grecești asupra Familiei Regale engleze. Puritana pereche de pe Tronul Angliei nu nutrise niciodată simpatii prea vii pentru Regina noastră Maria, cu tot fostul „beguin" al regelui George

pentru tânăra lui verișoară, sau poate tocmai din cauza asta. Purtarea Prințului Carol cu Principesa Elena, „concubinajul" său, încercarea de a-și lua zborul în 1928 din Anglia spre România, relațiile sale cu Barbu Ionescu – client al tribunalelor engleze – divorțul și apoi refuzul său de a-l anula precum și încordarea raporturilor dintre foștii soți, adusese apa la moara Regelui George al Greciei și a rudelor sale care n-au ezitat să răzbune la Londra umilirile pe care fuseseră nevoiți să le sufere la București. Șanțul dintre cele două Tronuri a fost săpat din ce în ce mai adânc, și m-am găsit la Londra în fața unei situații aproape disperate. Prinsă între reprobarea abia tăinuită de sus (și se știe cât de mare e influența Casei Regale asupra opinei publice engleze) și urzeala de jos datorată lui Titulescu, cu atât mai activă cu cât era mai clandestină, situația bietului Carol în toate cercurile din Anglia, era deplorabilă. Greutățile nu m-au descurajat însă niciodată, și independent de ce puteam simți în sufletul meu, am socotit că era de datoria mea de român, și de sfetnic al Tronului, să fac tot ce-mi stătea în putință pentru a îmbunătăți o stare de lucruri nu numai dăunătoare prestigiului țării, dar încă și nedreaptă, căci multe lucruri fuseseră exagerate, iar altele de-a dreptul născocite. Vorba fracezului: *on ne prete qu 'aux riches...*

Cât am stat la Londra, am primit în fiecare zi (dimineața pe când Titulescu era încă în pat) pe reprezentanții marilor ziare locale, pe corespondenții presei din provincie și din dominioane, ca și pe cei străini, și le-am vorbit mai puțin de România decât de Regele Carol, de planurile Regelui Carol, de strădaniile Regelui Carol, de bunele intenții ale Regelui Carol – în fine, de tot ce am putut, fără să alunec într-o platitudine care mi-ar fi deservit scopul și m-ar fi dezgustat și pe mine. Am vorbit pe franțuzește, am vorbit pe nemțește, am rupt-o pe englezește, bineînțeles nu cu volubilitatea și cu îndrăzneala amicului Titulescu, dar cu bunul simț al omului cinstit. Gazetarii căscau gura, nu-i obișnuise nimeni cu asemenea discursuri, și mulți dintre ei, mai naivi, îmi mărturiseau că dl. ministru Titulescu le cânta cu totul pe altă strună. Erau printre ei băieți inteligenți, cultivați – un nivel cu mult superior presei franceze – cunoscători ai mai tuturor problemelor continentale, dar cu totul ignoranți în ce privea stările din România. Îmi aduc aminte de un doctor în filozofie de la Leipzig, al cărui nume mi-a scăpat, redactor la *Times*, foarte pricepător, care se minuna de tot ce-i spusesem. N-am putut să mă împiedic să-l întreb: „Dar bine, dl. Titulescu despre ce vă vorbește?" — „Despre Geneva și despre ... domnia sa!" Multe din declarațiile mele au apărut și au fost comentate în principalele ziare; au mai citit

oamenii, în Londra și în țările de limbă engleză și ceva favorabil Regelui nostru, după atâtea năzbâtii. Au fost însă ziare care nu au publicat nimic, deși le dădusem material important, și m-am mirat. Mai mare mi-a fost însă mirarea când am aflat pentru ce. Titulescu vestit că primeam gazetari fără învoirea lui, a pus pe Ciotori să pândească pe culoare, și cum ieșea unul de la mine, îl convoca pentru după-amiaza la patronul lui. Și amândoi îl luau în primire. Pe cei mai slabi i-a ademenit să nu publice nimic, de la alții a obținut anumite „omisiuni"; erau însă printre ei și unii mai dârji care au rezistat și au publicat fără nici o rezervă declarațiile mele. Am crezut de datoria mea să aduc la cunoștință Regelui aceste manopere, după înapoierea mea la București. Or fi contribuit și destăinuirile mele – mai târziu – la mazilirea lui Titulescu...

Acest Ciotori care făcea pe spionul în fața ușii mele, era o făptură „sui generis", singura mutră interesantă în anturajul lui Titulescu, la Londra. Originar din Gorj, mic, slăbănog și pocit – unul dintre oamenii cei mai urâți din câți am cunoscut – părea țâșnit dintr-un roman al lui Victor Hugo și înrudit cu Quasimodo. Cu toată înfățișarea sa de stârpitură, ajunsese profesor de gimnastică (!) și „masseur" în orele lui libere. Cum ajunsese să se vâre la Titulescu n-am știut niciodată. Devenise însă un personaj indispensabil în casa ilustrului paranoic: masa pe patron și plimba câinii patroanei. Această caricatură de om ascundea totuși în dosul ingratei sale aparențe o remarcabilă inteligență. Încetul cu încetul s-a ridicat de la funcțiile subalterne de „masseur" și de „plimbător de câini" la cele de încredere de colaborator moral – mai bine zis imoral – și de executor al tuturor porcăriilor puse la cale de șeful căruia îi închinase viața și sufletul său. Fără nici o rușine, Titulescu îl împinsese de lângă masa de noapte la Legația noastră din Londra, unde trona ca atașat de presă, cu gradul de consiler de Legație. Fiindcă vreau să rămân obiectiv, trebuie să recunosc că deși înainte de toate Ciotori era în serviciul lui Titulescu, a adus totuși servicii apreciabile de informație și diverselor Guverne sub care a slujit. Legat cu toate haimanalele din Londra, pătrunzând în toate ascunzișurile, devenise un izvor prețios de știri despre cele ce se petreceau la Moscova, într-o vreme în care nimeni nu avea raporturi directe cu Sovietele – știri pe care dânsul le căpăta de la agenții cumuniști din Anglia, prietenii săi.

În afară de Ciotori, Legația noastră din Londra mai adunase la un loc trei fire de iarbă diplomatică, pe Laptew, pe „Gou" Constantinescu și pe Buzdugan junior. Laptew era un băiat mărginit care se învârtea în jurul a două poluri: Londra și Titulescu. Știa că fără Titulescu, sau

cel puțin fără voia lui Titulescu nu putea sta la Londra și neputând concepe viața aiurea devenise omul lui Titulescu de dragul Londrei. Angloman inutil și inofensiv, așezat în Legație în rândul mobilelor, nu supăra pe nimeni și ținea ison – dar slab – năzbâtiilor șefului său, din spirit de disciplină locală.

Gou Constantinescu și Buzdugan (Dimitrie) nu însemnau nici ei mare lucru. Cel dintâi era un caraghios serviabil ce trăia în teroarea de a nu comite o eroare care să-l declaseze în așa zisa „gentry" londoneză. Orele fixate vestonului, jachetei, smokingului sau fracului – pălăriei moi, „melonului" sau pălăriei înalte (joben) erau pentru dânsul consacrate printr-un rit pe care nu l-ar fi călcat pentru nimic în lume. Vorbea bine, foarte bine chiar englezește și franțuzește, și în această din urmă limbă își termina toate frazele cu cuvintele „Gentil, pas?". Fiul bătrânului Grigore Constantinescu din Severin, takist statornic și om foarte cumsecade, îl moștenise Titulescu de la Take Ionescu, iar el se agățase de vedeta noastră internațională ca să facă carieră[64]. Alesesem pe tată-său senator – din simple motive de stimă și de simpatie personală – și îi asigurasem astfel printr-o a zecea legislatură un loc de senator de drept. Mișcat de acest gest, tânărul Gou s-a pus în patru la Londra să mă servească cu riscul chiar de a displace patronului său, îngrijorat se vede – bănuitor cum era – să nu i-l fur, ceea ce era departe de intențiile mele. Lui „Gou" i-am rămas mai ales recunoscător, fiindcă a fost de incontestabilă utilitate nevestei mele și fiului său, pe care i-a îndrumat cu competență prin prăvăliile și prin „boatele" la modă. Pe Buzdugan l-am văzut mai puțin, căci era din fire mai rezervat și nu făcusem nimic pentru tatăl său. Titulescu îl adoptase ca să-i facă legătura cu fostul Regent, și-l păstrase și după moartea acestuia, fiindcă se prezenta bine. Completamente hipnotizat de geniul șefului său, își petrecea viața, ca mai târziu Raicoviceanu și Nenișor în geamantanul diplomatic ce nu părăsea niciodată pe Marele Șmecher. Laptew, Gou și Buzdugan nu erau însă în jocul lui Titulescu decât simple exofile; singurul cu care lucra șeful, era Ciotori. Figuranți meniți să facă umplutură, cei trei diplomați erau încântați că li se îngăduia să facă pe „amplificatorii", și se mărgineau să răspândească în cercuri mai largi știrile pe care le plăsmuia Ciotori în umbră.

Am mai găsit la Londra un român în preajma lui Titulescu, care se ținea de dânsul ca umbra de om, pe faimosul Barbu Ionescu! Dar acesta nu era „omul lui", ci vrăjmașul lui de moarte. Ura lui Barbu

[64] A și făcut-o, căci a ajuns ministru plenipotențiar înaintea altora, mai vechi și mai deștepți decât dânsul.

Ionescu împotriva lui Titulescu era atât de violentă încât era aproape comică. N-am priceput niciodată cum de n-a încercat să-l omoare (ce ar fi avut de pierdut?), iar Titulescu, numai la numele lui Barbu Ionescu, făcea spume la gură și cădea în crize de isterie. „Mă, nu cumva să primești sau să stai de vorbă cu porcul ăsta!" Am surâs și n-am răspuns nimic căci Barbu Ionescu îmi scrisese o lungă scrisoare la Paris și-mi ceruse o audiență la Londra, iar Regele la plecare îmi spusese: „Vezi, dacă poți, fă ceva și pentru bietul Barbu Ionescu!"

În fond o secătură, acest Barbu Ionescu s-a conturat în istoria Restaurației noastre ca o figură de roman și zbuciumările lui în luptă cu soarta ar fi inspirat volume întregi unui Ponson du Terrail sau unui X. de Montepin. Din cât l-am cunoscut, și din câte am cunoscut despre dânsul, n-am putut să-mi dau bine seama dacă era prost, nebun sau genial – nici dacă în sufletul lui de escroc, generozitatea și devotamentul au fost numai fățărnicie sau sentimente sincere încolțite ca două semințe alese, aduse de vânt pe o grămadă de gunoi. Încrederea de care s-a bucurat pe lângă Prințul Carol, nenorocita vâlvă în care a fost amestecat numele lui, merită să mă opresc puțin în povestirile mele și să ridic un colț al vălului uitării ce a fost aruncat asupra paginilor puțin glorioase ce au precedat înscăunarea Regelui Carol al II-lea.

Am auzit pentru prima oară numele lui Barbu Ionescu în 1926, la Ostenda unde mă oprisem o zi, într-o raită pe care o făceam prin Belgia. Venisem de la Bruges, și intrasem pe înserate la Kursaal să îmbuc ceva înaintea plecării trenului, căci mă înapoiam în aceeași zi la Bruxelles. Mă așezasem la o măsuță nu departe de o masă mare cu vreo 12 tacâmuri, luxos împodobită cu flori. Nu știu ce m-a apucat, căci de obicei nu am asemenea curiozități, dar am întrebat pe fecior: „Pour qui est cette belle table?" — „C'est pour Monsieur Ionesco", mi-a răspuns cu mândrie, dar spre marea mea mirare, omul cu șervetul la subțioară. M-am întrebat cine putea fi acest „Monsieur Ionesco" care făcea pe nababul la Ostenda. A doua zi, la Bruxelles, dejunând cu Henry Catargi, ministrul nostru, am căutat în zadar să mă lămuresc, căci nu știa nici dânsul! Auzise însă și el despre un domn Ionescu, care venea din când în când de la Londra, cu automobile, cu o suită numeroasă, petrecea câteva zile în Belgia și pleca iarăși – dar nu-l întâlnise niciodată. Abia în 1928, am ajuns să deslușesc identitatea personajului, care mi-a ieșit în cale fără să-l caut, căci îl uitasem cu totul. În goana lui împotriva tuturor celor din jurul Prințului Carol, fiertatul I. G. Duca dăduse și peste acest Barbu Ionescu, pe care-l identificase prin Siguranță, cu un anume

Leibovici, fost impiegat la o întreprindere de petrol din Prahova și fugit din țară în urma săvârșirii unei escrocherii ordinare, fără să-și fi făcut serviciul militar. Nu se prea știa cum, sub numele de Barbu Ionescu, Leibovici ajunsese să facă avere în Anglia, se căsătorise cu o domnișoară belgiană de excelentă familie, ducea o viață largă într-un somptuos „cottage" din împrejurimile Londrei și reprezenta cu fală România, învârtind afaceri de milioane pe țărmurile înflorite ale Tamisei. Generos, bine văzut de multă lume, se strecurase și la Legația noastră; în raporturi bune până și cu Titulescu, izbutise să fie prezentat Reginei Maria[65], cu prilejul unei treceri a acesteia prin Londra, și pusese două automobile la dispoziția Majestății Sale[66]. Îndată ce e vorba de un chilipir, Familia noastră Regală nu cercetează mai departe și se aruncă pe el. Regina Maria a cutreierat împrejurimile Londrei în Rolls Royce-ul lui Barbu Ionescu și a onorat chiar cu prezența sa un ceai simandicos în cottage-ul aventurierului care se dădea drept oltean sadea și ... român genial. Acestea se petreceau înainte de fuga Prințului. Cu venirea liberalilor la putere în 1927, supravegherea în jurul Prințului Carol s-a strâns, și astfel s-a aflat între altele că „le bailleur de fonds" al întregii întreprinderi de restaurare era acest Barbu Ionescu. Aventurierul „pontase" pe înapoierea Prințului, și îl împrumuta „à fonds perdus" – sperând să regăsească odată, cu un frumos beneficiu – toate sumele pe care un „entourage" hrăpăreț și lipsit de scrupule i le cerea pentru sfânta cauză. Barbu Ionescu a finanțat între altele încercările puse la cale mai întâi în Belgia și apoi în Anglia. În Belgia, nu s-a ajuns la nimic, căci Prințul a fost poftit peste graniță la timp[67], dar în Anglia lovitura era aproape să reușească în primăvara anului 1928, și avionul care trebuia să aducă pe Prinț la Alba Iulia, plătit de Barbu Ionescu, n-a fost oprit decât în ultimul moment. Un adevărat război s-a încins între Duca și Barbu Ionescu, război cu ale cărui peripeții, arțăgosul nostru ministru de interne ne-a plictisit în tot decursul verii 1928, până a căzut Guvernul. Îndată ce aflase despre cele puse la cale la Londra, Duca ceruse Guvernului britanic, expulzarea imediată a Prințului și a lui Barbu Ionescu, dar nu obținuse decât împiedicarea zborului și invitarea Prințului – ca în Belgia – de a părăsi teritoriul englez. Principiile de ospitalitate britanice binecunoscute nu permiteau însă Guvernului de la St. James să procedeze la expulzarea

[65] Prin Regina Maria a ajuns Barbu Ionescu la Prințul Carol; e de necrezut, dar e așa!

[66] Barbu Ionescu ajunsese principalul acționar al fabricii de automobile belgiană „Minerva".

[67] De aici dizgrația lui Henry Catargi după instaurarea noului regim, deși bietul om nu făcuse decât să execute instrucțiunile primite.

unui străin, posesor al unui pașaport în regulă, contra căruia nu se ridicase nici o plângere și a cărui complicitate în uneltirile Prințului nu era dovedită prin nimic.

Duca a început atunci cunoscuta campanie pentru a dovedi identitatea lui Barbu Ionescu cu escrocul Leibovici și a obține expulzarea gentlemanului cu crevetele și cu rozele de la Ostenda, pe bază de substituire de persoană și uz de pașaport fals. Siguranța a răscolit țara întreagă și justiția a fost amestecată în afacere, dar Ministerul de Interne n-a putut dovedi nimic pe bază de acte. Mai mult, s-a găsit un fost ofițer, un anume Bubi Slăvescu[68] din Târgu Jiu, care a depus că Barbu Ionescu e originar din Novaci (Gorj) și că n-are nimic de-a face cu numitul Leibovici, dispărut. Duca nu s-a mulțumit însă să răscolească țara românească, ci a întreprins o campanie de presă în Anglia, interesând în afacere un ziar de mare tiraj din Londra, *Daily Telegraph*, sau așa ceva. Barbu Ionescu care începuse să se curețe bănește – viața sa a fost o continuă oscilare între opulență și mizerie – și care cunoștea moravurile engleze, a intentat numaidecât un proces de calomnie ziarului din Londra. A fost un proces zgomotos; ziarul a cerut de la București „documentele" pe care bazase campania sa și a căror existență i-o afirmase Legația noastră, întemeiată pe comunicările Guvernului Regal. În loc de documente – care nu existau – Ministerul a trimis inspectori de-ai Siguranței care au făcut cea mai deplorabilă impresie asupra judecătorilor englezi, destăinuind fără jenă moravurile și metodele noastre polițienești. În fața unei instanțe obișnuite cu o strictă legalitate de procedură, rezultatul procesului nu putea fi decât favorabil „calomniatului" (!). Ziarul cu pricina a fost condamnat la vreo 20.000 livre daune, pe care le-a plătit dealtminteri ministrului nostru de interne, ca să potolească vâlva ce începuse să se facă împotriva lui. Barbu Ionescu a încasat banii (ce-i cădeau din cer la timp!) iar Duca era să înnebunească. Toate Legațiile noastre au primit ordinul să nu mai reînnoiască pașaportul lui Barbu Ionescu și dacă se putea, să-l șterpelească. Încolțit, căci posesiunea unui pașaport în regulă era indispensabilă chiar pentru un aventurier, amicul Barbu s-a dus la Budapesta socotind că acolo își va putea preschimba documentul nebăgat în seamă. Instrucțiunile erau însă severe și amănunțite; intrat în mâinile lui Bibico Lahovari[69] însărcinat cu afaceri pe acea vreme, pașaportul n-a mai fost restituit proprietarului său. Reclamații, urlete – totul a fost degeaba. A avut și Duca o zi bună.

[68] Amestecat, s-a zis, în interese bănești cu Barbu Ionescu.

[69] Să fie din această cauză, că Bibico Lahovari, un excelent element a fost dat uitării, ani de zile, sub noul regim, la toate înaintările, trecându-i-se înainte toți puțoii din „carieră"?

Cum s-a descurcat Barbu Ionescu fără pașaport până la înapoierea Prințului Carol, nu știu, căci am părăsit Guvernul. Cred că Maniu a fost mai indulgent față de dânsul, ca Duca, dar nu pot afirma nimic. Știu numai că persecuția lui Duca, și răsunetul procesului de la Londra au zdruncinat adânc situația materială a „olteanului" nostru, și că fără cele 20.000 de livre obținute de la justiția engleză n-ar fi putut ajunge la data de 6 iunie 1930, decât muritor de foame.

Îndată ce s-a suit Regele Carol pe Tron, a sosit la București și Barbu Ionescu. Îl așteptau însă decepțiile. Ingratitudinea e o virtute a Regilor. Cerea poate și prea mult sau lucruri imposibile. S-a ales cu câteva firimituri, cu câțiva lei de la mână la mână. Rămăsese totuși, la început „prieten la toartă" cu Puiu Dumitrescu, cu care s-a vrăjmășit mai târziu, acuzându-l că-l „lucrase" pe lângă Rege. Eu nu l-am văzut până în toamna anului 1931. Deși nu aprobasem violenta campanie dezlănțuită de Duca, îl socoteam drept un perfect escroc, și eram convins de identitatea lui cu Leibovici. De câteva ori Puiu Dumitrescu îmi spusese, pe culoarele Palatului: „ar trebui făcut ceva și pentru Barbu Ionescu", dar față de răceala cu care primisem aceste sugestii, nu insistase. Regele nu mi-a spus niciodată nimic, până în ajunul plecării mele în străinătate: am raportat mai sus cuvintele sale.

În toamnă, primisem la București o lungă scrisoare – vreo 20 de pagini – prin care Barbu Ionescu îmi propunea fel de fel de rețete miraculoase pentru salvarea finanțelor publice. Îl socotisem până atunci ca un aventurier, dar un aventurier de mare „anvergură". După citirea scrisorii, mi-am dat seama că aveam de-a face cu un nebun sau cel puțin cu un „minus habens". Îmi ceruse la Paris, prin câteva rânduri o audiență la Londra. Ținând seama de cuvintele Regelui pe de o parte, curios să cunosc și eu pe de altă parte un tip despre care se vorbise atât, am decis să-l primesc.

Când l-am văzut intrând în salonul meu de la Ritz, nu mi-a venit să cred ochilor. Mă așteptam la un personaj arătos, la un cavaler de industrie „portant beau", la un șmecher care să caute să mă ia de sus și să mă zăpăcească cu vorbele. Aveam în fața mea o stârpitură soioasă, un sfrijit îmbrăcat în haine pătate și uzate, de culoare căcănie, dar vestonul și pantalonul de tonuri diferite, ca și cum ar fi fost împreunate în târgul păduchilor; învârtea sfios între cele zece degete, o pălărie moale, decolorată de ploaie și de soare – nu îndrăznea să înainteze și bâlbâia cuvinte neînțelese. Îmi închipuisem cu totul altfel, țanțoș și isteț, pe cavalerul rozelor și crevetelor, pe finanțatorul Pretendentului la Tronul României. Am avut o mare decepție de artist, și mărturisesc că am fost cuprins și de milă.

M-am uitat lung la el, mirat și l-am poftit să șadă. Slab, de parcă era nemâncat, trăsăturile feței lui semite trădau pe Leibovici și au șters definitiv din mintea mea orice posibilitate de înrudire cu neamurile vânjoase de pe plaiurile Novacilor. S-a așezat, jenat, pe o bucă și a început să-mi istorisească; îi ieșeau vorbele cu greu, își contura ideile și mai greu, și a trebuit mai mult să ghicesc ce voia să-mi spună. Mi-a povestit că ghinionul vieții lui fusese întâlnirea sa cu Prințul Carol și patima care-l cuprinsese pentru dânsul, de la prima vedere. S-a ruinat ca să-l aducă pe Tron. Dar nu regreta nimic și ar fi gata să-și dea viața pentru Rege, fără să ceară ceva în schimb, numai să fie de vreun folos. Nu știu dacă îl podidiseră lacrimile, sau dacă îi curgeau de obicei ochii – ca la atâția din rasa lui – dar îi era fața muiată. Regele era bun, Regele era un suflet nobil, dar cei din jurul lui erau niștre netrebnici. Și dă-i! Mi-au fluierat urechile, de câte am auzit despre Puiu Dumitrescu, despre tată-său, despre Widier, despre Aristide Blank și despre Manoilescu! Duduia era o fată bună, dar își cam luase nasul la purtare; Gavrilă Marinescu, o lichea – dar Gatoschi un băiat bun și curat. Pomelnicul celor din jurul Regelui nu fusese însă decât o „intrare în materie". Adevăratul scop al vizitei sale era Titulescu. Pe acesta îl ura din toate puterile sufletului său. „Aș vrea să moară de mâna mea!" Fusese bine cu dânsul; îl frecventase la Legație, îl plimbase în automobilele lui – dar de când s-a urcat Prințul pe Tron, ministrul Regelui Carol nu mai avea ochi să-l vadă. Fiindcă știa bine că Regele Carol nu avea în Londra om mai devotat ca dânsul; fiindcă știa bine că el, nenorocitul de Ionescu, îi urmărește toate uneltirile împotriva stăpânului său. În presă, în *Citty*, în lumea din jurul Foreign-Officelui, pretutindeni, Titulescu nu făcea decât să sape și puținul credit ce a mai rămas Regelui. Și fiindcă pretutindeni îl întâlnea pe dânsul în drumul său (se cam lăuda bietul Barbu Ionescu, dar poate că-și lua intențiile drept realități!), se năpustise și asupra lui. Nu mai putea sta la Londra; orice încerca ca să-și câștige viața, Titulescu se repezea și îi strica toate combinațiile. Nu putuse plăti la scadență niște polițe; Titulescu s-a dus la creditorul său și l-a silit să-l urmărească, ca să obțină o condamnare și pe baza ei, o expulzare. Dar i-au mai rămas și lui prieteni din vremea bună, și va lupta până la sfârșit. Dacă o fi să părăsească Londra, vrea să o facă de bună voie, cu capul sus, iar nu ca un om necinstit și osândit! „Domnule ministru, ba-bagă de seamă, nu te-te poate su-suferi – să nu te o-otrăvea-vească!"

Cum nu mai vrea să iasă din capitolul Titulescu, l-am întrebat dacă n-are altceva să-mi spună. Mă întrebam cu ce dracului aș fi

putut să-l ajut, mai mult de milă decât ca să fac pe placul Regelui. „Ba da..." și a început să-mi descrie o admirabilă operație prin care puteam câștiga miliarde pentru Statul român. Cum rentele noastre erau foarte jos, n-aveam decât să cumpăr un stoc din ele, pentru 500 milioane franci, de pildă. Deja la acest stoc aș fi câștigat diferența de rambursare. Lombardând stocul cumpărat, puteam cu banii astfel împrumutați să cumpăr alte stocuri, și așa mai departe. S-ar fi redus astfel datoria Statului în străinătate la mai puțin de jumătate. El s-ar fi însărcinat bucuros cu conducerea întregii operații (cred și eu!)... I-am răspuns cu blândețe, cum se vorbește cu un bolnav, că operația era foarte, foarte interesantă (și i-am mulțumit că venise să mi-o propună!) dar – căci era un dar, ca la baza atâtor planuri geniale – dar, că nu aveam de unde să iau cele 500 milioane inițiale! „Apoi găsești d-ta" – a fost răspunsul lui. „Am să caut..." și ne-am despărțit prieteni. Înainte să-l las să plece l-am întrebat dacă n-are trebuință de ceva parale... și m-am uitat de sus în jos la hainele lui. A refuzat cu mândrie orice ajutor – și nu l-am mai văzut...

În persoana lui Titulescu se întrupa la Londra, nu numai România, dar și Legația ei. Fosta Legație (4 Cromwell Place) în care locuiseră și „reprezentaseră", foarte la locul lor Alecu Catargi și Mișu, fusese socotită de Titulescu ca improprie să adăpostească înalta sa personalitate și abandonată cancelariilor. În primii ani ai misiunii lui la Londra închiriase gata mobilată casa unui lord bogat și amator de lucruri frumoase; era o splendidă locuință, și Legația și-a avut sediul într-însa până după vizita oficială a Regelui Ferdinand, în 1924.

Dar lordul s-a înapoiat în Anglia și n-a mai reînnoit contractul. De atunci, Titulescu s-a plimbat din hotel în hotel, ca melcul cu casa în spinare, proptind fanionul Legației și drapelul Țării de masa lui de noapte, când la Ritz, când la Carlton, când la hotelul Savoy. Suferind ca toți deficitarii glandulari de criestesie[70], alerga după căldură și blestema toate hotelurile din Londra, pe rând, fiindcă nu erau destul de bine încălzite. Nu se mișcase luni de zile dintr-o odăiță de la Carlton, fericit că o nimerise cu coșul bucătăriei în perete și se putea astfel delecta la o temperatură ce ar fi pus pe oricine pe fugă.

Îl găsisem la Ritz, unde ocupa la al cincilea etaj un apartament identic cu acela pe care mi-l reținuse mie la al treilea, așa încât, am avut cât am stat la Londra plăcerea unei quasi-coabitări cu dânsul și am putut să-i studiez obiceiurile, și firea, mai de aproape. Nu era mulțumit și în plenitudinea mijloacelor lui – cerebrale – decât sub

[70] Veșnică senzație de frig. Titulescu nu se încălzea niciodată și se plimba vara cu blana pe spinare.

plapumă; masa lui de lucru era patul. Galben, stors ca o lămâie suptă, îmbrăcat în șapte cojoace, cu fața mâzgălită de zemurile ce-i curgeau din nas din pricina neîntreruptului prizat – îl găseai când întins pe spate, învelit până la gât, cu ochii pierduți pe tavan, când adunat ca un ghem, cu brațele încolăcite în jurul genunchilor ridicați ca labele unei lăcuste. Cât sta întins sta și liniștit, dar îndată ce se ridica vărsa venin. Cei din jurul său trebuiau să lupte și să amenințe ca să-l scoale când avea vreo întâlnire sau era silit să se ducă la cineva. Eu însumi de câte ori am avut de ieșit cu dânsul fie la un dejun, fie la o vizită chiar după-amiază, a trebuit să mă urc la el, să-l scutur, să-l înjur, să-l stropesc cu apă, și abia ajungeam să-l urnesc. Primea în pat, citea în pat, scria în pat. Ieșea ca cucuvelele, după ce se făcea noapte, și odată în picioare, vizita câteva personalități de seamă; în lume, la recepții, mergea foarte rar, iar prin cluburi niciodată. Mai tot timpul și-l petrecea însă dând „șuete" de sub plapumă, gazetarilor și ciracilor săi – sau înjurând pe Ciotori, ca să-și exerseze vocea și verva.

Printre multele întrevederi pe care mi le-a „menajat" Titulescu, numai câteva mi-au lăsat amintiri mai precise; peste banalitatea celorlalte s-a întins de mult vălul uitării. Nu mai știu ce am vorbit cu sir John Simon (minsitrul de externe) – probabil despre stările îngrijorătoare din Europa, nici cu Austen Chamberlain (deși am prânzit de două ori cu dânsul) – probabil despre Geneva și despre securitatea colectivă. Deși erau amândoi „vedete" și desigur oameni foarte inteligenți, deși vorbeau amândoi foarte bine franțuzește (mai ales Chamberlain), erau lipsiți, și unul și altul, de farmec în conversație. În mediul democratic londonez de după război, Sir John era un „purtător de principii", după cum în epidemiile de holeră contaminații mai rezistenți izbutesc să fie numai „purtători de vibrioni": și într-un caz și în altul omul se oprește la marginea bolii. Sir John Simon lăsa principiile pe care le purta cu dânsul să se ciocnească, fără să ia o parte personală la luptă, cu toate nenumăratele lui *speech*-uri, sau tocmai din cauza lor. Sir Austen, scos la odihnă, nu mai era în toată plenitudinea personalității sale: îl atinsese deja aripa morții, avusese un ușor atac de dambla, pe care-l vindecase într-o lungă călătorie pe mare, departe de ochii lumii, dar care îi lăsase o atitudine încordată de om protăpit împotriva soartei. Așa cum l-am cunoscut eu, Sir Austen Chamberlain mi-a părut preocupat înainte de toate de echilibrul monoclului ce purta cu o desăvârșită eleganță, de al cuvintelor fără sunet ce lăsa să cadă într-un ritm plin de demnitate stearpă – și de viitorul S.D.N.-ului falimentar. În opoziție cu acești doi reprezentanți tipici ai „cant-ului" politic englez

era zăpăcitul de Snowden, laburist veșnic răzvrătit, pe care Guvernul îl făcuse lord ca să-l împace, dar fără succes. Cu părul vâlvoi, cu o mutră de meridional simpatic, plin de talent și de farmec, Snowden sărea de la un subiect la altul, nu respecta – *oh, shoking!* – nici un principiu, ataca pe toată lumea cu o vervă îndrăcită. Am petrecut un ceas plăcut în micul său apartament, în care ne introdusese, pe Titulescu și pe mine, o „bonișă" plină de farmec și ea.

Întrevederea cu Ramsay Macdonald, „the Prime Minister", care s-a săvârșit sub speța unui dejun intim în istorica locuință din Downing-Street, mi-a lăsat însă o adâncă impresie, ca și vizita la domnul Lord-Mayor, în *Citty* și întâlnirea cu guvernatorul Montaigu-Normann, la Banca Angliei. La dejunul lui Macdonald, nu fusesem invitați decât noi românii, adică în afară de mine și de soția mea, dl. și d-na Titulescu, tinerii Zamfirescu și Lahovari, și Dem. Dobrescu, lord-mayorul Bucureștilor, în trecere prin Londra pentru studii urbanistice. Prezența lordului Dobrescu la Londra înnebunise și mai mult pe Titulescu, fiindcă Procurorul Umanității, fie din prostie, fie din vanitate, ignorase cu desăvârșire pe miss România noastră oficială și dăduse singur buzna[71] la diferitele autorități care-l interesau. Însăși invitația lui la Downing-Street fusese rezultatul unei cărți de vizită depuse în ajun, așa încât nu m-am putut împiedica de a surâde când Titulescu mi-a răcnit în față: „Mă! îți dai tu seama ce vrea să zică invitația asta? Asta e un om așa de ocupat, așa de urs, încât numai eu am putut obține în două zile (de ce în două zile?) să te poftească la dejun!" — „Mersi, puiule, dar dacă e așa, de ce l-ai deranjat? M-aș fi mulțumit cu o simplă vizită, pe care i-aș fi făcut-o cu tine, dragul mamei!" — „Ei aș! D'apoi eu cum rămâneam, dacă ar fi invitat pe Dobrescu și pe tine nu?" Câtă încurcătură era în capul acestui om, în care pornirile cele mai copilărești se amestecau cu vicleșugul cel mai rafinat.

Onorurile casei ni le-a făcut bătrânul, asistat de fiică-sa Ishbel, adevărată Antigonă care își sacrificase tinerețile devotându-se ilustrului său părinte. Simpatică fără să fie frumoasă, zveltă dar cam uscățivă, miss Ishbel Macdonald se identificase atât de bine cu personalitatea lui sir Ramsay, pe care o completa, încât nimeni nu și-ar fi putut închipui pe primul sfetnic al Regelui Angliei altfel decât cu fiică-sa la braț. Miss Ishbel îi netezea drumul, îi scria scrisorile, îi citea ziarele. Era sprijinul său voios și neobosit, secretarea lui inteligentă, confidenta discretă a gândurilor lui. Cu ce-i mai rămăsese din puterile vizuale, bătrânul se uita la dânsa și se

[71] Titulescu nu admitea ca un român să se miște la Londra fără voia și fără sfaturile lui.

înveselea, căci prezența ei îi lumina ceasurile întunecate de muncă și de grea răspundere pe care le petrecea în singurătatea sa din Londra sau în mijlocul florilor și animalelor de la Chequers, casa de repaus dăruită primilor miniștrii britanici de către un binefăcător înduioșat de mizeria lor.

Fostul șef al laburiștilor se încadra perfect în austera eleganță a celebrelor încăperi în care-i precedaseră atâția nobili lorzi, fără să lase dealtminteri în urma lor nici o pecete personală. Reședința din Downing-Street e tipic reprezentativă a însușirilor cetățeanului englez: facultatea de comprimare a personalității și darul de contopire cu interesele obștești ale poporului. Formidabila putere a Imperiului Britanic n-are alt temei, căci continuitatea efortului n-a fost în cursul veacurilor, decât rezultanta altruismului celor care i-au condus destinele. Modesta căsuță cu două caturi, cu portița burgheză care se deschide de-a dreptul pe trotuarul străzii, fără „curte de onoare", fără grilaj și fără gherete de paznici n-a suferit nici o schimbare de aproape trei sute de ani. Jur-împrejur au crescut palatele monumentale, ca o mărturie a puterii tot mai covârșitoare a împărăției; în față, fălosul Foreign-Office, alături clădirea Treasury-ului care adăpostește Cancelaria Exchequer-ului (Ministerul de Finanțe), mai departe, spre Westminster, colosalele clădiri ale Board-urilor pentru Comerț, Agricultură, Instrucție Publică etc. – spre Trafalgar Square maiestuosul Minister al Războiului și Amiralitate. Numai reședința primului ministru, din cabinetul căruia se guvernează lumea a rămas neschimbată. O intrare modestă, o anticameră din care pornește o scară spre încăperile afectate primului; la stânga, sala de Consiliu. În această sală nimic, nici un scaun, nici o perdea, nici un obiect n-au fost schimbate de la începutul secolului al XVIII-lea (sala e mai veche, e din 1637, dar a fost renovată sub faimosul Walpole, cel dintâi „Prime Minister" efectiv al Angliei); s-au așezat numai globuri electrice pe candelabrele vechi, dar nici telefon nici sonerie electrică: ca să comunice cu cineva, miniștrii trebuie să treacă în cabinetul de alături și ca să cheme pe ușier, să tragă de coarda unui clopot alături de „cheminée". Până și „portofoliile" miniștrilor, bloncoase casete învelite în marochin roșu cu ornamente aurite, sunt cele de pe vremea lui Walpole și stau goale în fața fiecărui scaun căci miniștrii vin cu ghiozdanele lor. Deși inutile și „encombrante", nimeni nu se gândește să le înlăture, din respect pentru tradiție. Mărturisesc că m-a cuprins o adevărată emoție la priveliștea acestei simple săli, în fața acestor mobile mute. Ce n-ar putea ele istorisi dacă ar ști să vorbească! O bună parte din istoria lumii, s-a desfășurat după ritmul

stabilit și după hotărârile luate între acele patru ziduri, și aci bate încă și azi inima Angliei și a vastului său Imperiu!

Sus, un cabinet de lucru spațios și două saloane ce-și iau vederea pe grădinuța dinspre cazarma Horse-Guarzilor (altă clădire și instituție rămasă intactă cu gheretele ei de piatră în care se adăpostesc sentinelele călare). Un apartament pe care conducătorii marilor noastre întreprinderi financiare sau industriale l-ar găsi insuficient pentru unul din ei, dar care satisface pe deplin nevoile conducătorului celei mai mari întreprinderi politice și sociale din lume. Totul mobilat în stilul de pe timpul Reginei Ann; nimic modern nici aici, nimic care să marcheze gustul personal al vremelnicului locatar. Pe ziduri, tablouri de Gainsborough, de Reynolds, de Constable; portretul Reginei Victoria, al Regelui George I. Toate, ca și mobilele proprietatea Statului. De la fereastră ni se arată, într-o grădinuță de două palme, o portiță ascunsă care dă pe piața Horse-Guarzilor: e portița pe care iese primul ministru când e chemat „în secret" de Rege, ca să nu-l vadă gazetarii la pândă în Downing-Street. Pentru nimic în lume n-ar folosi primul ministru această portiță „misterioasă" pentru ieșirile lui obișnuite, și – respectuoși ai tradițiilor – nici gazetarii nu-și permit să stea la pândă lângă ea, chiar când știu ora și minutul în care are să se deschidă.

Dejunul a fost simplu și bun, servit de două femei controlate de un „butler" cu frac negru și pantaloni cenușii, după tipicul englezesc. După masă, primul ministru ne-a luat la o parte pe Titulescu și pe mine, și am stat de vorbă. La prima vedere personalitatea lui Macdonald e o surpriză. Distincția (până și cea vestimentară), manierele și acea însușire a oamenilor de viță veche pe care francezii o numesc „l'aisance", se potrivesc atât de puțin cu trecutul unui vechi agitator de mase, fost lucrător manual și ieșit din popor[72], încât împreunarea lor în persoana lui Macdonald părea ceva nenatural. Și totuși, nimic nu era studiat, nimic nu era artificial în înfățișarea marelui senior care ne primea în intimitatea lui și nu urmărea nici un efect asupra noastră. Omul care sta în fața noastră era într-adevăr un aristocrat, un aristocrat al sufletului. Poate că alții, în învălmășeala patimilor din care se ridicaseră știau mai multe decât dânsul, poate că nu coborâse până în adâncul problemelor care preocupau mintea fiecăruia, poate că trecuse cu oarecare ușurință dintr-un lagăr politic într-altul, dar puterea lui morală era covârșitoare și se revărsase dinăuntru în afară într-o desăvârșită armonie de forme. Macdonald era un suflet mare

[72] Mi s-a spus mai târziu că Macdonald era fiul natural al unui Duce (Ducele de Sutherland defunct, dacă nu mă înșel). Această filiație ar explica multe, dar nu o cunoșteam în momentul întâlnirii mele cu dânsul.

și atât a fost de ajuns ca să ocupe cu o nespusă demnitate locul pe care l-a ocupat și să joace, în destinele țării sale, rolul pe care l-a jucat. Am atins cu dânsul o mulțime de subiecte la ordinea zilei; a ascultat cu atenție, dar el însuși a alunecat asupra evenimentelor ca și cum nu și-ar fi îngăduit dreptul să se pronunțe în fața atâtor ipoteze și contradicții. Nu era în atitudinea lui nici o umbră de scepticism sau de falsă modestie. Dar se știa arbitrul intereselor unei mari națiuni și socotea mai mult de datoria sa să asculte și să se informeze, decât să vorbească și să tranșeze. Exemplar întârziat al visătorilor romantici din secolul trecut, aspira către o lume a dreptății și a bunătății și disprețul lui față de tot ce era uneltire sau gânduri ascunse secase ca prin minune până și obișnuita și insuportabila logoree a lui Titulescu. Pentru mine, conversația cu dânsul a fost grea, fiindcă nu vorbea decât englezește și eu abia o rupeam în această limbă. Mă ajuta Titulescu, care, umilit, se văzuse redus la meseria de tălmaci. L-a interesat mult ce i-am povestit despre România și despre stările ei, pe care le ignora cu totul, căci ministrul nostru la Londra nu-i vorbise niciodată despre țara sa. Mulțumit, da din cap și m-a întrerupt de mai multe ori cu cuvintele: „Da, da, Marta Bibescu...". Avea o vădită slăbiciune pentru seducătoarea noastră compatrioată, pe care o poftise de mai multe ori la Chequers[73] și am avut impresia că fără Marta Bibescu nici n-ar fi știut de existența românilor...

Ieșind de la primul ministru am trecut strada și am intrat cu tutorele meu la Foreign-Office, monumentală dar greoaie construcție modernă, să facem o vizită lui Van Sittard, subsecretar de Stat permanent al Afacerilor Străine, un trepăduș inteligent, prieten intim cu Titulescu. Câtă deosebire între cele două reședințe! De o parte simplicitatea tradiției și puterea – de cealaltă luxul parveniților, vanitatea și sforăria! Aci, Titulescu s-a regăsit la largul lui, și și-a dat drumul. L-am lăsat să se încurce cu Van Sittard într-o nesfârșită discuție asupra protocoalelor de la Geneva și m-am plimbat de-a lungul pereților examinând foarte interesantele hărți atârnate. Fiecare cu patima lui.

[73] Marta Bibescu mi-a povestit multe despre Macdonald, despre viața de la Chequers, despre adevărata pasiune a bătrânului pentru flori și pentru animale. Deși suferea de un glaucom înaintat și vedea foarte prost, Macdonald era veșnic la Chequers cu o carte în mână, citea toată ziua dar citea numai romane. Regele, care-l chemase la putere cu o oarecare sfială, (căci accesul laburiștilor la Guvern, rupea tradiția transmiterii puterilor de la conservatori la liberali, și viceversa) se îndrăgostise de el încetul cu încetul, așa încât devenise persona gratissima în Familia Regală. La un dejun în Downing-Street, la care a luat parte și Marta s-a servit o pulpă de căprioară cu următorul conținut: „Am împușcat această căprioară cu mâna mea; așa aș vrea să împușc pe toți vrăjmașii d-tale!". Regele mai feroce decât revoluționarul – iată un spectacol care nu se poate vedea decât în Anglia!

Din vizita pe care am facut-o la Treasury, lui Neville Chamberlain[74] nu-mi mai reamintesc decât un incident comic, în care Titulescu a făcut pe nebunul. Vorbeam liniștit cu liniștitul gentleman care mă rugase să-i dau câteva lămuriri asupra legii Conversiunii, ce părea să-l intereseze mai mult decât mă așteptam, când deodată, ca înțepat în posterior, Titulescu a țâșnit de pe fotoliu, și-a îmbrăcat blana, și-a ridicat gulerul de samur, și-a înfundat pălăria pe cap și a început să urle: „Vous voulez me tuer, vous voulez me tuer!" Sir Neville s-a uitat la dânsul, tâmpit, fără să priceapă nimic (și cine ar fi putut să priceapă?), dar nebunul a explicat: „On a ouvert une fenetre dans la chambre à cote." Bietul englez a priceput și mai puțin, dar siderat, a apăsat pe un buton; a venit un ușier, ministrul i-a spus câteva cuvinte – omul a ieșit și s-a înapoiat după câteva clipe. Într-adevăr, un criminal deschisese fereastra în biroul învecinat; ușierul a raportat șefului său că o închisese. Dar nu închisese și incidentul, căci Titulescu a început să tremure din cap până în picioare și mi-a spus pe românește: „M-a curățat, mă!". A fost cazul să se spună „que cela avait jete un froid", dar Chamberlain a oferit zănaticului un pahar de whisky și muribundul și-a revenit în fire. Ca să dreg lucrurile, mi-am permis judicioasa observație: „Il est comme cela, mais ça fait son charme!" Și am reluat firul convorbirii noastre. Sir Neville se înveselise... avea ce să povestească la club.

Am profitat de trecerea mea pe la Eșichier ca să văd pe Leith Ross, unul din principalii colaboratori ai lui Chamberlain și șeful Departamentului Afacerilor Orientale și să pun la cale cu dânsul soluționarea singurei chestiuni pe care o aveam de tratat la Londra. Vintilă Brătianu izbutise să lichideze bonurile de Tezaur emise în Anglia pe timpul războiului printr-o operație destul de avantajoasă pentru Stat, date fiind condițiile pieții în 1922. Operațiunea fusese afectată cu concursul lui Oversea's Bank și consta în preschimbarea bonurilor de Tezaur în rentă 4% amortizabilă. Titlurile de rentă fuseseră emise succesiv, pe măsura verificării bonurilor de Tezaur și se emiseseră astfel până în 1931 rentă reprezentând un capital de 33.211.880 livre sterline. Emisiunea inițială nefiind limitată nu se prevăzuse un plan de amortizare, dar în contractul cu „Oversea's" se stipulase că, cota de amortizare semestrială trebuia să reprezinte 2,50 la sută din capitalul emis. Pe baza acestei cote suma ce ar fi

[74] Fiul din a doua căsătorie a lui Joe Chamberlain și frate după tată al lui Sir Austen. Cancelar al Exchequer-ului Neville Chamberlain trebuie să fi avut calități ascunse căci impresia pe care mi-a făcut-o a fost foarte șterșă și mărturisesc că nu mi-am închipuit o clipă în 1932 că aveam înaintea mea pe primul ministru din 1937, pe succesorul lui Baldwin și al lui Macdonald.

trebuit să fie plătită pentru amortizări s-ar fi urcat, până la 1 ianuarie 1932, la livre sterline 1.630.878. În fapt se vărsase însă mai mult și se amortizase până la această dată livre sterline 7.681.740. Dat fiind acest considerabil avans, am cerut ca Statul român să fie scutit de orice vărsământ în contul amortizărilor, până ce suma exigibilă pe baza cotei de 2,50% se va egaliza cu suma plătită, sau în cel mai rău caz, să fim scutiți de amortizare pe anul 1932. Calculând și dobânzile la diferența dintre sumele plătite și cele datorate, puteam realiza prin acest decont o economie bugetară de 553.650.028 lei. Era o economie importantă și un prim pas spre calea pe care o jalonasem deja la Paris și care ducea la sistarea generală, dar provizorie, a tuturor amortizărilor noastre în străinătate. La Paris, situația era foarte favorabilă cel puțin pentru împrumutul de stabilizare din 1929 contractat prin Băncile de Paris et Pays-Bas, Blair și Chase (din New York), căci chiar ținându-se seama de tabela de amortizare a acestui împrumut și de obligațiunea unor amortizări suplimentare prevăzute în contract, toate sumele datorate până la 31 decembrie 1932 erau deja vărsate. Sistarea amortizărilor pentru acest singur împrumut ar fi dat și ea o economie bugetară de 415 milioane lei. După cum se vede „geniala" (!) idee a suspendării amortismentelor datorate în străinătate cu care s-au lăudat atâta succesorii mei la Ministerul de Finanțe, fusese deja serios studiată și luată în considerație de mine.

Ba am obținut chiar un început de executare, căci Leith Ross, un expert inteligent, mi-a promis tot concursul Ministerului de Finanțe englez (pe care mi l-a și dat), cu următoarea observație, pe care o reproduc vorbă cu vorbă, căci a fost primul cuvânt înțelegător pe care l-am auzit în Occident, față de noile situații și raporturi create de criză: „Que Messieurs les Créanciers soient heureux de toucher leurs interets, *tant qu'ils les toucheront encore* – quant aux amortissementes, c'est une plaisanterie qu'il faut laisser à des temps meillerus. Attendons les avec patience, sans trop y croire..." Leith Ross m-a asigurat că „Oversea's" nu va face nici o obiecție, și că pot deja înregistra în bugetul meu economia sumelor prevăzute pentru amortizările ce i s-ar fi cuvenit printr-o interpretare prea literală a contractului de emisiune.

La Paris, am lăsat chestiunea în suspensie până după raportul lui Rist și hotărârile pe care urma să le ia Guvernul francez (adică Tardieu) pe baza acestui raport.

O impresie foarte vie, în seria vizitelor pe care le-am făcut cu Titulescu, mi-a lăsat întrevederea cu Montagu-Normanun la Banca Angliei. Am avut norocul să fiu primit încă în vechiul local

înainte ca echilibrul clasicei clădiri să fi fost stricat prin namila de supraconstrucție ridicată în anii care au urmat, începuse deja să se doboare unele părți dosnice și să se scobească pământul pentru întărirea temeliilor, dar nimic nu tulbura încă liniștita proporție a liniilor, la suprafață. Guvernatorul Băncii ne-a primit în vastul său cabinet din care, de mai bine de două veacuri, e îndrumată întreaga politică financiară a lumii. Oacheș, cu părul negru buclat, cu mustăți și cu barbișon la fel (părea cănit, dar nu știu dacă era sau nu), strâns într-un veston de catifea, neagră și ea, MontaguNormann mi s-a înfățișat sub aspectul unui fotograf italian. Vivacitatea vorbei, neastâmpărul mâinilor care se jucau cu creioanele și cu fițuicile răspândite pe birou, excesivitatea judecăților lui – n-aveau nimic britanic și trădau din primul moment nu numai rasa semitică dar și sângele meridional moștenit de la strămoși. Cum ne-a văzut intrând a venit spre mine, și strângându-mi mâna, fără să-mi zică măcar bună-ziua, primele lui cuvinte au fost: „Vous venez de Paris – comment va cet imbecile de Rist?". Deși nu mă certasem încă cu ilustrul expert al băncilor pariziene, deși în aparență eram în termeni foarte buni cu dânsul – după cum am spus-o deja – nu mă simțeam deloc în simpatie cu constipatul hughenot și aprecierea celei mai clare minți financiare din acel moment mi-a mers la inimă. De la Rist conversația a trecut imediat la criza mondială, și într-o impecabilă franțuzească Montagu Normann, pornind de la constatările prezentului a început să tragă concluzii pentru viitor. S-a arătat foarte pesimist; criza economică era după dânsul abia la începutul ei. Țările occidentale vor putea lupta împotriva dezechilibrului dintre potențialul producției industriale și al consumației atâta timp cât va putea rezista – grație rezervelor acumulate – aparatul monetar. Dar acest termen de rezistență e forțamente limitat și criza economică se va complica la un moment dat cu o criză monetară cum lumea n-a mai văzut. „Se poate foarte bine întâmpla ca, criza monetară să izbucnească tocmai când cea economică va începe să dea înapoi; la falimentele particulare se vor adăuga atunci falimentele finanțelor publice. Oamenii cu răspunderea regimurilor monetare trebuie să se pregătească de pe acum să facă față eventualităților grave ce ne așteaptă". Cu o profundă cunoștință a materiei, cu o admirabilă claritate de expunere, ne-a explicat că toate principiile perimatei ortodoxii monetare scumpe d-lui Rist trebuiau aruncate la coș. Unor raporturi economice noi, nu puteau să facă față decât concepții noi la temelia gestiunilor monetare. Monedele naționale nu mai puteau fi tratate ca simple semne reprezentative ale unei convenționale valori

a aurului. Un adevăr atât de evident încât nu mai avea nevoie de demonstrație. Devalorizarea livrei sterline din 1931 a fost desigur provocată în mare parte de necesități economice, ea a fost însă și un prim pas și un exemplu pe o cale nouă pe terenul pur monetar. Din nefericire francezii, cu tradițiile lor de bancheri proști, nu voiau să priceapă că s-au schimbat toate în lume, că criza nu era altceva decât căutarea unui nou echilibru în raporturile definitiv schimbate între producție și consumație, și că atunci când totul se schimbă era absurd ca numai principiile monetare și raporturile dintre active și pasive în conturi, să rămână neatinse.

Titulescu scos din cercul preocupațiilor sale familiare, tăcuse și asculta cu gura căscată, și nu-i venea să creadă că un guvernator al Băncii Angliei putea vorbi astfel. Mirarea era zugrăvită pe fața lui, căci în materie financiară rămăsese un convins adept al școlii franțuzești. La ieșire mi-a și susurat la ureche: „E nebun, mă, dar e al dracului de deștept!" Eu însă eram încântat: auzeam din gura celui mai formidabil specialist concluziile la care ajunsesem eu, fără nici o competență specială, mânat numai de firul bunului simț. Am plecat de la Banca Angliei întărit în planurile mele. Montagu Normann îmi ceruse să-i expun principiile legii mele de Conversiune – le aprobase și încheiase: „Il faudra que vous alliez plus loin. Une conversion des dettes publiques s'imposera tot ou tard!" Toate prevederile omului în veston de catifea s-au realizat punct cu punct.

Mai târziu mi-a căzut în mână volumul lui François Delaisi „La Bataille de l'Or" în care duelul monetar dintre Londra și New York, după devalorizarea ambelor monede, e admirabil descris. Luciditatea și inegalabila măiestrie cu care Banca Angliei a dus lupta înregistrând în fiecare săptămână o victorie a livrei asupra dolarului, până la completa supunere a pieții americane, mi-a permis să judec în compexitatea ei, geniala personalitate a lui Montagu Normann, pe care o vizită de o oră îmi permisese numai să o întrevăd. Dar această oră de conversație mi-a lăsat o amintire atât de vie încât nimic n-a putut să o întunece.

La Guildhall și la dejunul de la Mansion House n-am mai fost dus în lat de Titulescu. La Guildhall nici n-a venit, mai întâi fiindcă vizita n-avea caracter oficial și apoi fiindcă fusese fixată la ora 12, ora la care nu era încă niciodată sculat. Am făcut această vizită în turist, însoțit de nevastă-mea, de Alecu Zamfirescu, de Ion Lahovari și de Gogu Constantinescu. Totuși, doi „aldermen" (consilieri municipali) ne așteptau la ușă și ne-au plimbat prin toate sălile, prin toate colțurile istorice ale cunoscutei Reședințe ce adăpostește împreună

cu magistrații aleși ai *City*-ului toate privilegiile seculare smulse de burghezia londoneză Regilor și puterii executive a Statului. Vizitasem deja cu prilejul unei precedente călătorii la Londra sala cea mare în care au loc banchetele anuale oferite de fiecare Lord Mayor după alegerea sa. La aceste banchete asistă și Regele și tradiția îi cere în fiecare an un discurs-program de îndrumări politice, tradiție la care Regele se supune dealtminteri cu bunăvoință. Dacă Regele e împiedicat „din forță majoră" să asiste la banchet, îl înlocuiește primul ministru, dar discursul nu lipsește.

De data asta am putut vizita și sălile închise accesului public, sălile de Consiliu și diferitele încăperi rezervate aldermenilor. Impresia estetică e mediocră, și în general Guildhallul nu e la înălțimea unei metropole imense ca Londra și ar fi mai potrivit exigențelor unui oraș secundar în Flandra. E drept că nici nu e Primăria Londrei ci numai a unei mici părți din Londra, căci City-ul și-a păstrat limitele de acum 500 de ani și nu mai cuprinde azi nici a 30-a parte din populația nemărginitului oraș. Londra nu e dealtminteri decât o expresie geografică sau administrativă și nu există ca oraș propriu zis. Londra se compune dintr-o aglomerație de orașe, „cities" sau „borughs" (City propriu zis, City of Holborn, City Westiminster, borough of Lambeth, of Kennington etc., etc.) ce formează toate la un loc comitatul („County") Londrei. Independente și separate între ele la început, toate aceste localități s-au contopit cu timpul prin creșterea continuă a populației, pentru a forma, ca aspect, un singur oraș, dar din punct de vedere administrativ și sub rezerva drepturilor acordate comitatului, fiecare localitate și-a conservat autonomia ei primitivă. Nici una nu și-a conservat însă privilegiile ei intacte ca City, și nici n-a avut atâtea. Toate au început prin a fi simple localități suburbane în jurul capitalei reprezentată prin City, care nu a fost numai capitala Regatului și reședința Regelui dar și citadela burgheziei în lupta ei constantă cu absolutismul monarhic pentru apărarea vieții, bunurilor și drepturilor cetățenești.

Apărarea drepturilor și tradițiilor sale de către City, care merge până la ridicol în anacronismul anumitor forme și formule păstrate neatinse în ciuda timpurilor, nu se poate pricepe decât în atmosfera în care se naște, crește și trăiește fiecare cetățean englez. În Anglia, tradiția, precedentele, obiceiurile, constituie încă și azi temelia neclintită a vieții sociale. În Anglia nu există încă un cod scris și se judecă după „obiceiuri" (coutume). O lege nu se abrogă niciodată (de aceea se și legiferează foarte puțin) și inovațiile nu se admit decât cu o extremă prudență. În loc să se înlocuiască o lege sau o ordonanță se

înconjură dificultatea prin abilități care câteodată par copilărești. Așa de exemplu, o ordonanță din timpul războiului a interzis consumarea vinului și alcoolului după ora 12 noaptea, în restaurante și localurile publice; după război măsura nu a fost abrogată, și în restaurante la mieZul nopții fix, chelnerul ridică sticlele de vin de pe mese. Cine vrea însă să bea și după această oră, poate să o facă până dimineața într-o serie de restaurante ce poartă firma de „club", fără să fie câtuși de puțin cercuri închise sau deschise. Dar cuvântul „club" n-a fost prevăzut în ordonanța din 1914, și totul e în regulă.

Pentru distracția cititorilor mei – căci românii nu prea sunt la curent cu moravurile englezești – voi enumera aci câteva din obiceiurile și din tradițiile respectate încă și azi în Anglia în ciuda modernismului și spiritului de emancipare ce stăpânește această țară, și poate cu mai multă intensitate, ca și restul lumii. Nicăieri acest respect al tradiției nu e mai sensibil ochilor ca în armată. Pe când toate Puterile continentale și-au „democratizat" apărarea națională prin adoptarea serviciului militar obligatoriu, Anglia singură a rămas la sistemul armatei de meserie, recrutată prin înscrieri voluntare pe termen lung. Și odată cu sistemul de recrutare armata engleză și-a păstrat și aspectul ei exterior. Cu ușoare sacrificii făcute modei trecătoare, dar cât mai puține, uniformele au rămas aceleași ca pe vremea lui Wellington. Ținuta „kaki" adoptată pe timpul războiului n-a înlocuit decât vremelnic culorile bătătoare la ochi, printre care predomină roșul, și ținutele incomode teatrale și anacronice, începând cu tunica stacojie gătuită printr-un guler înalt, cu pantalonii strâmți lipiți de pulpe, cu căciula monumentală a grenadierilor ce îmbucă capul până la sprâncene, și sfârșind cu fustele încrețite și scurte ce lasă desoperiți genunchii goi și cu bonetele împanglicate ale scoțienilor – toate ținutele ce au defilat după victoria de la Waterloo sau după războiul Crimeii, pot fi admirate și azi pe ulițele Londrei. Toate paradele vechi, toate „schimbările de gardă", toate „remiterile și saluturile de drapele" în prezența Regelui și a Familei Regale, menite să strângă la originea lor legături care astăzi nu mai au nevoie să fie strânse (și în tot cazul nu se mai pot strânge pe această cale) au fost menținute cu scrupulozitate, nu prin încăpățânarea celor de sus ci prin consensul celor de jos care nu ar admite nici o schimbare în spectacolele cu care sunt obișnuiți. Preschimbarea drapelelor regimentelor cunoscute sub numele de *Grenadiers*, *Goldstream*, *Scots Guard* și *Dragoon Guards*, are loc la fiecare 20 de ani; a regimentului de *Foot Guards* la fiecare 15 ani, iar a regimentului *Household Cavalry*, la fiecare 10. Pentru a nu lipsi însă publicul de spectacolul său favorit, s-au dat drapele

la fiecare batalion, așa încât în fiecare an are loc o paradă cu tot tradiționalul ei alai. Respectul trecutului, care întărește spiritul de castă, coeziunea și disciplina trupelor merge până la amănunte care fac să surâdă pe sceptici – dar scepticii n-au dreptate, căci piatră cu piatră se ridică clădirea mare. Aproape fiecare regiment păstrează sub forma unei particularități de ținută amintirea unor evenimente, mai mult sau mai puțin glorioase, dar care, chiar când sunt neînsemnate, leagă generațiile între ele. Mai toate aceste distincții își au originea în episoade de război, și reamintesc încontinuu soldatului gloria strămbunilor, dar sunt și unele – lucru ciudat – care pecetluiesc momente de răzvrătire. Mi s-a arătat astfel un regiment din Wales, pe uniforma căruia atârnă la spate o panglică neagră, legată de gât. Iată originea acestui bizar privilegiu: la sfârșitul secolului al XVIII-lea, peruca cu coadă a fost suprimată în armată spre mulțumirea tuturor; regimentul în chestiune însă, care fusese trimis în Irlanda să înăbușească o răscoală, n-a vrut să se supună noului regulament la înapoierea în Anglia, și s-a răzvrătit; Regele George al III-lea ținând seama de purtarea regimentului în Irlanda în loc să-l pedepsească l-a împăcat printr-o tranzacție: oamenii au abandonat peruca dar li s-a lăsat pe spate funda de mătase neagră ce le lega coada!

Deși mai bătătoare la ochi, tradiția formelor nu e păstrată numai în armată, și respectul trecutului e tot atât de viu și în cadrele ierarhiei civile. Las la o parte ceremoniile a căror desfășurare e cunoscută de toată lumea prin reproducerile foilor și revistelor ilustrate, cum e de pildă încoronarea Regelui, care se săvârșește și azi, punct cu punct, după ritualul stabilit în 1438, și voi reaminti – ca să nu zic destăinui – câteva puncte caracteristice ale tradiționalismului englez, desigur necunoscute celor ce stau departe de lumea britanică.

Astfel, la fiecare deschidere a sesiunilor parlamentare, Regele merge ca și în trecut, cu mare alai reglementat și nemodificat de veacuri, la Camera Lorzilor, deși importanța acestei adunări a scăzut mult față de concurenta ei, Camera Comunelor, aleasa sufragiului universal. În cortegiul Regelui s-au păstrat și până cei doi călăi care însoțeau întotdeauna în Evul Mediu pe Regii Angliei: ei sunt reprezentați prin doi călăreți îmbrăcați în albastru închis, cu securea pe umeri, ce urmează ultimul pluton de Horse-Guards. În Camera Lorzilor, în sala de ședințe, luminile nu se aprind decât în momentul în care Regele intră în incintă, cu Coroana pe cap, fiindcă în vechime numai atunci se aduceau lumânările. După ce Regele se așează pe Tronul său, după ce Lorzii în robă roșie împodobită cu hermină și cu peruca pe cap s-au așezat și ei – un herald se duce să

cheme „Comunele". Tradiția vrea ca Comunele, ca să compenseze umilința ce li se impune, să nu dea imediată urmare invitației primite și să silească pe Rege și pe lorzi să aștepte un sfert de ceas. Când sosesc în fine în Camera Lorzilor, reprezentanții Comunelor, în ținută burgheză și fără perucă, sunt ținuți în picioare în fundul sălii, despărțiți de stranele lorzilor printr-o funie întinsă, dincolo de care n-au voie să treacă.

Deși drepturile Parlamentului (la început limitate la controlul cheltuielilor și la repartiția impunerilor) au evoluat cu vremurile, procedura dezbaterilor a rămas neschimbată în cursul veacurilor. Camera Lorzilor e prezidată de Cancelar iar a Comunelor de un Speaker („vorbitor" sau „orator") ales. Nici într-o Cameră nici în cealaltă nu există tribună, și lorzii ca și deputații vorbesc de la locul lor. Cum și unii și alții au dreptul să stea cu capul acoperit, cer cuvântul descoperindu-se și nu pot vorbi mai mult de zece minute, decât cu încuviințarea adunării respective. Îndată ce Cancelarul sau Speaker-ul dă cuiva cuvântul, întoarce un ceasornic cu nisip și cu utlimul grăunte scurs se închide și gura oratorului, fie și în mijlocul unei dezvoltări de idei începute. Numai primul ministru și șeful opoziției Majestății Sale[75] au dreptul să nu vorbească de la locul lor, și să vorbească cât vor. Primul ministru vorbește de la dreapta giganticei mese de stejar ce ocupă mijlocul sălii, în fiecare Cameră, masă pe care pe lângă o colecție de volume legate (legi și regulamente) și de „masa" Adunării, mai sunt două mari Casete în piele de marochin roșu. Casetele sunt goale, dar sunt „în principiu" destinate, cea din dreapta speakerului, Mesajelor Regale, și cea din stânga, proiectelor de legi. Primul ministru vorbește din dreptul casetei Mesajelor – șeful opoziției din dreptul casetei cu proiectele de legi, la colțul stâng al mesei cel mai depărtat de Speaker. Pentru votare se procedează în chipul cel mai ciudat: numărătoarea voturilor nu se face nici prin bile, nici prin ridicare de mâini sau prin apel nominal ci prin trecerea votanților în două înfundături, numite „lobby", amenajate la dreapta și la stânga scaunului Cancelarului[76] (pentru Camera Lorzilor) și Speakerului (pentru Camera Comunelor). După ce toți votanții au intrat într-unul din cele două „lobby", în cel din dreapta care înseamnă vot afirmativ și în cel din stânga consacrat votului negativ (lorzii și reprezentanții care vor să se abțină – ceea ce nu se prea

[75] Șeful partidului de opoziție cel mai numeros (ca reprezentanță în Cameră).

[76] Timp îndelungat, Cancelarul ședea pe un sac plin cu lână, simbolul prosperității industriei textile, cea mai de seamă în Anglia, pe vremurile în care mașinismul nu fusese încă inventat. Cu vremea însă, Cancelarul s-a mutat pe un jeț confortabil, dar sacul simbolic de lână a rămas, culcat între pupitrul prezidențial și masa legilor.

face – rămânând la locurile lor), un funcționar intră succesiv în cele două compartimente, numără pe cei prezenți și raportează rezultatul Președintelui care proclamă votul. Se poate întâmpla ca un deputat zăpăcit să se înșele de „lobby"; o asemenea eroare e însă considerată ca atât de gravă, încât s-au văzut cazuri în care deputatul care a greșit și-a dat imediat demisia din Cameră. O asemenea sancțiune nu e însă posibilă în Camera Lorzilor, căci membrii ei se pot abține câtva timp de a lua parte la ședințe[77], dar nu pot renunța la un mandat ereditar.

Și în nomenclatura Guvernului, respectul tradiției și al vechilor obiceiuri merge până dincolo de limitele rațiunii. Astfel „primul ministru" în Anglia e unul, și „Președintele Consiliului", altul. Postul de „Prime Minister" e de dată relativ recentă, el datează de la Walpole, din momentul în care Monarhia britanică a trecut într-adevăr de la regimul absolutist la cel parlamentar. Până sub ultimii Stuarts, Regele avea în mână toate firele executivului și „Președintele Consiliului" n-avea atribuții mai largi nici puteri mai mari decât ceilalți miniștrii și titulatura lui era justificată numai prin faptul că prezida ședințele miniștrilor, în lipsa Regelui. Înființându-se funcția nouă, în concepția timpului, de Șef al Guvernului răspunzător în fața Parlamentului, s-a lăsat intactă vechea funție de Președinte al Consiliului și s-a creat cea nouă de „Prime Minister". Se întâmplă adeseori azi, ca titlul de „Președinte al Consiliului" să fie atribuit unui element secundar din Cabinet, căci funcția nu mai are nici o însemnătate. Vechile portofolii și deținătorii lor și-au păstrat titulatura tradițională; numai Departamentele mai recent create se numesc Ministere și cei puși în fruntea lor miniștri. Astfel, ministrul de finanțe continuă să se numească Cancelarul Eșichierului, ministrul de externe — Șef al Foreign-Office-ului, ministrul marinei — Prim Lord al Amiralității[78], ministrul comerțului — Board of Trade, al instrucției — Board of Education etc. Dar în această privință lucrurile merg și mai departe: s-au conservat Ministere care nu mai au nici un rost: astfel Ministerul pentru Ducatul de Lancaster (reminiscență a războiului celor Două Roze), portofoliul cunoscut sub numele „Master of the Horse", al cărui anacronism e și mai tipic. Fusese creat după Restaurația Stuarților și cerut de Parlament în amintirea încercării Regelui Carol I să scape cu fuga de revoluție. Titularul postului de "Master of the Horse", avea în paza lui calul

[77] De obicei, lorzii nu sunt foarte asidui la ședințe: din mai bine de 600 nu sunt prezenți în ședințele ordinare mai mult de 2-300.

[78] Al doilea Șef al Amiralității e Șeful de Stat Major al Marinei. Comandantul superior al forțelor Vamale, poartă titlul de „Amiral al Mării".

Regelui, ca să poată împiedica orice tentativă eventuală de „evadare" a Suveranului! În situația de azi a Monarhiei britanice, un asemenea post nu-și mai are rostul. Dealtminteri, dacă un Rege al Angliei ar mai încerca să fugă, n-ar mai sări pe cal, ci în aeroplan!

Cu toate astea, un „Master of the Horse" (fără nici o autoritate asupra aeroplanelor!) face regulat parte din fiecare Minister.

O altă înaltă instituție își datorește și dânsa menținerea ei numai respectului tradițiilor și fidelității față de obiceiuri. E Consiliul Privat (*Privy Council*, titulatură în care „privy" se pronunță *privy*, iar nu *praivy*, tot în virtutea obișnuinței). Compus din vreo 300 de persoane, alese printre cei mai înalți demnitari ai Statului și printre cele mai de vază personalități ale țării, acest Consiliu și-a pierdut orice importanță de când atribuțiile lui au fost preluate de Parlament. În orice altă țară ar fi dispărut, ba chiar parlamentarismul triumfător ar fi cerut și obținut dizolvarea lui. În Anglia, el a rămas neatins, deși de fapt nu mai are nici un amestec în treburile publice, și nu se mai întrunește decât în circumstanțe extraordinare[79]. Sunt însă anumite categorii de decrete pe care Regele nu le poate semna, tot după tradiție, decât „în Consiliul său Privat".

Pentru evitarea acestor formalități inutile, dar fără jignirea obiceiurilor, Regele convoacă 3-4 membri din Consiliu, dintre prietenii săi, sau dintre demnitarii Curții, și semnătura dată în fața lor e considerată ca dată „in His Majesty's Privy Council"!

Tot pe temeiul atotputernicei tradiții, Regele nu semnează decretele decât după fraza frumos caligrafiată pe franțuzește: „C'est mon plaisir". Tot în puterea tradiției, deviza Ordinului Suprem al Jartierei a rămas pe franțuzește și ea: „Honi soit qui mal y pense"[80]. În schimb deviza Principilor de Wales (fii prim-născuți ai Regelui) „Ich dien" e împrumutată limbii germane.

Cine ar crede că tradițiile și privilegiile publice englezești sunt legate numai de respectul și de pietatea oamenilor față de foarte vechi obiceiuri, s-ar înșela. Sunt tradiții mai noi, și se crează altele întruna, în afară de orice regulă a rațiunii, în afară de orice „imperativ" al vremurilor, „pour le plaisir", s-ar putea spune. Iată două exemple. După bătăliile de la Malplaquet și de la Waterloo, Statul a dat ducilor de Marlborough și de Wellington în folosință câte un somptuos palat în vecinătatea Hyde-Parkului, lor și moștenitorilor lor. Aceștia nu pot însă conserva această folosință, dacă purtătorul

[79] De pildă pentru fixarea listei civile a Regelui, la începutul fiecărei Domnii, pentru aprobarea proiectului de lege ce urmează să fie supus Parlamentului.

[80] Probabil că tot în puterea tradiției primul cuvânt al devizei e ortografiat „honi" în loc de „honni".

titlului nu schimbă în fiecare an, la aniversarea ziselor victorii, un steguleț înfipt în peretele unuia din saloanele Castelului Regal de la Windsor! Steguletul ducilor de Marlborough e alb, cu stema Regilor Franței – al ducilor de Wellington, tricolor ca drapelele împăratului Napoleon! Am avut prilejul să admir aceste stegulețe simbolice și mi s-a șoptit că în preajma datelor fatale domnește o vie emoție în neamul iluștrilor beneficiari, de frică ca „Grațiile lor" să nu fie împiedicate, prin boală sau altcum, să-și îndeplinească ultima îndatorire ce le-a mai rămas ca o amintire dintr-un trecut glorios!

Puterea tradiției, care a păstrat Angliei aproape neatinse formele exterioare ale organizației de guvemământ, a pus o pecete și mai adâncă asupra sistemului de educație și de instrucție a tineretului. Conformându-se unui obicei secular, Statul, până acum câteva decenii, nu se amesteca și nu contribuia întru nimic la instrucția publică și la formarea cadrelor tehnice menite să îndrume țara pe așa-zisa cale a progresului. Învățământul primar a fost multă vreme lăsat pe seama Bisericii, iar mai târziu și pe a comunelor, după ce curentele anti-clericale și „neconformiste" au dobândit libertatea dreptului de învățământ. Școlile secundare, superioare (Universitățile) și speciale, întemeiate prin inițiativă particulară și întreținute prin propriile lor fonduri, n-au cunoscut nici ele multă vreme amestecul Statului, nici sprijinul lui material. Până la ultima treime a secolului al XIX-lea, țara cea mai civilizată a Europei, țara care de la Newton și până la Maxwell a dat științei capetele cele mai luminate, țara care, fără discuție, a fost decenii de-a rândul în fruntea progreselor tehnice și mecanice – a fost în același timp și țara cu mai puține școli superioare. Până și diploma de inginer, pe timpul instalării rețelei de *drum de fier* și a construcției giganticului pod peste Firth of Forth de lângă Edinburg, cea dintâi lucrare metalică de asemenea proporții – nu era decât un certificat de ucenicie eliberat de către un constructor înscris în breaslă, și pe singura lui răspundere, celor pe care îi inițiase în meserie. Inițiativa particulară, față de care a Statului nu reprezenta nimic, s-a acomodat perfect cu această stare de lucruri câtă vreme pe de o parte, valul de democrație n-a împins comunitatea, adică Statul, să-și ia răspunderile lui, iar pe de alta „tehnica" nu se complicase într-atât încât să ceară o pregătire mai substanțială pe care numai școlile speciale puteau să o asigure. Astfel s-au creat încetul cu încetul, în ultimii treizeci de ani ai secolului trecut, și într-acesta, școlile de Stat. Una din cele dintâi, a fost facultatea de medicină din Londra, transformată apoi în Universitate. Pe rând, s-au creat și alte Universități, și multe școli superioare speciale. Din acest punct de

vedere, Anglia este astăzi la înălțimea celorlalte țări „de cultură". Dar în Anglia tradiția veghează și obiceiurile se schimbă greu, așa încât învățământul de Stat n-a desființat pe cel particular, ci i s-a adaptat – completându-l. Învățământul primar a rămas pe seama comunelor, cel secundar în cea mai mare parte pe seama fundațiilor particulare[81]. Statul s-a preocupat aproape exclusiv de organizarea și dezvoltarea învățământului superior. Dar și pe acest teren, instituțiile vechi au rămas neatinse în activitatea și în prestigiul lor. Universitățile din Oxford și din Cambridge, cetăți neatinse ale „umanitarismului" medieval și-au conservat intacte nu numai strălucirea lor științifică seculară, dar întreaga lor organizație, moravurile și obiceiurile lor. Urmărind mai mult formarea caracterelor și dezvoltarea aptitudinilor indispensabile în luptele vieții decât „umplutura creierului" („le bourrage de crâne"), aceste două mari instituții au rămas și astăzi pepinierele de cetățeni cărora poporul britanic datorește în mare parte poziția preponderentă pe care a câștigat-o în lume. Aproape toți oamenii mari de Stat englezi, mai toți cei care au lăsat un nume în știință, marea majoritate a membrilor Parlamentului și a conducătorilor întreprinderilor mondiale din City, și-au câștigat brevetele de „master of arts" sau de „fellow" în faimoasele colegii de la Oxford și de la Cambridge. Cine nu a vizitat aceste „cetăți universitare" și monumentalele lor colegii, nepieritoare mărturii ale artei și ale inteligenței unui mare popor, nu-și poat închipui realitatea, pe singurul temei al vorbelor scrise. Și după cum monumentele s-au conservat în toată măreția lor, tot astfel, neatinse, s-au păstrat de patru, cinci și șase veacuri, tradițiile și obiceiurile, metodele și spiritul indisolubil legate de venerabilele ziduri.

Împărțirea vremii între carte și sporturi, ierarhia profesorilor și studenților, portul lor, relațiile studenților între ei și cu profesorii – aproape și programele de învățământ, nimic nu s-a schimbat în aceste vechi lăcașe. Până și obiceiurile pe care criticismul nostru modern nu le mai pricepe se mențin, sprijinite numai pe tradiție – dar tradiția în Anglia e mai tare ca orice. Astfel, în școlile de drept de la Temple In din Londra (căci sunt mai multe școli, sau cursuri, care formează un tot) – o foarte veche instituție și aceasta – tinerii, după ce-și termină studiile, nu sunt primiți în corpul avocaților decât după ce se supun unui concurs special ce ar provoca râsul oricui în afară de Anglia. Candidații, 14 la număr în fiecare serie, sunt așezați la o masă, și fiecare din ei trebuie să servească pe rând celorlalți 13, câte

[81] Colegiile de la Eton, de la Harrow, de la Rugby etc. sunt și azi cele mai reputate și căutate instituții de învățământ secundar, și și-au conservat toate tradițiile și obiceiurile lor.

unul din cele 14 feluri pregătite. Dacă candidatul nu a servit pe al 13-lea camarad înainte ca primul să fi terminat să mănânce, e respins – și trebuie să reînceapă examenul cu altă serie! În aceeași sală, la altă masă, stă juriul examinator compus din 6 profesori. Candidatul respins oferă juriului șase sticle de vin, și câte un pahar e golit în sănătatea lui!

Numai în asemenea atmosferă, numai într-o asemenea „emprise" a tradiției, se pot pricepe obiceiurile – dintre care unele adevărate bazaconii, dar pe care londonezii le numesc privilegii – ce s-au păstrat neschimbate în jurul acestei prestigioase City of London, fără pereche în lumea întreagă, căci City[82] e nu numai o entitate politică și administrativă dar pe deasupra și o entitate morală, de o covârșitoare influență asupra întregii rase anglo-saxone. În fruntea City-ului e Lord Mayorul, ales pe un an de „ghilde", și instalat cu mare pompă în Guildhall. Locuința lui oficială e într-un arătos palat (refăcut în secolul al XVIII-lea) așezat în fața Băncii Angliei și a Bursei, în cel mai animat răscruci al imensului oraș și cunoscut sub numele de Mansion House. În fapt, mai nici un lord Mayor nu se mută pentru un an, cu atât mai mult, cu cât toți sunt oameni bogați cu locuințe proprii și luxoase, așa că Mansion House e mai mult folosit pentru primiri și pentru mese. O bună parte e ocupată și de birourile Lord Mayorului, care își are acolo cabinetul său de lucru.

Ghildele (sau breslele), odinioară numeroase, s-au redus la vreo treizeci și ceva, de la proclamarea libertății comerțului. Cele care au rămas, sunt bogate, au localul lor propriu și s-au transformat într-un fel de cluburi, de multe ori foarte luxoase și în care se pătrunde cu greu, căci candidații fără drepturi ereditare sunt supuși unui sabotaj. Nemaiavând nici o autoritate asupra breslelor, singura rațiune de existență a ghildelor, în afară de alegerea Lord-Mayorului, e administrarea considerabilelor lor averi. Sunt ghilde care posedă adevărate latifundii, care au sute de mii de livre venit. Cea mai mare parte din aceste venituri merg la opere de binefacere: se întrețin spitale și școli.

Fiecare ghildă își are privilegiile sale, privilegii ce nu jignesc pe nimeni și umplu de bucurie și de mândrie pe membrii ei. Unul din cele mai nostime aparține ghildei negustorilor de vin și consistă în dreptul de a poseda lebede pe Tamisa. În principiu lebedele de pe Tamisa aparțin Coroanei, și nici un particular nu poate face

[82] Limitele City-ului nu mai sunt astăzi „palpabile" în imensa metropolă. Trecătorul nu-și mai dă seama că a intrat în City decât printr-o ușoară deosebire a uniformei sergenților de oraș, de o culoare cafenie închisă, pe când în celelalte cartiere ale orașului sunt negre și prin forma reverberelor, deosebită și ea.

concurență Regelui în această privință. Sub Henric al VIII-lea Coroana având nevoie de parale (o tradiție veche și aceasta!), ghilda negustorilor de vin „a subscris", cum s-ar zice azi, în condiții cât se poate de favorabile împrumutul cerut de Majestatea Sa. Încântat, Regele a întrebat pe conducătorii ghildei dacă n-ar avea o dorință de îndeplinit. Vanitoșii burghezi au cerut dreptul de a avea și ei lebedele lor, pe Tamisa, alături de ale Suveranului. Dreptul a fost acordat, și de atunci ghilda n-a încetat să-și exercite și să-și apere prețiosul privilegiu. Poate că în vremurile actuale Coroana ar fi mai puțin intransigentă și ar îngădui proprietarilor de „cottage" de pe malurile Tamisei superioare să-și alinte propriile lor lebede: dar nu permite ghilda, căci nu glumește cu privilegiile ei. În fiecare primăvară lebedele sunt numărate, controlate și însemnate cu un inel de aramă la picior, inel ce poartă gravate armele Coroanei sau pe ale ghildei! Negustorii de vin ar renunța mai ușor la vestitele lor provizii de vin de Porto – fala lor – decât la un privilegiu pe care-l împart cu Regele Angliei, împărat al Indiilor, al Dominioanelor și al Posesiunilor de peste Mări, Apărător al Credinței – și al lebedelor!

În vizita pe care am făcut-o lui Runciman, la Board of Trade, am dat peste un alt privilegiu de ghildă, care dovedește și mai bine cât de adânc e respectul tradițiilor în Anglia. În cabinetul ministrului comerțului am zărit un imens fotoliu poleit căptușit cu postav roșu. Vechimea și luxul lui nu se potriveau cu mobila dimprejur, și un cordon roșu și el întins între brațele sale indica că era scos din uzul comun. Intrigat, am întrebat pe Runciman despre rostul lui și am aflat astfel că la o anumită dată, președintele ghildei giuvaergiilor (orfevres) se așeza într-însul și proclama pe tot cursul anului valoarea livrei în aur! Fără nici un prejudiciu dealtminteri pentru hotărârea Băncii Angliei!

Lord Mayorul, asistat de Consiliul Aldermenilor, e stăpân absolut peste City. Teoretic, chiar autoritatea Regelui încetează acolo unde începe a lui. Ca să măgulească amor-propriul burgheziei londoneze (și să o poată tunde mai lesne, la ocazie), Regii Angliei au primit jocul acestei autonomii care s-a menținut până în zilele de azi, fără să supere pe nimeni. Astfel, până azi, Regele nu poate pătrunde în City fără permisiunea Lord Mayorului. De câte ori nevoia îl silește să o facă, Lord Mayorul prevenit întinde un lanț de-a curmezișul Fleet-Street-ului, la intrarea în City, – lanț în fața căruia trăsura sau automobilul regal se oprește. Un alderman, în medievalul său costum, întreabă cu glas tare: „Cine dorește să intre în City?" Și de cealaltă parte, un alt glas răspunde: „E Regele Angliei, care dorește să

viziteze City, în bună pace!" — „Să intre Regele Angliei!" pronunță sentențios Aldermanul, și dă ordin să se ridice lanțul. Cu timpul, mica scenă de operetă a fost suprimată pentru marile ceremonii de Stat în care Regele și Familia Regală pot ajunge, cu alaiul lor, până la Catedrala Sfântului Paul, fără să se lovească de nici un lanț. De asemenea și pentru cursele banale, când Regele trece în fundul automobilului său, fără să fie băgat în seamă. Lanțul se întinde numai din când în când, cât trebuie pentru ca privilegiul să rămână în picioare și „drepturile" Lord Mayorului respectate.

E probabil că pentru respectarea acestor drepturi prizonierii erau îmbarcați în Westminster și duși pe apă, pe Tamisa, la Tower, pe vremea în care această sinistră fortăreață era încă o pușcărie de Stat, Regele personal trebuia să comunice în scris, în fiecare zi, Lord Mayorului „cuvântul de ordine" pentru intrarea în Tower. Deși Tower-ul s-a transformat demult într-un muzeu, deși zidurile lui nu mai păzesc nici prizonieri nici secrete de Stat, Regii Angliei continuă să dea zilnic, „cuvântul de ordine" și să-l comunice Lord Mayorului. În ultimii ani ai Domniei Reginei Victoria, cei din jurul ei, ca să scutească pe bătrâna doamnă de o plictiseală inutilă, și-au permis să transmită Lord Mayorului „cuvântul de ordine" sub semnătura unui secretar. A fost un adevărat scandal! Lord Mayorul a protestat cu toată energia – avea dreptul la semnătura zilnică a Reginei, și semnătura zilnică trebuia să i se dea! City nu putea renunța la nici unul din intangibilele sale privilegii! S-a negociat chestiunea luni de zile – căci se încăpățânaseră și Curtea și Guvernul – și după lungi negocieri, și după nesfârșite consultații juridice, s-a ajuns în fine la un compromis: Regina să comunice într-o singură dată 30 sau 31 de „cuvinte de ordine", dând astfel o singură semnătură pe lună! Această modificare a rămas valabilă și sub succesorii Reginei Victoria. În cabinetul de lucru al Lord Mayorului, într-o casă de fier specială, se păstrează cu sfințenie lista „cuvintelor" semnată de Rege. Cu prilejul vizitei pe care i-am facut-o, Lord Mayorul mi-a deschis misterioasa casă și mi-a arătat cu mândrie lista lunii în curs; o serie de cuvinte unul sub altul – care nu serveau la nimic – și dedesubtul lor semnătura autografă a Suveranului, George R. I.

În rivalitatea cu Regele, pe bucățica lui de pământ, era natural ca Lord Mayorul să se înconjoare de toate formele Majestății. Nici una din ele nu s-a pierdut în cursul vremurilor. Adăpostit ca și Regele într-un măreț palat, vremelnicul suveran nu apare în public decât în ținută medievală împodobită cu aur la toate cusăturile; nu iese decât în caleașcă cu patru cai înaintași și cu doi lachei împănați la

spate, nu păşeşte decât precedat de cei doi feleitari ai Guildhall-ului, cu „masele" (enorme măciuci poleite) la umăr. După instalarea lui – în care Guvernul nu are nici un amestec – Regele şi miniştrii îl sărbătoresc într-un banchet la Guildhall, banchet la care dânsul ocupă locul de onoare, după Rege. Când dă o masă la Mansion House, fie şi un simplu dejun în jachetă, după ultimul fel, ridică paharul – nu în sănătatea Regelui sau a oaspelui pe care-l primeşte, ci în cinstea soţiei sale „the Lady Mayoress"! În fine – poate intra oricând la Rege, fără să ceară audienţă prealabilă – ceea ce, date fiind moravurile engleze, e culmea prepotenţei!

În această atmosferă de hieratic tradiţionalism, am fost primit la Mansion House de un mic burghez şi de nevastă-sa, femeie simplă şi fără nici o pretenţie – pereche de negustori ce nu se încadra câtuşi de puţin în fastul care o înconjura. Lord Mayorul, exemplar fabricat nu cu duzina ci cu toptanul, căruia i-aş fi uitat până şi numele dacă nu mi l-aş fi notat, ne-a primit cu o cordialitate mută. Nu vorbea decât englezeşte, sau mai bine zis nu vorbea deloc, aşa încât tot timpul mesei zarul conversaţiei a fost în mâinile lui Titulescu şi în ale mele. Din vina mea s-a vorbit mai mult pe franţuzeşte, şi Lord Mayorul s-a mărginit să ne asculte cu o mutră apoplectică dar surâzătoare şi plină de admiraţie pentru volubilitatea lui Titulescu. Titulescu, pe care nevastă-sa abia izbutise să-l scoale din pat, sosise în întârziere ca de obicei. Când a dat cu ochii de Dobrescu, am crezut că-l lovesc pandalele, căci fusese invitat şi aici, fără intervenţia sa. „Mă, eu plec, eu nu stau aici cu omul ăsta!" — „Stai, mă, locului că te plesnesc!", i-am şoptit cu prietenie la ureche. Atât ar mai fi lipsit „pentru bunul renume al României", să ne facă nebunul un scandal! În fine s-a mai liniştit, şi la masă şi-a revenit cu totul în fire constatând că Lord Mayorul, urmând cine ştie ce inspiraţie protocolară, aşezase pe Dobrescu în urma tuturor. La sfârşitul mesei, s-a sculat Lord Mayorul şi a ridicat paharul său în sănătatea Mayoresei: au fost primele cuvinte pe care le-a pronunţat. M-am ridicat şi eu (mă învăţase Titulescu) şi am golit paharul în două timpuri: întâi în cinstea Lord Mayorului şi apoi în cinstea graţioasei Sale Majestăţi George al V-lea. După care Lord Mayorul s-a sculat din nou şi a toastat întâi pentru Regele României şi în al doilea rând şi pe rând pentru mine, pentru Titulescu şi pentru „Lord Mayorul Bucureştilor". Când s-a văzut Dobrescu înălţat deodată la rangul de lord şi de maior, s-a roşit ca un rac de emoţie şi şi-a blestemat tinereţile, fiindcă nu învăţase englezeşte şi a fost astfel nevoit, pentru prima dată în viaţa lui să-şi înghită un discurs. După dejun, Lord Mayorul ne-a

arătat documentele cu „cuvintele de ordine" despre care am vorbit deja, câteva obiecte preţioase – vechi amintiri din viaţa municipală a City-ului – şi sub influenţa unui strălucit vin de Porto (mândria Guildhallului) şi-a mai dezlegat limba. Ora despărţirii sunase însă, şi am părăsit cu mai multă părere de rău Mansions House decât pe domnul Lord Mayor şi pe dama sa.

Am mai găsit la Londra un vechi prieten de la Viena, pe Raul Regis Oliveira. Ne cunoscusem neînsemnaţi secretari de Legaţie, dusesem împreună o viaţă de intimă camaraderie, nu ne mai văzusem de 22 de ani, şi ne regăseam acum, el, Ambasador al Braziliei, eu, ministru învechit în ham. Revederea n-a fost fără emoţie; câte lucruri se schimbaseră pe faţa pământului! Vremea ne albise la amândoi tâmplele, şi ne simţeam şi unul şi altul oameni noi în faţa unei lumi noi! Trecutul, deşi nu era atât de îndepărtat, ne părea înfundat cu veacuri în negura vremurilor. Războiul, cu intensitatea senzaţiilor sale, cu toate prefacerile care l-au urmat, apăsa asupra amintirilor noastre. Ne întrebam unul pe altul: „Îţi aduci aminte?" şi ni se părea că depănăm firul unei vieţi anterioare, sfârşite demult. Regis nu mai era tânărul irezistibil, după care alergau toate vienezele blonde, amantul pe rând afişat al unei Nora Fugger sau al unei Betka Potocka, „der blaue Affe" al domnişoarelor corpului de balet, ci un domn simandicos „avec de beaux restes", conştient de situaţia sa. Cât despre mine, nu m-am uitat niciodată în oglindă, de teamă să nu mă întristez...

Prietenul Regis se însurase (o aflasem din depărtare) cu o braziliancă frumoasă şi simpatică, şi avea o fată Silvia, de vreo 16-17 ani, şi mai frumoasă decât mumă-sa şi după care Ion Lahovari şi Alexandru Zamfirescu şi-au pierdut capul... Şi Regis şi nevastă-sa au fost de o extremă gentileţe pentru noi, ne-au poftit la un suculent dejun în eleganta lor Ambasadă din Grosvenor Street mobilată şi aranjată cu impecabilul gust pe care Raul Regis de Oliveira l-a dovedit toată viaţa. Ne-a poftit fără Titulescu – uf! – şi am petrecut în casa lui câteva ceasuri minunate, departe de grijile momentului. Am avut atâtea să ne povestim din trecut!

Trecutul e plin de mister, chiar când e recent de tot. Căutând prin dosarele mele date relative la Sardanapalica serbare pe care ne-a oferit-o Titulescu, am căzut „en arret", precum câinele în faţa prepeliţei, înaintea următoarei tăieturi de gazetă:

„Luncheon

The Foreign Secretary

Sir John Simon, Secretary of State for Foreign Affairs, gave a

luncheon yesterday in honour of his Excellency M. Constantin Argetoiano, Rumanian Minister of Finance, to wich the following guests were invited: the Rumanian Minister, the Chancellor of the Exchequer, the President of Board of Trade, sir Auckland Geddes, the Hon. Alexander Schaw, Sir Herbert Gibson, Sir Robert Vansittart Sir Robert Kindersley, Sir Frederick Leith Ross, Major Walter Elliot M.P.[83], Mr. Anthony Eden M.P., and Mr. R.G. Leigh."

De fapt, nu rămăsesem ca tâmpit în fața fițuicii, ci în fața gloriosului nume al domnului Anthony Eden. Cum? Avusesem deosebitul noroc să strâng mâna celui mai ilustru diplomat „in spe" al Europei, după Titulescu, să-l văd în came și în oase, să-l pipăi, să mănânc cu el, fără ca să fi rămas cea mai mică urmă în memoria mea? Era de necrezut, și totuși era așa. De mai bine de trei ani[84] de când ne pisează din fruntea Foreign-Office-ului, cu searbede declarații, cu searbede declarații, cu searbede discursuri și cu o și mai searbădă politică, nici o clipă nu am fost conștient de cinstea pe care soarta mi-o hărăzise. Am trecut alături de geniu, fără să-mi dau seama. Faptul că geniul fusese plasat în coada mesei, ar putea fi o circumstanță atenuantă, dar refuz să o invoc și-mi acopăr capul cu cenușă. Deși acoperit cu cenușă, îndrăznesc totuși să-l ridic căci voi putea povesti de acum înainte nepoților și strănepoților mei, cu mândrie: am cunoscut pe marele Anthony Eden pe când era încă simplu P.M. sau M.P. și coadă de masă!

Nimic nu poate fi mai dureros pentru cineva cu pretenții de inteligență decât să treacă ca prostul pe lângă oamenii însemnați cu pecetea unei excepționale superiorități intelectuale. Am suferit această umilință de trei ori, în cursul vieții mele. În afară de Mr. Anthony Eden M.P., despre prezența căruia nici nu mi-am dat seama, m-am mai înșelat și asupra altor doi bărbați geniali, asupra lui Sazonov și a lui Jagow. Pe amândoi i-am cunoscut la Roma. Mărunțel, jerpelit, cu o barbă blondă mâncată de molii, Sazonov era secretarul Legației rusești pe lângă Sfântul Scaun. Dacă n-ar fi vândut lumânările, duminica și în zilele de praznic, la Capela Rusească și dacă n-ar fi avut o nevastă frumoasă și arătoasă (sora lui Stolypin), n-ar fi știut nimeni de el. Șeful lui, Ciaricof (un geniu și el, dar pe care-l recunoscusem cu toți) îl considera de sus cu dispreț. Dl. von Jagow, consilier la Ambasada germană, cam tremura din cap și bâlbâia. Înainte să sosească la Roma colegii lui ne-au prevenit că suferise în tinerețe de o teribilă febră tifoidă de pe

[83] M.P. = membru al Parlamentului.
[84] Scris în 12 iulie 1937.

urma căreia rămăsese puțin paralizat și cam tâmpit. L-am primit toți cu indulgență și cu o nemărginită indiferență. Care ne-a fost însă surprinderea, câțiva ani mai târziu, să vedem pe Sazonov ministru de externe în Rusia și pe Jagow dito în Germania. Țârcovnicul și blegul de la Roma au hotărât soarta Europei – și a lumii – în iulie 1914! Cazul lui Anthony Eden M.P. dovedește că „geniul" înfrânge toate obstacolele și răzbește chiar sub regimurile democratice, nu numai sub cele autocratice.

Ca să nu părăsim oamenii geniali, să ne întoarcem la Titulescu. Toate mesele și primirile ce ni s-au dat la Londra au fost floare la ureche pe lângă marea recepție dată de dânsul în cinstea mea, la hotel Ritz, în seara de 20 ianuarie, adică a treia zi după sosirea noastră ca să ne ia văzul. Dar fiindcă nu ni l-a luat, sfârșesc cu ea capitolul amintirilor mele de la Londra, în loc să le încep cum s-ar fi cuvenit în ordinea cronologică. Că nu ni l-a luat, dovedește că am fost oameni tari de îngeri și că am putut rezista, căci nebunul a făcut tot ce i-a stat în putință ca să ne arate „cine e el", și mărturisesc că a reușit. A fost o primire ca din povești, o noapte suplimentară adăugată celor o mie și una ale lui Harun Al Rașid. Întreg parterul hotelului Ritz, evacuat de străini la ora 9, cu saloanele cu hall-urile și cu sălile lui de mâncare, minunat împodobite cu flori și artistic luminate – formau un cadru feeric pentru elita societății londoneze, ce fusese mobilizată. Din cele 1.000 de invitații lansate, au răspuns la apel mai bine de două treimi. De la miniștri și ambasadori până la marii îndrumători din City, de la ducese și de la miliardarele americane până la vedetele burgheze dar cu nume răsunător, de la cei mai înalți demnitari ai Coroanei și ai Imperiului până la scriitorii, la publiciștii și la artiștii cu renume – toate straturile „de sus" au fost reprezentate. Numai numele persoanelor cunoscute și prezente la această serbare, adevărat eveniment în analele mondene ale Londrei, a umplut a doua zi în *Times* o coloană întreagă. Cât era de mare localul, în saloane ca și în hall-uri a fost îmbulzeală. Aspectul acestei mulțimi era destul de interesant. Bărbați frumoși, mulți – femei mai puține. Unele din ele extrem de elegante, mai ales americancele, dar foarte puține, altele în toalete ineverosimile, de neînchipuit într-un mediu rafinat – direct ridicole. Îmi reamintesc o apariție acoperită de foi de viță și de puf alb, ca o inconsolabilă sarma scăpată din talerul cu iaurt o cucoană, cam coaptă, era numai pene de struț – alta numai ghirlande de trandafiri de hârtie. Foarte multe toalete perimate, pe modelele anilor trecuți. Era și o „lady" foarte cunoscută dar cam paralizată, care a venit într-un cărucior: un indian cu turban

alb și cu haină de mătase o împingea din salon în salon și toată lumea o felicita „pentru buna ei mină". Impresionante erau sculele cucoanelor; în lunga mea carieră diplomatică am văzut recepții mai cu moț – dar o asemenea exhibiție de giuvaericale mai rar. Briliantele și nestematele sclipeau din nenorocire mai toate pe gâturi de girafă și pe umeri pe pergament. Domnii purtau cordoane (modă care a fost introdusă sub Regele Carol al II-lea și la București, într-un acces de anglomanie), sau cel puțin decorații.

În sala mare a restaurantului, tineri și bătrâni țopăiau în ritmul unei excelente orchestre, iar în trei saloane consecutive, un supeu permanent era servit în picioare sau la mese mici, cu un „menu" de 25 de feluri reci și calde, unele mai bune decît altele. De când sunt n-am văzut un bufet de o asemenea calitate și de o asemenea abundență. A doua zi am aflat prin băieți, că supeul și șampania – care cursese șiroaie, au costat 1.000 de livre.

Serbarea a fost precedată de o masă de 60 de tacâmuri. Printre oaspeți, pe lângă sir John și lady Simon, Neville Chamberlain, lord Hailsham (ministrul de război) și prietenii mei Regis de Oliviero am mai regăsit și perechea van Swinderen. Van Swinderen, ministrul Olandei, fusese pe vremuri la București, și-l cunoscusem bine. Din Londra, regreta România (ce nu se vede pe lumea asta?) și a fost încântat să ne revadă ca să ne vorbească de Mița Filipescu, care-i lăsase o dungă pe inimă. Masa a fost formidabilă și ea, mai ales vinurile, și o „fină" adusă dinadins din Paris, într-un geamantan, de Alecu Zamfirescu. Din nefericire, căci amicul Titulescu s-a terchelit de tot[85]. Cât a ținut masa s-a ținut perfect. Talleyrandul de Tirchilești, a tranșat câteva probleme internaționale, a pus Europa la cale, a oferit flori cucoanelor și a rânjit cu grație miniștrilor. După masă, s-a menținut cât a putut să zacă lăfăit într-un jeț, și să soarbă cafea tare. Dezastrul a început cu sosirea invitaților la recepție, căci a trebuit să stea în picioare și să primească lumea la intrarea hall-ului, pe măsură ce „aboyeur-ul" anunța mosafirii unul după altul – după obiceiul englezesc. „Vino, mă, să stai lângă mine, că e în cinstea ta, să te prezint, mă!" Un punt și un răgăit. Proptit când de mine, când de doamna Titulescu, bietul om își cam pierdea echilibrul și se încorda cu greu: „Nu mai pot mă, sunt bolnav! Mi-e rău!" Fața i se schimbase; din galbenă-pământie, culoarea ei normală, trecuse în verde-Gorgonzola și nădușeala îi curgea șiroaie pe obraz. După

[85] Titulescu e un mâncăcios fără seamăn, și îi place să-și ude gâtul cu un vin bun și să sfârșească cu o „fină" de calitate. Are la Paris, ascuns nu știu unde, un prețios depozit de vinuri și de coniacuri. Îmi aduc aminte de o masă luată cu dânsul la restaurantul Laperouse, la Paris: în doi, am mâncat și am băut de 875 de franci!

20 de minute n-a mai putut rezista, s-a prăbușit pe un fotoliu în spatele lui și privind cu disperare spre mine mi-a șoptit: „Nu mai pot, mă, sunt bolnav, mi-e rău de tot!" — „Nu ești bolnav, ești beat! Hai sus!" Îmi era frică să nu înceapă să verse în fața musafirilor. L-am umflat de un braț și Ciotori de celălalt, am lăsat pe d-na Titulescu să primească oaspeții și ne-am îndreptat spre ascensor. Nevastă-mea, băieții de la Legație și ai mei, au explicat celor de prin prejur că, din cauza „surmenării", Titulescu s-a simțit rău și a trebuit să se pună în pat. Cunoscut de toți ca jumătate mortăciune, nimeni nu s-a mirat și fie că s-au prefăcut sau nu, toți au crezut în realitatea „subitei indispoziții" și aparențele au fost salvate. Cum am ajuns sus, și-a dat drumul, s-a ușurat și Ciotori l-a pus în pat. Se uita la mine cu ochii scurși și duioși, de-mi era milă de el! — „Sunt mort, mă!" — „Nu ești mort. Ești beat mort, asta ești! Știi că ești slab, ce dracului, de ce nu te-ai ferit de pahar?" S-a uitat lung la mine și a început să plângă. — „Stai liniștit și dormi!" I-am pus o compresă rece pe frunte, am lăsat pe Ciotori de pază, și m-am coborât lângă doamna Titulescu, care continua să strângă mâinile, cu surâsul pe buze. — „Ce face?" — „Bine. N-ai nici o grijă." Admirabilă femeie, bună, inteligentă și frumoasă! Darul de adaptare al femeii române întrece toate așteptările. În acea seară, în mijlocul „pairesselor" și aristocratelor de „sânge albastru" – „la plus grande dame", cea mai cucoană, era fără îndoială fata lui Burcă, arendașul nespălat din Teleorman. Cât am trăit alături de dânsa, la Londra, nu s-a desmințit un moment, n-a dat o dată greș. De o sobră distincție, simplă și fără pretenții, deși ar fi avut dreptul să pretindă mult, vedea în Titulescu un fenomen patologic cu porniri geniale, nu se impresiona de urletele și de năzbâtiile lui și se mulțumea cu satisfacțiile de amor propriu pe care i le procura. Ca Sfinxul impenetrabil pe marginea pustiului, lăsa să treacă peste dânsa pacostea „Hamșinului" fără ca valurile de nisip, purtate de vijelie, să-i tulbure armonia liniștită a liniilor și a firii. Infirmieră, în toată puterea cuvântului, își îngrijea și își răsfăța tovarășul vieții, ca pe un copil bolnav și îmbătrânit. Lumea îi pusese în spinare – vorba vine – pe Savel Rădulescu, dar lumea e rea. Și apoi unde ar fi fost rău? N-avea și biata muiere dreptul să găsească în anticameră ceea ce în zadar ar fi căutat în camera conjugală?

Cele câteva clipe de emoție provocate prin „subita indispoziție" a fenomenului trecuse, serata a continuat, pe deplin reușită, grație tactului, amabilității și artei doamnei Titulescu de a grupa elementele simpatice și de a înseninа atmosfera tulburată. A ajutat-o mult și soția mea, foarte pricepută și dânsa în cele lumești. Pot zice fără

nici o părtinire că în acea seară, cele două reprezentante ale „sexului" românesc au făcut marț coconetul englezesc. Personalitățile care coborâseră din ramă s-au retras pe la ora 1, iar tineretul a continuat să țopăie până după ora 3 dimineața. Serata a avut ca urmare un incident amuzant. Ambasadorul Germaniei, Neurath[86], a pierdut în învălmășeală placa ordinului italian al Sfinților Mauriciu și Lazăr, dar nu și-a dat seama decât acasă; a telefonat portarului, și cum acesta n-a găsit-o deși a răscolit toate saloanele, a făcut un nemaipomenit scandal și a tratat Ritzul de speluncă. Placa fusese găsită și adunată de nevastă-mea, care mi-a adus-o sus (căci eu mă retrăsesem odată cu baccelele), în ideea că poate aș fi pierdut-o eu. Cum nu era cazul, am remis-o a doua zi portarului, care mi-a povestit scena din ajun, la telefon. Se vede că Direcția hotelului, care înghițise greu înjurăturile neamțului – englezii nu sunt obișnuiți cu asemenea moravuri – a comunicat Ambasadei numele celui care adunase placa. Neurath care se simțea probabil jenat de ieșirea lui violentă a venit să-mi mulțumească pentru un fleac care nu merita nici o atenție. Cu acest prilej am stat de vorbă cu dânsul, și am făcut astfel cunoștință mai de aproape și a acestei viitoare vedete diplomatice; fără să-mi dau nici de data asta seama de cariera ce-i sta înainte. Dacă aș fi știut că vorbesc cu ministrul de externe al viitorului regim hitlerist, i-aș fi vorbit altfel.

Titulescu s-a sculat a doua zi cu capul greu, ca după chef, dar sănătos tun. Pedeapsa lui a fost, că la fiecare vizită pe care am făcut-o împreună, prima întrebare ce i se punea era: „Comment va votre santé? Vous sentez-vous mieux?" Titulescu înnebunea – literalmente, și urla în fața interlocutorului său speriat și mirat de efectul solicitudinii sale: „Mais je me porte comme le Pont Neuf. Est ce que j'ai l'air d'un moribond?" Așa încât la urma urmelor, „oalele sparte" le-au plătit și alții, nu numai domnul cu „ciupeala".

Printr-o socoteală sumară, mi-am dat seama că cu minunata serbare și cu cele trei mese pe care mi le-a dat Titulescu trebuie să fi cheltuit peste două milioane de lei, după cursul livrei în acele vremuri. Ca ministru de finanțe care da din colț în colț, îmi venea rău. Nu numai că nu-i cerusem manifestări pe atât de costisitoare pe cât de inutile, dar nici nu mă consultase, asupra, oportunității lor – nici măcar nu mă prevenise asupra intențiilor sale. Știam cât era plătit și mai știam cât era de înfundat în datorii cu câțiva ani înainte; am crezut de datoria mea să înghit un hap amar și să-i viu în ajutor. Cunoșteam sentimentele lui reale pentru mine și nu-mi convenea,

[86] Ajuns mai târziu ministru de externe și apoi protector la Praga.

odată plecat, să mă înjure și să mă acuze că-l ruinasem. I-am propus prin urmare să contribui cu o bună parte, din fondurile de dispoziție ale Guvernului, la cheltuielile neprevăzute pe care vizita mea i le pricinuise. La primele cuvinte, am crezut că-mi sare în cap, și a început să țipe: „Nici un ban! Te-am întrebat eu dacă-ți convine sau nu să te primesc cum te-am primit? Așa am vrut eu! Așa îmi primesc eu prietenii(!!!)! Dacă-ți place sau nu e tot una! Așa îmi place mie! Te rog să nu-mi mai vorbești de bani; nu vreau un gologan, nici de la tine, nici de la Guvern!" Abia am putut să-l liniștesc: juca teatru. Calicia mea profesională a fost încântată: făcusem gestul necesar, și nu mă costase – adică nu costase Statul – nimic! Dar mi-am pus întrebarea: de unde? E o întrebare pe care nu mi-aș fi pus-o mai târziu, după ce am fost pus la curent cu „metodele sale", la fiecare trecere prin Ministerul de Externe. Probabil că arunca pe fereastră fărâmiturile rămase de pe urma Ministeriatului său din 1927-1928.

Cu ajutorul lui Dumnezeu, toate merseseră bine între noi, până în ajunul plecării mele. În acea zi era să se strice cărțul. Dădusem întâlnire lui Stead, pe care nu-l mai văzusem de la Viena, Stead era complet înfeudat „sistemului" lui Titulescu, dar fiindcă era un filo-român notoriu, nu puteam să nu stau de vorbă cu dânsul. O ultimă conversație cu Gardner de la Oversea's Bank, în chestiunea suspendării amortizărilor, reținându-mă peste ora fixată lui Stead, au sosit peste dânsul dr. Paul Einzing (de la *Financial News*) un neamț metamorfozat în englez, și foarte deștept, profesorul M. Gerothwohl (care scria în *Daily Telegraph* despre politica exterioară), Kennedy (de la *Times*)[87] și Johnson de la *Morning Post*. Nu știu dacă Stead a raportat lui Titulescu prezența în anticamera mea a acestor gazetari „neagreați", sau dacă a fost Medge, vechiul nostru prieten Medge, care venise și el, nu să mă intervieveze, ci să-mi ceară sporirea subvenției pe care Ministerul de Externe i-o plătea pentru servicii foarte problematice, căci se pusese la Londra în slujba lui Titulescu, iar nu în a Regelui sau a Statului. Prevenit de unul din doi, Titulescu a așteptat până a plecat cel din urmă gazetar – pusese pe Ciotori să pândească, cum a aflat despre prezența lor – și a intrat la mine ca o vijelie, țipând și scuipând. „De ce ai primit pe oamenii ăștia? Nu ți-am spus să nu primești gazetari fără să știu eu? Vrei să-mi strici toate rosturile mele? Nu mai pot, nu mai pot! Toată lumea e contra mea! N-ai dreptul să te pui de-a curmezișul politicii mele!"[88]. Mă găsise

[87] Kennedy era fiul fostului ministru de la București. Mama sa era născută Principesă Caetani. Băiat conștiincios și cu mâinile curate.

[88] Nu mă pusesem de-a curmezișul nici unei politici. Vorbisem, cu toți gazetarii numai despre Rege, de acțiunea lui, de bunele sale intenții. Era minimul ce puteam face în situația în care mă aflam.

într-un moment rău. Eram obosit de atâtea vizite și n-am mai putut să mă stăpânesc. Abuzând de politețea și de indulgența mea față de el, puțoiul își luase aere de Cezar și-mi vorbea de sus. M-am uitat lung la el, și nu i-am spus decât trei cuvinte: „Hai sictir! Ieși afară!" A încremenit pe loc, cu gura căscată. „N-ai înțeles? Ieși afară!" Și cum tot nu înțelegea, l-am luat de umăr, l-am scos din odaie și am închis ușa cu cheia, îmi era frică să nu se întoarcă – dar n-a încercat. Am mai primit pe Kessler (de la Roxal Dutch), am făcut o baie și m-am îmbrăcat pentru masă, căci eram poftiți de Jan Massarik, ministrul cehoslovac la Londra și fiul marelui om.

Revenindu-mi în fire, am regretat incidentul și mai ales lipsa mea de stăpânire. Înainte de a sosi la Londra îmi impusesem ca o strictă linie de conduită cea mai desăvârșită neutralitate în raporturile mele cu Titulescu. Să dau pe față tot ce aflasem și să-i cer socoteală de criminala lui acțiune, și de fățărnicia lui, ar fi însemnat să ne dăm în spectacol în fața străinilor, ceea ce era inadmisibil. Mai iute aș fi renunțat la Londra. Am preferat să amân răfuiala pentru o vreme mai prielnică și să mă fac că nu știu nimic din toate uneltirile lui. Mă ținusem bine, și iată că la spartul târgului era să izbucnesc și să-mi dau în petec. Mai erau cele două milioane care nu-mi ieșeau din cap și mi-a fost rușine de violența cu care am răsplătit atâta cheltuială făcută pentru mine. Am ieșit din baie răcorit, calmat și hotărât să dreg lucrurile, chiar dacă ar fi trebuit să merg până la scuze. Mă îmbrăcam, îmi băteam capul cum să mă împac cu pârlitul și să înnod firul rupt – dar nu prea găseam. Noroc că m-a scos tot el din încurcătură. Telefonul a început să zbârnâie și scumpul glas de scopit mi-a gâdilat din nou urechea. „Ce, mă, te-ai supărat?", mi-a aruncat încă o dată de sus, exact de la al 5-lea, domnul dat de umeri afară de la al 3-lea. „Nu m-am supărat, mă, eram plictisit. Stai că viu la tine!" Și m-am suit la el. Se vede că și dânsul își dăduse seama că mersese prea departe, că puteam pune Regelui chestiunea „între el și mine", cu multe informații speciale ca garnitură, și că nu ne puteam despărți în stare de tensiune – căci împăcarea s-a făcut fără prea multe formalități și s-a pecetluit după obiceiul lui, printr-o pupătură. „Vino să te pup, și hai la masă" (era poftit, bineînțeles, și dânsul).

Furtuna trecuse și am petrecut astfel în liniște ultima seară la Londra. A doua zi la ora 11, am plecat spre Paris, din nou. Titulescu și tot personalul Legației s-au pus iarăși la joben și la gară au acoperit pe nevastă-mea cu flori și cu bomboane. Am părăsit Londra cu părere de rău; văzusem multă lume dar nu avusesem răgazul să calc măcar o dată pe la British Museum sau pe la National Gallery. O singură

după-amiază am avut-o liberă – în care ne-a dus doamna Titulescu cu automobilul la Windsor, să vizităm castelul, impresionant pe dinafară, dar de o întristătoare banalitate pe dinăuntru – afară de capelă, interesantă și prin arhitectura ei și prin tot ce conține. A fost o zi încântătoare, caldă și plină de soare. Ne-am dus pe partea stângă a Tamisei prin Slough și Eton și ne-am înapoiat pe partea dreaptă, prin Hampton și Richmond. Dealtminteri, cât am stat la Londra, vremea a fost admirabilă: în contra așteptărilor mele, am avut ploaie la Napoli, și soare la Londra. Când vrea Dumnezeu ...

Marea a fost excelentă la întors ca și la dus, și în seara de duminică, 24 ianuarie, ne-am regăsit cu bine la Paris.

Am fost silit să mă mai opresc trei zile în Paris, în drumul spre casă ca să iau ultimele înțelegeri cu Finaly în chestiunea împrumutului „de campanie" și ca să văd și pe Laval, căci a trebuit amân întrevederea mea cu dânsul din pricina plecării bruște la Londra.

De departe, personalitatea lui Finaly îmi era antipatică. Mi se spusese că era un ovrei de la Budapesta, pripășit la Paris, și reputația lui de cămătar internațional adăugată la acest păcat congenital, nu permitea fanteziei mele să contureze o siluetă simpatică – de aceea am căutat să evit o întâlnire cu dânsul, cât timp s-a putut. Obișnuit cu ploconelile miniștrilor de finanțe români, nu-i venea să creadă că puteau fi și unii ciopliți din alt lemn. Se simțea oarecum jignit, și Auboin m-a rugat să-i fac o vizită, în interesul „cauzei". M-am executat, și la înapoierea mea de la Londra, m-am dus în rue d'Antin.

Mare mi-a fost mirarea să găsesc în locul domnului cu nas încârligat și cu gândul numai la „gheșefit", la care mă așteptam – un om deschis și simpatic, un adevărat tip de sibarit de pe vremea Renașterii florentine. Banca de Paris et des Pays-Bas, întemeiată în 1869 e instalată în rue d'Antin într-o locuință istorică, la care s-au adus în cursul anilor, pe măsură ce prosperitatea întreprinderii creștea, imobilele vecine și clădiri noi. Direcția Băncii se găsește și azi în „hotelul" marchizului de Mondragon, construit pe la începutul secolului al XVIII-lea[89] în gustul și cu tot rafinamentul decorativ al acelei epoci. Sub Revoluție, hotelul de Mondragon a devenit primăria arondismentului al 2-lea al Parisului, și în salonul în care Finaly și-a instalat cabinetul său, a fost celebrată în 1797 căsătoria civilă a Josefinei Tascher de la Pagerie, văduvă Beauhamais cu generalul Napoleon Bonaparte. Cu elegantele lui „lambris" vopsite în alb și discret conturate prin reliefuri poleite, cu delicata lui

[89] Hotelul a fost construit de Etienne Bourgeois și cumpărat de Duval de l'Epinoy care l-a cedat ginerelui său, Gallet, îmbogățit în comerțul mătăsurilor și devenit marchiz spaniol de Mondragon – titlu recunoscut de Regent, ca titlu francez în 1723.

ornamentație în jurul tavanului, cu minunatele picturi deasupra celor patru uși („dessus-de-portes") adevărate minuni de grație, de avânt și de culoare – acest salon a rămas unul din cele mai încântătoare specimene dintr-o epocă în care oamenii știau să trăiască și în care utilitarismul secolului următor nu detronase încă cultul frumosului. Cum am intrat ochii mei au fost pironiți de grațioasele forme prin care Noel Halle a personificat poezia și muzica, geografia și istoria. Finaly mi-a ghicit gândul și patima și numaidecât a intrat în explicații asupra lui Halle, asupra picturii sale, asupra lăcașului în care ne aflam. „A bâtons rompus" conversația a alunecat de la pictură la Italia și de la Italia la Florența. „Aimez vous Florence? Moi, je ne suis heureux que là!" Mi-a deslușit că instalase pe bătrâna sa mamă, pe care o adora, într-o frumoasă vilă lângă Florența, și că îndată ce avea câteva zile libere, fugea acolo; era singurul loc în care, dezlegat de toate plicticoasele îndatoriri ale meseriei, se simțea în largul lui, în intimitatea autorilor vechi și a prestigioaselor amintiri evocate de dânșii. Un ceas întreg, am vorbit ca doi exilați în mijlocul barbarilor, și am rătăcit în vorbă și în gând, între Palazzo Vecchio și Fiesole. Finaly vorbea o franțuzească impecabilă. Omul care mânuia limba franceză cu atâta artă și care nu trăda nici cel mai mic accent străin, nu putea veni de la Budapesta; poate tată-său, sau bunicu-său – el, desigur că nu. Am aflat după ce l-am părăsit, căci timpul mă interesa și m-am informat, că la Paris, Finaly ducea o viață de ascet. Inconsolabil de pierderea neveste-si[90], pe care o iubise mult (până și pe biroul de la Bancă avea portretul ei), nu ieșea decât pentru îndeplinirea unei îndatoriri, și nu mergea nicăieri, nu primea nici o invitație și își împărțea timpul liber între matematici, care îl pasionau și autorii latini pe care îi citea în text.

Ceasul pe care l-am petrecut la Parisbas a trecut repede și am fost încântat de noul meu prieten și am avut impresia că și el de mine. Afaceri, am vorbit numai zece minute, la sfârșit. „C'est bon, c'est bon, j'arrangerai ça!" au fost ultimele lui cuvinte. De câte ori am trecut mai târziu prin Paris, prima mea vizită a fost pentru Finaly și cu aceste ulterioare prilejuri am discutat și economie și finanțe; am constatat însă că pe acest teren era mai puțin interesant decât în domeniul artei. Repeta toate banalitățile sistemului Rist și nu-și da cătuși de puțin seama nici dânsul că „ceva" se schimbase și că vechile resorturi ale regimului capitalist se uzaseră. A fost o deziluzie tocmai în direcția în care o așteptam mai puțin. Controversele noastre doctrinare n-au

[90] Finaly avea o singură fiică căsătorită cu doctorul Matza, grec din București, divorțat de o fiică a lui Alexandre Dumas fiul.

alterat cătuși de puțin simpatia noastră reciprocă. Mulți găseau că între Finaly și mine era chiar o asemănare fizică; în tot cazul trăgeam amândoi aceeași greutate la cântar – dar greoi la trup, rămăsesem și el și eu ageri și tineri la minte. Ne împrietenisem întru atât încă de la prima noastră întâlnire, încât la plecare m-a întrebat: „Comment va ce bandit de Popovici?" N-aș fi permis oricărui alt bancher străin să vorbească astfel de un ministru de finanțe român, dar pentru Finaly aveam deja o slăbiciune. I-am răspuns: „Il digere peniblement ses choux gras!" — „Oh, la bandit, il nous eu a fait voir de raides!" a încheiat regizorul împrumutului din 1931.

Mi-a părut rău că nu mi-am călcat mai devreme pe inimă ca să merg la Finaly, căci aș fi obținut poate condiții mai bune pentru împrumut – dar cum puteam să presupun că teroristul de la Parisbas (căci ca atare îmi fusese zugrăvit) era accesibil unor sentimente pe care aș fi fost mai în măsură să le provoc decât Costin Stoicescu și Zăuceanu însărcinați cu negocierile, alături de Auboin? Împuterniciții mei fixaseră deja *quantumul* și condițiile împrumutului în condiții generale, și n-am mai putut să revin asupra lor. Tot ce am putut face a fost să ridic suma de la 100 la 150 de milioane franci și să obțin în principiu concursul lui Paribas pentru o operațiune mai largă, în cazul în care planul fixat de Tardieu ar ajunge la realizare. Finaly, după întrevederea noastră, a declarat lui Auboin că „la Roumanie ne pouvait pas etre laissée en plan" și că propunerile pe care le făcusem lui Tardieu (le aflase de la acesta chiar înainte de a mă întâlni), îi păreau foarte rezonabile. Raportându-mi declarația lui Finaly, Auboin a adăugat: „Vous verrez que le vieux matou poussera à la roue, ne fut-ce que pour consolider l'emprunt qu'il vous fait maintenant." Toată lumea era sigură la Paris, că după alegeri și după raportul lui Rist, împrumutul de Trezorerie menit să ne scoată din încurcătură ni se va acorda. E drept că nimeni nu se îndoia, la sfârșitul lui ianuarie de succesul lui Tardieu și al lui Laval în alegeri.

Deși Laval era cantonat numai în politică internă, am socotit indispensabil să-i fac și lui o vizită, fie și numai de formă. În calitatea lui de președinte al Consiliului, ar fi trebuit chiar să-l văd printre cei dintâi, dar Cesianu a fost de părere să-l las mai la urmă, după ce voi fi vorbit cu Tardieu, căci Laval n-ar fi luat nici o inițiativă pe terenul care mă interesa, dar nu încăpea nici o îndoială că va aproba orice angajament luat de Tardieu. Ca să satisfac exigențele protocolare, am cerut o întrevedere lui Laval îndată după sosirea mea la Paris, dar Cesianu a manevrat astfel ca ea să fie amânată până după ce voi fi ajuns la un rezultat cu Tardieu.

Am găsit pe Laval la Ministerul de Interne, place Bauveau. Pătrundeam pentru prima dată în această istorică reședință, transformată deja într-o oficină electorală, în vederea alegerilor. O droaie de șefi, sub-șefi și atașați de cabinet primeau la diferite mese, în două mari saloane, doleanțele și cererile diferiților agenți electorali, din Franța întreagă. Pe mese, pe sub mese, pe lângă mese – ziare, manifeste și tot felul de maculatură, zvârlite în dezordine, dovedeau lipsă de metodă și de disciplină în apropierea imediată a Șefului. Deși coborât la Paris din munții Auvernei, Laval nu se înfățișează deloc ca un „auvergnat" greoi. Mărunțel, oacheș, cu o mustăcioară ca pana corbului, sprinten ca un lăstun, avea toate aparențele unei corcituri țigănești și s-ar încadra de minune într-o tagmă de lăutari. Deștept și șmecher – dar nimic mai mult – și manevrier de forță în culoarele Parlamentului, a țâșnit deodată din fundul băltoacei. A ajuns cu atât mai ușor, cu cât a fost împins și de cei ce nu se temeau de dânsul și căutau un om de pus de-a curmezișul în drumul celor de care se temeau. Laval a mai fost ajutat și de considerabila lui avere căci era foarte bogat. Și din acest punct de vedere cariera sa a fost din cele mai neșteptate. Fiu de măcelar, într-un colț pierdut al Franței, mergea toată săptămâna la școală și duminica ducea carnea la „castelul" din vecinătate. Proprietarul „castelului" l-a găsit simpatic și i-a înlesnit cotinuarea studiilor iar fiica castelanului l-a găsit pe gustul ei și l-a luat de bărbat. Restul a mers de la sine. D-na Laval a murit tânără, lăsând pe urma ei o singură fată, simpatică. Tată-său o plimba cu dânsul în diferitele lui călătorii diplomatice și a sfârșit prin a se căsători cu un Conte de Chambrun, fiul fostului meu tovarăș de tinerețe, generalul Aldebert de Chambrun, și nepotul ambasadorului.

O caracteristică a numelui lui Laval, e că rămâne neschimbat ori cum îl citești, fie de la stânga la dreapta, fie de la dreapta la stânga. Și cum e numele așa e și omul. Aprobă tot ce-i spui, chiar dacă îi spui, ca să-l încerci, lucruri care se bat cap în cap. Când i-am spus că Flandin m-a descurajat, dată fiind conjunctura momentului, în încercările mele de a găsi un sprijin pe lângă Trezoreria franceză, a aprobat fără rezerve pe Flandin – iar când i-am povestit apoi conversațiile mele cu Tardieu, și făgăduielile pe care mi le-a făcut, a aprobat tot fără rezerve și pe Tardieu.

I-am expus, ca și lui Tardieu, interesul pe care l-ar avea Franța să ia inițiativa unei normalizări economice și financiare generale cât timp finanțele ei se află încă în stare de echilibru, și i-am arătat și lui că primul pas ar fi convocarea Statelor Agrare la Paris pentru a le permite să alcătuiască un program comun, nu de opus intereselor

industriale și maselor de lucrători industriali (care cer ieftinirea traiului) ci de adaptat acestor interese în măsura legitimității lor, a dreptății și a posibilităților. I-am mai arătat de asemenea, că pentru a veni în ajutorul aliatelor sale (Romănia, Iugoslavia și Cehoslovacia) și în același timp al Europei întregi, Franța ar trebui să ia și inițiativa unei înțelegeri între Statele din bazinul Dunărean – mai întâi înțelegere economică, și mai apoi, poate și politică. Armătura acestor State – am explicat mai departe primului ministru francez – e mult prea șubredă ca să poată suporta fără să se prăbușească zguduielile crizei. Numai proptindu-ne unii pe alții vom putea face față furtunii. O catastrofă în Europa Centrală se va repercuta asupra tuturor țărilor Europei, e prin urmare interesul Franței să o prevină, și Franța și numai Franța poate să o facă. Laval a aprobat tot ce i-am spus, și mi-a făgăduit tot ce am vrut, dar cu vădită intenție să nu se țină de cuvânt. Se putea citi în ochii lui că agricultura, Europa Centrală, Statele Micii Înțelegeri, criza și echilibrele economice și financiare îl interesau tot atât ca perechea de ghete vechi pe care o zvârlise în ajun. Hipnotizat de alegerile pe care le pregătea în calitate de ministru de interne și în materie de echilibrare numai de ponderabilele și de imponderabilele pe care avea să le înfrunte pe culoarele Camerii – problemele despre care-l întrețineam eu îi păreau simplă literatură. Concluzia lui a fost simplă: „Te-ai înțeles pe toate aceste chestiuni cu Tardieu? Da?" și după răspunsul meu afirmativ — „Atunci te-ai înțeles cu mine!" Ne-am despărțit în simpatie. Cum în fond nu venisem să-i cer nimic, ci numai să-i fac o vizită de politețe, am plecat mulțumit.

Mi-a părut rău că n-am putut să văd pe Herriot absent din Paris și că n-am putut întâlni nici pe Daladier. Am dejunat în schimb la Cesianu cu De Monzie care mi-a făcut panegiricul Moscovei și mi-a vorbit foarte în doi peri de raporturile Franței de prietenie cu România, ce n-ar putea fi niciodată împinse până la jignirea amor propriului Sovietelor. M-am mărginit să surâd și l-am întrebat: „Est-ce un point de vue personnel?" — „Oh! tout ce qu'il y a de plus personnel! Je ne parle qu'en mon nom!" — „Alors permettez-mois de vous dire que vous aimez cultiver le paradoxe!" Și am vorbit despre altceva.

Și aici, să mărturisesc o greșeală. Toată lumea, la Paris, era așa de convinsă de izbânda lui Laval și a lui Tardieu în alegeri, încât nu m-am gândit un moment să tratez „chestiunile mele" și cu radicalii în vederea unei eventuale schimbări de regim. Nu știu dacă aș fi reușit să-i conving și pe dânșii, dar dacă mi-aș fi închipuit că după trei

luni urma să se întroneze în Franța un Guvern radical, aș fi încercat desigur. A fost din partea mea o mare greșeală, pe care am comis-o din lipsă de prevedere dar și fiindcă nu voiam să jignesc pe Tardieu, marcând prin tratative cu adversarii săi că încrederea mea în succesul său electoral era limitată. E probabil că chiar dacă aș fi întâlnit pe Herriot și pe Daladier, tot nu le-aș fi vorbit de proiectele mele (care nu mai erau ale mele, ci ale mele și ale lui Tardieu) după cum n-am vorbit despre dânsele cu Sarrault, cu care am dejunat la Charles Louis Dreyfus și la Bure și care trebuia să constituie Guvernul!

Sosit duminică seara 24 ianuarie de la Londra, am avut în 25, dimineața, întrevederea cu Laval, iar după prânz încă una cu Flandin care s-a declarat și dânsul de acord cu proiectul aprobat de Tardieu și cu misiunea de încredințat lui Rist. Dejunul l-am luat la Cafe de Paris, în patru, cu Mandel și cu Jacques Bainville, poftit de Bure. Pe Finaly l-am vizitat mai către seară, după ce am sfârșit cu Flandin. Marți, 26, am primit o ultimă dată pe gazetari, am înghițit un dejun la Legație cu miniștrii Micii înțelegeri și seara am pornit spre București.

Deși-l întâlneam pentru a doua oară, căci mai dejunasem o dată cu dânsul la Bure acasă, Bainville mi s-a arătat foarte deschis. Bure ne invitase de data asta numai în patru, ca să putem da puțin drumul limbilor. Fie că prezența lui Mandel îl jena, fie că așa i-o fi fost firea pe care n-am putut să o judec dintr-un contact atât de superficial – Bainville a vorbit foarte puțin și foarte rezervat. E drept că în schimb Mandel a vorbit întruna și ne-a luat la toți piuitul. Dar în afară de conjunctura defavorabilă, mi-a părut că talentatul scriitor care a dus cu condeiul atâtea campanii necruțătoare, nu era în carne și în oase un luptător de temut. Complexiunea lui fizică era în vădită contradicție cu avânturile lui sufletești și cât timp tăcea se înfățișa cu resemnarea unui învins. Poate că nici sănătatea nu-i permitea o altă atitudine, căci deși tânăr părea istovit și moartea sa, patru ani mai târziu nu m-a surprins.

Oamenii nu trebuie niciodată judecați de departe și după aparențe. Mandel îmi fusese profund antipatic, fără să-l fi văzut niciodată. Tot ce se povestise despre dânsul în legătură cu situația lui pe lângă Clemenceau (mai ales butada Tigrului: „Mandel m'est indispensable quand je pète c'est lui que pue!") mi-l zugrăvise ca o lichea ce-și însăilase cariera numai prin acte de platitudine. Mai era și chestiunea că era evreu, deși în această privință un act de curaj pleda în favoarea lui: își schimbase numele dintr-unul ovreiesc, pe care coreligionarii săi, când își leapădă pielea îmbracă de obicei una

creștinească. Dânsul, din Rotschild – nume ce îi păruse incompatibil cu sărăcia în care se zbătea – devenise Mandel, iar nu Durand nici Montmorency.

În realitate, Mandel nu era ce-mi închipuisem. Ovrei, da – dar nu jidan. Era cinstit, și politica nu-l îmbogățise. Inteligent și clarvăzător, vorbea cu miez și nu spunea prostii. Făcea politică cu patimă și îți susținea părerile cu dârzenie. Orizontul lui era limitat la evenimentele mărunte ce se desfășurau între zidurile Palais-Bourbonului și problemele mari nu-l prea interesau. Nimeni nu era în curent cu „bucătăria" parlamentară ca dânsul: „pointeur" extraordinar, anunța dinainte voturile Camerei și nu se înșela decât cu unul sau două. În fruntea Ministerului Poștelor și Telegrafelor a dovedit calități remarcabile de administrator și de tact. Judecata mea asupra lui trebuia revizuită: era evident că Mandel nu se ridicase până la încrederea lui Clemenceau prin platitudine, și că așa cum era, cu țara lui originală, era poate politicianul cel mai bine pregătit pentru posturile de răspundere. Fără alunecarea regimului republican tot mai la stânga, e probabil că ar fi ajuns să ocupe cele mai înalte posturi. Înainte de Guvernul Frontului Popular prezidat de Blum, a fost chiar vorba, în treacăt, de un Minister Mandel[91].

Înainte de a pleca la Londra adunasem pe reprezentanții gazetelor la Legație și le împărtășisem, între altele, planul unei încercări de raționalizare a raporturilor economice europene, încercare a cărei inițiativă nu o vedeam posibilă decât din partea Franței. Bineînțeles că nu am dezvăluit tot ce vorbisem în această privință cu Tardieu, mulțumindu-mă să arunc un „balon de încercare". În Franța actuală presa e o putere atât de covârșitoare, încât nu poate fi nesocotită în nici o întreprindere cu caracter politic. E o nenorocire că e așa, dată fiind lipsa de pregătire și de scrupule a mai tuturor gazetarilor – dar e așa. În momentul de a părăsi definitiv Parisul pentru a mă înapoia în țară, am socotit util să mai iau o dată contact cu reprezentanții presei; i-am poftit de data asta la mine la hotel Chatham, și după ce le-am mulțumit pentru concursul pe care mi-l dăduse (!), am mai insistat încă o dată pe lângă ei asupra importanței pe care o dam unei inițiative franceze, atât în problema prețurilor agricole cât și în a găsirii unei forme de echilibru politic și economic – deocamdată mai mult economic – între Statele bazinului Dunărean.

Ziariștii au sărit mai ales pe această din urmă problemă, și articolele lor – telegrafiate în rezumat în țările interesate – au răscolit opinia publică îndeajuns ca să fiu asaltat a doua zi la Viena,

[91] Scris în iulie 1937.

la trecerea mea prin gară, de o droaie de reporteri ai principalelor foi austriace. Ba chiar unul din ei, Kovacs, reprezentantul ziarului *Neue Freie Presse* s-a urcat în trenul meu încă de la Linz, și mi-a luat un interviu.

Cu binecuvântarea lui Flandin și a lui Finaly, a gazetarilor și a lui Cesianu, m-am urcat marți seara 26 ianuarie în Orient Express și mi-am luat drumul spre țară, plin de iluzii, și cu o bună doză de încredere în viitor.

Am lăsat pe Cesianu încântat: „Nu știi ce bine a făcut vizita d-tale și cât a strâns legăturile, și ale Guvernului și ale țării noastre, cu Franța. Ai avut darul să câștigi inimile; conversațiile d-tale au interesat pe toți cu câți ai vorbit. Te-ai ținut în afară de toată intrigăria obișnuită, și asta a plăcut mult. Ar trebui să vii mai des; când mai vii?" Bietul Cesianu! Om sincer și cinstit! Au venit alții, în locul meu și au tulburat din nou apele... ca să răsară din mijlocul mocirlei, și să înflorească – Titulescu, a cărui politică pătimașă a trebuit să o sufere țara patru ani de zile și să o plătească cât nu făcea.

Mă înapoiez la București • Constatări pesimiste • Nebuniile lui Iorga • Marinică filosoful și Niculae Fute-Vânt • Legea Conversiei în forma ei finală • Problema finanțării • Tratative cu Goga • Ruptura dintre acesta și Averescu pusă la cale de Rege • Averescu și Regele: Belinzona • Destăinuiesc lui Goga că voi întemeia Partidul Agrar și Goga îmi fură această titulatură • Întrevederi și discuții cu Vaida pe tema constituțională • Opulența lui Mihai Popovici • Audiența la Rege din 8 februarie 1933 și revizuirea Consituției sub Guvernul Vaida • Cincantenarul Pelișului • Guvernul Vaida cade tocmai când voia să procedeze la reforma constituțională.

M-am înapoiat la București cu conștiința împăcată că-mi făcusem peste graniță pe deplin datoria, dar foarte îngrijorat pentru viitorul cel mai apropiat. Știam tot ce mă aștepta acasă, și socotisem la repezeală – dar sigur – că chiar cu ajutorul împrumutului de Trezorerie pe care mi-l făgăduise Tardieu, și pe care în acel moment contam, nu voi putea face față greutăților ce-mi stau în cale nici satisface cererile care mă încolțeau din toate părțile. Criza se întinsese și se întețise pretutindeni, balanța noastră de plăți ne era din ce în ce mai defavorabilă; încasările Statului cu toate sforțările Ministerului de Finanțe înregistrau un nivel foarte scăzut. Îmi dam seama că nu mai era posibil să ne menținem multă vreme în limitele unei normalități monetare și că măsuri excepționale și eroice trebuiau luate și pe terenul valutar și pe cel financiar. Guvernul nostru nu era însă destul de tare ca să-și asume răspunderea unor asemenea măsuri, considerate încă pe acea vreme ca excesiv de îndrăznețe. Formula unui Guvern de competență și de înaltă autoritate pe care sperasem să o pot realiza, în martie și în aprilie din anul precedent, cu ajutorul lui Titulescu – formulă pe care nu o abandonasem încă de tot nici chiar în momentul când dădusem mâna cu Iorga, nu mai era decât o floare uscată a trecutului.

Mulțumită șovăielilor, lipsei de hotărâre și de înțelegere a Regelui

care se încăpățânase să țină pe Iorga în capul bucatelor, Guvernul nostru căzuse pe treapta Guvernelor personale în expedient, ce trăiesc din autoritatea Suveranului fără să și-o însușească, dar care angajează deplina lui răspundere. Încă pe drum spre București am văzut limpede că un asemenea Guvern nu putea lua inițiativa unei ruperi cu trecutul și cu ortodoxia doctrinară în compartimentul finanțelor și contabilității publice. Ruptura nu se putea face decât prin măsuri radicale și de curaj, neîncercate încă, care puteau reuși, dar și da greș – și răspunderea lor nu trebuia pusă în sarcina Coroanei. N-ar fi fost politic. O asemenea inițiativă nu putea fi luată decât de un Guvern sprijinit pe un puternic partid, de vreme ce Majestatea Sa lăsase regimul partidelor să subsiste intact. Din acel moment, sfârșitul lui ianuarie – începutul lui februarie, plecarea noastră a fost hotărâtă în gândul meu.

Singura mea dorință era să putem dura până-mi voi trece legea Conversiunii și voi vedea-o promulgată. Mulțumesc lui Dumnezeu, am putut să-mi ating scopul, dar aceste ultime patru luni ale guvernării noastre au fost o lungă și dureroasă agonie.

Am schițat deja cu anticipație, în paginele precedente și în câteva cuvinte, afacerea zahărului, luptele cu studenții, mișcarea funcționarilor ațâțați de Forțu și cearta cu Prințul Nicolae – care mi-au căzut toate în spinare odată cu zorile primăverii. Se vede că seva primăverii s-a urcat și lui Iorga la cap și i-a ațâțat toanele, căci de la martie înainte a fost mai nesuferit ca niciodată. Nu pe față, căci era fricos, și nu îndrăznea să dea piept cu mine; dar pe la spate, mă lucra cât putea. La înapoierea mea de la Paris venise chiar la gară „să mă îmbrățișeze și să mă felicite (!!) pentru succesele dobândite" – fără nici o ironie – ca să înceapă a doua zi cu mizeriile și perfidiile. Le-am suportat toate, numai să scot căruța Conversiunii din făgașul în care se înglodase.

Manifestările lui Iorga nu erau niciodată proporționate cu importanța cauzei care le provoca. Patima lui se declanșa sau se domolea numai după impresii de ordin personal, și în acest ordin de impresii îl înnebuneau inițiativele, contrazicerile sau reacțiile membrilor corpului didactic înainte de toate. Corpul didactic era împărăția lui, împărăție în care nimeni afară de dânsul nu avea voie să ridice glasul. Am spus deja că nu s-ar fi aruncat cu furia cu care s-a aruncat nici asupra învățătorilor, nici asupra funcționarilor, nici asupra „Cultului Patriei", dacă în fruntea acestor mișcări n-ar fi fost învățătorul Tzoni, profesorul secundar Forțu și profesorul universitar Marin Ștefanescu. Am pomenit într-un capitol precedent despre

afacerea „Cultul Patriei". Mai dau aici câteva amănunte căci sunt cu haz. Iorga s-a aruncat cu cea mai mare furie asupra „Cultului Patriei", dând acțiunii ei o importanță pe care n-a avut-o niciodată, numai fiindcă în fruntea acestei inofensive și ridicole mișcări se găsea un profesor universitar de beștelit. Cu învățătorii, cu studenții – „cu mizerabilii studenți care nu respectau pe DASCĂLUL lor" – cu funcționarii, m-a mai lăsat pe mine să mă descurc (erau mulți), dar afacerea *Cultul Patriei* a luat-o dânsul personal în mână, și fără să mai asculte de nimeni a pornit în război, pe moarte și pe viață, împotriva celor câțiva zaharisiți ce nu reprezentau urt pericol pentru nimeni, dar mai ales pentru dânsul.

Marinică Ștefănescu Filosoful prezentat ca „inamic public nr. 1" era o glumă pe care numai un paranoic ca Iorga putea să o născocească. Duelul dintre acești doi caraghioși mi-a prilejuit câteva clipe savuroase, câteva momente de destindere în mijlocul grijilor și plictiselilor ce mă asaltau din toate părțile. Legea lui Mârzescu, împotriva uneltirilor subversive, încă în vigoare, prevedea dizolvarea asociațiilor dar numai cu aprobarea unei comisii compusă din miniștrii Justiției (ca prezident) și de Interne și trei magistrați. Iorga a hotărât dizolvarea Cultului Patriei și a cerut convocarea imediată a Comisiei. Valer Pop – titularul Justiției – a convocat-o, și trebuie să mărturisesc că a prezidat-o cu mult tact. A venit la Comisie și nebunul, și „eih, drrragă!", și-a susținut cererea cu un foc și cu un brio ce nu se prea potriveau cu neînsemnătatea cauzei. A venit și Marinică Filosoful să se apere, sfios și smerit. Sta pe un scaun lângă masa în jurul căreia ne adunasem, bâlbâia și îngâna searbede justificări ale unei acțiuni ce nu exasperaseră decât pe Iorga, al cărui admirator și discipol se declara dealtminteri neîncetat. Era vizibil terorizat și lipsit până și de slabele mijloace ce natura îi pusese la îndemână. Domnul Profesor – „adevăratul" domn Profesor – își bătea joc de dânsul, îl arunca ca pe o mingie și-l prindea, se juca cu el ca pisica cu șoarecele. Era încântat; găsise în fine o făptură omenească împotriva căreia putea să-și verse veninul fără nici un risc, de la înălțimea bărbii și staturii sale oficiale. Pe noi toți care priveam la această luptă inegală, spectacolul ne-a scârbit. După ce n-a mai rămas nimic din bietul Marinică, Iorga s-a întors spre noi, triumfător, și a cerut să ne dăm părerile, convins de câștigarea procesului. Spre marea lui mirare, a luat cuvântul Lupu[92] și calm, fără fraze, cu duhul blândeții a despicat din punct de vedere juridic cererea adresată comisiei, ca să ajungă

[92] Președinte al Secțiunii a III-a a Curții de Casație. Un magistrat absolut neinfluențabil. Mai erau prezenți procurorii generali pe lângă Curtea Supremă și Curtea de Apel din București.

la concluzia că nu era caz de dizolvare, deoarece lipseau uneltirile și delictele limitativ prevăzute de lege. Iorga juca pe scaun, frământa în degetele lui enervate creioanele și obiectele răbdătoare pe care la apuca succesiv și am văzut momentul când era să se întindă peste masă, din toată lungimea lui, și să strângă de gât pe Lupu, așezat în fața sa. Ceilalți magistrați tăceau, dar din atitudinea lor reieșea limpede că erau toți trei solidari; a priceput-o și Iorga, și această neașteptată opoziție l-a înfuriat și mai mult. Mai mult de frica unui scandal, decât din convingere, am intervenit în dezbatere și am căutat să înduplec pe magistrați susținând teza că oportunitatea dizolvării unei asociații politice era mai mult de competența puterii executive decât a celei judecătorești. A intervenit în același sens și Valer Popp, mânat și el de aceleași sentimente ca și mine. Înarmat cu un cuțit de tăiat hârtie, Iorga batea tactul dubioaselor argumente pe care le înșiram. Îl bătea și cu capul și cu piciorul, dar nici mimica lui, nici cuvintele noastre n-au avut darul să înduplece pe magistrați. Cu trei voturi contra două (primul ministru nu avea drept de vot în comisie) cererea de dizolvare a fost respinsă. Iorga a țâșnit după scaun, ca plesnit – și ca o vijelie s-a năpustit spre ușă strigând: „Eih, da, și totuși îi vhoi dissolva!"

Dar în nici o împrejurare nu a fost Iorga mai nesuferit decât față de discuția și de votarea legii Conversiuni în Cameră și în Senat. O lună și jumătate cât a mai durat discuția în comisii și în plenul adunărilor, n-a fost zi de la Dumnezeu în care să nu pună la cale o perfidie, să nu-mi dea o lovitură pe la spate – căci îi lipsea curajul să ne înfrunte, și pe mine și legea Conversiuni. Cu toată intrigăria lui, cu toate porcăriile pe care mi le-a făcut, mi-am dus opera la bun sfârșit, și prima[93] lege a Conversiuni a fost promulgată în ziua de 19 aprilie 1932.

În lipsa mea din țară apele tulburate prin bomba Conversiuni se liniștiseră. Afară de câțiva încăpățânați, de câțiva neînțelegători și de câțiva salariați ai băncilor interesate – dar neînțelegătoare și ele ale propriilor lor interese – nimeni nu mai contesta nici necesitatea nici urgența Conversiuni. Din tot materialul măcinat, din toate discuțiile care au mai avut loc în ultimele ședințe ale comisiei parlamentare, din inexorabilele imperative ale conjuncturii financiare în mijlocul căreia ne zbăteam neputincioși, a ieșit legea mea, pe care – am spus-o deja – n-am socotit-o decât ca o primă etapă a reformei, ca o pregătire pentru etapele următoare ce trebuiau să o completeze.

Legea mea era caracterizată prin reducerea obligatorie și

[93] Din lumea întreagă!

automată a datoriilor țărănești ce grevau proprietatea sub 10 hectare, prin reducerea convențională a sarcinilor ce grevau proprietatea mare și prin lipsa de finanțare finală a operațiunilor de scădere prevăzute în lege. În gândul meu, numai partea relativă la datoriile micilor proprietari și cultivatori era definitivă. Dispozițiile relative la proprietatea mare, erau numai „o intrare în materie"; întâlnisem în această direcție o rezistență destul de mare în opinia publică, nepregătită încă pentru măsuri radicale care răsturnau toate principiile tradiționale și socotelile intangibile în stabilirea raporturilor dintre creditori și debitori. Legea mea însemna o adevărată revoluție și oamenii trebuiau lăsați să se obișnuiască cu ideile revoluționare și cu stările de fapt în opoziție cu cele de Drept teoretic, în această privință nu m-am înșelat și după tatonările celor două legi național-țărăniste din 1932 și 1933, legea Tătărescu din 1934 a putut realiza aproape în întregime programul pe care l-am fixat după plecarea mea de la Guvern și întemeierea Uniunii Agrare.

Mi s-a făcut o mare vină din faptul că legea mea nu soluționa problema finanțării marii reforme pe care o înfaptuisem. Am fost învinuit chiar de ușurință, ca și cum lipsa aceasta ar fi însemnat o uitare sau o nebăgare de seamă. Cei care mi-au adus această vină au comis o mare nedreptate, și au spus prostii. Cum putea cineva să-și închipuie că aș fi neglijat o chestiune de asemenea importanță? Ea m-a frământat mai mult decât toate celelalte și am exclus – în cele din urmă – întreg acest capitol al finanțării, după matură chibzuință, și bine am făcut. Dacă cei care au rezolvat-o după mine, au rezolvat-o bine – e altă chestiune.

Prin jocul reducerilor succesive ale debitelor, finanțarea Conversiuni se reducea în cele din urmă la indemnizarea Băncii Naționale, ultima treaptă a scontului. În vremuri normale nu încăpea îndoială că oalele sparte la unul și la altul, trebuia să le plătească obștea, adică Statul, dacă nu voia să se spargă și oala cea mare, adică Institutul de Emisiune a monedei naționale – și că Statul nu putea indemniza Banca Națională decât pe temeiul unui mare împrumut. Ipoteza era însă absurdă, căci o conjunctură normală care ar fi permis un mare împrumut, n-ar fi justificat Conversiunea. Conversiunea a fost impusă, ca o măsură excepțională și revoluționară tocmai fiindcă conjunctura nu mai era normală. Bugetul Statului nu mai putea fi încărcat chiar cu cea mai neînsemnată anuitate, fie pentru plata anuităților unui împrumut (irealizabil dealtminteri) fie pentru plăți directe către Bancă (cum s-a putut dispune după îmbunătățirea

conjuncturii, greșit dealtminteri).[94] Singura soluție reală și naturală era ca toate pagubele Băncii Naționale să fie contabilizate printr-un cont de ordine, ce urma să fie lichidat de Stat, ulterior. Planul meu consta în lichidarea acestui cont odată cu reforma monetară, și în momentul realizării acestei reforme al cărei timp nu sosise încă (și n-a sosit nici cinci ani mai târziu, în momentul când scriu aceste rânduri).

Nu numai că nu sosise momentul unei reforme monetare, dar situația era chiar de așa natură încât nici nu se putea vorbi de o asemenea reformă fără riscul unei prăbușiri generale.

Am renunțat prin urmare să-mi mărturisesc planul, am lăsat pe cei mai inteligenți „să priceapă" și pe cei proști sau de rea credință să mă înjure, și m-am mulțumit cu scurta afirmare că Statul va despăgubi Banca Națională de pagubele sale. N-aș fi pus nici atâta în lege, dacă n-aș fi fost silit să o fac pentru satisfacția consilierului nostru pe lângă Institutul de Emisiune. Aveam nevoie de Auboin, nenorocit ministru de finanțe ce eram, și a trebuit să trec prin furcile sale caudiene. Datoram urmașilor mei aceste lămuriri ca să nu mă socotească drept mai prost decât eram. Pentru mine, esențialul a fost să pun Conversiunea în picioare, așa cum putea fi pusă atunci; chestiunile secundare rămâneau să fie rezolvate de la sine sau de către oameni, după puterile și mijloacele vremurilor, și chestiunea finanțării Conversiunii era pentru mine o chestiune secundară. Desfășurarea lucrurilor a dovedit că am avut dreptate.

Înainte de a mai povesti câte ceva despre necazurile de ordin financiar care au otrăvit ultimele luni ale guvernării noastre, voi evoca aci amintirea întrevederilor mele cu Goga și cu Vaida, ca să-mi mai plimb puțin cititorii și prin culisele politicii noastre.

Cu Goga am avut două întâlniri, în preziua despărțirii sale de Averescu, întâlniri puse la cale de prietenul meu Al. Radian[95]. Radian locuia în strada Mercur în casa ex-colonelului Alexandru Sturdza, pe care o închiriase împreună cu Sebi Popovici, asasinat câțiva ani mai târziu, în tragicele circumstanțe cunoscute, de doi elevi ai liceului Lazăr. Popovici era un excelent gospodar și ne-a pregătit de fiecare dată mese suculente cu vinuri subțiri. Lui Goga îi plăcea să-și

[94] Soluția legii Tătărescu a fost greșită din două puncte de vedere: a încărcat inutil bugetul Statului în favoarea unei instituții căreia tot Statul îi procura pe alte căi beneficii enorme și suficiente pentru acoperirea pagubelor sale – și a înlesnit un nerușinat trafic, permițând instituțiilor particulare favorizate, scandaloase beneficii ilicite. Sub Guvernul Tătărescu, Banca Românească între altele, și-a lichidat tot pasivul scontând efecte ce erau apoi trecute la portofoliul agricol și retrase de la Banca Națională cu 30% din capitalul împrumutat. Și câte altele, pe lângă Banca Românească, n-au uzat de acest ingenios și necinstit sistem!

[95] În acel moment, subsecretar de Stat la Agricultură.

dezlege limba la un păhărel, și cum păhărelele au fost mai multe, și-a dezlegat-o de tot.

Am auzit pentru prima dată numele lui Goga în casa lui Iacob Negruzzi. Nu mai țin minte anul, dar eram încă în diplomație. La o trecere prin București, am fost poftiți la masă de Negruzzi, și după masă, Maiorescu a scos un volum din buzunar și a început să ne citească versuri, așa cum știa să le citească el. Era primul[96] volum al tânărului ardelean Octavian Goga, feciorul popii din Rășinari. A citit Maiorescu până aproape de miezul nopții, și ne-a fermecat pe toți. După ce a sfârșit, a stat puțin pe gânduri, dar n-a spus decât atât: „Ei, e un poet – un mare poet!" Am plecat încântat și a doua zi am cumpărat volumul.

Un moment am crezut cu toții că un mare geniu se născuse pe plaiurile noastre și că locul rămas gol după moartea lui Eminescu era să fie împlinit. Luasem cu toții drept un început ceea ce în realitate era deja un sfârșit. În jurul lui Octavian Goga s-au ridicat cele mai curate nădejdi și poetul pătimirii Ardealului a devenit repede popular pe tot cuprinsul țării. Dar vâlva marelui său talent a căzut cum cad toate și ani de-a rândul numele lui Goga n-a mai pătruns în cercul îndepărtatelor mele preocupări decât legat de știri și de fapte destul de străine de poezia românească și de suferințele fraților de peste munți.

Am aflat astfel că junele trubadur coborâse la București și se încurcase în naționalele fuste ale Elisei Brătianu; că se poticnise în culisele Partidului Liberal – că se luase la ceartă cu Duiliu Zamfirescu pe tema poporanismului în poezie[97]. Dar despre poezia lui n-am mai auzit nimic. Primul său volum de versuri n-a mai fost urmat de altul; poetul se transformase în ziarist și în politician și căuta să-și facă un culcuș în gunoiul partidelor noastre. Rășinarii de sub munte, pătimirile Ardealului, domnul Notar și domnul Prota fuseseră lăsați peste graniță ca un bagaj momentan inutil ce rămânea să fie folosit mai târziu și după împrejurări. În carne și în oase, mai ales în carne, l-am întâlnit pe Goga pentru întâia oară în 1913 sau 1914, nu mai țin bine minte, și dacă nu mă înșel, la Nicu Filipescu. Prima impresie a fost o decepție, căci fizicul său de broscoi umflat cu lapte, gesturile sale greoaie și ochii săi bulbucați nu inspirau simpatie. Dar omul

[96] Și rămas unicul.

[97] Duiliu Zamfirescu îi adresase, între altele, o scrisoare publică, care, cu obrăznicia bine cunoscută a semnatarului, începea astfel: „Domnul meu, pe când strămoșii mei domneau deja în Bizanț, ai dumitale nu se coborâseră încă din «maimuță»..." Goga tratase pe Zamfirescu de grecotei; acesta pe numele lui adevărat, Lascăr, pretindea că se trage din Dinastia imperială Bizantină a Lascarizilor.

vorbea cu miez, cu bun simț și cu un grăunte de ironie și te câștiga pe nesimțite. Din toamna anului 1914 l-am văzut tot mai des și fără a ajunge la o adevărată intimitate sufletească am devenit prieteni. Am lătrat împreună la „Acțiunea Națională", am cerut împreună intrarea în război alături de Franța și am înjurat și unul și altul, după puterea bojocilor „pe cei vânduți nemților". Când, în 1915, s-a pus simbolic candidatura lui la Romanați[98] într-o alegere parțială, m-am așezat la Caracal și am „luptat" o săptămână întreagă luându-mă la bătaie până și cu prefectul. Deși Goga servise de simbol la Romanați, deși publicase vibrante articole prin diverse foi intervenționiste și versuri de toată frumusețea de un Zece Mai, în 1915 sau 16, coeficientul său personal nu sporise mult în anii neutralității[99], așa încât, prins cum eram în mișcarea politică, prietenia noastră nu s-a strâns prea mult cât am stat la București. La Iași ne-am pierdut din vedere, până în toamna anului 1917 când l-am ajutat să ajungă în Franța.

Mai de aproape nu ne-am legat decât după ieșirea lui din Consiliul Dirigent, târziu în 1919 și la începutul lui 1920, în Cabinetul Averescu, în care a intrat și dânsul după câteva săptămâni, ne-am înțeles de minune și am crezut multă vreme că ne vom înțelege întotdeauna. Am însemnat în cursul acestor amintiri dezamăgirile încercate pe rând în raporturile mele cu dânsul. Purtarea lui în momentul în care m-am despărțit de Averescu a fost urâtă de tot; doi ani mai târziu, în alegerea de la Reghin, unde am luptat pentru Voicu Nițescu m-a exasperat prin obrăznicia sa de parvenit și de miluit al Guvernului. În 1926 în fine, ca ministru de interne, a pus vârf la toate sechestrându-mă la Breasta pe tot timpul alegerilor generale. Prietenia noastră se răcise astfel mult, dar nu ne certasem și un fond de simpatie tot mai dăinuia între noi.

Pe la sfârșitul anului 1931 se vorbea cu insistență de o ruptură iminentă în Partidul Poporului, deja înjumătățit în 1923 după plecarea mea. Între Averescu și Rege, deși Regele-l făcuse mareșal, tensiunea era mare și Goga – care în realitate nu o mai putea duce sub încăpățânatul despotism al bătrânului – hotărâse să invoce acest pretext pentru a se elibera. La începutul lui februarie 1932 la înapoierea mea de la Paris, ruptura nu fusese încă săvârșită, dar era gata-gata. Radian, care mă împingea să întemeiez un partid, mi-a propus să mă întâlnesc la dânsul cu Goga, în nădejdea să ne înțelegem împreună. Frumoasele proiecte pe care le făcusem după urcarea Regelui pe Tron se năruiseră pe trei sferturi și planul de

[98] Și a părintelui Lucaci la Covurlui.
[99] Incomparabil mai puțin decât al părintelui Lucaci, de pildă.

partid agrar care să-și ție rangul onorabil printre celelalte, încolțise deja în mintea mea. Am primit cu plăcere invitația lui Radian. Am luat o masă excelentă în patru și după masă, Sebi Popovici și Radian s-au retras și am rămas două ceasuri în „tête-à-tête" cu Goga. Ședința s-a repetat, la interval de trei zile.

Înșir aici amintiri vechi de șase ani, și le scriu o lună după numirea lui Goga ca prim-ministru[100]. Mărturisesc că nu mi-a trecut o clipă prin minte atunci, că omulețul care se îndopa în fața mea va fi cucuțat într-o zi în fruntea țării. Priveam la dânsul de sus și cu condescendență, îl cântăream și-l socoteam utilizabil ca trâmbiță în întruniri publice și drept condei la gazetă – și atâta tot. Socotisem însă fără Regele Carol și nemărginitele posibilități deschise prin Domnia lui!

N-am izbutit niciodată să lămuresc pe deplin firea lui Goga căci aspectele sale sufletești se schimbau cu ceasul. O lipsă totală de fixitate mintală, și de voință[101] ca punct de plecare, dar apoi? Inteligent, desigur, dar o inteligență sterilă, capabilă de analiză dar nu și de sinteză, distrugătoare dar nu constructoare. În stare să perceapă cele mai mici nuanțe de suprafață, Goga n-a pătruns niciodată, din lene sau din nepricepere, până la straturile care se ascundeau în adâncime. Poet și visător, s-a mulțumit să se plimbe pe cărările vieții ciugulind în dreapta și în stânga flori multicolore, dar mâna sa grăsulie și fricoasă nu s-a aventurat printre mărăcini să culeagă pe cele mai sfioase și mai frumoase.

După ce s-a golit pe „glia strămoșească" de întreaga lui inspirație poetică, după ce a rătăcit ani de-a rândul pe maidanul nostru politic căutându-și culcușul când la liberali, când la conservatori, după ce pe vremea neutralității și a războiului a trăit ca molia în cutele drapelului național – Goga s-a așezt în fine în primăvara anului 1920 în Liga Poporului, în calitate de ministru al cultelor. În Ministerul Averescu din 1920, în care mai figurau și Take Ionescu și Titulescu, Goga a jucat un rol secundar și fără vază, cu atribuții electorale regionale, ca șef numai pe jumătate recunoscut al organizațiilor noastre din Ardeal. După plecarea mea din partid și în lipsa unor personalități de mâna lui Take și a lui Titulescu, Goga a ajuns în fine să ocupe, în Guvernul Averescu din 1926, ca ministru de interne, locul de primă violină. Cum a ajuns însă să ocupe al doilea loc în partid, a și devenit suspect bănuitorului său șef. Averescu nu putea ierta pe Goga că

[100] Acest capitol a fost scris la sfârșitul lui ianuarie 1938.
[101] Cât a trăit frate-său Eugeniu (Jeni) a voit dânsul pentru el. Din cei doi frați nedespărțiți, cel mai mic dar mai inteligent, Eugeniu, a fost fără îndoială elementul „mascul" al perechii.

servise de om de încredere lui Ionel Brătianu pentru aducerea Partidului Poporului la putere în primăvara anului 1926, și i-o arată aplicându-i în relațiile lor tot rigorismul și conformismul său de *quaker* rătăcit în politica românească. Goga, obișnuit cu mirajele și cu licențele pe toate terenurile, îngăduite de viața lui de boem, s-a supus cu greu despotismului cazon ce apăsa asupra lui cu o mână grea. Raporturile dintre cei doi tovarăși de lanț dar nu și de idei, s-au încordat astfel din ce în ce și ruptura a devenit inevitabilă. Regele Carol n-a avut să-și bată mult capul ca să lărgească întâi crăpătura și să determine apoi ruptura.

Care a fost imboldul ce a împins pe Rege în această acțiune împotriva unui partid deja pe acea vreme cu desăvârșire inofensiv și împotriva unui om cu care, după toate aparențele, se împăcase definitiv? A fost mai întâi pornirea lui principială împotriva tuturor partidelor pe care, de la începutul Domniei sale s-a hotărât să le distrugă sau cel puțin să le slăbească. În această privință, nu-și pierdea timpul să aleagă și lovea în orice partid îi cădea în mână. Dar oricât ar fi fost de vie plăcerea sadică de a lovi în Partidul Poporului, ceea ce l-a îndemnat să se ocupe mai de aproape de dezagregarea lui definitivă, a fost ura și rușinea de care era copleșit față de Averescu. Pe Averescu nu l-a putut suferi niciodată, de când era tânăr, de când a deschis ochii în armată. Chiar înainte, dar mai ales în timpul războiului, generalul nu s-a sfiit să arate un profund dispreț pentru aptitudinile Prințului, dispreț care s-a încadrat apoi într-o cordială antipatie din momentul în care l-a prins la Bacău în pat cu divina Thea, camerista sa preferată. Penibilul incident din Consiliul de Coroană de la Iași în ianuarie 1918, neînduplecata judecată a dezerțiunii de la Odessa în toamna aceluiași an, frecăturile din 1920 pe tema despărțirii de Zizi Lambrino și în fine condamnarea fără circumstanțe atenuante în Consiliul de Coroană de la Sinaia din decembrie 1925, înăspriseră din ce în ce relațiile dintre Prinț și general.

Deși sentimentele de reciprocă antipatie între acești doi oameni au rămas intacte, într-un spirit de oportunitate politică amândoi au căutat să se apropie după moartea Regelui Ferdinand. Chiar în anul 1927, prin august, primul pas l-a făcut Carol trimițând pe Nicu Gatoschi la Nurnberg unde Averescu se plimba ca să-și uite de faimoasa cărămidă din iunie. Gatoschi a sosit cu avionul la Nurnberg și a cerut cu insistență generalului să meargă la Paris să se întâlnească cu Prințul, și să meargă imediat, căci era așteptat cu nerăbdare. Cu toată această nerăbdare a Prințului, Averescu a refuzat „fiindcă n-avea frac și jachetă cu dânsul", și dacă mergea la Paris ar fi fost

nevoit să facă „oarecare demersuri de politețe" căci fusese decorat cu Marea Cruce a Legiunii de Onoare, cu câteva luni înainte[102].

Această încercare dând greș o altă întâlnire n-a mai fost pusă la cale până în aprilie 1930, și de data asta inițiativa pare să fi venit din partea generalului, care aflându-se la Lucerna s-a dus să întâlnească pe Prinț la Bellinzona. Averescu a făcut drumul de la Lucerna la Bellinzona cu automobilul împreună cu viceconsulul nostru din Torino, Nasini, și cu fiica acestuia. Pe lângă Averescu trebuia totdeauna să fie și o fustă. Carol se afla la Bellinzona cu perechea Dim. Sutzo, căci și lui îi trebuia o fustă ca să fie fericit. Întrevederea – mi-a povestit Averescu – a fost la început foarte prietenească, a trecut apoi printr-o fază rece de tot și s-a încălzit iarăși la sfârșit.

Generalul a sosit la Bellinzona către seară și Prințul l-a primit imediat. Averescu „a pus numaidecât chestiunea" și s-a declarat gata să provoace rechemarea Prințului în țară sub trei condiții:

1) despărțirea de d-na Lupescu;
2) o reabilitare în fața opiniei publice;
3) împăcarea, fie și numai de formă, cu Principesa Elena.

Discuția a fost lungă. Carol a primit punctul prim fără mare greutate (dar poate cu o rezervă mintală?) și a promis chiar să-i dea drumul fără întârziere. A admis și punctul al doilea, deși cu mai multă șovăială. Averescu plămădise în gândul lui pentru Prinț o petrecere mai îndelungată (până la rechemarea în țară) fie pe lângă Curtea italiană, fie pe lângă cea spaniolă. În Italia se obliga dânsul să-i obțină (prin Mussolini) încuviințarea necesară, iar în Spania Regina Maria, prin soru-sa, Infant Beatrice. Carol a consimțit în cele din urmă, să meargă pentru câteva săptămâni la Sigmaringen, la văru-său, după ce se va fi despărțit de d-na Lupescu și să se instaleze apoi în preajma Curții italiene. Față de punctul trei s-a zbătut ca un pește pe uscat și n-a vrut să ia un angajament fix, făcând tot felul de rezerve și punând la rândul său condiții. Averescu a sfârșit prin a declara că în asemeneaa împrejurări nu putea face nimic, și s-a despărțit de Prinț cu oarecare răceală.

Averescu s-a pus la masă cu Nasini și cu fiica acestuia, hotărât să plece cu automobilul spre Elveția chiar în acea seară, căci era o noapte splendidă cu lună. Pe când mânca, a venit Sutzu să-i spună că Prințul a fost adânc impresionat de câte-i spusese și că ar vrea să-l mai vadă. Generalul a răspuns că 3 ore de discuții îi erau de ajuns și că nu mai avea vreme, și că trebuia să plece căci nu voia să petreacă

[102] Știu aceste amănunte și cele ce urmează din gura lui Averescu care mi le-a povestit cu prilejul întâlnirii noastre din 16 și 17 ianuarie 1934.

noaptea la Bellinzona. Sutzu a făcut de câteva ori naveta între Prinț și Averescu și până în cele din urmă acesta s-a hotărât totuși să renunțe la plecarea sa în acea seară și a mai stat alte trei ore de vorbă cu Carol, după masă. Prințul a sfârșit prin a primi câteșitrele condițiile puse de Averescu, și între ei doi s-a fixat următorul plan pentru reîntoarcerea Pretendentului în țară: trebuia să pornească în noiembrie (același an) și să sosească pe Dunăre la Giurgiu (Averescu propusese să vină pe mare și să debarce la Constanța, dar Prințul a preferat calea Dunării și generalul a consimțit); la Giurgiu, Averescu ar fi pregătit o mare întrunire publică pentru ziua convenită și toți oamenii adunați acolo ar fi ieșit înaintea Prințului; pe șoseaua Giurgiu-București ar fi fost primit de Regimentul 6 Mihai Viteazul comandat de colonelul Paul Theodorescu și înșirat de-a lungul drumului, mai aproape de București, șase întruniri publice ar fi îndreptat la un moment dat masele lor spre Capitală, în aclamarea Prințului.

Deși planul a fost aprobat, Carol nu a executat nici una din condițiile stipulate. Nici pe cea dintâi, deși s-a mai angajat mai târziu la Paris, succesiv și față de Iunian, de Goga și de trimișii lui Maniu să se despartă de d-na Lupescu. Înainte de a se separa la Bellinzona, Carol a întrebat pe Averescu: „Ce ai zice să mă vezi pe neașteptate coborând cu un aeroplan la București?" — „Ți-aș zice: bine ai venit! Din partea mea n-ai avea nici o greutate de învins; nu știu dacă ar fi tot așa din partea altora. Mai bine să nu încerci să vii pe nepregătite!"

După ce s-a urcat pe Tron, la sentimentele de profundă antipatie pe care le nutrea ca Prinț înainte de 1926 împotriva lui Averescu, s-a mai adăugat pentru Regele Carol și sentimente de rușine, căci călcase față de general angajamente precise luate cu oarecare solemnitate. Vrăjmășia față de partide, antipatia și remușcările combinate față de șeful Partidului Poporului, iată imboldurile care au împins pe Regele Carol să încurajeze săvârșirea unui act de dezagregare politică pe care, fără această insistentă încurajare cu siguranță că Goga nu l-ar fi comis, cu toate frecăturile dintre dânsul și Averescu, cu toată antipatia fiecăruia pentru celălalt.

Dar să ne întoarcem înapoi la salonașul lui Sebi Popovici în care fusesem introdus după masă și discret abandonat cu o ceașcă de cafea, cu un păhăruț de rachiu și cu Goga Octavian. M-am întins într-un jeț american, am aprins o țigare de foi și am lăsat pe fratele Tavi să vorbească. Trei ceasuri bătute mi-a povestit în acea primă seară câte se întâmplaseră în Partidul Poporului de la plecarea mea; cum se înțelesese el și numai el, în 1925, cu Brătianu ca să-și asigure succesiunea Guvernului în 1926 – cum se războise cu generalul

în tot timpul acelei guvernări din 1926 și cum căzuse în fine de la putere în 1927 fiindcă Averescu se răzvrătise împotriva sa și a lui Ionel Brătianu. L-am ascultat fără să mă plictisesc un moment. La Goga prolixitatea congenitală e temperată prin plasticitatea frazelor și punctată prin câte o observație tăioasă așa încât povestirile lui sunt curată petrecere. Se făcuse aproape ora 1 dimineața, și Goga tot povestea. Abia atunci ne-am dat seama că nu vorbisem nimic despre cele pentru care ne întâlnisem. Am poftit pe Radian și pe Popovici în salonașul nostru și am fixat cu toții împreună o a doua ședință, după câteva zile, în continuare. Și după această a doua a mai fost o a treia.

Scurt: Goga mi-a mărturisit că era definitiv hotărât să părăsească pe Averescu, că această despărțire i-a fost poruncită de Rege[103] și că va lua cu dânsul cele mai bune elemente din Partidul Poporului. I-am spus numaidecât că, dacă vrea să facă o simplă disidență greșește. Disidențele nu duc niciodată departe în țara noastră. Fără să îndrăznească să mi-o spună pe față, Goga mi-a dat să înțeleg că spera succesiunea Guvernului nostru și că Regele ar fi dispus să-l facă prim-ministru. Am încercat să-l lămuresc și să-i demonstrez că bătea câmpii, dar a fost în zadar. Logica mea – și tot ce știam – n-a putut înfrânge copilăreasca lui megalomanie. Dealtminteri ce putea crede sau nu crede și mai ales ce putea urmări amicul Goga, îmi era cu totul indiferent! Îmi venea și mie să zic ca Maiorescu: „e un poet" – și să trec mai departe. Mi-am dat numaidecât seama că-mi pierdusem timpul și că nu era nimic de făcut cu un visător și cu un simplu vânător de situații.

Dar cum zice francezul, „une confidence en vaut une autre" și cum Goga-mi dezvăluise planurile sale, nu m-am sfiit deloc să-i desfășor pe ale mele – pe care dorea să le cunoască – cu atât mai puțin cu cât nu aveam nimic de ascuns. A fost însă din partea mea o imprudență, căci „poetul" mi-a furat fără nici o rușine numele partidului pe care mă hotărâsem să-l întemeiez și pe care i-l destăinuisem. Mi-a furat numele dar mi-a lăsat programul: preciziile l-au plictisit totdeauna.

Am făcut la rândul meu o lungă expunere fratelui Tavi, i-am mărturisit cât mă decepționase guvernarea cu Iorga, mai ales slăbiciunea Regelui. Din cauza acestei slăbiciuni mă vedeam silit să renunț la ideea înlăturării partidelor în conducerea țării și să mă resemnez la jefuirea ei mai departe, mulțumindu-mă cu paliativele unor eventuale grupări politice mai puțin lacome și preocupate în limitele posibilului, și de interesele obștești. În acest sens, întemeierea

[103] Întrebat de mine mai târziu Regele nu s-a sfiit să-mi spună că într-adevăr ceruse lui Goga să se despartă de Averescu!!

unui Partid Agrar îmi părea indicată. Era de nepriceput, cum într-o țară „eminamente agricolă" un asemenea partid nu se întemeiase încă. Adevăratele interese ale agriculturii și ale maselor rurale care reprezentau 80% din populația țării, nesocotite de partidele de gașcă, îmi păreau o pârghie destul de puternică ca să miște din loc greutățile ce ne închideau căile oricărei propășiri. I-am spus lui Iorga că în gândul meu întemeierea Partidului Agrar român era lucru hotărât, că aveam planul de organizație gata, ca și programul – și că voi trece la faptă îndată după sfârșitul guvernării noastre, și am adăugat: „nu cred să mai am mult de așteptat!" I-am propus amicului Goga să mai aibă puțină răbdare, și să vină cu mine, să facem partid împreună. Propuneam pentru a doua oară lui Goga o asociație politică, căci o mai făcusem în 1923. Prima dată m-a refuzat fără multă vorbă, căci ideea de a lua după plecarea mea locul nr. 2 în Partidul Poporului îl sedusese mai mult decât un același loc nr. 2 într-o disidență a aceluiași partid. De data asta însă disidența o făcea el, așa încât refuzul a fost mai învăluit, cu amânări și cu cereri de reflecție. Mie îmi era indiferent căci făcusem o simplă propunere de politețe. Ca prieten la o șuetă, ca tovarăș la un păhăruț sau la o masă, m-am înțeles totdeauna de minune cu Goga; în politică era altceva și chestiunea era cam complicată. Rezerva lui era însă întemeiată pe trufie și pe convingerea tâmpită că Regele îl îndemnase să se despartă de Averescu ca să-l facă ... prim ministru! Nebunia s-a realizat dealtminteri la sfârșitul lui 1937, dar ceea ce a fost posibil în anarhia stărilor de spirit de după guvernarea lui Tătărescu, nu putea măcar fi conceput cinci ani mai devreme! În rezumat, eu mi-am pierdut vremea cu Goga, el însă nu cu mine. Căci din convorbirile noastre a rămas cu titulatura Partidului Național Agrar, pe care l-a întemeiat câteva săptămâni mai târziu.

Întrevederile cu Vaida au avut un caracter mai solemn și totodată mai comic. Mai solemn fiindcă au fost determinate printr-o însărcinare specială a Regelui – mai comic fiindcă cu Vaida, toate și întotdeauna se termină „en queue de poisson".

Deși prin numirea și mai ales prin menținerea Guvernului Iorga, Regele înlăturase de fapt proiectele mele, dânsul persista să-mi spună cu fiecare prilej că nu abandonase programul nostru (!) și că numai îl amânase, fiindcă nu sosise încă momentul înfăptuirii lui! Se vede că pentru dânsul „momentul prielnic" era clipa în care împrejurările îl vor sili să se arunce cu ochii închiși în acțiune și să transforme astfel un plan bine chibzuit și cu rost într-o aventură pripită și nepregătită. Căci așa a făcut, și a luat programul meu în brațe tocmai în februarie

1938, pe marginea prăpastiei, hotărându-se în două ceasuri și înlocuind în 12, fără nici o chibzuială, o Constituție stupidă printr-una aproape tot atât de proastă. Doamne, Doamne, cât m-a pisat iubitul nostru Rege cu teoria „momentului"!

Deși în 1932 „nu era momentul", leit-motivul unei noi Constituții zbârnâia în capul și în anturajul Suveranului. „Revizuirea Constituției" devenise o marotă[104], și Regele mă plictisea cu dânsa aproape la fiecare audiență. În fine, într-o bună zi, după înapoierea mea de la Paris mi-a cerut să iau contact cu Vaida, să mă înțeleg cu dânsul, fiindcă era hotărât să ne însărcineze pe amândoi cu aducerea marii reforme la îndeplinire. Din această însărcinare însăși reieșea cât de puțin serioase erau intențiile Regelui. Eu îi băteam capul cu o nouă așezare constituțională prin care să se poată înlătura regimul de partide și despoliticianiza administrația, și dânsul mă trimitea – deși aprobase în totul propunerile mele – la Vaida care pe acea vreme era membru devotat și disciplinat al Partidului Național Țărănesc prezidat de Maniu, apostolul „democrației" pe plaiurile Ungaro-Vlahiei.

Ca să fac plăcere Regelui – și ca să petrec – am consimțit fără greutate să iau contact cu Voievodul Alexandru, deși știam bine că nici cu dânsul nu mă voi înțelege, și că nici Majestatea Sa nu va schimba nimic în Constituția țării.

Am avut și cu Vaida două întâlniri, la Mihai Popovici, dar nu la masă, ci înainte de masă. Lăsasem pe Mihai Popovici într-o mansardă la frate-său doctorul (nas, gât și urechi), în care trăia de-a valma cu teancuri de cărți împilate pe jos, cu haine și rufe cocoloșite zvârlite pe scaune, cu o ceașcă de cafea golită pe colțul mesei și cu „nepotu-său"[105] Vaida într-un al doilea fund de pat. De data asta l-am regăsit într-o splendidă vilă, în parcul Filipescu. Dar câte trecuseră de pe vremea lui Nas-gât-și-urechi! Ajunsese fratele Mihai ministru de finanțe, încheiase un împrumut de Stat la Paris („ce bandit de Popovici", vorba lui Finaly), se însurase cu una din surorile Lugoșianu! În ce vilă somptuoasă se lăfăia acum disperatul, care-mi ceruse în 1925 girul, pentru o poliță de 50.000 lei la Banca de Credit, căci nu mai avea cu ce trăi! Poliță pe care n-a avut măcar grijă să o plătească după ce a făcut avere, și pe care a trebuit să o achit eu, după nenumărate preschimbări.

Printre covoare orientale, printre mobile întortocheate după gustul nemțesc de demult, de-a lungul pereților copleșiți de tablouri

[104] Și a rămas pe tot timpul Guvernului lui Vaida.

[105] Vaida căsătorit cu fiica doamnei Safrano, sora lui Mihai, dar o soră ce ca vârstă ar fi putut să-i slujească de mamă.

românești, dar scumpe, am fost dus la etajul de sus într-un salonaș în care mă aștepta fratele Alexandru. Și așa a fost două zile de-a rândul, căci o discuție cu Vaida nu e lucru ușor, și ca să ajungi la ceva (sau cel puțin să ai iluzia că ai ajuns la ceva) trebuie să te trudești mult. Nu cunosc un om mai „revărsat" în vorbă și în gândul lui ca Vaida. Începe o frază și numaidecât o incidență îl face să devieze și să apuce o cărare nouă. Dar abia calcă pe această nouă cărare și o altă incidență îl împinge iarăși alături, și din cărare în cărare ajunge să bată câmpii. Cu gândul la subiectul următor, pe care-l caută, pe când vorbește de ceva, nu e în stare să-și contureze cu precizie ideile așa că trebuie să le prinzi din fugă. Cine nu știe să-l domine, să-l pironească câteva minute pe un singur gând, nu poate ajunge la nici o concluzie cu dânsul, de aci reputația de „ramolit" pe care i-au facut-o foarte mulți. Îmi aduc aminte că și Regele Carol al II-lea mi-a spus într-o zi: „Am vorbit două ceasuri cu Vaida dar n-am priceput ce vrea!" În realitate, Vaida nu e ramolit deloc și nu e lipsit nici de inteligență, nici de bun simț; dintre ardeleni e chiar poate unul din cei mai deștepți. Ce-l omoară e neputința de a-și putea concentra spiritul și mania anecdotelor. Când începe cu Budapesta și cu Viena (de Karlsbad nu vorbește niciodată), apoi tocmai bine s-a sfârșit cu toate.

Iată de ce mi-au trebuit două ședințe ca să ajung cu dânsul la câteva concluzii practice, și anume:

1. Era gata să colaboreze la o revizuire a Constituției în sensul întăriri puterii executive și a autorității Regelui („unul sau mai mulți pași la dreapta" după propria lui expresie) cu condiția ca noul așezământ să prevadă o descentralizare efectivă prin crearea unor diete provinciale – din care făcea o condiție „sine qua non". Oricâtă autoritate în mâinile Regelui, dar provinciile (și pentru el „provinciile" erau Ardealul) să aibă dreptul să legifereze asupra nevoilor lor locale și să-și controleze veniturile și cheltuielile.

2. Se angaja „să capaciteze" pe Maniu și partidul său să primească o astfel de Constituție și să o voteze. Dacă n-ar fi izbutit – ceea ce pentru dânsul era exclus căci pretindea că din câte știe dânsul Maniu era deja familiarizat cu asemenea idei – dacă n-ar fi izbutit, se obliga să se despartă de Maniu și de partid și să se pună în Ardeal în capul mișcării revizioniste.

3. În această ipoteză era gata să primească orice situație și să joace orice rol, după hotărârea Regelui. „Dacă Regele te însărcinează pe d-ta – spunea el – cu executarea reformei, eu intru ministru sub d-ta. Dacă Regele crede că trebuie eu să-mi pun – pentru Ardeal – numele înainte, sunt gata să o fac, și sper că în acest caz mă vei

ajuta și d-a, cum sunt și eu gata să te ajut. Dacă Regele crede că pot servi mai bine cauza ca prefect sau comisar de poliție, prefect sau comisar voi fi! No, poi să-ți spun eu, odată la Budapesta vorbeam cu Apponyi..." L-am oprit pe loc, i-am strâns mâna și am plecat.

A doua zi am raportat Regelui rezultatul conversațiilor mele cu marele ardelean, și înțelegerea pecetluită. Regele a părut încântat, m-a rugat să pregătesc un proiect de Constituție pe bazele principiilor pe care i le expusesem în atâtea rânduri, și după ce mă voi fi pus de acord asupra lui cu Vaida, să i-l aduc. Date fiind împrejurările nu m-am grăbit însă deloc cu redactarea textelor. Știam bine că sub guvernarea Iorga nu mai era nimic de făcut. Mai întâi din cauza lui Iorga – apoi fiindcă zilele Guvernului nostru erau numărate. Un Minister Argetoianu era exclus în conjunctura politică din acel moment (se va vedea mai departe pentru ce) și îmi dădeam seama din câte scăpase Regelui că ne îndreptam spre un Minister Vaida. În această ipoteză însă, lungi pertractări trebuiau să preceadă încă precizările de text.

De fapt, îndată după constituirea Ministerului său Vaida a venit să mă vadă și mi-a confirmat că Regele era în principiu hotărât la schimbarea Constituției, că i-a dat să înțeleagă (!) să o facă împreună cu mine, și că el Vaida nici n-ar fi priceput altfel. Avea însă atâtea greutăți în fața sa, mai întâi alegerile, apoi încurcăturile financiare și în fine, plictiselile pe care i le punea la cale Maniu și partidul – încât ceruse Regelui un răgaz pentru rezolvarea problemei constituționale. „Mai târziu, la toamnă, vom vedea". În toamnă, îi luase însă locul Maniu.

A trebuit să aștept până în primăvara anului 1933. Vaida preluase din nou președinția Consiliului. Eu, terminasem cu organizarea „Uniunii Agrare", sosise în fine și momentul reformei constituționale. M-am pus pe lucru cu colaboratorii mei: redactam cu Nicu Ottescu și Mișu Demetrescu bătea la mașină. Ca pe vremea pregătirii Ministerului Prezan...

Am alcătuit două proiecte de Constituție: unul cu regim parlamentar unitar pentru toată țara (proiectul B), altul (proiectul A) cu adunări legislative provinciale (idee scumpă lui Vaida) și cu o delegație centrală a acestora pentru legiferarea cu caracter general. Acest din urmă proiect îl întocmisem numai ca să împac ambiția lui Vaida, căci știam că Regele nu va admite nici cea mai limitată descentralizare legislativă, de teama adversarilor regionalismului. În amândouă proiectele întărisem autoritatea Regală; starea de asediu pusă la discreția Guvernului era în realitate la dispoziția Suveranului ale cărui prerogative la propunerea și promulgarea legilor, erau

sporite. Validitatea decretelor-legi era confirmată iar regimul juridic excepțional al presei, suprimat. Dealtminteri desființasem și curțile cu jurați. Pentru Cameră, nu înscrisesem în proiectul B decât principiile, lăsând alegerea sistemului electoral unei legi speciale ordinare. Odată cu cele două proiecte de Constituție, am mai pregătit – spre completarea noului regim propus – o lege electorală, o lege administrativă și o lege a organizației ministeriale, spre a pune textele existente în concordanță cu noile principii constituționale. Prin legea electorală redusesem numărul deputaților la vreo 258 (unul la 75.000 locuitori) – în ipoteza Parlamentului unitar – și introdusesem principiul listelor de candidaturi pe țară, alegerile rămânând a se efectua pe circumscripții (județe). Socoteam că acest mijloc trebuia să înlesnească Guvernelor dobândirea unei majorități fără să se recurgă la „primă", devenită odioasă tuturor, și profund nedreaptă. Listele de candidaturi pe întreaga țară n-aveau într-adevăr sorți de izbândă în toate județele decât pentru Guvern care le putea susține prin prefecții săi. Pentru opoziție, era evident că numai cei din capul listei[106] ar fi luptat cu toate puterile în județele respective – ceilalți s-ar fi lăsat mai moale. Național-țărăniștii, de pildă, nu aleseseră niciodată până atunci în opoziție, mai mult de 30-40 de deputați. Era evident că pe lista lor de 258 de candidați, numai cei dintâi 50-60 ar fi dat lupta, iar cei de la numărul 60 înainte și-ar fi încrucișat mai mult sau mai puțin brațele, căci de dragul altuia, și nu numai pe gratis, dar cu cheltuiala lor, nu luptă oamenii de gașcă, pe care nu-i mână decât interesul. Ba chiar în multe județe s-ar fi înțeles, pentru un cât de mic ghelir, cu stăpânirea.

Pentru legea administrativă, m-am mărginit să pun proiectul pe care-l prezentasem Parlamentului cu un an înainte, de acord cu dispozițiile celor două proiecte de Constituție. Pentru legea organizării Ministerelor, proiectul pe care l-am alcătuit era menit să pună de acord textul existent cu principiul descentralizării regionale pe care legea administrativă o prevedea în ambele ipostaze constituționale.

Îndată ce proiectele mele au fost frumos copiate, am cerut audiență Regelui. Înainte de a lua din nou contact cu Vaida, am vrut să văd din ce parte sufla vântul, sus. Mișu Demetrescu copiase proiectele în 4 exemplare: unul pentru Rege, altul pentru Vaida și două pentru mine. Regele m-a primit în ziua de 8 februarie[107], și m-a primit bine și m-a ținut mult. I-am explicat pe scurt, proiectele pe care i le prezentam – și deși nu era aproape nimic nou pentru dânsul a urmărit cu interes vădit expunerea mea. După expunerea tehnică a urmat una politică,

[106] Deputații urmau să fie proclamați aleși după numărul pe care-l aveau pe listă, în proporție cu totalul voturilor obținute de listă pe întreaga țară.
[107] 1933.

prin care conchideam la necesitatea unei reînnoiri a Guvernului, chiar dacă ar fi fost să rămână tot Vaida prim-ministru. Dar pentru forme noi, și mai ales pentru un program nou, trebuia pentru liniștea opiniei publice, și un Guvern nou. Criza se așezase, se normalizase ca să zic așa, și un *modus vivendi* se putea concepe cu mintea liniștită, după toate zbuciumările prin care trecusem.

Pentru cunoașterea vremurilor, îmi permit să reproduc aici un pro-memoria pe care l-am lăsat Regelui și în care rezumasem dinainte toate câte hotărâsem să i le spun, și pe care i le-am spus:

POLITICA GENERALĂ

1. Promulgarea Constituției A sau Promulgarea Constituției B
2. Promulgarea în același timp și în legătură cu noua Constituție, a următoarelor legi (prin Decret):

a. Legea descentralizării administrative.
b. Legea organizării ministeriale.
c. Legea electorală.

(Aceasta din urmă numai în cazul în care s-ar dori alegeri imediate – altfel, conform Constituției noi se mai putea amâna).

3. Ratificarea Constituției decretate prin plebiscit[108] în termenul cel mai scurt (trei săptămâni).

Noul Guvern va accentua următoarea politică:

A. O linie netă de demarcație între trecut și viitor. De la o dată fixată, normalitatea în tranzacții, obligația să fie obligație, poliță-poliță, contractul-contract. Pasivul, pus la o parte se va inventaria și lichida treptat.

B. Normalizarea armatei. În administrație se va suspenda orice cheltuială (în afară de cele strict indispensabile) – vezi disponibilitățile de la sfârșitul „pro-memoriului" – și se vor satisface mai întâi nevoile apărării naționale și ale ordinei publice.

C. Se va restabili principiul autorității de Stat, în țară.

Atitudine de autoritate, nu de compromis, față de toți.

POLITICA FINANCIARĂ ȘI ECONOMICĂ

A. Datoria Publică

Cuponul și amortizările – datoria internă și externă – nu se pot plăti pe anii bugetari 1933/34, și 1934/35.

[108] Am remis Regelui în aceeași audiență un studiu juridic și istoric asupra plebiscitelor.

Se va porni de la această premisă, și se va trata, după hotărârea de neplată luată (dar nepublicată), cu detentorii străini (aplicându-se detentorilor de rentă internă acordurile ce se vor încheia cu detentorii de rentă străini), în vederea unei înțelegeri. (Amânare, emitere de bonuri de Tezaur în valoarea cuponului neplătit – bonuri ce s-ar putea sconta în parte sau în totalitate etc. etc.).

Se va negocia totodată și conversiunea Datoriei Publice (internă și externă) prin reducerea, fie a capitalului străin, fie a dobânzilor (prelungirea amortismentului), fie și una și alta.

B. Măsuri Financiare.

În opoziție cu doctrina clasică în vremuri normale dar inaplicabilă în vremuri anormale, socotesc că trebuie cerut mai mult, mult mai mult, contribuțiilor indirecte decât celor directe.

Impozitele directe trebuiesc așezate cu mai multă dreptate și metodele de excesivă fiscalitate azi în onoare la noi, trebuiesc abandonate.

În acest scop:

1. O nouă lege a contribuțiilor directe[109] separând în fiecare județ serviciul constatărilor (assiette de l'impot) de serviciul încasărilor (tresorerie). Controlul general și special independent de administrațiile financiare, prin urmare mai eficace. Înlocuirea recensământului *quinquenal* prin rectificarea anuală a cotelor de impunere.

2. Organizarea definitivă a Monopolului Alcoolului și sporirea prețului de desfacere la 130 lei litrul (față de 90 lei actualmente și 240 înaintea înființării monopolului).

3. Înființarea monopolului cafelei, ceaiului și benzinei.

4. O taxă suplimentară vremelnică de 12 lei la kilogramul de zahăr.

5. Revizuirea atentă a bugetului.

C. Măsuri Economice.

Principiul neintervenției directe. Minimum de economie dirijată[110]. Măsuri paliative de ameliorare. Negocieri și convenții internaționale în ritmul curentelor europene și mondiale.

Revizuirea fundamentală a organizației cooperației pentru despoliticinizarea ei și o nouă îndrumare practică și eficace în vederea sporirii producției unitare și valorificării acestei producții.

[109] Proiectul de lege întocmit de mine se găsea la Ministerul de Finanțe, gata. Cu câteva schimbări de amănunt, reforma propusă de mine s-a și înfăptuit mai târziu.

[110] Ce frumoase vremuri când asemenea îndrumări erau încă îngăduite de împrejurări!

D. Măsuri Speciale

Lichidarea pasivului. Soluțiile sunt variabile după situația internă și externă în momentul în care se va păși la rezolvarea problemei.

Disponibilitățile eventuale ce s-ar putea realiza pe bazele programului aci schițat:

	Miliarde lei
De la Datoria Publică	6.5
Taxa de 12 lei pe zahăr	1.0
Sporirea prețului alcoolului	2.0
Monopolurile noi	3.5
Reorganizarea aparatului de Stat	0.5
Total:	13.5

Recitind după mai mulți ani această notiță mi-am dat seama că unele puncte din programul pe care-l propuneam Regelui erau cam îndrăznețe, ca să nu zic mai mult. Cred că dacă ar fi fost adoptate și aplicate cu tactul necesar ar fi dat roade bune. Se vede însă că pe Rege l-a speriat căci a strâns hârtiuța și a băgat-o în sertar, deși mi-a declarat că propunerile mele erau interesante. Sau tocmai din cauza asta...

Odată cu notița a băgat în sertar și cele 5 proiecte (2 Constituții și 3 legi organice) precum și memoriul relativ la plebiscit. Proiectele de reformă constituțională au părut totuși să-l intereseze destul, căci mi-a cerut să-i fac o expunere completă asupra întocmirii lor. I-a plăcut mai ales sistemul electoral propus căci vedea într-însul o posibilitate pentru Guvern să-și constituie o majoritate fără să recurgă la faimoasa primă electorală care exaspera regulat opoziția. La întrebarea mea netedă dacă socotește că „a sosit momentul" ca să pășească în fine la o reformă constituțională, Regele mi-a răspuns evaziv, dar m-a sfătuit să iau contact cu Vaida. Cum îl cunoșteam pe de rost, mi-am dat seama că ar fi fost să-mi pierd vremea. M-am înapoiat frumos acasă și mi-am văzut de treburile mele, lăsând pe Vaida să descurce pe ale lui. Tocmai pe la sfârșitul verii, în ultimele zile ale lui august sau în primele zile ale lui septembrie, nu mai țin bine minte, m-am pomenit cu Tilea din partea lui Vaida, trimis să-mi spună că „a sosit momentul" schimbării Constituției și că fratele Alexandru dorește numaidecât să stea de vorbă cu mine. Tilea a organizat un dejun la dânsul acasă (sta cu chirie, în strada Andrei Mureșanu, „afacerile" nu-i îngăduiseră încă să clădească[111] frumoasa

[111] După guvernarea „partidului" din 1932-1933, tinerii naționali-țărăniști se luaseră la întrecere cu casele. Clădiseră și Armand Călinescu, și Ghelmegeanu, și Gafencu și Tilea – care mai de care cu lux și confort, într-o zi (trecuseră câțiva ani) admiram în fața lui Tilea casa lui Gafencu, o minunăție artistică. Tilea m-a luat de braț, s-a uitat în ochii mei, și plin de autoîncântare mi-a șoptit: „Să o vezi pe a mea!"

vilă pe care a ridicat-o mai târziu în parcul Mornand), dejun la care n-a participat decât dânsul, Vaida și cu mine – dejun la care Vaida n-a sosit decât la ora 2 și 1/4, deși fusesem poftit la ora 1 1/2.

Vaida a început prin a-mi explica pentru ce nu-mi mai dăduse semn de viață: Regele nu era hotărât la acțiune, și cât n-a fost hotărât Regele, n-a mișcat nici el, căci ar fi fost degeaba. „Acum însă" – a continuat fratele Alexandru – „Regele e hotărât, vrea în fine să procedăm la schimbarea regimului, și acum prin urmare «a sosit momentul» să ne înțelegem. Dar întâi să mâncăm, vom vorbi după masă..." Bietul Vaida! L-am crezut pe cuvânt. În realitate Regele era într-adevăr pornit pe schimbare de regim, dar nu pe schimbare de Constituție ci pur și simplu pe schimbare de Guvern; era deja hotărât să aducă pe Duca în locul lui Vaida, dar nu o știa nimeni (nici Duca), și Vaida mai puțin decât oricine! Eu nu mi-am dat seama de ce se cocea decât o lună mai târziu, la serbările *cinquantenarului* Castelului Peleș.

Împlinirea a 50 de ani de la ridicarea Castelului a fost sărbătorită cu mare alai. Regele a creat chiar o decorație nouă cu acest prilej, medalia Peleșului, cu fațada Castelului pe o parte și profilul celor 3 Regi pe cealaltă... Serbările au ținut două zile, au fost cât se poate de reușite și mi-au lăsat o amintire dintre cele mai plăcute. S-au dezvelit statuetele Regelui Carol I și Reginei Elisabeta, mediocre și prost așezate pe peluza în pantă care cobora de la terasa Peleșului spre drum. Regele Carol e prea aproape de ochii trecătorilor și silueta sa luând neașteptate proporții de uriaș acoperă întreaga fațadă a Castelului pe care o bagatelizează astfel. Prăbușită în fotoliul ei de suferințe, Regina Elisabeta a fost înfiptă ca o sperietoare în fața unei grote scobite în fundațiile terasei, ca și cum ar fi fost pusă să păzească...

După cum se vede m-am molipsit și eu de la Vaida, și din Constituție am sărit în serbările Peleșului. Dar fiindcă am început, îmi voi îngădui încă câteva rânduri asupra acestor serbări, rânduri ce nu vor fi dealtminteri lipsite de orice legătură cu subiectul precedent, după cum se va vedea.

În ziua în care s-au inaugurat monumentele din fața Castelului, Regele a oferit un dejun pe iarbă verde, la Stâna Regală. Pe iarbă verde vorba vine, căci se ridicase un cort regal și umbrare pentru mesele invitaților. Aranjamentul a fost cât se poate de reușit, iar vremea și priveliștea – dumnezeiești. Văzduhul, fără un nor, scălda în lumină piscurile munților, de la Gepi și până la Vârful cu Dor. Coamele de piatră se conturau în linii netede, ca tăiate, pe albastrul cerului, iar

pădurile verzi, bătând pe alocuri deja în auriu, se agățau de poalele lor ca mantiile catifelate și înflorite de șoldurile împărăteselor. O muzică militară și un taraf de lăutari alternau, și acordurile lor amplificate prin răsunetul văilor, subliniau prezența oamenilor în mijlocul netulburatei și indiferentei tăceri a naturii. La masă ne-am așezat fără protocol, cum am vrut, după dragoste și prietenie. Protocol a fost numai la masa Regală, în cort unde s-au așezat, pe lângă Prinți și oaspeții lor, primul ministru Vaida și Patriarhul. După dejun Regele a făcut cerc. Mai erau pe lângă dânsul, în afară de „ai noștri", Regele Alexandru al Serbiei, cei doi Prinți de Hohenzollern, unul în marinei și celălalt în uniformă de vânător de munte, Anton de Habsburg, apoi Beneș și Jeftici, căci veniseră și miniștrii de externe al Micii Înțelegeri la consfătuirea lor trimestrială. Am petrecut cât se poate de bine, după cum se vede dintr-o poză pe care am făcut-o, și pe spatele căreia destăinuiesc plin de veselie și de mulțumire doamnei Venturia Octavian Goga, farmecul fenomenului cunoscut sub numele de Virgil Madgearu. Această serbare la Stână a fost una dintre cele mai frumoase dintre câte s-au dat la Sinaia, inclusiv cele de pe vremea lui Carol I.

A doua zi, după un *Te-Deum* la mănăstire, a avut loc o mare defilare militară pe bulevardul Ghica. Tribunele au fost ridicate cam în fața Primăriei. Regele, Prinții și toți generalii și ofițerii superiori au venit pe jos de la mănăstire la tribună. Și Regele Alexandru purta uniformă românească de colonel de vânători, grad pe care Regele Carol i-l conferise cu o zi înainte. Defilarea a fost marcată printr-un incident. Prințul Nicolae se așezase în fața tribunei Regale, de cealaltă parte a bulevardului, dinaintea mulțimii. Regele i-a făcut mai multe semne, ca să vină lângă dânsul, pe care Nicolae nu le-a priceput, sau s-a făcut că nu le pricepe. Regele l-a trimis atunci pe Puiu Dumitrescu să-i spună ce avea de spus. Cum s-a apropiat de dânsul, Prințul Nicolae l-a înjurat de mamă și răstindu-se la el, l-a gonit înapoi de cealaltă parte a drumului. Scena a fost observată de toți cei dimprejur și viu comentată de toată lumea ...

Seara a avut loc un concert la Peleș și recepție după concert. Și – iată că am ajuns unde voiam – cu prilejul acestei recepții mi-am dat seama, în fine, că soarta Guvernului Vaida era definitiv pecetluită și că succesorul lui Vaida era Duca. Vagmistrul de Șeba[112] cu tactul care-l caracteriza mi-a descoperit „le pot aux roses". Așteptam în rând, în salonul cel mare, intrarea Suveranilor și întâmplarea mă

[112] Fost subofițer, ajuns ofițer în legiunea cehă pe timpul războiului și ministru plenipotențiar la București după război. Era bădăran, dar nu era prost. A trebuit să părăsească România în urma publicării unui volum în care ne cam înjura.

plasase lângă Duca; pe când vorbeam cu dânsul, s-a repezit Beșa pe el: „Mossie le President, Son Essellence Mossie Peneche tesire apsolument afoir une conference afec fous temain madin. A quelle eure Fodre Excellence elle beut recefoir Lui?" Iar mie, nici bună-seara nu mi-a dat. Am priceput imediat tot. Mi s-au lămurit și continuele „a parte" ale Regelui cu diverși liberali, și răceala sa față de Vaida – și de mine – și târcoalele pe care Beneș Curcanul și sârbul le dau lui Duca. A doua zi dimineața am aflat că Regele Alexandru primise pe Duca într-o lungă audiență... Nu mai încăpea nici o îndoială. Numai Vaida nu-și da seama de nimic.

Pe când vorbeam cu dânsul în „leaving-room-ul" lui Tilea anglomanul, de unde ne-am cam îndepărtat, nu-mi dam nici eu seamă de „proxima" mazilire a fratelui Alexandru și am început să fac planuri cu dânsul. Din prima mea întrevedere cu Vaida, la Tilea, am conchis trei lucruri: că primul ministru se simțea în fine stăpân pe situație, că Regele era în fine gata să promulge o nouă Constituție și în fine că Regele și primul ministru înțelegeau să înfăptuiască marea reformă împreună cu mine! Nici unul din aceste trei postulate nu corespundeau cu realitatea, deși reieșeau din vorbele lui Vaida, confirmate și de Tilea care trecea drept unul din confidenții Regelui și ai lui Puiu Dumitrescu...

Mai mult n-am putut prinde în această conversație care a durat peste două ore, dar în care Vaida s-a rătăcit în atâtea digresiuni încât n-a mai fost chip să-l aduc pe drumul cel drept. Cum nu adusesem nici proiectele mele de Constituție, am pus la cale un al doilea dejun pentru a patra zi. Procedura s-a repetat, digresiunile au fost însă atât de puternice, încât despre Constituție și revizuirea ei n-am mai putut vorbi... Vaida s-a mulțumit să-mi ceară proiectele, mi-a făgăduit că le va studia și că după ce își va face însemnările sale „va provoca" o nouă întâlnire. „Provocarea" n-a mai avut loc, Guvernul Vaida a căzut și toate au rămas baltă până în februarie 1938, când m-am regăsit din nou alături de Vaida pentru schimbarea Constituției, dar în ce condiții schimbate și ele!

Dificultăți financiare pe care în carența autorității Regale numai un Guvern sprijinit de un partid puternic le-ar putea învinge • Scriu lui Flandin • În așteptarea alegerilor din Franța și a încheierii negocierilor privitoare la acordul Dunărean pregătesc formele împrumutului de Trezorerie francez • Scriu lui Tardieu • Zeuceanu lucrează la Paris • Răspunsul lui Tardieu • Sosirea lui Rist care începe redactarea unui raport favorabil • Responsabilitatea lui Rist în prăbușirea noastră monetară • Intervenția lui Puaux cu privire la legea Conversiunii • Tardieu pierde alegerile și demisionează: prăbușirea planurilor mele • Petrec 21 mai la Breasta • Braloștița • Expun Regelui în ziua de 30 mai necesitatea demisiei Guvernului • Regele convine dar îmi cere să amân criza până la 15 iunie • A doua zi Consiliu de Miniștri sub președenția Regelui • Iorga dă Guvernul peste cap.

Goga, Vaida și Constituția m-au cam îndepărtat de Ministerul Iorga, ale cărui sfârșituri mai am să le povestesc.

Cu toate nebuniile domnului Profesor, cu toată sabotarea lui, cu toată vrăjmășia partidelor politice care, în disprețul unei îngrijorătoare conjuncturi economice și financiare nu se gândeau decât „să ne ia locul" pe legătura noastră de spini – Guvernul Iorga a făcut multe lucruri bune și ar fi putut să mai rămână „la putere" dacă n-ar fi fost dezechilibrul prea mare între încasările Trezoreriei și cheltuielile la care Statul trebuia să facă față. Acolo era buba, și încolo celelalte erau nimica toate. Din rândurile precedente reiese clar că avusesem viziunea exactă a situației, că-mi dădusem seama că în împrejurările politice de atunci, cu mentalitatea oamenilor din jurul meu și cu șovăiala tot mai accentuată a Regelui mai ales, nu mă puteam înhăma la reforme radicale de ordin financiar și monetar și că, în carența autorității Regale, numai un Guvern sprijinit pe un puternic partid putea să le încerce fără să compromită Coroana. Dacă n-ar fi fost Conversiunea de dus la bun sfârșit, aș fi tras imediat consecințele

neputinței în care ne aflam și aș fi demisionat, provocând astfel criza de Guvern. Hotărât să nu părăsesc opera Conversiunii la jumătatea drumului, am fost silit să amân criza, și să caut mijloace de expedient ca să fac încă câteva luni față cheltuielilor bugetare, cu toată scăderea încasărilor din zi în zi mai accentuată.

Unul din aceste expediente a fost împrumutul de Trezorerie pe care l-am contractat la Paris prin Banque de Paris & Pays-Bas și Mannheimer. Cele 600-700 de milioane de lei pe care ni le-a procurat această operațiune ne-a permis să încheiem timp de câteva săptămâni socotelile cu cinste. Toată nădejdea noastră însă, era în împrumutul făgăduit de Tardieu, pe baza raportului pe care trebuia să-l facă Rist.

În ultima mea întrevedere cu Flandin, la Paris, obținusem și din partea Ministerului de Finanțe francez fagăduiala amânării plăților pentru comenzile militare, contractate cu industria franceză sau sub control francez. Era o economie în perspectivă de un miliard de lei, pentru anul în curs. Flandin îmi pusese ce e drept câteva condiții, foarte acceptabile de altminteri, pe care le rezumase chiar într-un proiect de scrisoare redactat de birourile sale, scrisoare pe care trebuia să i-o trimit de la București, îndată după înapoierea mea. Reproduc acest proiect fiindcă dintr-însul reiese limpede că Guvernul Tardieu acceptase amânările cerute, precum se specifică în pasajele pe care le subliniez:

„Projet de lettre de
Mr. Argetoiano à Mr. Pierre-Etienne Flandin

Par lettre en date de ce jour, je vous ai donne l'assurance que le Gouvernement roumain, en raison de ses difficultes financieres, etait decide à ajoumer systematiquement jusqu'à nouvel ordre tous projets comportant de nouveaux engagements exterieurs, tant pour l'Etat que pour les administrations financieres et les collectivites publiques, sauf les cas exceptionnels ou la necessite absolue serait reconnue d'accord avec le Conseiller technique[113].

Pareille politique s'impose au moment ou le Gouvernement roumain constate le danger des commandes à credit et se voit contraint de negocier de nouvelles modalites de reglement pour certaines d'entre elles.

Il est possible cependant que la seule satisfaction des besoins courants necessite, malgre tous nos efforts d'economie, la passation,

[113] Pe lângă Banca Națională. În speță, R. Auboin.

d'accord avec le Conseiller technique, d'un certain montant de commandes à l'etranger.

Le Gouvernement roumain n'a pas besoin de preciser qu'il considererait comme contraire à la plus elementaire equite, que les ajournements et paiements qui viennent d'etre acceptes[114] à son profit, pour le majeure partie par l'industrie française ou par des entreprinses sous controle français, puissent avoir pour resultat non pas un allegement du prochain budget, mais de rendre possible la passation de commandes à d'autres industries etrangeres (adică nefranceze. La ce se gândeau domnii din Paris! Când noi nu știam cum să scăpăm din încurcătura tuturor comenzilor contractate, era să ne mai încurcăm cu altele!).

Aussi m'autorise-t-il à prendre l'engagement suivant:

L'industrie française jouira, aussi longtemps que le retard par rapport aux contrats primitifs resultant des nouveaux delais de paiement demandes à l'industrie française ou sous controle français n'aura pas ete regagne, d'une preference absolue[115] en ce qui concerne les affaires que vous avez bien voulu me signaler par une note ci-annexée ainsi que pour les fournitures suivantes: materiel ferroviaire fixe et circulant, materiel aeronautique, materiel à l'usage de l'armee et de la marine, materiel necessaire à l'exploitation des P.T.T. et de la Caisse des Monopoles.

Cette preference s'etendra egalement pendant la même periode à toute concession et foumitures relatives aux travaux d'electrification non encore commences à ce jour. Il va de soi cependant que cette preference ne saurait jouer en ce qui concerne les fournitures dont l'industrie française ne produit aucun modele.

L'ajoute que d'une fațon generale, les offres des industries françaises relatives à toutes autres fournitures seront examinées avec une bienveillance particuliere".

Îndată ce am sosit la București am pus să bată textul lui Flandin la mașină, fără altă modificare decât cea semnalată mai sus și pe ziua de 10 februarie[116] am expediat scrisoarea la Paris, dar nu lui Flandin ci lui Zeuceanu. Plătit de Ministerul de Finanțe și mai priceput în chestiunile financiare și economice decât Cesianu, însărcinasem pe Zeuceanu cu toate tratativele mele la Paris și făcusem dintr-însul agentul meu de legătură cu Tardieu și cu Flandin, și mai ales cu

[114] În conversația pe care am avut-o cu Flandin, acesta insistase să facem totuși mici plăți simbolice.

[115] Singurul cuvânt pe care l-am șters.

[116] Deși scrisoarea poartă data de 4 februarie.

„birourile" acestuia. Am trimis scrisoarea lui Zeuceanu și nu direct lui Flandin fiindcă nu voiam să-i fie remisă decât sub anume condiții pe care le-am specificat în rândurile următoare (adresate lui Zeuceanu):

Bucarest le 10 Fevrier 1932.

„Mon cher ami,

Șoneriu[117] vous a telephone ce matin. Je suis tellement harcele que je ne puis vous ecrire longuement.

Donc en deux mots:

Ci-joint la lettre pour Mr. Flandin. Je vous prie de ne la remettre que si:

1) les conditions precisées dans ma lettre (et soulignees dans le brouillon que je joins egalement, brouillon que Mr. Flandin m'a remis) sont devenues fait accompli (fournitures militaires);

2) ou que Mr. Flandin me donne une contrelettre qu'elles seront reglees sans retard.

Ma lettre est l'exacte copie du brouillon, sauf le mot absolue que j'ai efface car il etait depourvu de sens. Puaux[118] a ete d'accord.

Si l'on veut nous faire chaque jour un chantage nouveau (Credit Foncier[119]) – nous renoncerons à tout, et tant pis pour les rentes roumaines et pour les detenteures français de celles-ci.

Avec Dembo il faut en finir. S'il a de l'argent c'est bien, si non nous concluerons avec d'autres.

Mille amities

C. Argetoianu"

La această scrisoare Zeuceanu mi-a răspuns prin următoarele rânduri:

„Paris le 20 Fevrier 1932

Mon cher Ministre,

Je vous restitue le brouillon de la lettre pour les commandes apres avoir pris note de vos observations et instructions.

[117] Unul din secretarii mei generali la Interne. Îl însărcinasem să explice mai pe larg lui Zeuceanu și atmosfera din București, și necesitatea unor rezultate mai repezi la Paris.

[118] Ministrul Franței la București.

[119] O chestiune care tărăgănea de ani de zile, și care a mai tărăgănat. Deținătorii francezi ai Scrisurilor Funciare Rurale cereau să li se plătească cupoanele în aur, fiindcă așa erau libelate, și la fiecare negociere, francezii reveneau asupra acestei chestiuni, alături de altele câteva tot atât de răsuflate. Înainte de a ne aproba împrumutul de Trezorerie cu Pays-Bas și Mannheimer, Ministerul de Finanțe francez vrea să ne bage pe gât și perimata cerere a detentorilor de obligațiuni ale Creditului Rural.

La lettre officielle ne sera remise, comme convenu, que le jour ou les affaires Skoda et Schneider (Creusot) seront terminées.

«Veuillez agreer etc.»

Al. Zeuceanu"

Cum de fapt afacerile Skoda și Schneider nu au fost niciodată reglate, scrisoarea mea nu a fost remisă lui Flandin. Am reprodus aci această corespondență ca să arăt pe de o parte cu ce metode de precupeți negociau cu noi francezii și să dovedesc pe de altă parte că nu am închinat, cămătarilor din Paris – după cum am fost învinuit – toate puterile Țării. Dar de ce nu m-au învinuit bunii mei adversari politici!

Prin Zeuceanu, prin Cesianu, prin Auboin am negociat cu Parisul tot februarie, tot martie și o bună parte din aprilie, până la sosirea lui Rist. Ceea ce a prelungit peste măsură tratativele n-a fost numai dorința lui Tardieu de a trece întâi hopul alegerilor și de a-și consolida poziția față de un Parlament ales de dânsul, n-a fost nici îndărătnicia lui Flandin care ne iubea – ci problema acordurilor economice ale Statelor Danubiene, la soluția căreia primul ministru francez se înhămase, și de care se pasionase. Propunerea mea prin care-l rugasem să ia în numele Franței, inițiativa unei încercări de normalizări în raporturile economice dintre țările Europei, îl sedusese fiindcă vedea într-un succes de ordin extern o întărire a situației sale interne, în preajma alegerilor. Căci în acea fază a evoluției sale politice, alegerile erau totul. Alegerile îl orbiseră, și este chiar de nepriceput cum – dată fiind importanța pe care le-o acorda – un om atât de inteligent ca dânsul a putut să le conducă atât de prost. Dar tocmai fiindcă nu vedea în acel moment un succes diplomatic decât sub forma unui „atout" mai mult în jocul său electoral, Tardieu a restrâns problema ca să fie mai sigur de succes și să-l realizeze mai repede. În loc să pună chestiunea normalizării raporturilor tuturor țărilor Europei, a limitat-o la Europa Centrală și în special la bazinul dunărean, fără să-și dea seama că mărginind astfel terenul mergea la un sigur insucces, căci o regiune, ca și o țară, nu poate fi normalizată în raporturile ei economice decât în legătură cu toate țările cu care întreține schimburi comerciale...

Nu este locul aici, în amintirile mele personale, să fac istoricul străduințelor unuia și altuia, dar mai ales ale lui Tardieu pentru realizarea acelui faimos pact Dunărean, o nălucă mai mult în coșul deja plin de năluci în jurul căruia vrăjeau babele fără dinți și diplomații fără altceva, de la Geneva; o nălucă care a sedus o clipă și pe un om de inteligența și de talia lui Tardieu. O clipă suficientă însă ca să dea peste cap toate planurile mele...

Dându-mi seama că negocierile în jurul acordului Statelor Dunărene vor dura vreme îndelungată și bazându-mă pe făgăduielile pe care mi le făcuse Tardieu la Paris, am adresat în ziua de 16 martie o scrisoare primului ministru francez prin care îi ceream trimiterea experților francezi însărcinați să alcătuiască raportul pe baza căruia Trezoreria Franceză trebuia să ne acorde ajutorul cerut sub forma unui împrumut mai serios dar pe termen scurt. Voiam ca formele să fie gata, fie că acordul Dunărean se încheia, fie că nu. Mie îmi era indiferent cadrul în care s-ar fi desăvârșit împrumutul pe care-l așteptam – ceea ce îmi trebuia era împrumutul, și pentru aceasta, fie că s-ar fi perfectat în planul unui acord mai larg, fie că nu, raportul experților era indispensabil. Acest raport trebuia prin urmare să fie cât mai repede făcut. Mai știam din informațiile culese că înainte de alegeri Tardieu nu-mi va putea da ajutorul făgăduit, căci necesitățile campaniei electorale îl îndepărtau de la un gest ce ar fi putut fi defavorabil comentat, fie și de o minoritate neînsemnată. Alegerile se terminau la 9 mai. Pentru această dată formele trebuiau să fie gata, pentru ca prietenul Tardieu, triumfător în alegeri, să-mi poată acorda împrumutul, indiferent de soarta negocierilor pactului Dunărean care și ele nu puteau să fie decât terminate până la acea dată, într-un sens sau într-altul. Și fiindcă negocierile pactului economic pe de o parte și imperativele campaniei electorale pe de alta, paralizaseră inițiativa primului ministru francez în trimiterea lui Rist, m-am văzut silit să revin eu, cu insistență, asupra acestei trimiteri, hotărâtă deja în principiu la Paris, între noi.

Scrisoarea mea din 16 martie precum și răspunsul lui Tardieu nu au fost date publicității până acum. Le reproduc aci ca o dovadă că în acele vremuri excesiv de grele mi-am făcut datoria, și voi căuta apoi să dovedesc că fără prăbușirea lui Tardieu în alegeri planul meu ar fi reușit pe deplin.

N-am trimis direct nici scrisoarea mea adresată primului ministru francez, ci tot prin Zeuceanu, pe care l-am acreditat pe lângă dânsul ca să-i expună din viu grai o sumă de amănunte asupra situației interne, amănunte pe care nu puteam sau nu voiam să le consemnez într-un act menit să treacă sub ochii atâtora, înainte de a îmbogăți arhivele Republicii.

Iată acum și textul scrisorii mele oficiale:

„Bucarest le 16 Mars 1932

Monsieur le President,

La crise economique generale et la baisse enorme du prix des cereales, du bois et du petrole, principales ressources de la Roumanie,

la crise generale du credit et le retrait massif sur le marche roumain des depots que les banques etrangeres y avaient constitues, ont atteint la Roumanie sinon davantage, mais autant que tous les autres pays agricoles en general, ou que les pays qui se trouvaient dans la periode consecutive à la mise en vigueur du plan de stabilisation monetaire et de redressement monetaire.

La Roumanie s'est rendu compte que pour supporter, sans pouvoir les attenuer, les effets d'une situation anormale due à des causes generales et exterieures, elle devait en premier lieu compter sur elle-même, sur ses propres ressources et sur l'adaptation de ses moyens à cette situation exceptionelle.

Pour ce faire, la Gouvernement roumain n'a menage ni les efforts, ni les sacrifices.

Au point de vue budgetaire, l'annee 1931 fut pour la Roumanie une année particulierement desastreuse. La diminution de ses recettes accusait une proportion d'environ 33% sur les evaluations de l'exercice en cours de la même periode.

Sans hesiter et afin d'empecher un desequilibre entre ses besoins immediats et les moyens de les satisfaire, sans escompter un avenir meilleur, le Ministere des Finances s'est employe energiquement à etablir le budget de 1932 sur des bases serieuses et saines. A cet effet, les evaluations des recettes pour l'exercice 1932 ont ete reduites à la moyenne mensuelle du montant effectivement perçu durant l'exercice 1931. Cette moyenne qui accusait un rendement mensuel de recettes de environ 2 et quart milliards de lei, ne permettant pas de compter pour l'année 1932 sur un rendement total superieur à 25 milliards de lei, les depenses du budget actuel ont ete comprimées, afin de les reduire à ce chiffre.

La compression n'a cependant pu etre effectuee que par les economies realisees à tous les chapitres du budget, tant pour les depenses de materiel, que pour celles concernant le personnel; le montant de ces economies se chiffre à environ 15 milliards de lei, dont plus de 11 milliards sur les depenses de materiel et pres de 4 milliards sur le traitement des fonctionnaires et les arrerages des pensions.

Un budget d'environ 25 milliards de lei, inferieur de pres de 40% à celui de l'exercice precedent, constitue le maximum d'effort possible de realiser dans cette voie, et ne correspond d'ailleurs pas aux besoins du pays. Un tel budget marque un sacrifice considerable, realise par l'Etat avec le concours de toutes les classes sociales qui en faisaient les frais; il prouve l'intention d'adapter l'economie generale

du pays à la situation actuelle tout en gardant l'espoir de pouvoir retablir l'economie normale dans un avenir prochain.

Malgre les reductions budgetaires operées, le Gouvernement roumain a tenu compte de la charge qui lui incombait, pour faire face au service complet de la dette publique, estimant que pour le maintien de la stabilite de sa monnaie et de son credit il etait indispensable de prouver, même dans une periode critique, que son premier souci etait de tenir ses engagements exterieurs.

Le sacrifice que la Roumanie s'est ainsi impose, a ete consenti au detriment même de ses besoins militaires. L'annuite d'environ 1.200.000.000 lei necessaire à l'acquisition du materiel militaire commande precedemment, n'a pas ete prevue dans le budget de l'année 1932, ni pour l'arriere restant du pour l'année 1931, ni même pour le service courant des engagements existants. Le Gouvernement roumain l'a fait dans l'espoir que les arrangements qui interviendront avec ses fournisseurs français, grâce au concours qui lui pretera à cet effet le Gouvernement de la Republique Française, lui permettront d'ajourner definitivement ces paiements, tout en maintenant les commandes afin de doter son armee d'un materiei indispensable à sa securite nationale.

L'execution du budget de 1932, commencee le 1-e janvier de cette année, a cependant trahi toutes nos previsions. Les recettes mensuelles evaluées à un peu plus de 2 milliards de lei, ne sont rentrées, ni en janvier, ni en fevrier et les 15 jours de mars ne peuvent laisser aucun espoir qu'elles rentreront normalement au cours de l'exercice.

Ces sommes sont specifiees dans les annexes ci-jointes.

Il n'a donc pas ete possible dans ces conditions de faire face aux depenses prevues au budget et ce au detriment de la solde des officiers et de l'entretien de l'armée, du traiment des fonctionnaires civils et des arrerages des pensions civiles et militaires, sans compter qu'aucune depense ne peut etre envisagée pour les besoins extraordinaires ou imprevus, mais pas moins indispensables pour assurer la marche reguliere des Services de l'Etat.

Par contre, le service complet de la Dette publique exterieure est assure par les depots en comptes bloques à la Banque Nationale des montants necessaires jusqu'an mois de juillet prochain.

Cet etat de choses devient dangereux pour la securite interieure et pour le maintien de l'ordre social; il donne à reflechir à ceux qui ont la responsabilite de cette securite et de l'ordre qui doit regner dans ce pays.

La Roumanie n'a pas pu, d'autre part, imiter l'exemple d'autres pays qui même dans la situation critique produite par la crise generale, ont cree de nouvelles charges fiscales. Une telle mesure, si elle avait ete prise eut produit en Roumanie des effets contraires au but poursuivi car, si l'on examine les recettes budgetaires des deux premiers mois de 1932 par categories d'impots, on est surpris de constater qu'alors que les impots directs sont presque regulierement verses, ce sont les contributions indirectes: douanes, alcool, timbre, enregistrement, chiffre d'affaires, qui accusent des deficits inquietants.

Cela prouve d'une part que le contribuable roumain, conscient de son devoir civique, s'acquitte des impots directs, mais se restreint dans le domaine de la vie economique et, d'autre part, que la crise generale est arrivée à un tel degre, que la commerce et les transactions de la vie courante ne sont gravement paralyses.

La Roumanie n'est pas responsable de cet etat de chose, puisque à cote des mesures budgetaires que le Gouvernement n'a pas hesite de prendre, celui-ce a, d'autre part, execute integralement les conditions prevues par le plan de stabilisation monetaire et de consolidation financiere.

Il faut rapeler que toutes les reformes que ce plan avait envisage ont ete effectuees: la comptabilite double a ete introduite dans tous les comptes de l'Etat; la nouvelle loi de comptabilite publique fonctionne normalement; l'inspection generale des finances – en vue d'assurer un meilleur rendement des impots – a ete crée selon les formules des techniciens français qui ont ete mis à la disposition du Gouvernement roumain par le Gouvernement de la Republique Française pour conseiller et aider les fonctionnaires des finances dans l'exercice de leur tâche; la totalisation des encaissements journaliers par la Banque Nationale a ete introduite; une nouvelle loi pour la perception des droits de douane est prete et va etre proposée au Parlament; un projet de loi reglant les conditions de la perception de l'impot sur l'alcool sur la base du monopole, vient d'etre elabore. Le Gouvernement roumain fait d'autre part tous les efforts economiques en vue d'assurer une meilleure mise en valeur des produits qui forment la principale richesse du pays.

Si le redressement de la situation actuelle n'intervient pas, le Gouvernement roumain se trouvera à bref delai place dans l'impossibilite de faire face à toutes les charges de l'Etat par ses propres moyens.

C'est la raison pour laquelle, confiant dans l'amitie, le concours et l'aide que la grande nation amie a toujours montres à mon pays, que

je viens Monsieur le President, au nom du Gouvernement roumain, faire un chaleureux appel du Gouvernement de la Republique Française pour nous aider et nous conseiller sur la maniere de faire face à cette situation.

Le Gouvernement roumain est le premier à se rendre compte que des mesures rigoureuses atteignant les droits des tiers et son propre credit, ne devraient etre prises qu'a la derniere limite des efforts effectues pour les eviter.

Il sait d'autre part, combien il est difficile à l'heure actuelle d'obtenir des concours financiers par l'appel direct au credit public.

Il espere neanmoins que l'interet politique que represente l'existence d'un Etat avec une economie saine dans cette partie Sud-Est de l'Europe, constitue une raison serieuse pour envisager les moyens par lesquels une aide efficace pourrait ètre accordée à la Roumanie afin de lui permettre de surmonter les difficultes presentes.

Il est certain que le Gouvernement roumain ne peut envisager à l'heure actuelle une aide financiere que s'il donne prealablement la possibilite au Gouvernement de la Republique Française d'examiner la situation economique et financiere du pays, les causes de l'etat de chose actuel et les besoins dont il faut tenir compte pendant une periode qui correspondra à la durée de la crise generale dont soufffe le monde.

C'est pourquoi je suis autorise, monsieur le President, de solliciter le Governement de la Republique Française de bien vouloir deleguer des experts competents, qui se rendraient en Roumanie pour examiner la situation. Ces experts sont d'ores et deja assures de trouver aupres de l'administration roumaine et aupres de moi-même, tout le concours necessaire à l'accomplissement de leur mission. Le Gouvernement roumain est certain qu'ils se rendront compte par eux-mêmes de toutes les difficultes que traverse la Roumanie et pourront ainsi etre nos porte-paroles aupres du Gouvernement de la Republique Française, pour lui montrer la necessite urgente qu'il y a de mettre la Roumanie en etat de pouvoir surmonter dans ces moments difficiles la crise grave mais passagere qu'elle traverse.

Veuillez agréer, Monsieur le President, les assurances de ma haute consideration.

C. Argetoianu"

Scrisoarea mea a sosit la Paris și a fost înmânată lui Tardieu[120] tocmai în zilele în care negocierile Pactului Dunărean ajunseseră în

[120] La 26 martie.

preajma ultimelor hotărâri. Conferința de la Londra era pe punctul să se întrunească și la Paris domnea cel mai nejustificat optimism cu privire la rezultatele ei. În afară de principalul obiectiv pe care-l urmărea, alegerile, Tardieu nu se ocupa la sfârșitul lui martie, după cum nu s-a ocupat tot aprilie, decât de Pactul Dunărean căci în calculele sale electorale coeficientul unui succes internațional îi era indispensabil. La Paris, la Londra, la Geneva, agenții Guvernului francez lucrau pe capete. Din nenorocire cu cât lucrau mai mult, cu atât succesul se îndepărta. La obstrucția germană și italiană se adăugau firele tăiate în patru ale celor mai credincioși aliați ai Franței și opoziția ascunsă a șmecherului de Beneș[121]. Era lesne de priceput că în asemenea condiții Tardieu să mai amâne răspunsul său, până la lămurirea situației și la sfârșitul negocierilor danubiene, într-un fel sau în altul.

Pentru mine, această întârziere se traducea prin mari încurcături de Trezorerie și prin grele suferințe. Bineînțeles că n-am stat cu mâinile încrucișate și că am bătut fierul la Paris cât am putut. Iată ce-mi scria Zeuceanu pe ziua de 1 aprilie:

„*Mon cher Ministre*,

Permettez-moi de vous envoyer une note pour faire un tour d'horizon et le point sur les affaires dont vous m'avez charge de m'occuper.

Ne croyez pas un instant que je sois inactif et soyez assure que je mets toute la diligence et le zele pour arriver aux resultats que vous desirez.

Ce sera pour moi un grand honneur et une immense satisfaction d'arriver à vous aider dans ces negociations difficiles et essentiellement delicates.

Veuillez agreer, mon cher Ministre etc. etc.

Al. Zeuceanu"

Scrisoarea era însoțită de următoarea notă:

„Paris 1 aprilie 1932

I. *Scrisoarea către Tardieu*

După întrevederea avută cu Tardieu, sâmbătă 26 martie, am luat după cum v-am comunicat anterior, imediat după serbarea Paștilor, adică pe 29 martie, contact cu Ministerul de Finanțe și cu Ministerul Afacerilor Străine.

[121] A se vedea telegramele lui Titulescu.

Chiar în acea zi de 29 martie, dl. Flandin care se găsea în posesia unei copii după scrisoarea adresată de dvs. d-lui Tardieu, a însărcinat pe dumnealor domnii Escallier și Bizot de la Mișcarea Generală a Fondurilor a examina chestiunea împreună cu mine.

De la începutul acestor negocieri, colaboratorii d-lui Flandin au fost de părere că o anchetă financiară imediată în România, prin experți francezi este posibilă, fără ca prin aceasta să se aducă vreo piedică acțiunii diplomatice internaționale[122] relativă la Cooperațiunea Statelor Dunărene. Tehnicienii Ministerului de Finanțe au considerat că lucrarea experților și propunerile pe care aceștia le vor face, ar putea ulterior să fie încadrate în procedura Cooperațiunii Dunărene, dacă aceasta se va realiza, sau să dea loc la o acțiune individuală a Franței, în cazul contrar.

La Direcția Politică din Ministerul Afacerilor Străine, colaboratorii d-lui Tardieu erau deja în curent cu chestiunea și aveau instrucțiuni de a lua contact cu Ministerul de Finanțe pentru a-i da o soluție cât se poate de grabnică.

Din cauza discuțiilor asupra bugetului în Parlamentul francez, dumnealor domnii Tardieu și Flandin fiind obligați a asista la toate ședințele de zi și de noapte la Cameră și la Senat, ei nu s-au putut ocupa până azi în de amănunt de chestiunea noastră.

Dumnealor domnii Tardieu și Flandin pleacă la 3 aprilie la Londra, unde vor fi însoțiți de persoanele cu care m-am pus în contact atât la Ministerul Afacerilor Străine cât și la Ministerul de Finanțe. Mi s-a promis că în timpul acestei călătorii la Londra, cei doi miniștri și colaboratorii lor vor putea să schimbe părerile lor asupra măsurilor ce urmează a se lua față de cererea României.

Direcția Politică de la Ministerul Afacerilor Străine mi-a confirmat angajamentul d-lui Tardieu de a lua o soluție definitivă cel mai târziu la 15 aprilie viitor.

În privința persoanelor, care eventual vor fi chemate a merge în România, mi s-a indicat numele d-lui Rist, care probabil ar fi însoțit de unul sau doi tehnicieni de la Ministerul de Finanțe.

II. *Redevența de petrol*[123]

D-nii Dembo și Pescara mi-au confirmat încă o dată înțelegerea

[122] Marea preocupare a Guvernului francez, semnalată mai sus!

[123] Am vorbit deja despre vânzarea celor 70.000 de vagoane de petrol ce se strânseseră din redevența Statului. Au venit samsari în București, am ținut pe Mrazec și pe Țănțăreanu luni de zile la Paris fără să ajung la nimic. Când se găsea unul care voia să cumpere, n-avea finanțare. Când se găsea unul cu bani, punea așa condiții la contract încât nu puteau fi primite. Abia am ajuns să plasez prost o parte din stocul nostru...

lor verbală cu Mercier cu privire la distilarea petrolului brut în Franța. Mercier lipsind din Paris până în primele zile ale săptămânii viitoare și neputând lua contact cu el până atunci, am căutat să mă informez la Ministerul de Finanțe și la Oficiul de Combustibile lichide asupra veridicității declarațiilor d-lor Dembo și Pescara. Atât dl. Bizot, directorul Mișcării Fondurilor, cât și dl. Pinaut, directorul Oficiului de Combustibile Lichide, mi-au confirmat că Mercier este dispus într-adevăr a da tot concursul său acestei chestiuni și că este chiar gata a trata cu noi în această privință.

Pe de altă parte, Guvernul francez este gata să ajute și să susțină pe Mercier.

Cred că cel mult în cursul săptămânii viitoare vom intra în faza unor negocieri pozitive.[124]

III. *Noul credit de 100 milioane pentru C.A.M.*

Am insistat în mai multe rânduri la Ministerul de Finanțe și la Ministerul Afacerilor Străine pentru ca, în așteptarea soluției relative la scrisoarea adresată lui Tardieu, să se autorizeze Banca de Paris & des Pays-Bas să ne acorde prin C.A.M., un nou credit[125] de 100 milioane în condițiile anterioare.

Am primit de la colaboratorii miniștrilor afacerilor străine și de finanțe asigurarea că ei sunt de acord în principiu să intervină prin efectuarea acestei operațiuni, promițându-mi că vor face rapoarte favorabile miniștrilor respectivi, care urmează să fie consultați pentru a se da Băncii de Paris & des Pays-Bas autorizarea necesară de a încheia afacerea.

Cred dar că vom obține această autorizație și că realizarea este o chestiune de timp.

Pe de altă parte, Auboin și Mannheimer se ocupă și ei din partea lor în același sens.

IV. *Convorbire cu Auboin*

Auboin cu care sunt în contact permanent[126], se ocupă și dânsul de chestiunea expertizei în România, în sensul ca Franța să ia inițiativa chiar înainte de procedura Cooperațiunii Dunărene.

[124] Dembo și Pescara erau doi samsari care voiau să ne cumpere petrolul brut, să-l rafineze la rafinăria franceză de la Briere, și să vândă derivatele pe piața franceză. Băncile consimțeau să-i finanțeze din momentul în care ar fi încheiat un contract cu Briere...

[125] Al doilea.

[126] Auboin sta mai tot timpul la Paris ca să împingă la roată, în chestiunea ajutorului cerut de mine, de la Stat la Stat.

Pe de altă parte însă, Auboin mi-a semnalat două chestiuni, cu rugămintea de a vi le comunica:

1. Se pretinde că dl. Iunian ar fi pronunțat un discurs în care a reluat tema suspendării plății Datoriei Externe și a devalorizării leului.

Auboin atribuie acestui discurs faptul că Banca Națională a fost asaltată cu cereri masive de devize și vă roagă să dați în țară un comunicat pentru a atenua efectele discursului d-lui Iunian[127].

2. Se pretinde că din inițiativă parlamentară s-ar fi propus un amendament prin care conversiunea datoriilor agricole se întinde și la datoriile particulare.

Auboin, asigurat de promisiunile ce i le-ați făcut, vă roagă să vă opuneți acestei tendințe, propunerea fiind de natură a crea neliniște în cercurile bancare și financiare din străinătate în aceste momente când trebuie să lucrăm cu toată prudența pentru reușita «planului nostru».

Voi reveni mai departe asupra cererilor de devize la Banca Națională, care emoționase la Paris pe Auboin – precum și asupra ultimelor greutăți pe care francezii, prietenii mei francezii, mi le-au pus în calea Conversiunii. Pentru moment nu vreau să pierd firul care mă va duce, și pe cititori împreună cu mine, la demisia Guvernului Iorga, căci – lucru pe care puțină lume îl știe – prăbușirea lui Tardieu și o dată cu dânsul și a „planului nostru", a fost adevărata și singura cauză care a determinat retragerea noastră, la 1 iunie 1932.

În săptămânile care au urmat trimiterii scrisorii mele la Paris s-au limpezit – negativ – și negocierile Pactului Dunărean, care, după „eșecul" de la Londra, își trăgeau sufletul la Geneva; se terminase în Parlamentul francez și cu bugetul – numai zarurile alegerilor nu căzuseră încă, și prietenul meu Tardieu se socotea mai stăpân ca niciodată pe situație. Planul unei Uniuni Economice Dunărene fiind amânat pentru multă vreme, dacă nu căzut și în Dunăre, Tardieu s-a hotărât, în fine, să revină la formula pe care o acceptase deja în ianuarie, și anume la ajutorarea directă a României.

În ziua de 11 aprilie, Zeuceanu îmi telegrafiase:

„Rist, pentru motive personale, nu poate sosi la București decât la 23 aprilie.

Auboin care sosește joi va prepara acțiunea lui Rist.

[127] Iunian schițase într-adevăr, într-o cuvântare, ideile care trebuiau să devină după câteva luni baza acțiunii sale politice. Declarațiile sale impresionaseră mai mult străinătatea (care nu-și dădea seama exact de influența politică a d-lui Iunian) decât piața noastră internă, „mai la corent". Cererile de devize n-au fost rezultatul cuvântării lui Iunian, ci al situației generale monetare, care m-a și obligat să recurg în luna mai la reglementarea schimburilor.

Mâine, miercuri, voi fi la Geneva unde voi vedea pe Tardieu. Joi mă întâlnesc la Paris cu Mercier pentru petrol și vineri, cu Rist, referitor la misiunea sa în România."

La 23 aprilie am primit, în fine, și următorul răspuns din partea lui Tardieu, răspuns pe care mi l-a înmânat Puaux:

„Paris, le 20 Avril 1932

Monsieur le Ministre,

Par une lettre en date du 16 mars, vous m'avez expose les conditions dans lesquelles la Roumanie, aux prises avec les difficultes resultant de la baisse des prix et du resserrement du credit dans le monde, avait reussi jusqu'à present à sauvegarder les resultats du redressement financier opere en 1929 et à faire face à tous ses engagements exterieurs.

Pour atteindre ce but, le Gouvernement Royal n'avait pas hesite, ainsi que le budget de 1932 en donnait la preuve, â imposer de lourds sacrifices à toutes les classes de la nation et à reduire de façon tres sensible la dotation de tous les Services publics.

La crise economique generale continuant cependant à faire sentir ses effets, il vous apparaissait que le moment etait proche ou l'effort ainsi realise pourrait se reveler insuffisant, et risquerait, s'il n'etait pas ameliore dans ses methodes, de constituer un danger pour la paix interieure du pays et le maintien de l'ordre social.

Vous estimiez qu'il y avait lieu dans ces circonstances de proceder à un nouvel examen de la situation financiere du pays, examen pour leguel le Gouvernement Royal desirait faire appel au concours du Gouvernement de la Republique. Vous etiez autorise, dans ces conditions, à demander que des experts frantais qualifies fussent envoyes le plus tot possible à Bucarest ou ils trouveraient toutes facilites pour l'accomplissement de la mission dont ils seraient charges.

Les considerations que vous avez invoquees en la circonstance et qui attestent la volonte arretèe du Gouvernement roumain de maintenir les resultats du redressement financier et la stricte observation de ses engagements exterieurs font un devoir au Gouvernement de la Republique de continuer à lui preter l'appui moral et technique qu'il lui a constamment donnejusqu'à present.

J'estime comme vous, qu'avec la concours loyal et sincere des autorites roumaines, ou devrait attendre les meilleurs resultats d'une enquete qui serait faite à Bucarest par une personnalite française de grande autorite, en vue d'examiner les reformes indispensables au

retablissement de l'ordre dans le budget et d'instituer le mecanisme le plus propre à assurer une exacte application du programme qui serait ainsi elabore.

Portant mon choix sur M. Rist, dont la personnalite et la competence sont, je le sais, particullierement estimees et appreciées dans votre pays, j'ai decide de lui confier la mission dont il s'agit, qu'il accomplira avec le concours des representants français qui se trouvent deja sur place et de M. M. Bralley, Picharles et Goutier choisis en raison de leur competence technique.

En vous faisant part de ces dispositions, qui paraissent repondre au desir exprime par votre Gouvernement, je forme le souhait sincere que la Roumanie pourra attendre, dans des conditions favorables, le moment ou l'action internationale dont le Gouvernement de la Republique a pris l'initiative, viendra lui apporter comme aux autres Etats danubiens, la consolidation de sa situation economique etfinanciere."

Veuillez agreer, monsieur le ministre, les assurances de ma haute consideration.

André Tardieu"

Am subliniat partea interesantă pentru noi din această scrisoare. Căci toată poliloghia cu experții, atât în scrisoarea lui Tardieu cât și într-a mea din 16 martie, nu reprezenta decât partea formală, menită atât în gândul meu cât și în al lui Tardieu „să angreneze" acțiunea de fond, adică acțiunea de ajutorare a Trezoreriei românești. Așa ne înțelesesem la Paris. Din această înțelegere reieșise clar că raportul lui Rist nu trebuia să fie decât o expunere de motive pentru măsurile financiare ce urmau a se lua în favoarea noastră. Față de cele vorbite între noi, față de cele spuse de Tardieu lui Titulescu și lui Zeuceanu chiar în ultima vreme, tonul și ultimul alineat al scrisorii din 20 aprilie, ar putea evident fi socotite ca o dare înapoi a primului ministru francez. În realitate lucrurile nu stau însă tocmai așa. Tardieu se angajase „à fond", după întrevederea noastră, în „planul economic danubian" și cu toate insuccesele întâmpinate la Londra și la Geneva, încăpățânat cum era, nu renunțase la el. Nu-i convenea prin urmare să păsească într-un document oficial pe un teren altul decât acela al înțelegerii internaționale, pe care tot mai nădăjduia să o realizeze, după ce va ieși întărit din afaceri. Rămăsese însă bineînțeles, în cazul în care „Uniunea Danubiană" nu s-ar fi putut totuși pune în picioare, ca ajutorarea financiară a României să fie desăvârșită direct de către Franța. O făgăduise Tardieu lui Titulescu și lui Zeuceanu chiar în curentul lui aprilie, o confirmase Flandin și mi-o repetase

Auboin din partea lui Tardieu la 15 aprilie, îndată după sosirea sa din Paris. Dar cea mai bună dovadă a persistenței intențiilor lui Tardieu era trimiterea lui Rist. În stadiul în care se aflau negocierile, trimiterea lui Rist nu se mai putea încadra în „planul danubian"; ea era evident primul pas în planul convenit la Paris de ajutorare directă a României. Aveam prin urmare toate motivele să fiu optimist în acel sfârșit al lunii aprilie, cu singura rezervă a rezultatului alegerilor din mai, de care depindea soarta Guvernului Tardieu. Tardieu căzut, nu încăpea îndoială că toate trebuiau reluate de la început, și cu cine știe ce sorți de izbândă...

Misiunea Rist și-a început astfel lucrările sub auspiciile cele mai favorabile. Însoțit de colaboratorii săi, scrobitul economist și salariat al Băncilor a sosit în București cam o dată cu scrisoarea lui Tardieu. Nici nu o citisem bine și a bătut la ușa mea. Mă găseam cu dânsul în termenii cei mai buni, încă de pe vremea când era la Banca Națională. A venit la mine cu Auboin, omul lui, și unul din cei mai hotărâți susținători ai cererilor mele la Paris. Auboin mă prevenise că Rist primise instrucțiuni să redacteze raportul său în așa mod, ca să poată servi de bază împrumutului proiectat. La prima noastră întrevedere, dl. Rist mi-a confirmat aceste instrucțiuni, expunându-mi planul său de lucru și cerându-mi mai mult decât concursul, cerându-mi „o adevărată colaborare în stabilirea datelor pe care era chemat să le interpreteze..." Din acel moment și până la 2 mai (data alegerilor din Franța) n-a fost zi de la Dumnezeu în care să nu primesc fie vizita sa, fie pe a lui Auboin. „Çe va, ça ira", îmi repeta când unul când altul.

Din ziua în care s-a prăbușit Tardieu, Rist n-a mai pus piciorul la Minister. Am aflat însă prin alții că lucra la raportul său și că, contrar așteptărilor, aș putea zice înțelegerilor noastre, concluziile la care tindea nu ne erau favorabile. Mărturisesc că n-am dat nici o importanță acestor informații, căci pentru mine raportul lui Rist nu mai avea nici un rost. Radicalii, care ieșiseră învingători din alegeri, se pronunțaseră de nenumărate ori, în Cameră și în afara Camerei, împotriva împrumuturilor străine, mai ales împotriva împrumuturilor de Trezorerie pe termen scurt. N-aveam nici o legătură cu noul Minister, care ne era mai mult ostil, și știam că sistematic succesorii lui Tardieu vor lua față de toate angajamentele acestuia o poziție de automatică opunere. De raportul lui Rist îmi ardea mie! Raportul lui Rist nu era decât un inel dintr-un lanț care se rupsese. O dată lanțul rupt, părțile lui constitutive nu mai prezentau nici un interes. Lovitura de măciucă a fost pentru mine căderea lui Tardieu căci mi s-a năruit întreg planul de ajutorare financiară fără de care Ministerul nostru,

așa cum era constituit și cum se înfățișa opiniei publice, nu putea să meargă mai departe. Aș fi putut să opresc lucrările experților francezi și să trimit pe dl. Rist acasă, lucrarea domniei sale nemaiavând nici un interes. Dacă aș fi știut atunci ce șarpe încălzisem la sânul meu, cu ce lichea aveam de-a face și ce porcărie de raport va redacta, aș fi facut-o sigur – dar mă găseam la o sută de poște de bănuiala că omul care lucrase până atunci mână în mână cu mine era să ia ciomagul și să-mi da în cap. Din politețe pentru „marea noastră aliată", și o spun neted, în nădejdea că Rist avea să arate sărăcia și lipsurile în care ne zbăteam, dar totodată și eforturile pe care le făcusem, l-am lăsat să-și facă ancheta și raportul mai departe.

Ideile și soluțiile mele finaciare nu s-au potrivit niciodată cu ale lui Rist. Eu nu eram decât un biet om de bun simț care-mi dădeam seama că s-a schimbat ceva în rosturile lumii și că toate trebuiau adaptate unui nou ritm de viață. El era un doctrinar rebegit și insensibil pentru care criza sau mai bine crizele diferitelor țări, nu erau decât rezultatul nesocotirii regulilor și metodelor profesate ex catedra de economiști intransigenți și orodocși. Rist îmi mai era și antipatic fiindcă era protestant. Nu există exemplar de om mai scârbos, decât protestantul francez, hughenotul. Falși, ipocriți, proști și lași, hughenoții sunt mai prejos decât toți jidanii și toți armenii la un loc. Chintesența abjecției protestante o întrupează în Franța familia Monod, un adevărat trib compus din sute și mii de vietăți care alături de ovrei au cotropit toate posturile de comandă. Monodii se găsesc în magistratură, în administrație, în învățământ, în barou, în politică – numai în armată nu. Cei mai deștepți se fac pastori și îi conduc pe ceilalți. Rist nu e Monod, dar e ginere de Monod, ceea ce e totuna. Cu toată această antipatie și cu toată deosebirea noastră de idei, nu mi-am închipuit niciodată că Rist, care trebuia să ne fie recunoascător cel puțin pentru toate milioanele pe care le-a înghițit în România – că Rist care era în mare parte răspunzător de starea noastră monetară dacă nu și de cea financiară, putea să-și bată joc de noi, cu atâta rea-credință.

Cred că aci am pus degetul pe bubă. Desigur, Rist era cu totul înfeudat iudeo-radicalilor în slujba cărora remunerată era (prin Bănci, după cum am aflat-o mai târziu) și a vrut să-i servească punându-le la îndemână o expertiză care să le permită să refuze, cu o aparentă justificare, ajutorul cerut de România Guvernului francez și făgăduit de acesta. Desigur Rist nu iubea pe Tardieu[128] și

[128] E nostim de constatat că Tardieu nu iubea pe Rist și ni l-a trimis – că nici eu nu-l iubeam și l-am primit! Dar și Tardieu și eu am avut o scuză: l-am crezut om cinstit.

a fost încântat să arunce la coș instrucțiunile primite de la el. Dar adevăratul imbold care a împins pe Rist să comită mârșăvia pe care a comis-o a fost grija apărării reputației sale „atât de productivă" de mare expert economist. Puteau să mai fie și alte State care să aibă nevoie, ca România, de bine plătitele sale sfaturi: sub nici un cuvânt d-sa nu trebuia să apară în ochii lumii ca un dovedit falit. Or, stabilizarea noastră monetară se făcuse în 1929 sub auspiciile sale și în conformitate cu planul său[129], și d-sa în persoană venise și se instalase la București drept consilier tehnic pe lângă Banca Națională, plătit cu milioane multe. De fapt, d-sa a condus Banca Națională între anii 1929 și 1930, iar în 1931 a condus-o omul său, Roger Auboin, care nu-i ieșea din cuvânt. De la stabilizare și până în mai 1932, Banca Națională nu s-a abătut cu o iotă de la programul stabilizării și de la instrucțiunile dictate de zisul Rist, și totuși – deși ne paralizase aproape întreg aparatul de Stat prin despotismul său bancar – situația noastră monetară se prăbușise din nou, mai puțin de 3 ani după redresarea ei. Aurul și devizele fugeau și nu mai veneau. Deja în toamnă, după numirea lui, guvernatorul Angelescu îmi ceruse un decret pentru reglementarea schimbului, dar refuzasem, căci nu voiam să recurg la o asemenea măsură falimentară decât în ultimul moment, când n-ar mai fi rămas nimic de făcut. Împrumutul de aur obținut – cu câtă greutate – de Banca Națională de la Banca Franței în ianuarie precedent nu avusese alt scop decât înlăturarea acestui „ultim moment". Cu toate sforțările Băncii Naționale, care continua să fie condusă de Auboin după instrucțiunile lui Rist, cu toată supunerea mea ca ministru de finanțe tuturor cerințelor Băncii, acest „ultim moment" sosise și în mai am fost nevoit să semnez primul decret de reglementare a schimbului. Convertibilitatea leului a încetat astfel și moneda românească a fost trecută pe tabloul monedelor definitiv avariate. Eu nu pun catastrofa în sarcina lui Rist; greșeala lui cea mare, dar nu vina a fost că n-a văzut – și ar fi trebuit

[129] Tot după planul său se întemeiase în 1929, în momentul stabilizării, Creditul Ipotecar Agricol, una din cele mai mari porcării a vremurilor. Cu 1 miliard și 200 milioane din banii împrumutați Statului român, prin urmare cu capitalul nostru s-a întemeiat acest credit cu jumătate din membrii Comisiei de administrație numiți de bancherii de la Paris, cu un viceguvernator (dl. Regard, de la Credit Foncier de France) plătit 3 milioane și jumătate lei pe an, pentru 10 zile de prezență reală la București, cu un director francez (dl. Prot) și cu Statute făcând parte integrantă din condițiile împrumutului din 1929, așa încât nu puteau fi schimbate fără consimțământul tuturor părților contractante din 1929!!! Făgăduiala Băncilor din Paris de a sconta obligațiunile Creditului, pentru sporirea posibilităților sale de funcționare, n-a fost în schimb ținută. Viceguvernatorul fiind plătit cu 3 milioane și jumătate lei pe an, a trebuit să alocăm tot atât guvernatorului. Când am semnat decretul de numire al lui Nasta, mi-am blestemat mâna de necaz... Mai târziu, de rușine, și dl. Nasta și dl. Regard au mai renunțat la ceva din cele 3 milioane și jumătate...

– occupez vous des finances françaises, elle sont tres menacèes, malgre les apparences!"[130]

După prăbușirea lui Tardieu și a lui Laval, prieteni încercați ai României, antipatia hughenotului Puaux și intriga hughenotului Rist găseau în noul regim radical elemente prielnice de pus în mișcare ca să ne dea la cap. La urma urmelor, dl. Rist era liber să facă raportul pe care-l vrea; de pe urma acestui raport nu mai era nimic de sperat, chiar dacă ar fi fost țesut numai cu laude. Nu se poate spune același lucru despre demersul d-lui Puaux, care nu poate să nu rămână, în istoria raporturilor noastre cu Franța un act de o gravă imixtiune în afacerile noastre interne. Toată justificarea acestui demers conținută în „aide-memoire-ul" depus de dl. Puaux, e falsă. Banca Franței iar nu Guvernul francez își luase prin convențiile de stabilizare din 1929 obligația să susțină stabilitatea monedei române, sub condiția anumitor măsuri impuse Băncii noastre Naționale și Statului român. Deși toate aceste condiții au fost scrupulos respectate, deși consilierul tehnic desemnat de Banca Franței, mai întâi Rist, apoi Auboin, au vegheat la executarea scrupuloasă a acestor condiții – Institutul francez de Emisiune ne-a abandonat la prima greutate. Numai noi știm câte a trebuit să înghițim până să perfectăm împrumutul de devize din ianuarie 1932, gajat pe aur, și ce condiții cămătărești a trebuit să primim. De vreme ce Banca Franței ne abandonase, reieșea de la sine că și drepturile ei de control asupra celor ce se petreceau sau nu se petreceau la Banca Națională încetaseră. Așa a priceput-o probabil și Banca Franței, căci de la dânsa n-am primit nici o observație cu privire la eventualele pagube în dauna Băncii Naționale de pe urma legii Conversiunii. Le-am primit de la Guvenul francez, care nu putea vorbi decât în numele creditorilor noștri, adică a cămătarilor îngrijorați ca nu cumva vântul Conversiunii datoriilor să nu sufle până în Franța. Dar chiar admițând (ceea ce era inadmisibil) dreptul Guvernului francez de a se substitui Băncii Franței în prerogativele de control pe care i le acordasem – nimic nu justifica demersul îndrăznit de dl. Puaux în numele mandanților săi. Mai întâi fiindcă era la mijloc o lege de ordine socială asupra oportunității căreia eram singuri judecători, oricare ar fi fost repercusiunile ei financiare – al doilea, fiindcă n-a fost un moment nici în gândul meu, nici în al legiuitorilor români, să frustăm Banca Națională de un bun al ei, sau să-i aducem un prejudiciu. Contul de ordine pe care-l prevăzusem în lege, era un cont provizoriu, pe termen fixat la 9 luni, în care trebuia să intervină

[130] N-am crezut atunci să fiu așa de bun prooroc!

legea de finanțare a reformei. Și pusesem un termen scurt, de câteva luni, tocmai ca să forțez mâna Guvernului, oricare ar fi el, să rezolve problema rămasă deschisă și să despăgubească Banca Națională. Adaug aci că acest drept la despăgubire era foarte dubios pentru o Bancă de Emisiune a cărei hârtie încetase de a fi convertibilă și nu mai avea decât o valoare fictivă bazată pe simplele determinări ale legilor și decretelor de oportunitate ... Parlamentul liberal votând în 1934 Băncii Naționale o despăgubire anuală de aproape 500 milioane lei, i-a făcut un dar inutil, căci beneficiile pe care Institutul nostru de Emisiune le realizează din mărinimia Statului numai prin comerțul de devize, întrec cu mult această sumă.

Mărturisesc că raportul Rist ca și demersul lui Puaux mi-au făcut mult sânge rău; ele n-au fost însă determinante în hotărârea mea de a părăsi Puterea. Demersul lui Puaux n-a răsuflat în public, iar raportul lui Rist n-a fost dat în vileag decât după demisia noastră. Protestul d-lui Puaux pecetluia o atitudine nouă din partea Guvernului francez; pe noi nu ne-a doborât pecetea, ci atitudinea nouă care-mi prăbușea toate planurile, atitudine datorată înfrângerii lui Tardieu și înscăunării radicalilor ferm hotărâți să nu mai lase un franc să iasă din Franța.

Ultimele săptămâni din mai au fost pentru mine zile de grea cumpănă. Ajutorul masiv a celor câteva miliarde de lei ce trebuia să-mi vină din Franța îmi era indispensbil ca să pot strecura intact aparatul Statului prin neajunsurile crizei financiare ajunsă la apogeul ei. Încasările Tezaurului mergeau din ce în ce mai rău, paralizia economică cuprinsese întreaga piață, recolta rea din anul precedent și scăderea continuă a prețurilor sleiseră puterile agricultorilor. Legea Conversiunii nu-și dăduse încă roadele, căci aplicarea ei nici nu începuse, și producătorii noștri, toți în marginea falimentului, nu mai aveau nici măcar resursele creditului cămătăresc. La Banca Națională, din cauza stărilor economice și a lipsei de încredere în resortul nostru devizele fugeau zilnic, așa încât fusesem nevoit după cum am spus-o să decretez reglementarea lor și să suprim convertibilitatea leului – măsură indispensabilă dar falimentară. Nu mai ajungeam să fac față cotelor lunare de plată deși le comprimasem dincolo de limita rațională. Târâm cu greu din lună în lună deficitul lefurilor și pensiilor, căci trebuia să plătesc cu precădere cheltuielile de material și de întreținere ale Armatei și ale aparatului de Stat.

Toată lumea se ridicase împotriva noastră. Se ridicaseră partidele cu obișnuita lor rea-credință, preocupate numai să ne ia locul – ca și cum ar fi fost de invidiat. Politicienii excitaseră împotriva noastră

pe funcționari și pe pensionari; mai ales la sate, popii și învățătorii înfeudați mai toți ai Partidului Țărănesc sau Partidului Liberal, ațâțau oamenii în contra stăpânirii și provocau zilnice scandaluri. Se ridicaseră împotriva noastră Băncile, gata să cheltuiască și ultimile lor disponibilități ca să ne răstoarne dând astfel de două ori dovadă de prostie. Mai întâi fiindcă nu-și dădeau seama că singura lor salvare era tocmai Conversiunea[131], pe care o combăteau cu atâta furie – și al doilea, fiindcă își închipuiau că o dată pusă în mișcare, marea reformă putea fi oprită. Întărâtate mai ales de Creditul Rural și de Banca Românească – amândouă sub influența lui Dinu Brătianu, omul cel mai strâmt la minte – cercurile bancare adânc tulburate în rutina lor cămătărească ne-au declarat război pe față. Înșfăcat din toate părțile, nu puteam conta nici măcar pe sprijinul mediocrilor mai colegi din Minister, preocupați cu toții să-și croiască o soartă într-o viitoare combinație. Ca și liberalii, s-au păcălit, nu e vorba și colegii mei. Liberalii s-au păcălit căci n-au culeș succesiunea noastră, și a trebuit să mai aștepte doi ani până să pună mâna pe putere – iar când s-au înstăpânit pe dânsa au fost siliți să facă o lege de Conversiune și mai radicală ca a mea ... în ce privește pe domnii colegi, nici unul dintre ei[132] n-a izbutit în intrigile pe care le-a țesut.

Guvernul nostru nu mai era Guvern. În fruntea lui divaga un zănatec, preocupat numai de hipertrofiata sa persoanlitate, răzvrătit împotriva bunului simț și a oricărei discipline de guvernământ – incapabil să impună un efort de coordonare miniștrilor săi, dar meșter în sabotarea toturor străduințelor mele pe acest teren. Regele era plictisit și obosit de năzbâtiile maniacului, de toată zarva de afară și – după ce-mi legase mâinile și mă lăsase pradă proștilor – pierduse și încrederea în mijloacele mele. O simțeam, din o sută și o mie de imponderabile...

N-am avut nevoie de un examen prea amănunțit al situației ca să-mi dau seama că o șandrama de Guvern ca al nostru nu mai putea face față greutăților de tot soiul ce ni se ridicau în cale, mai ales celor de ordin financiar. Mi-aduc aminte și-mi voi aduce cât voi trăi aminte clipa în care am aflat prăbușirea lui Tardieu în alegeri. Era în ziua de 3 mai; inaugurasem ceva în ajun la Chișinău – monumentul lui Ștefan cel Mare dacă nu mă înșel – și așteptam în gară, în vagonul meu, plecarea trenului. Primele telegrame de la Paris, cu rezultatele alegerilor, mi-au fost înmânate în momentul de a ne pune la masă, ca

[131] După cum s-a dovedit. Numai prin Conversiune au putut scăpa de tot pasivul lor „înghețat" pe care nu l-ar fi putut lichida pe nici o cale. Toată țara nu putea fi scoasă la mezat... Și cine ar fi cumpărat bunurile debitorilor, când toată lumea era debitoare?
[132] Mai puțin Valer Pop care și-a făcut un culcuș în Partidul Liberal.

să-mi taie pofta de mâncare... în câteva secunde am cântărit lucrurile, și hotărârile de luat mi-au apărut lămurite în succesiunea lor.

Posibilitățile unui împrumut de Trezorerie prăbușindu-se o dată cu Guvernul Tardieu nu existau decât două soluții pentru ieșirea din dureroasa situație în care ne aflam. Una, comprimarea și mai departe și mai feroce a cheltuielilor bugetare, tăierea în carne vie, suprimarea masivă a funcționarilor (cel puțin jumătate), reducerea armatei la un nucleu simbolic – o politică absurdă, dar la urma urmelor justificabilă față de carența mijloacelor. Alta, o revizuire totală a veniturilor printr-o așezare nouă a impozitelor, printr-o concepție bugetară îndrăzneață bazată pe elasticitatea emisiei monetare (ce nu se poate face cu o monedă fictivă?) și crearea unui cont de ordine la Banca Națională, de lichidat o dată cu restabilirea unei monede normale, restabilire a cărei oportunitate nu era de prevăzut pentru ani îndelungați... Amândouă soluțiile nu puteau însă fi impuse decât printr-un Guvern tare, printr-un Guvern cu autoritate, sprijinit cel puțin printr-una din cele două mari forțe ale țării: Coroana sau solidaritatea de partid. Noi nu ne puteam bizui nici pe una nici pe alta. Partid n-aveam (numai partid nu putea fi numită adunătura de lichele și de flămânzi care mișunau în jurul lui Iorga) – iar Regele, obosit și plictisit, nu ne mai susținea decât ca funia pe spânzurat.

Pentru mine era clar. Dacă două erau soluțiile pentru țară, pentru noi nu era decât una singură, o a treia, să plecăm. În bună logică, ar fi trebuit să mă duc a doua zi la Rege și să-i înmânez demisia, n-am făcut-o fiindcă n-am vrut să fac nimic pe pripite. O lună sau 6 săptămâni, cât îmi mai trebuiau ca să pun anumite lucruri la punct și să rezolv la Ministerul de Finanțe câteva chestiuni, care, deși de ordin secundar, nu erau lipsite de importanță – nu jucau rol. Mi-am terminat astfel tot ce aveam de terminat, fără să pun pe nimeni, nici pe prietenii mei cei mai apropiați, nici pe Iorga nici pe Rege, în secretul hotărârilor mele – și de Sfântul Constantin m-am dus să răsuflu la Breasta, și să fiu puțin singur față de mine însumi.

În ziua de 22 mai a țâșnit ultima flacără de sub cenușa încercatei noastre guvernări. George Dinopol, excelentul prefect de Dolj refăcuse șoseaua de pe malul drept al Jiului și reconstruise podul dintre Braloștița și Răcari – pod căruia îi dăduse numele meu. Oricât ar fi fost de grele pentru mine împrejurările, nu puteam să refuz să prezidez inaugurarea acestor lucrări, foarte însemnate pentru sărăcia vremurilor și pe care Dinopol – cel mai bun gospodar pe care l-a avut județul după război – le dusese la bun sfârșit numai cu mijloace locale. A fost o zi frumoasă. În lunca de la capul podului dinspre Răcari, se

ridicaseră umbrare pe o pajiște mai mare, și pe talazul șoselei care domina pajiștea și zăvoiul, o vastă tribună. Veniseră oamenii, bărbați, femei și copii, cu căruțele, de prin toate satele vecine. Noul pod le aducea la toți o mare înlesnire legându-le gospodăriile cu gara Răcari, și apoi mă cunoșteau și pe mine mai fiecare căci al lor era „boierul de la Breasta", și erau bucuroși să mă vadă, să mă audă și să-mi mulțumească de cât făcusem pentru ei...

Au venit cu sutele, cred că se adunaseră vreo 3-4.000. Și câmpul, și zăvoiul, și șoseaua erau pline de căruțe și printre ele și în jurul lor, o mare de capete. Scăldate în lumina soarelui de mai, ușor agitate prin adierile abia perceptibile ce aluneacau de pe poalele dealurilor spre albia răcoroasă a Jiului, foile sălciilor sclipeau în veselia celor mai fragede tonuri și din ele picau lacrimi de bucurie...

Am vorbit oamenilor mai mult ca un om născut printre ei și care printre dânșii era hotărât să moară, decât ca un ministru, căci știam în mine însumi ca în curând nu trebuia să mai rămână lucru mare din ministru! Dar nu o știau prietenii mei, care au vorbit cum erau obișnuiți să vorbească politicienii în asemenea împrejurări. Toată lumea a fost mulțumită. Pe la amiază am tăiat panglica podului (venisem cu automobilele dinspre Răcari) și am trecut cu toții pe el, cu mașinile după noi. Pe malul celălalt, am luat-o pe șoseaua județeană, refăcută și ea, spre Breasta. O scurtă oprire la Braloștița unde am făcut o vizită strămoșilor mei Argetoieni, ctitori smeriți zugrăviți în biserică, și ne-am dus mai departe până la Mihaița unde prietenul Nicu Defleury ne-a oferit un copios și excelent dejun. Ne strânsesem aproape o sută... Nici unul din ei nu bănuia că în curând n-o să mai mănânce decât pâinea amară a opoziției!

Înapoiat la București, sufletește pe deplin liniștit, am socotit că sosise momentul să vorbesc cu Regele: îmi reglasem ce mai aveam de reglat prin Ministere; mă găseam cu conștiința împăcată căci îmi îndeplinisem de un an de zile, ceas cu ceas, datoria și eram bine hotărât să trec altora sarcina pe care nu o mai puteam duce.

În ziua de duminică, 29 mai, am fost la curse, să întâmpin pe Rege la derby. Regele și-a dat seama că eram preocupat și înainte de a părăsi hipodromul, m-a întrebat: „Ce ai? Pari pe gânduri!" Am mărturisit Majestății Sale că eram într-adevăr foarte preocupat și am rugat-o să îmi rezerve a doua zi dimineața o oră întreagă căci aveam o lungă expunere de făcut.

A doua zi dimineața am făcut Regelui o exactă expunere a situației fără să ascund nici una din greutățile ce ne stau în cale. I-am arătat cele două soluții pe care le vedeam și pe care le-am indicat mai sus.

Am explicat totodată Majestății Sale, că fie pentru a face față valului de nemulțumiri și mișcărilor interne pe care le-ar provoca economii sângeroase și suprimarea unei jumătăți din gloata funcționarilor – fie pentru a înfrunta nemulțumirile și amenințările externe ce nu puteau să nu se manifeste în cazul adoptării unei măsuri financiare și monetare excepționale, că și într-un caz și în altul era nevoie de un Guvern tare și omogen, ceea ce nu era Guvernul nostru. Cu un nebun în fruntea lui, combătut de aproape toată lumea, ponegrit și devalorizat, abandonat până și de cel ce ar fi trebuit să-l susțină (am spus-o!) Guvernul nostru nu putea, dată fiind conjunctura politică și economică, decât să-și depună mandatul. Eu unul n-aveam curajul, în tot cazul, să merg mai departe în dauna țării și a Coroanei... De vreme ce n-a vrut sau n-a putut (exact așa am spus) să susțină și să ajute un Guvern în afară de partide, să cheme Majestatea Sa din nou un partid la putere, un partid în spatele căruia răspunderea Coroanei să găsească cel puțin un adăpost constituțional. Am mulțumit Regelui, fără nici o ironie, pentru sprijinul personal pe care mi-l dăduse timp de mai bine de un an; am evitat orice vorbă amară pentru nimicirea mea politică, a mea și a planurilor mele, care, după propria sa mărturie, deveniseră și ale lui – și l-am asigurat de tot devotamentul meu, mai departe. Cuvintele mele erau însă cuvinte moarte, și acopereau un imens gol sufletesc, gol pe care nimic nu l-a mai umplut...

Regele m-a ascultat fără să mă întrerupă. Era plictisit. Se judeca poate cu severitate și regreta că-și bătuse joc de omul în care avea totuși mai multă încredere decât în alții, dar pe care îl abandonase pradă acestor „ alți" de teamă să se încarce el însuși cu cea mai mică răspundere... M-a ascultat, și a recunoscut că aveam dreptate – ca întotdeauna, de altminteri. Mi-a mărturisit că nu vedea însă bine în ce parte să o apuce și că-i mai trebuia ceva timp de gândit. Mi-a cerut ca schimbarea de Guvern, devenită necesară, să fie hotărâtă numai între noi doi, să nu o afle nimeni, mai ales Iorga, până pe la 15 iunie, după serbările Restaurației – când s-ar putea înfăptui. Două săptămâni nu jucau rol și m-am supus fără nici o obiecție. „Așa am și eu timp să mă învârtesc", a adăugat Regele. Dar până la măsurile radicale să căutăm și să găsim paliative, s-o ducem mai departe... „— Sire, paliative nu sunt..." „— Să căutăm", a fost ultimul cuvânt al Regelui și mi-a propus să ținem a doua zi un Consiliu de Miniștri sub președinția sa ca să vedem cum s-ar mai putea unge puțin coarda, căci scârțâia grozav...

A doua zi, marți, 31 mai, la ora 4, întreg Guvernul s-a întrunit în

Consiliu sub președinția Majestății Sale, în sala bibliotecii din vechiul Palat. Iorga a venit ca o vijelie; vorbind singur pe scări, agitându-și barba, mâinile, pulpanele redingotei – și mușcându-și buzele. Din ochi fulgera pe toți afară de mine, căci privirea lui mă ocolea. Mi-a întins două degete moi și nu mi-a spus nimic... Am priceput că iar îl pornise cineva împotriva mea și că era gata să izbucnească. Deși starea și atitudinea Nebunului îmi erau cu totul indiferente în stadiul în care se afla Guvernul și prin urmare colaborarea noastră, eram sătul de palinodiile acestui monoman și hotărât să-i răspund pe șleau la prima lui ieșire.

Noroc că n-aveam vreme să ne întindem la vorbă, căci se întâmpla buclucul înainte de ședință. Dar Regele a intrat și ne-am așezat la masa cea mare din mijlocul sălii. Regele s-a așezat în capul mesei și ne-a rugat să ședem, așa cum ne aflam. S-a întâmplat ca Iorga să fie la stânga Suveranului și eu la dreapta; probabil că și acest fapt l-a jignit și l-a hotărât mai mult, căci de-abia a pus Regele problema pentru cercetarea căreia convocase Consiliul – și Nebunul s-a și aruncat asupra mea. A început prin a declara că nu va sta un minut mai departe în fruntea Guvernului dacă funcționarii și văduvele pensionare vor continua să nu aibă ce mânca. Primise – spunea el, scrisori înduioșătoare[133]: mame care nu-și mai puteau hrăni copiii minori – copii majori care nu-și mai puteau hrăni mamele minore, și așa mai departe. Scotea fițuici din ghiozdan și vorbea ca la întrunire publică. M-am uitat lung la el; am căutat să pun în privirea mea tot disprețul ce mă cuprinsese și față de acest nevertebrat și față de procedeul său. Pierduse orice rușine și față de Rege și urla ca la el acasă. Regele se uita când la dânsul când la mine, și, neprevenit, căuta să priceapă rostul înfuriatelor accente. Acest rost numai eu îl pricepusem: îl convinseseră iar câteva lichele că voiam să-l dau jos[134] și să-i iau locul și, furios, hotărâse să mă curețe dânsul pe mine și să guverneze el mai departe... Printre miniștrii, singurul destul de dobitoc ca să creadă în posibilitatea unui nou Guvern Iorga fără mine, era Generalul Amza care se și vedea ministru de Interne; ceilalți și-au dat seama că focul deschis de Iorga împotriva mea, în fața regelui, nu putea duce decât la prăbușirea Guvernului și făceau toți capete de înmormântare... M-am uitat și mai lung și mai plin de dispreț la dl. Președinte al Consiliului și i-am spus răspicat: „Violențele de limbaj nu vor procura pâine nici funcționarilor, nici

[133] Ca să-l turbeze, opoziția îi trimitea zilnic scrisori în care presupuși funcționari și pensionari afirmau că mureau de foame și mă înjurau. În realitate, lucrurile nu stăteau atât de prost...

[134] Îl și dădusem, în ajun, dar asta nu o știa!

văduvelor; vă rog să vă calmați și dacă aveți o soluție, să o spuneți!" — „Da, să fim calmi!" a adăugat Regele. Paranoicul s-a calmat ca prin minune și a început să dezvolte „planul" lui. A propus două măsuri. Mai întâi să se deosebească diferite categorii de funcționari și de pensionari. Să li se plătească atâta la sută din leafă sau din pensie după cum se găseau căsătoriți sau nu, după cum aveau copii sau nu și după numărul acestora. A doua propunere era și mai interesantă: să se dea numai aconturi în numerar și restul să se plătească în rentă! La propunerea nr. 1, m-am mulțumit să ripostez: „Bine domnule prim-ministru! Dar cine va face numărătoarea? Știu că d-a numeri bine, dar unde voi găsi eu socotitori cinstiți, și câtă vreme va dura acest recensământ? D-ta propui să nu se plătească decât unul din doi în cazul în care ambii soți sunt funcționari sau pensionari. Îți dai d-ta seama câte divorțuri vor urma unei asemenea măsuri și ce perturbări vor rezulta astfel în mai toate familiile?" La propunerea nr. 2 mi-am dat însă drumul și mi-am bătut joc de dl. Profesor fără nici o cruțare. L-am beștelit rău, atât de rău, încât la un moment dat a scos un pumn de monedă divizionară din ghiozdan și l-a aruncat în fața Regelui spre mine urlând: „Atunci bate monedă de-asta, bate miliarde, și încă miliarde, și plătește lumea..."

Scena devenea penibilă. Regele ca să o curme s-a adresat lui Amza: „E adevărat că regimentele sunt lipsite de alocațiile lor lunare de hrană?" Din partea Regelui această întrebare putea să-mi pară ciudată căci ea repunea în discuție o chestiune pe acre o lichidasem în ajun. Însoțit de Iorga, Regele făcuse cu câtva vreme înainte o excursie la Gurile Dunării, cu opriri la Brăila, Galați, Tulcea, Ismail etc. În complicitate cu primul ministru și în urmărirea planului lor tâmpit, Generalul Amza înscenase la fiecare haltă a Suveranului câte o manifestație împotriva mea – anume, ofițerul local mai înalt în grad, general sau colonel, se prezenta Regelui și raporta că „oamenii și caii" nu primiseră alocația de hrană pe luna în curs. Regele se supărase foc, Iorga și Amza tocaseră lemne pe spinarea mea și amândoi caraghioșii își frecaseră mâinile de mulțumire, în credința copilărească că puteau să lovească în mine fără a atinge situația lor. Înapoiat la București, Regele m-a chemat imediat și i-am dovedit cu actele Ministerului de Finanțe că alocațiile de hrană fuseseră plătite pe toată armata, încă de la începutul lui mai – pe toată luna. Nu m-am mulțumit cu atât și am făcut de urgență o adresă la Marele Stat Major cerând situația acestor plăți. Statul Major îmi confirmase plata la timp a tuturor alocațiilor de hrană pe mai[135], mi-o confirmase

[135] Funcționarii și pensionarii erau în mare parte neplătiți – ofițerii însă nu; nu numai alocațiile de hrană dar și soldele pe mai fuseseră exact plătite.

în scris, și în audiența mea din ajun prezentasem regelui dovada mișeliei lui Amza, negru pe alb. Regele pricepuse, și întrebarea pusă ministrului de război nu putea avea alt scop decât să-mi dea prilej să bag pe intrigant cu nasul în c...t. Să fi vrut să pună în evidență, pe calea aceasta și o dată mai mult, lipsa de solidaritate din Guvern și imposibilitatea unei colaborări, în vederea justificării apropiatei schimbări de regim? Se poate și asta.

Generalul Amza a făcut pe mironosița jenată, prinsă între întrebarea Regelui, categorică, și prezența mea supărătoare. Ar fi preferat să vorbească în dosul meu, dar a trebuit să dea drumul porcăriei și așa: mucenicul Iorga nu-l slăbea din ochi. „Da, Sire, e adevărat. Trupele n-au primit încă alocația lor de hrană pe mai, și unele nici pe aprilie..." Din fericire adresa Statului Major, pe care o arătasem în ajun Regelui, era încă în ghiozdanul meu. M-am uitat la Amza cu scârbă, i-am întins hârtia și i-am spus atât: „Te rog, citește!" S-a codit... „Te rog, citește!" – i-am repetat cu un glas mai răstit... S-a supus; înghițea noduri, dar a citit. La observația mea tăioasă: „Care dintre dvs. minte? Cum se potrivesc afirmațiile d-tale cu cele ale Statului Major?" și întorcându-mă spre Rege: „Iată, Sire, buna-credință a principalilor mei colaboratori...", dl. ministru Amza s-a fâstâcit, s-a roșit și a îngânat o serie de tâmpenii din care trebuia să rezulte că Statul Major nu ținuse Ministerul la curent cu plățile[136]... Incidentul lichidat, cum ceilalți miniștri tăceau, am luat eu cuvântul și am demonstrat mai întâi că propunerile d-lui președinte Iorga erau inacceptabile. *Pro forma*, am trecut apoi la propuneri pe care știam bine că nu eram noi în măsură să le realizăm, dar pe care le-am formulat ca să nu ajung la concluzia naturală care s-ar fi impus față de incalificabila atitudine a d-lui prim-ministru și a d-lui ministru de război – concluzie ce ar fi dus la desfacerea imediată a Guvernului, înainte de răgazul de 15 zile pe care Regele mi-l fixase în ajun, pentru deschiderea crizei[137].

Am despărțit propunerile mele în două, în măsuri imediate și în măsuri extreme. Printre primele am enumerat:

1) Desființarea tuturor Regiilor Autonome afară de C.F.R., P.T.T. și C.A.M.

2) Suprimarea unui număr de învățători, dintre care unii ar putea fi numiți președinți de Comisii interimare rurale și perceptori fiscali.

3) Suprimarea Căminelor Universitare.

[136] O altă tâmpenie, căci plățile nu se făceau prin Stat Major, ci prin Minister!

[137] Dacă aș fi știut că Iorga urma să spargă geamurile câteva minute mai târziu!

4) Suprimarea Școlilor Normale și a unui număr cât mai mare de școli secundare (licee și gimnazii).

5) Suprimarea școlilor de menaj etc.

6) Închiderea provizorie a Școlii Politehnice din Timișoara.

7) Suprimarea unui sfert din totalul funcționarilor publici.

Înșirasem suprimările la Instrucția Publică mai mult ca să plictisesc pe Iorga decât în vederea economiilor și am avut plăcuta impresia că-l înnebunisem de tot[138].

Printre măsurile extreme am propus ca mai urgente pe cele următoare:

1) Contopiri de județe, reducând numărul lor de la 71 la circa 45.

2) Revizuirea listelor de pensionari.

3) Suprimarea plății amortizării la Datoria Publică.

E interesant de notat pentru precizarea mentalității noastre din 1932 că suprimarea amortizării Datoriei Publice ne părea încă o măsură cu caracter revoluționar pe care o așezasem printre măsurile extreme, de realizat numai în caz de absolută nevoie. N-au trecut decât câțiva ani și s-a suprimat nu numai amortizarea dar încă și o bună parte din cupon. În 1932, lăsasem funcționarii neplătiți, dar plata cuponului fusese asigurată pentru tot anul și dacă am fi îndrăznit să facem altfel, toată „Europa civilizată" ne-ar fi tratat de faliți și de sălbatici.

Tot timpul cât am vorbit, Iorga a bătut tactul cu un creion, apoi cu un „coupe-papier", și n-a spus nimic. N-a spus nimic nici după. Regele s-a mărginit să ia act (își dădea și el seama că lucrurile nu mai mergeau și că, după o expresie consacrată, „evenimentele se precipitau") și a întrebat și pe ceilalți miniștri, până atunci personaje mute, dacă aveau vreo propunere de făcut. Au răspuns, toți pe rând, că nu aveau nici una, dar că erau gata să execute tot ce li s-ar fi cerut. La ce nu erau gata dumnealor...

Regele a ridicat ședința printr-un „să ne mai gândim" spus cu gura pe jumătate. Iorga i-a cerut câteva minute de audiență și a plecat cu dânsul prin spate, pe când noi, miniștrii, ne-am scurs pe ușa mare și ne-am dus acasă.

Abia mă înapoiasem la mine cu un „uf!" de ușurare și au și năvălit în cabinetul meu „băieții" și o droaie de gazetari să-mi spună că Iorga și-a dat demisia și că regele a primit-o. Că Iorga își dăduse demisia, nici o mirare – și-o dăduse de atâtea ori! Că i-o primise Regele, după

[138] Probabil că în acel moment s-a cristalizat în mintea lui hotărârea demisiei pe care și-a dat-o îndată după ședință...

câte-mi spusese în ajun, era mai ciudat – dar totuși foarte posibil. De altminteri, după cele întâmplate în Consiliu, nici nu era altă soluție...

Părăsisem puterea de mai multe ori, dar niciodată cu atâta ușurare și plăcere ca de data asta – nici chiar în 1918 în Iași, și Dumnezeu știe dacă am scăpat atunci de o mare pacoste! Nu m-am gândit un moment că Regele ar putea însărcina pe Iorga cu formarea unui nou minister, așa încât bucuria mea nu a fost tulburată prin nici o picătură de amărăciune.

Între Iorga și Rege, scena a fost scurtă. Pe când pășeau încă spre cabinetul Regelui, paranoicul – al cărui umăr stâng, tras de ghiozdanul greu de sub braț, se lăsase și mai jos – a înfățișat Majestății Sale impresia că Guvernul nu se mai bucura de încrederea Regală, constatare în fața căreia Majestatea Sa s-a mărginit să îngâne: „Nu, nu... dar vei recunoaște și d-ta că sunt greutăți mari, că..." Paranoicul n-a lăsat pe Rege să termine: „Sire, sunt dificultăți mari, da, dar mai este și demisia mea, eu nu mă agăț..." și cum ajunsese în cabinetul de lucru, nebunul s-a aruncat pe un toc și pe un petec de hârtie, și în trei rânduri și-a scris demisia și a iscălit-o. Regele, care în ajun îmi vorbise de un răgaz de 15 zile „ca să se mai gândească", mi-l ceruse în realitate pentru a avea timp să „debarce" pe Iorga fără ca paranoicul să-i sară în cap. Spre mirarea și spre mulțumirea lui, lucrurile mergeau mult mai lesne decât și le închipuise. Cum a văzut demisia semnată, Regele a pus repede mâna pe ea, ca nu cumva nebunul să o distrugă sau să o retragă. Stăpân pe situație, ca să nu se certe definitiv cu dl. Profesor (și de ce nu?), Regele a făcut câteva obiecții de formă, asigurând pe ilustrul Fute-Vânt de dragostea, de stima și de încrederea sa. Cu cât Regele se arăta mai prietenos și mai respectuos, cu atât dl. Profesor Fute-Vânt se arăta, dânsul, mai dârz în demisie, căci crezându-se încă indispensabil (?) pornise pe calea marelui șantaj. Se vedea deja în fruntea unui Guvern pur iorghist, fără mine – căci în înfrângerea mea sta toată fericirea idiotului. După câteva politețe – nu prea multe – Regele a mulțumit primul său ministru demisionar pentru serviciile aduse și ... i-a primit demisia cu consacrata frază că va aviza...

Abia atunci s-a deșteptat bietul Iorga din visul pe care-l făcuse; și-a luat repede ziua bună de la Rege, a coborât scările Palatului în fugă și a pornit pe jos pe Calea Victoriei, ca un turbat... Automobilul și agentul său s-au luat după dânsul, dar el i-a gonit suduindu-i: „Duceți-vă la dracul, n-am automobil, nu mai am nimic, nu mai sunt nimic, am demisionat, am de-mi-si-o-nat – ați priceput idioților, am de-mi-si-o-nat!" Și șterge-o spre casă să înjure și pe biata coana

Catinca... Așa a aflat tot orașul, într-o clipă, căderea Guvernului Iorga!

Dacă n-ar fi fost acea ședință a Consiliului de Miniștrii de la Palat, dacă nu s-ar fi purtat față de mine în acele ultime momente ale guvernării noastre ca un porc, m-aș fi dus la dânsul să-i spun că uitam toate câte ne-au despărțit, că-mi aduceam aminte numai de puținele clipe care ne-au unit – și să-i strâng mâna. Prea se arătase însă păcătos, și prea mă scârbise. Nu i-am dat nici un semn de viață, și ne-am despărțit, el plin de ură și de venin – eu plin de dispreț și de ... milă. În anii care au urmat m-a înjurat în fițuica lui, și m-a evitat, fără să fim propriu-zis certați – până s-a apropiat iar de mine[139]. Eu n-am răspuns la nici unul din atacurile lui, la nici una din insinuările sale oricât de perfide au fost. Tăcerea mea l-a exasperat și l-a înfuriat și mai rău; ce să-i fac? M-am mulțumit să-l zugrăvesc în aceste amintiri așa cum l-am văzut și l-am cunoscut...

[139] Ca să mă înjure din nou în lăturile de *Memorii* pe care le-a publicat în 1939.

Ceasuri de odihnă la Mogoșoaia • Castelul Mogoșoaia pe dinafară și pe dinăuntru • Marta Bibescu • Farmecul, învârtelile și erorile ei • G.V.B. – soțul ... zburător.

După 13 luni de încordare nervoasă, ziua de 1 iunie a fost pentru mine o zi de destindere. Norocul a vrut să fiu poftit în acea zi la Mogoșoaia. Prietena mea Marta Bibescu ale cărei iscusite antene dăduseră în acea zi greș, mă crezuse încă în apogeul puterii mele și avea nevoie de mine ca să mai potolească pornirile senile ce împingeau pe nărodul ei de bărbat pe căi erotice și extraconjugale. Am abuzat de greșeala și de prietenia ei, și sosit pe la amiază la Mogoșoaia, am stat toată ziua întins pe terasă în fața lacului cu papură, fără să mă mai gândesc la nimic, nici măcar la Papură-Vodă. Meningele și celulele mele cerebrale, supracongestionate, aveau nevoie de odihnă desăvârșită, de tăcere și de ... uitare. M-am lăsat legănat de cârâitul broaștelor, care, pe lângă gorăitul lui Iorga și trăncănitul insuportabil al „oamenilor" săi mi-au apărut acorduri de o divină armonie.

Domnița Marta care probabil nu mă credea sfârșit și mă socotea prin urmare încă utilizabil, m-a primit ca o prietenă inteligentă și plină de tact – căci avea și tact când voia – și nu mi-a tulburat cu nimic această zi minunată de repaus fizic și de reluare de contact cu mine însumi.

În pustiul de urâțenie, de murdărie și de banalitate al Bucureștilor[140], Mogoșoaia răsare ca o minune. Și această minune a fost înfăptuită în întregime de Marta Bibescu. Oricât de sever ar fi judecată încă această femeie excepțională pentru multele prostii pe care le-a săvârșit – pentru această faptă mare și bună însă, generațiile viitoare se vor pleca cu evlavie și cu recunoștință în fața amintirii ei.

Sunt mulți care cred că harnica femeie s-a mărginit să refacă și să chiverniséască o glorioasă întemeiere a trecutului, redându-i splendoarea de pe vremea lui Vodă Brâncoveanu. Ce nedreptate și ce greșeală! În realitate, Mogoșoaia n-a existat pe vremea lui Brâncoveanu, cel puțin în concepția ctitoriței de azi. Cei care n-au cunoscut informa ruină copleșită de bălării, cu zidurile ei

[140] Scris înainte de marile refaceri ale Bucureștilor.

crăpate și dărăpănate și cu pecetea înjosirilor barbare impuse de mâini nepricepute liniilor nepieritoare – nu pot despărți partea Brâncoveanului cu anteriu și cuișlic de a rafinatei cărturărese, învăluită în vălurile estetismului apusean. Mogoșoaia a fost în începuturile ei o clădire fără viață și fără noroc, o clădire fără rădăcini în pământul pe care fusese ridicată, o clădire neadaptată nici mediului, nici năzuințelor ce o înconjurau, o clădire ce până la Marta Bibescu n-a fost pricepută de nici unul din câți au stăpânit-o... Călătorii străini din veacul al XVIII-lea care au trecut pe lângă ea o pomenesc ca o reședință oarecare a Brâncovenilor, dar nici unul nu e dumerit de farmecul clădirii, nici unul nu se oprește, nici unul nu notează în carnetele sale o impresie mai favorabilă.

Oribila zugrăveală din care mai rămăseseră urme pe ziduri înainte de restaurare, oribila zugrăveală cu motivele ei sârbești ca și informa tencuială (ca tehnică) ce acoperea pereții, dovedeau două rânduri de mâini și cel puțin două capete, la obârșia construirii. Planul, proporțiile și ridicarea zidurilor de roșiu au fost opera unui meșter străin, desigur venețian, căci a reprodus la Mogoșoaia ca și la Potlogi (cealaltă așezare a Brâncoveanului), ritmul și canoanele estetice caracteristice cetății lagunelor. O fi murit venețianul[141], o fi plecat, cine poate ști. Pereții cu zugrăvelile lor ne mărturisesc însă că clădirile sale au fost terminate de meșteri indigeni care au dres nebuniile italianului, după tipicul local, tăind caturile în două ca „să iasă" odăi mai multe și mai mici, tencuind și împodobind pereții după „obiceiul strămoșesc".

Marta Bibescu n-a refăcut această locuință brâncovenească ci a desăvârșit planul inițial al venețianului mort sau fugit; ea a făcut realitate din proiectele pe care artistul le-a mângâiat în mintea lui de exilat nostalgic al luminii și al frumosului, dar pe care nu le putuse înfăptui. Nu erau pe vremea Brâncoveanului suflete încă adaptate unor imbolduri estetice, străine și de firea oamenilor și de firea pământului.

În colaborare cu un bătrân arhitect pătruns de spiritul Veneției, un signor Rupalo sau așa ceva, Marta Bibescu, pornind de la pereții găsiți în picioare, a realizat o minune arhitecturală. Minune pe dinafară, minune pe dinăuntru, minune de jur-împrejur – minune de la tainica grădiniță florentină în care merișorul crește printre lespezi de piatră alături de trandafirul frumos, trufaș și prost agățat de bolțile ce prelungesc vechea bucătărie brâncovenească, și până la terasele

[141] Ajuns probabil în țară prin Țarigrad și buimăcit în mijlocul contingențelor noastre atât de neprielnice artei în acele vremuri de nepăsare orientală și de brutalitate turcească – e mai probabil că venețianul în chestiune să fi fugit după câțiva ani scârbit de tot ce văzuse și trăise. Poate chiar să nu fi scăpat nebătut...

înflorite ce își scaldă treptele în apele stătute ale lacului, pe oglinda căruia se lăfăiesc foile largi de nufăr. Totul e armonie în această operă fără disonanțe; nici o frântură de linii, nici un gol nu supără ochii. Înăuntru, nici o mobilă, nici un obiect care să nu se supună ritmului de înaltă preocupare artistică care domnește pretutindeni.

În această reședință unică în Țara Românească și probabil în tot răsăritul Europei, Prințesa Marta, în sufletul căreia răsună atâtea coarde și se zbat atâtea patimi și tradiții, a știut să adune și să împace amintirile mai multor lumi și să le așeze în măreția încăperilor atât de îngăduitoare în proporțiile lor încât nu resping nimic.

Singura parte a Palatului care amintește arhitectura românească e pridvorul sau cerdacul pătrat, „venețianizat" totuși și el în ce privește stilul amănuntelor, lipit de mijlocul fațadei ce dă pe curte și la care duce o „italianisimă" scară de piatră, pe vremuri scara și intrarea principală a clădirii[142]. O ușă bizantină dă din cerdac în casă într-o sală lungă care despică clădirea în două și duce la o terasă acoperită, spațioasă, pardosită cu marmură, ce se deschide deasupra lacului și domină priveliștea dinspre apus. Această terasă, îngrădită printr-o colonadă de piatră cioplită, de cel mai pur stil venețian, ține vara și toamna loc de salon; acolo își petrece viața stăpâna casei până noaptea târziu, printre flori și printre cărți, trântită pe blănuri exotice și învălită în mătăsuri; acolo primește, acolo se lasă musafirii pe aripile visurilor, seara pe lună ascultând fermecați poveștile Sirenei, cântecul păsărilor neadormite, imnul broaștelor ce se ridică năvalnic din trestii sau țârâitul greierilor – după zodia zilelor și a sufletului...

Avântul bolților (căci toate camerele sunt boltite), desăvârșita artă cu care sunt compuse desenele pardoselilor de marmură multicoloră, ca și iscusita combinație a mozaicelor metalice aduse de la Murano (pe care aproape nu îndrăznești să calci) – dau încăperilor de la Mogoșoaia, chiar celor mai neînsemnate, un aspect caracteristic de măreție și concretizează o preocupare de constantă urmărire a frumosului pe care n-am întâlnit-o într-un asemenea grad decât în câteva palate din epoca Renașterii, în Italia. Totul e măsură în această casă; proporțiile sunt perfecte și unghiurile sub care se avântă, se întâlnesc, se taie sau se răsfrâng liniile sunt o încântare pentru ochi și pentru minte.

Într-una din aceste încăperi menită să devină o sală de muzică „când totul va fi gata", o foarte interesantă reproducere pe pânză a zugrăvelii ctitorești de la Horezu (Constantin-Vodă Brâncoveanu cu neamul) datorită degetelor iscusite ale d-nei Steriadi, acoperă un perete întreg. Alături, în altă încăpere, abia mai mică, sunt adunate

[142] Scara principală este astăzi interioară și corespunde unei foste scări de serviciu.

amintirile familiei Chimay-Pelaprat, de pe vremea primului Imperiu. Admirabil pat în lemn de lămâi – simbolic dar văduvit de formele seducătoare ale tinerei Emilie Pelaprat ca și de patima îmbătrânitului împărat –, o bibliotecă în același lemn plină de ediții rare, o masă pe care a scris Napoleon, jețuri, canapele, vaze, obiecte de tot soiul până la trei flori uscate culese de Aubry[143] pe mormântul Eroului la Sfânta Elena și puse într-o ramă – toate și totul întreține în această sală retrasă și tăcută atmosfera vremurilor glorioase dar cam prăfuite de acum un veac și mai bine. Din bruma trecutului se ridică însă, vie și încântătoare Emilie Pelaprat, zugrăvită de Guerin, ca o flacără nestinsă pe care timpul n-a izbutit să o înăbușe... Nu departe de acest splendid portret, un altul de Winterhalter evocă farmecul fiicei divinei Emilie, devenită Principesă de Chimay.

În afară de aceste clasice portrete, la Mogoșoaia se mai află două cu mult inferioare din punct de vedere artistic, dar cu siguranță tot atât de interesante pentru istorie. Sunt portretele lui Ludovic al XIV-lea copil și al lui Vodă Brâncoveanu în toată trufia lui de „boer mare și Domn creștin". Portretul lui Ludovic al XIV-lea e un exemplar fără pereche: un sfârc de copilaș, cât o șchioapă, cu picioruțele goale, e așezat pe o perină de catifea roșie și se joacă cu crucea Ordinului Sfântului Spirit aproape mai mare decât dânsul și agățată de gâtul lui prin cunoscuta lentă azurie. Pictura e de o factură onorabilă, dar mediocră; e unul din rarele cazuri în care atracția subiectului te face să uiți calitatea tehnicii... Acest portret atât de sugestiv a fost cumpărat de la moștenitorii Principesei Elena de Faucigny-Lucinge[144], fiica contesei Odon de Montesquiou, născută Bibescu[145] și a păstrat în salonul din colț rezervat amintirilor veacului al XVII-lea.

Portretul lui Vodă Brâncoveanu e de o calitate și mai mediocră dar e singurul portret autentic cunoscut al nenorocitului Domnitor, căci din punctul de vedere al asemănării cu originalul viu, zugrăvelile din biserici și stampele existente, constituie documente îndoielnice. Portretul a fost dăruit de Vodă Brâncoveanu însuși Mănăstirii de pe

[143] Istoriograful lui Napoleon și al Bonapartilor. Împăratul Napoleon sădise la Longwood câteva rădăcini de „imortele"; ca și când ar fi fost conștiente de numele și de importanța lor, „imortelele împăratului" s-au răspândit peste tot locul, în Insulă...

[144] Tabloul provine probabil din moștenirea bunicii principelui Gerard (soțul Elenei de Montesquiou), o fiică a Ducelui de Berry. Acesta se căsătorise în Anglia, pe vremea emigrației cu o d-ră Brown care îi dăruise două fete: una a luat pe contele de Charette, cealaltă pe principele de Faucigny-Lucinge. După atentatul săvârșit împotriva Ducelui, Ducesa de Berry a chemat la căpătâiul muribundului cele două fete... Tot de la moștenitorii Faucigny- Lucinge a mai cumpărat Marta un buchet de flori alcătuit din perle oferit Regelui Romei la Saint-Clod – relicvă așezată lângă cele trei flori de „imortele"...

[145] Fiica lui Vodă Bibescu cu Maritica Văcărească, a doua soție a Domnitorului...

Muntele Sinai, care l-a păstrat două veacuri pentru Marta Bibescu și pentru Mogoșoaia... Nu se știe de cine e făcut, dar cu toată mediocritatea tehnicii, e plin de viață. Coana Marta a pus mâna pe această neprețuită relicvă brâncovenească mulțumită complicității lui Lloyd, promovat mai târziu lord, pe atunci simplu „Sir" dar înalt Comisar Britanic în Egipt. Coborâtoarea Voievodului, mai mult prin imaginația ei decât prin Mavrocordați și mai ales prin Bibești, petrecuse o iarnă la Cairo, găzduită de Lloyd amorezat de dânsa. Marta a scris un volum asupra acestei teme... Au făcut amândoi o vizită la Muntele Sinai, au descoperit portretul și grație englezului „la princesse lointaine" a obținut să-i fie împrumutat spre a fi copiat. Prințesa l-a copiat, de fapt, dar a restituit Muntelui Sinai – tot grație lui Lloyd – copia și a păstrat originalul. Și bine a făcut, căci portretul Voievodului român e mai la locul lui la Mogoșoaia decât în păducheria de pe Muntele Sinai.

La Mogoșoaia n-au fost uitați nici Bibeștii. Se putea așa ceva? Ultimul Bibesc, G.V.B., cum îl numesc prietenii, dispune de o frumoasă cameră de culcare în beciuri, cu o spațioasă sală de baie alături. În aceste două încăperi e stăpân să facă ce vrea. Și face. Între altele, a agățat pe ziduri oglinzi făcute din cioburi; confecționarea acestor oglinzi bizare dar informe e într-adevăr principala îndeletnicire artistică a Măriei Sale, și poate chiar singura. Primul Bibescu, cel care a domnit, dispune între sala cea mare de mâncare și cea mică, de o săliță în care a fost așezat Tronul său (un fotel de pluș cu lemnărie poleită sub un baldachin), un buzdugan pe o masă (mai mult simbolic!), un iatagan dacă nu mă înșel, o tunică sau o manta și mai multe mărunțișuri rămase de pe urma acestui cocoș care n-a făcut lucru mare pentru țară, dar a pus o droaie de copii pe lume. De pe vremea lui Bibescu-Vodă mai atârnă deasupra scării două stindarde, desfășurate mai în umbră, așa încât pot fi luate, prin sugestia mediului, drept două gonfaloane sfințite pe piața Sfântului Marco...

Prințesa Marta n-a ajuns să-și alcătuiască acest prețios cadru decât târziu, prin străduințe supraomenești și cu sacrificii mari și de tot soiul. Nu s-a spus oare că ar fi lăsat capul soios al lui Aristide Blank să cadă pe sânii ei (pe când erau încă ademenitori) ca să obțină un credit de 10 milioane la Banca din strada Doamnei? O fi înghițit, n-o fi înghițit Mogoșoaia milioanele necuratului – cert e că a înghițit averea moștenită de pe urma părinților Lahovari și tot ce a câștigat Marta cu condeiul ei. Și a câștigat enorm, mai ales în America unde a găsit în *Magazinele* periodice și în ziarele de modă

o desfacere continuă de articole semnate sau nesemnate dar plătite în dolari scumpi.

E probabil că Marta Lahovari încă fetiță de 18 ani, când a luat pe Bibescu, și-a conturat pentru prima oară visul de a face din Mogoșoaia cadrul, sau unul din cadrele în care urma să dezvolte personalitatea ei. Poate chiar că n-a luat pe Bibescu decât ca să-și realizeze acest plan. Căzută în lotul lui Nicolae Bibescu la moartea lui Zoe Brâncoveanu, Mogoșoaia ajunsese tot prin moștenire în mâinile spurcate ale lui Marie-Nicole Bibescu încătelită întâi ca fată bătrână cu epistatul ei Julian, apoi cu Alexandru Darvari, specialist pentru babe, ca și frate-său Mitică[146]. Pe vremea lui Marie-Nicole, „palatul" în ruină fusese lăsat mai departe cucuvelelor, iar un fel de oribil „châlet" elveţiano-ţigănesc clădit sub stăpânirea lui Nicolae Bibescu-Elchingen servea de conac de petrecere babei isterice și întregului tacâm de venetici ce mișunau în jurul Dărvăreștilor și Văcăreștilor, cu Eduardo de Reineck și dr. Toto Constantinescu (cel prins la Automobil Club cu mâna în taler), în frunte. Au trebuit ani îndelungați până să hotărască Marta pe Marie-Nicole să vândă Mogoșoaia lui G.V.B. să o pună pe numele ei – și ani și mai mulți până să reclădească palatul, biserica cu clopotnița, „Casa nouă", bucătăriile vechi etc.

Până târziu, după război, Marta Bibescu a stat în informul „châlet" provizoriu unde estetismul ei s-a străduit și a reușit să îmblânzească banalitatea unor încăperi fără plan și fără proporții prin tonul și ritmul amănuntelor. Acolo a lansat dânsa moda pereților văruiți, liberați de orice ornament sau podoabe, a spațiilor libere cât de largi, a pervazurilor, a ușilor și a ferestrelor negre, a strâchinilor mari pline cu flori așezate pe pardoseală, a scaunelor și a meselor joase și comode – formule estetice discutabile dar care ne-au scăpat cel puțin de îmbâcseala mobilelor ce transformaseră mai toate saloanele în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în expoziții de anticar. O fi copiat Marta moda nouă de undeva în străinătate, se poate și e chiar probabil, dar fapt este că nimeni nu și-a însușit-o mai bine ca dânsa, și că la noi a fost o adevărată inițiatoare. Ideile ei au fost imediat adoptate de Regina Maria[147] și de către Maruca Cantacuzino și

[146] Căsătorit cu Elena Oteteleșeanu, fosta soție a lui Petre Grădișteanu.

[147] Regina Maria era din fire cu totul lipsită de gust, cu toate străduințele ei estetice. Ororile bizantine de la Cotroceni și de la Pelișor datorate Principesei Maria înainte de evoluția ei artistică, o dovedesc cu prisosință. Simțul artistic al Reginei Maria s-a dezvoltat încetul cu încetul printr-o evoluție în care Marta Bibescu a jucat un rol preponderent. Ritmul artistic al Reginei din ultima etapă a vieții sale n-a fost în bună parte decât ritmul Martei Bibescu... Regina știa cât datora Martei, de aci și indulgențele sale pentru multe din greșelile săvârșite de către aceasta.

răspândite prin ele în straturile superioare ale societății bucureștene.

M-am întins cam mult asupra Mogoșoaiei. Cam mult pentru rostul povestirii, menite să depene amintiri și să însemneze faptele oamenilor mai mult decât să descrie ziduri și să zugrăvească privelişti. Dar Mogoșoaia e atât de minunată în felul ei încât cititorii mă vor ierta. M-a oprit în drum amintirea unor popasuri care mi-au fost scumpe și simpatia pentru ademenitoarea făptură care domnește peste ele. Într-adevăr, silueta Martei Bibescu nu poate fi despărțită de cadrul pe care-l însuflețește după cum acesta nu-și capătă întreaga sa valoare decât tălmăcit prin prisma personalității ei.

Pe lângă minunatul dar de a scrie cu un farmec neîntrecut într-o limbă care nu este a ei și pe care o învață încă, pe lângă arta desăvârșită cu care știe să vorbească, să asculte, să intereseze și să convingă – Marta Bibescu a mai fost înzestrată, și mai presus de toate, cu puterea de a crea „atmosferă prielnică" în jurul ei. Nimeni nu poate rivaliza cu dânsa în dibăcia așezării unui decor. Dacă ar fi făcut teatru, ar fi fost un regizor neîntrecut. Fie că se oprea câteva zile la Chequers sau într-o odaie la Sir Philipp Sassoon la Londra ori la Lloyd în Cairo; fie că se instala pentru luni și ani de zile în Faubourg Saint Honore sau în hotelul La Marois din rue de Lille, la Paris – ca printr-o baghetă magică mobilele și obiectele se așezau de la sine ca să alcătuiască cadrul cerut de cele mai subtile legi estetice pentru tipul ei. Am avut prilejul să o văd în atâtea locuri, și pretutindeni efectele obținute m-au încântat. Pretutindeni – dar nicăieri ca la Mogoșoaia. Și la Posada a încercat ea să facă minuni, dar n-a reușit decât la Mogoșoaia, în care, după cum am spus-o deja a găsit tot ce-i trebuia și a muncit o viață întreagă. Sufletul Mogoșoaiei și al Martei Bibescu s-au făcut o singură apă în care s-au oglindit toate patimile și năzuințele vremurilor noastre. Iată de ce, pornind de la Mogoșoaia, cercetătorii de mâine vor lămuri mai ușor contradicțiile aparente sau reale ale zilei de azi.

Mărginită în Mogoșoaia și în franțuzeasca ei, Marta Bibescu n-a prea venit în contact cu marele public românesc și puțini și-au dat seama de rolul covârșitor pe care această femeie aleasă l-a jucat în politica și în evoluția noastră socială, între anii 1914 și 1938 mai ales. Marta Bibescu n-a cunoscut popularitatea nici în România, nici în Franța, nici în Anglia, dar prin permanentul ei contact cu cei mai însemnați oameni din aceste trei țări, a stabilit o legătură continuă, inteligentă și eficace între noi și Occident, căci din gura ei n-a ieșit o vorbă care să nu pătrundă adânc în urechea dacă nu și în sufletul celui care asculta.

Capul Martei Bibescu a fost cel mai frumos și mai inteligent cap de femeie din câte am cunoscut. Cap atât de frumos încât lăsa în umbră trupul noduros și gleznele umflate ca ale tuturor Lahovăreselor. Vraja glasului ei era extraordinară și nimeni nu-i putea rezista; era o muzică pe care ai fi tot ascultat-o. Ca o adevărată sirenă știa să ademenească pe cei mai recalcitranți și să înșire banalitățile ca mărgăritare pe un fir de aur. Cerebrală, migăloasă și cu aplicare în descurcarea încurcăturilor mărunte din cele cinci părți ale lumii, mintea ei limpede era o enciclopedie vie din care țâșneau evenimentele secundare, fără mare importanță în ele însile, dare care, adunate toate la un loc, constituiau istoria zilnică a omenirii. Această inteligență-almanah, trecuse necontaminată pe lângă teoria Quantelor lui Plank, pe lângă opera lui Pasteur sau a lui Richard Wagner, nu se oprise la Campania Franței din 1814 – dar nu ignora nici o cută a pantalonilor mareșalului Lyautey, nici o glumă a abatelui Mugnier, nici un gest al lui MacDonald sau al lui Philippe Berthelot, și nici o fustă din viața marelui Napoleon. N-avea idee de botanică, de muzică, de pictură, de știință pură – dar se zbătea în istoria contemporană precum copilul în nisip. Toată estetica ei era mărginită la arta decorativă și la arhitectură; pe această materie era însă stăpână.

Dacă n-ar fi cunoscut atâta lume, atâtea taine – dacă n-ar fi fost atât de frumoasă și n-ar fi avut o voce de aur și arta de a distila cuvintele ca picăturile de parfum – e probabil că cu toată mintea ei, Marta Bibescu nu s-ar fi ridicat în stima și în simpatia unora – și dacă n-ar fi fost atât de ambițioasă încât să calce peste orice și peste oricine ca să-și apere piedestalul, este iarăși probabil că n-ar fi provocat la alții, și mai ales la altele, atâta ură și vrăjmășie.

Marta Bibescu a fost atacată mai ales pe două teme: atitudinea ei față de nemți pe vremea ocupației și ingratitudinea pe care a arătat-o Reginei Maria, care n-a avut decât bunătăți pentru dânsa. Amândouă acuzațiile sunt însă neîntemeiate și vâlva care s-a făcut în jurul lor se datorează numai coaliției femeilor proaste cu cele urâte. Marta Bibescu a fost femeia cea mai împroșcată cu veninul invidiei. Cu nemții, s-a mărginit să profite de admirația și să zicem de „simpatia" pe care o inspirase Kronprinzului german înainte de război[148]. Rămăsese în corespondență cu dânsul și după ocupație s-a folosit de sentimentele pe care le inspirase odinioară pentru a obține

[148] Cu prilejul unui bal dat de Kronprinz și de Kronprinzesă, Marta răscolise înalta societate berlineză și „dăduse gata" pe Prinț. Am sosit din întâmplare la Berlin a doua zi după acest bal și n-am auzit vorbindu-se decât despre „die wunderschone und reitzende Rumanische Prinzessin"!

o înlesnire de trai la București și un pașaport pentru Elveția. S-a vorbit și de o fotografie, de un grup cu ofițeri germani pe scările casei ei de la Șoseaua Kisselef... Cine nu s-a fotografiat niciodată cu cineva nu trebuia să-i arunce piatra! Desigur, a fost o greșeală, dar biata femeie a plătit-o cu vârf și îndesat, căci de câte ori a fost să fie decorată cu Legiunea de Onoare, i-a scos putoarea de Elena Văcărescu blestemata de fotografie în cale!

Ura cu care Văcăreasca a urmărit, fără o clipă de răgaz, pe Marta Bibescu la Paris, avea ceva comic. Îi era frică se vede să nu-i ia locul de Egerie Valahă pe lângă răsuflații celei de-a 3-a Republici gen Barthou, teamă inutilă, căci Marta Bibescu aspira poate la rolul de Egerie dar nu și de Valahă... Fapt este că de când a apărut Marta Bibescu pe firmamentul Parisului, Elena Văcărescu a încetat să mai facă versuri (binecuvântat fie Domnul!), a încetat să mai scrie chiar în proză (re-binecuvântat fie Domnul!) și s-a mulțumit să țină conferințe serbede, să-și plimbe osânza și jegul prin saloane și să lupte ziua întreagă împotriva presupusei sale concurente – fără să obțină alt rezultat decât ștergerea ei periodică și regulată de pe listele de propunere pentru Legiunea de Onoare! De ce o fi ținut atât Marta la o decorație care a ajuns să înroșească până și pe sânul Elvirei Popescu, n-am priceput niciodată! Dar a ținut, și faptul că n-a putut să o obțină a costat-o.

În chestiunea cu Regina n-a fost nici măcar o fotografie la mijloc, ci numai răutate din partea coconetului incult, pretențios și jegos din București. După publicarea memoriilor Reginei, Marta a scris un articol asupra lor, în care, în loc să se mărginească la platitudini și tămâieri banale și-a îngăduit câteva observații inteligente dacă nu de o absolută deferență. Regina a râs și n-a spus nimic, în fundul sufletului ei a fost probabil chiar măgulită de tot binele mărturisit alături de neînsemnatele critici. Dar coconetul n-a lăsat în pace pe biata femeie care își începuse deja agonia și un manifest scris cu copitele, semnat de un mare număr de oițe cu și fără talangă a fost zgomotos îndreptat împotriva Martei... Cine își mai aduce aminte de informa peltea?

De aceste capitale învinuiri, eu unul am absolvit-o demult pe Domnița de la Mogoșoaia... Dacă ar fi să-i aduc vreo vină ar fi cu totul alta: e că a fost prea oportunistă, e că prea s-a dat după toate vânturile ca să-și umfle pânzele și că prea s-a aruncat cu ușurință în brațele acelora care reprezentau pe rând „puterea". Dar și aci simpatica femeie ar putea invoca „circumstanțe atenuante" și înainte de toate una în carne și în oase în persoana ilustrului ei soț.

Marta Bibescu a sacrificat totul personalității pe care și-a făurit-o, pe care a încarnat-o, pe care a înflorit-o și pentru consolidarea căreia fie și numai în aparențele sale n-a șovăit să înghită orice umilință în ascuns. Pentru cei care au cunoscut zbuciumările ei și străduințele ei și au fost astfel la curent cu aceste umilințe, ea s-a înfățișat poate ca o femeie lipsită de inimă și de caracter, deși în realitate firea ei a fost numai patimă și voință încordată – patimă și voință care în urmărirea oarbă a unui singur scop au disprețuit însă contingentele secundare ale vieții. Prototipul pe care Marta Lahovari și-l făurise încă din frageda tinerețe și pe care era hotărâtă să-l întrupeze nu s-a mărginit să cuprindă frumusețe, farmec și talent; toate aceste daruri trebuiau să ducă la stăpânirea celor din jurul ei, în cercuri tot mai numeroase și încontinuu suprapuse. „Toujours plus haut", ar fi putut fi deviza ei. Pentru aceasta, un titlu de Prințesă îi era, socotea dânsa, indispensabil, mai ales ca să pătrundă în sferele închise din străinătate. Și iată cum, la 17 ani, a căzut în brațele lui G. V. Bibescu, numai ca să-și satisfacă un punct din program. Dacă G. V. Bibescu ar fi fost numai zevzecul pretențios lipsit de inteligență, de cultură și de bun simț, n-ar fi fost nimic. Din acest punct de vedere Marta nu și-a făcut nici o clipă iluzii și cunoștea marfa pe care o luase. Dar cu timpul G. V. B. s-a dovedit și un tragic amorez de mahala, cu crize de disperare și de lacrimi de câte ori își pierdea capul. Și de fiecare dată domnul trebuia numaidecât să divorțeze și să ia dama momentului de nevastă, căci așa era porunca. Astfel, de la război încoace, zevzecul s-a încurcat pe rând cu o domnișoară bretonă al cărui nume îmi scapă, cu Gaby Morlaix, cunoscuta actriță, cu Marie Noel Arion (născută Cesianu) brună picantă și proastă, cu Gong Zissu, curvă prin vocație, cu Tantzi Angheleanu, doctor în medicină tot prin vocație, cu Elenuța Leonte, gâscă fără nici o vocație – ca să nu citez decât pe cele mai cunoscute, și pe toate a vrut în ruptul capului să le ia de nevastă. Ca să nu-și piardă titlul de Prințesă, Marta a dat lupte grele să-și păstreze soțul și din fiecare dramă a ieșit tot mai istovită și mai compromisă... Exasperată, era pe vremea ultimei lupte cu Elenuța Leonte (cea mai grea, căci cu cât tipul îmbătrânea, cu atât devenea o unealtă mai docilă în mâna pațachinei), îmi aduc aminte că într-o zi Marta m-a întrebat: „Spune-mi, oare la bătrânețe bărbații nu devin pederești? Căci am ajuns să nu mai pot lupta cu târfele, și cu băieții, cel puțin n-ar mai urla după însurătoare...!"

Cât au ținut-o balamalele Marta a luptat singură. A venit momentul însă când n-a mai putut și s-a adresat prietenilor rugându-i să procure distracții amorezatului, să-i facă morală,

să-i dea misiuni îndepărtate... Mi s-a adresat și mie pe când eram ministru al agriculturii, și țin minte că l-am însărcinat cu studiul păsărilor migratoare în Africa!

La președenția Federației Internaționale a Aero-Cluburilor l-a cocoțat tot Marta, pe nenorocitul de G. V. B., ca să-l rupă de lângă dama momentului. Istorioara e de toată nostimada, și merită să fie reținută. Aviația a fost de la primii ei pași pasiunea zevzecului, și ca să zic așa singura lui preocupare intelectuală. Ca ordine numerică a fost unul din cei dintâi piloți din lume căci a obținut în Franța brevetul nr. 20 și toată lumea își aduce aminte de glorioasa lui trecere a Dunării în zbor, fapt despre care a pus telegrafic în cunoștință Suveranii Europei. După reîntronarea Prințului Carol, Marta s-a răsucit și s-a învârtit ca să facă din bărbatu-său un subsecretar, poate și un ministru al aerului. În vara anului 1931, obținuse „ca să impresioneze forurile competente", o conferință a celor mai însemnate Aero-Cluburi la București. O obținuse ea și numai ea, prin străduințele ei la Paris și la Londra. Pe lângă De la Vaulx, președintele Federației, mai venise Balbo din partea Italiei, precum și cei doi miniștri, francez și englez, ai Aerului, și alții. Bibescu, sub pretext că era cald și că era președintele Aero-Clubului român a întrunit Conferințele la Mogoșoaia, unde a dat și o masă urmată de o recepție. Sub farmecul Martei și al Mogoșoaiei, străinii au plecat încântați. Două luni mai târziu De la Vaulx a murit într-un accident de avion, în Brazilia. Locul de președinte al Federației a devenit astfel vacant. Bibescu a venit la mine să mă întrebe, în calitatea mea de ministru de finanțe dacă, în cazul că ar fi ales el președinte, Statul român ar putea să-i acorde a subvenție de 3 milioane lei pe an. Bibescu președinte al Federației Internaționale! Mi-a venit să râd, dar ca să nu-l jignesc i-am răspuns: „Nu mă pricep în ale aviației, să-mi dai voie să vorbesc și cu Regele!" Am vorbit cu Regele, i-a venit și lui să râdă, și mi-a spus: „Promite-i, ce riscăm? N-o să fie ales niciodată!..." El nu s-ar fi ales, dar l-a ales Marta. Până atunci, de la întemeierea ei, Federația fusese prezidată pe rând de un francez și de un englez. După moartea lui De la Vaulx venise rândul Angliei. Marta a pus pe Balbo să pretindă locul pentru Italia, și exemplul Italiei a încurajat și pe polonezi și pe nemți. Marta lucra însă prin Thompson în culise – și toată lumea s-a împăcat pe numele neutru al lui Bibescu, care pe lângă avantajul de a nu reprezenta nici o aviație mai avea și pe acela de a fi „Prinț". Și iată cum, când doi se ceartă al treilea câștigă. De atunci, Bibescu a fost reales încontinuu, dar de câte ori succesorii mei la Finanțe îi refuzau subvenția venea pe capul

meu și nu mă slăbea până nu-i obțineam fie și o mică parte din suma „făgăduită de mine"...

Ce n-a făcut Marta Bibescu ca să mențină pe nătângul ei de bărbat în funcțiile pe care i le procurase! A zburat cu el din țară în țară, i-a redactat discursuri și scrisori, a înghițit paharele cele mai amare. A trebuit să se ploconească la toate mărimile, să se coboare la toate umilințele, să întindă o mână prietenească celor cărora le-ar fi întors spatele fără mucenicia ei conjugală.

De două ori a fost cât pe-aci să scape de groaznica ei robie; o primă dată, era să o ia Prințul de Beauveau (un adevărat Prinț, acesta) – a doua oară când s-a împușcat (sau a fost împușcat căci nu s-a știut niciodată bine cum s-au petrecut lucrurile) Bibescu[149], pentru Tantzi Angheleanu și era să moară. Pe Beauveau nu l-a lăsat familia să se căsătorească cu o eventuală divorțată, iar pe Bibescu împușcat l-a scăpat Dumnezeu.

[149] Tantzi Angheleanu, o doctoriță pocită dar cu mult „sex-appeal" a fost descoperită de Ernest Juvara, care după ce a gustat dintr-însa a recomandat-o și prietenilor săi. Nicu Ioanid și George Valentin au căzut cam deodată în brațele ei, amorezați lulea. Se zice că Ioanid dând peste Bibescu la ibovnica lui a tras într-însul. Glonțul ar fi intrat prin spate și ar fi trecut între inimă și ficat. Bibescu, cavaler, s-a învinuit pe el însuși de încercare de sinucidere... Fie că glonțul a intrat prin spate sau prin față, fapt este că în drumul său n-a atins nici un organ vital, ca prin minune...

„Uniunea Agrară" • Formarea Guvernului Vaida • Deziluziile mele politice • Din colaborarea noastră, Iorga iese desființat politicește iar eu cu prestigiul mărit • Organizez „Uniunea Agrară" transformată mai târziu în „Partid Agrar" • Programul și ideile mele • Greșeala prezentării în alegerile din 1932 cu Iorga • În aceste alegeri am fost „inamicul nr. 1" • Proprietarii mari • Discursul de la „Luzana" • Campania în toată țara • Popularitate • Legile Conversiunii votate de național-țărăniști • Ministerele național-țărăniste din 1932 și 1933 • Intrigile lui Titulescu • Incidentul cu Gafencu • Iunian și marota sa • Titulescu în Guvernul Maniu și politica sa • Maniu și Regele.

Oricât de dragă-mi era Marta și de plăcută Mogoșoaia, odată cu noaptea a trebuit să mă înapoiez la București unde mă adăstau prietenii. Șase ani de zile, din primăvara lui 1932 până în primăvara lui 1938 m-am devotat lor. Pentru dânșii mai mult decât pentru mine am întemeiat și organizat întâi „Uniunea" și apoi „Partidul" Agrar; pentru dânșii și numai pentru dânșii am cheltuit și energie și inteligență, ca să nu ajung la nimic. Și cum era să ajung la ceva în țara lui Hübsch?

Pentru prietenii mei politici, demisia Guvernului nu constituise ca pentru mine o liberare; ei știau numai una, că „căzuseră de la putere", și încă pe neașteptate, și se întristaseră de tot. Strânși în jurul meu, mi-au declarat însă toți că vor face ce voi face eu. Pot să zic că n-am avut o defecțiune – printre prietenii mei de totdeauna bineînțeles, căci pleava care se lipise de mine în cursul ultimului an de guvernare a luat-o vântul, cum vântul o adusese. Dar înainte de a intra într-un nou capitol al acestor *Amintiri* – două vorbe despre succesiunea Guvernului nostru.

Iorga dăduse demisia sa într-o marți, zi nefastă după cum se știe. Chiar a doua zi, miercuri, m-a chemat Regele „să se sfătuiască" cu mine. Mare cinste, dar după cum se va vedea, cu totul inutilă. După cele deja discutate de noi, „primirea" demisiei lui Iorga nu

avea nevoie de nici o explicație și Regele s-a mărginit să-mi exprime regretul de a se despărți de mine. Nu pot să zic că regretul a fost reciproc, și am închis conversația pe tema trecutului. Am trecut repede la viitor. Regele mi-a cerut un sfat asupra alcătuirii noului Guvern. Dezamăgit, convins „că nu mai era nimic de făcut" în sensul ideilor mele politice, succesiunea noastră și alcătuirea noului Guvern îmi erau cu totul indiferente. Un Guvern de partid sau altul – căci soluție în afară de partide, date fiind împrejurările nu se mai putea – pentru mine era totuna. Ca să mă țin însă de angajamentul luat față de Duca și fiindcă între țărăniști și liberali tot mai multă încredere aveam în aceștia din urmă – am recomandat un Guvern liberal, un Guvern Duca. Criza economică și starea finanțelor indicau și ele mai mult pe specialiștii băncilor decât pe specialiștii dezmățului. Regele mi-a declarat că și dânsul înclina pentru liberali, și că în tot cazul de Maniu nu putea fi vorba... A treia zi, vineri, a chemat pe Vaida și l-a însărcinat cu constituirea noului Minister, nemulțumind astfel și pe liberali și pe Maniu...

Am ieșit din Guvern plictisit și descurajat. Nu atât prin faptul că nu putusem învinge vitregia vremurilor și realiza numai o infimă parte din programul meu, cât prin prăbușirea ultimelor iluzii pe care mi le făcusem la începutul unei domnii atât de promițătoare... Mi se înecaseră toate corăbiile. Până la Guvernul nostru am mai putut spera că vom ieși din făgașul mizeriei politice în care ne băgase oportunismul Regelui Carol I și slăbiciunea Regelui Ferdinand – legănat de vechea zicătoare românească că orice întârziere e spre bine. Cu Ministerul Iorga, zarul fusese aruncat și partida pierdută. Un Guvern așa-zis de autoritate constituit ca un „pis-aller" sub teama de Maniu, pângărit în obârșia lui prin curvăriile lui Titulescu și paralizat „avant la lettre" prin așezarea unui nebun în fruntea lui; un Guvern de autoritate fără modificarea Constituției și dat, fără partid, pe mâna partidelor într-un Parlament eterogen; un Guvern dezarmat în fața opiniei publice și necăptușit cu nimic – un asemenea Guvern nu numai că înfățișa o încercare de reacțiune ridicolă împotriva regimului de gașcă, dar mai însemna și înmormântarea de veci a nădejdilor puse în aplicarea ideilor pe care Majestatea Sa, după citirea memoriilor mele, binevoise a le rezuma în ceea ce chemase „programul nostru".

S-ar părea că evenimentele ulterioare, că cele întâmplate în februarie 1938, au dat o categorică dezmințire acestor pesimiste aprecieri. Am scris rândurile de mai sus în august 1939 și declar aci categoric că n-am avut nimic de schimbat la aprecierile mele din

iunie 1932. Regimul politic inaugurat în februarie 1938 e tot atât de străin de „programul nostru" ca cel încercat cu Iorga în 1931/1932. Prin ideile și programul pe care le-am dezvoltat în fața Regelui de la suirea sa pe Tron – program ce intrase în toate amănuntele – n-am înțeles niciodată să pun bazele unei dictaturi de slugi, de samsari sau de nechemați adunați cu arcanul, dictatură ce practic vorbind se apropie mult mai mult de răsturnatul regim de gașcă al partidelor (s-a schimbat numai numele profitorilor) decât de formula de Guvern de autoritate, preconizată de mine. Formula care a fost îngropată pentru totdeauna odată cu Guvernul Iorga.

Eu am propus într-adevăr Regelui o revoluție în regimul nostru politic pentru întronarea cinstei, a competenței, a dezinteresului și a bunului simț. Regele, găsindu-se într-un moment dat la strâmtoare față de destrămarea regimului existent, de păcătoșenia conducătorilor de gașcă și de pericolul Gărzii de Fier, s-a aruncat în dictatură cu ochii închiși, cum se aruncă fricoșii în apă. Și fiindcă a fost împins la acest gest disperat de Camarila lui, o dictatură de țucaliști s-a impus de la sine. Gestul veleitarului terorizat din februarie 1938 nu putea duce decât la asasinatele lui Călinescu și la sutele de milioane adunate de Malaxa ca să nu mai vorbim de alte sute de milioane „transferate" peste graniță sau investite în afaceri productive „sans bourse delier" (afacerea zahărului)[150], cumpărarea majorității acțiunilor Băncii de Credit etc.

Din tragi-comica noastră colaborare, Iorga a ieșit desființat pe viață, iar eu mărit în autoritatea mea politică. Lumea cântărise actele și faptele zănatecului și se întreba cu groază ce ar fi putut face și drege lipsit de frâna mea și de teama mustrărilor mele. Și lumea mai cântărise actele și faptele mele și își dăduse seama că nu putusem înfăptui mai mult din cauza bețelor în roate pe care mi le pusese nebunul ...

Deși ieșisem cu prestigiul mărit din Guvernul Iorga, deși toți credeau că nu-mi spusesem ultimul cuvânt, și „că rândul meu va veni", eu nu mi-am făcut nici o iluzie în această privință. De vreme ce Regele nu trecuse la un regim de autoritate, din propria sa inițiativă, într-un ceas în care avea alături de dânsul nu numai omul și programul necesar dar și entuziastul consens al aproape întregii opinii publice, era evident că nu o va mai face. Din două una: sau continua să se poticnească cu sistemul deplorabil al alternării de partide așa-zise de guvernământ, întreținut de imprevizibile fantezii personale – sau

[150] Acțiunile fabricilor de zahăr din Bucovina cumpărate de la Aușnit și Banca de Credit și plătite „printr-o combinație" cu Creditul Industrial și Banca Națională...

mergea la o dictatură impusă de evenimente și adaptată imoralității mediului în care urma să ia ființă. Într-o ipoteză și în alta, pentru mine nu mai era loc de frunte. Puteam desigur să mai ajung ministru – dar cu ideile și planurile mele în sertar.

Lucrurile s-au desfășurat după prevederile mele, și când Urdăreanu a venit la mine în ziua de 10 februarie 1938 să-mi anunțe „că Majestatea Sa se hotărâse să pună în aplicare programul meu", mi-a oferit totodată să fiu a cincea roată la noul car al Statului. În nădejdea să pot îndrepta cât de puțin lucrurile am primit și această situație umilă, și de multe ori am putut împiedica din umbră greșeli ce ar fi putut duce la urmări și mai dureroase...

Cum în afară de preocupările speciale de guvernare și de îndrumare generală politică, conjunctura momentului îmi mai impunea o încercare de făcut pe terenul economic, m-am ferit să împărtășesc pesimismul meu prietenilor care mă urmaseră până atunci și se declarau gata să mă urmeze mai departe, căci cu oameni descurajați nu se poate pomi la drum și face treabă. Acțiunea pe care demonul politic mă împingea să o mai încerc creând un nou partid nu corespundea năzuințelor mele intime, e inutil să o mai repet după toate câte le-am spus. Dar cel de sus se dăduse învins și renunțase la orice inițiativă salvatoare – și o nouă perioadă de concurență și de supralicitare demagogică se deschisese pentru partide. În asemenea împrejurări două alternative stau în fața mea după prăbușirea Guvernului Iorga: sau să mă retrag din viața publică înmormântându-mă la țară, sau să întemeiez și eu un partid, căci pe cele existente le dovedisem incapabile să urmărească alt scop decât procopseala personală – și procopseala partizanilor nu m-a încălzit niciodată. Mă simțeam încă prea în puteri și prea pasionat de luptă ca să adopt prima alternativă, așa încât m-am hotărât pentru cea de-a doua.

De fapt, mă hotărâsem deja pe când eram încă în Guvern, după cum am arătat-o în aceste mărturisiri cu prilejul destăinuirii „pertractărilor" mele cu Goga. Căci în afară de considerațiile de ordin pur politic și dinamic, mai eram convins că de vreme ce eram sortiți să trăim mai departe sub regimul partidelor, un partid agrar îmbrățișând năzuințele a trei sferturi din populația țării se impunea ca o necesitate economică cu atât mai imperioasă cu cât agricultura și agricultorii treceau prin greutăți ce puneau existența poporului nostru însuși în primejdie. Încrederea pe care mi-o arătaseră toți producătorii, recunoștința lor pentru reforma Conversiunii pe care eu singur le-o dădusem, mă încurajau să încerc și să nădăjduiesc că

voi reuși. Cu câțiva băieți cinstiți, devotați și inteligenți am pornit la drum și am înființat Uniunea Agrară.

„Uniunea Agrară", transformată mai târziu în partid Agrar, după ce Goga fuzionând cu Cuza și aruncându-se în naționalism a lăsat disponibilă o firmă uzurpată, a trăit 6 ani (până la desființarea partidelor) și pot să mă făles că n-a fost grupare politică mai curat și mai frumos condusă – că n-a fost partid cu program mai clar, mai sincer și mai adaptat nevoilor vremii și intereselor țării. Că n-a reușit să atragă masele electorale e o probă mai mult că acestea nu erau încă accesibile decât intereselor mărunte de procopseală personală și că nu puteau fi mânate în afară de acestea pe calea convingerilor ci numai pe calea misticismului, cum a dovedit-o curentul „Gărzii de Fier". Țăranul român nu era copt pentru lupta de idei. Cei mai răsăriți dintre dânșii, nu erau ademeniți decât de „putere", nu ca să o exercite, dar ca să se folosească de pe urma deținătorilor ei. Dacă Majestatea Sa Regele m-ar fi chemat pe mine la Guvern în noiembrie 1933 în loc să-l cheme pe Duca, aș fi desăvârșit organizarea celui mai formidabil partid. E probabil că pentru aceea nu m-a chemat. Eu îl consideram învins, dar dânsul nu se considera învins și voia să ajungă la dictatură prin destrămarea partidelor, nu prin consolidarea unuia dintre ele, a aceluia care tocmai ar fi putut să-l ducă – fără nici o zguduire (cum s-a întâmplat) la o dictatură rațională și prin urmare mântuitoare. Dar fiindcă logica și Regele Carol fac două, m-a distrus pe mine și Partidul Agrar, ca să învie și să întărească Partidul Liberal și să umfle pe Duca. Că Dumnezeu a vrut altfel decât Duca, n-a fost vina lui...

Nu voi face în aceste pagini istoricul Uniunii și al Partidului Agrar; ar fi să lungesc prea mult sosul acestor amintiri, și să-l lungesc fără nici un folos căci străduințele mele și ale prietenilor mei nu ne-au dus decât la dezamăgiri. Ar fi totuși de dorit ca unul dintre tinerii mei colaboratori să facă acest istoric, căci dacă n-am ajuns la izbânda pe care o urmăream, doctrina noastră lămurită și activitatea mea intensă, mai ales în anii 1932 și 1933 – cât timp nădejdea în posibilitatea de realizare a fost justificată – au influențat adânc asupra evoluției noastre politice și economice.

Programul meu în zece puncte, cuvântarea mea inițială de la Luzana[151], discursurile mele, pe care îndrăznesc să le calific drept

[151] Ținută în ziua de 24 iunie la banchetul prin care s-a pecetluit întemeierea „Uniunii Agrare". În această cuvântare am expus un program general de renovare morală și materială bazat pe punctele enumerate în memoriile adresate Regelui și reproduse în aceste „Amintiri".

epocale, de la Iași, Craiova și Timișoara[152], în care am definit doctrina noastră agrară – nenumăratele mele cuvântări, interviuri, articole și conferințe, fără să mai vorbesc de congresele în care s-au dat soluțiile cele mai nimerite diferitelor probleme economice la ordinea zilei – au avut o înrâurire mare asupra îndrumării economice mai ales, sub diferitele Guverne care s-au succedat de la 1932 până la 1938. Pot să afirm că legea Conversiunii din 1934 votată sub Ministerul Tătărescu, a fost alcătuită sub inspirația îndrumărilor mele, sabotate nu e vorba în parte prin influența bancară și a lui Dinu Brătianu. Și dacă cele două legi țărăniste din 1932 și 1933, promulgate sub influența băncilor, n-au distrus complet principiul lichidării datoriilor, tot acțiunii mele și răsunetului ei în opinia publică se datorește. Lichidarea pasivului, sinceritatea monetară, valorificarea produselor pământului, punerea unei părți din devizele exportului la dispoziția producătorilor, manipularea leului în favoarea investițiilor de Stat și aproape toate directivele reușite în politica noastră economică din ultimii ani – se datoresc campaniilor și influenței mele asupra opiniei publice. Căci atât în Uniune cât și în Partidul Agrar, am cântat de unul singur...

Dacă nu-mi permit să fac aci istoricul acestor șase ani de trudă, să-mi fie îngăduit să însemnez câteva amintiri în legătură cu șefia mea de partid, mai mult ca să nu pierd firul povestirilor mele.

Și să încep prin mărturisirea unei mari greșeli pe care am săvârșit-o de la primii pași ai partidului nou înființat. E singura greșeală mare pe care am comis-o, până la lichidarea partidului, căci mărunte voi fi făcut, ca omul, multe. Greșeala e că am intrat în alegerile lui Vaida alături de Iorga. Făcusem împreună alegerile din 1931 pe liste pe care le botezasem ale „Uniunii Naționale" cu semnul dublului pătrat pe care chipurile îl popularizasem ca semn de listă guvernamentală. Să ne fi prezentat singuri, ca „Uniune Agrară", cu un semn nou și necunoscut, fără organizații electorale prin județe, n-ar fi fost cu putință. Iorghiștii, mai mult decât Iorga cu care nici n-am discutat chestiunea, mi-au propus să repetăm experiența din 1931. Erau și ei la ananghie, căci numai în numele nebunului adeverit nebun și ne bun de Guvern erau siguri să adune tocmai bine zece voturi pe când alături de omul Conversiunii îndrăzneau să scoată capul în lume și nădăjduiau să se aleagă chiar mulți din ei căci erau hotărâți să-mi tragă chiulul la candidaturi. De fapt mi l-au și tras și din 10 candidați câți au reușit pe lista noastră, 5 au fost dintre ai lui Iorga... Am

[152] În cuvântările ținute la Iași, Craiova și Timișoara în vara anului 1932 am expus pe rând problemele esențiale ale vieții noastre economice și am dat pe rând soluțiile cele mai nimerite, soluții care au fost apoi realizate în parte de alții.

primit cartelul cu Iorga pe o listă pe care am continuat să o numim a „Uniunii Naționale" deși „Uniunea Națională" nu mai exista, deși raporturile mele cu Iorga erau „înghețate", mai întâi fiindcă am dorit să intru cu orice preț în Parlament (nu eram încă senator de drept) să apăr mai departe Conversiunea pe care căşunaseră toți bancherii, care de la început nu fusese simpatizată de către politicienii ardeleni și care avea în persoana noului ministru de finanțe, Mironescu, un adversar hotărât – apoi, fiindcă nu mă puteam opune „corentului" partidului abia înjghebat, și întreaga „Uniune Agrară" a fost pentru prezentarea în alegeri și pentru cartelul cu iorghiștii.

Prezentarea în alegerei, aceasta a fost marea greșeală, nu atât cartelul, căci în starea formațiunii noastre[153] de partid nu ne puteam gândi să mergem singuri. Dar puteam să nu mergem. Și cred că așa trebuia să facem. Faptul că eram la începutul începuturilor organizării ca partid era un cuvânt destul de puternic pentru justificarea abținerii noastre. Am greșit, și ne-am prezentat în cele mai deplorabile condiții. Iorga nu reprezenta nimic – ba da, reprezenta o sperietoare de care fugeau alegătorii, căci îl știau răsuflat și sfârșit. Iar eu reprezentam două lucruri: reprezentam Conversiunea, adică în mintea oamenilor iertarea datoriilor și mai reprezentam și ideea unui Guvern de mână tare – dar aceasta din urmă însușire a fost neutralizată prin alianța mea cu Iorga, prototip de fute-vânt. Așa încât nu ne-a rămas să valorificăm în aceste alegeri decât Conversiunea...

Dacă aș fi avut agenți prin toate comunele ar fi fost de ajuns. Dar n-am avut. A avut în schimb d-rul Lupu care a scos o sumă de voturi, și m-a bătut ca un escroc, cu armele mele. „Cu cine votați, oameni buni?" întrebau candidații noștri pe unde au putut răzbi și ei. Răspunsul a fost pretutindeni identic: „Cu Conversiunea!" – și votau cu d-rul Lupu, convinși de agenții acestuia că dânsul era autorul legii Conversiunii... Și au mai votat și cu Guvernul căci țărăniștii, în alegeri s-au declarat și ei partizanii unei Conversiuni încă și mai largi. Popii și învățătorii, toți înscriși la liberali și la țărăniști, în Ardeal la naționali, au făcut o campanie îndârjită împotriva mea sub cuvânt că nu le plătisem lefurile. În aceste alegeri ale lui Vaida, eu am fost inamicul nr. 1. Mă urau toți, în partide, fiindcă aflaseră că îndrăznisem să cer Regelui desființarea acestora – și se temeau de mine fiindcă își dădeau seama că alegerile se făceau pe tema Conversiunii. Conversiunea era într-adevăr un resort formidabil dar în mâinile agenților electorali, și din nenorocire și eu și prietenii mei eram deplorabili agenți electorali. Și de ce să nu o spun? Debitorii

[153] Alegerile au fost făcute la repezeală după înscăunarea Guvernului Vaida.

mei s-au purtat ca niște porci. Las pe cei mici, nenorociți ademeniți pe care i-au purtat valurile și care au fost înșelați de unul și de altul. Dar cei mari, oameni care au câștigat milioane de pe urma mea, pe care i-am scăpat de la ruină, care pretindeau că-mi proslăvesc numele seara și dimineața, n-au dat un franc pentru propaganda noastră – ba mai mult cea mai mare parte din ei an votat cu adversarii mei... Eu le dădusem ce le dădusem și nu mai puteam să le dau nimic – acum umblau să mai obțină ceva și de la alții! Ce păcătoși! Creditorii și bancherii puseseră în schimb mâna la buzunar și presa cumpărată de ei mă înjura țigănește. Au intrat pe baza legii mele circa 16.000 de debitori mari în conversiune; dacă fiecare dintre ei ar fi contribuit numai cu 1.000 de lei am fi adunat 16 milioane cu care aș fi cumpărat toată presa...

Ar fi trebuit să-i las dracului să se învețe minte; doar nu făcusem Conversiunea de dragul lor ci dimpotrivă socotisem că era indispensabilă pentru salvarea economică a țării. Am mers mai departe pe drumul meu; doi ani de zile am ținut țara în picioare până s-a votat legea Tătărescu. Cum s-a votat, numai eu știu...

Am ieșit din alegerile din iulie 1932 cu aripile frânte și scârbit de mârșăvia oamenilor, dar n-am dezarmat. În afară de apărarea Conversiunii în Parlament, lăsând pentru moment la o parte politica înaltă, adică sforăriile, m-am pus pe organizarea „Uniunii Agrare" în vederea următoarelor alegeri, care știam, dat fiind regimul sub care trăiam, că nu se vor lăsa așteptate prea multă vreme. Nu se putea să nu ajung să lămuresc satele în răstimpul de un an sau doi ce-mi sta înainte...

Primul mare act al campaniei mele agrare a fost discursul de la Luzana. După întemeierea „Uniunii Agrare" săvârșite în casa prietenului meu N. Ottescu din bulevardul Carol[154] ne-am întrunit într-un mare banchet în seara zilei de 24 iunie în sala cea mare de sus a restaurantului Luzana. Am asistat la multe banchete politice în cariera mea, dar pot spune cu mândrie că n-am văzut niciodată un banchet mai frumos. Trei sute și ceva de tacâmuri, fără umplutură electorală, numai intelectuali, oameni unul și unul. Aveam lângă mine în dreapta și în stânga pe Mihail Sadoveanu și pe doctorul Cantacuzino și priveam de-a lungul meselor perpendiculare față de a mea, la cadrele minunate pe care le-aș fi avut într-o eventuală guvernare. Aproape fără excepție băieți cinstiți, cu disciplină în suflet și la minte. Dacă „boborul" mi-ar fi dat o majoritate, sau dacă m-ar fi chemat Regele, ce Guvern frumos aș fi făcut, cu oameni, cu idei

[154] Dacă nu mă înșel în ziua de 10 iunie.

și cu metode noi de guvernământ! Dar n-a vrut nici „boborul", nici Regele... Din cei de la Luzana m-au părăsit mulți după chemarea lui Duca, căci erau nerăbdători și slabi de îngeri printre ei – dar așa cum s-a prezentat partidul abia înjghebat, în acea seară, mărturisesc că legănat de nădejdi și de iluzii m-am crezut în scurtă vreme stăpân pe situație. Cu o pârghie atât de puternică, cu un cal de bătaie precum Conversiunea și cu atâția oameni de seamă în jurul meu, nu puteam să nu reușesc. Și totuși ... apatia și imbecilitatea maselor, frica Regelui de a mă lăsa să mă ridic și invidia celor care ar fi trebuit să mă ajute au fost mai tari și decât ideea agrară și decât Conversiunea și decât toată dibăcia mea politică.

Discursul meu din acea seară a făcut o adâncă impresie, nu numai prin conținutul său, dar și prin forma sa literară. Mi-au mărturisit-o până și adversarii mei politici. Alături de cuvântările pe care le ținusem în 1923 la Craiova și la Timișoara, a fost cel mai însemnat discurs al întregii mele cariere politice. Pe pragul unei noi îndrumări, nu m-am mulțumit să încadrez doctrina agrară pe care urma să o aplicăm; ridicându-mă mai sus am făcut critica obiectivă a periculoaselor stări în care ne zbăteam și am schițat conturul unei noi așezări morale. Vraja cuvântului meu a făurit în acea seară legături care nu s-au mai desfăcut; chiar cei care m-au părăsit mai târziu pentru motive mai mult sau mai puțin mărturisite, au rămas sufletește legați de mine. M-am culcat în acea seară fericit...

Rezultatul alegerilor din iulie m-a dezamăgit dar nu m-a abătut. Mi-am adus aminte de Luzana, mi-am adus aminte de unanimitățile cu care mă primiseră satele în care mă putusem opri în timpul campaniei electorale, am pus insuccesul în seama escrocheriilor săvârșite de partidele vechi și a lipsei de lămurire a maselor – și m-am pus pe lucru.

Într-o serie de mari întruniri am cutreierat în vara lui 1932 Muntenia, Moldova, Oltenia și Banatul. Pretutindeni am fost primit ca un mântuitor... Lumea venea în mase și-mi jura credință. M-am întrebat de multe ori unde s-au dus voturile acestor oameni, căci prea păreau sinceri ca să nu mi le fi dat. După alegerile lui Duca din decembrie 1933 am aflat din întâmplare ce se întâmplase la Cahul și e probabil că așa s-a întâmplat pretutindeni. Nicăieri propaganda noastră nu prinsese ca în Basarabia unde oamenii trăgeau din greu în jugul datoriilor. Un nenorocit de judecător, care prezidase o secție de vot în județul Cahul, tulburat în conștiința lui, a venit să-mi mărturisească că lista mea întrunise 1.500 de voturi și că, conformându-se ordinelor primite, îmi dăduse cincisprezece!!! E

probabil că o asemenea subtilizare de voturi fusese pusă la cale pe unde se putuse – și se putuse aproape pretutindeni, cu complicitatea concurenților mei...

Evenimentele din toamna anului 1939 m-au silit să las la o parte, din august și până în decembrie redactarea acestor *Amintiri*[155]. Reiau firul povestirilor mele după guvernarea mea tragi-comică de două luni, prin care Regele a încercat să scoată capul din noroi, ca să cadă din nou în brațele Camarilei și ale lui Tătărescu. Istoria merge repede, și oricât am încerca noi să ne împotrivim, Soarta ne strivește sub roata ei. Țările cele mai civilizate ale Europei și-au declarat război de moarte și Bestia Moscovită, la pândă, așteaptă momentul să pună stăpânire pe o lume istovită și incapabilă să reziste. În asemenea împrejurări, când nu mai știu dacă voi rămâne stăpân fie și numai pe locul pe care mi l-am pregătit lângă părinții mei în cripta de la Bresta, nu-mi mai prea arde de scris. Voi prescurta sfârșitul acestor amintiri, ca să le pun cruce mai iute, lăsând multe la o parte, ca să nu mai supăr pe mulți dintre cei vii și să nu mai arunc o lumină urâtă asupra memoriei câtorva dintre cei morți...

Voi însăila în fuga condeiului principalele evenimente în care am fost amestecat în anii 1932, 1933 și 1934. Pentru anii 1933 și 1934 mă voi sluji de însemnările făcute în două caiete uitate într-un sertar și regăsite din întâmplare. În acești doi ani, în afară de criza ce era să dea țării, în primăvara anului 1934, un nou Guvern Averescu, am privit de departe evenimentele politice românești, și las cu plăcere cuvântul celor care au dus țara de râpă – căci atunci s-a lămurit ruina noastră materială și morală.

Anul 1932, cât mai rămăsese, l-am consacrat ideii agrare și apărării Conversiunii. Toată vara și până în toamnă m-am ocupat cu organizarea comitetelor Uniunii Agrare, în fiecare județ. Întruniri, discursuri, conferințe în toate ținuturile țării – interviuri și articole la gazetă aproape zilnice, mi-au luat tot timpul pe care dezbaterile Camerei mi l-au lăsat liber – căci Parlamentul nou ales a ținut o sesiune de vară. Cunoscând moravurile noastre politice, am ținut să asist la aproape toate ședințele Camerei. Știam că în absența mea se va găsi totdeauna o lichea pusă la cale de stăpânul său ca să lovească în gestiunea Guvernului din care făcusem parte și mai ales în actele mele. Pe oricâte inexactități și argumente tâmpite ar fi fost întemeiat atacul, calomniile ar fi prins dacă n-aș fi fost acolo să rectific faptele și să confund pe impostor. Pentru acțiunea mea în afară de

[155] Toate cele întâmplate în acest răstimp sunt notate, ca și evenimentele mai de seamă de la 1 ianuarie 1935 încoace în *Însemnările mele zilnice*.

Parlament, pentru întărirea curentului agrar din care nădăjduiam să fac o forță predominantă în arena noastră politică, nu puteam să las pe adversarii mei să dea drumul de la tribuna Camerei legendelor menite să-mi sape autoritatea. Am stat de veghe, pe arșiță, și ședință după ședință, am înghițit prostiile ce se debitau în fața mea.

Sub influența lui Mironescu, ministru de finanțe, Vaida a prezentat chiar în acea sesiune de vară o nouă și tâmpită lege a Conversiunii. După cum prevăzusem „principiul" Conversiunii odată admis, nu se mai putea da înapoi, dar se puteau încurca lucrurile în aplicarea „principiului", încât „principiul" să devină cu totul ineficace. A fost încercarea lui Mironescu.

Am luptat ca un leu, și am luptat aproape singur. În majoritate erau mai toți de partea mea, dar disciplina de partid le închisese gura. Doctorul Lupu și ai săi au urlat cât au putut, dar în asemenea materie urletele nu sunt de ajuns, și argumentele, bieții oameni nu prea știau să le folosească. Eu unul mi-am îndeplinit pe deplin datoria, atât în comisie cât și în ședință publică. În cuvântarea pe care am ținut-o în ședința publică mi-am permis luxul să-l execut pe Mironescu. Cine va voi să cunoască în viitor pe acest om searbăd, cu aparențe de mironosiță și de bonomie, dar veninos în fundul sufletului său, pe acest om care a făcut atâta rău țării în fruntea Guvernului și a Ministerelor prin care a trecut, prin toleranța lui – nu va putea neglija perorația cuvântării mele la legea Conversiunii din vara lui 1932.

Natural, era foarte greu să schimb mentalitatea unui om câștigat intereselor bancare rău înțelese – iar pe Vaida am putut cu atât mai puțin să-l scot din snoavele și apatia lui, cu cât micile bănci ardelene, pe care Conversiunea în realitate le-a salvat, dar care se credeau nedreptățite, îl oțelise împotriva mea prin mulți dintre exponenții politici de peste Carpați, plătiți pentru aceasta. Tot ce am putut să fac, a fost să bag în lege atâtea amendamente încât aplicarea ei să ajungă cu neputință – și să treacă forțat la alta. Anunțasem în Cameră că numai a cincea lege va fi cea definitivă, în materie de Conversiune: m-am înșelat cu una, căci în fapt a fost a patra...

În această guvernare național-țărănistă, care a durat din iunie 1932 până la sfârșitul lui noiembrie 1933 s-au perindat trei Ministere: un prim Minister Vaida, apoi un Minister Maniu-Mihalache și mai scurt și un al doilea Minister Vaida, ceva mai lung. Primul Minister Vaida, din 1932, a fost caracterizat pe tărâmul vieții de partid prin deschiderea prăpastiei dintre Maniu și Vaida, prăpastie ce a mers apoi tot adâncindu-se și a sfârșit prin a despărți definitiv pe cei doi corifei ai politicii ardelenești – iar pe tărâmul politicii de Stat prin

mărturisirea falimentului nostru financiar pecetluit prin faimoasa operațiune elvețiană pe care cu siguranță că n-a născocit-o Ghiță Mironescu dar pe care a avut tristul curaj să o semneze cu numele său. Casa Pădurilor (Caps) a emis trate în franci elvețieni pe care Union des Banques Suisses din Zürich le-a acceptat fără să le sconteze (contra plății unui comision) și pe baza acestui simplu accept, Banca Națională a considerat polițele ca aur (!!) și a emis hârtie monedă în valoare de 2 miliarde lei!

Prin această operație am ieșit definitiv din rândul Statelor cu finanțe onorabile și am intrat în lumea învârtelilor. În trei ani, s-a irosit astfel tot beneficiul stabilizării monetare înfăptuită cu atâta greu în 1929, rămânându-ne în spinare toate convențiile oneroase pe care fuseserăm siliți să le primim în momentul asanării noastre monetare (chibriturile, drumurile suedeze, creditul ipotecar agricol etc.). Vina întreagă a acestui faliment rămâne în sarcina Partidului Național-Țărănesc care în loc să prevadă în 1929 și 1930 criza care se pregătea și să ia măsuri asigurând Tezaurului Statului rezerve, a dat iarna în banul public alcătuind bugete de pomină. În schimb bietul Mihai Popovici, și câțiva alții, din aristocrația țărănistă, s-au ales cu frumoase averi, Dumnezeu să-i aibă în sfânta lui pază!

Cu Maniu, Vaida a avut de furcă din primul moment, de la constituirea Ministerului. Deși pe față Maniu s-a declarat foarte mulțumit de formula Vaida, în realitate a fost foarte jignit de lipsa de încredere a Regelui în el, și și-ajurat între dinți să dea repede gata noul Guvern. Deja la împărțirea portofoliilor n-a fost greutate pe care fratele Iuliu să nu o facă fratelui Alexandru. Pe chestiunea Ministerului de Război, era chiar să cadă toată combinația. Maniu propusese prin Vaida pe generalul Moruzi și în subsidiar pe generalul Samsonovici. Regele i-a refuzat pe amândoi și a cerut lui Vaida să mențină pe Amza. Vaida s-a supus, dar Maniu era să înnebunească la ideea că omul care zgândărise afacerea Skoda, scumpă nepotului Boilă (Romul), urma să rămână în Guvern și să zgândăre mai departe – căci doar numai pentru asta îi lăsase Regele portofoliul la subțioară. Vaida nu s-a supus injuncțiunilor lui Maniu, ci ordinelor Regelui și cu acest prilej a izbucnit prima ceartă între cei doi frați de cruce. Deși Vaida a obținut după câtva timp, de la Rege, înlocuirea lui Amza prin Samsonovici, Maniu nu l-a iertat și îndată ce s-a întrunit Parlamentul nou ales, lupta a început. Ca șef al partidului și al majorităților parlamentare, n-au fost plictiseli pe care să nu le facă zilnic lui Vaida. Maniu pretindea să mânuiască toate resorturile de comandă; să hotărască el toate și primul ministru să nu fie în mâinile

lui decât o păpușă care să execute poruncile. Așa voiau „principiile democratice" și așa voiau mai ales ambiția „domnului prezident", care, deși pus pe linie moartă prin capriciul Suveranului, voia să demonstreze că tot dânsul rămăsese stăpânul. În această sabotare zilnică a Guvernului, Maniu a avut în Mihalache, intrat ca ministru de interne în echipa lui Vaida abia în august – un instrument docil. Căci și Mihalache era supărat de rolul șters ce i se dăduse și cu toate că nu iubea nici pe Maniu, nici pe Vaida, era totuși stăpânit de ascendentul d-lui prezident Iuliu. Ca șef al partidului, acesta cerea ca toate proiectele de legi înainte de a fi prezentate Parlamentului, ca toate numirile mai importante, ca toate directivele în politica externă să fie supuse aprobării sale. Vaida era furios și repeta încontinuu: „Așa nu merge – eu să am răspunderea și Maniu, din afară să poruncească Guvernului! Să preia puterea, îi cedez bucuros locul meu!"

Pentru aceasta, trebuia însă convins și un al treilea factor, cel mai important, care nu se lăsa și căruia Maniu voia să-i impună condițiile sale.

Dar pe lângă Maniu, Vaida a mai avut un adversar mult mai periculos, fiind mult mai iscusit în mânuirea intrigilor, pe Titulescu. Titulescu se străduia să conducă, într-un fel sau altul, politica noastră externă. Ministru la Londra, influent la Paris, atotputernic la Geneva, prieten cu Litvinov, „per tu" cu toți oamenii politici mai însemnați din Apus, Titulescu nu admitea contrazicerea și voia ca Ministerul de Externe să execute instrucțiunile sale și nu pe ale titularului său, în speță Vaida. Vaida luase ca subsecretar la Externe pe Gafencu, băiat inteligent și la curent cu toate problemele politicii externe, dar cu un mare cusur: nu voia să recunoască atotputernicia lui Titulescu. Gafencu câștigase repede o mare influență asupra lui Vaida și-l încordase și pe dânsul împotriva Marelui Scopit. Sub tutela lui Maniu înăuntru, sub a lui Titulescu în afară, Vaida facea spume și neputând doborî nici pe Maniu nici pe Titulescu n-avea dorință mai scumpă decât să plece și să lase altora grija să scoată din nămol căruța podmolită.

Un conflict care a făcut mare vâlvă, care a umplut coloane întregi în ziarele noastre și care a fost viu comentat și în presa străină a pus vârf nemulțumirilor lui Vaida și a determinat ceva mai târziu demisia lui. Cu prilejul întrunirilor de la Geneva, Excelența Sa Litvinov (alias Finkelstein Iacob) pornise de la Moscova spre Apus. Gafencu, fără să ceară voie lui Titulescu care se odihnea la Bad Gastein, dăduse ordin lui Cădere (ministrul nostru în Polonia) să se urce în tren la Varșovia, să însoțească pe Litvinov până la Viena și să caute să ajungă cu dânsul

la o apropiere în vederea unei înțelegeri pe chestiunea Basarabiei. Vaida, aducându-și aminte că obținuse în 1920, la Londra, aprobarea englezilor pentru alipirea Basarabiei, ar fi fost fericit să obțină și din partea Sovietelor consimțământul la această alipire. Titulescu pe de altă parte, socotea chestiunea Basarabiei ca rezervată lui și întemeindu-se pe prietenia sa cu Litvinov, era sigur să o ducă la bun sfârșit și să-și facă dintr-un succes răsunător un titlu de glorie pe care să-l folosească în politica internă. În realitate, rușii își băteau joc de noi. Litvinov nu era decât un instrument docil în mâinile lui Stalin și acesta nu s-a gândit niciodată să ne abandoneze Basarabia. Dar pe vremea aceea Sovietele nu se urcaseră încă în copac, manevrau cu sfială și socotiseră cu drept cuvânt că prietenia unui „macher" ca Titulescu, la Geneva, putea fi plătită cu câteva vorbe goale. Litvinov s-a arătat față de Cădere (pe care-l credea înțeles și cu Titulescu) gata să stea de vorbă și să găsească o formulă care să satisfacă ambele părți... Cum a auzit Titulescu la Gastein de călătoria „diplomatică" de la Varșovia, a sărit ca ars, a luat trenul și a venit la Viena să iasă în calea trădătorilor. Osteneală zadarnică, căci „a ratat" și pe Litvinov și pe Cădere. Litvinov și-a continuat călătoria fără să se oprească la Viena, iar Cădere nu s-a oprit decât câteva ceasuri, grăbit să ajungă mai repede la București „să raporteze". Aci versiunile diferă. Titulescu povestea spumegând, cum Cădere nu-i făcuse nici măcar cinstea unei vizite pentru a-i pune și pe el la curent – pe când Cădere a pretins că s-a dus la hotel Bristol, că Titulescu dormea, și că nimeni din anturajul său n-a îndrăznit să-l deștepte!

Singura urmare pe care a avut-o conversația dintre Cădere și Litvinov a fost cearta țigănească care s-a încins în diplomația românească. Tunând și fulgerând, Titulescu a pretins imediata demisie a lui Gafencu și transferarea lui Cădere de la Varșovia, dacă nu punerea lui în disponibilitate – amenințând cu propria sa demisie dacă nu i se da satisfacție. Vaida și-a umflat luleaua și a făcut pe surdul. S-a solidarizat cu Gafencu, declarând că acesta nu făcuse decât să execute instrucțiunile sale, iar Cădere a rămas netulburat la Varșovia. Conflictul a mers crescând, până ce, în cele din urmă, Titulescu a trimis șapte demisii din cele șapte însărcinări pe care le avea (inclusiv cele de la Geneva). Vaida scârbit de tot ce vedea în jurul lui, i-a telegrafiat că-i primește demisiile, dar că, „dacă dl. Titulescu dorește să-și ia răspunderea actelor sale, îi pune la dispoziție Departamentul Externelor..." Neiertată greșeală! Gafencu mi-a spus mai târziu că Vaida nu-l întrebase asupra sfârșitului telegramei, că nu l-ar fi lăsat niciodată să comită o asemenea imprudență. Vaida

socotea propunerea sa ca ironică și era convins că Titulescu va respinge cu dispreț oferta sa... Titulescu, nu numai că n-a respins-o, dar a primit-o cu recunoștință și a telegrafiat că sosește la București. Ce s-a întâmplat apoi se știe; Vaida și-a dat demisia, și s-a format un Minister Maniu, fără Vaida, cu Mihalache la Interne și cu Titulescu la Externe.

Vaida mi-a lămurit mai târziu că nu se aștepta desigur la o acceptare din partea lui Titulescu, dar că întorsătura pe care au luat-o lucrurile nu l-a supărat deloc. Situația Guvernului său nu mai era de suferit și nu mai putea dăinui. Lucrat de Maniu și de Mihalache înăuntru, de Titulescu în afară, Vaida nu mai avea pe ce să se sprijine căci Regele îl susținea ca funia pe spânzurat, iar în partid domnea anarhia. Pe lângă „lucrăturile" lui Maniu și lui Mihalache, mai intrase printre oameni și zânzania din cauza lui Iunian. Printre parlamentarii național-țărăniști, cei mai mulți, cei din aripa stângă se strânseseră în jurul deputatului gorjan și cereau pe lângă o largă Conversiune a datoriilor, și devalorizarea monetară. Cei din aripa dreaptă, mult mai puțini la număr, mai toți reprezentanți ai intereselor bancare – mai toți ardeleni – conduși de Ghiță Mironescu, de Aurel Vlad și de Costică Angelescu nu voiau să audă nici de Conversiune, nici de devalorizare monetară și combăteau din răsputeri pe Iunian. Madgearu, cu patima lui, se aruncase și el cu violență în lupta împotriva lui Iunian; Mihalache și Maniu nu se pronunțau – cel dintâi din simpatie pentru ideile reformatorului de la Gorj, cel de-al doilea ca să nu rupă partidul...

Iunian pornise o campanie foarte dârză pe chestiunea devalorizării monetare, reformă în care vedea singura formulă de îndreptare a stărilor noastre economice. Iunian se înșela; am încercat să-l conving că devalorizarea monetară nu era o reformă ci o măsură, și încă o măsură care nu putea decât înrăutăți criza noastră economică – dar n-am izbutit. Nou venit în problemele monetare de care nu se sinchisise până atunci, se lăsa ademenit de puterea raționamentelor și clădea pe nisip. Trebuie să mărturisesc însă că, clădea cu o vervă și cu o dialectică impresionante care au și impresionat pe cei mai sensibili dintre țărăniști – sensibili fie și numai la năluca unei situații superioare a celei pe care o ocupau... Toți cei ce fuseseră dezamăgiți de Mihalache sau care nu puteau suferi pe Madgearu s-au adunat în jurul lui Iunian și dacă arțăgosul oltean n-ar fi făcut greșeala să se despartă de Partidul Național-Țărănesc, în foarte scurtă vreme ar fi ajuns stăpân pe majoritatea acestei grupări.

Vaida n-avea în Parlament decât gruparea bancherilor, dar fără

ardeleni, care mergeau toți cu Maniu. Hărțuit de intrigăriile lui Titulescu și ale complicilor săi din țară, exasperat de pretențiile fratelui Iuliu, plictisit de toate certurile din partid, Vaida nu vedea momentul să se scape de toți și de toate. Sosirea lui Titulescu în țară ca să-și ia portofoliul în primire l-a scos din încurcătură.

Titulescu a pretins după ce s-a instalat la Externe că n-ar fi venit în țară și n-ar fi primit oferta lui Vaida – pe care o simțise nesinceră – dacă nu l-ar fi chemat în același timp și Regele, după sfaturile lui Mihalache. În mijlocul intrigilor care se țeseau de toate părțile, cum era să scape bietul Vaida? Pe singura portiță ce i se lăsase deschisă: demisia.

Căderea Ministerului Vaida a fost triumful lui Titulescu, care s-a și înscăunat la Ministerul de Externe pe patru ani, răstimp în care a tăiat și a spânzurat, nu numai în politica externă dar și în cea internă pe care a influențat-o, și a determinat-o chiar până la un punct, prin imperativele celei externe. Eu mă împăcasem de tot cu el, și îmi aduc aminte că a venit să dejuneze la mine câteva zile după numirea lui. Reproduc aci două foi din *Însemnările* mele, căci ele determină un punct de plecare și explică toate palinodiile la care am asistat în cei patru ani de domnie ai lui Titulescu:

„31 octombrie. Titulescu la dejun. Ne declară răspicat că el nu face parte din Guvern. E un simplu funcționar, pe care i-a plăcut Regelui să-l intituleze ministru de externe, în loc de ministru la Londra – treaba Regelui. El este ultimul tehnician (a spus asta ca să-mi facă plăcere!) și nu se interesează nici de politica internă nici de problemele în afara resortului său. A primit să fie ministru de externe pentru a-și salva situația în străinătate. Străinătatea n-ar fi priceput că după ce dânsul a luat o poziție atât de dârză în chestiunea pactului cu Sovietele, chemat să-și realizeze politica, să nu-și ia răspunderea. Era pentru dânsul o datorie de îndeplinit, dar a fost și o satisfacție de amor propriu căci a dărâmat un Guvern (uită că treaba a făcut-o Mihalache) și prin aceasta și-a mărit prestigiul în Occident unde dărâmarea unui Guvern e socotită ca un succes mai mare decât alcătuirea unuia.

L-am întrebat dacă merge la Geneva pentru întrunirea Consiliului. Mi-a răspuns că nu. L-am întrebat apoi ce crede despre propunerile Comitetului Financiar[156]. Răspuns: treaba Guvernului, eu nu fac parte din Guvern...

Titulescu a rămas așa cum l-am cunoscut. Tăietor de fire în patru,

[156] Mironescu se adresase Genevei pentru un ajutor în criza în care ne zbăteam. Comitetul Financiar al S.D.N.-ului ceruse un drept de control asupra finanțelor noastre, ca preț al concursului său.

omul unei singure idei pe care o sucește, o învârtește, o stoarce și o exploatează numai în favoarea prestigiului său momentan. Acum nu-l preocupă decât pactul de neagresiune cu Sovietele. Punctul său de vedere este de altminteri just: sub nici un pretext nu trebuie să ieșim din pactul Kellog, garantat de toate Puterile, înregistrat la Geneva. E gata să semneze un pact special cu rușii pe cale de negocieri fie directe, fie indirecte (Polonia i-a declarat ieri că ne va ajuta) cu condiția ca protocolul final să înceapă printr-o frază cam în felul următor: „Drept consecință naturală a stipulațiilor pactului Kellog... etc. etc."

Crede însă că rușii nu vor primi. El, la rândul său, nu poate primi nimic ce ar slăbi situația noastră legală (?) la granița de est – mai ales că tratatele se duc dracului[157].

Titulescu mi-a vorbit și de legea mea a Conversiunii pe care o socotește foarte bună. Singura mea greșeală – spune el – a fost că n-am întins-o la toate datoriile. Ar fi și părerea lui Maniu care se ocupă de eventualitatea unei asemenea lărgiri. „Vor trebui să primească și în străinătate ideile tale și să ajungă la lichidarea pasivului, altfel nu vor ieși din încurcătură".

Îmi mai spune că Regele mă iubește: invocând o părere a mea în chestiunea lui cu Principesa Elena, ar fi zis: „Argetoianu e un prieten...

Înainte de a sosi la masă Titulescu îmi trimisese o sticlă de minunata „Fine Champagne"; înainte de a mă părăsi, m-a pupat. Astfel s-au restabilit raporturile normale între noi...

După demisia lui Vaida, Maniu s-a lăsat greu ca să primească Guvernul, deși învârtise lumea numai să ajungă la putere. Dar așa era sistemul lui, să se lase greu ca să poată impune condiții și să obțină cât mai mult din ele. Îi era frică. Simțea el, că între dânsul și Regele Carol „nu mergea", și îi era teamă ca o nouă experiență să nu-l ducă la o completă despărțire și la învrăjbire, după cum s-a și întâmplat. Mihalache, siderat de Titulescu care-l învăluise în mrejele sale, se jucase cu focul. Răsturnase pe Vaida, deschisese criza de Guvern și față de Rege care declara cu hotărâre: Maniu sau liberalii, nu putea urni pe Domnul Prezident care stăruia în refuzul său. Partidul o băgase pe mânecă și se vedea zvârlit în sărăcie după câteva luni de guvernare. Abia apucaseră oamenii să guste din ciolanul puterii și soarta vitregă îi arunca iarăși în amărăciunile opoziției. Au năvălit cu toții asupra Șefului și de dragul lor, Șeful a sfârșit prin a ceda –

[157] Titulescu a văzut clar soarta tratatelor. Greșeala lui a fost că a crezut în puterea „pactelor" și mai ales în autoritatea S.D.N.-ului.

dar nu fără să se tocmească. Tocmeala n-a plăcut niciodată Regelui Carol, dar a cedat și el cu gândul să mai amâne venirea liberalilor, să se împace cu Titulescu și prin el cu Europa și mai ales să curețe definitiv pe Maniu.

Toate aceste negocieri și pertractări au durat vreo 3 săptămâni; fără ele Ministerul Maniu s-ar fi constituit deja la sfârșitul lui septembrie și nu la 20 octombrie când a depus jurământul. Regele a convenit cu Maniu să domnească dar să nu guverneze, după cunoscuta formulă constituțională scumpă Domnului Prezident. Maniu a obținut dreptul să revoce orice funcționar al Statului cât de sus pus, fără să dea Regelui un motiv. Regele i-a recunoscut, de asemenea, dreptul să schimbe și personalul din jurul lui, de la Palat, dar numai cu motivare. În lunga conversație pe care am avut-o cu Maniu în 1938, pe vremea Guvernului Goga, înainte de lovitura din februarie acesta mi s-a plâns pe lung[158] de purtarea Regelui, care l-a înșelat, și nu s-a ținut de cuvântul pe care i-l dăduse. În fapt, Guvernul din toamna anului 1932 a fost cel mai neputincios Guvern din câte s-au perindat la cârma țării sub Domnia Regelui Carol. Regele făgăduise tot, dar n-a dat nimic. Maniu mi-a povestit cum propusese la Căile Ferate pe Cămărășescu (căruia îi și vorbise) și cum s-a pomenit cu numirile lui Mereuță (director general) și Tabacovici (președinte al Consiliului de administrație) – cum propusese pe Pitulescu la Poștă și s-a pomenit cu un general Florescu, rezervist necunoscut. Conflictele au fost aproape zilnice, până în decembrie, când a izbucnit cearta dintre Mihalache și Gavrilă Marinescu. Până atunci Mihalache, stăpânit de Titulescu, susținuse foarte slab pe Domnul Prezident care a ezitat să tragă toate consecințele situației, de frică să nu rămână izolat în partid, căci și Vaida îi purta sâmbetele. Cunoscutul conflict dintre Mihalache și Gavrilă, în care ministrul de interne a pus neted chestiunea: ori el, ori prefectul de poliție, a fost pentru Maniu un excelent prilej ca să dărâme baraca pe socoteala altuia și să atragă pe Mihalache de partea lui. Primul ministru s-a solidarizat fără rezerve cu ministrul său de interne – și Regele alegând pe Gavrilă, Guvernul Maniu a făcut loc la 14 ianuarie 1933 unui al doilea Minister Vaida, care a ținut ca vai de el până în toamna aceluiași an.

Între Rege și Maniu a fost o despărțire definitivă. Nici după cinci ani Maniu nu uitase afrontul suferit și mi-a spus atunci, în 1938, că niciodată, și sub nici o formă nu va mai primi să fie ministrul Regelui Carol. Ba se osândise chiar, ca pedeapsă pentru slăbiciunea lui din

[158] A se vedea *Însemnările mele zilnice*, la data respectivă.

1932, să nu mai bea cafea, singura lui patimă, și nu mai băuse nici o ceașcă, de la paharul amar pe care-l înghițise în ianuarie 1933!

M-am întins cu amintirile mele prea mult, și am dat în peltea. Când îmi dau seama cât mă plictisesc pe mine să le mai înșir pe hârtie, mă gândesc cu groază la judecata celor care le vor citi, dacă vor ajunge odată sub ochii cuiva! Dacă aș fi fost un om de treabă și m-aș supune judecății mele aș scrie cuvântul SFÂRȘIT numaidecât. Dar sunt un om slab, și fiindcă mi-am fixat data de 31 decembrie 1934 pentru închiderea acestor caiete și fiindcă mai am câte ceva de spus, îmi voi îngădui să mai reproduc aici notele mele din anii 1933 și 1934, cu scurte comentarii, dacă va fi cazul. Cu atât mai rău pentru cititorii mei! N-au decât să arunce cartea la coș!

Din cele întâmplate în anii 1933 și 1934, după *Notele mele Zilnice* din acele vremuri.

25 februarie. Azi-dimineață a avut loc inaugurarea palatului Societății Medicilor Veterinari din fața Cișmigiului pe bulevardul Elisabeta[159]. A asistat și Regele, și s-a arătat foarte voios. Vaida îmi confirmă dorința de a închide cât mai repede Parlamentul, apoi arătându-mi pe Mihai Popovici: „Nu voia deloc să primească Ministerul Justiției. Acum s-a pasionat de el; face în fiecare zi o lege[160]. Vrea să depună pe biroul Camerei coduri, legi organice, mai știu eu ce, parcă Parlamentul are să funcționeze până în iulie!"

Udrischi, decanul Facultății de Medicină Veterinară a rostit discursul de căpetenie ca să reamintească faptul că Regele, pe atunci simplu Prinț, a vizitat Școala Veterinară. Prințul a venit însoțit de preceptorul său Moehrlin și de un câine bolnav. Moehrlin i-a spus: „Soignez bien le chien du Prince – Son Altesse aime beaucoup les betes!" — „Din acel moment – adaugă Udrischi – am priceput că aveam un protector!"

Au asistat la această inaugurare oameni din toate partidele, numai fruntașii liberali au lipsit.

Întâlnit după-amiază la C. Banu pe Gheorghe Brătianu. M-am dus mai mult ca să fac plăcere lui Banu care voia cu tot prețul o apropiere între ei și mine, căci știam că nu era nimic de făcut cu Gheorghe Brătianu. Odrasla lui Ionel nu urmărește decât un singur scop în viață; șefia Partidului Liberal. Ce ajutor ar putea el găsi la mine ca să-și atingă ținta? Conversația noastră a fost însă foarte cordială. Eu i-am expus programul meu, el nu mi-a expus pe al lui – și ne-am părăsit prieteni. Din câte mi-a spus rezultă clar că nu se va împăca niciodată cu Duca, și probabil nici cu Dinu Brătianu.

La ora 6 comemorarea centenarului nașterii lui Dimitrie Sturdza, la biblioteca Brătianu. Nepoții conului Mitiță, fiii trădătorului Sturdza, jigăriți, jerpeliți, speriați – înșirați în rând – asistă la ședință. Duca a rostit o cuvântare ocazională, banală și sonoră, cu răutăți la adresa lui Gheorghe Brătianu (fără să-l numească) și a altor nechemați (nechemați erau toți cei ce nu se aflau în rândurile

[159] Închiriat de Ministerul Justiției.

[160] O ironie, a depus și o lege pentru controlul averilor!

liberale). Au mai vorbit Dinu Brătianu – prost –, N. Filodor – gentil – și doctorul I. Cantacuzino, foarte frumos și cu miez.

26 februarie. Organizația de Negru a „Uniunii Agrare" m-a poftit la o întrunire de mahala, la dl. Cohen, str. Doamna Oltea. Lume multă, mai multă decât mă așteptam să găsesc. Mișcarea prinde tot mai mult.

27 februarie. Valer Pop mă cinstește cu o vizită. A fost în audiență la Rege și Regele i-a spus că singurul om politic cu un program și care știe ce vrea este Argetoianu. Regele ar fi adăugat: „Păcat că cei care au idei și știu să guverneze n-au mase – și că cei care au masele cu ei, sau cel puțin cred că le au, n-au idei"... Valer Pop a replicat că astăzi nimeni nu mai are masele, în opoziție, și că numai la Guvern le-ar putea câștiga aceia care ar face ceva.

Regele l-a întrebat apoi în ce termeni se află cu mine și a fost mulțumit când a aflat că ne înțelegem. Pop a venit să-mi povestească toate aceste lucruri, convins că-mi face plăcere...

Valer Pop fusese împins de mine în Guvernul Iorga și pe tot timpul guvernării s-a declarat omul meu. După demisia Guvenului a venit întâi să-mi spună că merge cu mine și am făcut împreună și planuri pentru alegeri. Prezident al Asociației Culturale Unite din Ardeal, exponent al popimii de la Blaj în politică, a început să șovăiască față de mine, îndată ce a simțit preoțimea ardeleană împotriva mea. În alegeri a stat deoparte și n-a dat nici un concurs prietenilor mei și apoi nu l-am mai văzut. A trebuit să-i spună bine Regele de mine ca să-l văd iarăși în casa mea. O lichea[161]...

28 februarie. A ars Reichstagul, la Berlin... Oficial, focul a fost pus de comuniști, dar se șoptește că ar fi opera poliției ca să permită lui Hitler o acțiune violentă împotriva Partidului Comunist, în vederea alegerilor de duminica viitoare. Toți deputații și conducătorii comuniști au fost arestați.

Seara, masă la Legația Germaniei. Fără interes. Vorbesc mult cu Schulemburg, ministrul, despre posibilitatea unei înțelegeri – el zice chiar „alianță" – între Germania și Franța. Îmi confirmă că generalul Schleicher este desființat politicește: a vrut să joace un rol personal, a cochetat cu extrema stângă și s-a ars... (ca și Reichstagul?).

1 martie. Întrunirea Consiliului de Administrație al Așezământului Ion I. C. Brătianu.

Prezenți: I.C. Duca, Dr. Angelescu, Dinu Brătianu, Elisa Brătianu, Bebe Brătianu, D. Alimănești eanu, N. Filodor, S. Rosenthal, Victor

[161] Mai târziu Valer Pop s-a înscris la liberali și a ajuns ministru al industriei în Cabinetul Tătărescu. A făcut afaceri mari, și s-a compromis urât. Regele care ținuse la el, nu mai avea ochi să-l vadă.

Antonescu, Tancred Constantinescu, Petre Antonescu (arhitectul) și eu – plus G. Fotino (director și sufletul maichii). Chestiuni de administrație curentă și de bilanț. Dinu Brătianu propune să se coopteze cineva în locul lui Barbu Știrbei absent: tăcere generală. N-am priceput deci dacă propunerea lui Dinu a fost făcută ca să facă plăcere Regelui sau Elisei Brătianu... Duca care prezida a declarat că statutele se opuneau la o asemenea înlocuire fără demisie din partea celui cu musca pe căciulă – și a mai adăugat, că în aceeași situație ca Știrbei se află și Gheorghe Brătianu, care nu vine nici el, niciodată, la ședințe. Toți s-au aruncat asupra lui Gheorghe Brătianu; cei mai dârzi au fost Dinu și Elisa Brătianu. Totuși, nu s-a luat nici o hotărâre... Era greu să se excludă din comitet propriul fiu al lui Ion I. C. Brătianu.

Înmormântarea Frosei Văcărescu; defuncta lasă pe urma ei o amintire simpatică și două ciumi: Elena Văcărescu și Zoe Caribol. Lume multă.

Întâlnire cu Virgil Potârcă la Nicu Manolescu. Vrea să facă politică cu mine, dacă Regele mă vrea (subînțeles). E gata să-și sacrifice principiile și să intre într-un Guvern de mână tare... Oricum, numai ministru să fie.

Luat seara masa la Pangal cu generalul Amza. Oportunist de duzină, are veleități de prim ministru (!) dar merge cu orice formație, căci vrea și el să fie ministru cu orice preț. Crede că Regele nu e gata pentru o formulă tare și că va mai încerca cu liberalii, dar uniți. Paște murgule!

2 martie. Primit pe Vladimir Christi care-mi aduce știri din Basarabia. Organizarea Uniunii Agrare merge bine, foarte bine chiar.

La Cameră, Guvernul era să cadă, sau cel puțin Madgearu, pe chestiunea bugetului. Miniștrii armatei și instrucțiunii publice nu vor să știe de îndrumările ministrului de finanțe. Ieri la amiază Madgearu s-a pus de acord cu colegii săi și criza a fost înlăturată.

Șoneriu a văzut ieri seară pe Puiu Dumitrescu foarte excitat. „Nu mai merge, mă!" A insistat pe lângă Șoneriu să vină să mă roage să văd pe Vaida. „E zăpăcit rău, ardeleanul, și poate fi ușor captat...", zice el. Puiu mă iubește... zice el, și vrea să-mi înlesnească drumul spre putere. Tot prin Șoneriu îi mulțumesc de intenție, și bineînțeles, nu mă mișc.

4 martie. Generalul Dumitrescu la mine. Dumitreștii, tatăl și fiul, anunță pretutindeni venirea liberalilor la putere, și fac atmosferă deplorabilă prin aceste zvonuri. Am scuturat rău pe domnul general, cu care m-am purtat bine la Guvern și care pretinde, ca și fiu-său

că-mi este devotat. Protestații de dragoste și de supunere pe care le prețuiesc la justa lor valoare. Dânșii, generalul și Puiu, zic că nu fac politică; ei caută să ghicească dorințele Regelui și să le servească. Regele vrea să ajungă la un Guvern de mână tare cu mine (! l-ar fi putut avea în 1931!), dar crede că întâi trebuie să mai încerce și pe liberali, și să termine și cu ei!

6 martie. Alegerile de ieri din Germania au dat majoritatea coaliției Hitler-Hungenberg. O perioadă nouă se deschide în evoluția politică a Germaniei.

În Grecia, tot ieri, alegerile au pus în minoritate pe Venizelos (111 mandate contra 135) față de coaliția monarhică în frunte cu Tsaldaris. Azi dimineață lovitură de Stat: generalul Plastiras s-a proclamat dictator. Venizelos a demisionat. Zvon despre arestarea lui Tsaldaris și despre demisia Președintelui Zaimis.

7 martie. Cunoscutul bancher Dienermann s-a sinucis la Viena. Se prevede prăbușirea Băncii Moldova pe care o întemeiase și al cărei director era. Era fatal: cât am fost eu ministru de finanțe l-am ținut de păr...

Plastiras a fugit. Se zice că făcuse lovitura în înțelegere cu Venizelos, dar armata s-a ridicat împotriva lui. Armata e regalistă și sub conducerea generalului Condylis amenință cu arestarea pe toți cei care au ajutat ultima și disperata încercare a lui Venizelos de a păstra direcția politicii grecești. S-a format un nou Minister sub președinția generalului Othoneos, dar și acest Guvern pare precar. Generalul Condylis cere un Guvern Tsaldaris și darea lui Plastiras în judecată... Nevastă-mea e la Atena de luni, 6 martie, înapoindu-se din Egipt... să nu formeze și ea un Guvern!

Vizita noului ministru italian Sola. Cap rotund cu ochelari, mutră de voiajor comercial deștept dar cam pisălog, tip semit pronunțat... Stăm mult de vorbă. Nu pricepe rostul noului tratat între Puterile Micii Înțelegeri[162]. Acest tratat înseamnă, zice el, sfârșitul Micii Înțelegeri, fiindcă articolul 6 prin care se cere aprobarea celor trei Guverne chiar pentru actele unilaterale, nu e executabil. Socotește că tratatul s-a încheiat în interesul Iugoslaviei și că a fost pus la cale de Franța împotriva Italiei. Fără să-l contrazic, îndrum conversația spre raporturile noastre cu Italia și îi arăt câte piedici pun la relații mai intime între România și Italia declarațiile filomaghiare și revizioniste pe care Mussolini ni le servește periodic[163]. Sola îmi răspunde că

[162] Titulescu „reorganizase" Mica Înțelegere, transformând un pact limitat la menținerea *statu-quoului* în Europa Centrală într-un organism greoi și complicat care nu putea duce decât la neînțelegeri și prin urmare la slăbirea celor trei Puteri...

[163] Era la începutul apropierii dintre Italia și Ungaria.

Mussolini e „o personalitate istorică" și că, ca atare, el trebuie să se îngrijească de judecata posterității. Cum nimic nu este etern, nici tratatele nu pot fi, și se vor revizui odată. Mussolini, pentru reputația perspicacității sale față de generațiile viitoare, trebuie să prevadă de pe acum evenimentele ce se vor întâmpla, fie și peste 50 de ani. Pledează apoi pentru dezlipirea noastră de Iugoslavia (de Polonia ne-am rupt deja de fapt, crede el) și ne recomandă o politică mână în mână cu Italia, alături de Bulgaria și de Ungaria. Amin!

8 martie. Regele a primit în audiență pe mareșalul Averescu și pe Grigore Filipescu și faptul a mirat față de atitudinea mai mult decât ostilă adoptată și de mareșal și de Grigoraș împotriva Suveranului. Regele i-a primit ca să-i scoată din jocul lui Maniu, care tace dar îi pune pe ei să latre...

La Cameră, Victor Antonescu m-a oprit în sala pașilor pierduți și s-a pus de vorbă cu mine. Are impresia că toată lumea a înnebunit. Ce e cu Geneva?[164] Nimeni nu știe. Chiar în partidul lui (Liberal) e anarhie și lipsă de hotărâre. Găsește și el ridicole cele 15 puncte de program din moțiunea întrunirii liberale de duminica trecută. Partidul Liberal convoacă succesiv partizanii săi pe bresle pentru „stabilirea unui program de refacere". Duminica trecută au fost convocați agricultorii și cele 15 puncte enumerate în moțiunea-program aprobată nu sunt decât deziderate vagi plimbate în toate întrunirile publice, de la Mazar-Pașa și până azi. Precizii și soluții practice – ca și până acum, neant.

Anarhia și dezorientarea din Partidul Liberal reies și din tot ce spun și alți fruntași ai partidului, ca dr. Angelescu, Xeni, Pilat, Franasovici etc.

Deseară sosește Titulescu din străinătate, cu sacul plin de brașoave, ca de obicei...

Răsfoit noul buget depus la Cameră. Un monument de sârguință, de rea credință și de prostie.

Știrile din America tot foarte îngrijorătoare. Dolarul, ca și băncile sunt amenințate să se dea peste cap. Roosevelt și-a inaugurat domnia în mijlocul celor mai mari greutăți. Dacă va izbuti să le învingă, va deveni om mare.

9 martie. Nae Ionescu la mine. A văzut acum în urmă de două ori pe Rege[165] și crede că Regele merge pe calea trasată. Pentru moment nu e preocupat decât de dărâmarea lui Maniu. Dă în această privință tot concursul lui Vaida. Acesta e mai hotărât ca niciodată și își dă

[164] Ajutorul financiar.

[165] Anul 1933 a fost cel din urmă în care Nae Ionescu s-a bucurat de încrederea și de intimitatea Regelui. Arestarea lui după asasinarea lui Duca a schimbat cu totul lucrurile.

seama că nu poate lupta cu șanse de succes decât fiind la Guvern. Dacă ar fi amândoi în opoziție, Maniu l-ar mânca pe Vaida. Dar fiindcă Vaida este la Guvern va reuși sau să curețe definitiv pe Maniu, și luându-i șefia, să guverneze mai departe cu partidul – sau să rupă numai o parte din partizanii lui Maniu și în acest caz n-ar putea să se mențină politicește decât pe baza unei noi formule, care ar fi a noastră. Eu unul socotesc însă că ruptura Maniu-Vaida, dacă va ajunge până la ea, se va manifesta cu totul altfel. Maniu, care e șiret, nu va lupta, se va demite din șefie și va recomanda partidului în locul său pe „fratele Alexandru" – hotărât să-l răstoarne la prima ocazie.

Nae Ionescu îmi povestește și audiența lui Averescu, caraghioasă. Averescu a asigurat pe Rege că el nu era antidinastic, dar că Regele Carol I sta de vorbă cu căpitanul Averescu, că Regele Ferdinand sta de vorbă cu generalul Averescu și că e foarte mirat că Regele Carol al II-lea nu stă de vorbă cu mareșalul Averescu. Articolele sale, atitudinea pe care a adoptat-o, au fost justificate prin amărăciunea lui și îndreptate împotriva anturajului care împiedică pe Rege să vină în contact cu el. Că el, Averescu, cu partidul lui sunt la dispoziția Majestății Sale. Că chiar dacă Partidul Poporului nu ar mai însemna ce a însemnat, el, Averescu, e personal la dispoziția Regelui. Regele i-a mulțumit și a căutat să-i dovedească că de când a sosit în țară n-a făcut nimic ca să înăsprească raporturile cu dânsul – că l-a făcut mareșal, și câte și mai câte. S-au despărțit cu bine, și mareșalul s-a ales și cu câteva țigări de foi (proaste).

Stând de vorbă, în așteptarea audienței, cu Puiu Dumitrescu, Averescu l-a întrebat: „Este adevărat, d-le Dumitrescu, că de când a sosit Regele, popularitatea sa a mers tot descrescând?" „— Da, d-le mareșal, este adevărat că Majestatea Sa nu se mai bucură de popularitatea pe care o avea – a răspuns Puiu – ca și dvs. care ați cunoscut cea mai mare popularitate, dar pe care nu o mai aveți. Regele poate să-și recâștige oricând popularitatea..." „— Cum?" „— Spânzurând 15 oameni politici în piața Teatrului!" Moșul s-a cam strâmbat.

Nae Ionescu îmi mai raportează că vorbind despre Mihalache tot cu Puiu Dumitrescu, acesta i-ar fi spus: „F... mama lui de țărănoi prost, mizează totul pe cartea lui Titulescu, și nu știe că ea e arsă!"

Povestesc și eu lui Nae Ionescu că a fost Chirculescu la mine să mă pună la curent cu un demers al lui D. R. Ioanițescu, ilustrul ministru al muncii. Ioanițescu a venit la Chirculescu și i-a adus la cunoștință că Regele oprindu-l zilele trecute la dejun i-a spus după-masă că dorește să dea concesiunea Cazinourilor (Constanța, Sinaia, Slănic

etc.) unui consorțiu în frunte cu Dl. X de la Monte Carlo – oameni serioși și cu parale care vor putea cheltui pentru înfrumusețarea localităților. Că-i cerea lui Ioanițescu să-i facă această afacere (!!), dar că nu era de ajuns să o facă, mai trebuia și continuitate, să se înțeleagă prin urmare și cu viitorul Guvern și să ia contact pentru aceasta cu Duca și cu Victor Ionescu care va fi ministru de finanțe. Dere a obiectat că chestiunea nu era de resortul Finanțelor și că ar fi bine să ia contact și cu Chirculescu „care într-un viitor Guvern liberal va fi ministrul muncii". — „Bine" – a răspuns Regele și iată de ce venea el la Chirculescu... Nae Ionescu nu crede o vorbă din cele spuse de Ioanițescu. Știe că acesta, înainte de a pleca de Crăciun în Italia, a întrebat pe Rege dacă poate căuta un consorțiu pentru Sinaia, actualii concesionari fiind faliți și că Regele ar fi răspuns că n-are nici o obiecție. Ioanițescu ar fi găsit tocmai grupul de care e vorba. Probabil că intervenția lui pe lângă Chirculescu a fost făcută din propria sa inițiativă și – ca să-și întărească poziția a băgat în afacere și pe Rege. Aș vrea să fie așa, căci prea ar fi urât altfel.

Cu privire la campania dezlănțuită de Gr. Filipescu împotriva lui Madgearu, Nae Ionescu povestește următoarele:

Madgearu a cerut Regelui înlocuirea lui Filipescu de la președinția Consiliului de administrație al Telefoanelor (retribuție: 100.000 lei pe lună), căci, afirma dl. ministru al finanțelor, este ridicol ca *Epoca* să fie indirect subvenționată ca să înjure pe Rege (și pe Madgearu!), Regele a răspuns lui Madgearu: „Dacă vreai puteai să-l scoți d-ta, fără să mai întrebi. Dar dacă mă întrebi de trebuie scos Filipescu, fiindcă mă înjură, eu nu pot să-ți răspund decât: nu!" Virgilică a plecat de la Rege foarte enervat. Filipescu a aflat cele întâmplate și s-a precipitat la Ilasievici să ceară audiență, iar pe de altă parte a început să înjure și mai și pe Madgearu.

Vorbind tot cu Puiu Dumitrescu, acesta l-a întrebat pe Nae Ionescu dacă ar fi mai bine să aducă Regele pe liberali înainte de modificarea Constituției, sau după. Nae i-a răspuns că întrebarea e fără sens: intenția de a modifica Constituția s-a născut tocmai din dorința de a scăpa odată de tirania partidelor și de rablele trecutului. Dacă se modifică Constituția, nu mai era nevoie de liberali... Puiu Dumitrescu s-a pleznit peste ce-i servește de cap și a exclamat: „Am priceput!"

Vai, vai ce lături și pe mâinile cui am încăput!

Titulescu nu va veni astăzi la Cameră, să-și facă expozeul, cum era vorba. A „șuetat" până la ora 6 dimineața și acum doarme.

10 martie. Vizita d-lui Șeba, ministrul Cehoslovaciei. Pledoarie în

favoarea noii organizații a Micii Înțelegeri. E interesant, nu pe acest teren, ci pe altul, fiindcă a petrecut primăvara anului 1931 în Rusia. Era pe vremea aceea secretar general al Partidului Național-Socialist ceh (Beneș) și fusese trimis să studieze organizația Partidului Comunist în Rusia. Povestește următoarele lucruri mai importante:

1) Comunizarea agricolă (Kolhozurile) a ratat; țăranii ruși sunt absolut anticomuniști.

2) Planul cincinal a dat rezultate în industria petrolului, în a bumbacului, în a mătăsii – restul mediocru.

3) Toată atenția Rusiei este îndreptată spre est, spre Asia și Europa nu-i interesează decât ca să se afle în treabă[166].

4) Armata e limitată la mercenarii roșii și la cele 12 divizii ale G.P.U-ului și e foarte bine organizată (dar nimic în afară de aceste trupe).

5) Stalin e foarte sănătos, energic și sigur de a domina și mai departe.

6) Război nu e de temut, deoarece în caz de mobilizare soldații ar întoarce armele împotriva Sovietelor.

Ottescu a aflat de la Ștefan Lascăr (fiul fostului ministru) că cumnatu-său Ion Pillat (poetul) a avut o întrevedere cu Gh. Brătianu în care a recunoscut că Partidul Liberal trebuie să se reîntregească sub șefia acestuia, dată fiind incapacitatea de conducere a lui Duca. Duca a aflat despre întrevedere, a chemat pe Pillat, a făcut scandal. Pillat a negat tot... „e pur si mouve". Același Lascăr a fost la doctorul Angelescu să-i ceară o recomandare și doctorul întinzându-se la vorbă cu el a recunoscut că anarhia domnește în partid ca și în țară. Și s-a arătat foarte descurajat...

Mi se confirmă că Vaida vrea să scape de Madgearu care-i încurcă la Finanțe toate socotelile – politice.

Titulescu la mine. Îmi explică convenția pentru noua organizație a Micii Înțelegeri. Clauza din art. 6 privitoare „la actele unilaterale" a cerut-o el, pentru ca Cehoslovacia să nu poată recunoaște Sovietele decât cu consimțământul său. Mi-a citit textul primitiv redactat de Beneș, pe care l-a corectat aproape la fiecare linie. Beneș ar fi vrut, la un moment dat, să înființeze o uniune vamală cu Ungaria și cu Austria (Titulescu ar fi văzut planul la Ministerul Afacerilor Străine din Paris). Mulțumită actualei convenții, așa ceva nu se mai poate. Îmi citește actul secret prin care cele trei țări se obligă a lupta pe toate căile împotriva oricărei tentative de revizuire a tratatelor. După Titulescu, articolul 6 nu ne supără întru nimic, fiindcă toate tratatele noastre

[166] S-au cam schimbat lucrurile de atunci!

sunt deja încheiate, cu Franța, cu Polonia, cu Italia (?) cu Rusia (pactul Kellog). Când va veni vremea să tratăm cu Germania în mod serios (interesantă și neașteptată ipoteză în gura lui Titulescu...), vom da dracului tratatul cu Mica Înțelegere (încă o interesantă mărturisire!...), care nu este decât „o îmbrăcăminte de sezon" (!!!). Dacă va fi nevoie – căci el este autorizat a oferi Mica Înțelegere Italiei, și subsidiar Germaniei! A fost indignat în timpul negocierilor de înjurăturile adresate Franței de Jeftici și de Beneș... Iugoslavia ar dori o uniune vamală cu Grecia. Titulescu a răspuns că nu se opune, dar să intrăm și noi într-o asemenea uniune... A constatat de asemenea o tendință foarte pronunțată de apropiere între Iugoslavia și Bulgaria.

Titulescu mi-a vorbit și de dificultățile pe care le întâmpină la conferința dezarmării. A regretat mult că la Geneva a trebuit să voteze contra Franței (și cum se văicărea!...), dar n-a avut ce face fiindcă francezii voiau să ia ca bază contingentele actuale efectiv sub arme. A obținut votul mulțumită Americii de Sud, care se abținuse până atunci și care a fost adusă la vot prin Aguerro[167], după cererea lui. Sărind de la una la alta și continuând revelațiile sale, Titulescu afirmă că armele italiene din contrabanda Hirtenberg nu erau destinate ungurilor, ci croaților. Situația din Iugoslavia este grea și încurcată și mai mult prin uneltirile italienilor care umblă după o uniune personală între Croația și Ungaria, luând pentru ei Dalmația. Italienii nu vor ajunge însă la nimic...

Titulescu mă întrebă: „Ce crezi despre Maniu?" — „Pe mine mă întrebi, tu, prietenul lui?" Amicul sare ca ars și urlă că nu e prietenul lui (va fi aflat sentimentele de la Palat). Eu continui: „Sunt oameni care citesc tot, alții care nu citesc nimic – aceștia sunt oameni normali. Sunt însă oameni care în viața lor întreagă au citit trei volume. Așa este Maniu. De ăștia să te ferești: sunt proști, și cred în ce au citit!" Titulescu pare să fi gustat mult această formulă cam simplistă...

Amicul nu va face expozeul său decât luni sau marți, și iată pentru ce: a trimis un ultimatum la Belgrad – dacă nu se semnează convențiile speciale dintre România și Iugoslavia ce sunt în discuție de 12 ani, nu ratifică nici el („l'Etat c'est moi" – zicea Ludovic al XIV-lea!) pactul cel nou al Micii Înțelegeri. Or, convențiile au fost semnate azi dimineață și ratificarea pactului nu trebuie să urmeze imediat, dar trebuie să preceadă expozeul, de aci o întârziere de câteva zile. Excelent articol al lui Radian asupra lui Grigoraș de Filipesco, în *Pământul Nostru*. Succes mare. Talent.

[167] Ministrul Cubei la Berlin, și delegat la Geneva. Aguerro s-a căsătorit cu fata lui Aurelian, și a fost plătit de noi.

Seara luat masa la Negroponte. Collas, ministrul Greciei lapădă pe patronul său Venizelos de Plastiras și de aventura acestuia. Dar văd că noul Guvern grecesc implică pe marele Elefterie în aventura generalului, drept complice, și vrea să-l dea în judecată...

11 martie. Grigore Filipescu convoacă și el pe boșorogii lui la o întrunire pentru 26 martie ca să se războiască cu noi „cu armele în mână". Ce arme? Argumentele boșorogilor... ne lasă reci. George Cesianu, de la Banca Națională, fratele lui Dinu, a scris o scrisoare arțăgosului Grigoraș, în care-l suduie de mamă. Grigoraș nu i-a trimis martori – el care provoacă pentru un nimica tot (Cesianu e unul din trăgătorii noștrii cei mai buni) – și s-a dus să reclame la guvernatorul Angelescu, care l-a trimis la plimbare.

12 martie. Întrunire frumos populată la Emanuel Popescu, în culoarea de Negru. Curentul crește. Ninge timp de 2 ore, ca iarna.

13 martie. Se zice că acordul de la Paris, cu creditorii noștri e în aer. O clauză din acest acord prevede că 25% din purtătorii de titluri pot cere anularea acordului oricând. Suedezii dețin mai mult de 25% din titluri și cer modificarea concesiunii chibriturilor printr-o reducere de la 1.50 la 1 leu de cutie. Madgearu rezistă și cere în schimb o reducere la prețurile unitare din contractul drumurilor. Ceartă.

14 martie. Întâlnire cu Vaida aranjată de Tilea. Luăm masa împreună, Vaida, Tilea și eu. Amintesc lui Vaida că acum un an, într-o întâlnire la Mihai Popovici, întrebându-l eu dacă nu e dispus la o colaborare cu mine, mi-a răspuns: „Pentru măsuri radicale – o Constituție nouă – da, pentru cârpeală, nu". Acum îl văd în plină cârpeală. Îmi vorbește lung. Din cele ce spune, din labirintul snoavelor și anecdotelor, se degajează că nu se mai poate înțelege cu direcția partidului, cu Maniu și cu Mihalache. Că de când a expulzat calculul renal care-l tortura e alt om, gata de muncă și de luptă. Că nu poate urma calea lui Maniu. Regele trebuie susținut, așa cum e. Că ar fi mai bine să fie cum nu e, o știm cu toții. Dar e cum e. Dacă n-ar fi Lupeasca, ar fi alta. Dar e. Familia Dumitrescu nu-i stă în cale. Ceea ce trebuie e liniște și putere de muncă în țară. Crede și el că nu se poate face nimic fără o schimbare a Constituției. O schimbare a Constituției nu o crede nici el posibilă decât pe cale de Decret cu ratificare prin plebiscit. Chestiunea trebuie să fie coaptă însă. Pare că se coace... Regele trebuie să simtă că e silit să aprobe asemenea măsură. Crede că ar trebui luată de Guvern prin surprindere aprobarea formală a Regelui venind apoi (și vorbea serios!!!). Propune să o facem amândoi, dar fără alții. Crede că s-ar

putea face după închiderea Parlamentului, între Paști și vacanța de vară.

Intrăm în examenul noii Constituții. Îi expun conținutul ambelor mele proiecte. Îmi expune și dânsul ideile lui privitoare la autonomia regională. Adunări legislative locale cu competență limitată la interesele regionale. Propăvăduiește mai puține regiuni și mai puțină descentralizare ca mine. De acord cu mine pe mai toate celelalte puncte.

E de părere că trebuie discreție. Se cam teme de obstacolele de jos, rezistența partidelor etc. Îl liniștesc în această privință. Convenim să-i trimit proiectele mele să le studieze și apoi să ne revedem...

Camerele se vor închide cel mai târziu la 8 aprilie. Nu se va mai discuta legea lichidării datoriilor. Recunoaște și Vaida fără dificultate că a veni o asemenea lege în momentul în care evoluția economică e în plin curs în Apus, ar fi o imprudență. Se va prelungi moratoriul, și atâta tot...

Indiferent de soarta acordurilor de la Paris, șeful Guvernului mi se declară hotărât să nu mai plătească cuponul, cel puțin anul acesta.

Ca încheiere, Vaida îmi povestește că a vorbit Regelui de întâlnirea noastră, spunându-i: „Argetoianu e un om cu idei și foarte inteligent, o conversație cu el e totdeauna folositoare" – și că Regele ar fi replicat: „Da, Argetoianu are idei foarte bune, și e bine să-l vezi...". Cred că conversația a fost „viceversa", altfel nu s-ar explica graba pe care Vaida a pus-o ca să mă întâlnească...

16 martie. Împlinesc 62 de ani...

Dimineața întâlnire la Palatul Cotroceni, pentru societatea „Izolarea Tuberculozei". Regina Maria nu-și mai vopsește părul – și căruntă, îi șade foarte bine.

După-amiază expozeul lui Titulescu la Cameră, în fața Comisiilor Afacerilor Străine (Cameră și Senat) reunite. A se vedea manualele de Istorie Universală...

Seara, țin o conferință la cercul ovreiesc „Libertatea", poftit de d-rul Blumenfeld-Scrutator. Succes mare. Prezenți mai toți intelectualii de vază din București. Am vorbit despre Consiliile de Coroană de la Iași, din ianuarie 1918, și am ridicat un colț al perdelei...

18 martie. Se vorbește mult, iarăși de afacerea Skoda, în urma descinderii făcute de parchetul militar la Seletzki, agentul uzinelor din Pilsen. S-ar fi ridicat multe documente. S-au pus sigiliile pe o casă de fier. Sigiliile au fost rupte. Se zice că în casă se aflau documente compromițătoare pentru Romul Boilă, un frate al lui

Madgearu și câțiva generali. Aflu că tot scandalul a fost pricinuit printr-o plângere a lui Beneș, transmisă prin Titulescu, Regelui.

Relațiile dintre Regina Maria și Regele s-au îmbunătățit mult. Regina lucrează pe capete la îndepărtarea Dumitreștilor. Ar fi spus Regelui – ca să-l ademenească – că recunoaște toate calitățile lui Puiu și devotamentul său față de Suveran, dar că toată lumea îl înjură, și că diverși oameni politici care au criticat și atacat pe Suveran în ultimele luni, n-au facut-o decât din cauza anturajului odios lumii întregi. De ce să sufere el, Regele, consecințele disprețului și urii împotriva Dumitreștilor? Regele ar fi fost aproape convins și ar căuta o formulă ca să înlocuiască pe Puiu Dumitrescu fără să-l supere. Quadratura cercului!

Titulescu (probabil fiindcă știe că nu se poate) a propus Regelui numirea lui Grigore Filipescu (acum sunt bine) la Paris în locul lui Cesianu. Regele ar fi răspuns: „Sunt de acord cu primul ministru că o asemenea numire ar aduce greutăți Guvernului... Nu se poate!" Titulescu n-a mai insistat...

La liberali dihonia e mai mare ca niciodată. Încep toți să piardă încrederea în venirea la Guvern. Chiar generalul Dumitrescu și ecoul său, generalul Amza, nu mai vorbesc de un viitor Guvern Duca.

Văzut pe Titulescu. A primit o depeșă interesantă de la Paris. Dogalewski, ambasadorul Rusiei în Franța, a cerut să vadă pe Beneș în treacăt prin Paris, ca urmare la o conversație pe care acesta a avut-o săptămâna trecută la Praga cu atașatul comercial sovietic de acolo. Dogalewski a pus numaidecât conversația cu Beneș pe terenul Micii Înțelegeri și a cerut lămuriri asupra noului pact de organizare. După ce i-a dat toate lămuririle cerute, Beneș a vorbit moscovitului despre pactul româno-sovietic de neagresiune (Kellog) și i-a spus că de acum înainte chestiunea trebuie tratată cu întreaga Mică Înțelegere și că Rusia nu poate spera relații amicale cu Iugoslavia și Cehoslovacia până nu se va aranja cu România. Cum conversația lui Dogalewski cu Beneș fusese pusă la cale prin inițiativa Moscovei, ministrul de externe cehoslovac a căutat să lămurească lucrurile pe deplin și a spus pe șleau interlocutorului său: „Dacă Rusia recunoaște alipirea Basarabiei de România în fond – în formă, se va găsi totdeauna o formulă acceptabilă pentru ambele părți. Chestiunea Basarabiei trebuie odată tranșată în sensul stărilor de fapt". Dogalewski n-a protestat și n-a spus „nu", mulțumindu-se să constate că chestiunea Basarabiei este mai mult o chestiune de amor propriu pentru Rusia jignită de faptul că România a tratat recunoașterea alipirii cu toate Puterile afară de dânsa. Beneș socotește că chestiunea este bine

îndrumată, iar Titulescu pare a crede că va obține recunoașterea formală a alipirii Basarabiei, de către Rusia. Formula lui de astă toamnă, ar fi deja acceptată[168]. Aflu de la Titulescu că scopul esențial al călătoriei lui MacDonald și Simon la Roma ar fi să calmeze uneltirile Italiei în Croația și avântul războinic fascist.

18 martie. Nae Ionescu îmi confirmă intenția lui Vaida să scape de Madgearu, îndată după închiderea Parlamentului.

Ceai oferit de Răducanu la Academia Comercială, balcanicilor. Stat de vorbă, fără miez, cu Papanastasiu, cu Argyropulo și cu bulgarul Vassiliev, fost ministru al agriculturii.

Masa lunară cu medicii. Danielopol povestește cât de lipsit de caracter este d-rul Angelescu și cât s-a purtat de urât și cât a fost de fals cu prilejul împlinirii catedrei lui Teohari – unde n-a abandonat intriga decât în ultimul moment, când s-a văzut învins.

19 martie. Dejunat la mumă-mea cu Nicu Greceanu și cu soția lui, Olguța pictoriță ultra-modernă. Îmi povestesc toate prostiile „Văduvei Naționale" (Adina Take Ionescu, azi Principesă Woroniecka) în cursul călătoriei în bandă în Egipt, călătorie organizată de Automobil-Clubul român.

20 martie. Se vorbește iar mult de afacerea Skoda. Doctorul Lupu aduce la Cameră chestiunea descinderii lui Seletzki și a pecetelor rupte. Vaida răspunse prost. Iată ce știu eu:

Comanda s-a făcut sub Maniu, generalul Cihoski fiind ministru de război. Sub Guvernul Iorga a fost numită o comisie compusă din cei mai cunoscuți specialiști de artilerie, prezidată de generalul Paul Angelescu și din care făceau parte și generalii Rudeanu și Popescu (acesta semnase la comandă caietul de sarcini), ca să hotărască dacă tunul comandat la Skoda era bun sau nu. Comisia s-a transportat în Franța și după un examen amănunțit al tipurilor de tun fabricate acolo a trecut la Pilsen și a supus modelele noastre la noi examene și la noi încercări. Această anchetă, care fusese provocată printr-un raport al generalului Rudeanu, marele nostru specialist, raport întocmit în urma unei vizite pe care o făcuse la Skoda – s-a terminat printr-un proces-verbal al Comisiei, care în unanimitate și-a exprimat părerea că comenzile trebuiesc oprite. Consiliul Apărării Naționale – la ședința căruia au luat parte și generalii Cihoski și Condeescu, foștii miniștri de pe vremea contractelor – a aprobat și el în unanimitate concluziile comisiei. Față de protestele Skodei, s-a propus înlocuirea tunurilor grele printr-o comandă de tunuri antiaeriene. Pe de altă parte, cum de la ianuarie 1931, din lipsă de fonduri, nu s-a mai vărsat

[168] Ce iluzii!

nici un ban, Skoda a oprit orice livrare. Această chestiune subsidiară a plăților nu a fost lămurită nici până azi.

Așa cu tunul; acum cu șperțul:

Pe când era generalul Amza ministru, avocatul Saligny (nepotul faimosului inginer Anghel Saligny, devenit gară la podul Dunării) a venit la dânsul și i-a propus să-i dea lista celor care au încasat șperțurile la comandă. Cerea pentru destăinuirea sa bagatela de 70 milioane! Amza i-a oferit 1 până la 2 milioane, pe care Saligny le-a refuzat și a murit în decembrie trecut fără să spună nimic. Soția lui a chemat pe avocatul Rapaport să trieze hârtiile lăsate de defunct. Rapaport ar fi găsit acte din care rezulta că Seletzki ar fi dat lui Saligny casa în care ședea și o sumă de 3 milioane, ca să tacă...

Luat masa cu Streitmann. Povestește despre tracul lui Duca, de câte ori trebuia să vorbească.

21 martie. Redactez moțiunea pentru întrunirea „Uniunii Agrare" de duminică. Ziarul *Cuvântul* publică un violent atac împotriva lui Madgearu.

25 martie. La Cameră, am rostit ieri un bun discurs, la buget. Bun și cu vădit efect. Am luat apoi din nou cuvântul în chestiunea Skoda, care s-a mai discutat și ieri. Ședința din ajun, faimoasa mare ședință de alaltăieri, mă dezgustase. Patosul și falsul tragedism al lui Lupu, șireteniile lui Duca, pelteaua lui Goga, ura sinceră și veninul lui Iunian abil distilat și zvârlit în obrazul lui Madgearu – mutase chestiunea pe alt teren. N-a mai fost vorba de scandaloasa afacere Skoda, săvârșită cu 3 ani în urmă sub Guvernul Maniu, ci de „chestiune Seletzki", pe care trebuia să fie trântit Guvernul Vaida.

În cuvântarea mea, am pus lucrurile la punct, am demascat „mașina politică" și am conchis că miniștrii vizați (general Cihoski, Mihai Popovici, Madgearu) trebuiau să ceară ei înșiși să fie judecați, ca să se poată dezvinovăți, dacă într-adevăr erau nevinovați, cum pretindeau... Concluzia mea a fost primită cu urlete și înjurături din partea majoritarilor, cărora doctorul Lupu și ai lui le-au ținut isonul...

Nu voi uita niciodată fețele verzi de cadavre, mutrele pleoștite și nemișcate pe care Mihai Popovici și Madgearu le înfățișau pe banca ministerială, lipiți de scaunele lor ca două flegme scuipate acolo de un necunoscut Stăpân al Destinelor, într-un moment de scârbă. Lîngă ei, surâsul nărod și senin al lui Mironescu de o parte, rânjetul de hienă al lui Mirto de alta. Dacă Mironescu nu se temea de nimic și nu știa nimic – Mirto știa multe și se temea de toate căci băgase brațele până la cot în murdării. Întâmplător nu se înfruptase din afacerea Skoda, dar erau atâtea altele, și dintr-una se puteau afla multe...

Și pe băncile deputaților consternarea era mare. Căci aproape fiecare din onorabilii domni avea câte o porcărie dacă nu mai multe pe conștiință, și cu vântul care începuse să sufle puteau ieși multe la iveală. Își pierduseră bieții oameni cumpătul și uitaseră că trăiau în țara lui Hübsch...

Am aflat după ședință, de la Palat, că punctul meu de vedere, era și al Regelui, cu o pornire pătimașă împotriva lui Seletzki, „deus minor", în plus (pentru ce? Fiindcă se lăsase prins?). În nici un caz nu era vorba de schimbarea lui Vaida. De acord, nene Nae.

Regele a convocat, tot ieri, un mare consiliu de generali, cu cei doi mareșali, și fără civili. Averescu s-ar fi arătat foarte aspru, în aprecierile sale față de Samsonovici.

Întâlnit pe Pantazi și pe Rosenthal, liberaloizi notorii, care, fără să-i provoc, îmi spun că numai eu am pus bine chestiunea Skoda, la Cameră.

Șoneriu a dejunat cu Crișan. Ura și zâzania înfloresc în Partidul Național-Țărănesc. Crișan e supărat foc pe Vaida, cu care ar dori să se împace totuși pe Lugoșianu și pe Tilea îi înjură de îi spurcă. A luat o casă cu chirie împreună cu Lugoșianu, în care adăpostesc pe gratis pe Maniu, și strigă: „Auzi, domnule, am cerut lui Lugoșianu să-și plătească partea de chirie și m-a trimis la plimbare, spunând că n-are parale. N-are parale? Dar ce a făcut cu toți banii pe care i-a furat? N-a fost zi să nu pună la cale un gheșeft! Mie să-mi spună, că n-are bani? Auzi nerușinare!" Crișan indignatul socotește că Vaida trebuie să lucreze cu mine, dar cu binecuvântarea lui Maniu care aprobă – nu în afară de Maniu. Pe Mihai Popovici îl socotește sfârșit. Șoneriu îmi spune că Crișan m-a lăudat mult; notă bună: își aduce omul aminte că l-am scăpat din pușcărie...

26 martie. Întrunirea „Uniunii Agrare" ce trebuia să aibă loc astăzi, a fost interzisă, căci trăim sub stare de asediu. Pretextul invocat e ridicol: un manifest caraghios al lui Grigoraș Filipescu prin care îndemna pe „creditori" (!) să meargă la întrunirea mea și să facă scandal! Guvernul s-a temut de ciocniri!!

N-am priceput nimic; interzicerea a întărâtat și mai mult pe ai mei. Deși contramandasem întrunirea încă de miercuri – căci fusesem prevenit marți seara de interzicerea ei – a venit totuși multă lume la București. Curentul se desinează, puternic, în toată țara.

Am redactat un interviu care va apărea mâine în *Dimineața* împreună cu moțiunea ce trebuia aclamată astăzi la întrunire. Voi ține, la 2 și 9 aprilie, întruniri la Craiova și la Panciu, și în același timp o serie de întruniri locale. Sunt hotărât să duc o campanie dârză...

Regina Maria a vizitat astăzi pe mumă-mea. A stat mult și prietenește de vorbă cu dânsa; e dezamăgită și vede un viitor tulbure pentru fiu-său și pentru țară. Are și dânsa o parte mare de răspundere, în mizeria morală în care ne zbatem...

27 martie. Chirculescu la mine. În Partidul Liberal frământările continuă. Cu toate dezmințirile, doctorul Angelescu lucrează pe cont propriu. A trimis pe Goga la Stelian Popescu să-i ofere un loc în combinația lor (!!). Stelian a refuzat, dar a vorbit de propunerea făcută lui Tancred Constantinescu, care a transmis informația lui Dinu Brătianu, iar acesta lui Duca. Răfuială, jurăminte – porcărie. Goga, lipsit ca totdeauna de simț politic face iar pe prostul.

A murit la Belgrad, într-un accident de avion fiica lui Basilescu, soția lui Henri Bogdan. O dramă întreagă: frumușică dar ușuratică, se ținea cu Bâzu Cantacuzino, care-i promisese că o ia de nevastă dacă-i dă un copil – și cum nu-l putea face, simulase o sarcină și luase la Viena de la ospiciul copiilor găsiți, un prunc. Terminase paralele, și venise la București să găsească altele, și la înapoiere a fost ucisă. Ce e mai oribil, e că Bogdan revendică copilul, ca să se asigure de moștenirea lui Basilescu – iar acesta îl reneagă, tocmai ca să nu vină la succesiunea lui...

2 aprilie. Mare întrunire a „Uniunii" la Craiova. Lume enormă, cum rar a mai fost în capitala Olteniei. Oameni din toate partidele se strâng în jurul meu. Dacă voi ajunge la Guvern, voi forma un partid mare – dacă nu, dată fiind moralitatea politică românească, se vor duce dracului toți. Oricum trebuie să încerc. Banchet numeros; aproape toți intelectualii din Craiova. Bulat citește un articol despre mine, scris acum doi ani – frumos. La înapoiere, constat o dată mai mult, în gara Piatra Olt, unde mi se face o manifestație nepregătită, cum îmi crește popularitatea...

5 aprilie. La Cameră, Duca începe din nou să-mi dea târcoale. Regele este ermetic asupra viitorului, și omul vrea să-și pregătească mai multe căi...

6 aprilie. Audiență la Regina Maria. Îi mulțumesc pentru vizita făcută mumă-mii și vorbim deschis, evocând amintiri din trecut. Îmi expun situația politică și îi demonstrez că nu mai trebuie amânată, nu schimbarea de Guvern și schimbarea de regim. „Ce n'est plus les pions qu'il faut changer, mais l'echiquier". Îi arăt în treacăt că un Guvern liberal ar fi dezastruos, fiindcă ar însemna o continuare a metodelor actuale. Pare a pricepe; de altminteri, de când a murit Ionel Brătianu nu mai ține la liberali. Îmi vorbește cu tristețe despre fiu-său Regele, asupra căruia spune că a pierdut orice influență, dar

că eu aș avea încă multă, și mă conjură să interviu eu!! Îl crede pe Rege inteligent, nu lipsit de voință, dar fricos de răspundere. Sunt de acord, mai puțin voința.

7 aprilie. Cu toate că Vaida îmi spusese că nu vine cu o nouă lege a Conversiunii, proiectul unei noi legi a fost distribuit ieri la Cameră. Dezastruos. Curăță pe toți agricultorii mari și mijlocii. Nu se întinde la celelalte categorii de debitori. Sosind astăzi la Cameră, unde mă convocase Vaida telefonic (ședința comisiei mixte, Cameră-Senat), aflu că s-a prezentat Guvernului un contraproiect de către grupul agrar majoritar. Acest proiect care unifică categoriile de agricultori, acordându-le un moratoriu de 5 ani cu 1% dobândă, deși nu rezolvă problema asanării, ar fi acceptabil pentru agricultori. Nu-mi vine însă să cred că un Guvern condus de Mironescu, Madgearu și Costică Angelescu, sămânță de cămătari, va primi modificări atât de largi. Spre marea mea mirare, în Comisie, Guvernul, prin glasul lui Vaida și al lui Mirto – Mironescu fiind prezent – primește modificările propuse prin contraproiect. Textul proiectului oficial fusese redactat de secția cămătărească ca să nu-i zicem demagogică. Încă o dovadă de armonie ce domnește în Cabinet... La plecare, Vaida îmi strânge mâna și-mi spune: „Ei, ai văzut?" — „Am văzut!"

8 aprilie. Plec la Focșani și de acolo la Panciu. Primire în gara Focșani și de acolo, cu automobilele, la Panciu. N-am văzut niciodată drumuri în halul celor din jurul Panciului. Am pus 3 ore ca să facem 30 de kilometri, am schimbat 3 automobile și în fine am ajuns pe întuneric și pe ninsoare la via amicului Enibace. Instalație confortabilă și casă plăcută, frumos situată pe coama dealului, în mijlocul viei.

9 aprilie. Mare întrunire la Panciu în aer liber, în piața târgului. Cu toată starea drumurilor, se adunase toată podgoria. Lume imensă. Am vorbit, am vorbit, dar mă pișcă frigul rău de tot. Banchetul în sala Gâță. Iarăși lume din toate partidele strânsă în jurul meu. Ideea prinde tot mai mult. Mi se telefonează de la București că s-a schimbat din nou tot proiectul de lege al Conversiunii.

În via lui Enibace se găsesc încă și azi trofee din vremea războiului îngropate în pământ și mai există porțiuni de tranșee, aproape intacte. Aici era cota 1030.

10 aprilie. Plec la ora 5 dimineața din Panciu să apuc trenul la Mărășești. A trebuit să fac un ocol, șoseaua directă Panciu-Mărășești fiind impracticabilă căci tranșeea prin care trece la ieșirea din Panciu este încă plină de zăpadă până sus la buza taluzurilor. La 10 aprilie, pare de necrezut! În gara Mărășești găsim ziarele din București cu

veşti despre legea noastră. S-a schimbat totul. Zarafii au învins încă o dată. Idiotul de Vaida a căzut în capcană. Luptă aprigă în vedere.

Seara la ora 7 iau cuvântul la Cameră. Fără un text precis pe care să-l discut, căci proiectul se modifica întruna, chiar pe când îl discutam – ţin un discurs în faţa unei Camere istovite prin scandalul care a precedat (afacerea Skoda, cearta Lupu-Vaida) şi impresionez totuşi (deşi în zadar) prin puterea argumentelor.

Nevastă-mea a dejunat la Cotroceni. Ne poftise Regina, dar eu mă scuzasem urmând să fiu la Panciu. Era şi Duca cu Nadia. Natural, azi, în ziarele amice informaţia: „Dl. şi D-na Duca au luat ieri dejunul la Cotroceni". N-am priceput niciodată să fac reclamă cu invitaţiile Familiei Regale. Ce farsori.

11 aprilie. Continuă la Cameră drama Conversiunii. Regele n-a aprobat iniţiativa lui Vaida, care îi declarase de altminteri şi lui, ca şi mie, că nu va prezenta o nouă lege de Conversiune în sesiunea actuală. I-a spus că-i semnează totuşi mesajul pentru depunerea proiectului la Cameră şi că va semna promulgarea legii după cum va semna şi mesajul şi legea prin care alt Guvern va răsturna legea de azi. Căci Regele nu vrea să se amestece în tărâţa Conversiunii şi lasă Guvernele şi partidele să rezolve cum vor şti această spinoasă problemă.

De schimbare de Guvern nu este încă vorbă, dar situaţia lui Vaida este mult slăbită şi mă întreb dacă mai este ceva de făcut cu un om oarecum zdruncinat prin afacerea Skoda şi înjurat din cauza legii conversiunii date pe mâna bancherilor.

Seara, masă la G. M. Cantacuzino, arhitectul şi politicianul georgist. Vorbesc mai lung cu Gheroghe Brătianu şi îi propun „o acţiune" comună bazată pe programul asanării economice, cu libertate finală pentru amândoi, obligându-ne să ne ţinem în curent reciproc, cu proiectele noastre. Îi dau vreme de gândit. Pare dispus să primească. Îl găsesc tot aşa de hotărât ca înainte să nu facă nimic cu Duca, dar mai accesibil unei împăcări cu vechiul Partid Liberal fără Duca.

La Cameră, nouă schimbare la faţă. Mirto, pus sau nu de Vaida, ia chestiunea în mână, vorba românului, şi la votul articolelor primeşte o sumă de amendamente care modifică iarăşi în spre bine, legea. Discuţia articolelor ţine până la ora 5 şi jumătate dimineaţa, când se votează întreaga lege cu bile – 150 pentru, 5 contra. Bancherii sunt furioşi căci i-a tras levantinul pe sfoară, dar nici debitorii nu sunt mulţumiţi, căci, deşi ameliorată, această a doua lege naţional-ţărănistă nu rezolvă nimic şi lasă toate baltă...

29 aprilie. Titulescu face turul şefilor de partide ca să se ia bine cu fiecare, după obiceiul său. La mine a fost miercuri. M-a pus la curent cu situaţia politică externă şi cu activitatea lui. Mai nimic inedit, care să nu fi fost publicat în ziare. Câteva cancanuri în plus. Socoteşte că iniţiativa lui Mussolini, pentru încheierea unui pact în patru (Anglia, Franţa, Italia şi Germania) este datorită situaţiei disperate a finanţelor italiene. Îi trebuie, Ducelui, o diversiune. Sau reuşeşte planul directoratului în 4, şi atunci posibilitatea de ajutor din partea finanţei franceze, sau nu şi atunci, poate, război – o soluţie şi ea pentru a ieşi din încurcătura financiară. Daladier – spune Titulescu – nu e lipsit de inteligenţă şi de simţ de om de Stat, dar nu e la curent cu chestiunile internaţionale. El (Titulescu) i-a făcut lecţie şi i-a dat toate argumentele ca să respingă propunerea italiană.

Titulescu îmi răsfoieşte un dosar enorm şi-mi citeşte o sumă de telegrame primite şi pasagii lungi din depeşele sale. Crede că ceea ce a influenţat Franţa şi Anglia şi le-a făcut să schimbe atitudinea lor, la început favorabilă, faţă de propunerea lui Mussolini, a fost ameninţarea că Statele Micii Înţelegeri nemaifiind legate politic de Franţa şi de Anglia, ar putea fi împinse economic spre Germania şi Italia.

MacDonald nu era deloc în curent cu art. 2 din răspunsul Angliei dat Franţei. Sir John Simon chemat la Downing Street a mărturisit în faţa lui Titulescu că nu pusese pe primul ministru în cunoştinţa acelui articol. Să fie aşa?...

În politica internă, Titulescu crede că pentru moment nu se va schimba nimic. „Maniu are calităţi – conchide el – dar e lipsit de orizont..."

Duminica trecută, pe când lătram pe ploaie la Băileşti şi la Plenita – la Bucureşti se celebra, cu un alai ca din poveşti, nunta progeniturii lui Stelian Popeşte cu Lugoşianu care devenise astfel ministerialul exponent mascul al acestei sexuale familii[169]. Tămbălău cum nu s-a mai văzut în Bucureşti. Toate speluncile Presei şi Politicii româneşti îşi vărsaseră hârdaiele în biserica Sfântul Spiridon şi în jurul ei...

Multă lume, dar fără tămbălău politic şi joi seara, la nunta lui Gogu Georgescu, capelmaistărul la modă cu Toutou Oroveanu, la modă şi ea.

Pangal a văzut pe Tilea care i-a spus că a fost la Rege şi că acesta e decis să „marşeze" pe chestiunea modificării Constituţiei. Informaţii la fel mi-au fost date şi de Nae Ionescu şi de colonelul Stoicescu[170] aghiotantul de încredere al Majestăţii Sale. Săptămâna

[169] Vorbesc de Lugoşieni...

[170] Înaintat general mai târziu, pus în fruntea apărării antiaeriene şi scos din confidenţa Regelui...

viitoare voi avea o întâlnire cu Vaida. Demisia lui Maniu din șefia Partidului Național-Țărănesc mă cam încurcă. Ce se va mai putea face cu Vaida, dacă va fi proclamat el șef de partid?

Joi 11 mai. Dejun la Callimachi cu I. G. Duca. După dejun, lungă convorbire politică în doi. Ne explicăm asupra trecutului și pricepe că n-a stat în mâna mea să-l aduc la putere în locul lui Vaida. Îi arăt că pentru viitor, eu nu văd scăpare decât într-un program cu soluții radicale, începând cu revizuirea Constituției. Recunosc că un asemenea program ar fi greu de adaptat politicii Partidului Liberal, dominat de încăpățânarea lui Dinu Brătianu. Duca nu e de acord asupra influenței lui Dinu în partid și afirmă că, de altminteri, poate face dintr-însul ce vrea. E și el de părere că trebuie măsuri radicale și între altele (eu am spus „înainte de toate", el, „între altele" – nuanță) revizuirea Constituției, și-mi declară: „Aceasta nu poate fi făcută pe cale legală, ci numai prin Decret".

Din gura lui Duca, e o importantă și prețioasă mărturisire care n-a pătruns în urechea unui surd[171]. În continuare și în legătură, Duca m-a lăsat să înțeleg, fără să mi-o spună pe șleau, că, dacă ar ajunge la Guvern s-ar încurca cu așa ceva... „Am fost destule ori ministru" – adăugă el – ca să nu țiu la putere decât ca să fac ceva și să las un nume..." N-are însă nici o încredere în Rege și mai ales în voința lui. Concluzie: să ne mai vedem și să mai stăm de vorbă.

18 mai. Expozeul lui Hitler, ieri, în fața Reichstagului convocat ad-hoc. Se aștepta o explozie – n-a fost decât vânt!

Pangal a fost în audiență la Rege care i-a spus trei lucruri interesante:

1) „Argetoianu merge prea departe cu asanarea pasivului, face demagogie..."

2) „Ce face Argetoianu? S-a înțeles cu Vaida? Să se înțeleagă amândoi și să-mi aducă un program."

3) „Ce o să zică liberalii, la o lovitură pentru schimbarea Constituției?"

Încolo, literatură... proastă.

Tot aceleași șovăieli, tot aceleași preocupări de liberali, doveditoare de slăbiciune...

Voi vedea pe Vaida luni.

Nae Ionescu a fost și el la Rege. A stat mult și l-a provocat la confidențe. Regele i-a spus că a rămas omul pe care l-a cunoscut în

[171] În 1934 Tătărescu și-a permis să-mi dea în Cameră o dezmințire categorică, când am afirmat că Duca consimțise la o schimbare a Constituției prin Decret, ca să nu lase o pată să se aștearnă asupra democratismului fostului său șef. Patru ani mai târziu, în 1938, și-a pus și Tătărescu semnătura pe Decretul de promulgare a noii Constituții!

Franța și că vrea să ajungă la un Guvern de autoritate, în afară de partide. La sfatul lui Nae Ionescu, dat cu tâlc ca să vadă reacțiunea, de a încerca și pe liberali pentru a termina cu toate posibilitățile de regim vechi, Regele i-a răspuns: „La ce bun? Ce pot să-mi aducă liberalii? N-au nici un program, nici o soluție și nu mi-ar aduce nici măcar liniștea...". Făcea aluzie la diferitele curente care prind, cuzist, gardist, agrarian, plugăresc. Exagerând față de Rege valoarea acestor curente, liberalii își taie craca de sub picioare după părerea lui Nae, fiindcă tind a dovedi că „corentul popular" nu e pentru ei. Regele nu e vrăjmaș al curentului antisemit, fie și numai ca manifestare de eliberare intimă („mă înțelegi d-ta!"). Se pare că Cuza a primit o sumă de bani însemnată de la Malaxa, din îndemnul Regelui... Impresia generală, din câte am auzit, e pentru Nae Ionescu că liberalii sunt mai departe ca oricând de Guvern.

19 mai. După Blumenfeld, ei sunt însă siguri de succesiune, și amicul Scrutator lucrează la o înțelegere de colaborare între Duca și mine. E încântat că s-a rupt gheața dintre noi, căci i-a povestit Duca despre întâlnirea noastră la Callimachi. Îi spun: „Dar nu ne-am înțeles..." – la care dânsul îmi întoarce: „Vă veți înțelege...". Despre Goga – Duca i-ar fi mărturisit lui Scrutator numai atât: „Fu ... mama lui, se laudă pretutindeni că ne aduce la putere. N-am nici un pact cu el; dacă vrea, să vină să se înscrie în partid!"

Liberalii nu se vor fi înțeles cu Goga dar nu ocolesc nici o turpitudine pentru a-și ajunge scopul. Franasovici a invitat la masă, la el acasă, pe Lupeasca, cu Puiu Dumitrescu și dama acestuia, altă floare de bălegar. Au mai asistat la această cină de taină și Chirculescu și Inculeț... Regele s-a supărat foc, când a aflat, căci a interzis d-nei Lupescu să frecventeze oameni politici.

A făcut însă și el una boacănă: a numit pe generalul Amza, inspector al Diviziei de Gardă, al armamentului, al Geniului și al mai multor unități de Cavalerie și de Artilerie din București. Dacă nu e o ultimă satisfacție acordată în vederea unei demisii despre care se tot vorbește – greșeala e mare, căci Amza este odios armatei întregi.

La Palat au avut loc două audiențe de împăcare: una a lui Manoilescu, alta a lui Costinescu, doctorul.

Manoilescu, care obținuse cu greu audiența, a fost scârbos de slugarnic. A căzut în genunchi, a sărutat mâna Regelui, a cerut iertare și a plâns. Și-a explicat cum a putut greșelile și ca să intre în grațiile Suveranului a înjurat din adâncul sufletului pe Maniu și pe Madgearu. Lucru ciudat, pe mine nu, deși mă iubește mult...

Audiența lui Costinescu a fost scurtă și rece, cu sos de explicații

și ea. Nicu Filipescu zicea: „Pe ăla care explică, să-l dai în p... m...!"

Regele îmi trimite vorbă să nu se facă prea mult caz de Regele George al Greciei la Jockey-Club, iar dacă Levidis[172] nu e încă membru permanent, să nu fie primit. Răspund că Regele George fiind membru de onoare al Cercului, e acolo la el acasă. Cât despre Levidis, este de 3 ani deja membru permanent. Regele nu are nimic personal împotriva cumnatului său, îi dorește chiar să recâștige Tronul – dar se vede că s-au stricat de tot lucrurile între Elisabeta și soțul ei și că astfel basileul Georgios a fost trecut și el în rândul grecilor oropsiți. Regele George a sosit ieri din străinătate, împreună cu Levidis și am impresia că a venit să lichideze.

Gutmann, venit de la Berlin pentru Societatea Bancară nu mai e bancherul țanțoș și sigur de sine pe care l-am cunoscut. Ofilit și smerit „il fait pitie". Nătărăul de Witzleben care pe timpuri făcea sluj înaintea lui, acum îi strigă: „Herbert!" și îi aruncă de la distanță o Havană, să se bucure și el!

2 mai. Maurice de Rotschild în trecere cu metresa lui, baroana Durieu, e numărul de senzație al Bucureștilor, de care s-a îndrăgostit. Se învârtește pretutindeni, e popular în localurile de noapte, dă mese și petreceri – și „plotează" toate cucoanele încântate de atâta cinste. Fiecare din ele speră să adune ceva gologani, pe urmele nababului. Țicnit, lăfăit, mitocan – dar nu antipatic. Adunătorii de firimituri i-au organizat o excursie pe Dunăre până la Vâlcov. Madgearu a procurat yachtul (de la S.R.D.), Ausnit a făcut spezele și Marta Bibescu invitațiile. Clerk, ambasador englez mutat de la Constantinopol la Bruxelles, și vânător pătimaș, a fost printre invitați. Printre invitați, a vrut să se strecoare și Herbert Gutmann, dar a rămas pe dinafară: nu mai face parale. O anecdotă nostimă despre bietul Gutmann: după dezastru s-a văzut silit să vândă la Londra o importantă colecție de porțelanuri chinezești, dar n-a vrut să se știe că e a lui. Obiectele au fost afișate ca „propriety of a gentleman" și toată lumea a convenit că fiind vorba de „un gentleman" nu poate fi vorba de Gutmann!

3 mai. Dejun în patru la Tilea, cu Vaida și Pangal. După dejun lungă convorbire cu Vaida. Ca și rândul trecut nu iese din „principii". E pentru modificarea Constituției, dar nu-mi spune cum o vede nici cum crede că se poate realiza. Trăncănește, o ia razna în dreapta și în stânga, revine și se învârtește în jurul chestiunii ca să sfârșească prin a-mi propune ca Tilea și Pangal să studieze textul meu și să ajungă la o înțelegere. Noi doi, să discutăm apoi textul definitiv. Îmi făcuse deja rândul trecut o asemenea propunere, și Pangal, prevenit, nu

[172] Aghiotantul Regelui George și omul său de încredere.

putuse niciodată pune mâna pe Tilea. Prin urmare nici un pas înainte de înregistrat. Vaida pare încrezut în sine din cauza manifestării de ieri[173]; am încercat să-l dezamăgesc, dar nu știu dacă am reușit. Fiindcă Pangal pleacă în străinătate, am propus pe Ottescu în locul lui. Primit.

2 mai. Din toate părțile mi se spune că situația mea la Rege e excelentă. Dar unde e folosul? Mă bucură mai mult nenumăratele manifestări de încredere și de nădejde ale opiniei publice. Scrisorile ce-mi sosesc din toate părțile țării dovedesc că acțiunea mea prinde și că numai Regele, cu socotelile sale meschine ar putea-o nimici...

Pangal a fost poftit la dejun la Lupeasca... Casă admirabil ținută, mâncare aleasă, tact – și maniere excelente.

27 mai. Duc la Breasta pe mumă-mea, istovită de ultima ei criză... și mi se rupe inima. Breasta nu va mai însemna în curând pentru mine decât odihna cea de veci...

31 mai. Gomboș, de la Oradea Mare, pe care asociația moților „Frăția de Cruce" l-a ales președinte în locul lui Amos Frâncu și care conduce și „Asociația Plugarilor" din Bihor, s-a înscris în „Uniunea Agrară" cu toți ai lui. Nu e lucru mare de capul lui, dar e dibaci și la ultimele alegeri „Asociația Plugarilor" a avut un mare număr de voturi. Acțiunea merge, dar e greu de luptat în același timp cu nevoile vremurilor, cu proștii și cu escrocii...

Anarhie:

Alexandru Cantacuzino, al doilea fiu al Didinei a tras focuri de revolver împotriva administratorului lui frate-său Constantin (zis Baccara). Individul n-a murit și ziarele plătite tac. Extraordinară familie. După moartea lui Griguță, junele Baccara, ajutat de Alexandru, închisese pe mă-sa într-o odaie, după ce o înjurase și o bătuse. A scăpat-o băiatul cel mare, Gheorghe. Acum Gheorghe s-a aliat cu Alexandru împotriva Didinei, pe care o apără Baccara – și administratorul său, căzut victimă lui Alexandru[174]. La tribunal, un avocat Șiancu, a ucis în instanță pe Tischler, pe faimosul Tischler, cel cu pădurile din țara moților. Afacerea Tischler este una din cele mai scandaloase din câte a prilejuit reforma agrară: din șperțurile lui Tischler s-au înfruptat cei mai de seamă escroci din jurul Comitetului Agrar. Șiancu va fi probabil achitat de jurați, căci anarhia morală domnește de sus până jos...

4 iunie. Asist la deschiderea Conferinței Statelor Agrare. Ministrul de finanțe al Poloniei, al agriculturii din Iugoslavia și din

[173] O sută de mii de oameni (vorba vine) aduși de poliție defilase pe ploaie în fața lui.

[174] Nu bănuiam în 1933, moartea tragică de care urma să aibă parte în 1939 Alexandru Cantacuzino, împăcat cu mumă-sa.

Bulgaria fac tristă figură. Pe lângă ei, Ioanițescu are aerul de lord englez. Poate că sub fețele lor de blegi să se ascundă inteligențe sclipitoare, dar nu se vede – mai ales din ce spun. Discursuri banale, mentalități de manualiști neputincioși. Propun toți aceleași formule vagi, aceleași soluții ineficace și răsuflate...

5 iunie. Mare întrunire la Brăila. Succes enorm. Grădina din dosul Primăriei plină, ca și piața din față. Agenți provocatori trimiși de zarafi și de Grigoraș Filipescu tulbură începutul întrunirii. Se încinge o sfântă de bătaie; scaunele zboară, ai mei rup șalele nechematilor și îi zvârlă afară din grădină. Poliția absentă. Încăierarea continuă în piață până să vină armata și să restabilească ordinea. În grădină, întrunirea continuă netulburată și se termină în apoteoză...

După-amiază, fac o conferință de teatru asupra „Statului Agrar". Expun pentru prima dată doctrina completă a unei noi concepții politice, care, aplicată socotesc că ar putea mântui țara noastră „eminamente agricolă"[175]. Intelectualii din Brăila, din toate partidele mă aplaudă...

6 iunie. Masă la Externe în cinstea delegaților la Conferința Statelor Agrare. La sfârșitul mesei, Titulescu mă interpelează: „Ia auzi, mă, ministrul de finanțe polonez pretinde că Madgearu a fost omul cel mai conciliant în discuțiile Conferinței, tu ce zici?" — „Zic că Madgearu nu e niciodată conciliant în lucrurile serioase; dacă a fost conciliant în cursul dezbaterilor, e că și-a dat seama de Conferință că e un ... rahat!"

7 iunie. Titulescu la mine, cu geamantanul lui. Îmi expune dedesubturile acordului în patru. Așa cum a fost modificat, nu mai înseamnă nimic, și se bucură că l-a torpilat el. Îmi citește scrisoarea prin care Boncour oferă fiecărei țări din Mica Înțelegere garanțiile necesare pentru aplicarea articolului 19 din pactul S.D.N. Interesant: Franța se obligă nu numai să nu admită altă procedură decât cea stabilită în acel articol 19, dar încă să se opună la orice modificare a acestui text. Pentru ca italienii să înghită scrisoarea lui Boncour, Titulescu a cerut lui Aloysi ca Italia să dea Micii Înțelegeri garanțiile de chestiune. Aloysi a sărit ca ars, a răspuns că nu se poate, dar să o cerem Franței!!! Manevra a reușit – spune Titulescu, încântat. Ce farsori!

Vorbim despre Conferința de la Praga și îi declar că partea politică e foarte bună – dar cea economică, vax! Mica Înțelegere nu poate fi decât o organizație politică, fiindcă interesele politice ale

[175] Conferința a fost publicată în broșură și a făcut multă vâlvă. Dar vâlvă a rămas, căci chemarea liberalilor la putere, în noiembrie următor a distrus toate încercările și nădejdile mele. Și ale celor 16 milioane de plugari...

celor trei țări sunt identice, pe când cele economice, nu. O Mică Înțelegere economică n-ar putea fi concepută decât între România, Iugoslavia și Bulgaria, câteșitrele țări exportatoare agricole și importatoare pentru rest. O recunoștea și Titulescu ... Adaug că Consiliul Permanent Economic pe care l-au creat, nu va duce la nimic decât la încurcături și va fi numai prilej de cheltuială zadarnică și de procopsire de partizani... Titulescu protestează și persistă totuși să creadă că Consiliul Economic va aduce servicii serioase și ne va fi de folos. Nu văd cum...

E furios împotriva campaniei lui Nae Ionescu. În străinătate *Cuvântul* trece drept organul Regelui, și ca atare, campania dusă împotriva lui de acest ziar îi slăbește autoritatea. Nu e admisibil ca Guvernul să subvenționeze cu 500.000 lei pe lună o foaie numai ca să combată Ministerul Afacerilor Străine. E foarte supărat că Regele nu intervine ca să înceteze scandalul.

În ce privește pe ruși, Titulescu mă pune la curent cu peripețiile de la Geneva[176]. A reluat raporturile directe. Rușii au propus definiția agresorului, ca formulă de înțelegere, fiind împinși spre o soluție tranzacțională prin greutățile lor din Extremul Orient. Titulescu mărturisește că nu umblă după reluarea unor legături normale cu Rusia de frica propagandei bolșevice. Se mulțumește cu „definiția agresorului", protocolară și semnată de toți – și cu pactul Kellog.

În momentul de a mă părăsi îmi spune că Costică Angelescu, guvernatorul, i-ar fi împărtășit că numai cu mine a putut să se înțeleagă și a înjurat pe Madgearu – și conchide: „Mă, ar trebui să colaborăm și noi împreună!" Îi răspund: „Idiotule, ai putut și n-ai priceput!" Dă din brațe, protestează și înjură la rândul lui!!

Duca a plecat la Țarigrad – pardon, la Paris. Cu Nadia. Bine, dar cu ce bani?

8 iunie. Nae Ionescu îmi povestește: „Titulescu e furios pentru trei motive: 1) din cauza campaniei mele; 2) fiindcă n-a ieșit Puiu Dumitrescu înaintea lui la gară, să-l primească; 3) fiindcă a cerut Regelui audiență în ziua sosirii sale și n-a fost chemat decât a doua zi".

Generalul Samsonovici trimis să împace pe Prințul Nicolae se înapoiază fără rezultat. Nicolae nu vrea să se întoarcă decât cu condiția ca generalul Ilasievici și Puiu Dumitrescu să nu mai fie la Palat. Regina Maria care sosește peste trei zile împreună cu soru-sa Marea Ducesă Kiril, va insista în același sens, probabil degeaba.

Eu plec la Oradea Mare.

[176] Unde a fost pentru ședințele Consiliului.

11 iunie. Oradea Mare. Congresul Asociației Plugarilor din Bihor. Întrunire frumoasă, mare însuflețire. Adevăratul conducător al plugarilor nu e Gomboș, ci Ionică. Discursuri. Se votează în unanimitate fuziunea cu noi. Și se strigă: „trăiască Conversiunea și părintele ei!" Dejun mediocru, dar animat – mulți chemați – la vie la Gomboș, pe deal, deasupra Oradei...

12 iunie. Sosesc dimineața – după o noapte în drum de fier cu schimbare la Brașov – la Sf. Gheorghe. Amicul meu, doctorul Popa mi-a organizat o manifestație într-adevăr nemaipomenită. Toții secuii din Trei Scaune – și secuii formează 90% din populația județului – sunt cu noi. Trag la Popa și satele secuiești încolonate ca regimentele, trec prin fața casei, cu bandiere și cu muzică în frunte. Întreg orașul e în picioare, târgul e în sărbătoare; întrunirea la care mă duc la amiază e formidabilă. Toți spun că nu s-a mai pomenit așa ceva în Sf. Gheorghe. La întrunire vorbesc, și fiecare frază e tradusă în ungurește – ceva nou pentru mine, dar secuii nu știu românește! Aclamațiile nu mai încetează. Mă simt ca pe vremea lui Averescu, și Averescu de data asta sunt eu!

Curent colosal![177]

13 iunie. Mă opresc la Sinaia, vremea s-a mai încălzit. Zăpadă pe munți, vegetația atât de întârziată încât unii fagi și un frasin din grădina mea abia acum înmuguresc; la Peștera au fost alaltăieri 12 grade!

Înapoiat seara la București aflu moartea lui Mitică Suțu, un bun prieten. Ce familie încercată! Și bătrânul Mișu Suțu e pe moarte, și Sadi Tack nepotul său abia își trage sufletul, și Nicu Suțu e aproape orb și soru-sa Lintza e jumătate moartă...

Edgard Mendel, om tânăr, a fost operat la Viena de un sarcom la ochi... Oribil!

17 iunie. Dau un interviu la *Adevărul* asupra Conferinței de la Londra. Arăt că nu există alt leac pentru criza economică decât lichidarea pasivului, și că oricare altă măsură e osândită la insucces. Excelentă impresie.

Imbecilii de la *Adevărul* au publicat două articolașe asupra vizitei Elisei Brătianu la Breasta, socotind-o pusă la cale de mine (care nici n-am fost acolo) pentru o apropiere cu liberalii. Sunt idioți: nu știu ei oare că Elisa Brătianu nu mai face politică și disprețuiește pe liberali care nu o pot suferi, în schimb? Nu știu ei că dat fiind tot ce scriu și spun, nu m-aș putea nici gândi la o colaborare cu gașca lui Duca?

[177] Toți secuii au votat pentru mine în alegerile lui Duca. Deși mi s-au furat 3/4 din voturi, Popa tot a fost ales!

Scrisoare de la Paul Teodora: organizația „Uniunii Agrare" din Gorj merge foarte bine. Pretutindeni același curent...

22 iunie. Conferința de la Londra merge spre înregistrarea unui glorios faliment, în încurcătura limbilor... O adevărată babilonie de idei, de propuneri și de făgăduieli...

23 iunie. Emil Naiculescu vine la mine la Breasta adus de colonelul Măicănescu. Este delegat de vreo zece foști mari proprietari din câmpul Doljului care n-au făcut politică până azi și au votat după cum i-a împins vântul oportunismului. S-au hotărât toți acum să vină la mine, să se înscrie în „Uniunea Agrară" și să dea bani... Să văd și minunea asta!

24 iunie. Întrunire la Drăgășani. Mediocră. Comitetul local foarte slab. Noroc că a venit de peste Olt, Mihail Comănescu cu oamenii lui...

După-amiază, cu automobilul până la Călimănești. M-am oprit la Râmnic la Petre Măinescu și la înapoierea din Călimănești, în Bujoreni, la căpitanul Seltea unde am luat masa de seară. Pe drum, constatăm între Ionești și Băbeni efectele vijeliei din ajun. La Slăvitești, peste 100 de plute seculare doborâte de-a lungul șoselei – unele smulse cu rădăcini cu tot.

25 iunie. Premiul Regal la Băneasa. Regele a venit foarte bine dispus și după câteva vorbe îmi spune: „Titulescu are dreptate, intrăm într-o eră nouă!" — Mă așteptam la o miraculoasă formulă politică, sau cel puțin economică, dar Majestatea Sa a continuat: „La orice masă sau întrunire mai protocolară, decorațiile trebuie purtate cu cordoanele peste jiletcă. E protocolul englezesc și cel mai nimerit..." M-am liniștit pentru viitorul țării mele.

Seara, masă la Jockey-Club onorată prin prezența Majestății Sale. Masă foarte reușită – meritul lui Lică Florescu și al bucătarului lui Drosso – dar pentru mine un supliciu căci m-a apucat subit un acces de gută la picior, foarte dureros – cu atât mai dureros cu cât era primul și nu mă obișnuisem încă cu boala. Masă fără discursuri, un simplu toast, al meu, în sănătatea Regelui. Regele mi-a vorbit mult de Prințul Nicolae și pare mulțumit de relativa împăcare la care s-a ajuns. Prințul se va înapoia în țară în septembrie, după ce va fi terminat turneul aeronautic pe care l-a început – și după ce i se vor plăti datoriile. S-a alocat în acest scop vreo 15 milioane lei. Bună țară...

Regele mă întreabă de Pangal (care e la Paris), când vine? Zărind apoi la masă pe Mircea Djuvara mă întreabă: „Ăsta (apăsat...) de când e aici?" Se miră și de Duca (I. G.), nu-l știa membru al clubului, credea că fusese trântit... Vădit, iubește mult pe liberali.

Fac cunoștința lui d'Ormesson, noul ministru al Franței. Cap de viezure, mutră roșcovană de jidan, tipul francezului meschin. Totuși inteligent, cu cultură literară – ageamiu în finanțe și economie, după cât am putut să-l cântăresc în trei vorbe.

Stârcea se crede buricul pământului fiindcă a primit Marele Cordon al Ordinului Serviciului Credincios.

26 iunie. Goga a spus ieri prostii, la o întrunire la Târgoviște: „înainte să îngălbenească foaia porumbului, voi fi chemat să conduc țara...". Săracul bietul decan al opoziției noastre!

Din Anglia vin vești de amânare pentru Conferința Dezarmării de la Geneva. Le e frică englezilor că kixul de la Londra să nu fie contagios? E vorba ca să fie amânată Conferința până la toamnă.

28 iunie. Aflu că într-o cuvântare a sa la Conferința de la Londra, Beneduce, inteligentul delegat al Italiei, s-a întins asupra necesității lichidării pasivelor în materie de datorii. Prind pentru prima dată formula, precisă, pe buzele unui expert economic din Apus...

2 iulie. Ieri seară a sosit Duca de la Paris. Partidul l-a primit cu mare alai la gară. Lipseau totuși: dr. Angelescu, Săveanu, Victor Antonescu, Chirculescu și alții.

Am luat parte la o întrunire agrară foarte numeroasă la Titu, urmată de un banchet în restaurantul gării la care am ținut un mic „speech" foarte reușit...

4 iulie. În Partidul Liberal lucrurile merg prost. Deși un comunicat al Delegației Permanente ne informează că pacea s-a restabilit, cei 4 răzvrătiți mai sus citați rămân pe pozițiile lor și cer împăcarea cu Gh. Brătianu. Pe de altă parte „tineretul" mârâie împotriva lui Dinu Brătianu și a politicii sale. Din ordinul lui Dinu Viitorul m-a atacat două zile de-a rândul, înainte de înapoierea lui Duca, pe chestiunea programului. Reprezentanții „tineretului" au arătat lui Duca cât de impopulară este această atitudine de partid și a doua zi după sosirea lui, Duca mi-a telefonat de trei ori, fără să dea de mine. M-a găsit în fine seara și în exuberanța prieteniei sale mi-a cerut să mă vadă numaidecât să-mi povestească ce a auzit prin Occident. Zorul nu era să mă vadă, ci să poată spune prietenilor din „tineret" că e bine și cu mine! „Tineretul" pare că a rămas însă nedumerit și cam amenințător...

7 iulie. Înainte de plecarea lui în străinătate, Nae Ionescu a văzut pe Rege și a venit să-mi raporteze. L-a găsit buimăcit, dezorientat, „down" cum zice englezul. Pare că între dânsul și Vaida există oarecare tensiune. Vaida s-ar învoi să debarce pe Mihai Popovici și pe Madgearu, dar nu e de acord cu Regele asupra momentului.

Regele ar vrea să-i debarce odată cu încheierea ordonanței definitive în afacerea Skoda, în care ambii domni ar fi compromiși fără să se fi putut dovedi culpabilitatea lor – pentru a da astfel o satisfacție armatei. Vaida ar vrea însă să-i demită câtva timp după încheierea ordonanței, tocmai ca să nu se facă vreo legătură între remaniere și afacerea Skoda. După Nae Ionescu, tensiunea ar fi destul de mare și o criză de Guvern nu e exclusă.

9 iulie. Neînțelegerea dintre Vaida și Rege pare să se fi calmat. S-a amânat remanierea, dacă s-o mai face și Madgearu rămâne în străinătate unde caută să obțină autorizație pentru coborârea stocului de acoperire al Băncii Naționale de la 35 la 25%. O asemenea scădere ar permite Statului un însemnat împrumut la Bancă pentru nevoile zilnice.

Mihalache, care trimisese un memoriu din Londra plin de amărăciune și de critici cu privire la politica financiară și monetară[178] a Guvernului, pare să fi pus ceva apă în vin de când s-a înapoiat la București. Se vorbește de el pentru Ministerul de Finanțe, în locul lui Madgearu!

Conflict fără gravitate dar zgomotos între Mironescu și Potârcă din cauza Regulamentului ultimei legi a Asanării, Regulament făcut și refăcut de trei ori și publicat în *Monitor* cu rectificări.

Ieri a avut loc înmormântarea lui Hortense Patzouris încetată din viață în urma mai multor boli, în vârstă de 56 de ani. Această Regină a elegantelor bucureștene a murit în mizerie. La înmormântarea ei ar fi trebuit să fie tot Bucureștiul pe care l-a iubit și slujit cu trupul ei – dar nu bărbatu-său pe care l-a batjocorit o viață întreagă. Prin ironia lucrurilor, lângă sicriul ei plângea numai bietul Patz...

10 iulie. Se zice că Prințul Nicolae iar a schimbat-o și că iar nu mai vrea să vină cât timp Puiu Dumitrescu se va găsi lângă Rege. Nicolae este susținut în această atitudine de către Regina Maria, Regina Marioara și Regele Alexandru. Toți socotesc că anturajul Regelui este o nenorocire și că Regele trebuie scăpat de șleahta care-l înconjoară. La această campanie s-au înhămat și generalii Balif și Samsonovici precum și colonelul Stoicescu, aghiotant cu trecere. Mulțumită acestora trei, generalii Paul Angelescu, Economu, Toma Dumitrescu, Sârbu și Găvănescu oropsiți din pricina sentimentelor anticarliste de pe vremuri – au fost iertați și chiar trecuți la favoare. Paul Angelescu a fost astfel avansat zilele trecute general de Corp de Armată. Pe de altă parte „banda" își face de cap. Wieder a trimis pe

[178] Mihalache se cam dăduse la început în apele lui Iunian și admisese, până la un punct, devalorizarea monetară.

socru-său la Praga să obțină de la Malaxa și Max Ausnit (financiarii bandei) reprezentanța Skodei în România în schimbul eliberării lui Seletzki. Malaxa și Ausnit caută să pună mâna pe toate furniturile de Stat. Viitorul, Universul, Calendarul duc campanii înverșunate împotriva celor doi maheri. Bătrânul Lupescu, deși în stare de putrefacție, nu se lasă nici el – alternând un gheșeft cu o curvărie, pentru care a obținut cu plata pești concursul teatrezelor lui Iancovescu. Lupeasca, în afaceri, „pune o vorbă" – iar restul timpului visează, sau scrie. Se zice că a angajat pe Kiritzescu (autor de reviste și pederast) ca secretar, ca să o ajute „în afacerile ei literare"!

Banii curg!

Dar nu mai curg spre vadul lui Titulescu. Din cauza încasărilor proaste, Madgearu, i-a tăiat jumătate din fondurile secrete. Titulescu a urlat și urlă încă, și cearta dintre dânsul și Madgearu n-are alt motiv.

9 august. Sinaia. Văzut pe Chirculescu care a fost decorat cu Ordinul Serviciului Credincios (mare ofițer) și a venit ieri să mi-o spună. Otravă pentru Duca, care n-a primit nimic. Lucrurile merg din ce în ce mai rău în Partidul Liberal; un sfert din fruntași sunt împotriva lui Duca și o spun – celelalte trei sferturi sunt și ei împotriva lui Duca dar nu îndrăznesc să o spună. Chirculescu socotește că Duca e condamnat.

După insuccesul Conferinței de la Londra, Guvernul, dus de nas de Madgearu pregătește măsuri radicale: încetarea plății cuponului extern și valorificarea cerealelor. Asupra acestui din urmă punct, Guvernul n-are un plan serios. Vor să cumpere o oarecare cantitate de grâu – se vorbește de 20.000 vagoane – și să o exporte. Pentru rest, prețul se va menține în interior – cred ei – prin cererea consumului intern. Pentru finanțarea operațiunilor de valorificare, vor să ia ce a mai rămas din fondul blocat la Banca Națională pentru Creditul Ipotecar Agricol.

Din Ardeal, știri politice bune. Călătoria mea de propagandă Brașov- Sibiu-Cluj, între 12 și 16 iulie a dat roade. În județul Brașov, protopopul Stoicanea, la Sibiu, Bologa și în nord Tătaru, Milea, Ciobanu, s-au pus pe lucru.

Vizita mea la Sighișoara din 30 iulie – întrunire foarte populată – a fost și ea de folos. S-au pus la întrecere și prietenii noștri din amândouă Târnavele.

12 august. La trecerea mea prin București (am părăsit Sinaia ca să mă instalez pentru câtva timp la Breasta), Pangal îmi povestește o lungă întrevedere avută cu Tilea. Ei sunt hotărâți să nu părăsească

Guvernul, deși se văd pe pragul falimentului. Astfel, Vaida a declarat-o Regelui, Maniu câștigă partida, căci în opoziție, toți național-țărăniștii s-ar grupa în jurul lui. Vaida socotește însă, că așa nu mai poate merge înainte. Guvernul este demonetizat, Madgearu odios, Vaida crede că a sosit momentul să pună chestiunea schimbării Constituției. S-ar fi înapoiat de la Cluj cu textul meu adnotat și ușor modificat înspre dreapta. Vaida trebuie să se întâlnească cu mine. Dar mai întâi vrea să știe dacă Regele „merge". Vaida a spus deja Regelui că septembrie ar fi momentul oportun pentru a da lovitura. Regele i-a răspuns că cunoaște sentimentele sale în această chestiune dar că trebuie procedat cu prudență și ales bine momentul. Vaida i-a repetat că crede septembrie nimerit, dar Regele a tăcut. Am priceput: iar am intrat în povestea „cu momentul" – nu e nimic de făcut și mă hotărăsc să plec la Breasta fără să mai întâlnesc pe Vaida...

Tilea a mai spus lui Pangal că a avut și el o lungă convorbire cu Regele, care a decurs cam în același sens ca cea cu Vaida. Tilea ar fi fost mai categoric decât șeful său, explicând că Vaida nu poate părăsi Guvernul și că trebuie să dea o lovitură ca să mai rămână...

Tilea a rugat pe Pangal să-mi ceară părerea. I-am trimis răspuns că, dacă Vaida și cu mine ne punem de acord asupra unui text constituțional, îl putem impune Regelui. Regele trebuie pus în fața unui plan amănunțit și realizabil; a conta pe concursul lui de nătăfleață *ante factum* ar fi o naivitate.

Amicul Tilea a mai mărturisit lui Pangal că după toate insuccesele conferințelor economice, nu ne mai rămân decât măsuri extra-radicale de luat. „Care?" a întrebat Pangal. — „Inflația...", a răspuns Tilea.

Deși nu m-am oprit decât o zi la București, am putut constata indignarea generală față de porcăriile de la Parcul Carol – ruletă, braziliană, localuri infame – organizate fără rușine și pe față de Gavrilă Marinescu, sub auspiciile Fundațiilor Regale.

Șoneriu vine să mă vadă și să-mi vorbească de Gh. Brătianu. Îl însărcinez să țină contact cu el și îi dau mai multe puncte pe baza cărora am putea stabili o înțelegere.

13 august. În Simplon spre Craiova iau cafeaua cu Tabacovici care merge la Lido să vadă pe Titulescu. Vorbind cu Tabacovici am rămas cu impresia că patronul său se gândește mai mult ca oricând la un Guvern de combinație. La despărțire Tabacovici mă întrebă ce să spună lui Titulescu din partea mea. „Spune-i că-l pup!" — „Dar lui Mironescu?" (Mironescu e și el la Lido de câtva vreme). „Spune-i să mă pupe..."

15 august. Aflu la Craiova amănunte vesele despre „petrecerea" lui Griguță Filipescu de duminica trecută[179]. A primit din greșeală și câteva palme și un baston în cap, deși recomandasem partizanilor mei să împiedice întrunirea dar să nu fie violenți. N-a putut ține nici măcar consfătuirea „fruntașilor" de la Minerva, după cum s-a lăudat apoi în ziarul lui, fiindcă n-a avut „fruntași" la îndemână...

20 august. Renunțarea la transferul cuponului – recte neplata cuponului (am dat asupra acestei chestiuni un interviu în *Adevărul* din 17 august, prin care am pus chestiunea la punct), a provocat o intervenție neplăcută din partea ministrului Franței d'Ormesson. Engelzii au depus și ei o notă de protest. Pangal îmi telefonează că ieri seară se vorbea de retragerea Guvernului... După știrile de azi dimineață pare însă că lucrurile s-ar fi aranjat și că agonia lui Vaida continuă... Petrecut după-amiaza de ieri la Bobicești, în Romanați și luat masa cu părintele Bobicescu. Țărani mulți de tot – și însuflețire mare pentru noi. Cred că la Guvern, aș realiza unanimități în alegeri. În opoziție ar fi altceva căci românul e oportunist și urnele sunt inteligente...

Se zice că Regele, oficial bolnav de rujeolă, ca și Voievodul Mihai, ar avea altceva – o intoxicație de un soi nedeterminat poate alimentară (Pangal).

31 august. La București pentru două zile după trei săptămâni de odihnă la Breasta. În Capitală, lumea foarte agitată. Guvernul continuă să se arate slab și incorect. Dificultățile financiare, sporite prin modul cum s-a rezolvat problema plății cuponului în străinătate – îl vor doborî repede. Scandalul de la Parcul Carol a luat proporții neașteptate și lumea vede în cele ce se întâmplă simbolul unui regim de corupție. Micii burghezi, micii comercianți, funcționarii, studenții și curvele își pierd ce au și ce n-au la 24 de mese de ruletă și de bacara sub auspiciile „Fundațiilor Regale" și Gavrilă Marinescu ridică milioane. Halal treabă! Mi se arată programul: pe prima pagină portretul Regelui, pe a doua al Voievodului Mihai, pe a treia al lui Gavrilă Marinescu. Câteșitrei portretele sunt de mărime egală (numai beneficiile, nu); urmează după ele reclamele pentru toate atracțiile bordelistice ale parcului. Servește și Monarhia la ceva...

3 septembrie. Sinaia. Tătaru îmi telefonează de la Cluj despre publicarea manifestului lui Zaharia Boilă (alt nepot al lui Maniu, frate cu Romul escrocul) – care semnează „Ohăbeanu", manifest intitulat „A sosit ceasul". E un searbăd pamflet împotriva Camarilei (și chiar a Regelui), dar plin de adevăruri. Tătaru pretinde că fițuica,

[179] Filipescu convocase o întrunire la Craiova, ca să mă braveze.

deși a fost confiscată, a ajuns în multe mâini și a făcut efect. Pentru prima dată se vorbește pe nume, într-un act public, de Lupeasca și de neamul ei.

4 septembrie. Vaida se prezintă azi Regelui pe care nu l-a mai văzut de când Suveranul a căzut la pat. Sinaia e plină de gazetari care așteaptă „ceva". E ciudat, dar oamenii nu-și dau seama că Guvernul nu poate să plece după placul bancherilor străini sau din porunca lui Maniu, mai „plein de precipices" ca niciodată. Au venit și mulți miniștri, să întâmpine pe Vaida care sosește din Ardeal, să mai ungă osiile și mai ales să afle, căci sunt toți îngrijorați de soarta lor, și pesimiști. Audiența lui Vaida a fost ce putea să fie. Nici un entuziasm, de o parte ca și de cealaltă, dar Vaida n-a oferit demisia sa și Regele n-a cerut-o. Prin faptul că n-a căzut, Guvernul apare întărit – mai ales după solidarizarea lui Maniu cu pelteaua lui Zachi Boilă.

Soția mea a dejunat ieri la Bran. Regina i-a povestit din călătoria ei. La Paris, Prințul Nicolae a vrut să-i prezinte pe „soția lui". Regina a refuzat să primească, ca să nu supere pe Rege! E singurul argument pe care prea cinstita doamnă l-a găsit! Întrebând pe Nicolae dacă a uitat cele convenite cu frate-său și făgăduiala de a renunța „la prostia" care-i taie craca pe care este – Prințul a răspuns violent: „N-am făgăduit nimic, nu m-am angajat la nimic în această privință! E o infamie."

„Scheene famülie!" – cum zic vienezii.

Dinu Cesianu vine la mine după ce a fost de două ori în audiență la Rege. Au vorbit numai politică internă. Cesianu a dezvoltat pe larg numai o singură temă: Regele își pierde din ce în ce autoritatea din cauza lichelelor și gheșeftarilor care mișună în jurul său și abuzează de numele lui. Regele pare a-și da seama de situația în care se află, dar nu are puterea de a reacționa împotriva intimilor săi. Părea de asemenea foarte nemulțumit de scandalul din Parcul Carol și pretinde că ar fi fost păcălit de Gavrilă Marinescu, care nu i-a vorbit de jocuri ci numai de serbări... Cesianu a insistat asupra necesității unui Guvern de concentrare cu toți șefii de partide (ce ghiveci!). Regele n-are nici o hotărâre luată nici un plan și în lipsa unei soluții imediate se agață de Vaida. Socotește că liberalii ar fi o soluție care-l dezgustă și la care nu va recurge decât dacă nu va putea găsi alta. Cesianu se declară dezamăgit și dezgustat de tot ce vede în jurul Regelui. „Il y a de quoi..."

Ieri, mare dejun la Excelența Sa domnul Felix Wieder[180], cu

[180] Ce a ajuns acest evreu puchios! Într-o zi, nu mai știu despre ce vorbeam cu Regele, Majestatea Sa îmi spune: „E și părerea lui Felix!" Un sinistru escroc ajunge să fie chemat de Regele României pe nume, care nu e nici măcar de botez!

Dumitreștii, cu Lupeasca, cu țucalistu Tabacovici etc., în onoarea Marioarei Ventura. Aceasta a ieșit de acolo cu două impresii, pe care a venit să mi le comunice: 1) că singurul om inteligent printre ei e Wieder; 2) că toți vor un Guvern de autoritate ca să pună ordine și să-i păzească de ce îi așteaptă.

5 septembrie. Mirto, întâlnit în Parc[181] îmi spune că vor să excludă pe Zachi Boilă din partid. Îl sfătuiesc să nu o facă; nu cred că e bine să arunce untdelemn pe foc. „Chestiunea" e simpatică opiniei publice, și prinde pretutindeni. Mai bine să lase incidentul să cadă. Evident că familia Boilă nu poate pretinde să aprindă un focar de purificare – dar să se evite solidarizările. Acestea ar veni în masă, dacă s-ar face din Zache Boilă un martir al moralizării naționale...

Mai multe persoane îmi spun că d'Ormesson ar fi fost foarte impresionat de cele ce i-am spus sâmbătă seara, când am prânzit cu dânsul. D'Ormesson mi-a mărturisit că nu pricepe lucru mare în chestiunile economice și financiare și că întâmpină din această cauză mari dificultăți în exercițiul funcțiunilor sale. În raporturile internaționale, economia a luat locul diplomației. El a auzit despre ideile mele și despre programul meu, dar mă roagă să i-l explic în așa mod încât să le priceapă...M-am executat. I-am descris cum e, situația în lumea întreagă și printr-o destul de lungă argumentare i-am dovedit necesitatea unei lichidări generale a pasivelor, arătându-i că, dacă nu se va interveni altfel, lichidarea se va face de la sine prin cataclismul regimurilor monetare în toate țările ce nu pot suporta sarcinile pe care le duc în spinare. Drept concluzie, în ce ne privește, am adăugat că sunt pentru plata cuponului în străinătate și respectarea angajamentelor luate, cu condiția să fim lăsați să ne lichidăm debitele interne cum vrem noi.

27 septembrie. Serbările pentru semicentenarul Peleșului au fost foarte reușite. O vreme glorioasă a dat mărețului cadru al munților și al codrilor un farmec nespus. A fost frumos în toată puterea cuvântului.

Regele Carol era încântat și iradia ca un soare, de fericire. Ca să dea importanță evenimentului, a creat cu prilejul lui o nouă decorație cu profilul celor trei Regi – și a poftit lume. Regele Alexandru al Iugoslaviei mi-a părut îmbătrânit și Regina Marioara balcazită, ai noștri, neschimbați, iar cei trei mușchetari ai Micii Înțelegeri – Titulescu, Beneș și Jeftici-cel-fără-de-importanță – mai caraghioși decât ilustrissimul Conte Volpi, miliardarul italian, poftit împreună cu fiică-sa Principesa Ruspoli ca oaspete regal, nu se știe pentru ce...

[181] La Sinaia.

Serbările au consistat în dezvelirea monumentelor Regelui Carol I și Reginei Elisabeta, două nenorociri datorite sculptorului Hahn și așezate pe poalele verzi ce coboară de la terasa Castelului, Regina cu nasul într-o grotă și Regele cu piedestalul într-o gaură – apoi o defilare militară pe Bulevardul Ghica, un dejun la stână și o recepție seara la Peleș. Partea culminantă a serbărilor a fost dejunul la Stână. Priveliștea era feerică. Pe fondul albastru al cerului fără nori, coamele munților se reliefau în linii catifelate. O lumină deosebit de vie da viață lucrurilor, în depărtare și aproape. Organizarea a fost perfectă, masa excelentă și lumea a petrecut de minune.

Cu prilejul acestor serbări s-a făcut și politică, externă și internă. Internă, în sensul că s-a lămurit pentru mine succesiunea Guvernului Vaida și prin urmare tot restul... Într-adevăr, în timpul recepției de la Peleș, vagmistrul Șeba s-a apropiat de Duca, în picioare lângă mine – și fără să-mi spună nici măcar bună ziua, a solicitat pentru stăpânul său Beneș, cu o umilitate de rândaș, o întrevedere cu vecinul meu. Duca, cu finețea lui de grec a priceput numaidecât situația, a ghicit gândul meu și s-a îndepărtat cu vagmistrul. Abia am părăsit Peleșul, și am aflat că Duca fusese chemat și de Regele Alexandru în audiență. Cum această îndoită cinste a unui „coloquiu" cu reprezentanții țărilor aliate n-a fost făcută decât lui Duca, cum pe noi toți ceilalți „candidați la succesiune" atât Regele Alexandru cât și Beneș ne-a tratat cu un suveran dispreț – am tras imediat concluzia că Regele le vorbise de „proxima" schimbare de Guvern și că cei doi oameni cu răspundere ținuseră să ia contact cu șeful Guvernului de mâine. Raționamentul meu e fără greș și mi-l confirmă și faptul că Duca a prânzit la mine ieri și alaltăieri și n-a spus pic de politică, el care de obicei nu vorbește de altceva...

Va să zică cunoaștem în fine planurile Regelui – și n-avem decât să ne pregătim pentru sinucidere... sau să ne împăcăm cu mizeriile opoziției. Cu toată certitudinea pe care mi-o dau cele expuse mai sus, tot nu-mi vine să cred că Regele care e vrăjmașul partidelor, va veni să învieze pe cel liberal tocmai când e gata să-și dea ortul popii. Oricum, lovitura e grea...

Am spus că s-a făcut zilele acestea la Sinaia și politică externă. Putea să fie altfel dacă s-a întâlnit Beneș cu Titulescu? Nu e menirea lor să pună Europa la cale? Ce Praga, ce București! Paris, Londra, Moscova, Pekin, New York, Roma – astea sunt jaloanele care înseamnă drumul preocupărilor lor. Se vede totuși că prezența lui Jeftici-cel-fără-de-importanță i-a jenat, căci după 3 zile de eforturi Augurii au dat un comunicat prin care nu comunicau nimic decât

numai că au aflat despre existența câtorva probleme economice care turbură omenirea și că „se vor ocupa" cu studierea și soluționarea lor.

În aceste două zile de la Sinaia, Titulescu a fost oribil și odios. Curvă bătrână și zbârcită, urla cât îl ținea gura ca să dovedească că e om de geniu și că nimeni nu-l pricepe.

După cum vreme de atâția ani n-a ieșit din problema optanților pe care a sabotat-o – tot astfel Titulescu nu mai iese acum din triunghiul Micii Înțelegeri prin prisma căreia vede tot, pe care o giugiulește, o organizează și o reorganizează și în realitate o sabotează, și pe ea. Cum am spus-o deja, Mica Înțelegere, ca organism politic, e bună – ca organism economic e inexistentă. Ca organism politic ea a reprezentat o garanție de liniște în bazinul dunărean și o forță la Geneva. Dar odată cu declinul Genevei, a început și declinul Micii Înțelegeri, chiar numai ca organ politic.

Azi Geneva nu mai înseamnă aproape nimic. S. D. N-ul a devenit o instituție filantropică de ordin privat. Europa scapă din ce în ce din mâinile pacifiștilor de la hotel des Bergues. Ea este azi teatrul unei lupte pe moarte între concepția sovietică și cea capitalistă. Rusia, pentru moment mai slabă, stă în defensivă și se pregătește pentru ofensivă. Ea mai are nevoie de câțiva ani de pace pentru a se întări și a se organiza. De aceea pentru moment, nu vrea război și înghite orice pentru pace. Toate provocările Japoniei în Extremul Orient au fost zadarnice; Rusia a încasat palme în Manciuria, și a tăcut. Toate pactele de neagresiune pe care le-a semnat și care au fost prezentate ca victorii asupra ei, au fost în realitate succese pentru dânsa care nu poate face acum război. Moscoviții râd de succesul trâmbițat de Titulescu cu prilejul pactului de definiție al agresorului sau pactului de neagresiune cu Mica Înțelegere. Rusia câștigă prin aceste pacte liniștea în prezent și nu renunță la nimic în viitor.

Rusia Sovietică fiind încă dezorganizată și imobilizată, Europa capitalistă se prezintă mai tare, mult mai tare pentru moment. Dar nu trebuie uitat că pe de o parte criza economică și financiară subminează lumea capitalistă, că problema refacerii puterii germane e în curs, că problema germano-polonă și germano-austriacă nu e rezolvată, că Germania refăcută s-ar putea înțelege cu Rusia chiar Sovietică, că Italia se străduie să încurce toate cărțile în speranța unui bogat pescuit în apă tulbure. Față de anarhia europeană, la ce ne va servi mâine Mica Înțelegere? Polonia, care nu se poate sprijini pe Cehoslovacia și care ne știe, pe noi, dezarmați, se va înțelege cu Rusia sau cu Germania. Iar noi vom rămâne cu Beneș în brațe, striviți în cleștele germano-rus.

În timpul acestui „convegno" de la Sinaia, am primit lungi vizite din partea lui Goga și a lui Gh. Brătianu.

Cu Brătianu am vorbit despre multe, dar m-am ferit să-i comunic impresia mea cu privire la succesiunea Guvernului, ca să nu fac atmosferă. Din câte mi-a spus impresie bună. Am constatat și de data asta că nu se va împăca pentru nimic în lume cu Duca. Pentru o colaborare, electorală sau alta, cu dânsul – e greu de ajuns la ceva. E un monoman care nu se gândește decât la șefia Partidului Liberal întregit...

Goga n-are nici o înțelegere cu Duca. Vrea una cu mine, cu Iunian și cu Gh. Brătianu. Îmi cere să redactez un program de colaborare pe care să-l prezentăm pe rând Regelui, în cursul lunii octombrie. Cu ce am ghicit eu, e greu să împac un asemenea plan, dar nu o spun...

Goga s-a înapoiat de curând din Italia și din Germania unde s-a dus să învețe să guverneze cu autoritate. Mussolini l-a întrebat: „Câte partide aveți în România?" — „Vreo 16-17". — „Atunci, a răspuns Mussolini, e o dovadă că vă trebuie unul singur. Dacă ați avea numai două sau trei, ar fi altceva. Dar așa, un singur partid, domnule, și exterminarea tuturor adversarilor lui...". Goga era încântat; se vedea deja, cu ochii lui bulbucați, în fruntea partidului unic, poruncind lui Tilică Ioanid să tragă în țeapă pe toți cei ce nu erau cu el, adică țara întreagă sau așa ceva.

De la Berlin, Goga aduce impresii mai puțin entuziaste. Hitler e un semi-turbat. Deși au stat de vorbă în doi, a urlat și i-a ținut un discurs ca la întrunire publică. Goga se uita îndărătul lui, să vadă dacă nu cumva se ascundeau 30.000 de oameni în dosul scaunului pe care ședea... Altfel pacific. Hotărât în toate, căci crede în ce spune și în ce face. I se umplu ochii de ură și țipă și mai tare când vorbește de evrei. Cu noi vrea înțelegere și raporturi bune. Germania e toată câștigată misticii hitleriste.

Nae Ionescu și Cesianu mi-au raportat ultimele lor convorbiri cu Regele. Și unul și altul îmi spun, fără să se fi văzut, că Regele e din ce în ce mai hotărât la un Guvern tare. Dacă mai ține Vaida până la primvară, liberalii sunt pierduți... E cazul de a se întreba: „qui trompe-t-on?"

O nostimă poreclă găsită de Elena Văcărescu pentru Adina Take Ionescu, actualmente Principesă Woroniecka: M-me du Defunt.

La dejun la noi am declarat, sub culoare de glumă, Elenei Văcărescu că Marta Bibescu are mai mult talent decât dânsa și decât Anna de Noailles. Elencuța s-a înfuriat – dar Marta Bibescu care a aflat a fost încântată.

20 octombrie. Petrecut ziua de ieri la Craiova pentru târnosirea bisericii Sf. Dumitru. Ridicat de Lecomte de Nouy în locul minunatei biserici vechi pe care a ras-o din temelie, noul locaș așteaptă de zeci de ani ultimele amenajări pentru a fi deschis credincioșilor. Nu e locul să mă întind aci asupra crimei comise. Deși ca linii și proporții biserica cea nouă e cu totul altceva, tot mai merge – dar Dumnezeule Doamne, zugrăveala, sculpturile, iconostasul, ce nenorocire! Ar trebui dezgropat blestematul și cenușa lui aruncată în vânt!

Ceremonie lungă, în prezența Regelui și a primului ministru. Discursuri, inscripție pe o placă de marmură incastrată în zid. Dl. C. Potârcă, fiu de bulgar de la Plenița, ajuns primar al Craiovei prin influența fratelui său, e trecut printre ctitori! Rușinați-vă, Basarabi! Despre Argetoieni, care au refăcut biserica (fără să-i strice caracterul) în 1770, bineînțeles nici o vorbă.

După ceremonia de la biserică recepție la Prefectură. Regele ne strânge mâna la toți, dar cu tactul său obișnuit, nu stă de vorbă – și stă mult – decât cu d-rul Angelescu. Faptul a fost remarcat și viu comentat. N-a stat de vorbă nici cu primul ministru. Pentru mine, semne clare pentru ce pregătește. Ca să repare gafa de la Prefectură Regele ne invită pe Vaida și pe mine seara la masă, în vagonul său. Dar natural și pe Angelescu, pe Potârcă primarul și pe prefect. Regele e foarte amabil și cu Vaida și cu mine, dar nici o vorbă de politică... Tot semne despre starea lui de spirit. Ghicesc că în sânul lui a hotărât porcăria. Vaida enervat ca și mine; ne răzbunăm bătându-ne joc de Angelescu, în mod crud – căci prostul e lipsit de orice mijloace de reacție. Povestesc Regelui și istorioara cu străbunică-mea îngropată în fața altarului la Sf. Dumitru și ale cărei oseminte au fost zvârlite câinilor de Lecomte de Nouy. Regele indignat. „Nu e nimic Sire, – replic eu – cedez cu plăcere ctitoria bisericii familiei Potârcă – s-au schimbat vremurile, nu mai trăim sub Basarabi..." Regele înghite, înghite și progenitura casei Potârcă...

Înapoiat la București primesc azi vizita lui Tilea. Crede, nenorocitul, în durata Ministerului Vaida (îi las iluziile), și-mi propune să perfectăm, el și cu mine reforma constituțională. Îi arăt asupra acestui punct nedumeririle mele: Regele a fost foarte gentil cu Vaida la Craiova – la masă – dar cred că Guvernul nu mai are destulă autoritate pentru o lovitură ca aceea pe care o proiectăm... Tilea pleacă de la mine pe gânduri.

Miercuri 8 noiembrie. Guvernul Vaida a demisionat ieri seară. Azi fiind Sf. Mihail și praznic la Sinaia, demisia nu va fi oficială decât mâine. Cu toată cordialitatea Regelui față de Vaida la Craiova,

cu toată siguranța lui Tilea, Guvernul a fost „congediat" brusc și – mitocănește. Deja duminica trecută la Cluj, cu prilejul mesei care a urmat inaugurării catedralei, s-a remarcat răceala Regelui față de Vaida, căruia nu i-a spus un cuvânt. Lui Goga, de față și el acolo, Regele i-a făcut chiar o aluzie la o imediată schimbare de regim. Dându-și seama că s-a încurcat ceva, Vaida a sosit luni seară la Sinaia și a trimis ieri dimineață pe Tilea și pe Mirto în recunoaștere. Răspunsul Regelui a fost că Guvernul nu mai are autoritate destulă pentru a face față greutăților vremii. La orele 5 p.m., Vaida s-a dus la Rege; audiența a durat trei sferturi de ceas. Primul ministru a expus Suveranului „că Guvernul n-a comis greșeli" (s-o fi crezut măcar dânsul?), că „are autoritate pentru a face față greutăților" (după cum o dovedise!) și „că are încrederea țării" (!) – dar dacă n-are și încrederea Majestății Sale, el e gata să-și dea demisia pentru a permite alcătuirea unui Guvern de alegeri. Un Guvern Duca ar fi dezastruos fiindcă ar îndârji campania împotriva Regelui. Regele nedezmințând ipoteza neîncrederii, Vaida a încheiat cu demisia sa care a fost primită cu vădită plăcere. Dându-și seama că va chema pe Duca, Vaida, cu mâna pe clanță, a spus Regelui: „Sire, dați-mi voie să vă amintesc o veche zicătoare nemțească:

Nur die dümmste Kälber
Wehlen ihren Metzger selber!

(Numai viteii cei mai proști își aleg singuri măcelarul!) Și a plecat. A fost singura lui răzbunare. Își lingea buzele povestindu-mi-o!

Joi 9 noiembrie. Publicarea demisiei Guvernului a fost amânată pe sâmbătă. Se zice că în audiența de marți, Vaida ar fi propus Regelui să deschidă Parlamentul și că apoi, după 8 sau 10 zile Guvernul să găsească un pretext pentru demisie. Regele ar fi răspuns: „Mai bine să nu deschidem Parlamentul...". Vaida ar fi cerut atunci să-și dea demisia luni 13 noiembrie. Mai aveau oamenii „să aranjeze" câte ceva pe la Ministere... Regele a răspuns însă și aci: „Mai bine acum..."

Se dă ca sigur – contra logicii, contra dorințelor tuturor, contra așteptărilor liberalilor chiar – un Guvern Duca, poate cu Goga și cu Gh. Brătianu. Da, cu Gh. Brătianu! Ieri, la dejun la Callimachi, am afirmat în gura mare – ca s-o afle și Duca – că voi face tot ce-mi va sta în putință ca să împiedic un Guvern liberal, dar că din nefericire nu cred că voi reuși.

Văzut pe Nae Ionescu care vine de la Sinaia. A fost la Rege îndată ce a plecat Vaida de la dânsul. Regele părea impresionat de atitudinea ardeleanului. Nae i-a reproșat greșeala făcută prin brusca declanșare a crizei și i-a spus că ar face greșeala și mai mare chemând

pe Duca. Nae crede că s-ar putea evita Duca dacă toți cei care vor fi consultați vor cere un Guvern de alegeri. Mă roagă să iau inițiativa unei asemenea acțiuni – în favoarea căreia el va lucra în culise. Deși sunt convins că un Guvern de alegeri ar fi o formulă și mai proastă, promit să mă mișc fiind convins că nu voi reuși, dar că voi ajunge poate să pun pe această cale bețe în roate lui Duca.

Goga vine să-mi spună că nu va primi să intre într-un Guvern Duca (știe probabil că condițiile vor fi inacceptabile) și primește formula unui Guvern de alegeri. Lipsit de simț practic cum e, „se ambalează" chiar pe această formulă și declară că va depune Regelui un memoriu ca să-i dovedească avantajele ei. Mă întreb care ... Goga îmi promite să vorbească și cu Iunian.

La orele 4 m-am întâlnit cu Gh. Brătianu. Nu va primi sub nici o formă colaborarea cu Duca. Primește însă cu plăcere formula unui Guvern de alegeri și o va susține dacă va fi consultat.

Seara am luat masa cu Iunian care primește și el formula, deși e sigur, ca și mine, că nu are nici un sorț de izbândă. Crede într-un Guvern Duca, cu Goga, care va primi orice condiții. S-a mirat, când i-am povestit convorbirea mea cu acesta din urmă, și refuzul lui prealabil.

Nae Ionescu luându-și asupra sa să convingă pe Iorga și pe Averescu, mai am de văzut pe Lupu. Vaida persistă în hotărârea de a recomanda numai un Guvern de alegeri!

Vineri 10 noiembrie. Văzut pe dr. Lupu. Primește și el să propună un Guvern de alegeri, convins că nu există altă formulă. Să o creadă el...

De la Sinaia, știri contradictorii. Eventualitatea unui Guvern Duca, chiar fără Goga și fără Gh. Brătianu, din ce în ce mai sigură.

Sâmbătă 11 noiembrie. Seara, Nae Ionescu îmi trimite vorbă de la Sinaia că Guvernul Duca este torpilat. Malaxa și cu dânsul au făcut demersuri dramatice pe lângă Rege spre a-l împiedica să facă această greșeală, și cred că au reușit. Să vedem până mâine...

În tot cazul, dacă aceștia doi n-au reușit, nu mai poate reuși nimeni – asta cert.

Duminică 12 noiembrie. Malaxa, desfigurat, galben-verde, parcă i s-ar fi înecat toate corăbiile vine să-mi vorbească. Nădejdile de aseară s-au năruit... Ce combinații, ce matrapazlâcuri va fi pus el la cale cu fratele Mirto de se teme atât de liberali? Nu-i cunoaște? Nu știe că se poate „aranja" și cu ei, sau suferă de „spezele suplimentare" pe care va trebui să le facă? Fapt este că Malaxa mi se înfățișează ca un om desființat. Nu e comedie, căci n-ar avea de ce să mi-o joace. Îmi povestește scenele de aseară, și mai ales ultima conversație cu Regele,

după miezul nopții. Nici un argument n-a mai putut prinde asupra lui. „Figura lui nu era mai sensibilă argumentelor mele decât bustul acesta de bronz (și Malaxa se uită la un bust de bronz din cabinetul meu de lucru). N-am putut să scot un cuvânt de la el..." Malaxa vede toate în negru, dezlănțuiri de patimă, întețire de înjurături la adresa Regelui, lupte de stradă, anarhie... „Doamne, Doamne, cine-l pune să săvârșească asemenea prostie, parcă vrea să-și facă de cap. Domnule Argetoianu, e începutul sfârșitului, crede-mă pe mine, știu multe". Sfârșește prin a mă sfătui și el să cer un Guvern de alegeri, dar crede că hotărârea e luată și că vom avea deseară un Minister Duca.

Duminică seara. Regele a sosit la amiază de la Sinaia și a procedat după amiază la consultările protocolare. Au fost primiți pe rând Costăchescu președintele Senatului, Duca, Gh. Brătianu, mareșalul Averescu, Goga, doctorul Lupu, Gr. Iunian, Jean Th. Florescu (?), Grig. Filipescu (!!!) și eu. Convocat pentru ora 51/4 găsesc la Palat în salonul aghiotanților pe Lupu, pe Goga și pe Iunian. După câteva minute sosește și Jean Th. Florescu și după el, Filipescu. Acesta din urmă e primit cam rece, și nevorbind nici cu Iunian, nici cu mine, trece în anticameră unde se va plimba printre cuiere până îi va veni rândul să se urce la Rege.

Suntem toți de acord să propunem un Guvern de alegeri și să combatem un Guvern Duca. Și nu ne facem, toți, nici o iluzie. Gheorghe Brătianu, care a coborât de la Rege oftează: „Cine știe când voi mai călca prin aceste locuri!" La toate presiunile Regelui de a consimți la o înțelegere cu Duca, a opus un refuz categoric, cu cunoscuta lui încăpățânare de catâr simpatic. Are impresia că Regele s-a supărat foc pe el, dar puțin îi pasă. Orice, dar mâna lui în mâna lui Duca, niciodată... Toți cei prezenți sunt cam deprimați – în afară de mine, care văd mai departe – și înjură, fiecare după puteri și după fire, odioasa Camarilă pe care o crede vinovată de ce se întâmplă, când în realitate vinovatul este altul. În salonul aghiotanților ca și pe stradă, „Guvernul Wieder" e formula curentă cu care se caracterizează viitorul Guvern Duca.

Sus la Rege. Îl găsesc voios, deloc deprimat, deloc „sub sugestie" – foarte stăpân pe el. Încep prin a-i lămuri situația mea specială, oarecum fericită: nu sunt concurent pentru Guvernul care se plămădește. Am un program politic și un program economic, în care cred – pe care le socotesc singure în stare să vindece relele de care suferim. Asupra programului meu politic nu admit nici un compromis. Știu că și Regele prețuiește acest program ca bun (dă din cap afirmativ), dar că crede că nu s-ar putea aplica decât după ce

va fi uzat Partidul Liberal (aprobare accentuată). Nu e părerea mea, cred că Partidul Liberal e deja uzat de mult și știu că lumea vrea un Guvern de autoritate – dar n-am ce face, și astfel stând lucrurile nu sunt candidat la Guvern, și mă supun soartei care a dărâmat în câteva zile efortul meu de doi ani... În toată această parte a expunerii mele, în care n-am vrut să las să se ghicească toată deprimarea și tot dezgustul meu, de câte ori ziceam „mon programme (căci vorbeam franțuzește), Regele îmi răspundea „notre programme". Vechiul cântec, îmi venea să râd, așa plictisit cum eram.

Nefiind interesat personal în soluția crizei pe calea care s-a apucat, am rugat pe Rege să creadă că-i vorbesc foarte obiectiv. Un Guvern Duca, în afară de faptul că nu ne mai trebuie un Guvern de partid, ar mai fi o mare greșeală și „intuitu personae". Pentru realizarea programului de reforme radicale la care Majestatea Sa afirmă că n-a renunțat (aprobare) avem nevoie de autoritatea întreagă a Suveranului. După un Guvern Duca, această autoritate va fi foarte știrbită, dacă va mai exista. Un val de atacuri cu caracter înjositor așteaptă, nu pe Duca, ci pe Rege. Lumea întreagă spune, și va începe să urle, că Duca a fost adus la putere de Camarilă. Regele mă întrerupe aici: „Crezi asta, Argetoianu?" — „Nu, răspund eu, dar e indiferent ce cred și ce știu eu – e mai important ce zic 17 milioane de români... Și 17 milioane de români numesc deja Guvernul lui Duca, Guvernul lui Wieder. (Regele se enervează, și fața i se roșește...) Nimeni nu-și va mai pune căluș la gură văzând că toate atacurile, fățișe sau ascunse, că toate perfidiile Partidului Liberal au adus pe Duca la Guvern..." „Da – întrerupe Regele – dar, eu, eu nu pot pune în practică programul nostru până nu am încercat și uzat și pe liberali, până nu am făcut dovada că nici ei nu pot scoate căruța din noroi..." — „Vor da faliment în șase luni" – spun eu ca să zic ceva. „În trei" – replică Regele.

Îmi mai declară că aceasta este ultima etapă a Guvernelor parlamentare și de partid. După aceasta trebuie să ne punem la treabă. Îi mai demonstrez inutilitatea încercării și prin alte argumente. Îi arăt că dacă nu-i aduce la Guvern, liberalii trec la lichidare. De ce să-i învie, când sunt pe trei sferturi morți? Ține morțiș: „Da, dar opinia publică îmi va reproșa că nu i-am încercat și pe ei".

Constat că „le siege est fait" și că-mi pierd timpul. Las să cadă conversația, și după câteva secunde de tăcere, Regele îmi spune: „Mai am și alt motiv să aduc pe Duca, dar pe acesta nu ți-l pot spune astăzi ți-l voi spune odată[182]..."

[182] Nu mi l-a spus niciodată. Să fi fost credința că Duca îl va scăpa de Garda de Fier, plătind el oalele sparte?

În sfârșit Regele mă întreabă: „Ce soluție propui?" Răspund lămurit: Guvern de mână tare constituit în afară de partide, cu realizarea imediată a revizuirii Constituției și a lichidării pasivelor – tuturor pasivelor, materiale, morale. Iar dacă n-are curajul să ia răspundere să facă un Guvern de alegeri, de alegeri libere, și țara își va lua ea răspunderile necesare. Îmi mulțumește și-mi strânge mâna cu căldură – m-am întrebat dacă nu cumva tot se va hotărî odată și odată să facă ceva, și un pic de nădejde s-a mai aprins în sufletul meu amărât și întunecat... Poate după experiența Duca, dacă va mai fi ceva de făcut!

Înainte de a pleca pun mâna în buzunar și scot o foaie pe care notasem în rezumat propunerile mele. Regele face un cap și un gest de apărare cu mâna: predecesorii mei îi lăsaseră fiecare o copie după declarațiile lui Duca de la 8 iunie! Îl liniștesc și-l părăsesc.

Jos, mă aștepta Puiu Dumitrescu. I-am vorbit verde. I-am spus că dumnealor împing pe Rege, ca niște proști, la dezastru. Mi-am vărsat asupra lui tot focul pe care-l domolisem în fața Regelui. Numai că nu i-am pomenit de mă-sa, de moși și de strămoși. Mi-am pierdut cumpătul, și l-am repezit rău. Pezevenghiul, neobișnuit cu asemenea fasoane a rămas tablou, cum se zice. Simțeam că-i era frică de palme, dar nu le-a primit, deși le-ar fi meritat.

M-am înapoiat acasă după altercația cu Puiu Dumitrescu, cu impresia că poate totuși, până în ultimul moment, combinația Duca va rata. Pe la ora 71/2 aflu de la Nae Ionescu (etern iluzionist) că șansele liberalilor sunt foarte în scădere. Puiu Dumitrescu ar fi spus – vorbind de mine și de Iunian: „F... mama lor, mi l-au schimbat!" Totuși pe la ora 9, când să mă așez să aștern aceste impresii pe hârtie, mi se comunică că Duca a fost oficial însărcinat cu formarea Ministerului în colaborare cu Goga și cu Gh. Brătianu... Mai e o mică nădejde – dar vorba lui Puiu Dumitrescu, mai sus notată, pentru ei de data asta!

13 noiembrie, seara. Silit de Rege, Duca s-a umilit și a fost la Brătianu, care l-a primit ca pe un câine și i-a citit un fragment din faimoasa lui cuvântare de la 8 iunie: „...m-aș considera dezonorat dacă aș colabora cu etc. etc. Întrevedere scurtă, penibilă, rușinoasă pentru Duca. Parcă Regele ar fi vrut să-și dea seama dacă viitorul său prim-ministru este gata să înghită orice. Acum e lămurit, pe chestiunea asta...

La Goga vizita a fost mai lungă. Duca n-a început prin propuneri de portofolii și de slujbe, singurele lucruri care interesau pe Tavi, ci printr-o cerere de retractare cu privire la declarațiile hitleriste pe care

exponentul Partidului Național-Agrar (!) le-a făcut în ultima vreme. Goga a refuzat; Duca a insistat și în cele din urmă amicul a cerut răgaz până după-amiază, „ca să-și poată consulta prietenii" – formula e bine cunoscută.

După-amiază, Goga a fost chemat la Palat, ca să-l convingă Regele să primească. La Palat, Goga a aflat că i se oferea un singur portofoliu și câțiva parlamentari. Socotind aceste oferte insuficiente – l-ar fi ucis ai lui – Goga s-a învelit în mantia principiilor și nici Regele, deși l-a frecat un ceas, n-a putut să-l înduplece s-o arunce de pe umeri. După această scenă, Regele s-a despărțit de bardul său național în termeni cam reci, și a însărcinat pe Duca să-și continue Guvernul numai cu faliții săi.

Și imediat au început tragerile pe sfoară și competițiile. Mai întâi Dinu Brătianu n-a vrut să intre în Minister decât împreună cu doctorul Costinescu, cu Tancred Constantinescu și cu Mircea Djuvara – și fără Franasovici pe care nici el nici Vintilă n-au putut niciodată să-l sufere[183] și pe care Dinu îl învinuiește acum „că a dus partidul la putere pe căi piezișe" și că e om de afaceri. Fapt este că multă lume crede că intimitatea perechii Franasovici cu d-na Lupescu a contribuit mult la întorsătura evenimentelor, și această credință numai cinste nu face Partidului Liberal, decăzut până și în stima Brătienilor. Dinu a mai pus o condiție: să i se dea lui Finanțele. Regele nu-l voia la Finanțe, dar l-ar fi primit la Agricultură și mai cerea și pe Franasovici în Guvern, și anume la Interne. Pe Tancred nu-l vrea Duca, pe Costinescu nu-l vrea Regele – pe Mircea Djuvara se c..au amândoi. Din tocmeală în tocmeală s-a ajuns în fine la o încăputare. Dinu Brătianu a avut Finanțele, dar Costinescu, Tancred și Mircea Djuvara au rămas pe dinafară. Franasovici, surghinuit la început la Sănătate s-a mulțumit cu Comunicațiile (excelent Minister pentru gheșefturi). În negocierile sale cu partizanii lui Duca a pus tot timpul înainte pe Rege, deși pe unii i-a eliminat el (Djuvara, de pildă).

Deși Duca a fost însărcinat să formeze Guvernul fără nici o condiție, seara târziu se zvonește că nu s-a ajuns la nimic. Ba Nae Ionescu vine chiar la mine să-mi spună, pentru a doua oară, că formațiunea Duca a fost torpilată. Scriu și eu aci pentru a doua oară: naivul!

Marți 14 noiembrie. Guvernul Duca a depus jurământul. Trei ani și jumătate după discursul „cu dezonoarea"; aproape cinci ani după circulara cu ordinul de împușcare. Cum nu-i e rușine amicului

[183] Vintilă a vrut să-l dea afară din partid, și numai Duca l-a scăpat.

meu Duca când se uită în oglindă? Impresia generală față de noul Guvern e neted rea. Unii socotesc că Regele nu trebuia să cheme pe liberali sub presiunea amenințărilor (întrunire monstră pentru 15 noiembrie, insulte aduse Regelui în întrunirea Cultului Patriei de către generalii pensionați liberali și liberaloizi, sfidare din partea lui Dinu Brătianu la Câmpulung prin cuvintele: „Să nu se uite că noi am adus Hohenzollernii pe Tron" etc. etc.). Alții – cei mulți – consideră Guvernul Duca ca opera exclusivă a Camarilei odioase. Toată lumea în fine e de acord ca să blameze atitudinea Regelui față de Gheorghe Brătianu și chiar de Goga și găsește abandonarea acestor doi devotați, din care unul chiar a pătimit pentru sfânta cauză, lipsită de orice eleganță. „Cine o să-și mai pună obrazul pentru Regele Carol" – e o întrebare ce se pune la fiecare răscruce... O caracteristică a fățărniciei liberale: au numit o droaie de subsecretari de Stat sub cuvântul că sunt fără leafă, dar li se vor da indemnizări din fondurile Ordinii Publice. Odată cu Franasovici a fost promovat ministru plin și Guță Tătărescu, la Industrie. Țin'te bine, Industrie dragă!

15 noiembrie. Ziarele antiguvernamentale au și început seria de articole așteptate: „Heil Wieder", „Komm Wieder", „Camarila", „Wieder și lupoaica" – sunt titluri ce se etalează în foile opoziției, cu litere groase. Ceea ce se șoptea până acum la ureche, se dă în vileag fără jenă și rușine...

Îmi aduc aminte că joia trecută Iancu Cosăcescu, un simplu trepăduș din banda neagră de la Palat, îmi fixase întreg programul crizei, astfel cum s-a desfășurat ceas cu ceas. Și totuși nu-mi vine să cred că Regele să se fi coborât atât de jos... Pentru mine nu încape îndoială că Regele a vrut și pe liberali și pe Duca, dar și Camarila era foarte interesată la chemarea lor. O spun nu numai fiindcă Dumitreștii o urlau cu orice prilej dar fiindcă îmi aduc aminte că pe când eram la Rege în ziua consultărilor a sunat un telefon și Regele, după ce a ascultat un moment a răspuns cu un surâs (pe care aparatul din nefericire nu-l putea transmite): „Sunt toți contra" – și a închis telefonul. Vizibil, îi telefonase d-na Lupescu, nerăbdătoare să afle ce se întâmplă și cum erau primiți de noi favoriții ei.

Joi 16 noiembrie. Alexandrini îmi telefonează că Duca vrea să mă vadă. Face turneul șefilor de partid. Fixăm ora 6.

Duca sosește însă la mine mai devreme fiind așteptat la ora 6 1/2 la Regina Elisabeta a Greciei.

Îi spun imediat că am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să-l împiedic să vină la putere. — „Știu", îmi spune el. Îi arăt că n-am făcut-o împotriva lui personal, că în argumentarea mea, la Rege ca

și aiurea, nu am adus nici o notă personală. Îi reamintesc că după demisia noastră din iunie 1931 am recomandat călduros Regelui un Guvern Duca. Dar acum situația se schimbase și nu mai trebuia un Guvern de partid și cu atât mai puțin unul de gașcă, cum îl înfățișează Partidul Liberal. Atunci, în 1931, Regele mi-a spus că Titulescu cere (!) absolut o firmă ardelenească, fiindcă „se va pune chestiunea revizuirii tratatelor"[184] și că nu se poate prezenta la Geneva (!) decât cu un Ardeal satisfăcut. E ciudat că Titulescu avea nevoie de o firmă ardelenească atunci când era numai vorba să se pună chestiunea revizuirii tratatelor – iar astăzi când chestiunea revizuirii este pusă nu mai are nevoie de ardeleni în Guvern! Treaba lui. Dacă am fost acum împotriva unui Guvern liberal, dacă socotesc că s-a făcut o mare greșeală formându-se Guvernul cum s-a format, e numai din grija prestigiului Coroanei, prestigiu de care vom avea nevoie în curând.

Adaug: „Am fost înverșunat contra, și am făcut tot ce am putut ca să nu vii la putere. N-am reușit. De azi înainte nu-ți voi mai face nici o greutate. Interesul țării cerea să nu vii; odată venit, interesul țării cere să fii lăsat în pace, să faci și puținul bine pe care regimul al cărui prizonier ești, ți-l va îngădui – regimul politic și mai ales teribilele împrejurări în care ne zbatem."

Frânt în două, deprimat, Duca sta pleoștit într-un fotoliu și asculta, în loc să vorbească el și să-mi expună „programul său". N-avea aerul unui învingător, dimpotrivă, al unui învins. Cu ochii umezi, cu vocea tremurândă, mi-a mărturisit – după ce am tăcut eu – că-și dă seama de delicatețea situației sale morale, că la 8 iunie a vorbit cum a vorbit ca să nu aibă aerul că se desolidarizează de Vintilă Brătianu, că a fost atunci din partea sa un gest elegant. Era să-i replic că n-avea nevoie să sară dincolo de cal, să spună de zece ori mai mult decât spusese Vintilă, și că în tot cazul gestul fusese lipsit de eleganță față de Rege – dar m-am abținut. Și trecând peste tot ce nu-i convenea, mi-a explicat că el avea o îndoită datorie – una față de partidul său pe care trebuia cu orice preț să-l aducă la putere căci altminteri se lichida, alta către țară, căreia trebuia să pună la dispoziție admirabilul instrument de realizări pe care-l reprezintă Partidul Liberal. Sofistul politic învechit în obiceiul frazeologiei goale nu-și da seama de antinomia acestor două propoziții... Mai departe Duca mi-a spus că prima lui datorie era să aducă liniștea în țară prin desființarea Gărzii de Fier și că o va face cu prilejul alegerilor. Nu va lăsa Garda să candideze. Probabil că o va dizolva în ultima zi a depunerii candidaturilor, ca să

[184] Neașteptată și prețioasă mărturisire în gura pactomanului de la Geneva.

împiedice pe gardiști să candideze pe liste camuflate. Acest probabil era un eufemism; așa cum l-a pronunțat se vedea bine că hotărârea sa era luată. Mi-am permis să-i observ că comite o nouă greșeală. Ce sau cine s-ar prăpădi dacă câțiva gardiști – fie și 10 sau 20 – ar intra în Cameră? Sunt toți submediocri și în Parlament se vor curăți prin propria lor prostie, pe câtă vreme, prin dizolvare, îi va îndârji și va spori popularitatea lor în țară. Un curent serios, mai ales în straturile populare nu se poate înăbuși prin violență. Băieții sunt dârji, și la lovituri vor răspunde prin lovituri – va curge sângele. Duca s-a uitat lung la mine: „Știu, Argetoianu, că-mi risc viața[185], dar nu pot să fac altfel. Mi s-a pus această condiție *sine qua non* – și e singura care mi s-a pus. Am primit-o. Acum e prea târziu, trebuie să merg până la capăt, orice s-ar întâmpla..."

Mi-a mulțumit pentru ultimele cuvinte ale speech-ului meu prin care-i declarasem că nu-i voi face greutăți. Speră că vom ajunge să ne înțelegem bine (să o creadă el!). În afară de gardiști nu va combate cu dârzenie decât pe Gheorghe Brătianu. Celelalte partide se vor bucura (!!!) de toată libertatea în alegeri. Pentru listele mele va da instrucțiuni speciale (de desființare?) și mă roagă pentru orice nemulțumire să mă adresez lui... Apoi deodată, mă întreabă: „Argetoianu, nu știu cum să pun mâna pe Rege; îl simt departe, îmi scapă printre degete, *il n'y a pas de liant*, dă-mi un sfat?" Îi răspund ironic: „Cum să pui mâna pe Rege? Foarte simplu: *prin alții.*"

Mă părăsește foarte abătut și pare depășit de evenimente.

Nae Ionescu a revăzut pe Rege și întâlnirea a fost „cu colțuri" de partea lui Nae. Regele ar începe să-și dea seama că s-a încurcat. Înjurăturile la adresa Camarilei și detestabila presă a Guvernului l-au impresionat. Nae i-a spus că au fost toate prevăzute. „Nu puteam face altfel, Nae, trebuie să termin odată cu ăștia..." La un moment, îndată după numirea lui Duca, Nae Ionescu se gândise să o rupă cu Regele[186]. Constat că a mai pus apă în vin. A declarat totuși Regelui că va face în gazeta lui opoziție dârză Guvernului și că nu va mai veni la Palat decât când va fi chemat. Regele a încercat să-l împace pe tata Nae (cum îi zic cei din jurul lui Vodă) dar n-a reușit decât pe jumătate. Nae a avut impresia că Regele e foarte supărat de opoziția pe care *Cuvântul* o face lui Duca și liberalilor...

20 noiembrie. Parlamentul a fost dizolvat. Alegeri la 20 decembrie.

[185] Să fi avut Duca o presimțire despre soarta care-l aștepta? Mai multe declarații în același sens pe care le-a făcut prietenilor săi politici, par a confirma această ipoteză, pe care eu însă nu o cred exactă. Duca era un fricos; se temea și de umbra lui. Vorbea într-însul frica, nu presimțirea. Dar mai mult decât frica îl stăpânea ambiția și patima de putere...

[186] Foarte curând a rupt-o Regele cu el...

12 decembrie. „Uniunea Agrară" a pus liste de candidați la Cameră și la Senat în 70 județe din 71 – numai în județul Mureș nu, din cauza neglijenței lui Milea și a lui Tătaru. Cu toată înfrângerea suferită prin chemarea liberalilor la Guvern, curentul se menține, satisfăcător, pentru noi. Debitori sunt mai toți țăranii, și lumea satelor e conversionistă. Probabil că ni se vor fura însă toate voturile...

Toată nădejdea Guvernului trebuie să fie în aranjarea urnelor căci campania electorală a fost relativ lipsită de violențe împotriva opoziției, cu excepția Gărzii de Fier. Față de aceasta violențele au trecut marginile permise; bătăile și schingiuirile au fost groaznice, au fost răniți mulți și un tânăr Teodorescu a fost chiar ucis în bătăi... Garda de Fier a fost dizolvată conform programului; legionarii amenință și au jurat răzbunare...

Cu privire la dizolvarea Gărzii de Fier am aflat lucruri interesante. Cel care a pus toată procedura aceasta la cale a fost Titulescu. Titulescu a învârtit pe Rege, l-a convins că Garda de Fier e în serviciul hitlerismului, și că succesul ei ar fi egal cu implantarea influenței germane în România. Cu Zelea Codreanu, tare și mare, România ar începe să graviteze în jurul Berlinului și am pierde astfel prețioasele alianțe de azi. Gardismul e sinonim cu aventură, și trebuie distrus cât e timp. Date fiind complicitățile lui Vaida cu Garda, Titulescu a convins pe Rege că numai liberalii și Duca pot desființa pe Zelea Codreanu și pe ai lui – iar pe de altă parte a convins pe Duca să-și ia această sarcină asupra sa. Și așa s-a format Guvernul Duca. Să fi fost acesta secretul pe care Regele mi-a declarat că nu mi-l poate spune, dar că mi-l va spune odată! Se prea poate. Astfel stând lucrurile, cuvântul lui Titulescu a fost hotărâtor și pentru procedura de dizolvare a Gărzii. Duca a hotărât să decreteze dizolvarea prin jurnal al Consiliului de Miniștri, așa cum se făcuse mai înainte, căci Garda de Fier mai fusese dizolvată încă o dată – pe hârtie, de Mihalache. Titulescu s-a opus însă. Ca să dea mai multă autoritate actului, zicea el – în realitate ca să încurce în treabă și răspunderea Regelui[187], a cerut ca dizolvarea să se facă prin Decret Regal. Duca n-a vrut. S-a încins între ei o ceartă țigănească. Duca a sfârșit prin a spune lui Titulescu: „Du-te tu și cere semnătura Regelui." — „Ba du-te tu", a replicat Titulescu. În cele din urmă s-a dus Titulescu, dar a spus Regelui că Duca vrea dizolvarea prin decret regal, și că nu cumva să consimtă la așa ceva! Natural, Duca a aflat, și ce a turnat apoi în cap lui Titulescu, nici câinii nu le mănâncă! Ce a supărat

[187] Parcă Regele nu o avea și astfel răspunderea. Fără complicitatea și consimțământul lui, ce-ar fi putut face Duca?

mai mult pe Titulescu a fost că Duca l-a acuzat că dânsul, și dânsul singur, are toată răspunderea dizolvării Gărzii. Titulescu a protestat, a urlat; după obiceiul său ar fi vrut să ia și de data asta castanele din foc cu mâna altuia. A protestat, a urlat și a refuzat să semneze jurnalul Consiliului de Miniștri... Pe Duca l-au lovit bătăile și așa s-a răstit la el încât a sfârșit prin a iscăli...

Miercuri 13 decembrie. Fiindcă ducem în spinare ponoasele masoneriei am socotit că e drept să ne bucurăm și de foloasele ei – și am rugat pe Pangal să meargă la Paris să vorbească cu cine trebuie. E evident că cel puțin cât vor dura Camerele actuale – și mai au doi ani – Franța va fi guvernată de Ministere radicale, adică masonice. Urmând să plece zilele acestea, Pangal a trecut vineri pe la Palat să întrebe dacă Regele are vreo însărcinare să-i dea. A doua zi, sâmbătă, Regele l-a chemat și l-a primit între două audiențe, dar l-a ținut 50 de minute.

Și lui Pangal i-a repetat tot ce mi-a spus și mie. Guvernul Duca e ultimul Guvern parlamentar; trebuia să-l încerce, să nu se zică că nu l-a încercat. N-are încredere în succesul experienței și se așteaptă la un faliment rapid. L-a întrebat despre mine, de ce fac, de ce cred, și a avut cuvinte măgulitoare la adresa mea. Vorbind cu Pangal despre realizările de mâine, i-a pus deodată întrebarea: „E gata Argetoianu cu proiectele lui?" În fine n-a vorbit decât despre ce va face „mâine". Pangal a rămas convins că de astă dată era hotărât. Să așteptăm...

I-a vorbit Regelui și despre starea de spirit din armată, pe baza informațiilor primite de la Muruzof. Regele era în curent și a părut foarte îngrijorat în această privință. Tot repeta, ca și când ar fi fost singurul leac pentru toate: „Pangal, e ultimul Guvern parlamentar...". În ce privește Masoneria, ar fi vrut să știe de la Paris care va fi atitudinea masonilor față de un Guvern de autoritate ca să nu-i zicem de dictatură. Pangal s-a angajat să-i aducă un răspuns categoric, dar până atunci l-a asigurat că masoneria occidentală va sprijini orice Guvern tare în măsură să zăgăzuiască și curentul hitlerist de dreapta și pe cel comunist de stânga.

Tilea a văzut și el pe Rege a doua zi. I-a făcut și lui aceleași declarații ca mie și lui Pangal. A rămas și Tilea cu aceeași impresie: ultimul Guvern parlamentar, după care planul Argetoianu-Vaida. Un politician sadea, Tilea amintea numele lui Vaida, deși Vaida n-a avut în viața lui un plan. Tilea credea chiar că Regele e înțeles cu Vaida căci i-a spus: „Vaida merge pe planul stabilit." Mă întreb dacă și debarcarea din noiembrie, atât de lipsită de eleganță, făcea parte din planul stabilit.

În altă direcție Tilea mă asigură că împăcarea între Vaida și Maniu nu mai e cu putință. Și-mi repetă ce a spus Vaida lui Mihalache, acum de curând: „Nu mai am stomac să-l înghit pe Maniu" și: „Dacă nu te scapi de Maniu și de Madgearu, ești pierdut".

Sâmbătă 16 decembrie. Din toată țara veștile sunt bune pentru noi, în ce privește curentul. Dacă alegerile ar fi libere, am lua cel puțin 30% din voturi. E socoteala pe care o fac toți electorii mei. Așa cum se desenează însă, așa cum vor fi, mă întreb dacă vom lua 2%...

Gheorghe Brătianu a fost suduit și maltratat de agenții guvernamentali chiar în tipografia ziarului său *Mișcarea*. Scandal mare, și impresie urâtă în opinia publică, căci Gheorghe Brătianu e simpatic tuturor, iar Guvernul odios. A doua zi Brătianu a trimis o scrisoare fiecărui șef de partid prin care propune un protest comun la Rege și organizarea apărării la urne. Am dat un răspuns de circumstanță: socotesc prima inițiativă ca inutilă, și pe a doua ca ineficace...

Ieri mi-au arestat toți delegații, la Plenița (Dolj). Bătăușii prefectului au bătut la Craiova pe partizanii mei Emanuel David și Gogu Adam Popescu. Azi vine de la Putna un avocat cu capul spart și plin de sânge... În Basarabia, și aiurea se mută magistrații pe capete...

Nae Ionescu a văzut pe Rege în ajunul plecării sale la Sinaia. Regele e convins că experiența Duca a ieșit prost, că dizolvarea Gărzii de Fier a fost o greșeală (după ce el a cerut-o), că regimul nu mai poate dura mult, că trebuie un Guvern de mână tare. Nae a propus Regelui să amâne alegerile cu o lună și să se restabilească listele Gărzii – în convingerea că în asemenea condiții Guvernul Duca ar fi silit să se retragă și că ar putea fi înlocuit printr-un Guvern de alegeri. Regele n-a răspuns nimic... și a plecat la Sinaia. Eu socotesc că o asemenea soluție ar fi greșită. Nu avem nevoie de Guvern de alegeri libere, avem nevoie de un Guvern de mână tare. Am impresia că între Rege și Nae nu mai e vechea încredere – căci lui Nae, Regele n-a spus nimic din ce a spus lui Pangal și lui Tilea și cu atât mai puțin din ce-mi spusese mie la 12 noiembrie, cu prilejul consultărilor....

20 decembrie. Azi alegeri generale pentru Cameră. Vreme posomorâtă. Zăpada enormă căzută în toată țara de trei zile și viscolul care mai suflă și astăzi fac circulația imposibilă și vin în ajutorul Guvernului... Nu numai că alegătorii nu vor putea merge să voteze la distanțe mari – vor vota agenții Guvernului cu cărțile lor – dar nici măcar delegații opoziției nu vor putea ajunge la multe

secții de vot, lăsând astfel Guvernului calea deschisă pentru toate matrapazlâcurile electorale.

Giurgiuveanu, șeful nostru de la Hotin, bătut și sechestrat; o femeie omorâtă la Sighișoara; un alegător ucis la Dolj; asistenții și delegații arestați în mai multe județe – iată, fără să mai vorbesc de câteva bătăi și de nenumărate sechestrări în Basarabia, bilanțul pre-electoral al „Uniunii Agrare"...

Duminică 24 decembrie. Ajun de Crăciun fără veselie. Rezultatul alegerilor a întrecut cele mai pesimiste socoteli, pentru noi. Duca, care îmi făgăduise o atitudine de neutralitate, a dezlănțuit toată urgia administrativă în special împotriva mea – dând astfel o nouă dovadă de falsitatea și de nemernicia lui sufletească. Toată ura sa a fost îndreptată împotriva mea și a lui Gheorghe Brătianu. Împotriva mea, fiindcă în cercul de posibile influențe din jurul Regelui, numai de mine se temea – împotriva lui Gheorghe, fiindcă nu-l iartă de disprețul pe care acesta i-l arată cu fiece prilej și fiindcă în iunie 1930 „Brătianul" văzuse situația mai clar decât dânsul, și o cântărise mai bine. În familia liberală, Duca este dominat de sentimentul slugii necredincioase și invidioase față de odrasla stăpânului temut dar detestat. Corcitura, chiar îmbuibată și sătulă, înfige cât poate colții în câinele de rasă.

În ce m-a privit pe mine, operațiunea a fost ușoară. S-au terorizat și s-au împiedicat sate întregi conversioniste să vină la vot și s-au „revizuit" toate urnele, furându-mi-se trei sferturi din voturi. Trebuia să fiu desființat. Și am fost... Doctorul Lupu care s-a prezentat în alegeri cu un program ce nu era decât falsificarea programului meu și cu capul lui care nu făcea cât posteriorul meu, a avut de două ori atâtea voturi ca mine. Inofensiv în politică, și caraghios, lui i s-au lăsat toate voturile ca să iasă înaintea mea și să mă umilească. Același plan machiavellic a favorizat și pe Goga, un alt contrafactor al programului și al ideilor mele.

Cu Gheorghe Brătianu operațiunea a ratat, deși dânsul a fost și mai prigonit decât mine. Mai întâi liberalii lui erau mai greu de îndepărtat de la secțiile de votare, fiindcă erau greu de recunoscut. Liberali erau ai Guvernului, liberali erau și ai lui și ca să ajungă la vot mai toți georgiștii se dau drept liberali guvernamentali. Dar cei care au dat lui Gheorghe Brătianu o masă compactă de voturi, au fost toți nemulțumiții partidului guvernamental, care nevoind să dea votul lui Duca și Guvernului, l-au dat celeilalte fracțiuni a Partidului Liberal.

Rezultatul a fost neașteptat. De unde Gheorghe Brătianu și partidul său trebuia să se topească în alegeri – au ieșit întăriți.

Adevăratul succes în aceste alegeri de pomină l-a înregistrat incontestabil Gheorghe Brătianu, în necazul lui Duca.

Duminică 7 ianuarie 1934. Rezultatul alegerilor m-a deprimat atât, încât timp de două săptămâni n-am mai însemnat nimic în caietele mele. În acest răstimp s-a săvârșit cea mai îngrozitoare dramă: asasinarea lui Duca. Crima de la Sinaia m-a impresionat și pe mine adânc, ca pe toată lumea. Fără să înceteze, raporturile noastre de familie slăbiseră mult de la alegeri, dar nu putusem să șterg amintiri atât de vechi care făcuseră din Iancu Duca un intim al casei mele și al casei socrilor mei. Vrând-nevrând îmi aduceam aminte de mesele comune la Boambă și de galoșii lui la ușa mea. Dacă n-ar fi fost alegerile cum au fost, aș fi plâns moartea lui ca pe a unui frate – ca pe a unui frate cu care nu m-aș fi înțeles întotdeauna, dar totuși frate. Din nefericire aveam și eu un mort în casă, și a trebuit să-mi împart lacrimile.

Mortul meu era munca mea de ani de zile, era toată nădejdea pusă într-un viitor mai bun pentru țară, era aproape întreaga rațiune de a fi a ființei mele politice. De fapt nu mă ucisese Duca, ci Regele – dar Duca servise Regelui de falcă de măgar ca să lovească în mine... Dacă Regele mi-ar fi încredințat mie puterea în loc să o dea lui Duca, i-aș fi făcut un Guvern frumos, alegeri și mai frumoase și libere și aș fi canalizat toate forțele vii ale nației spre un regim de autoritate sub auspiciile Regale – și n-ar fi curs atâta sânge degeaba. În locul unei soluții naturale, căci tot ce gândea în țara românească mă voia pe mine – Regele a ales cea mai odioasă și mai neașteptată soluție care a dus direct la uciderea lui Duca și la asasinarea mea morală...

Aceste câteva cuvinte sunt menite să lămurească viitorilor mei cititori pentru ce n-am căzut în convulsiuni aflând omorârea lui Duca. N-am căzut în convulsiuni, dar o repet încă o dată, m-a impresionat adânc. Presupun că a impresionat și pe vrăjmașii săi cei mai dârji, darmite pe mine, care vrajmaș, în înțelesul adevărat al cuvântului, nu îi eram. Față de dânsul mă stăpânea mai mult un sentiment de compătimire decât de ură...

Am aflat de moartea lui Duca imediat după săvârșirea atentatului. Vineri seara 29 decembrie mă înapoiasem acasă pe la ora 10 și mă pusesem în pat, când m-a chemat telefonul. D-na Mirea pe care o părăsisem cu o jumătate de oră înainte, mă vestea cu voce emoționată că Duca fusese asasinat în Gara de Nord. D-na Mirea locuiește împreună cu mumă-mea în apartamentul meu din strada Episcopiei, și mi-a telefonat fiind încă sub impresia lungii vizite pe care Nadia Duca o făcuse mamă-mi, chiar în acea seară. Nadia, pe

care mumă-mea voia să o reție la masă, s-a scuzat spunând că așteaptă pe bărbatu-său de la Sinaia și că au convenit să supeze împreună, ca doi porumbei... D-na Mirea avusese știrea de la Olga Greceanu, iar aceasta nu știu de unde o aflase. Am rămas tâmpit, și la început nu mi-a venit să cred. Dar telefonul a sunat din nou, și apoi necontenit. Abia îl închideam și mă chema iarăși. Am aflat astfel succesiv că știrea era adevărată, dar că atentatul nu fusese săvârșit în Gara de Nord, ci în gara Sinaia. Că atentatorii erau trei macedoneni afiliați la Garda de Fier. La început mi s-a spus că Duca fusese numai mortal rănit; apoi că fusese ucis pe loc, și odată cu el și doctorul Costinescu și un polițist. În fine adevărul: Duca ucis pe loc și nimeni altul atins. S-a mai zvonit că și Vlahide fusese rănit, dar știrea nu corespundea adevărului.

Duca lucrase cu Regele și făgăduise partidului, care insistase mult, să „scoată" înlocuirea lui Costică Angelescu (guvernatorul Băncii Naționale) prin Alexandru Otulescu. Mai ales Dinu Brătianu ținea foarte mult să plaseze pe Otulescu, omul lui, la Banca Națională. Fie că n-a putut, fie că n-a vrut (ca să nu sporească influența lui Dinu în Guvern și în partid), Duca n-a izbutit să numească pe Otulescu. Regele – așa a pretins el – a primit cu greu înlocuirea lui Angelescu, dar nu cu Alexandru Otulescu ci cu... Dorel Dumitrescu. După audiență, și înainte să plece la București, Duca s-a dus la vila lui Costinescu să se scuze și să obțină prin intervenția doctorului Costinescu iertarea lui nenea Dinu. De acolo s-a dus la gară, și natural, l-a însoțit și Costinescu. Restul se știe...

Ce nu se știe, e cât de urât s-a purtat Regele față de mort și de familia lui. Îndată după asasinat s-a telefonat la Foișor, și s-au cerut instrucțiuni. Regele ar fi vrut ca să fie imediat expediat cadavrul la București; explicându-i-se că erau anumite pregătiri de făcut, a admis să fie așezat provizoriu într-o sală de jos a Castelului Peleș, lângă camerele servitorilor, unde corpul neînsuflețit al primului său sfetnic a stat până a doua zi. Nici unul nu s-a dus să-l vadă, nici n-a trimis o floare... Grigore Duca, fratele victimei, juca bridge la Henry Catargi unde au venit să-l vestească. A luat pe soru-sa Gabriela și au plecat la Sinaia, unde au ajuns la orele 2 noaptea. Nadia, disperată, n-a fost lăsată să plece decât a doua zi dimineața și a sosit la Sinaia la amiază. Nici unuia din trei, Regele n-a catadixit să-i facă condoleanțe personale... A trimis un aghiotant să le exprime regretele regale... De ce n-o fi vrut să dea ochi cu apropiații mortului? L-o fi mustrat conștiința și o fi simțit partea de răspundere pe care o avea în acest omor? Alții au spus că n-a vrut să-i vadă fiindcă prea s-a bucurat de

moartea lui Duca și n-a vrut ca familia mortului să-i citească bucuria pe față...

Sâmbătă dimineața, doctorul Angelescu a fost chemat la Sinaia și numit președinte al Consiliului ca cel mai vechi ministru (de o seamă cu Victor Antonescu, dar ceva mai în vârstă). Numirea a mirat pe mulți, care sperau într-o schimbare de regim fără să-și dea seama că după tragicul eveniment, o schimbare de regim ar fi însemnat o primă de încurajare acordată asasinatului. Pentru Rege, numirea lui Angelescu ar fi putut să aibă un caracter provizoriu, să însemne un răgaz ca să vadă și să aleagă – dar n-a fost așa. Întrebat în această privință, de însuși Angelescu înainte de a accepta însărcinarea, Regele i-a afirmat că e o numire definitivă, că nu e numit prim ministru interimar ci în titlu și s-a pus să discute cu el un program amănunțit privitor la măsurile de luat. Cea mai bună dovadă că Angelescu se credea instalat prim-ministru de-a binelea e că în ziua următoare duminică, mi-a telefonat Budurăscu (subsecretar la Președinție) să-mi spună că primul ministru dorește să mă vadă și să mă întrebe dacă rămâneam toată spătămâna în București, căci dorea să vină joi 4 sau vineri 5 ianuarie – fiind bine înțeles că nu-și putea începe vizitele decât după funeralii. Acestea erau fixate pentru ziua de marți 2 ianuarie și a doua zi miercuri era zi de lucru la Sinaia. Dând un răspuns afirmativ, m-am gândit o clipă că până joia următoare bietul doctor nu va mai fi prim-ministru...

Funeraliile lui Duca s-au desfășurat într-o atmosferă de dramă. Uciderea lui aruncase spaima în Guvern, la Palat și mai ales în Camarilă. Fiecare se credea osândit, socotea că doborârea lui Duca fusese numai un început, și tremura pentru pielea lui. Sfidătoarea atitudine a asasinilor întărise și mai mult pe acești oameni cu suflet de iepure în credința că exista în sertarele legionarilor un plan de masacru general. Imaginația începuse să lucreze și în atmosfera de lașitate generală ce domnește la noi se povesteau fel de fel asupra „batalionului morții" și a isprăvilor sale... „în futurum". Doctorul Angelescu umplea patru perechi de izmene pe zi, miniștrii nu mai ieșeau din casă, iar vedetele Camarilei intraseră în gaură de șarpe. Titulescu se văicărea în pat, Tabacovici îl freca la tălpi și supraveghea țucalul. Wieder trăsese zăvorul; Puiu Dumitrescu amuțise, Lupeasca pusese să se răspândească zvonul că e în străinătate. Regele tremura.

În ziua înmormântării, miniștrii s-au dus la Ateneu ca și cum ar fi ieșit din tranșee, la atac. Regele a anunțat că vine, apoi că nu vine, în fine iar că vine... Toți erau convinși că o bombă îi va curăța pe toți! Până și locul unde urma să se desfășoare ceremonia nu a fost fixat

decât în ultimul moment și abia a putut să se hotărască Guvernul între Ateneu și biserica Sf. Gheorghe! În fine, în cele din urmă, s-a hotărât Ateneul – și s-a mai hotărât ca Regele să nu vie! Am aflat cu toții și cu un supliment de întristare, că Majestatea Sa era gripată și că regreta din suflet că nu putea aduce un ultim salut credinciosului său sfetnic...

Miercuri 4 ianuarie, tot Guvernul s-a transportat la Sinaia, pentru un Consiliu sub președinția Regelui. Domnul prim-ministru doctor Angelescu a plecat cu Dinu Brătianu, al Finanțelor ministru și cu câțiva miniștri secundari. „Macherii", după cum voi arăta numaidecât, erau deja la Sinaia din ajun...

Abia sosit la Sinaia, Angelescu a aflat că nu mai era prim ministru și că trebuia să contrasemneze decretul lui Tătărescu, de numire. Era să-i vină omului dambla; nici Dinu Brătianu nu știa nimic căci nu-l pusese șmecherii în curent cu lovitura. Angelescu și Brătianu se urcaseră în același vagon ca să mai vorbească de șefia partidului. Amândoi o voiau – Dinu Brătianu împins mai mult de familie și supus tradiției brătieniste – dar fiecare poftea pe celălalt să primească. Angelescu, care știa că Regele nu iubește pe Brătieni, propusese cu timiditate un arbitraj – propunere la care Dinu n-a răspuns decât cu un „să mai vedem" plin de reticențe. Știrea demiterii lui Angelescu căzută ca un trăznet în gara Sinaia, a pus însă problema șefiei pe un alt teren.

Ce se întâmplase? Se întâmplase mai întâi, că în trei zile Angelescu dăduse deplină dovadă despre incapacitatea lui totală de a face față evenimentelor. În Consiliile de Miniștri care au avut loc duminică și luni, orice măsură mai drastică propusă de unul sau de altul, era imediat înlăturată de către președintele Consiliului care murea de frica oricărei răspunderi. Refuza pe rând toate măsurile celorlalți, dar nu avea, el, nici una de propus. La toate, nu răspundea decât cu un: „E prăpăd mă, e prăpăd!" și cu un „Stai domnule să mai vedem!". În Guvern domnea anarhia și frica...

Toate acestea raportate Regelui l-au hotărât să schimbe firma, și cât de repede căci pândeau asasinatele. Hotărârea Regelui a fost comunicată prin Puiu Dumitrescu lui Franasovici, și de la acesta au aflat-o și Inculeț și Tătărescu – și pe loc a început dansul șmecherilor.

Pentru a lămuri mai bine cititorilor cum a ajuns Regele la soluția Tătărescu, atât de neașteptată pentru opinia publică, pentru Partidul Liberal și pentru însuși domnul Guță – trebuie să o iau mai de departe și să spun două cuvinte despre apropierea așa-zisului tineret din Partidul Liberal, de Coroană, în a doua jumătate a anului

precedent. Un bandit, Inculeț – un escroc, Franasovici și un caraghios, Tătărescu s-au declarat purtătorii de cuvânt ai acestui tineret și au început să lucreze pe cont separat pe lângă Rege. Toți trei împreună urmăreau – scop mărturisit și lui Duca – să aducă Partidul Liberal la putere, dar fiecare din ei mai urmărea și un scop personal: Inculeț să ia locul lui Duca, Franasovici sugrumat de datorii să câștige parale și Tătărescu să ajungă ministru plin. Cei trei mușchetari au ales singura cale ce le sta deschisă: Camarila și d-na Lupescu. Cel care a reușit cel mai bine a fost Franasovici, care, grație grațioasei sale soții Mary a ajuns destul de repede în favoare la d-na Lupescu. Franasovici, dându-și seama de cât reprezenta, a luat în cârcă pe Tătărescu cu care de altminteri, avea demult partidă legată. În toată această perioadă de intrigării, Tătărescu a stat mai în rezervă: a lucrat pentru el Franasovici, Inculeț, deși cel mai deștept din trei, a rămas mai la coadă și n-a putut străbate ultima etapă, de la Lupeasca la Rege. Dar Franasovici și Tătărescu au izbutit să ajungă de mai multe ori în audiență și au plăcut Regelui. Acesta a văzut într-înșii oameni mai apropiați de generația lui umili până la platitudine, deștepți și gata să execute orice poruncă le-ar fi dat, fie să-i aducă și capul lui Duca, care nu putuse pătrunde până atunci în simpatia Regelui, a câștigat-o însă repede după formarea Ministerului Duca și a devenit unul din factorii de încredere ai Suveranului în Guvern.

Îndată ce Camarila și-a dat seama că ceasurile lui Angelescu sunt numărate, n-a avut decât un gând: să ridice la rezidențiie pe Franasovici, cu care s-ar fi înțeles de minune, nu la guvernare – căci nu de asta îi ardea ei – ci la jaf. În înțelegere cu Inculeț și cu Tătărescu (acesta fiindcă n-avea încotro și fiindcă spera că Franasovici își va rupe repede șalele) s-au pus toți pe lucru – și Duduia, și Puiu și Felix (Wieder). Franasovici și Inculeț au petrecut toată seara de luni, și noaptea, la Sinaia. Regele, deprimat, dezorientat, anesteziat a fost „capacitat" și marți seara (ziua funerariilor) decretul de numire al lui Franasovici a fost făcut. Oricât a fost de secret complotul, câțiva inițiați au aflat și efectul a fost îngrozitor. Nimeni în partid n-a vrut să audă de numirea escrocului. Ziua de marți s-a negociat, s-a rugat, s-a amenințat printre fruntașii partidului „opuși celor bătrâni". Angelescu mi-a povestit trei zile mai târziu că a mers de la Ateneu la Bellu după carul mortuar, alături de Dinu Brătianu și că simțea în spatele lui o forfoteală inexplicabilă; Inculeț, Franasovici, Tătărescu mergeau din om în om și șușurau la urechile fiecăruia, și gesticulau ca la club. Angelescu era indignat de această atitudine puțin respectuoasă față de mortul pe care-l duceau la ultima lui

locuință, și de mai multe ori a trimis pe Sassu și pe Mircea Djuvara să le spună să se astâmpere. Bietul om era însă la o mie de poște să presupună că era vorba de locul lui; își închipuise că era vorba de șefia partidului, singura problemă ce mai era, după dânsul, de rezolvat. Și cum hotărâse să țină un Consiliu după înmormântare, a trimis pe Vlahide din ministru în ministru, să-i prevină. Inculeț, Franasovici și Tătărescu au răspuns, plictisiți, că nu pot, căci trebuiau să plece imediat la Sinaia, unde erau chemați...

Consiliul nu s-a mai întrunit, și cum a fost depus corpul lui Duca în criptă, cei trei mușchetari au pornit în fugă spre Sinaia. La Sinaia, a urmat o noapte albă – Wieder mai cu cap, a conjurat banda să nu-și facă de cap. La București, pe unde se șoptise, efectul unei eventuale numiri a lui Franasovici fusese dezastruos, spre marea consternare a conducătorilor României cu Puiu Dumitrescu în frunte. Totuși până dimineață, tot Franasovici a rămas prim-ministru, cu decretul pe masa domnului Puiu. Abia miercuri dimineață, cu câteva ceasuri înainte de sosirea lui Angelescu, și-a dat Regele seama de ce se poate și de ce nu se poate, chiar într-o țară de blegi ca a noastră – și Franasovici a fost înlocuit prin Tătărescu. Se zice că însuși Franasovici, îndrăzneț numai în umbră și la adăpostul altuia, ar fi propus pe tovarășul său Tătărescu. Și astfel s-a alcătuit un nou decret...

Prăbușit de la înălțimile pe care întâmplarea îl ridicase și din visurile sale, Angelescu era să leșine. Galben și tremurând, a semnat decretul pe care i l-a prezentat Regele și întru atât își pierduse capul încât a refuzat portofoliul Instrucțiunii Publice pe care Regele l-a rugat să-l primească, în Cabinetul Tătărescu. Mai stăpân pe sine, dar mult mai furios, Dinu Brătianu s-a înapoiat imediat la București, să ia contact cu „fruntașii" partidului.

Regele pusese o condiție la numirea lui Tătărescu: proclamarea lui și ca șef al partidului – și Inculeț și Franasovici, pe lângă dom' Guță se obligaseră să o aducă la îndeplinire. Seara de miercuri 4 și ziua de joi 5 ianuarie au fost zile de adâncă tulburare în Partidul Liberal. Miercuri seara spărtura în partid era sigură, Dinu Brătianu cu foarte puțini dintre bătrâni părăseau partidul și Tătărescu proclamat șef (!!!) forma un Minister de tineri. Joi dimineața schimbare totală – se lucrase pe capete toată noaptea, și turma lui Dinu sporise în dauna lui Tătărescu. Majoritatea Delegației Permanente trecuse de partea Brătienilor și cu Tătărescu nu mai rămăseseră decât cei de tot tineri, și câteva excepții dintre cei bătrâni. Joi după-amiază fusese convocat Comitetul Executiv care trebuia să aleagă pe șef. După toate pontajele făcute, Tătărescu văzând că în Comitetul Executiv partida

era pierdută pentru el, că partidul era gata să se rupă în două, s-a dus la Dinu să trateze cu dânsul. Pentru orice liberal, „ruptura partidului" reprezenta un maximum de dezastru, cu atât mai mult pentru un iepure fricos ca Tătărescu, convins că ruptura – mai ales cu el în minoritate – însemna o astfel de slăbire a regimului încât ar fi atras căderea lui de la Guvern. Ruptura, ca și punerea lui în minoritate în Comitetul Executiv, trebuiau evitate cu orice preț. Guță a telefonat la Sinaia, a convins, și cu autorizare de Sus, a sfârșit prin a oferi lui Dinu Brătianu șefia, asigurându-l – vorbă să fie – că-i va pregăti și șefia Cabinetului. După lungi pertractări – a insistat pe lângă Dinu și doctorul Angelescu, care, dezmeticit, voia să păstreze cel puțin portofoliul refuzat în ajun – lucrurile s-au aranjat. A rămas înțeles, că în ședința de după prânz Tătărescu va proclama șefia lui Dinu Brătianu și că acesta îi va ura spor la muncă ca șef al Guvernului. Tătărescu renunța la „un Minister de tineri", și se obliga să mențină neschimbat Ministerul, așa cum îl formase Duca, mai puțin Dinu Brătianu la Finanțe, care rămânea în afară de Guvern, dar punea în locul său pe Victor Slăvescu, omul lui.

Împăcarea a fost numai de formă. În fundul sufletelor lor, Dinu și Guță, și-au jurat să se extermine unul pe altul: Brătianu să-l dea jos pe Tătărescu de la Guvern și Tătărescu să-i ia locul în fruntea partidului.

Odată cu proclamarea lui Dinu I. C. Brătianu ca șef, s-a deschis și lupta ascunsă, dar cu atât mai dârză cu cât era mai ascunsă, între cele două tabere. Probabil că cei lacomi și zoriți vor merge cu Tătărescu, cât va fi la putere – și că cei neîmbuibați și prin urmare nemulțumiți, se vor strânge în jurul Brătienilor.

Pe lângă greutățile de partid, formarea Guvernului Tătărescu a mai întâmpinat și pe cele puse în cale de Titulescu. Cu firea lui de intrigant, și cu pretențiile lui, Titulescu n-ar putea sta liniștit față de o criză ministerială în orice împrejurări; de data asta a mai fost însă și alt resort, puternic, care l-a pus în mișcare: frica, mai mult decât frica, teroarea. De cum a aflat de asasinarea lui Duca, Titulescu a intrat în spasme și... în pat, cu gândul să ajungă mai iute sub pat, la prima apariție a unui gardist...

Subtilul emasculat își făcuse un raționament destul de simplu: dacă pe Duca l-au ucis, care nu făcuse decât să execute ordine – ce vor face cu el, care ceruse și obținuse exterminarea Gărzii de Fier, cu el, pe care canaliile de liberali aruncaseră acum toată vina măsurilor luate înainte de alegeri deși știau bine că el refuzase să semneze faimosul jurnal de dizolvare? La gândul revolverelor pe care le vedea

deja îndreptate împotriva lui, i se zbârlea cât păr îi mai rămăsese pe cap și toate glandele lui pe jumătate atrofiate începuseră să verse iar venin și să-i otrăvească sufletul. Urla, plângea, blestema, se zvârcolea ca o maimuță tăiată de Voronof. Cei ce l-au frecventat și văzut în aceste zile de criză acută – eu n-am fost printre cei fericiți – s-au înspăimântat și l-au socotit nebun. Venindu-și în fine puțin în fire, a conceput un mare plan de salvare. Ce nu inventează omul ca să-și scape viața? Și-a adus aminte de toată oroarea, de toată vrăjmășia mișcării legionare împotriva Camarilei. Gardiștii declaraseră răspicat că nu luptă împotriva Regelui ci împotriva celor care, în jurul lui, îi falsifică voința. Cum ar fi dacă ar obține el, condamnarea și sacrificarea lui Puiu Dumitrescu, cel mai de vază exponent al zisei Camarile, și omul împotriva căruia se îndrepta disprețul și ura întregii opinii publice? Ce lovitură! Toată lumea i-ar fi recunoscătoare și până și gardiștii n-ar putea pune la îndoială sentimentele sale și să nu creadă în protestele lui de nevinovăție față de măsurile luate de Duca împotriva lor... Titulescu e omul care se ambalează pe o idee, fie și dacă n-ar reprezenta decât un sofism, fiindcă crede că toată lumea e proastă și că numai el e deștept. Odată hotărât să obțină capul lui Puiu Dumitrescu – lui Puiu Dumitrescu cu care se înțelesese până atunci de minune – amicul Titulescu s-a șters de nădușeală și s-a sculat din pat. Îndată ce s-a schițat Guvernul Franasovici și apoi Guvernul Tătărescu, a declarat că el nu intră în nici un Guvern dacă Puiu Dumitrescu nu este imediat dat afară de la Palat. A rugat pe Tătărescu să explice Regelui că era și în interesul Majestății Sale *să arunce lest*, ca să nu piardă totul. Regele, care nu-și venise de tot în fire, a ascultat fără să izbucnească, dar n-a făgăduit nimic. Negocierile între Tătărescu și Titulescu mai întâi, apoi între Titulescu și Rege, au fost penibile... Până azi nu s-a ajuns la nici un rezultat. Titulescu face tot ce poate ca atitudinea lui să fie cunoscută de cât mai mulți. Nu se știe dacă va capitula el sau Regele, și prin urmare nu se știe încă cine va fi ministru de externe...

9 ianuarie. În locul detronatului dr. Angelescu, a venit să-mi facă vizită astăzi dl. Guță Tătărescu, precarul[188] prim-ministru. Se jenează și el să se prezinte ca șef de Guvern. Pare că buimăceala opiniei publice de a-i vedea în locul în care a fost cocoțat, fără nici o pregătire, fără nici o calificare, l-a cuprins și pe el. Omul, care, ca zestre politică n-a adus decât o trâmbiță și câte un complet de haine și de idei uzate, se înfățișează modest. Mărturisește că a trebuit o nenorocire fără seamăn și necesitatea de a se face față situației fără

[188] A fost un rău prooroc. Precaritatea d-lui Guță Tătărescu a durat 4 ani...

schimbare de regim, pentru ca ochii Regelui să se arunce asupra lui. Îmi place expresia „ochii" și mă gândesc la ochii de grăsime pe ape de lături... Face pe nenorocitul, pe supusul – caută să obțină iertare și bunăvoință. Îmi adresează un călduros apel, ca șef de Guvern la șef de partid (vai de partidul meu!) și ca om la om (asta e altă chestiune) pentru o destindere a luptelor politice. Vorbește ca la întrunire publică. Cupletul terminat, cuplet pe care probabil că-l repetă tuturor, trece la chestiuni de ordin practic. Mărturisește că s-a abuzat pe ici pe colo (!) în alegeri. E gata să examineze reclamațiile noastre și să invalideze alegerile acolo unde s-ar fi făcut prea mari porcării și să se înțeleagă cu opoziția pentru a-i abandona locurile. Îmi dă să înțeleg că noi am avea dreptul la încă vreo 10 locuri![189] Surâd și-l las să spună... Pe mine personal mă acoperă cu flori. Păcat că nu mai sunt în partid, căci aș fi cel mai indicat pentru Ministerul de Interne. Aci nu mai surâd, ci râd de-a binelea! Dar sunt încă foarte simpatizat în Partidul Liberal și vede posibilități de colaborare în viitor![190] Îndată ce vor descurca lucrurile, se va apuca de înfăptuirea unei largi Conversiuni – aproape programul meu. Întrerup: „Dar Dinu Brătianu?" Face un gest plictisit, ca și cum ar goni o muscă de pe geniala sa frunte. Vrea destindere și cu Garda de Fier. Îl întreb ce e cu Nae Ionescu, pe care de la moartea lui Duca nu l-am mai văzut și despre care se spune că ar fi implicat în asasinat... Îmi spune că și Nae este luat în cercetare și învinuit că prin articolele sale a încurajat Garda pe calea violențelor – ba chiar că a fost amestecat în pregătirea atentatului, dar că dânsul nu crede. În tot cazul n-are încă dezlegare de la Rege, în privința lui Nae. Cu Titulescu, o sfârșește mâine – fie că va primi Ministerul de Externe, fie că nu. Tot Titulescu cere și capul lui Nae. „Pe Puiu Dumitrescu vrea să-l sacrifice pe altarul Patriei – pe Nae Ionescu pe micul său altar particular". În chestiunea Camarilei dezaprobă ultimatumul lui Titulescu: „S-a diminuat autoritatea Regelui, Regele trebuia lăsat să facă curățenie în jurul său din propria sa autoritate..."

Răspund că chestiunea invalidărilor mă interesează puțin, că și chestiunea unei eventuale colaborări pe care, pentru o sută și una de motive nu o cred posibilă. Îi făgăduiesc însă față de Guvernul său o atitudine obiectivă după cum am avut-o și față de Guvernul Duca și față de al lui Vaida – căci îmi dau seama de greutățile prin care trece țara. Dacă va veni cu o Conversiune largă, îl voi ajuta – dacă nu, voi lupta mai departe să-mi realizez programul...

14 ianuarie. Se vorbește de arestarea lui Nae Ionescu; ar fi fost

[189] Inutil să mai spun că nimic nu s-a făcut și că nici un deputat n-a fost invalidat!

[190] Timp de 4 ani de zile trebuia să-mi dea pe la nas cu aceste veleități de colaborare! Aproape din lună în lună...

ridicat la Sinaia – după o vizită făcută lui Puiu Dumitrescu, care n-a putut să-l scape, acțiunile sale fiind foarte jos. Căci Titulescu a intrat în Guvern pe baza unei tranzacții: a renunțat la execuția prealabilă a favoritului, dar Regele s-a obligat să se despartă de puișorul lui în cea mai scurtă vreme.

16 ianuarie. Înmormântarea doctorului Cantacuzino... Scumpul nostru Jean Cantacuzino a fost răpus în 15 zile de o pneumonie contractată la funeraliile lui Duca. Obișnuit să braveze toate intemperiile venise la Ateneu în frac fără manta. În frigul de acolo a înghețat pe jumătate; ieșit afară nu și-a mai găsit automobilul, și până să dea de el a înghețat de tot... Cu dânsul se duce unul din oamenii cei mai interesanți, cei mai curați ai generației sale. Ceremonia a vut loc în sala cea mare de jos a Facultății de Medicină. O lume nebună, și câtă sinceră întristare, în opoziție cu atmosfera de constrângere de la înmormântarea lui Duca. Orchestra simfonică a cântat „Sigfried Idylle" – toată asistența plângea. La ultimul concert simfonic, Cantacuzino ceruse lui Perlea să-i pună într-un viitor program mișcătoarea simfonie wagneriană. Perlea i-a cântat-o – dar el n-a mai auzit-o...

17 ianuarie. Întrevederea dintre mine și Averescu, plănuită în noiembrie, hotărâtă și amânată în decembrie (pentru alegeri) a avut în fine loc astăzi. Ne-am strâns mâna, după cum fusese convenit, fără explicații. N-am vorbit nici de asasinarea lui Duca, nici de cocoțarea lui Tătărescu. Toată convorbirea s-a învârtit în jurul Regelui Carol, a cărui domnie Averescu o crede și nefastă și aproape sfârșită. Linia acestei domnii constant descendentă nu se poate termina decât rău, și bătrânul mareșal începe prin a-mi povesti întâlnirea sa cu Prințul Carol la Bellinzona, în 1930, și angajamentele pe care acesta le-a luat față de dânsul și de care nu s-a ținut... (Am redat aceste amănunte în altă parte a „Amintirilor" mele).

La cunoscutul argument pe care i l-am opus: ferește-ne Doamne de mai rău – Averescu răspunde că linia Domniei lui Carol fiind constant descendentă ne duce matematic la prăpastie, pe câtă vreme o schimbare de Domnie, poate că ne-ar duce la mai rău, dar poate că ne-ar duce și la mai bine. În interesul țării, trebuie deci să o încercăm...

Dânsul socotește Domnia lui Carol ca ilegală, față de Constituție și ca o simplă uzurpare de Tron prin violență și viclenie. Prințul Carol a renunțat la drepturile sale la Tron în decembrie 1925, conform legilor și nesilit. Mareșalul se scoală, scotocește într-un sertar și-mi arată o copie de pe scrisoarea Prințului adresată Reginei Maria, de

la Veneția, după renunțare. În acea scrisoare Prințul afirmă că nu e supărat pe nimeni, dar că nu mai poate suporta viața pe care o duce în țară. Pleacă definitiv și crede că cel mai nimerit lucru ar fi să fie considerat ca mort. El s-ar însărcina cu înscenarea unui accident de automobile pe marginea lacului Como – și să fie considerat ca înecat în lac...

Averescu este convins că dacă Lupeasca ar putea fi expediată în străinătate și menținută acolo, Carol ar pleca după dânsa. La întrebarea mea: „Dar cum să o expediezi?" îmi răspunde: „Am eu doi aviatori care s-ar însărcina să o ducă..." Singurul lucru care-l încurcă e că în cazul proclamării lui Mihai din nou, s-ar constitui după Constituție o Regență de trei persoane, ceea ce nu se mai poate: „Trebuie un singur Regent..." (Nu-mi spune că ar trebui să fie el, dar o gândește)...

Trecând la o altă ordine de idei, mareșalul îmi propune reîntregirea partidului Poporului. E sătul de politică, e obosit, și după un scurt timp mi-ar trece mie șefia, dânsul rămânând simplu soldat în partid. Am priceput: în visurile sale senile se vede sfârșindu-și cariera ca Regent, și vrea să scape de partid fără să-l desființeze definitiv...

De politețe, cer timp de gândire, dar fiindcă în aer e un proiect de fuziune între Iunian, Lupu și mine, îl întreb ce gândește despre acești conducători de mase. „Vrei să fiu sincer?" — „Da." — „Sunt doi ratați, în politică!"

Convenim să ne mai vedem, și-l părăsesc pe gânduri ... Urâtă e bătrânețea! Ieri seară, masă comună la Athenèe Palace, în odaie, cu d-rul Lupu și cu Iunian.

Iată cum a fost pusă la cale această întâlnire. Săptămâna trecută au venit la mine unul după altul Goiceanu, Mazilu și Teodorescu-Branițte – toți trei partizani ai lui Lupu – să-mi spună că nu mai merge și că partidele agrare trebuie să fuzioneze într-un mare partid. Cel din urmă dintre solii lui Lupu, Mazilu a venit sâmbătă dimineața și în aceeași zi după-amiază m-am pomenit cu însăși Măria Sa doctorul. Era disperat. Nu o mai putea duce mai departe, singur. Nu mai avea nici curaj nici parale. Dorința lui era să înjghebeze ceva cu mine și cu Iunian, și chiar cu Goga – deși cu Goga îl plăcea mai puțin. Dacă nu ajungea să se înțeleagă cu noi, se vedea silit să se împace cu Mihalache, care alerga după dânsul. El nu voia să se întoarcă la matcă; ar fi însemnat o mare umilință pentru dânsul. „Cu Mihalache m-aș mai înțelege eu" – spunea dânsul – „dar cum să mă înțeleg cu bestia de Madgearu?" Era foarte zorit să se înțeleagă cu noi. Eu i-am răspuns că sunt dezgustat de politică după toate câte

s-au întâmplat, dar că sunt dispus să mai încerc și o concentrare a elementelor agrare și că nu voi face greutăți – am adăugat însă că nu eram deloc sigur de Iunian și de Goga. Lupu i-a înjurat pe amândoi de mamă – era disperat – și m-a rugat să vorbesc cu Iunian. Cu Iunian întâi – cu Goga să stăm de vorbă numai după ce ne vom fi înțeles noi trei. Am primit, și m-am dus la Iunian și i-am expus propunerile lui Lupu. Principial, a fost și el de acord cu ele, dar ca întotdeauna, cu reticențe. Iunian socotea că ar fi mai bine să procedăm pe etape: să începem printr-o „unire parlamentară", ca să ne încercăm. Va veni apoi și rândul fuziunii. Dânsul a mai pretins că pentru o fuziune ar avea acum greutăți în partid, ceea ce era o glumă, căci partidul era el. Am convenit să stăm de vorbă în trei – și astfel am ajuns la masa de aseară.

Masă bună și atmosferă cordială. O țuică veche de 62 de ani ne-a ars gura, o țuică dăruită lui Lupu de socrul unuia Florescu din Cornu (Dolj) pe care-l credeam omul meu și văd că e al altuia, căci mie nu mi-a dat nici măcar un pahar din elixirul lui de viață! Mezeluri pe masă, mezelicuri în schimbul nostru de idei. Lupu vrea fuziunea imediată, și nu vrea să audă de altceva – Iunian pledează pentru procedura pe etape, care vădit, nu pare pe placul lui Lupu. Și unul și altul admit o notă naționalistă în programul viitoarei înjghebări. Convenim să luăm contact și cu Goga, și ne despărțim.

18 ianuarie. Văzut pe Goga. Mult mai maleabil decât credeam și se mulțumește cu o notă naționalistă foarte moderată, în program. E și dânsul pentru procedura pe etape – fiindcă n-are încredere în Lupu. O spune pe șleau: dacă ar fi să fuzioneze numai cu mine și cu Iunian, ar primi numaidecât. Ghicesc că mai e și chestiunea șefiei viitoare care-l preocupă... Problemele de șefie sunt cele care l-au preocupat totdeauna mai mult.

19 ianuarie. Grigore Carp și Bucșan (cumnatul lui Goga) vin să-mi explice că de fapt Partidul Poporului nu mai există (în alegerile trecute n-a luat nici un mandat), că nu mai are decât cadre, dar că aceste cadre sunt bune și că e păcat ca atâția oameni cumsecade și credincioși să nu fie întrebuințați. Ar voi și ei să fuzioneze cu noi, căci au aflat de tratativele mele cu Lupu și Iunian. Bineînțeles că binecuvântarea lui Averescu, pe care dânșii sunt siguri că o vor obține. Le-am recomandat puțină răbdare, să vedem ce iese din negocierile noastre. Sunt destul de anevoioase ca să nu le mai încurcăm. Despre propunerea lui Averescu făcută în întrevederea noastră, nu le spun bineînțeles nici un cuvânt. Convin și ei să mai aștepte, dar mă roagă să nu-i las...

27 ianuarie. Petrecem 24 de ore la Sinaia, cu prilejul marii recepții date la Castelul Peleș în cinstea Regelui Boris al Bulgariei și a Reginei Ioana (fiica Regelui Italiei).

Sub pretext că Palatul nu e gata, în realitate de frică să nu se întâmple ceva (Palatul Cotroceni ar fi putut servi de cadru celei mai fastuoase recepții, dar trăim sub zodia fricii de la asasinarea lui Duca), Regele nostru s-a transportat cu oaspeții săi la Sinaia, și i-a „tratat" acolo. A venit natural și Regina Maria, și soru-sa Principesa de Hohenlohe, cu o foarte nostimă damă de onoare.

Vreme rece, dar frumoasă – Sinaia splendidă sub zăpadă, mai ales noaptea pe lună. Lume enormă, serată reușită. Titulescu făcea pe Chimiță, din om în om, parcă era el stăpânul casei. Nu-i mai tăcea gura, mânca jăratec și era atât de excitat încât n-am putut să mă împiedic de a-i spune: „Mai potolește-te, băiete!" — „Ce să mă potolesc, dom'le! De potoleală îmi arde mie! Trebuie să aduc Bulgaria la înțelegerea Balcanică – sau altfel nu o fac!" Și *fâși*... a apucat pe altcineva de haină. Mie mi-a părut bine că am scăpat de el, căci îmi vorbea în nas și pute din gură...

După ce am fost prezentat perechii Regale bulgare, care, foarte amabilă – a stat și el și ea de vorbă cu mine – m-a luat Regele Carol, și după trei cuvinte mi-a spus textual: „Argetoianu, scapă-mă de Titulescu!" Niciodată, chiar în momentele sale de expansiune, Regele Carol nu mi-a vorbit astfel de un ministru al său! Nu-mi venea să cred urechilor, am rămas cam buimăcit, și am răspuns prostește: „De ce l-ai mai numit ministru, Sire?" — „N-am putut altfel după asasinarea lui Duca. Titulescu a pus atunci chestiunea, ori el, ori Puiu Dumitrescu... Trebuia să-l aleg pe el, dar acum e altceva..." Am replicat Regelui râzând, că dacă se bizuie numai pe mine ca să scape de Titulescu, apoi va sta încă multă vreme cu el în brațe[191]...

Am părăsit pe Rege, am glumit cu guraliva doamnă Stoica, o străină cu fasoane căsătorită cu ministrul nostru la Sofia; am înghițit o scurtă pledoarie în favoarea unui regim de cinste și de dreptate din partea lui Manolescu-Strunga și am ascultat văicărelile doctorului Angelescu care nu visează decât decăderea Guvernului, sau mai exact, a lui Tătărescu. Când să mă îndrept înspre bufet, să mă răcoresc, mă umflă Goga: „Vino să-ți spun ceva foarte ciudat, ceva foarte interesant... – și mă bagă într-un colț. Îmi povestește că vorbind cu Regele, acesta i-a spus: „Goga, scapă-mă de Titulescu." Goga rămăsese tâmpit și nu se dumirise încă, și mă întreabă pe mine: „Cum să-l scap eu? Înțelegi tu ceva?" Era să mă apuce râsul! Eu care

[191] A mai stat doi ani și jumătate, până în august 1936...

începusem să cred că un mare secret mă lega de Rege, eram bine! Ca să explic veselia mea, spun lui Goga: „O confidență face cât alta. De vreme ce mi-ai repetat cuvintele Regelui, să-ți repet și eu pe cele cu care m-a cinstit: și mie mi-a spus: „Argetoianu, scapă-mă de Titulescu!" Dacă ți-a spus și ție, și tu o spui mai departe, de ce n-aș mărturisi-o și eu?" Goga se uita la mine și mă întreba: „Ce o mai fi și asta?" — „Asta – i-am răspuns eu – înseamnă că zilele lui Puiu Dumitrescu sunt numărate, că Titulescu nu se lasă și că Regele e disperat să se despartă de pușlamaua lui..."

28 ianuarie. Pangal s-a înapoiat de la Paris și de la Madrid. La Paris a obținut, după dorința Regelui, tot concursul Masoneriei în cazul unui eventual Guvern de autoritate, la noi. La Madrid s-a dus chemat de Martinez Barrios pentru moment dictatorul politic și de Barcio, dictatorul economic – ambii conducătorii Masoneriei spaniole. Și unul și altul doresc să pună la cale raporturi mai intime cu România. Pangal e ambalat pentru Masonerie prin care crede că poate obține multe în Franța, în Anglia, în Statele Unite... Eu nu sunt așa de convins, dar ca să-i fac plăcere lui Pangal, m-am băgat și eu într-o acțiune care nu poate face nici un rău în țară, și poate ceva bine în afară...

O telegramă a agenției *Sud-Est* (Paris) publicată în *Temps* mă prezintă iar drept conducătorul politicii germanofile în România. În *Adevărul* de joi, 26 ianuarie, am tras o drastică dezmințire și un picior în c... celor interesați la răspândirea unor asemenea zvonuri. Ca de la el, dar evident trimis de Titulescu, Blumenfeld vine să-mi spună că zisul Titulescu se leapădă ca de dracul și de „Sud-Est" și de Mircea... Nu e vinovat, el, cu nimic... Porcul! Leger[192] a mărturisit lui Pangal că tot ce se scrie în presa franceză împotriva României și românilor, nu se datorează decât argumentelor sunătoare răspândite de Titulescu. La „Quai d'Orsay" se face ce se poate ca să se frâneze acțiunea, dar nu se izbutește totdeauna. Ultima campanie (contra mea și a Guvernului din care am făcut parte) a fost aranjată la Saint Moritz între Titulescu și Guimier, directorul Agenției Havas.

Am trimis pe Blumenfeld să-i spună lui Titulescu, că voi relua chestiunea cu dânsul, și că-i voi spune ce am de spus...

1 februarie. Deschiderea Camerelor. Mesajul banal. Promite ca de obicei marea cu sarea. Revine și vechea formulă vintilistă: „prin noi înșine". În materie de Conversiune se făgăduiește „o lege integrală și definitivă". Lipsește: „radicală", pentru ca să fie Caragiale mulțumit. Nu am fost la deschidere; n-a fost nici Averescu, nici Iunian. Dr. Lupu e la Brașov, la sport. Ceilalți șefi ai opoziției au fost.

[192] Director politic la Ministerul de Externe din Paris.

După plecarea Regelui Boris, Robef, ministrul Bulgariei a venit să mă vadă și să-mi istorisească toate palinodiile lui Titulescu și toată tortura morală la care a fost supus, el și toți bulgarii prezentați în București, până și Regele Boris, ca să aducă Bulgaria să adere la înțelegerea Balcanică. „Cum să aderăm, domnule ministru" – îmi spune mie Robef – „la un pact al cărui scop e menținerea granițelor actuale în Balcani, când întreaga noastră politică internă e bazată pe revendicări, pe care noi le credem drepte. Nu avem nici o intenție războinică, nu plănuim să atacăm pe nimeni, și nădăjduim să realizăm năzuințele noastre naționale pe cale pașnică. Dar cum să renunțăm, noi conducătorii, la crezul nostru milenar, plămădit în sufletul fiecărui bulgar. Un Guvern bulgar care s-ar încumeta să semneze așa ceva ar fi masacrat a doua zi... Noi vom trăi mai departe cu crezul nostru, în pace cu toți vecinii. Poate că crezul nostru nu se va înfăptui niciodată – poate că viitorul ne rezervă și nouă o șansă să se realizeze măcar o parte din el... E destul că azi, nu amenințăm pe nimeni, și cu România am voi cele mai pașnice și bune raporturi, cu atât mai mult cu cât suntem convinși că cu dvs. ne-am putea înțelege mai ușor și asupra revendicărilor noastre. Și ca să vedeți până unde merge dl. Titulescu cu buna-credință, dați-mi voie să vă fac o confidență: D-sa m-a chemat ca să-mi spună că pricepe situația noastră delicată, dar să semnăm pactul și să nu ne ținem de el! Am rămas ca trăznit, și n-am știut ce să-i răspund ca să nu se supere! Semnături, iată ce vrea dl. Titulescu, ca să se laude cu ele la Geneva!"

Și păduri, am adăugat eu în gând! Ce javră...

6 februarie. Situația Guvernului tot slabă; a lui Titulescu la fel. Regele n-ar vrea ca acesta să plece pe chestiunea Camarilei, de aceea a chemat joi pe Puiu Dumitrescu și i-a cerut în fine să plece în străinătate. Titulescu, care s-a dus la Belgrad să semneze Pactul Balcanic, ar fi spus că nu se înapoiază în țară dacă Puiu mai e în București. Însă Puiu nu e încă hotărât, căci Regele nu i-a dat un ordin precis – afirmă el – ci s-a mulțumit să-i transmită o dorință a Guvernului, consolându-l cu vorbe bune – tot Puiu povestește – și făgăduindu-i că vor veni iarăși timpuri mai prielnice când vor putea relua din nou colaborarea lor (halal colaborare!), numai vremelnic întreruptă!!!

În realitate Puiu Dumitrescu e definitiv ars, și nu l-a mâncat Titulescu, l-a mâncat Duduia. Titulescu a avut numai inteligența să prindă un moment favorabil și să asmuță pe favorită asupra favoritului. Și iată cum s-au desfășurat lucrurile:

Obosit de atâtea succese, blazat asupra tuturor plăcerilor

pământești, gata să dea în neurastenie, Puiu Dumitrescu a întâlnit la Sinaia, în vara anului 1933, pe Ella Manu[193], care i-a căzut cu tronc. Există pentru fiecare bărbat pe pământ o femeie menită să-i cadă cu tronc. Numai că unii au norocul să nu o întâlnească, iar alții o întâlnesc – și se curăță. Puiu Dumitrescu a fost însemnat de soartă să facă parte din această din urmă categorie de nefericiți. A întâlnit pe Ella Manu, și a fost gata. N-a mai avut decât un gând, să divorțeze, să lase pe lady Jenny[194] acoperită de scule cum era, și să se căsătorească cu Ella. Aceasta, a împins și ea din răsputeri la căsătorie, nu că iubea pe Puiu, dar îl credea plin de bani, cine știe, s-o fi gândit să ajungă prin el și mai sus... Tocmai acest gând rău a pierdut-o și pe ea și pe el. Duduia, care trăia în liniște cu madam Jenny, s-a temut de madam Ella, înzestrată cu mijloace de seducere pe care, ca o femeie hârșită în meserie, le-a apreciat la justa lor valoare. Luptă în perspectivă, luptă posibilă în tot cazul, iată ce nu convenea deloc d-nei Lupescu. Și în consecință a făcut ce a putut ca să împiedice divorțul lui Puiu și recăsătoria lui cu Ella Manu; a rugat, a amenințat, s-a certat, a silit pe Rege să pună piciorul în prag – dar toate au fost zadarnice căci Puiu, cavaler amorezat, a trecut peste toate. Titulescu a convins pe Duduia că e amenințată să-și piardă locul și că n-are decât o soluție înaintea ei: îndepărtarea lui Puiu Dumitrescu cu Ella lui cu tot. Duduia a intrat cu atât mai lesne în planul lui Titulescu, cu cât îi era mai ușor să vorbească Regelui numai de Puiu decât de Ella, de frică să nu dea Regelui idei. Regele a cedat în cele din urmă și astfel Titulescu a obținut prin d-na Lupescu o mazilire pe care, pe calea politică ar fi obținut-o cu greu, dacă ar fi obținut-o.

Lucru ciudat, Regele a cedat ușor pe chestiunea lui Nae Ionescu. Când am aflat la 26 ianuarie că Nae a fost arestat, mi-am făcut cruce. Nu-mi venea să cred că fără nici o dovadă de culpabilitate Regele „lăsase" pe bunul său „tată Noe", pe confidentul politic din ceasurile grele, pe animatorul cercului de familie – alături de Duduia, de Puiu, de Felix, de Aristucheles și de alți seniori de viță nobilă.

Mă întreb ce are să fie viața noastră de Curte fără Puiu și fără Nae... Bine că a mai rămas Felix, să nu se piardă tradiția...

Pangal a văzut ieri pe Averescu și a stat mult de vorbă cu dânsul. Mareșalul nu se mai arată atât de categoric, față de Rege și, după câte spune Pangal, ar primi să alcătuiască cu mine un Guvern de

[193] Născută Comșa. Soră de mamă cu Gong. Fostă metresă a lui Strige Chrissoveloni, și văduvă legitimă a lui Henri Manu, fiul lui Costică.

[194] Lâncedă frumusețe blondă și ea, dar plicticoasă, culeasă în seraiul țatei Lorenz. După ce a lăsat pe Puiu, a luat pe Răteanu (mai târziu soțul dotat al lui Pussy Callimachi) și după ce a lăsat și pe acesta, a căzut jos de tot...

mână tare. S-a coborât moșul pe pământ, și mirosul Puterii începe să-l ademenească...

Guvern de mână tare, ar vrea și Vaida, după câte a spus Tilea tot lui Pangal. Dar Vaida e un zăpăcit, și vrea fără să vrea... De ce n-a propus un Guvern de mână tare, când ar fi putut să-l alcătuiască. Acum e prea târziu, căci Vodă l-a trecut la muzeul de accesorii.

Am aflat prin Paximade și prin căpitanul Ureche (care duc acum ce a mai rămas din Banca Blank) că Titulescu și-a plătit toată datoria la Blank (15 milioane – eu știam de 8, dar se va fi îndoit suma cu dobânzile, de atâția ani) cu creanțe de-ale băncii pe care le-a răscumpărat pe nimic. „Les affaires sont les affaires"...

Am aflat multe zilele acestea. Astfel prin Nicu Ioanid, care a rămas comisar al Guvernului *in partibus* pe lângă Banca Blank, că influența lui Aristucheles pe lângă Rege, a câștigat-o în bună parte printr-un act de generozitate care, fără să-l înalțe pe el, înjosește pe cel care a beneficiat de acest act. Ioanid a găsit la bancă dovezile că casa Vasalopol cumpărată pe numele generalului Dumitrescu pentru doamna Lupescu a fost plătită de Banca Blank, care a mai pus la dispoziția Pompaduricei noastre și sumele necesare pentru amenajarea cuibului... În total 18 milioane, trecute prin contul de profit și pierderi. Iată secretul: iată pentru ce Regele a susținut pe Blank, până în pânzele albe, în 1932...

Aristide Blank mai are și acum dese întâlniri cu Lupescu, un văr al Duduiei, într-o casă din strada Zborului, unde s-ar fi instalat și telegrafia fără fir...

Tratativele partidelor mici – Mica noastră înțelegere internă! – au stat pe loc din cauza lipsei doctorului Lupu din București.

Am primit vizita tânărului Mateescu, un tip bizar putred de bolnav, fiul fostului meu profesor de la Matei Basarab, care a venit să-mi vorbească de Garda de Fier, ca să mă ademenească. L-am lăsat să spună și să plece fără să dau nici o urmare la descusuta lui expunere. Băiatul e o victimă a psihozei care începe să se întindă.

Ieri s-a semnat, adică s-a parafat, la Belgrad, pactul Înțelegerii Balcanice, deoarece adeziunea Bulgariei nu mai e de sperat. Eugen Crăciun, fost deputat țărănist, a povestit lui Șoneriu că Titulescu ar fi spus de curând lui Mihalache că pleacă din Guvern – dar dacă pleacă el, până în trei luni pleacă și Regele; de Guvern, ce să mai vorbească! De confruntat cu știrea adusă de Pangal din Paris: Titulescu ar fi spus lui Bacher[195] „je sais que le Roi me prepare une trappe, mais il y a tombera lui-même!"

[195] Bacher (se pronunță acum Başe) e fiul unui tărtan din Craiova. Foarte deștept, a ajuns escroc la Paris și a fost unul din intimii Prințului Carol în exil...

Joi 8 februarie. Regele a primit luni în audiență pe Pangal. Impresiile lui Pangal se pot rezuma în modul următor:

1) Titulescu trebuie să plece, dar nu pe o chestiune a Regelui (Camarilă etc.). Va pleca pe o chestiune politică.

2) Regele nu vrea să mai vorbească deschis cu oamenii politici fiindcă se repetă cuvintele sale și de multe ori se răstălmăcesc.

3) Regele socotește Guvernul actual de scurtă durată și după el nu va mai alcătui alt Guvern liberal.

4) După actualul Guvern, un Guvern de autoritate, cu mine pentru îndrumările politico-economice, dar și cu militari. Asupra acestora, n-a dat indicație pe cine va alege.

5) Nu m-a decorat cu Ordinul Ferdinand fiindcă am semnat Pacea de la Buftea[196] (!!!).

6) Despre micile partide, Regele a spus că ar vrea să se ajungă la un rezultat, dar după Guvernul de autoritate (?!).

Dacă semnul îndoielii ar exista, l-aș pune după toate aceste cristalizări ale veleităților regale...

Tratativele micilor partide stau așa: Lupu vrea fuziune și nu vrea uniune parlamentară, Iunian și Goga vor uniune parlamentară și nu vor fuziune. Iar eu zic: dracul să-i ia pe toți trei!

10 februarie. Făcut o lungă vizită lui Averescu să mai văd ce are în suflet, căci se vorbește mult de nemulțumirile din armată, și chiar de mișcări ofițerești proiectate, în legătură cu acțiunea gardistă, care, orice s-ar zice, a pătruns adânc în rândurile oștirii. Numele și prestigiul mareșalului ar putea fi folosite dacă ceva serios s-ar desena, căci să ne ferească Dumnezeu de „pronunciamente" militare!

Găsesc pe Averescu mult mai puțin acrit ca ultima dată, și accesibil compromisurilor politice. Nu mai e omul dintr-o bucată, pentru care „Domnia Regelui Carol e sfârșită". Lupul își leapădă părul dar năravul, ba. Politician a fost toată viața lui, Averescu, și politician va muri... îmi povestește „chestiunea" lui cu Prințul Nicolae, care l-a împiedicat să mai pună picioarele la Palat, de teamă să nu întâlnească pe Prinț și să fie silit să-i întoarcă spatele, ceea ce ca mareșal român nu vrea să facă. (Am reprodus în alt capitol al acestor *Amintiri*, cele povestite de Averescu în această privință.)

Vădit, mareșalul caută o punte, să se apropie iar de Rege. Bătrânul vulpoi presimte că poate iar să sune ceasul lui...

[196] Pangal, fără să fie autorizat de mine, a exprimat Regelui mirarea că sunt singurul om politic mai cu vază nedecorat cu Ordinul Ferdinand. Argumentul Regelui a tâmpit, fiindcă mai multă răspundere decât mine pentru „Pacea" de la Buftea duce Averescu, care e Mare Colan al Ordinului. Fără să mai observ că „Pacea" de la Buftea a permis ocuparea Budapestei. Noroc că mă c.c pe panglicile Majestății Sale...

11 februarie. Pangal îmi arată rezoluția Regelui pe un raport pe care l-a înaintat Suveranului, privitor la decorarea mea, a lui G. V. Bibescu și a lui Stârcea cu Ordinul de Malta. Sola ar fi făcut intrigi la Roma raportând că Regele nu vrea să se mai confere nimănui Ordinul. Nunțiul a spus lui Pangal că intrigile lui Sola au fost dejucate și Cardinalul Severo, protectorul Ordinului la Vatican ar fi trimis știri favorabile. Regele, prin rezoluția pusă pe raportul lui Pangal, a confirmat dorința ca eu, Bibescu și Stârcea să fim decorați. Regele ar fi foarte supărat pe Pierredon fiindcă nu-i dă semn de viață despre alte cereri pe care le-a făcut. E vorba de decorarea Reginei...

Cer voie să întrerup aci reproducerea notelor mele zilnice și să lămuresc pentru mica istorie a țării mele toată afacerea cu Ordinul de Malta, care, dată fiind patima Regelui pentru decorații a fost timp de aproape doi ani pe rolul „marilor noastre afaceri de Stat" și a fost tratată exclusiv de Pangal și de mine, până la instalarea Legației Ordinului de Malta la București, și în care am fost continuu amestecați și după acreditarea contelui de Pierredon ca ministru plenipotențiar.

Ordinul Suveran al Sfântului Ion al Ierusalimului, mai cunoscut sub numele de Ordin de Malta, cu tot prestigiul și cu toată gloria lui trecută, e un Ordin decăzut ajuns prada unor snobi imbecili și a unor profitori care trăiesc de pe urma vanității omenești. Gonit din Ierusalim după ocuparea Locurilor Sfinte de către necredincioși, s-a instalat în insula Rhodos și ca ordin militar a dus de acolo luptă crâncenă împotriva Islamului, alături de armatele creștine, până a fost gonit și de acolo de către turci, după un asediu rămas de pomină în Istorie. Reorganizat după acest dezastru în insula Malta, Ordinul Suveran a coborât în cursul celor trei veacuri următoare treptele Gloriei pe care le urcase în luptele dintre creștini și turci, și Marii săi Maeștri s-au mulțumit să „domnească" liniștiți peste insula ce le fusese lăsată în stăpânire în amintirea trecutului. Și lucrurile au mers așa până la Revoluția Franceză. După Revoluție, Napoleon Bonaparte a cucerit Malta și Ordinul s-a refugiat... în Rusia unde vanitatea împăratului Paul, i-a oferit o casă și o manta de ploaie. După congresul de la Viena, Anglia atribuindu-și insula Malta, Ordinul și-a găsit un ultim lăcaș în Roma, la adăpostul Sfântului Scaun. Nu e locul să mă întind aici asupra organizației Ordinului, asupra condițiilor ce se cer candidaților la Cavalerie, asupra diverselor așa-zise Provincii – toate lucruri cunoscute. Mă mărginesc să reamintesc două lucruri: întâi, că pe vremea oblăduirii Ordinului de către împăratul Paul s-au dat cruci „de onoare și de devoțiune" și

ortodocșilor – al doilea, că probele de noblețe n-au fost și nu sunt cerute decât pentru aceste cruci, cele de ordin Magistral nefiind supuse nici unei condiții de naștere sau de religie[197]. Acestea notate, negocierile noastre cu Marele Magister se lămuresc ușor.

Amicul meu Pangal legase prietenie, câțiva ani după război, cu contele de Pierredon, ministrul Ordinului la Paris și cu contele Emanuel de La Rochefoucault consilierul său de Legație. Acești doi inseparabili, formau cea mai caraghioasă împerechere – Contele de Pierredon (în realitate dl. Michel, fiul lui Michel-Pașa, milionarul concesionar al farurilor din Turcia sultanilor) făcut conte nu se știe de ce și de cine, era gras, prost, îngâmfat și putred de bogat, pe când La Rochefoucault era zvelt, deștept, neînfumurat și pe trei sferturi de ruinat deși se căsătorise cu o domnișoară Darblay, „la fille des Moulins de Corbeil". Apariția perechii Pierredon-La Rochefoucault evoca oricui pe a lui Pat și Patachon, cu veselia în minus, așa încât devenea repede o decepție. Pe Pat La Rochefoucault și pe Pierredon Patachon îi despărțise totul în lumea asta: tradițiile, firea, năzuințele și aparențele. Pe cât era unul de lefter și de cheltuitor, pe atât era celălalt – cel cu banii – de strâns și de egoist. Pierredon, care uitase de tata Michel și nu-și mai aducea aminte decât de mama sa născută Mensdorf-Pouilly își trata de sus soția deși Prințesă de Polignac, pe când La Rochefoucault se purta cu contesa Darblay ca și cu o ducesă. Totul îi despărțea, dar un singur și mare sentiment îi unea: ambiția. O ambiție de calitate inferioară, o ambiție la măsura sufletului lor de mediocri, ambiția de a „părea", de a fi amestecat în treburile publice, de a-și agăța panglici și tinichele pe piept. Descoperiseră filonul Ordinului de Malta și-l exploatau metodic, fără să lase nimic să se piardă. Pierredon și La Rochefoucault întrevăzuseră în România o posibilitate de învârteală, de pătrundere mai adânc în lumea diplomatică, de chiverniseală cu decorații suplimentare din mila unui Suveran ale cărui manii ajunseseră până la urechile lor. Ba la început făcuseră chiar planuri de mari întreprinderi filantropice malteze în mănoasa Românie, întreprinderi cu care să se fălească la Roma și de pe urma cărora să le mai rămână și ceva pe degete. Prima lor idee fusese în adevăr organizarea unei „asociații" a cavalerilor români de Malta, care să pună totul la cale, și-mi promiseseră mie președinția ei, înainte să existe un singur cavaler de Malta și să fiu eu însumi decorat... Roma nu s-a prea grăbit însă cu decorațiile, și

[197] Crucile Magistrale diferă foarte puțin de celelalte: panglica și crucea sunt identice, numai copca care atârnă crucea de panglică e diferită. Crucile Magistrale (Mare Cruce și Cavaler) sunt conferite de Marele Maestru fără nici o altă formalitate sau discuție a candidatului.

în cele din urmă Pat și Patachon au trebuit să se mulțumească cu o Legație a Ordinului în București.

Pangal, convins că va intra sub pielea Regelui aducându-i pe o tavă Ordinul de Malta, a îmbrățișat cu căldură planurile celor doi maltezi, și câteștrei au hotărât să înceapă prin decorarea Majestății Sale, decorare, care, socoteau ei, nu va întâmpina nici o dificultate. Înapoiat la București, Pangal a spus Regelui propunerile lui Pierredon și i-a cerut înalta autorizare pentru desăvârșirea formelor. Regele a fost încântat. Din ordinele simandicoase nu putea purta decât Anonciada Italiană, căci Vulturul Negru prusian și Sfântul Andrei al Rusiei erau scoase din uz, iar Jartiera nu o avea. Suferea adânc de lipsa Lânii de Aur (Toison d'or) și a Crucii de Malta fără de care, înainte de război, înfățișarea unui Principe de sânge albastru, aproape că n-ar fi fost protocolară. Pentru Lâna de Aur putea să-și pună pofta în cui – rămăsese Malta pe care o vrea cu orice preț, așa încât s-a repezit ca o pasăre de pradă asupra propunerii lui Pangal. Legația Ordinului în București era și dânsa o mare măgulire pentru copilăreasca sa vanitate, căci îl punea pe picior de egalitate cu fie iertatul împărat Frantz Josepf. Dar Legația nu putea fi înființată decât după decorarea Regelui; consecință: repede Crucea. Pangal, Pierrodon, La Rochefoucault, s-au pus pe lucru dar treaba n-a mers așa iute cum s-a crezut la început. Marele maestru Chigi a ezitat să-și ia singur răspunderea și a cerut acoperire din partea Vaticanului, căci era vorba de un schismatic, de un ortodox. Pentru Suveran, tradiția Ordinului înlătura condiția catolicismului[198], dar schismaticul nostru mai era și divorțat și se mai bucura de o netăgăduită reputație de imoralitate... Vaticanul s-a tulburat și el și a cerut lămuriri Nunțiului din București. Nunțiul Doici a trimis un raport cu totul nefavorabil și a rugat să nu se acorde unui Rege care trăia în concubinaj un Ordin considerat ca o înaltă mărturie de moralitate...

Aflasem prin Pangal, și Pangal prin Pierredon despre conținutul acestui raport scurtă vreme înainte de a pleca în străinătate, în decembrie 1931. La Roma, am preferat să mă fac că nu știu de el, lăsând pe Prințul Chigi să-mi deschidă eventual vorba despre el, dacă ar fi crezut de cuviință. Dar Chigi n-a crezut, și am lăsat pe Pangal să descurce lucrurile prin Pierredon. Acesta a făcut trei călătorii la Roma, dar în fine a scos decorația. Legația Ordinului s-a înființat, Pierredon a sosit cu Colanul și cu scrisorile de acreditare, și zece zile reprezentanții Ordinului au fost oamenii cei mai sărbătoriți

[198] Sub ocrotirea împăratului Paul al Rusiei această condiție a fost înlăturată și pentru neSuverani, și pe baza acestei excepții au fost cerute și crucile noastre a lui Bibescu, a lui Stârcea și a mea, dar Sf. Scaun nu le-a aprobat.

din București, iar Regele cel mai fericit. Ca să-i facă curte, mai toți miniștri străini au oferit mese lui Pierredon și lui La Rochefoucault, iar aceștia au început să se creadă factorii importanți ai politicii europene. Fericite zile în care tragedia nu luase încă locul operetei și în care Regele Carol putea să se creadă încă Ludovic al XIV-lea și Pierredon un al doilea Metternich...

După aceste lămuriri – cam lungi, și cer iertare – să revenim la însemnările mele zilnice din 1934.

13 februarie. Pangal, care se găsește în raporturi de prietenie cu d-na Lupescu, a culeș din gura ei date interesante cu privire la mazilirea lui Puiu Dumitrescu. Ella Manu s-a introdus în viața Seraiului de-a lungul plajei, la Eforie. Duduia e dezlănțuită împotriva fostului ei prieten. Vorbește de trădare, și ce e mai nostim, de imoralitate! Sigur este că Puiu nu mai se poate sprijini pe nimeni la Palat, și că e definitiv curățat.

Miercuri, 14 februarie. Tătărescu a trecut să mă vadă, să-mi spună păsurile și planurile lui. Îndată ce va termina cu procesul Gărzii de Fier va aduce în fața Parlamentului problema Conversiunii și va rezolva-o în spiritul cel mai larg, așa încât să mă mulțumească și pe mine. I-am spus că ceea ce m-ar mulțumi n-ar fi atât „spiritul larg" cât soluțiile practice, simple și definitive.

Gardiștii vor fi judecați la Jilava, căci vrea să evite orice manifestații, totdeauna greu de oprit în oraș[199]. Vor fi condamnați, după câte îmi afirmă Tătărescu numai cei în legătură directă cu asasinatul lui Duca. Nae Ionescu va fi achitat... „De ce nu-i dați drumul?" – am întrebat eu. „Fiindcă nu vrea Regele" – mi-a răspuns Guță.

20 februarie. S-a terminat și cu fuziunea micilor partide. După multe mese excelente luate la Gică Ștefanescu[200] împreună cu Goga, Iunian și Lupu, am constatat că nu era nimic de făcut. În realitate, Goga și Iunian au tăiat fire de păr în patru fiindcă nu voiau nici o combinație cu doctorul Lupu. O fuziune numai cu Lupu, nu-mi convenea mie și am recuzat-o sub cuvânt că tot mai trag nădejde să conving pe Goga și pe Iunian, deși eram bine fixat și în sensul negativ, asupra acestui punct.

Lupu, care nu mai poate rezista singur se va înapoia probabil la țărăniști, care-l vor primi fără plăcere dar cu alai. Iunian va continua acțiunea lui sterilă, negativă și lipsită de orice importanță; Goga se va zbate cu aceleași șanse reduse de succes – iar eu voi continua să

[199] Au fost judecați la Malmaison, fără nici o manifestație supărătoare...

[200] Un șmecher, omul lui Iunian. A făcut bani mulți sub țărăniști, apoi a părăsit pe Mihalache, s-a legat de Iunian și s-a dat cu totul la fund după moartea tragică a unicei sale fiice ucisă într-un accident de automobil în ziua nunții ei.

urmăresc un Guvern de autoritate, fără să-l văd probabil realizat niciodată. Și roata lumii se va învârti mai departe...

22 februarie. Comemorarea nenorocitului Rege Albert al Belgiei, cel căzut de pe stâncă. La amiază *requiem* în Catedrala Sf. Iosif, la 4 p.m. ședință solemnă la Cameră. Regele Albert era unul din cei mai echilibrați Suverani, și totuși, ce căuta acest Rege singur prin munți să se cațere pe stânci? Anormalul a cotropit tot. Păcat de el, căci era un bun Rege. Dacă tată-său, contele de Flandra de pe vremuri ar fi primit Tronul României, poate că Regele-Cavaler ar mai trăi și azi, dacă n-ar fi alunecat cumva de pe Gepi...

24 februarie. Prânzit aseară la Barbu Catargi cu Poklewski. Conversația cade asupra lui Ionel Brătianu și muscalul povestește din timpul războiului.

Când s-a dus Brătianu cu Prințul Carol să facă vizită Țarului, în ianuarie 1917, Poklewski care se afla în Urali, la moșia lui, a venit și el la Petrograd, căci era încă titularul Legației din Iași, generalul Mossolow fiind numit numai însărcinat cu Afaceri. Brătianu găzduit la hotel de l'Europe, a fost desigur primit foarte bine, dar exact ca un ministru oarecare al unui Stat aliat – ceea ce date fiind împrejurările în care venise l-a răcit foarte mult față de o legătură mai intimă cu împărăția rusească. N-a făcut nimic ca să împingă pe Prinț pe drumul proiectatei logodiri, pe când Diamandi da din pinteni ca să reușească combinația. Diamandi s-a lăudat mai târziu că prevăzuse revoluția; în realitate nu prevăzuse nimic, și cu două luni înainte de prăbușirea Imperiului împingea încă la căsătoria Moștenitorului român cu una din fiicele Țarului. Cel care a speriat mai mult pe Brătianu a fost Protopopof, care susținea că tulburările sunt necesare și că totul era matematic calculat (Protopopof apăsa asupra acestei formule) pentru soluția finală, căci astfel și numai astfel se putea ajunge la represiune brutală care să dezmeticească poporul rus. Brătianu nu s-a sfiit să spună că Protopopof trebuie considerat ca un dement și înlăturat imediat.

Când a venit Brătianu a doua oară la Petrograd, sub Guvernul Lwow, Poklewski reinstalat în post, l-a însoțit – și au plecat împreună de la Iași. La gară, în Petrograd, au fost primiți cu un alai special. Un batalion a fost înșirat pe peron ca gardă de onoare, comandat de generalul Lipovatz, bunicul Elenei Zănescu născută Iurievici. Brătianu a fost găzduit la Palatul de Iarnă și un ministru a fost atașat pe lângă dânsul, pe tot timpul ședерii sale în Rusia. Încântat, Ionel începuse să creadă „que la revolution a du bon", dar a fost dezamăgit la sosirea sa la Palatul de Iarnă, căci deasupra porții de intrare era

întinsă o pânză mare albă pe care sta scris „Trăiască internaționala"!

Mai departe Poklewski ne povestește că pe timpul Ministerului Averescu din 1926-1927, întrebând într-o zi pe Brătianu dacă va reveni în curând la putere, acesta i-a răspuns: „Dar n-am încetat nici o zi să fiu la putere!"

Și Henri Catargi, prezent, povestește istorioara lui. Brătianu era din nou prim-ministru, după Guvernul generalului Averescu (din 1920) și Catargi se pomenește într-o zi cu dânsul în biroul său, la Palat: „Am să mă plâng de d-ta, domnule mareșal..." — „Dar pentru ce?" — „Mă sabotezi pe lângă Rege." — „Dacă d-ta crezi, a replicat Catargi, că eu pot să te sabotez pe lângă Rege, îmi faci mie, modest personaj, prea multă cinste – iar Regelui prea puțină. Cum aș putea eu influența pe Majestatea Sa împotriva unui om atotputernic ca d-ta, mai puternic decât tot și decât toți?"... N-a trecut mult, și mareșalul poate „saboteur", dar desigur botos, a fost numit ministru la Bruxelles...

Din timpul războiului și al pribegiei la Iași, Henri Catargi ne dezvăluie adevărata cauză a mazilirii generalului Leon Mavrocordat, șeful Casei Militare. Mavrocordat a fost mazilit pe neașteptate, în primăvara lui 1917. L-a curățat Știrbei în urma unui conflict de prestanță. Era vorba de corecturile Almanahului de Gotha ce trebuiau restituite prin mijlocirea neutrilor, cu adnotările cuvenite – că, de asemenea fleacuri se ocupa Curtea românească pe vremea când oamenii mureau cu miile de tifos exantematic, în jurul Iașilor. Știrbei pretindea că în calitate de administrator al Domeniilor Coroanei trebuia să treacă pe listă înaintea lui Mavrocordat, și Mavrocordat susținea că trebuia să treacă el. În cele din urmă Regele a dat dreptate lui Mavrocordat, dar Știrbei s-a răzbunat numaidecât. Sub pretext de defetism și de boșofilie (Știrbei a invocat și influența lui Nicu Ghica Comănești, cumnat cu Mavrocordat) – generalul a fost exoflisit. Știrbei îi pusese de mult cruce lui Mavrocordat, din ceasul în care, cu câțiva ani mai înainte, generalul îi șterse, tot pe corecturile almanahului de Gotha, titlul de „Prinț". Știrbei a trebuit să intervină prin Beldiman și Berlin ca să-și restabilească titlul, dar soarta lui Mavrocordat a fost pecetluită.

25 februarie. Vladimir Mavrocordat a luat în întreprindere memoria lui Duca și răzbunarea lui. Azi, la Jockey-Club, cu prilejul adunării generale anuale, a cerut excluderea lui Zizi Cantacuzino. Aș fi priceput să facă o asemenea propunere Grigore Duca, fratele său George Duca, vărul defunctului. Dar Vladimir Mavrocordat care a tăcut o viață întreagă n-ar fi pierdut nimic să tacă și mai departe.

Propunerea sa a fost foarte prost primită și ca să scap situația n-am pus-o în discuție, sub cuvânt că atâta timp cât Cantacuzino era în fața justiției și procesul său nejudecat nu ne puteam pronunța asupra vinovăției sau nevinovăției sale și trage concluzii în consecință. Adunarea a aprobat.

26 februarie. La Cameră Goga a cerut azi o anchetă parlamentară cu privire la primele urmăriri ale poliției după asasinarea lui Duca, la arestările și la brutalitățile săvârșite împotriva legionarilor lui Zelea Codreanu și la abuzurile de putere care au dus la uciderea fără judecată (cazul Ciumete și altele). Goga a fost mai slab ca niciodată și Iamandi, bețivul ordinar, cu deplorabila sa facilitate de elocuțiune, l-a ras. N-a mai fost un duel, ci un adevărat masacru.

Ieri dimineață, am ținut o conferință la Sfatul Negustoresc asupra lichidării pasivului. Lume enormă și succes mare...

Marți, 27 februarie. Revăzut azi dimineață pe Averescu, înapoiat de la Severin. Mareșalul îmi povestește cele întâmplate cu dânsul în ultima săptămână. Marțea trecută s-a pomenit cu d-na Cernăianu la vie (Madame Talleyrand, cum o numește Averescu în naivitatea lui), venită înadins și care i-a spus: „Pune-te în tren și hai la București, căci te cheamă Regele să formezi Ministerul". Cunoscând raporturile de rudenie și de prietenie dintre d-na Cernăianu și d-na Lupescu, știind că madame Talleyrand lucra din răsputeri la o apropiere între Rege și dânsul, și că avea relații directe cu Regele, nu numai prin d-na Lupescu – Averescu a crezut că a fost într-adevăr „trimisă", totuși nu s-a grăbit să sară în tren și a spus răspicat doamnei ambasadoare: „Dacă Regele vrea să formez un Guvern, eu îi pun 4 condiții: 1) să aibă într-adevăr încredere în mine; 2) să aibă încredere în putința mea de a face ceva în împrejurările actuale; 3) să-mi dea mijloacele să fac ce trebuie și 4) să-mi dea timpul să fac ceva. Prin punctul 3, înțelegeam mai ales să nu-mi lege mâinile, sau să-mi pună alături pe cine știe cine ca garant, în cazul în care condițiile de la punctele 1 și 2 nu ar fi fost primite cu toată sinceritatea. Înapoiază-te la București, și comunică răspunsul meu."

D-na Cernăianu s-a înapoiat la București și după 24 de ore a telefonat mareșalului că punctele 1 și 2 au fost primite, iar că pentru punctele 3 și 4, Regele dorește o convorbire. D-na Cernăianu insista ca mareșalul să vină numaidecât la București. Foarte intrigat, dar fără multă încredere, Averescu s-a suit joi seara în tren și a sosit în Capitală, avizând în prealabil pe Papacostea și însărcinându-l să ceară audiență Majestății Sale. Papacostea s-a dus la Ilasievici și l-a rugat să transmită numaidecât Regelui dorința lui Averescu. Ilasievici s-a

cam codit, căci nu mai văzuse pe Averescu la Palat. În fine, împins de Papacostea a trecut la Rege și când s-a înapoiat a exclamat: „Bine, dar de ce nu mi-ai spus că Regele era prevenit?" – și a adăugat că Majestatea Sa fixase audiența pentru sâmbătă după-amiază...

În audiență, Averescu a intrat brusc în materie și s-a declarat foarte mulțumit că Regele era de acord asupra punctelor 1 și 2, și a început să discute punctul 3. Regele, care nu spusese nimic până atunci, l-a întrerupt, zicându-i că nefiind criză de Guvern nu putea vorbi de formarea viitorului Minister, dar că atunci când se va deschide criza, Averescu va fi unul dintre cei dintâi chemați la consultare, și așa mai departe!!! Mareșalului îi venea să-și facă cruce! Exclamația lui Ilasievici în fața lui Papacostea dovedea că d-na Cernăianu nu mințise, și de altminteri Regele n-a arătat nici o surprindere văzând pe Averescu, pe care părea că-l aștepta cu oarecare jenă...

Averescu presupune că toată comedia a fost jucată pentru a face frică celor de la Guvern și din Partidul Liberal și a-i aduce să se înțeleagă. Într-adevăr, Averescu a fost primit sâmbătă după-amiază, și sâmbătă dimineața a avut loc cunoscuta remaniere ministerială...

Azi după-amiază s-a depus la Cameră proiectul de lege prin care se prevede un moratoriu pentru toate datoriile până la 1 iunie, în vederea schimbării legii actuale a Conversiunii, pe baza căreia plăți însemnate deveneau exigibile la 1 martie.

Vineri, 2 martie. Audiență la Rege care a ținut o oră și trei sferturi, din care am vorbit eu o oră și jumătate... După ce am lămurit chestiunea întârzierii audienței (am așteptat-o aproape 3 săptămâni) – am împărțit expunerea mea în trei capitole.

1. *Politica externă.* Am început cu ea, socotind-o în momentul de față ca mai importantă. Am vorbit pe lung despre pactomania sterilă pe care ministrul nostru de externe își bazează acțiunea și am făcut bilanțul eforturilor lui Titulescu în ultimii 10 ani, eforturi care nu ne-au dus la nici o lămurire dar au slăbit legăturile noastre, au ascuțit anumite antagonisme pe care le-a creat și au dezorganizat organisme care până atunci funcționau destul de bine (Mica Înțelegere, de pildă). Regele e cu totul de acord cu spusele mele, și când îl întreb dacă persistă în atitudinea „scapă-mă de Titulescu", de la Sinaia îmi răspunde cu un surâs, „desigur" – dar nu vrea ca „nebunul" (căci de nebun îl taxează!) să plece pe bază de conflict cu dânsul Regele. N-a văzut pe doctorul Neumann[201], doar din câte a auzit crede a ști că specialistul de la Viena socotește cazul lui Titulescu

[201] Titulescu suferind grozav – după câte spune – de ureche, a adus pe Neumann de la Viena, care i-a făcut chiar o mică operație, ca să debrideze timpanul...

de natură tuberculoasă. Regele conchide că Titulescu nu mai poate fi ținut în fruntea Afacerilor Străine, dar că trebuie răbdare. „Poate că soluția va veni de la sine..." – să fie o aluzie la o posibilă schimbare de Guvern?... Am vorbit apoi Regelui de Europa Centrală și am expus părerea mea că politica lui Mussolini față de Austria și de Ungaria nu are decât un singur scop: evitarea Anschlussului. Regele crede că Anschlussul tot se va face și că singura încercare potrivnică cu sorți de izbândă ar fi o restaurare a Habsburgilor – dar se opun cu îndârjire cehoslovacii și iugoslavii... Regele ar dori pentru noi o apropiere de Italia și de Mussolini, dar îi stă Titulescu în cale.

În materie de politică externă Regele vorbește cu un rar bun simț, și am câștigat impresia că în această direcție vede ca și noi necesitatea înlăturării Scopitului, dar nu știu dacă va avea curajul să-l dea la o parte...

2. *Politica internă.* Zugrăvesc Regelui starea de anarhie în care ne zbatem, lipsa de autoritate a Guvernului – aproape lipsa de Guvern. Consideră și dânsul că Guvernul e slab și precar...

Îi povestesc tratativele cu micile partide: pare că nu-l interesează prea mult. Îi istorisesc întrevederile mele cu Averescu și tot ce am vorbit cu el. Îi reproduc istorioara cu Prințul Nicolae și după ce sfârșesc, Regele observă că exact așa i-a servit-o și mareșalul în ultima sa audiență. Mă întreabă dacă Averescu e popular în armată, și că ce ar face, la un caz, cu partidul lui? Am impresia că se gândește la el, dar că nu e încă hotărât. La romanul cu drama, cu Severinul, cu cele 4 condiții, nu dezminte – și surâde. Spune că am făcut bine că nu m-am legat de Averescu, dar că trebuie să mențin contactul cu el. Vorbește bine de Garda de Fier și de curentul legionar socotește că acesta ar putea fi canalizat pentru popularizarea ideii unui Guvern de autoritate. Consideră pe Zelea Codreanu ca un excelent organizator, dar nu poate fi întrebuințat, căci e un asasin (se gândește la Manciu ori la Duca?). Crede că ar fi multe lichele de eliminat din mișcarea legionară și numește pe... Virgil Ionescu. Are multă stimă pentru Moța junior. Și deodată: „Que pensez-vous de Tătărescu?" — „Sire, il est creux...". Nu vreau să mă întind asupra lui Guță, căci împrejurările vor dovedi cât e de incapabil să le facă față[202]. Regele crede că plecarea lui Titulescu ar întări Guvernul. Caut să-i dovedesc contrariul. Mă întreabă ce aș crede de Mircea Djuvara la Externe și îi răspund că nimic, dar că dintre liberali cred pe Victor Antonescu mai indicat, deși insuficient și dânsul. Regele recunoaște încă o dată

[202] Mai târziu, am revenit asupra acestei judecăți. Din generația lui, tot mai bun e Tătărescu... păcat că minte întruna.

toată mediocritatea Guvernului și adaugă că deși se lăuda cu soluții pentru toate n-au nici una pregătită și-l plictisesc numai cu chestiuni de amănunt și cu numiri.

Profit de această confidență ca să pledez cu căldură pentru un Guvern de autoritate și să arăt că a sosit ultimul moment pentru a-l realiza. Și astfel ajungem din nou la Averescu, căci Regele mă taie: „Crezi că ar lua pe Goga?" — „Nu știu!" — „Ar lua pe Vaida?" — „Nu știu" — „Dar cu partidul lui (revine) ce ar face?" — „Cred că nu se gândește la un Guvern de partid.

3. *Chestiunea personală.* După ce am examinat situația externă și pe cea internă și am demonstrat necesitatea unui Guvern de autoritate – am trecut la chestiunile lui personale. Mă întreabă îndată: „Ce ai zis de plecarea lui Puiu?" Ca să-l măgulesc, dar și fiindcă așa cred, i-am răspuns că nu am dat niciodată lui Puiu importanța pe care i-au atribuit-o alții (îi place...) dar că e bine că a plecat și că plecarea lui a făcut cea mai bună impresie în opinia publică. „Era o lichea" – conchide nobil Majestatea Sa – „Păcat de tată-său, că era bun la jandarmi..." Adusesem vorba asupra lui Puiu fiindcă doream să-i recomand un băiat cinstit în locul lui, pe Marcel Bastake, cu care știam că era legat încă din copilărie. Era pentru noi toți un interes capital să avem la urechea Regelui um om leal și cumsecade în locul pușlamalei dată afară... Regele se încruntă când îl întreb dacă va înlocui repede pe Paul, căci avem nevoie de cineva prin care să comunicăm cu dânsul, și-mi răspunde că nu vrea pe nimeni – vrea să se informeze direct. „Oricine ar fi aici mi-ar falsifica informațiile" spune el. Îi propun totuși pe Bastake – încerc – dar nu-l primește deși îi recunoaște bunele însușiri.

După chestiunea lui Puiu, iau taurul de coarne și îi vorbesc de legătura sa cu d-na Lupescu. Îi cer voie să ating prietenește această delicată chestiune care și așa e în gura lumii. Regele mă roagă să vorbesc deschis. O fac, pentru prima dată, și sunt hotărât să fie și cea din urmă. Încep prin a stabili că, dacă orice burlac are dreptul la o legătură de ordin sentimental, pentru Suveran lucrurile stau cam altfel – din cauza multiplelor interese atinse direct sau indirect, din cauza prestigiului Coroanei ce trebuie să rămână neatins și din cauza intrigilor ce însoțesc totdeauna stările clandestine și neregulate. Dar un Rege e și el un om, și sentimentele pot să fie mai puternice decât orișice altă considerație. În istorie, cazul e mai frecvent decât se crede, și cum de multe ori sentimentele nu se potrivesc cu cerințele protocolare (aș fi vrut să zic: morale, dar n-am îndrăznit), s-au inventat căsătoriile morganatice. Dacă Majestatea

Sa și-a găsit fericirea lângă d-na Lupescu, și e hotărâtă, cum pare, să-și termine viața în tovărășia ei – apoi e indispensabil să se curme cu clandestinismul și cu neregularitatea acestei legături. O căsătorie morganatică n-ar schimba în aparență nimic, dar în fond tot. D-na Lupescu devenind soția morganatică a Regelui, ar putea strânge în jurul ei un cerc recrutat printre oameni cinstiți și cumsecade, iar nu numai printre gheșeftari și printre disperații speluncilor noastre. Căsătoria morganatică constituind o așezare definitivă luptele și intrigile pentru ruperea sau menținerea unor legături precare ca cele de azi ar înceta – d-na Lupescu nemaiavând să se teamă de viitor n-ar mai fi silită să recurgă la ajutorul oricui ca să-și mențină creditul, iar Regele n-ar mai fi nici el silit să-și măsoare simpatiile numai cu măsura atitudinii fiecăruia față de o situație tăinuită și atacată... În jurul unei legături clandestine suflă totdeauna furtuna, pe când în jurul unui menaj morganatic, mărturisit, istoria ne învață că domnește mai totdeauna liniștea...

După ce am dezvoltat aceste idei, am conchis sfătuind pe Rege să facă pasul necesar, și să închidă gura lumii, căsătorindu-se morganatic cu d-na Lupescu...

Regele a stat un moment pe gânduri; părea foarte mulțumit de tot ce-i spuneam; era vizibil emoționat. Apoi mi-a spus: „Argetoianu, îți mulțumesc că mi-ai vorbit cum mi-ai vorbit. Iau act de tot ce mi-ai spus. Trebuie să mă mai gândesc." Și pe aceste cuvinte ne-am despărțit.

Impresia generală a audienței mele: Guvernul va fi schimbat destul de repede, și Guvernul de mâine va fi un Guvern de autoritate, în cap cu cineva care să asigure liniștea și mulțumirea în armată – poate cu Averescu...

În tot cazul cu mine.

Luni, 5 martie. Pangal a fost confirmat ca agent de legătură cu mine. D-na Lupescu, cu care se găsește în termeni excelenți, l-a chemat ca să-i spună din partea Regelui că poate să-l vadă oricând, așteptându-l în culoarul subteran care duce de la vila particulară a Suveranului în Palatul Regal – vestind-o pe dânsa, d-na Lupescu, din ajun!!!

Averescu, pe care l-am văzut ieri și căruia am povestit amănuntele din audiența mea la Rege în măsura în care am socotit că l-ar putea interesa, a fost încântat. Cel puțin așa a spus Papacostea lui Pangal, noaptea târziu la un pahar. Moșul se vede deja la putere și nu mai vorbește de înlocuirea lui Carol...

Blumenfeld vine iar din partea lui Titulescu să-mi ceară o

întrevedere. Sub pretext că vreau să mă lămuresc asupra anumitor chestiuni, amân întâlnirea.

Marți, 6 martie. Nae Ionescu a fost pus în libertate ieri seară la orele 6 și arestat din nou la ora 10. Confirmat în februarie pentru 30 de zile, mandatul lui și al altor 40 de inculpați, printre care Dragoș Protopopescu, Mihail Stelescu, nevasta lui Zelea Codreanu și alții – a expirat ieri 5 martie. Întrucât instrucția împotriva lor era terminată, generalul Mihail Ionescu (comandantul Corpului de Armată) a socotit că nu era cazul să se mai emită noi mandate, și i-a lăsat în voia Domnului. Nae Ionescu a fost eliberat imediat, iar ceilalți urmau să iasă azi din pușcărie. Generalul Ionescu fusese autorizat să procedeze astfel într-o consfătuire pe care a avut-o sâmbătă cu comisarul regal Poponiu, în fața Regelui. Cum a aflat despre punerea lui Nae în libertate, Titulescu, care căuta cu lumânarea un pretext de plecare, și-a trimis demisia lui Tătărescu. Acesta a poruncit imediata arestare a lui Nae și cum generalul Ionescu, a refuzat să semneze noul mandat, l-a semnat ilegal generalul Uică (ministrul de război), punând cuvântul „aprobat" cu data de 5 martie pe hotărârea de arestare din 5 februarie. Zarvă mare în cercurile politice în jurul acestei cvasi-falsificări în acte publice și val de simpatie în favoarea lui Nae Ionescu și a gardiștilor. Cum e sigur că Tătărescu n-a putut proceda fără voia Regelui, nu pricep de ce Suveranul n-a lăsat nici de data asta să cadă pe Titulescu, de care vrea să se scape. Probabil că nu vrea să-l lase să plece nici pe chestiunea Gărzii de Fier. Dar atunci cum se va cotorosi de el?

8 martie. Astăzi, la Cameră, mare fierbere în democrație pe chestiunea dictaturii. Se simte ceva în aer și copoii au nas bun. Se vorbește de revenirea lui Stere la național-țărăniști, de împăcarea liberalilor cu Gheorghe Brătianu – toate pentru întărirea democrației...

12 martie. Ieri m-a chemat Regina Maria la Cotroceni să-mi spună că are cât se poate de rele informații asupra stării de spirit din armată și să mă conjure să conving pe Rege să facă ceva. Regina adăuga că dânsa nu mai are nici o trecere, vede cum totul se clatină dar nu poate face nimic... Singurul om cu trecere la Rege aș fi eu – spune Regina. Mă declar foarte măgulit, dar declin la rândul meu orice influență. Am căutat să o liniștesc în privința armatei, în care, nemulțumirile produse de Uică și de înaltul comandament, ca și incontestabila infiltrație a legionarismului în gradele inferioare, nu pot duce la mișcări serioase. Ceea ce, după mine, nu împiedică situația să fie foarte serioasă dar din cauza incapacității Guvernului de a-i

face față. O părăsesc, pe Regină, ceva mai liniștită și îi făgăduiesc să mai văd pe Rege...

16 martie. Nae Ionescu scos din urmărire și eliberat vine să mă vadă. Mănâncă foc. Nu mai vrea să audă de Rege pe care-l socotește un om fără voință și spurcă în înjurături pe Titulescu și pe Tătărescu, dar mai ales pe Titulescu, pe care e hotărât să-l desființeze, și pe care-l socotește ca tenebrosul conducător al întregii afaceri. Tătărescu, după Nae, n-a fost decât un instrument, un laș care a tremurat de frică să nu cadă și el odată cu Titulescu...

Corneliu Zelea Codreanu, ascuns până aci (se zice la d-na Cernăianu... cu complicitatea d-nei Lupescu) s-a constituit ieri prizonier ca să fie judecat împreună cu camarazii săi...

17 martie. Văzut pe Averescu. Are și el informații foarte îngrijorătoare despre starea de spirit din armată. Am impresia că exagerează, socotind că frica Regelui de un „pronunciamento" poate să-l aducă mai repede la putere. E plin de dispreț pentru inculpații din Garda de Fier și ar vrea să-i vadă pe toți condamnați...

Azi a venit să mă vadă Marioara Ventura. Camarila e într-un hal fără de hal, tremură de frica unei mișcări în armată. Acțiunile mele și ale lui Averescu, mai ales ale lui Averescu foarte sus... Bietul Averescu, ce a ajuns – salvatorul celor pe care a vrut să-i alunge din jurul Regelui!

24 martie. Legea lui Tătărescu (Conversiunea) e acceptabilă. Se apropie foarte mult de programul meu. Are însă cusurul că nu rezolvă nici ea radical problema și că dă Băncii Naționale avantaje mult prea mari, pe socoteala Statului. O nedreptate: nu descurcă pe debitorii urbani, victime și ei ai vitregiilor vremurilor. Nu cred să fie ultimul cuvânt în această materie. Debitorii intrați în Conversiune nu-și vor putea plăti ratele, și cine îi va urmări? Băncile se vor despăgubi prin Banca Națională, pe contul Vistieriei...

30 martie. Am depus ieri la procesul gardiștilor. Mă citase ca martor generalul Zizi Cantacuzino. Președintele, generalul Ignat m-a interogat cu o vădită simpatie pentru generalul Cantacuzino. Am răspuns că-l consider pe Cantacuzino ca un gentleman, un om incapabil să se amestece într-un asasinat. Deși mai puțin categoric, am depus totuși și în favoarea celorlalți acuzați, afară de asasini bineînțeles, despre care de altminteri nu mi s-a cerut nici o informație, înainte de începerea ședinței, am fost mirat de favorurile de care se bucură Zizi, care, deși arestat a venit să-mi vorbească în cabinetul comisarului regal și a glumit cu mine și cu înaltul magistrat. De altminteri, atât ceilalți judecători cât și comisarul regal au urmărit

în ședință depunerea mea, cu aceeași vădită simpatie față de acuzații politici, ca și președintele. Impresia mea este că nu va fi condamnat nimeni, în afară de cei trei asasini...

Marți, 3 aprilie. Am tratat ieri la Cameră problema lichidării datoriilor în toată amploarea ei. Am arătat că trebuia trasă o linie de demarcație între trecut și viitor, că trebuia lichidat trecutul fără să se țină seama de contingente perimate, și definitiv; numai astfel s-ar putea intra pe viitor într-o stare de normalitate a raporturilor dintre dătătorii și beneficiarii de credit. Am mai susținut că nu trebuia făcută nici o deosebire între diferitele categorii de debitori...

În cuvântarea mea de ieri am spus la un moment dat că după această lege va veni o a cincea, care va împlini toate lipsurile celei de față. M-a întrerupt Tătărescu: „Domnul Argetoianu, pariez cu d-ta că la toamnă nu se va mai vorbi de Conversiune, fiindcă legea de față rezolvă definitiv problema..." Am replicat: „Domnule Tătărescu, pariez cu d-ta că la toamnă Conversiunea va fi tot în picioare, dar d-ta nu vei mai fi pe această bancă"[203]...

Replica mea a impresionat până și pe Tătărescu, căci aflase și el probabil de pertractările Regelui cu mine și de „atențiile" Majestății Sale față de Averescu...

4 aprilie. Văzut ieri pe Averescu, cu care strâng din ce în ce mai de aproape condițiile unui viitor Guvern în afară de partidul său. Nu zice nu. Vrea să vadă cum se învârtesc lucrurile. Începe să se creadă indispensabil. Toți agenții lui răspândesc zvonurile cele mai alarmante cu privire la starea de spirit din armată.

Duminică, 8 aprilie. Pangal mi-a adus ieri pe Papacostea, confidentul lui Averescu, care a venit să-mi spună că am câștigat definitiv pe mareșal, că nu mai vorbește decât de mine, că e încântat că ne-am regăsit, că pot face tot ce vreau din el... Adaugă că tot Partidul Poporului e cu ochii îndreptați spre mine și nu mai așteaptă salvare decât de la mine... Săracii, dacă ar ști ce le coc!

Marți, 17 aprilie. Pangal îmi spune că e fierbere mare, că toată lumea nu vorbește decât de acțiunea mea. Ce acțiune? Până acum nu văd cristalizându-se nimic.

26 aprilie. Generalul Iliescu la mine. Copoiul a mirosit ceva. Crede că numai eu pot salva situația de anarhia ce domnește și... îmi propune câteva afaceri „in futurum"!

Ca de obicei, vacanța Paștelor a însemnat și în 1934 o destindere în încordarea patimelor noastre politice. Am plecat mai toți pe la

[203] Inutil să mai adaug aici că am pierdut pariul, căci uitasem că pe Rege nu se putea conta...

țară, și în perioada aceasta însemnările mele sunt foarte reduse. Poate că lumea s-ar fi liniștit chiar de tot, dacă n-ar fi fost complotul militar ce trebuia să arunce Guvernul în aer, și chiar și pe Rege în seara Vinerii mari. Complotul a fost descoperit în urma delațiunii subofițerului Tzanu. În fruntea complotului s-a găsit colonelul Precup, carlist înfocat pe vremea Regenței și care a contribuit foarte mult la reușita loviturii din iunie 1930. Precup, pe lângă că era carlist a mai fost și omul lui Maniu – cel puțin pe timpul cât acesta a fost în fruntea Guvernului și a servit de agent de legătură primului ministru cu Prințul exilat...

Dacă atentatul nu ar fi fost descoperit la timp, e foarte probabil că ar fi reușit, căci a fost destul de bine pregătit. Cum n-am avut nici un amestec într-însul, nici în represiunea lui, găsesc inutil să mai lungesc aceste *Amintiri* cu amănunte cunoscute, și reiau firul notițelor mele, așa cum le-am scris...

29 aprilie. Complotul Precup a dat semnalul unei recrudescențe a campaniei împotriva d-nei Lupescu. Căci Precup și tovarășii săi s-au pus în cursul instrucției pe un teren simpatic opiniei publice. Și ei și apărătorii lor au declarat că complotul nu era îndreptat împotriva Regelui (?) ci împotriva Camarilei care s-a înstăpânit pe voința Regală. Și cum pentru toată lumea Camarila e închegată în jurul d-nei Lupescu, atacurile împotriva Duduiei au pornit cu putere nouă. Ne aflăm înaintea unei adevărate psihoze: femeia aceasta nu mai poate face un gest, cât de inofensiv, fără ca glasul public să se ridice împotriva ei. Așa de pildă, tot Bucureștiul e indignat și urlă fiindcă a îndrăznit să apară la Operă, într-o lojă, cu ... Voronov (!!) și cu un maior Urdăreanu[204], ofițer de ordonanță al Regelui, dar în *țivil*! Aflu însă că Voronov s-a amorezat de o nepoată vieneză a d-nei Lupescu, d-ra Gretl Schwetz, și că s-a logodit cu ea! Voronov are 64 de ani (și rețeta lui!), iar domnișoara, 22!

Marți, 1 mai. În întrevederea pe care Regele a avut-o săptămâna trecută cu Pangal, acesta s-a plâns că d-na Lupescu nu l-a mai primit și că astfel n-a mai putut să se introducă la Palat pe portița mică. Regele a întâmpinat: „Eu am oprit pe d-na Lupescu să te mai primească, fiindcă mergem la soluția voastră și nu vreau să se zică că la dânsa sau prin dânsa se fac Guvernele...

Acest „fiindcă mergem la soluția voastră", m-a determinat să cer o audiență și să reiau firul politicii cu Majestatea Sa, unde-l lăsasem.

Regele m-a primit astăzi. Am început prin a-i face o expunere a situației, fără nici un menajament. Procesul și achitarea lui Zelea

[204] Ernest Urdăreanu, care trebuia să joace un rol atât de însemnat mai târziu.

Codreanu au dovedit un curent puternic în opinia publică în favoarea mișcării legionare iar procesul lui Precup a arătat cât putregai era în armată și legăturile pe care Maniu știuse să le strângă cu elementele militare politicianizate. Amândouă afacerile au mare răsunet și din nenorocire trebuie să mărturisim, că acest răsunet nu e menit să sporească prestigiul și autoritatea Coroanei. Regele s-a declarat de acord cu tot ce i-am spus și mi-a mărturisit că e foarte îngrijorat de starea de spirit din armată, pe care o cunoștea, pe baza raporturilor amănunțite trimise de comandanții Corpurilor de Armată.

După această intrare în materie Regele mi-a spus că mă aștepta și mi-a făcut la rândul lui o foarte clară expunere a proiectelor sale politice. Le voi rezuma aci în trei puncte:

1) În ritmul actual politic, după Majestatea Sa, nici un Guvern nu este mai bun sau mai prost ca altul. Actualul Guvern face ce poate. Altul, de felul său în locul lui, nu ar face mai bine. Prin urmare, în ipoteza menținerii ritmului politic actual, el, Regele, nu va lua, pentru moment cel puțin, inițiativa unei schimbări de Guvern. Dacă Guvernul Tătărescu nu va mai putea face față situației, pentru un motiv sau pentru altul – și motive sunt destule – va cădea prin el însuși, și atunci se va vedea.

2) Dar Regele crede că actualul ritm politic duce țara la pieire și că a sosit momentul pentru a se face pasul cerut de împrejurări printr-o Constituție nouă decretată chiar în ziua instalării noului Guvern. Pentru a desăvârși acest mare act, îi trebuie patru oameni de mare suprafață care să împărtășească răspunderea cu el. Unul ar fi Averescu, care trebuie să prezideze Guvernul ca să asigure încrederea armatei. Al doilea aș fi eu. Al treilea ar putea fi doctorul Angelescu, un mediocru, dar cu suprafață în Partidul Liberal; al patrulea trebuie să fie un ardelean. Se gândește la Vaida... — „Dar Goga?", întreb eu. „Goga" – reia firul Regele – „nu reprezintă nimic în Ardeal și în politică e o figură secundară..." Are încredere în Averescu, nu însă în anturajul său și citează pe colonelul Rădescu care a luat parte la toate manifestările împotriva sa (a Regelui). Ar vrea să bage în noul Guvern oameni din cât mai multe partide.

„De mâna a doua – zic eu – ca să nu încurce". — „Chiar de mâna a treia și a patra", completează Regele și numaidecât mă întreabă dacă Averescu ar primi pe Franasovici...

3) Pune următoarele condiții viitorului Guvern:

a) Cei care-l conduc să fie oameni cu mare autoritate și suprafață;

b) Să aibă încredere în ei;

c) Să se înțeleagă cu ei.

Îl rog să-mi explice punctul din urmă și mă lămurește că nu vrea șicane pentru unele numiri. „Je suis devenu ombrageux et je veux autour de moi mes hommes pour defendre ma securite personnelle." Îl ascult și nu-mi vine să cred... La ce se gândea dânsul, când soarta țării era în joc! Am priceput din ce mi-a mai spus că era vorba de Gavrilă Marinescu et Comp. de care nu voia să fie solicitat să se despartă...

La sfârșitul audienței Regele mă însărcinează formal să iau contact cu Averescu și să pregătesc alcătuirea viitorului Guvern și-mi declară că nu e vreme de pierdut: ar dori ca schimbarea de Guvern să fie fapt împlinit înainte de sfârșitul lunii, dar după 10 Mai.

În cursul conversației am putut constata că Regele prețuiește la justa lor valoare pe generalii Amza și Uică. Pe Antonescu îl ține în mare stimă, ca valoare militară, dar îl declară „rău crescut și detestat de majoritatea ofițerilor; are mațe pestrițe..."

Îi propun și aprobă defilarea mutilaților de război și a foștilor combatanți la 8 iunie. Știa că manifestația studenților de duminica trecută[205] fusese organizată de gardiști. Simpatia Regelui pentru aceștia continuă și e mulțumit de ascendentul pe care l-am luat asupra lor prin depoziția mea la proces.

Regele dorește ca Averescu să fie prezent la defilarea de la 10 Mai și mă roagă să i-o spun.

2 mai. Averescu m-a primit în pat. A răcit, și e răgușit încât abia vorbește, îi povestesc audiența mea de ieri și de unde l-am găsit posomorât și jumătate adormit, se deșteaptă încetul cu încetul, ochii încep să-i lucească și mă urmărește cu un viu interes. Am lăsat la o parte în povestirea mea punctele cu caracter personal care presupuneam că l-ar putea jigni, și pe care îl voi sili să le înghită mai târziu – insistând mai ales asupra chemării sale în clipe hotărâtoare... După ce termin povestirea mea, stă puțin pe gânduri și apoi îmi spune că ar vrea întâi alegeri, și apoi modificarea Constituției. Îi explic că nu se poate, căci schimbarea de Constituție în sensul în care dorim, ori se face prin decret, ori nu se mai face. Dacă întârziem și permitem discuția, vor lua poziție partidele, va începe să discute presa și să urle cafeneaua. Vom ajunge forțat la tocmeli și la compromisuri. Mareșalul pare a pricepe, dar nu zice da.

Pe chestiunea prezenței sale la 10 Mai, se lasă greu. Simt că se teme să nu fie păcălit... Îl previn că Regele îl va invita în curând la dejun, să-i vorbească, și această știre pare să-l liniștească. Îl părăsesc

[205] Studenții defilaseră în masă în fața Palatului și aclamaseră pe Rege.

cu impresia că voi ajunge să mă descurc cu dânsul. Numai Regele să fie bine! De atâtea ori m-am ars cu el!

3 mai. Trimit pe Pangal la Rege, pe ușa mică, să-i raporteze conversația mea cu Averescu. Regele se declară mulțumit și-mi trimite la rândul său vorbă să mențin contactul cu mareșalul și să aștept evenimentele...

Generalul Moruzi îmi povestește toată tărășenia cu achitarea lui Zelea Codreanu și a tovarășilor săi. Guvernul avusese vânt despre pornirea favorabilă a judecătorilor și a Parchetului de la Malmaison și însărcinase pe generalul Uică să pună ordine în lucruri. Tătărescu dăduse ordine lui Uică numai de frica lui Titulescu care amenințase iar cu demisia, cu Franța, cu Anglia și cu Societatea Națiunilor dacă Zelea Codreanu și ai lui ar fi fost achitați.

Uică a chemat pe generalul Ignat și i-a explicat că „rațiunea de Stat" cere o condamnare a principalilor inculpați din Garda de Fier. Ignat s-a lăsat încă greu, a refuzat să influențeze asupra judecătorilor și a sfârșit prin a declara că vor judeca toți după cum le va dicta conștiința, și a adăugat că până în faza în care afla procesul (era în ultimele zile ale dezbaterilor) nici Zelea Codreanu, nici Zizi Cantacuzino, nici așa-zișii lor complici nu apăreau vinovați...

A doua zi, Uică a chemat din nou pe generalul Ignat și i-a spus că „era ordinul Regelui să condamne". Ignat a ieșit buimăcit de la ministru și a trimis vorbă lui Moruzi despre cele întâmplate. Moruzi s-a dus imediat la Rege și l-a întrebat dacă într-adevăr a dat ordinul invocat de Uică. Regele – spune Moruzi – s-a fâstâcit și a declarat că nu; că a spus: „Să se dea sentința pe care o va dicta judecătorilor conștiința lor..." Moruzi a avut impresia că Regele mințea, că dăduse lui Uică ordinul de condamnare, dar că, față de indignarea lui și de repercuția cu care a amenințat în armată, în cazul unei condamnări, Regele a schimbat macazul și l-a rugat să comunice generalului Ignat că nu vrea să exercite nici o presiune asupra conștiinței judecătorilor. Moruzi s-a dus de-a dreptul la Curtea Marțială și a comunicat generalului Ignat instrucțiile Regelui...

5 mai. Astăzi a avut loc degradarea ofițerilor condamnați în afacerea Precup. De teama manifestațiilor, degradarea s-a făcut în curtea cazărmii Malmaison. Condamnații au intrat în careu strigând: „Ura!" și „Trăiască Regele!" După ce s-au aliniat și a început să vorbească comandantul Corpului de Armată general Ionescu, colonelul Precup și maiorul Nicoară s-au pus să țipe: „Jos jidoavca și cei vânduți ei!", „Moarte jidoavcei!" și altele asemenea. Apoi, acoperind vocea generalului și adresându-se ofițerilor și

funcționarilor prezenți: „Canalii spurcate! Mizerabili vânduți! Canalii!" Scandalul a luat proporții, și la un moment dat un duel de înjurături între Precup și generalul Ionescu care se tratau reciproc de canalii, a buimăcit pe toți; nu mai știau ce să facă ca să pună capăt penibilei scene ce stricase tot rostul procedurii. Colonelul Pomponiu apropiindu-se de Precup să-l liniștească, a fost îmbrâncit de condamnat, și era să cadă... Ca să se curme scandalul s-au prescurtat formalitățile și nu s-au mai pronunțat formele legale: „Ești nedemn etc., etc.". S-au pus trompeți să sune lângă Precup ca să-i acopere vocea și s-a procedat repede la degradare. La plecare, Precup și-a aruncat șapca peste rândurile soldaților și le-a strigat: „N-aveți grijă, vom fi răzbunați! Vom fi răzbunați!" Foarte puțini soldați au strigat „Huo"!, la defilarea degradaților, cum li se poruncise. Ofițerii prezenți se grămădiseră la ieșirea coloanei condamnaților din curte, ca să-i vadă. Simplă curiozitate? În public – căci fusese – admis și public – sentiment de nedumerire. Generalul Mihai Ionescu și cei mari, congestionați și enervați. În fine absența lui Tzanu, plutonierul delator înaintat ofițer a fost subliniată și comentată de cei inițiați în legătură cu zvonurile care au circulat în oraș, că ar fi fost ucis. În rezumat, o zi bună pentru Lupeasca...

9 mai. Averescu a dejunat la Rege. L-am văzut cum s-a întors acasă și l-am întrebat dacă era mulțumit. Mi-a răspuns: „Da și nu". Am impresia că omul nu este încă pregătit pentru întrevedere. Regele vrea să se servească de numele lui ca să alcătuiască, el, un Guvern de autoritate, pe când Averescu crede că i-a sosit pur și simplu timpul să formeze un al treilea Minister întărit cu mine. Mi-e teamă că reticențele mareșalului să nu fi descurajat pe Rege în intențiile lui. Va trebui să văd cât de repede pe Vodă, să mențin temperatura. Cât despre Averescu, e așa de ahtiat să fie prim-ministru încât cred că va primi și rolul mai șters ce i se pregătește. Constat că în tot cazul lucrurile nu merg pe roate...

10 Mai. Paradă pe câmpul Cotrocenilor amenajat special, și de acum înainte destinat defilărilor și serbărilor colective. Tribunele și spațiul rezervat pentru revistă au fost orânduite cu rost, dar accesul la câmp prin niște șosele întortocheate a rămas foarte anevoios. Regele sosește în automobil cu Regina Maria. Cu toată popularitatea Reginei, primirea Suveranilor este glacială. Regina era îmbrăcată în uniforma de colonel al Reg. 4 Roșiori și a stat călare lângă Rege cât a ținut trecerea trupelor în revistă, apoi a coborât și s-a instalat în tribuna regală. Regele a inaugurat o uniformă nouă, ținuta grănicerilor bănățeni, care amintește pe a regimentelor grănicerești de pe vremea

Mariei Tereza. Nu diferă mult de a celorlalți grăniceri – numai casca e înlocuită printr-un fel de baniță („schako") răsturnată pe cap. Regimentul 1 Grăniceri care ia parte la defilare, poartă și el noua uniformă. De altminteri, trupele defilează ca la teatru; toate culorile curcubeului se aprind la razele soarelui pe spinările bieților oameni care trec pc lângă noi cu ochii zgâiți, balansând labele mânușate în alb și aruncând picioarele. Beck, ministrul de externe al Poloniei e în tribuna Regală – a sosit ieri în București – și nu schimbă o vorbă cu Titulescu, mai enervat ca întotdeauna. Beck e nemulțumit, mai întâi fiindcă e Titulescu lângă el, apoi fiindcă nu i s-a dat Ordinul Carol, pe care-l pretindea[206] ci numai Serviciul Credincios pe care-l poartă totuși, dar a spus în gura mare că ar fi preferat o fotografie semnată a Regelui ... mod subțire de a-și marca nemulțumirea pentru distincția primită. Plasamentul în tribuna Regală și în anexa ei în care am fost poftiți noi, foștii miniștri, e foarte ciudat. în dosul fotoliilor regale, Elena Perticari și Adina ex-Take Ionescu, care n-au nici o situație oficială, – iar Simky Lahovari și Irina Procopiu, de-a valma cu noi. Cu noi, care am fost așezați după Buchmann, Krainik, Mamulea și Florian Marinescu... Spun câteva cuvinte lui Stârcea „domnul Mare Maestru al Ceremoniilor" și-l plesnesc între coarne. N-am văzut doi proști mai mari ca Stârcea și nevastă-sa și care să se vâre mai mult, ca și cum le-ar sluji la ceva...

Seara recepție la Legația Poloniei în onoarea lui Beck. Scenă între Adina Take și d-na Titulescu (care nu se pot suferi) fiindcă cea dintâi n-a fost invitată la serata de la Externe dată tot în cinstea lui Beck... Era să se ia de păr. Am stat mult, mult de vorbă cu Beck. E deștept, e chiar foarte deștept și vede mai clar situația decât Titulescu. Analizează cu multă finețe politica fenomenului nostru și ajunge exact la concluziile la care ajung și eu, dar nu vreau să sacrific în fața străinului pe ministrul țării mele și fac oarecare rezerve ca să justific până la un punct sistemul pacturilor și al securității colective. Beck vede posibilitatea unei axe Polonia-Ungaria-Italia, o linie care ar prezenta o garanție și împotriva Germaniei și împotriva Rusiei și ar voi ca și noi să ne agățăm de această eventuală combinație. Îi răspund că într-o asemenea axă, cel puțin împotriva Rusiei, eficacitatea Italiei ar fi egală cu zero, cât despre a Ungariei să nu mai vorbim. Așa încât Polonia și România ar rămâne să facă față, ca și azi, împotriva pericolului de la răsărit... N-am mai continuat conversația căci ne-a întrerupt – intenționat – Titulescu. „Vous parliez de moi"

[206] În Polonia, se dă miniștrilor de externe străini Ordinul Vulturul Alb, care nu se dă altfel decât Capilor de Stat și primilor miniștri. E cel mai înalt Ordin al Poloniei, și în ierarhia internațională a Ordinelor a ocupat un loc de frunte chiar sub guvernarea Țarilor.

— „Et nous ne disions que du bien..." a replicat Back, și l-a luat pe Titulescu de brat...

12 mai. O delegație de debitori la creditori străini vin să se plângă la mine că au fost lăsați afară din Conversiune. Le explic că dreptatea e pentru ei, dar legea din nefericire nu, și le povestesc cum am luptat în comisia parlamentară ca să trec un amendament în favoarea lor, cum obținusem vot favorabil în comisie și chiar asentimentul lui Xeni ministrul purtător de cuvânt al Guvernului când a sosit tocmai Dinu Brătianu, până atunci absent și a răsturnat totul... Oamenii pleacă de la mine înjurând și blestemând tot neamul Brătienilor...

Următorul comunicat a apărut ieri în *Îndreptarea* (oficiosul lui Averescu) și în *Mișcarea* (foaia lui Gheorghe Brătianu):

COMUNICAT

„Față de evenimentele politice din ultimul timp și de posibilitatea unor împrejurări grave ce se pot ivi în viața noastră politică, dl. mareșal Averescu, președintele Partidului Poporului și dl. Gheorghe I. C. Brătianu, președintele Partidului Național Liberal, au examinat împreună situația politică pentru a stabili bazele unei complete înțelegeri și au hotărât adoptarea, pe aceste baze, a unei atitudini comune".

Citesc, și nu mă dumiresc. A înnebunit moșu? Sau face politică pe cont propriu, în dosul meu, și crede că prin tâmpenii de felul acesta poate să impresioneze pe Rege și să grăbească chemarea lui? După audiența mea își închipuise că chemarea lui era chestiune de ceasuri, dar după faimosul dejun în doi, constatase că Regele nu-l însărcinase cu nimic pozitiv, și că vorbea încă ipotetic. Am alergat la el, și mi-am dat seama că era vizibil încântat de efectul pe care gestul său îl făcuse asupra mea... La afirmarea mea cam enervată că e pe drum să strice tot, mă întrerupe cu cuvintele: „De ce?" și începe să-mi explice lucrurile, cu tonul lui liniștit și căutându-și vorbele. Toată afacerea e o chestiune veche de partid, hotărâtă demult și tot întârziată... Comunicatul a fost redactat prin octombrie 1933, sub Guvernul Vaida (!!)... Evenimentele grave despre care se vorbește în el fac aluzie la schimbarea Guvernului (!!)... Era să-l întreb, dacă nu și la asasinatul lui Duca – dar am tăcut. Mareșalul își depănă mai departe povestea. Publicarea comunicatului a trenat până la începutul tratativelor sale cu mine, din cauza lui Gh. Brătianu care se angajase în negocieri de împăcare cu Dinu Brătianu, negocieri pe care, el Averescu, nu voia să le stânjenească. După ce a luat contact cu mine, nu i-a mai convenit lui să-l publice (de ce îi convine

astăzi?), ca să nu-mi îngreuneze discuțiile mele cu Regele. Posibilitatea constituirii unui Guvern nu mai puneau raporturile lui cu Gh. Brătianu sub lumină de actualitate (!!!). Înțelegerea cu Gh. Brătianu nu schimbă întru nimic înțelegerea cu mine; prima era o înțelegere de partid în vederea unei atitudini generale (!!), a doua o înțelegere personală a lui cu mine în vederea constituirii unui Guvern! „Da, replic eu – numai că prima, afișată acum, poate să zădărnicească pe a doua, căci mai e un factor de care trebuie să ținem seama!" I-am vorbit cu arțag, nu i-a plăcut – dar stăpân cum e pe nervii lui, nu mișcă, se uită lung la mine și după un moment de reculegere, continuă. El nu retrage nimic din angajamentele sale față de mine și de Rege, și stă și acum la dispoziția Suveranului pentru a constitui Guvernul. Dar el nu admite să fie o gogoriță cu care Suveranul să sperie pe Tătărescu și pe liberali ca să facă din ei ce vrea. Nu poate nici să stea la infinit la dispoziția Regelui, fără ca acesta să ia un angajament formal față de dânsul... N-ar putea nici să-și ia răspunderea Guvernului mai târziu, căci n-ar mai putea face nimic... Regele trebuia să discute cu dânsul formarea Guvernului, și programul, chiar fără să precizeze o dată fixă pentru schimbare – dar nu așa să lase lucrurile pentru ultimul moment. Căci se putea întâmpla să nu se înțeleagă nici în privința persoanelor, nici în privința programului și atunci Regele ar fi putut să-și caute pe altcineva, să pună la cale altă combinație – iar el Averescu să-și recâștige libertatea (după asta murea!)... Pe când așa! Cu acadeaua de nas nu se putea duce un Averescu... Dar el simte că Regele vrea să-l pună în fața unui fapt îndeplinit; a simțit-o mai ales când au vorbit despre Constituție. Aci – spune el – sunt două probleme de rezolvat: e fondul (ce schimbăm?) și e forma (cum schimbăm?); asupra fondului, Regele s-a declarat de acord cu el – dar asupra chestiunii esențiale a formei, când i-a pus-o, Regele s-a mărginit să-i spună: „Aceasta atunci..."

Averescu îmi declară încă o dată că nu vrea să fie pus în fața faptului îndeplinit, căci lucrul nu i-a reușit niciodată și-mi amintește de supunerea sa față de programele fixate de alții în 1918, în 1920 și în 1926 (bine că o mărturisește!). El pleacă mâine la Severin și se înapoiază peste 8 zile. Dacă schimbarea de Guvern mai întârzie, el își reia libertatea în sensul nu că va ataca pe Rege, dar că nu va mai consimți să-i constituie un Guvern!!!

În rezumat un dublu șantaj: al lui Gh. Brătianu împotriva liberalilor, al lui Averescu împotriva Regelui. Rezultat: întărirea Guvernului...

Cu cine trebuie să lucrez! Muncă grea...

Ieri a sosit și Rușdi-Pașa, ministru israelit al afacerilor străine

turcești. Mare masă la Externe, cu discursuri: pupătură în c.. reciprocă și osanale Sovietelor...

19 mai. Ieri la ora 4 1/2 am fost primit de Rege. Audiență foarte importantă pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Am început prin a demonstra că schimbarea de regim trebuie grăbită. Starea opiniei publice, a armatei, a partidelor, a Guvernului – e pornită spre anarhie și orice întârziere va fi în dauna noului regim. Regele se declară de acord cu mine asupra acestui punct și mă asigură că schimbarea se va face îndată ce noul Guvern va fi gata. Vorbim despre Averescu. Numele lui fusese bine ales din cauza prestigiului său față de armată, dar moșul începe să facă nazuri și, deși cred că ne mai putem înțelege cu el, fac totuși rezervă în această privință. Spun Regelui că Averescu este nemulțumit de ultima lui audiență (dejunul) fiindcă a plecat fără nici o precizare asupra singurului lucru care-l interesa: chemarea la putere. Regele replică: „Averescu s-a înșelat, el a văzut în această audiență punctul final al tratativelor noastre, pe când pentru mine a fost un punct inițial. Trebuie totuși să ne înțelegem, căci în situația de astăzi, am nevoie de el..." Regele mi-a adus apoi la cunoștință că trimisese lui Averescu chiar în dimineața zilei de ieri, prin Pangal o schiță de program.

Avea o copie pe birou și mi-o citește. Din ea rezultă că Regele ar vrea să prezideze el Consiliul de Miniștri, cum e în Suedia, iar miniștrii să fie răspunzători numai față de dânsul. Camera redusă la număr să voteze numai legile, și să lase interpelările și controlul Guvernului; sesiunile să fie fără termen, convocate și închise prin decret. Senatul, cel puțin în parte numit să dobândească o importanță mare. Mă întreabă de părere. Răspund că găsesc programul cam vag, dar acceptabil – și că va trebui completat. Convine. Trecem la altele. Regele îmi spune că a vorbit cu Prezan și că acesta acceptă să intre într-o formațiune Averescu. Înregistrez cu mirare știind cât se urăsc, mareșalii noștri! Regele este încântat însă, ca de o victorie personală și iar revine la cei patru oameni de care are nevoie. Are trei: pe mine, pe Averescu și pe Prezan ... rămâne de găsit al patrulea. Repetă că nu ține la Vaida și că poate ar fi mai bine să fie lăsat să tulbure mai departe partidul său. Dar liberalii? Ar trebui și dintre ei ales unul... Regele mi se deschide puțin și mărturisește trei vrăjmași: Maniu, Dinu Brătianu și Titulescu. Acesta din urmă, adaugă Majestatea Sa, nu e decât „o lichea", și „contează numai ca intrigant între ceilalți doi". Mă întreabă cum să facă ca Partidul Liberal să nu cadă în mâna Brătienilor și să salveze pe Tătărescu[207]. „Foarte ușor, spun eu, lasă

[207] După cum se vede în acel moment Regele nu se hotărâse încă să dizolve partidele.

lumea să creadă că nu vei aduce niciodată pe Dinu la putere – și s-a făcut!"

Regele face din modificarea Constituției prin decret în chiar ziua constituirii Guvernului, o condiție esențială. La întrebarea mea dacă convocarea Parlamentului (chemat în sesiune extraordinară) nu va întârzia lucrurile, îmi răspunde categoric: „Deloc!" Fiindcă a promis lui Tătărescu să nu mai primească opozanți, ca să nu-i zdruncine situația (!! nu mai pricep nimic – priceapă cine o vrea!) va chema săptămâna viitoare pe Averescu sub pretext de consultare, asupra problemelor militare, după cum m-a chemat pe mine, să nu uit, pentru afacerile Jockey-Clubului. Îl ascult și îmi pare că visez. Omul acesta e de o complicație sufletească de care nimeni nu poate da de rost. Vrea să schimbe Guvernul, să schimbe Constituția printr-o lovitură de Stat, să întemeieze un regim de autoritate – și nu îndrăznește să primească pe cine vrea în audiență? Adică cum, noi complotăm? în fine, să vedem ce va mai ieși și din toate astea...

Regele m-a însărcinat să spun lui Averescu toate câte le-am vorbit împreună. Aștept să vină în București după cum mi-a făgăduit, luni, 21 mai – dar nu-i voi spune tot, că-l scap din mână...

În Bulgaria a fost proclamată dictatură militară. O pildă încurajatoare pentru noi.

20 mai. Miercurea trecută, în ziua de 16 am fost cu Barbu Catargiu la Stolnici să înmormântăm pe Constantin Bălăceanu, vicepreședinte de onoare al Jockey-Clubului. Cu Constantin Bălăceanu a dispărut poate ultimul nostru boier cu înfățișare de mare senior. De o inteligență mediocră, era totuși un om cu haz, și de o politețe, de o distincție de maniere cum nu se mai găsesc. În cluburi și saloane era o personalitate pe lângă care nimeni nu putea trece indiferent. Stolnici, despre care am auzit atâtea, mi-a fost o mare decepție. Casă mizerabilă de arendaș, între pătule și o grădiniță cu câțiva pruni... Lipsă de îngrijire și sărăcie – deși bani în casă sunt destui, dar bătrânul lăsase totul pe mâna fiului său Guți, care nu calcă pe urmele părintelui său. Am rostit lângă vechea biserică Stolnicească o cuvântare, în care am încercat să prind cât de puțin din farmecul pe care-l răspândea neuitatul nostru prieten, și mi se spune că am reușit...

22 mai. Văzut pe Averescu sosit aseară. Primește sută în sută tot ce cere Regele, afară de decretarea Constituției; am însă impresia că va primi și această „condiție esențială", dar că din cochetărie de fleoarță politică bătrână vrea să cedeze numai în fața Regelui. Primește modificările constituționale cerute, primește pe Prezan

la război, pe doctorul Angelescu oriunde. Primește să lase pe Gh. Brătianu în afară[208], și nu vede nici o obiecție pentru intrarea lui Vaida în Guvern. Mareșalul s-a înapoiat blând ca un miel, nu mai vorbește de gogoriță, de reluarea libertății și de toate câte mi le-a spus cu prilejul ultimei noastre întrevederi. E un mare „comediante" – sau poate că e sub influența unui mare necaz familiar, căci a lăsat pe d-na Averescu grav bolnavă la Severin. Va rămâne în București toată săptămâna până duminică, dacă cumva nu va fi chemat la căpătâiul soției.

Trimit pe Pangal la Palat să raporteze Regelui cele vorbite cu Averescu.

23 mai. Prânzit ieri cu doctorul Angelescu la Pangal. Întrevedere pregătitoare, fără destăinuiri complete. Voiam numai să știu ce are omul în burtă. Merge în orice combinație care să ducă la Guvern. Nu poate trăi dacă nu e ministru. Va face ce vrea Regele. E dezgustat de ai lui. Socotește și el că ne trebuie un Guvern de autoritate, dacă nu, vom fi înecați în valurile anarhiei...

Ne povestește că Regele Boris al Bulgariei a ezitat de la orele 5 la 10 seara să aprobe lovitura de Stat. Armata, în general, era opusă loviturii. Regele n-a cedat decât după ce organizatorii mișcării se înstăpâniseră asupra tuturor posturilor de comandă și arestaseră pe foștii miniștri. Ar fi riscat altfel să-și piardă tronul: o lecție pentru Regele Carol...

Angelescu s-a întins la vorbă și ne-a povestit pe larg „căderea" lui de la Guvern, în ianuarie. În precedenta noastră întrevedere, după catastrofă, n-avea inima la destăinuire și nu-mi revelase decât câteva puncte...

Regele l-a chemat după asasinarea lui Duca și i-a cerut să ia președinția, dar dânsul a refuzat, rugând pe Suveran să aștepte alegerea noului șef al partidului. Regele n-a vrut însă și a insistat mult spunându-i că n-are încredere decât într-însul și în nici un altul. A insistat atât încât a primit. Învestit de Rege cu suprema funcție în Stat, s-a dus la Dinu Brătianu și l-a întrebat dacă vrea să fie șef. Dinu a răspuns că da – și l-a mai întrebat dacă vrea să fie și prim-ministru, și Dinu a răspuns tot că da. Angelescu i-a obiectat că împlinirea acestei din urmă dorințe depindea de Rege și l-a rugat să-i spună curat dacă i-ar da concursul în cazul în care Regele l-ar menține pe el prim-ministru. Brătianu a răspuns categoric: *nu.* Dar

[208] În audiența mea de la 19 mai am explicat Regelui cum am putut chestiunea cu comunicatul. Regele care a simțit șantajul, și l-a marcat în treacăt, nu s-a prea impresionat de el și l-a pus în seama „nerăbdării" lui Averescu și a „spiritului de intrigărie" al lui Brătianu. N-a vrut însă să audă de intrarea lui Gh. Brătianu în Guvern...

dacă ar fi fost numai bețele în roate pe care i le punea Brătianu n-ar fi fost nimic. Titulescu nu-l mai slăbea la telefon și îi punea condiții imposibile – iar ceilalți miniștri, și tot partidul, îi cereau să închidă pe loc și să împuște pe toți gardiștii. Poziția nu era „tentabilă". Așa-zișii tineri intrigau pentru Tătărescu. În dimineața înmormântării a fost chemat la Franasovici acasă unde se adunase „tineretul". Franasovici l-a informat în numele acestui tineret că se decisese șefia lui Tătărescu și că, dacă el Angelescu primea, lucrul era făcut. Angelescu a refuzat însă categoric. Dar intrigăria a mers înainte și Angelescu ne confirmă cele întâmplate pe drum spre Bellu și pe care le-am povestit deja. De asemenea și călătoria la Sinaia la care adaugă două elemente noi: dojenirea lui Victor Antonescu de către Dinu Brătianu – și insistența Regelui să nu demisioneze. Dar a insistat și el în sens contrar și Regele a sfârșit prin a-l ruga să contrasemneze decretul lui Tătărescu... pregătit gata!

A doua zi dimineața a venit la el Manolescu-Strunga și l-a rugat să primească pe Tătărescu. Timp de două ceasuri a refuzat, dar în fine a cedat printr-un nobil „ei bine, fie, să vie!" Tătărescu i-a cerut să propună ca șef pe Dinu Brătianu dar el a refuzat: „Nu-l propun nici pe Dinu, și nu te propun nici pe d-ta!" Și ne-a explicat că nu voia să se amestece în această luptă fratricidă... În realitate tot mai spera să fie ales el, căci vorba românului, „când doi se ceartă, al treilea câștigă!"...

A cedat mai târziu insistențelor tuturor prietenilor și a primit să intre în Ministerul Tătărescu pentru trei motive: 1) fiindcă părăsirea unui post de pericol (!!!) i-a părut o lașitate; 2) fiindcă i-a cerut-o oficial și cu unanimitate „partidul" ca să pară unit; 3) ca să nu supere pe Rege. În realitate, a primit pentru un singur motiv: să nu rămână de căruță!

Azi la amiază, dejun în onoarea lui Herbert Gutmann[209] la Iancu Mitilineu. Era acolo Victor Slăvescu, ministru de finanțe optimist care și-a dat drumul fanteziei și a spus că echilibrează bugetul la 20 miliarde, dar s-a plâns de toți miniștrii care nu-l pricep și nu vor să facă economii – mai ales dr. Angelescu care vrea să numească un medic de fiecare școală. Mai era și Franasovici, deștept și prin urmare pesimist. Declară că trebuie numaidecât să vin eu în fruntea Ministerului de Război; a vorbit și cu Tătărescu care e de acord și va cere Regelui această numire; el, Franasovici a și vorbit cu Regele care a părut încântat de această idee (!!). Odată numit la Ministerul de

[209] Gutmann, director la Dresdner Bank din Berlin și vicepreședinte al Consiliului Societății Bancare.

Război, e treaba lor să mă atragă în partid care nu mai poate merge așa. Îi trebuie forțe experimentate, și capete, ca mine – și trage-i laude... Tătărescu veni să mă vadă negreșit, îndată ce va fi vorbit cu Regele...

Joi, 24 mai. Regele m-a chemat ieri dimineață la ora 11 la Palat să-mi spună că va primi seara la ora 7 pe Averescu, dar mă roagă să-l văd înainte. Vrea să fie bine înțeles că e vorba de un Guvern de autoritate prezidat de mareșal, nu de un Guvern de partid Averescu...

Asigur pe Rege că numai astfel aș intra într-însul și că Averescu a priceput situația și s-a supus. Sfătuiesc pe Rege să fie foarte energic în această privință și să pună punctul pe *i*, căci moșul va încerca să scape prin tangentă; s-a supus el, dar vrabia tot mălai visează. Regele conchide: „Lasă-l pe mine – dar du-te și previne-l, e mai bine..."

De la Palat m-am dus de-a dreptul la Averescu care și primise invitația la audiență. Ascultă tot ce-i spun dar nu-mi răspunde decât „bine!". Am impresia că-mi ascunde ceva în gândul lui. Poate se gândește la nevastă-sa, grav bolnavă la Severin. E cu ochii pe telefon căci a cerut pe doctorul Trăilescu; vrea știri. „J'ai peur que cela ne s'emmanche mal"...

Audiența lui Averescu a fost lungă. Eu n-am mai putut să-l văd aseară, dar Pangal mi-a spus azi dimineață că bătrânul a ieșit mulțumit de la Palat. Pangal și Papacostea sunt doi noctambuli și au circulat până la ora 3 dimineața prin localuri. Pretutindeni mare vâlvă, că se schimbă Guvernul, că „vine" Averescu cu mine, că militarii vor da o lovitură și câte alte bazconii întemeiate toate pe audiența mareșalului – deja cunoscută public – și pe evenimentele din Bulgaria puse în legătură cu stările de la noi...

La ora 9 dimineața vine Blumenfeld întins la mine: „Ce e cu Averescu? " — „Ce să fie? Nu știu nimic? Audiența? Probabil l-a chemat Regele să-l consulte asupra stărilor din armată..." Blumenfeld e convins și el că asta trebuie să fie. Nu știe nimic — el copoiul! — de ce se pregătește și nu crede nimic din zvonurile ce circulă despre o schimbare de Guvern. După dânsul, singura soluție este intrarea mea în Guvern, la Ministerul de Război și crede a ști că Sus, toată lumea e de acord asupra acestui punct...

La orele 11 m-am dus la Averescu. E vesel, și m-a primit așa: „De obicei românul întreabă: „e fată ori băiat. Dacă m-ai fi întrebat, ți-aș fi răspuns: e hermafrodit, dar e mai mult băiat decât fată!" Și râde... Și apoi a început să-mi povestească cum a decurs audiența. Ascuns cum e, evident că nu mi-a spus tot, dar totuși destul ca să pot desprinde firul celor două străduințe, a lui și a Regelui. Regele n-a

intrat deîndată în miezul chestiunii; a început prin a vorbi de câteva personalități, „desigur chezășii care să-i garanteze supunerea mea" — lasă să cadă mareșalul... L-a întrebat dacă ar fi dispus să colaboreze cu Vaida; Averescu a răspuns că da. Cu doctorul Angelescu? — Da. Cu Goga? Aci Averescu a întâmpinat că Goga nu reprezintă nimic, că fiind chiar ministru de interne n-a putut să scoată din Ardeal nici 40% din voturi, că încurcă lumea, „și i-am mai spus și altele" adaugă bătrânul cotoi. „Regele n-a mai insistat, și m-a întrebat de Prezan — continuă Averescu. Am răspuns că-l primesc cu mare plăcere. Când Regele a însărcinat pe Prezan cu formarea Guvernului, în 1930, mi-a cerut colaborarea și i-am consimțit-o. Regele mi-a atras atenția că am fost chiar singurul... Acum e rândul lui să-mi plătească polița ce am tras asupra lui în 1930, și să primească...." Au trecut la eliminări. Regele nu vrea pe Rădescu — mareșalul a admis fără discuție. „Rădescu fiind în partidul lui un simplu recrut, iar nu un ministeriabil". Nu vrea nici pe d-rul Gerotă; în ce privește pe Gerotă, Averescu a observat că ar fi un foarte bun ministru al sănătății, dar că se înclină dacă Regele are vreo obiecțiune. Regele nu vrea nici pe Trancu-Iași[210]. Pentru acesta, Averescu a răspuns că e inteligent, om de bun sfat, cu cultură — dar că recunoaște cusururile lui, că e rău crescut (!), impulsiv și mai presus de toate, pune picioarele în strâchini... Când a scris faimosul articol cu defilarea înaintea Palatului[211], în *Universul*, a facut-o fără știrea lui, a lui Averescu, care, dacă ar fi aflat publicarea la timp ar fi oprit-o. Față de Rege, Averescu a sacrificat deocamdată pe burtă-verde de Trancu...

De la Trancu, Regele a adus convorbirea la partid și a spus că „*n-ar vrea*" (Averescu povestește...) un Guvern de partid. Ca și cum n-ar fi vorbit niciodată cu mine despre această chestiune, *ca și cum n-ar fi consimțit formal să prezideze un Guvern în afară de partide*, bătrânul șiret îmi spune ca un lucru de la sine înțeles, *că a replicat Regelui că aceasta ar fi o imposibilitate*! M-am întrebat dacă n-a înnebunit subit, dar era în toate mințile... De la acest punct înainte am ascultat expunerea lui Averescu cu enervare, căci fierbeam în mine: îmi dam seama că toată combinația era menită să se prăbușească, și că mă făcusem de rușine față de Rege, care trebuia să creadă că l-am mințit când i-am spus că mareșalul primește condițiile puse...

[210] Neîndrăznind să o spună mareșalului pe față, Regele elimina pe averescani ca să împiedice pe Averescu să facă un Guvern de partid...

[211] O manifestație „a Capitalei" organizată de Partidul Poporului în fața Palatului fiind interzisă, Trancu-Iași, după ce Regele a primit din balcon defilarea studenților a publicat în *Universul* un articol prin care „soma" pe Rege să primească defilarea Partidului Poporului...

Un Guvern, a spus Averescu Regelui nu poate face treabă decât sprijinit pe o forță, care nu poate fi decât un partid (!!). Fără un partid, un Guvern nu poate să dureze — chiar Mussolini a trebuit să-și creeze un partid. „Da, ar fi răspuns Regele, dar nu l-a avut când a luat puterea..." Regele a lăsat să cadă conversația pe acest punct (probabil că a pornit și el pe gânduri, cum am pornit și eu la auzul unor asemenea pretenții neprevăzute) și a trecut la problema constituțională indicând că nici pe această problemă nu crede că e de acord cu interlocutorul său. Averescu ar fi răspuns: „Formula Majestății Voastre exclude pe a mea, pe când formula mea nu exclude pe a Majestății Voastre!" — „Cum?" a întrebat Regele. „Procedând imediat la modificarea Constituției prin decret, dacă iese bine e bine, dacă iese rău e rău, e ireparabil. Pe când cu formula mea, dacă lucrurile nu merg, dacă ne încurcăm în discuții prea lungi sau fără ieșire, îmi iau angajamentul să *întrerup procedura parlamentară și să proced fără șovăire la aplicarea formulei Majestății Voastre...*" L-am întrebat: „Și ce a spus Regele?" — „A spus «să mai vorbim»". Asupra fondului, asupra punctelor principale de schimbat, ne-am înțeles destul de ușor și ne vom înțelege cu atât mai ușor asupra punctelor secundare..." Eu: „Și apoi?" — El: „Atât!"

Evident că nu mi-a spus tot și că mi-a ascuns ceva. Nu pot să-mi dau seama ce. Nu pot să-mi dau seama dacă Regele, după acest „volte-face" al mareșalului a renunțat la formula pe care o proiectasem cu dânsul, sau dacă s-a supus, și a primit un Guvern de partid „amendat și îngrădit» cu mine, cu Vaida, cu Angelescu, cu Prezan.

Am continuat conversația în speranța să deslușesc enigma. Averescu îmi spune că Regele n-ar fi vorbit cu Prezan (ciudat: cum mi-a spus mie atunci că Prezan acceptă?) *și că i-a scris el* (!), după ce s-a înapoiat de la Palat, cerându-i concursul. Am impresia că ar vrea să fie refuzat de toți cei din afară de partidul său, afară de mine fiindcă speră să mă reînmatriculeze (!!). Mă întreabă dacă am vorbit cu d-rul Angelescu (îi răspund că da), și dacă pot lua contact cu Vaida – îi promit...

Averescu mi-a povestit că la sfârșitul audienței a întrebat pe Rege când crede că va face schimbarea. Din această întrebare ar părea să rezulte că au căzut de acord pe ceva, și că Regele a primit condițiile lui Averescu — dar și din răspunsul Regelui s-ar putea conchide contrariul, căci Regele „a dat din umeri" și ar fi zis: „Știu eu? Poate și peste 2-3 zile, poate și mai târziu!" Averescu a rămas cu impresia că „aștepta ceva", dar n-a putut prinde ce. Regele a mai întrebat pe mareșal ce ar face cu actualul Parlament (!?) și Averescu a răspuns evaziv (!?)...

Am intrat apoi în discuția compunerii noului Guvern[212] și nu ne-am mai înțeles deloc. îmi propune să împărțim guvernarea în două, să mă ocup eu de politica externă, și el de cea internă — adică să iau eu Ministerul de Externe și el pe toate celelalte! Practic bătrânul! Îl ascult și tac, să văd până unde merge... În afară de Externe, mi-ar mai da un subsecretariat de Stat, la Siguranța Generală, pentru Pangal, ale cărui calități le-a apreciat! La Finanțe vrea să pună pe Ion Lapedatu (prin urmare excluderea tuturor planurilor mele). La industrie se gândise la Trancu-Iași, dar va avea greutăți cu Regele, care vrea să mențină la acel Departament pe Nicu Teodorescu (va să zică au mers până la distribuirea portofoliilor) pe Nicu Teodorescu, „care nu e liberal"! Pentru Basarabia îmi propune pe Sebastian Teodorescu, un partizan veros al lui — e de-a dreptul nebun, ori ramolit, moșul! Pentru celelalte Departamente ezită între diverșii „fruntași" ai partidului său, de la Gogu Vălleanu până la Anibal Teodorescu. Pentru „personalitățile" impuse de Rege, nici un portofoliu — toți miniștri de Stat!! Poate pe Prezan l-ar primi la război, dar nu e încă hotărât...

Toată treaba se schimba într-o glumă de prost gust. Simbriaș într-un Guvern Averescu, după asta umblasem eu? Nu-mi venea să cred că Regele putuse capitula într-un mod atât de rușinos. De ce să schimbe un Guvern mediocru Tătărescu într-unul și mai prost Averescu? De frica armatei? îi trebuia cu orice preț numele lui Averescu, ca firmă? Erau chestiuni pe care urma însă să le lămuresc nu cu Moș mareșalul, ci cu Regele...

Ca să spun ceva, și ca să nu rup definitiv firul unor lungi și anevoiase negocieri — cine putea ști cum se mai puteau învârti lucrurile — am spus lui Averescu că vom mai vorbi despre compunerea Ministerului, dar că-mi trebuie în tot cazul un loc pentru Ottescu și altul pentru Cândea. Cât pentru Pangal, eram hotărât să-l iau cu mine la Externe, ca subsecretar de Stat, dac-aș conveni să primesc acel Minister...

Mă pregătesc să plec, când a chemat telefonul. Era d-rul Trăilescu, din Severin, care da știri rele despre starea d-nei Averescu. Se constatase „melena" în scaun, abdomenul foarte balonat, temperatură și prostrație. Trăilescu cerea vagonul mareșalului ca să transporte imediat pe bolnavă la București o intervenție chirurgicală „in extremis" impunându-se... Averescu nu se aștepta la așa ceva, nu-și dăduse seama de gravitatea bolii, și a căzut pe jeț, ca trăznit. Am chemat pe Papacostea din camera vecină, și după câteva cuvinte de

[212] În cursul negocierilor mele cu Averescu nu atinsesem niciodată acest subiect delicat, mai întâi fiindcă-mi era silă să ridic o chestiune cu aparențe de interes personal, apoi ca să nu mai complic negocierile cu un om deja destul de încâlcit.

îmbărbătare, am părăsit pe bietul bătrân care nu se mai gândea nici la Guvern, nici la politică — cel puțin pentru un moment.

Vineri, 25 mai. Toată după-amiaza de ieri am cumpănit bine situația. întreg planul meu, pe care Regele și-l însușise într-atât încât devenise al lui, și hotărâse să-l execute ca al lui, se năruia. Nu mai era vorba de constituirea unui Guvern de autoritate în afară de partide, sub președinția mareșalului Averescu, ci de un Guvern Averescu de partid cu ceva garnitură pentru ochii lumii, Guvern în care mi s-ar încredința politica externă și nu mi s-ar îngădui nici un amestec în cea internă, în problemele financiare și economice. În Guvernul pe care îl proiectase Regele urma să țin eu prima violină — în Guvernul pe care după toate aparențele Regele-l consimțise lui Averescu, deveneam o a cincea roată la car. Lăsând la o parte orice ambiție personală, îmi dam totuși seama că un Guvern averescan nu putea fi decât un dezastru, cu încăpățânarea mareșalului și cu mediocritatea lăpădaților săi. După ce le-am cântărit toate, am chemat pe Pangal și l-am rugat să meargă la Rege și să-i spună din partea mea că, credincios celor vorbite și convenite împreună, îl rugam să nu mai conteze pe mine pentru noul Guvern. Am însărcinat pe Pangal în același timp *să-i dea din partea mea cuvântul de onoare că Averescu primise condițiile puse, și că n-a învârtit-o decât în prezența Regelui.* Pentru nimic în lume nu aș vrea ca Regele să creadă că l-am mințit...

Pangal, autorizat de Rege să bată în orice moment la ușa lui s-a dus pe la orele 6 1/2 la Palat. Dar era într-o joi, zi de vacanță pentru Suveran și plecase la Scroviștea. Prin telefon, a acordat lui Pangal audiență pentru azi la ora 10 dimineața.

Sâmbătă dimineața, 26 mai. Pangal a venit ieri dimineață la mine, de-a dreptul de la Palat. Regele mă conjură să nu-i fac dificultăți, să primesc orice mi-o propune Averescu, *căci era nevoie de el până să treacă hopul, apoi vom vedea noi cum vom pune lucrurile la punct...* Insistă și Pangal mult pe lângă mine, ca să nu-și piardă locul. Plictisit, sfârșesc prin a declara lui Pangal că primesc propunerile lui Averescu, ca să se poată forma Ministerul — *a cărui soartă de acum înainte nu mă mai interesează* — dar că voi demisiona câteva zile după constituirea lui, neînțelegând să împărtășesc răspunderea unui asemenea Guvern, cu mult mai prost decât acela pe care-l avem... Pangal e încântat și cu atât, și mă părăsește: am avut impresia că fuge la Palat, cu răspunsul meu. Nevoind să mai știu de noul Guvern, nu l-am întrebat. După câte spune dânsul, Regele a chemat pentru ora 3 pe Tătărescu și va deschide criza până seara.

Regele a primit într-adevăr pe Tătărescu și i-a spus că greutățile

vremurilor cer o schimbare de Guvern; după ce l-a lăudat și i-a mulțumit de serviciile aduse l-a rugat să nu-i facă dificultăți ci dimpotrivă să-l ajute — și a încheiat destăinuindu-i că vrea să aducă la Guvern pe Averescu al cărui nume îi este necesar ca să liniștească spiritele în armată. A adăugat, încurcând-o, că nu va fi un Guvern averescan propriu-zis, ci un Guvern Averescu cu colaborări de personalități din alte partide... Tătărescu a răspuns că pricepe bine situația, că nu face nici o dificultate Regelui, că-i pune demisia Guvernului la dispoziție și că Averescu era foarte bine ales. A adăugat că ar fi chiar dânsul gata să intre în Guvernul mareșalului, menit să producă o destindere generală. Și a oferit și pe d-rul Angelescu pe un taler de argint... Regele a mulțumit încă o dată lui Tătărescu și și-a rezervat răspunsul în ce privea candidatura lui la un portofoliu din noul Minister. *Așa s-a petrecut audiența, așa a povestit-o Regele lui Pangal, pe care l-a chemat la ora 5, ca să-mi trimită propunerea lui Tătărescu de colaborare și să îmi ceară avizul...*

Şi acum iată cum a povestit Tătărescu audiența, lui Blumenfeld, care a venit la mine la ora 7 cu raportul:

„Față de zvonurile de criză care circulă, Regele m-a chemat azi să-mi spună (Tătărescu vorbește) că are toată încrederea în mine și în Guvernul meu. Am mulțumit Majestății Sale, dar mi-am permis să observ că dată fiind situația din armată, în care clocotesc multe nemulțumiri, schimbarea ministrului de război se impune și că, în același timp, Guvernul are nevoie de o întărire față de opinia publică. Pentru aceasta, am adăugat Majestății Sale că eu cred că aș putea obține colaborarea lui Argetoianu și a lui Goga. Regele a fost încântat de propunerile mele. Cum vezi, nu e nici o vorbă de schimbare de Guvern. Probabil că Argetoianu va lua locul lui Uică la Ministerul de Război, și atâta tot..."

Guță Tătărescu e vestit ca mincinos — dar totuși cum poate un om să mintă în așa hal? Că a mințit, nu încape îndoială, căci altfel de ce ar fi trimis Regele pe Pangal la mine să mă întrebe despre oportunitatea intrării lui Tătărescu la Ministerul Averescu[213]?

Regele a cerut lui Pangal să-i aducă azi la ora 12 răspunsul meu. I l-am dat mai mult de deferență, căci încep să cred că ne batem joc unii de alții și că tot ce am pus la cale, fiecare, s-a cam prăbușit. Ca și cum lucrurile nu se încurcaseră îndestul, un vânt de tragedie a mai suflat ieri peste străduințele noastre: aseară pe la ora 9 a murit d-na Averescu... O adusese de la Severin, în cursul zilei, doctorul

[213] Şi mai e o dovadă că a mințit: e că nu mi-a propus locul lui Uică – nici lui Goga vreun portofoliu!

Trăilescu, care mi-a povestit că nu mai spera să ajungă cu dânsa în viață la București... A murit biata femeie ca o sfântă, fără un vaiet, fără o plângere, cu surâsul pe buze, cum a trăit... Averescu, care a martirizat-o o viață întreagă, părea aseară zdrobit... „Am trăit cu ea 47 de ani, fără să-mi pricinuiască un ceas de supărare...? E inconsolabil, probabil, fiindcă nu mai are pe cine tiraniza... În tot cazul de politică nu i s-a putut vorbi nici aseară, nici azi. La amiază pleacă cu corpul neînsuflețit al tovarășei sale de viață, să o îngroape la vie, la Severin. Schimbarea de Guvern e amânată — se zice până luni — dar când e vorba de politică mai ales, trebuie să bați fierul cât e cald. ... Răcindu-se, poate să cadă după nicovală. N-ar fi nici o pagubă, și mie unuia, nu mi-ar părea rău deloc, *căci nu mai era ce voisem eu...*

Răspunsul pe care l-am trimis Regelui prin Pangal a fost un categoric *nu*. Am însărcinat pe Pangal să reamintească Regelui că proiectata schimbare de Guvern urmărea trei scopuri: 1) o destindere în opinia publică (curentul Gărzii de Fier, nemulțumirile de tot soiul, problema debitorilor etc.; 2) liniștirea mișcărilor (?) din armată și 3) restabilirea autorității de guvernământ grav atinsă prin incoerența actualului Guvern. Deși greu de explicat opiniei publice, intrarea lui Tătărescu în noul Guvern n-ar fi cu totul incompatibilă cu punctul 3, dar în ce privește punctele 1 și 2, ea ar fi un obstacol de neînvins. Cu Tătărescu nu ar fi posibilă o destindere, nici împăcarea spiritelor din armată și în lumea legionară... Am mai rugat pe Pangal să spună Regelui, că așa cum s-au întors lucrurile, toată combinația nu mai făcea cinci parale. Și să-l prevină, că deoarece Averescu pleacă la Severin, plec și eu la Breasta pentru două zile, să văd pe mumă-mea. Tot nu mai aveam nimic de făcut la București...

Pangal s-a dus la Palat și s-a înapoiat după trei sferturi de ceas. Sunt sigur că a dat Regelui răspunsul cerut în privința lui Tătărescu, căci Regele mi-a trimis vorbă că vede lucrurile exact ca mine în această chestiune. Mă îndoiesc să fi vorbit și despre scepticismul meu față de soluția crizei, fiindcă — cum era și natural — Pangal voia înainte de toate să se vadă la Guvern. Înapoiat de la Palat, mi-a spus că Regele era mai hotărât ca oricând pentru Guvernul Averescu, că se înclina în fața sicriului d-nei Averescu, dar că rugase pe Averescu să fie înapoiat luni seara în București — și mă ruga și pe mine la fel — ca să dea drumul crizei imediat după înapoierea noastră...

Pangal îmi precizează: „Criza va fi oficială luni seara. Pentru Tătărescu, Regele va cere noului Guvern să-i dea ceva parale ca să-și poată susține gazeta *Națională* împotriva Brătienior".

Marți, 29 mai. M-am înapoiat aseară în București, în același tren

cu Averescu[214], conform instrucțiunilor regale. La gară ne aștepta Pangal cu o mutră de un cot. Toată combinația căzuse în apă, Tătărescu era din nou călare, de criză nu se mai vorbea.

Ce se întâmplase în lipsa noastră? N-am putut-o afla, căci cel mai desăvârșit secret a fost păstrat în jurul evenimentelor din incinta Seraiului. Dar după-amiaza de sâmbătă a fost decisivă. În acea zi, pe la ora 5, doctorul Angelescu fusese convocat la Palat ca să i se ceară de Rege să intre în combinația Averescu și să nu facă greutăți. De unde sosise la Palat înjurând pe Tătărescu și pe liberali (aflase omul pentru ce era chemat) — a ieșit de acolo miel, și liberal sadea. Acasă, îl aștepta Tătărescu și toată banda (aflaseră se vede și ăștia ceva...). Iar în oraș, de unde toată lumea era sigură de un Guvern Averescu, a început să se vorbească de prăbușirea combinației...

Înainte de a pleca la Severin, Averescu însărcinase pe Pangal — căci și Averescu se obișnuise să corespunde cu Regele prin Pangal — să spună Suveranului din partea lui că o amânare a crizei, față de dezlănțuirea național-țărăniștilor ar însemna *o abdicare a autorității Regale*, și că cel mai târziu marți dimineața noul Minister trebuie să fie constituit.

Pangal s-a dus de două ori sâmbătă după-amiază la Palat, și el care era primit imediat de când începuse negocierile cu Averescu, n-a fost primit... Duminică dimineața s-a dus din nou, *și s-a anunțat ca trimis de Averescu*; i s-a răspuns că Regele era plecat la Scroviște, și că, dacă are ceva de comunicat să o facă în scris...

Pangal îmi povestește că toată noaptea de sâmbătă spre duminică redacțiile gazetelor și cafenelele politice au dus-o într-o continuă clocoteală. Știrile erau contradictorii și țâșneau ca rachetele. Unul venea de la Tătărescu, cu vestea că Guvernul nu se mai schimba și se consolidase; altul de la mine (eu eram la Breasta!) și anunța că Guvernul Averescu era sigur, al treilea de la Mihalache, al patrulea de la Legația Franței și fiecare aducea câte o dezlegare nouă a crizei...

Și așa până s-au dus toți să se culce. Duminică dimineața a fost liniște, căci se odihneau oamenii. De la amiază înainte însă chestiunea a apărut lămurită și Guvernul Averescu torpilat...

Copoi cum e, și pasionat de politică, Pangal a căutat să afle ce se întâmplase. I s-au dat mai multe versiuni. Fapt este că Regele și-a schimbat hotărârea în după-amiaza zilei de sâmbătă. Până la amiază era hotărât pentru un Guvern Averescu, chiar așa alandala cum îl propusese mareșalul, căci a recomandat lui Pangal să fim

[214] N-am fost la înmormântarea d-nei Averescu la Severin, și mi-a părut mai târziu rău. Dar prea mă plictisise Averescu în ultimele zile, și-mi era scârbă și de anturajul său, mai ales de „fata adoptivă"...

negreșit înapoi la București, Averescu și cu mine, până luni seară. Iar către seară, d-rul Angelescu a plecat de la Palat cu convingerea că Guvernul Averescu nu se mai făcea...

Versiunea care a circulat mai mult, pentru explicarea unei avortări atât de neașteptată și de bruscată a crizei, a fost un fel de ultimatum amenințător (!!) adresat de Maniu și de Mihalache Regelui prin care-l amenințau că un Guvern Averescu-Argetoianu, în vederea unei lovituri de Stat, ar fi semnalul Revoluției (!!) pe care *Partidul Național-Țărănesc este în măsură și gata să o dezlănțuiască*. S-a vorbit chiar de o audiență secretă a lui Mihalache, ce ar fi avut loc sâmbătă la amiază... O altă versiune (și-au adus oamenii aminte de vremea capitulațiilor și a firmanelor turcești!) da schimbarea la față a Regelui în răspunderea Legației franțuzești. D'Ormesson, ar fi fost — și el sâmbătă — la Palat și ar fi pus un veto formal al Franței la constituirea unui Cabinet Averescu. În fine o a treia versiune da ca temei întorsăturii lucrurilor, o intervenție a Regelui Alexandru. Acesta ar fi chemat pe Ciolac[215] la Belgrad și i-ar fi remis o scrisoare pentru Regele Carol. Ciolac a făcut călătoria, dus și întors, cu avionul, de dimineața până seara, în ziua de vineri. În scrisoare, Regele Alexandru, după ce declara că n-are cea mai mică intenție să se amestece în politica internă a României, se vede totuși silit să previe pe scumpul său cumnat și aliat, că în cazul în care în fruntea Guvernului român ar veni un om înfeudat Italiei[216], Iugoslavia s-ar vedea silită să iasă din Mica Înțelegere și să-și croiască o cale de unul singur în politica internațională. Titulescu, pus în curent cu conținutul acestei scrisori (de la Belgrad) a năpădit pe Rege, a urlat și a demonstrat, și în cele din urmă l-a silit să renunțe la schimbarea de Guvern.

Nu sunt în măsură să controlez nici una din aceste trei versiuni, dar așa cum îl cunosc eu pe Rege nu-mi vine să cred că s-ar fi supus unei amenințări național-țărăniste. Dimpotrivă, o intervenție în acest sens l-ar fi întărit și mai mult în prima sa hotărâre. Întrucât privește intervențiile lui d'Ormesson sau ale Regelui Alexandru, nu numai că ele n-ar fi fost justificabile, dar sunt atât de departe de obiceiurile și de riturile diplomatice încât mi-e greu să cred în realitatea lor.

Părerea mea asupra schimbării Regelui este cu totul alta. S-a schimbat, fiindcă sâmbătă între amiază și seara, *a avut un moment de redeșteptare a voinței sale și a îndrăznit să facă ceea ce mintea îi dicta*. Una urmărise el (și eu!) și la alta se ajunsese. Plecasem de la ideea unui Guvern de autoritate prezidat de Averescu, și ajunsesem la un Guvern Averescu de partid. Pentru ce să schimbe Guvernul?

[215] Ciolac-Antici, ministrul Iugoslaviei la București.

[216] Raporturile dintre Iugoslavia și Italia erau foarte încordate în acea vreme.

Cu Tătărescu se înțelegea mai ușor decât cu Averescu, și ca partid, tot mai serios era cel liberal decât al poporului. Armata, se puteau găsi leacuri și pentru ea. *Agitația ofițerilor fusese mai mult un pretext pentru Rege ca să ajungă la formularea Guvernului de autoritate*, și nu era pentru dânsul o sperietoare suficientă ca să se arunce în brațele lui Trancu-Iași, lui Pipi Negulescu și lui Papacostea... Pe mine, ce mă mirase, era încăpățânarea cu care se agățase joi și vineri de Guvernul său ratat, și nu mă putea mira că-i dedese în ultimul moment cu piciorul...

Dar toți cei care n-au cunoscut gândul Regelui și sforțările mele, nu puteau să-și dea seama de realitatea lucrurilor, și inventau care de care basme mai impresionante...

Dar să reiau firul evenimentelor. Pangal s-a pus la masa lui de lucru și a scris Regelui o scrisoare pe care fusese autorizat să i-o înmâneze. În această scrisoare, în loc să se mărginească la însărcinările date de Averescu, Pangal, îndrăgostit cum era de putere, a mai înșirat și toate argumentele care pledau în favoarea unei schimbări de Guvern și a unui regim de autoritate conform celui plănuit. E drept că față de noua orientare a crizei, Pangal care tot mai spera, putea să creadă cu drept cuvânt că argumentele lui puteau mai bine servi „cauza" decât ultimatele lui Averescu.

Scrisoarea a fost scrisă duminică seara 27 și înmânată Regelui luni dimineața 28, prin aghiotantul de serviciu. Căci firul raporturilor directe între Pangal și Rege fusese tăiat... O reproduc aci, fiindcă socotesc că nici un document al Domniei Regelui Carol al II-lea nu trebuie să rămână pierdut pentru Istorie:

„*Sire,*

Am onoarea a supune Majestății Voastre, în conformitate cu ordinul ce a binevoit a-mi da, totate elementele ce posed asupra crizei actuale.

1) Față de campania de amenințări și de intimidare a Majestății Voastre, încercată de Guvern, de conivență cu Partidul Național-Țărănesc, dl. mareșal Averescu m-a autorizat să vă comunic punctul său de vedere:

a) Un eventual Guvern prezidat de mareșalul Averescu nu numai că este strict constituțional, prin faptul că, după Constituție, Regele «numește și revocă pe miniștrii săi», fără ca acest drept să fie limitat sub orice formă, dar mareșalul Averescu este șeful unui partid[217] care a guvernat de trei ori țara, el însuși fiind de trei ori prim-ministru[218].

[217] Apoi tocmai asta era buba!

[218] Partidul numai de două ori (1920 și 1926).

Dreptul Majestății Voastre de a-i însărcina cu formarea Guvernului este deci categoric, chiar pentru opoziția care stă pe punctul de vedere al partidelor politice.

b) Coaliția liberalo-țărănistă ce se flutură ca o amenințare împotriva Majestății Voastre, este inoperantă, chiar dacă s-ar realiza. Diviziunile interne din aceste partide sunt atât de mari, încât dacă fiecare din ele nu a putut realiza o unitate, măcar când au fost la Guvern, cu atât mai puțin o vor putea realiza în opoziție.

c) Admițând totuși că această unitate s-ar realiza, mareșalul Averescu declară[219] că el își ia întreaga răspundere și este așa de sigur de a stăpâni situația, încât se obligă a guverna chiar fără cenzură și stare de asediu.

d) Cu toate că nu este un solicitator de putere[220], mareșalul Averescu crede că este de datoria lui să răspundă unei chemări a Majestății Voastre, convins fiind și de gravitatea momentului și de posibilitățile lui de a face față situației.

Înțelege deci a pune prestigiul, autoritatea, trecutul și experiența sa în serviciul Regelui, împrejurările personale tragice prin care trece neputând altera cu nimic voința lui de ostaș și hotărârea lui de a învinge.

Aduce totuși la cunoștința Majestății Voastre că nu stăruie în a i se acorda mandatul de guvernare, înțelegând să lase neinfluențată hotărârea Majestății Voastre.

2) Din informațiile mele și ale lui Nae Ionescu rezultă:

a) Coaliția este ineficace.

Pornită din interesele pur subiective ale național-țărăniștilor de a constitui o rotativă care să neutralizeze, în chip total, rosturile Coroanei, această coaliție va avea categoric împotriva ei, în afară de mareșalul Averescu și Constantin Argetoianu, pe Grigore Iunian, Gheorghe Brătianu și Garda de Fier.

Nu va fi activ, într-o asemenea coaliție orice ar spune el astăzi — Vaida, cu toți partizanii lui, care se văd amenințați cu excluderea din viața politică de ambițiile lui Mihalache și răzbunările lui Maniu.

Având în vedere lipsa de coeziune a coaliționiștilor (sic), care, chiar dacă vor realiza formal un front de luptă, nu vor putea antrena și masele partidelor — având în vedere pe de altă parte spiritul ofensiv și capacitatea de organizare a anti-coaliționiștilor, este în afară de orice îndoială că puterea este de partea celor din urmă.

b) O cedare la presiunea așa de disperată și de necuviincioasă încercată prin presă și altfel, de Guvern — care nu numai că nu s-a servit de cenzură spre a împiedica asemenea necuviințe, ci a dat ordin

[219] Câte mai declara mareșalul prin gura lui Pangal!

[220] !

formal să se publice tot — și de aliații lui momentani Mihalache, Maniu, Lupu, nu pot avea decât foarte grave consecințe:

A) Rămân nerezolvate și cu tendințe de a se agrava toate problemele care au dus pe Majestatea Voastră la hotărârea de a schimba Guvernul.

B) Aruncă într-o opoziție ale căror forme nu se pot prevedea, pe mareșalul Averescu;

C) Irită într-un grad foarte înalt pe legionarii Gărzii de Fier, care au așteptat cu încredere din partea Majestății Voastre gestul liberator care să provoace destinderea.

D) Pune pe Majestatea Voastră într-o situație minoră, înfățișând-o ca pasibilă de a capitula în fața amenințărilor, chiar când aceste amenințări nu se sprijină pe nimic obiectiv.

Majestatea Voastră ar fi singurul Rege care, încercând să restabilească autoritatea în Stat, ar fi silit să capituleze cu toate că în fapt, nu a vrut să uzeze decât de mijloace stric constituționale, perfect fondate și în formă și în fond.

3) Sunt informat (prin afirmațiile Guvernului) că dl. Titulescu face presiuni pentru menținerea *Statu-quo*-ului sprijinit pe elemente de politică externă. La aceasta obiectez:

a) Afirm în perfectă cunoștință de cauză, că Franța oficială nu are nimic de-a face cu manevrele d-lui Titulescu — a cărui iubire de adevăr este cunoscută Majestății Voastre — și că un Guvern mareșal Averescu-Argetoianu nu ridică la Paris nici un fel de aprehensiune.

Am raportat de altfel Majestății Voastre că în cercurile pariziene responsabile, instaurarea unui regim de austeritate este privită cu foarte multă înțelegere.

b) O îndepărtare a unui regim Averescu ar provoca foarte precise nemulțumiri la Varșovia și Roma, iar Nae Ionescu adaugă: continuarea unui regim Titulescu-Tătărescu ar provoca dezinteres de chestiunile românești și la Berlin, cu toate manevrele întreprinse încă din vara trecută de Titulescu acolo, și reluate în ultimele săptămâni, manevre care nu au avut nici un succes efectiv.

c) Așa fiind, continuarea regimului actual neutralizează toată libertatea noastră de acțiune diplomatică, într-un moment în care (între altele și prin schimbarea regimului din Bulgaria) noi avem o tragică nevoie de această libertate.

Sire,

Toată campania dezlănțuită în jurul acestei schimbări de regim susținută cu atâta lipsă de măsură de Guvern și de presa care-i stă în slujbă, dovedește că ne aflăm într-adevăr la o răscruce a Istoriei noastre politice, răscruce care deschide două drumuri:

Unul îndărăt, înspre atotputernicia unei oligarhii de două sute de oameni, organizați în așa-zisele partide politice, atotputernice, împotriva căreia Majestatea Voastră a luptat constant timp de patru ani, tocmai pentru că a fost convinsă nu numai de sterilitatea dar și de primejdia ei; altul, care duce spre o țară nouă ridicată pe noile puteri ale națiunii, a căror descătușare Majestatea Voastră a urmărit-o în chip constant.

Este vorba astăzi mai mult decât oricând să se hotărască dacă țara merge înainte prin gestul liberator al Regelui ei, sau va cădea în angrenajul destrămător al vechilor echipe de exploatare.

Îmi îngădui să repet, și în această clipă hotărâtoare, expresia convingerii mele că mântuirea publică nu stă decât în libertatea de inițiativă a Majestății Voastre, și că înfrângerea Majestății Voastre înseamnă falimentul tuturor nădejdilor țării.

Socotind, după o foarte încordată cumpănire că toate amenințările de astăzi nu pot avea nici un fel de a doua zi, eu nădăjduiesc că, într-un moment în care țara se află fără Guvern — căci întâmplările din ultimele zile l-au torpilat în chip iremediabil și nici un fel de complectare nu-i mai poate da autoritate — hotărârea Majestății Voastre se va face în sensul vieții, acolo unde este și armata țării și voința entuzistă și de jertfă a tineretului.

Pentru că, Majestate, Guvernul Averescu înseamnă oricât de paradoxal s-ar părea, deschiderea porților înspre o viață nouă. Dacă nu ar fi așa, nu am avea ofensiva destrăbălată a vechilor partide, dușmanii firești nu numai ai Majestății Voastre, dar și a oricărei înnoiri.

Rog pe Majestatea Voastră etc.

Ioan Pangal

București 28 mai 1934.

P.S. Am informații precise că dl. Iorga ar accepta o colaborare, fără condiții, cu mareșalul Averescu, dacă ar fi solicitat".

După ce mi-a citit această scrisoare, după care păstrase o copie, am întrebat pe Pangal: „Foarte bine că ai scris ce ai scris[221], dar în afară de această scrisoare ce s-a mai întâmplat și ce mai știi, căci după ultimele instrucțiuni ale Regelui, Averescu și cu mine trebuia să sosim astă-seară în București, pentru criză, și iată-ne?" Întrebarea era mai mult ironică, căci presimțisem situația încă de sâmbătă, și ce mai aflasem pe drum și de la coborârea din tren, mă lămurise pe deplin. Pangal, foarte plictisit mi-a răspuns că nu se mai întâmplase nimic,

[221] Ce era să-i spun? Că n-avea dreptate, că Averescu sabotase tot planul nostru?

că încercase în zadar să afle ceva de la Palat, să întâlnească de d-rul Angelescu de la care ar fi putut afla tot — dar că nu reușise să dea de nimeni; toată lumea se deroba. De altminteri și dânsul socotea combinația Averescu torpilată și criza amânată. Averescu fierbea, dar nu spunea nimic și dat fiind marele său doliu l-am lăsat în pace, și s-a dus să se culce. Ultimul său cuvânt a fost: „Regele mi-a spus să fiu luni seară în București. Am lăsat mormântul soției mele încă cald, și am sosit. Aștept să mă cheme Regele..."

Miercuri, 30 mai. Nici luni seara, nici ieri toată ziua Regele n-a chemat pe Averescu — și nici pe mine ce e mai ciudat — și n-a trimis oficial sau oficios pe nimeni să-i spună — elementară politețe că nu mai are nevoie de serviciile sale. Timiditatea și sfiala duc câteodată la grosolănie. La urma urmei pricep că n-a mai vrut să dea ochi cu Averescu, dar cu mine? Știa foarte bine că eram contra ultimei formule acceptate; îl rugasem chiar să mă scutească de plăcerea de a sluji într-o formație de partid averescană. Nimic mai simplu și mai natural decât să mă cheme, să recunoască că avusesem dreptate și să mă însărcineze să împac pe Averescu... Prost sfătuit n-a facut-o și m-a supărat și pe mine. Averescu a fost jignit că nu l-a mai chemat să facă Guvernul — eu nu, dar ce m-a jignit pe mine e că după toate conciliabulele noastre, după toată cazna mea de a aduce pe Moș la programul nostru, n-a găsit de cuviință să mă cheme să-mi mulțumească, să-mi explice cum îl învârtise mareșalul și să-mi spună un „pour la prochaine fois"...

Averescu n-a primit ieri pe nimeni din partea Regelui, dar a primit vizita doctorului Angelescu care a venit să-i spună că nu poate intra în Guvernul său. Averescu, care are și el zilele sale bune i-a răspuns că vizita cu care-l cinstește îl miră căci el nu-i propusese nimic; se mărginise să-l accepte, la propunerea Regelui, fără să priceapă rostul unei colaborări pe care nimic nu o justifica... În realitate, deși n-a spus-o — a mărturisit numai că a văzut pe Rege — *doctorul fusese trimis de Suveran ca să poată întemeia față de Averescu amânarea crizei pe refuzul lui Vaida*[222] *și al lui Angelescu* (doi din cei patru oameni indispensabili!) *de a participa la proiectatul Guvern*! Procedurile Regelui sunt de obicei meschine dar totdeauna incomplecte, *căci nici măcar această concluzie n-a fost adusă la cunoștința mareșalului*, sau cel puțin la a mea, mai în curent cu teoria celor patru oameni...

În afară de jignirea de amor propriu peste care trec, sunt încântat de întorsătura lucrurilor. O colaborare cu Averescu, mai încăpățânat și mai sclerozat ca oricând, cu toți adversarii în spinare nu mă putea

[222] Vaida nici n-a fost solicitat, ci numai presimțit; e drept că a refuzat.

duce decât la o demisie după opt zile. În spiritul planului Regelui primisem pe Averescu ca firmă, dar nu ca șef... Deși toate aparențele sunt că am fost înfrânt, în realitate am ieșit învingător din această laborioasă criză; învins aș fi fost dacă m-ar fi pus Averescu la jug — dar așa, programul meu cel puțin a rămas în picioare.

31 mai. Primesc vizita lui Dragoș Protopopescu, teoreticianul mișcării legionare. Această mișcare numără, printre apărătorii ei cu condeiul, trei scriitori mai de seamă: pe Nae Ionescu, pe Nichifor Crainic și pe Dragoș Protopopescu. Dragoș este cel mai slab dintre ei, dar poate cel mai arțăgos. De când suspendasem în 1932 ziarul *Calendarul*, mă înjura de mă spurca, alături de Crainic, în fiecare zi. Față de atitudinea mea în procesul Gărzii de Fier îmi adresase următoarea scrisoare:

„Mult stimate domnule Argetoianu,

Sunteți un franc și un leal.

Dați-mi voie să fiu și eu la fel, și să fac deci, după superioara intervenție de inteligență cuceritoare și ... recunoscută energie, a domniei voastre la Cameră[223], în cazul nostru, — o plăcută *mea culpa*...

Cu inima pusă la punct... al dvs.

Dragoș Protopopescu"

Mulți n-au priceput atitudinea mea față de mișcarea legionară și m-au acuzat de incoerență: cum, eu, omul ordinii puteam să stau de vorbă cu oamenii dezordinii! Explicația e foarte simplă. N-am nici în clin nici în mânecă cu Garda de Fier și cu Zelea Codreanu pe care-l țin drept un mediocru. Fizicește, Comeliu Zelea Codreanu e un făt-frumos îmbrăcat în țoale de legendă; moralmente un complex de calități și de defecte simpatice; intelectualmente, un slăbănog subalimentat. O voință de oțel, o voință încordată, o voință ce-i țâșnește din ochi și robește sufletele în căutare de stăpân e însușirea lui de căpetenie. Această putere de cucerire a celor slabi de îngeri, Zelea a pus-o în slujba unui curent pe care nu l-a inventat, dar pe care l-a organizat cu multă dibăcie și cu multă stăruință. Mistica pe care o propovăduiește e bazată pe transformarea șovăielii în fanatism, pe mândria secăturii ridicate la rang de erou sau de mucenic. Prin necruțătoarea disciplină pe care o impune partizanilor săi, le dă iluzia unei puteri colective și nădejdea izbânzii de mâine – iar prin munca

[223] În discuția provocată la Cameră de țărăniști asupra măsurilor de luat împotriva mișcării gardiste, pusesem lucrurile la punct (la începutul lui martie). Dragoș Protopopescu mi-a mai scris o scrisoare în 9 decembrie 1935, ca să se desolidarizeze de atacurile pornite împotriva mea de o fițuică gardistă cu pretenții literare intitulată *Sfarmă-Piatră*.

nerăsplătită și prin sărăcia la care-i osândește, Codreanu întreține invidia și ura legionarilor față de cei ce posedă, ce nu muncesc și se lăfăiesc în toate bunurile lumești. Din cele câteva întrevederi pe care le-am avut cu dânsul, întrevederi în care Fiul a venit de fiecare dată însoțit de Tatăl (bătrânul escroc Zelinski) dar nu și de Sfântul Duh, mi-au mai rămas în memorie doi ochi sfredelitori, un mintean înflorit și o enormă încredere în sine — totul într-o atmosferă de vicleim. Aceste întrevederi au avut toate loc pe vremea Guvernului meu cu Iorga și erau menite să stabilească un „modus vivendi" între ei și noi. Nu s-a ajuns la nici un rezultat. La alegerile parțiale din județele Neamț și Tutova gardiștii au fost maltratați, dar nu din ordinele nici din vina mea. În acele alegeri, noi n-am pus candidați și am lăsat conducerea operațiunilor pe seama liberalilor, cartelații noștri. Liberalii au terorizat pe prefecți și printr-înșii pe gardiști, care cu toate persecuțiile au avut un număr covârșitor de voturi. De la demisia mea din 1 iunie 1932, n-am mai avut contact nici cu Zelea, nici cu legionarii, până le-am luat puțin apărarea în Cameră, la începutul lui martie trecut și am depus la Malmaison în favoarea lor. Zelea Codreanu mi-a telegrafiat de Paști, un „Christos a înviat"[224] la care am răspuns cu un „Adevărat a înviat" — și atâta tot, plus scrisoarea și vizita lui Dragoș Protopopescu.

După cum se vede n-am făcut altceva decât să păstrez un vag contact[225] cu o grupare pe care o socotesc interesantă și pe care mai socotesc că ar fi bine să o pot canaliza *și întrebuința ca* masă de manevră în ziua în care Regele se va hotărî, dacă se va hotărî, să facă și el ce trebuie...

Vizita lui Dragoș Protopopescu a avut un dublu scop. A venit întâi omul să-și ceară scuze încă o dată de atacurile descrise împotriva mea pe vremea când nu mă cunoscuse— *și apoi ca să-mi spună în numele lui Zelea Codreanu că Garda de Fier e gata să dea tot concursul unui Guvern Argetoianu sau unui Guvern Averescu în care aș ocupa un loc important, eu fiind singurul om politic în care Căpitanul și tovarășii săi au încredere*... I-am mulțumit, i-am spus că un asemenea Guvern e încă departe de noi și l-am rugat să sfătuiască pe Zelea Codreanu să se liniștească *și să aibă încredere în Rege*. Cred că după cele întâmplate, mai frumos nu puteam vorbi...

Sâmbătă, 2 iunie. Averescu a chemat marți seară pe Pangal și i-a

[224] Textul exact al telegramei lui Zelea Codreanu: „Primiți din partea mea și a camarazilor mei creștineasca întâmpinare: Hristos a înviat! Corneliu Zelea Codreanu".

[225] Mai târziu în anii 1936 și 1937 am avut mai multe întâlniri cu Zelea Codreanu ca să-l aduc la matca Regelui. Alții săpaseră însă între Gardă și Rege un șanț atât de adânc, încât n-am putut izbuti.

spus că deoarece Regele nu-i dăduse nici un semn de viață, îl ruga pe el să ceară audiență și să comunice Majestății Sale *că de acum înainte între Majestatea Sa și mareșalul Averescu nu mai era nimic comun.* Îi da lui Pangal această însărcinare fiindcă Regele îi spusese cu o săptămână înainte să se servească de dânsul pentru orice comunicare ar avea să-i facă. Pangal a scris Regelui că-l roagă să-l primească având să-i facă o foarte importantă comunicare din partea mareșalului Averescu. A depus miercuri dimineața scrisoarea la Palat și a venit să-mi ceară sfat. L-am sfătuit să redacteze ceea ce i-a spus Averescu, să-i supună redactarea spre aprobare și să o citească Regelui fără alte comentarii.

Pangal a făcut o redactare și a supus-o lui Averescu, dar mareșalului nu i-a plăcut fiindcă nu era — zicea dânsul — destul de categorică, și a dictat textul următor:

„Nu am fost niciodată doritor de putere[226].

În tragicele zile pe care le trăiesc de o săptămână încoace[227], mai puțin ca oricând.

Nu am crezut însă că eram îndreptățit să invoc durerea mea, pentru ca să fiu degajat de promisiunea dată, căci consideram cele vorbite cu M. Sa Regele în ultimele două audiențe ca o opțiune (sic) *de onoare.*

Din punctul de vedere pur personal sunt chiar foarte recunoscător Majestății Sale că m-a eliberat el însuși.

Din punctul de vedere al demnității mareșalului Averescu, *Procedura Regelui* nu o pot considera decât o adâncă și prin nimic justificată jignire.

Am făcut ultima sforțare pe altarul patriei, de a-i fi util ei și implicit și Regelui.

Acest lucru nu se va mai repeta.

Pentru nimic în lume nu voi mai primi să fiu sfetnicul Regelui[228], iar dacă, Dumnezeu să ne păzească, s-ar întâmpla ca țara să reclame în mod imperativ serviciile mele, voi spune: *Da*, țării dau și viața, pe care am expus-o în trei războaie; cu actualul Rege însă, *Nu.*

Este ceva analog cu răspunsul pe care l-a dat Herriot, acum câțiva ani, Președintelui Republicii Franceze, Millerand".

După ce a sfârșit de dictat, mareșalul a mai amintit lui Pangal cuvintele atribuite lui Kutusov în momentul când a aflat că amândoi fiii săi căzuseră pe câmpul de luptă: „Întâi trebuie să câștig bătălia, apoi îmi voi plânge copiii!"

„Comparaison n'est pas raison" spune o veche zicătoare franceză,

[226] Toată viața lui n-a dorit decât asta!

[227] Aluzie la moartea soției sale.

[228] A primit, cum i-a făcut semn Regele, în februarie 1938.

și bietul Averescu nu mai avea nici o bătălie de câștigat, dar trebuie să recunosc că dictatul său avea „fason", și că Regele, prin procedura lui, nu-l furase. Îl merita, și cuvintele bătrânului ostaș trebuiau să-i răsune ca două palme...

Miercuri după-amiază am fost să fac o vizită de condoleanță mareșalului. Cu acest prilej mi-a citit și el „comunicatul" și m-a întrebat cum îl găsesc. N-am vrut să arunc untdelemn pe foc (de ce — nu știu nici eu) și l-am sfătuit să nu rupă toate punțile cu Regele, căci cu Regele nostru nu se știe niciodată cum se pot întoarce lucrurile.

Pe când eram la el, a venit și d-na Olga Prezan, purtătoarea de cuvânt a soțului ei, să-i declare că mareșalul Prezan intră într-un Guvern Averescu (era cam înapoi cu informațiile, de obicei atât de bine informata coană Olga) și numai într-un Guvern Averescu. Iar dacă nu se ajunge la un Guvern Averescu, Prezan se mai declara gata să ia atitudine alături de colegul său pentru jignirea adusă prestigiului de mareșal... Ce voinici în cuvinte erau mareșalii noștri amândoi...

Pe când Averescu însărcina pe Pangal cu tăiosul comunicat a chemat și pe Gavrilă Marinescu să-i dea și lui o însărcinare pe lângă Rege[229]. Ziarele, mai ales cele liberale, publicaseră textul unor călduroase telegrame trimise de dânsul de la Severin lui Zelea Codreanu și generalului Cantacuzino, cu mulțumire pentru condoleanțele primite. În realitate Averescu nu telegrafiase nimic, dar cercurile guvernamentale au socotit această porcărie utilă ca „să curețe" definitiv pe mareșal în spiritul Regelui. Averescu a însărcinat pe Marinescu să transmită Regelui cea mai categorică dezmințire din partea sa, și a cerut în același timp Președinției Consiliului o anchetă la Severin ca să se constate fie că n-a existat o asemenea telegramă, fie, dacă s-ar găsi unele, că n-au fost date de dânsul...

Joi dimineața — „la nuit porte conseil" — mareșalul a chemat din nou pe Pangal să-i spună că lasă la aprecierea lui de a citi sau nu Regelui declarația sa, *după cum Regele s-ar găsi încă sau nu pe terenul crizei și al unui Guvern Averescu.* Dacă s-ar mai găsi, Pangal să-i comunice că, el Averescu nu mai primește să facă Guvern decât cu mine, *dar fără nimeni altul străin de partidul său!!!* Cine oare mai întreținea iluziile bătrânului? Poate Madame Talleyrand, sau Papacostea, copoi diligent în adunarea havadișurilor dar lipsit de discernământ în controlarea lor...

Pangal a venit să mă întrebe ce să facă. Pentru mine nu mai putea

[229] De ce nu i-a dat-o și pe asta lui Pangal? Probabil că a mai spus ceva la urechea lui Gavrilă, căci așa era obiceiul său: una rece și una caldă!

fi vorbă de un Guvern Averescu. Totul se sfârșise. Dar dată fiind mentalitatea Regelui și grija lui de a menaja armata, mă temeam să nu înceapă din nou cu Averescu după câtva timp. Socoteam un Guvern Averescu, de partid, un obstacol mult mai mare decât un Guvern Tătărescu, în calea planurilor mele. Evoluția crizei dovedise că Averescu era inutilizabil, sau cel puțin neadaptabil, pentru un Guvern de autoritate în afară de partide și pentru o lovitură de Stat. *Numele lui trebuie scos definitiv din mintea Regelui.* Am sfătuit prin urmare pe Pangal să citească Regelui proza mareșalului și să-l întrebe apoi dacă față de Averescu, vrea să fi luat sau nu cunoștință de ea. Va spune apoi bătrânului că a citit-o sau nu, după cum va hotărî Regele...

Pangal a fost primit de Rege ieri la ora 3. Regele i s-a înfățișat cam jenat și i-a declarat că Guvernul Averescu nu s-a putut face fiindcă n-au mai vrut să intre într-însul Vaida, Goga și doctorul Angelescu... Pangal n-a putut scoate mai mult de la el, dar și-a dat imediat seama că pe de o parte combinația Averescu era definitiv abandonată, iar pe de alta că *mai era ceva* pe care Regele n-a voit să i-o spună. Regele a mai spus că nu renunță la planurile sale, de a schimba regimul și Constituția dar că va trebui găsită altă formulă. Totuși l-a însărcinat pe Pangal să comunice lui Averescu că-l va chema când va izbucni criza, poate peste opt zile, poate la vară, poate la toamnă... Pangal a avut însă impresia că vorbele Regelui nu corespundeau gândului său, și că erau mai mult fișe de consolație pentru mareșal. Totuși, conformându-se instrucțiunilor mele, a scos hârtia lui Averescu din buzunar și a citit-o Regelui, comentând-o, și arătând cât de gravă era atitudinea ce se desprindea din acele rânduri... Regele a mai citit o dată declarația, și s-a strâmbat. Apoi, a cerut lui Pangal să spună mareșalului că n-a citit-o, și să mă roage pe mine să-l mai împac. S-a exprimat foarte măgulitor față de mine, iar lui Pangal i-a spus că poate veni la dânsul, când vrea, ca mai înainte...

De la Palat Pangal a venit la mine și m-a rugat să merg cu dânsul la Averescu. M-am executat și acolo a trebuit să înghit încă o dată toată povestea audienței, mai puțin partea cu citirea declarației. Averescu s-a arătat profund nemulțumit de toate câte le-a spus Regele și regreta că Pangal nu-i citise declarația lui. „Voi scrie Regelui o scrisoare" — a continuat mareșalul — „în care voi face tot istoricul crizei, că să rămână pentru Istorie. Voi termina cu cele conținute în declarația pe care, repet, îmi pare rău că n-ai citit-o Majestății Sale, domnule Pangal. Voi îndulci poate unele cuvinte, dar sensul va fi același. Voi da scrisoarea mea publicității; probabil că

ziarele românești nu vor putea să o reproducă din cauza cenzurii, dar voi avea grijă să apară în ziarele străine...

Duminică, 3 iunie. Aflu că Averescu a lucrat ieri toată ziua la proza lui către Rege, scriind pe patru coli deodată, în patru limbi...

Ziarele străine, mai ales cele englezești, sunt pline de reportaje și articole senzaționale cu privire la Regele nostru și la legăturile sale „aventuroase" cu d-na „Magda" (sic) Lupescu. O revistă săptămânală din Londra *Pictorial Weekly* a publicat în tot cursul lui mai un adevărat roman asupra acestor legături, cu numele pe față. Un scandal care numai bine nu ne face. Ce păzește Titulescu? Sau poate că încurajază chiar el asemenea publicații?

Luni, 4 iunie. Ieri s-a alergat Derby-ul și ca vicepreședinte al Jockey-Clubului am fost obligat să primesc pe Rege. Cu acest prilej am stat mai mult de vorbă împreună. Regele îmi spune că i-a părut rău că Averescu n-a priceput „ce a vrut el". Lista punctelor de modificat, în Constituție, pe care i-a trimis-o mareșalul nu corespundea cu dorințele „noastre" („noastre" zice Regele, adresându-se mie...). Neagă să fi luat un *angajament cu termen fix* în audiența de miercuri seară 23 mai (considerată ca decisivă de Averescu). La întrebarea mea dacă a primit în acea seară condițiile lui Averescu, îmi răspunde cu gura pe jumătate că *nu*, iar la întrebarea pentru ce a deschis atunci criza vineri, îmi răspunde evaziv: „Am crezut că Averescu se va mai gândi și va ceda...". N-am putut să scot de la dânsul *ce a mai fost*; îmi spune și mie ca și lui Pangal că Guvernul nu s-a putut face fiindcă au refuzat Vaida, Goga și Angelescu... Dar cum era să se facă, *chiar cu ei*; dacă Averescu *nu pricepea*, și dacă întreaga formulă — suntem de acord — nu era ceea ce trebuia să fie?

După ce-mi spune *că rămâne la program și că tot Averescu va forma probabil noul Guvern, adaugă că nu crede că Prezan va urma pe Averescu, când va ști că acesta ia poziție împotriva Regelui*... E plin de contradicții — dar vrea să ne mai revedem după câtăva vreme.

Tătărescu și Inculțe, care asistă și ei la curse în loja regală, sunt fierți. Desfășurarea crizei a nemulțumit pe mulți, dar pare că n-a mulțumit pe nimeni ... Tătărescu îmi spune că vrea să mă vadă, să vorbim multe. Primesc...

Afacerea Ciumetti și afacerea Cagero fac vâlvă multă în oraș.

Ciumetti a fost ucis de poliție fără judecată în noaptea asasinatului lui Duca și acum Gavrilă Marinescu vrea să scape pe Panova, pe Negreanu și pe alți polițiști care au executat ordinele lui și care se găsesc în fața judecății...

Afacerea Cagero pusă la cale de un Gross oarecare, escroc de

Oradea Mare, intră în altă categorie. E o întreprindere de export-import care a lucrat în stil mare cu permisele, grație complicității lui Leonte Moldoveanu, președintele Senatului, lui Dorel Dumitrescu guvernatorul Băncii Naționale și Constant Georgescu, secretar general la Industrie. Una din multiplele afaceri liberale — ca asta sunt o sută!

Azi dimineață a fost Blumenfeld la mine. Tătărescu furios împotriva Regelui, ar fi avut chiar o ieșire neașteptată împotriva Coroanei, în ședința de joi a Consiliului de Miniștri, după câte spune d-rul Angelescu. Blumenfeld pretinde că cheia situației e tot la mine. Nu văd cum...

Pangal, care a fost la Averescu îmi spune că mareșalul a primit o scrisoare de la Prezan prin care acesta (începe cu „Dragă Alexandre"!) declară „că ce a făcut Regele în timpul din urmă constituie o jignire adusă gradului de mareșal". Ambii mareșali trebuie să obțină o satisfacție pentru galoanele lor, ca uniforma de mareșal „să nu fie confundată cu livreaua de lacheu".

Averescu mai crede a ști că și Maniu va publica în curând „un factum" foarte violent la adresa Regelui...

Miercuri, 6 iunie. Văzut ieri pe Averescu care mă rugase să trec pe la dânsul, să-mi arate scrisoarea adresată Regelui. Îmi citește următorul text:

„*Sire,*

Domnul Pangal mi-a spus că în audiența sa de la 1 iunie, Majestatea Voastră a declarat, că din punctul de vedere al Majestății Voastre nimic nu s-a schimbat și că, dacă nu s-a produs criza, aceasta se datorește faptului că lucrurile nu erau încă destul de pregătite, deoarece d-nii Vaida și dr. Angelescu au refuzat a intra în Guvern.

Domnul Pangal mi-a spus mai departe, că Majestatea Voastră ar fi adăugat că nu știe când va avea loc criza, dar că atunci când se va produce, va însărcina pe mareșalul Averescu cu formarea Guvernului în condițiile stabilite.

Deoarece, după însăși hotărârea Majestății Voastre legătura dintre Majestatea Voastră și mine urma să fie ținută prin domnul Pangal, sunt îndreptățit să nu mă îndoiesc de autenticitatea comunicărilor sale.

Afirmațiile Majestății Voastre sus-menționate mă pun într-o adevărată nedumerire, pentru care motiv rog foarte respectuos pe Majestatea Voastră a-mi îngădui să mă explic.

Acum câtva timp, a venit la mine acasă domnul Argetoianu cu însărcinarea din partea Majestății Voastre să mă întrebe dacă aș primi, eventual, să formez un Guvern în colaborare cu d-sa[230].

[230] Inexact: am venit să-l întreb dacă ar fi dispus să prezideze un Guvern de autoritate din care aș face și eu parte.

Am răspuns afirmativ.

La o nouă întrevedere, tot în calitate de trimis al Majestății Voastre, m-a întrebat dacă aș primi în Guvern pe dl. Vaida Voievod și pe dl. dr. Angelescu, ca *miniștri fără portofoliu.* Răspunsul meu a fost din nou afirmativ.

În fine, la o a treia întrevedere dl. Argetoianu m-a întrebat dacă aș consimți la modificarea Constituției și mi-a vorbit apoi și de o chestiune cu caracter privat[231].

La această din urmă chestiune am răspuns că în privința ei, adopt formula Majestății Voastre de la Bellinzona și anume că ce avem noi a ne amesteca în viața privată a Majestății Voastre. Consideram evident, ca lucru dobândit că nici persoanele din viața privată a Majestății Voastre nu se vor amesteca, nici direct, nici indirect, în chestiunile de Stat.

În ceea ce privește modificarea Constituției am spus d-lui Argetoianu că eu însumi am vorbit Regelui la Manevrele din 1930 de necesitatea unei asemenea modificări și că am atins-o în treacăt și foarte ușor la Bellinzona, chiar.

În ultimele două audiențe la Majestatea Voastră am vorbit pe larg de modificarea Constituției.

În penultima audiență am rugat pe Majestatea Voastră să considere faptul că la schimbarea Constituției sunt două chestiuini distincte: ce este de schimbat și procedura de urmat. Majestatea Voastră a convenit că așa este.

Am examinat părțile esențiale de modificat și deosebirea de vederi asupra unor puncte secundare nu era de natură de a putea duce, de o parte sau de cealaltă, la un „non possumus".

Când am terminat cu modificările am spus: acum să trecem la procedură. Majestatea Voastră a răspuns: despre aceasta *atunci.*

În ultima audiență, miercuri 23 mai, am examinat modalitatea modificării.

Eram îndreptățit să presupun, că Majestatea Voastră considera că sosise acel *atunci*, pomenit de Majestatea Voastră în prima audiență.

Părerea mea eră că schimbarea s-ar fi putut face, fără nici o temere de nereușită, respectând riguros formele prevăzute în Constituția însăși. Am opinat, este drept, că pentru a câștiga timp, pentru a evita cheltuieli inutile și pentru a cruța pe alegători de străgăneli zadarnice, s-ar fi putut urma și precedentul creat de liberali în 1923,

[231] Deoarece Averescu îmi vorbise înainte de intransigența lui în chestiunea d-nei Lupescu, și-mi povestise angajamentele Regelui de la Bellinzona, am socotit necesar să înlătur de la început această chestiune, în negocierile noastre privitoare la Guvern, deoarece știam că Regele n-ar primi nici o tranzacție în această privință.

adică acum 11 ani, de când avem actuala Constituție, sub imperiul căreia au guvernat liberalii de două ori[232], național-țărăniștii de două ori și Partidul Poporului o dată.

Majestatea Voastră ar fi dorit să octroaieze Constituția, prin Decret Regal, crezând că astfel s-ar fi evitat discuții prin presă și în Parlament, întruniri, agitații în țară etc. etc.

Am atras atenția Majestății Voastre, că se octroaiază Constituția acolo unde nu există încă, ceea ce nu este cazul la noi și că deci înainte de a da o Constituție nouă ar trebui dărâmată cea existentă, ceea ce ar însemna o lovitură de Stat, observație la care Majestatea Voastră a convenit că așa este.

Mi-am luat atunci libertatea de a pune în evidență faptul că soluția Majestății Voastre excludea pe a mea — pe câtă vreme soluția mea nu excludea pe a Majestății Voastre. Cu alte cuvinte, dacă procedeul propus de mine nu ar fi reușit, ceea ce eram convins *și mai sunt și azi* că nu s-ar fi întâmplat, Majestatea Voastră ar fi avut posibilitatea de a proceda prin lovitură de Stat, procedeu crezut de mine, *și-l cred și acum*, însoțit de grave inconveniente juridice și de nu mai puțin grave riscuri politice.

Am vorbit în acea audiență și de compunerea Guvernului, ce trebuie să prezidez. Din persoanele propuse de mine a trebuit să elimin două[233], pe care eu le credeam de valoare incontestabilă pentru destinația ce le dam, dar fiindcă Majestatea Voastră nu împărtășea părerea mea, am renunțat la ele și am acceptat alte două, propuse de Majestatea Voastră.

Eu mă călăuzeam de principiul «to put the right man into the right place», iar Majestatea Voastră, cum era firesc, se călăuzea și de considerații politice.

Am avut impresia că totul era pus la punct. De aceea înainte de a pleca, am întrebat pe Majestatea Voastră cam când s-ar produce criza. Majestatea Voastră drept răspuns a ridicat din umeri. Am precizat cu întrebarea: nu până sâmbătă? Același răspuns din partea Majestății Voastre, ceea ce însemna că nu era exclusă o asemenea posibilitate. Am cerut voia, dacă până sâmbătă (26 mai) nimic nu se va întâmpla, să-mi permită să plec în seara acelei zile la Severin, ceea ce Majestatea Voastră a binevoit a-mi încuviința.

Am știut în urmă, că și dl. Argetoianu a obținut o asemenea încuviințare, cu obligația de a fi luni *fără greș*, în București.

Majestatea Voastră, în momentul despărțirii, mi-a spus că

[232] Averescu se înșeală, de trei ori: 1923-1926, 1927-1928 și 1933-1934...
[233] Trancu-Iași și dr. Gerota.

legătura cu Majestatea Voastră se va face prin dl. Pangal, adăugând textual: «Acum lucrurile vor merge repede. Mie îmi este greu să mă hotărăsc»... eu am îndrăznit să observ «că nu întotdeauna» — făceam aluzie la iuțeala cu care s-a trecut de la soluția Titulescu la soluția Iorga, în aprilie 1931.

Majestatea Voastră a râs, după care eu am plecat.

A doua zi am dat d-lui Pangal proiectul de modificare a Constituției, precum și lista compunerii Guvernului, pe care dl. Pangal, după ce a supus-o Majestății Voastre, mi-a înapoiat-o spunându-mi că a fost bine primită cu rezerva că dl. dr. Angelescu să fie pus la Instrucția Publică în locul d-lui Cezar Papacostea.

Examinând la lumina celor expuse până aici prima parte din răspunsul ce mi-a adus dl. Pangal, că lucrurile nu erau însă suficient pregătite, mă întreb ce mai era de pregătit?[234]

De asemenea și privitor la partea a doua a răspunsului adus de dl. Pangal, că atunci când se va produce criza, ceea ce Majestatea Voastră nu putea ști, *dacă va fi mâine, peste o săptămână, peste o lună sau la toamnă* va urma un Guvern mareșal Averescu — mă întreb cum mai putea eventual fi vorba de un Guvern mareșal Averescu, deoarece lucrurile «nu erau încă suficient pregătite» când eu știu că tot ce aveam de spus în această privință, am spus.

Să fi fost vorba de neintrarea d-lor Vaida Voievod și dr. Angelescu în Guvern? Dar în această privință am fost numai întrebat dacă aș consimți să-i primesc în Guvern, și nu mi s-a pus condiția de a-i aduce eu, căci în cazul acesta, aș fi declinat net cinstea de a forma Guvernul. Dacă primeam să mi se lege ghiulele de picioare, pentru a inspira mai multă încredere, nu aș fi primit cu nici un preț a-mi lega eu însumi asemenea ghiulele când în fundul conștiinței mele mă știam demn de cea mai nemărginită încredere.

Pe de altă parte dl. Argetoianu mi-a spus că despre dl. Vaida, Majestatea Voastră a convenit că este mai bine să rămână pe dinafară, căci intrând în Guvern s-ar fi putut ca partidul să-l părăsească și să urmeze pe dl. Maniu — iar despre dr. Angelescu, dl. Pangal mi-a spus că va face, după chiar propriile declarații ale d-lui doctor, tot ce va voi Majestatea Voastră. «Dacă Majestatea Sa ordonă, eu intru în Guvern, chiar dacă ar fi un băț prim-ministru» – ar fi declarat dl. doctor.

„Sire,

Joi noaptea (24-25 mai), văzând pe dl. doctor Angelescu la Sanatoriul Gerota, i-am vorbit despre intrarea d-sale în Guvern. Mi-a răspuns că a doua zi, vineri, va vedea pe Majestatea Voastră.

[234] Răspund eu: tot – adică trebuiau lucrurile luate „da capo"!

Marți, 29 mai, pe la ora 13 a venit la mine ca să-mi spună dă d-sa nu putea intra în Guvernul ce aș forma eu. I-am răspuns că nici nu prea înțelegeam rostul d-sale într-un Guvern prezidat de mine, dar că eu nu am făcut nici o obiecție la această idee a Majestății Voastre, căci nu voiam să dau importanță chestiunilor de ordin secundar.

Dl. doctor mi-a spus că a văzut pe Majestatea Voastră chiar în cursul acelei dimineți, nu mi-a spus că venea din partea Majestății Voastre, de aceea, deși am înțeles multe lucruri, am considerat venirea d-sale la mine mai mult ca o vizită de condoleanță, este drept la o oră cam insolită. În orice caz nu puteam să-i atribui un caracter politic, deoarece la sanatoriu, i-am comunicat o dorință a Majestății Voastre, iar nicidecum nu i-am formulat o solicitare din parte-mi care ar fi comportat într-adevăr un răspuns din partea sa.

Sire,

Nu am fost niciodată un ahtiat de putere. În tragicele zile pe care le trăiesc de la ultima audiență la Majestatea Voastră încoace, sunt mai puțin ca oricând.

Nu am crezut însă că eram îndreptățit să invoc durerea mea pentru a solicita să fiu degajat de promisiunea dată, pe care o consideram ca o opțiune de onoare.

De aceea, Sire, din punctul de vedere personal sunt chiar foarte recunoscător că Majestatea Voastră însăși mi-a dat dezlegare.

Din punctul de vedere al *demnității* mele, consider însă că modul cum s-a procedat constituie o adâncă jignire, prin nimic meritată.

Am făcut de rândul acesta, o nemăsurată sforțare pe altarul patriei, pentru ca, cu orice sacrificiu să-i pot fi util.

Din cauza acestei noi jigniri, căci nu este prima, asemenea sforțări nu se vor mai repeta, din partea mea.

Nu cred că pe viitor voi mai putea să-mi dau cuvântul că consimt a fi sfetnicul Majestății Voastre primind așa cum am făcut rândul acesta condiții umilitoare și de nici un folos pentru scopul avut în vedere.

Am crezut că este leal din partea mea, să spun acest lucru lămurit. Știu că Majestatea Voastră este de părere că și trecerea pe sub furcile caudine, dacă este cerută de Rege, nu poate fi o umilire; părerea mea însă, spre deosebire de a unor oameni politici de la noi, este că un om lipsit de convingeri solid așezate, lipsit de încrederea desăvârșită a Suveranului, și mai cu seamă lipsit de demnitate, nu poate fi de nici un folos țării și nici măcar personal Regelui, ba poate chiar dimpotrivă.

Sunt al Majestății Voastre,
etc. etc.

Mareșal Al. Averescu"

După cum se vede, mareșalul a turnat zece sacale de apă în paharul de vin al primelor sale reacții. Și acest text, care nu mai e decât un slab ecou al celui citit de Pangal, Regelui, Averescu ezită să-l trimită. Poate-l va încredința lui Pangal să-l ducă la Palat — dar Pangal, plictisit să tot facă pe ștafeta bătrânului pretinde că nu mai poate să ajungă atât de ușor la Vodă. Poate că nu-l va mai trimite, și se va servi de el în procesul pe care *îl va* intenta *Luptei*. *Lupta*, otreapa fraților Honigmann, escroci patentați, a scris un articol tâmpit împotriva mea învinuindu-mă că am vrut să fac un Guvern de *aventură*. Or, eu n-am negociat decât un Guvern Averescu, de unde rezultă că Guvernul de aventură e acesta și aventurierul, el, mareșalul. Mă va cita la proces ca să spun dacă am mai tratat cu Regele și alt Guvern...

Pentru mine, chestiunea este terminată. Rămân cu două amintiri dezagreabile: încăpățânarea lui Averescu și lipsa de maniere a Majestății Sale...

Marți, 12 iunie. S-a dat serbării de la 8 iunie un caracter excepțional. Guvernul s-a întrecut cu platitudinea față de Rege. Tătărescu a adus la Arenele Romane 10.000 de primari, să urle și să aclame pe Suveran...

Invalizii de război, mutilații și foștii combatanți au hotărât să țină un congres în București în ziua de duminică, 10 iunie. După ce își dăduse aprobarea și acordase chiar congresiștilor călătorie gratuită, Guvernul, de frică de manifestări ostile, a revenit asupra deciziei sale, și a interzis Congresul cerând asociațiilor interesate să-l amâne pentru la toamnă. Prefecții au pus să se bată toba toată săptămâna, prin sate, și să se prevină lumea că Congresul s-a amânat, ca să nu plece nimeni. Totuși, oamenii au pornit, din toate colțurile țării, unii cu bilete alții fără, s-au agățat de trenuri, și s-au îndreptat spre București, mânați de lipsuri, de sărăcie și de nădejde. Au fost scene oribile prin gări. Schilozii au fost îmbrânciți și dați jos cu forța din vagoane. Câteva mii au răzbit cu greu până la București, și cu toată interzicerea Stăpânirii, au vrut să țină întrunirea la Arenele Romane. Poliția i-a împiedicat cu brutalitate. Pe calea Victoriei și pe arterele principale ce duc spre parcul Carol, a fost un spectacol dezgustător: bucureștenii își vor aduce multă vreme aminte de schilozii și de zdrențuroșii cerșetori de pâine, foști luptători care s-au jertfit pentru țară în războiul de întregire, înghiolditi și maltratați de poliție... Și pentru ce, Doamne? Ca să nu tulbure digestia d-lui Guță și a ministrului de finanțe? Vreo 4-5.000 s-au adunat în strada Berthelot la sediul Invalizilor de război și au hotărât să pornească de acolo, și să treacă pe dinaintea Palatului să-i vadă Regele în ce hal

sunt. Guvernul n-a dat voie dar stafiile trecutului nu s-au lăsat şi au pornit ca o turmă de deznădăjduiţi; să vină armata să tragă în ei! N-a îndrăznit totuşi nimeni să o facă, şi sinistra defilare a avut loc... Ca să complacă Guvernului său, Regele obosit de efortul de energie din săptămânile trecute s-a supus, şi nu s-a arătat nenorociților care se scurgeau şchiopătând prin faţa Palatului cu ochii beliţi la ferestrele moarte... Au dat păcătoşii o telegramă disperată Majestăţii Sale[235], şi s-au înapoiat acasă cu traista goală şi cu inima plină de amărăciune... Ce i-a supărat rău au fost călătoriile gratuite ale primarilor îmbuibaţi, pe când ei au trebuit să-şi plătească drumul din sărăcia lor...

La Radio s-a anunţat duminică împăcarea noastră cu Sovietele. Titulescu şi-a montat iar o reclamă nebună în presa internaţională de sub influenţa lui şi în gazetele noastre...

13 iunie. Cenzura n-a lăsat să apară decât în *Lupta* ştirea despre darea în judecată a acestui ziar de către Averescu, deşi Papacostea (Petre) a dat-o la toate ziarele.

Blumenfeld (Scrutător) la mine; vine să-mi povestească sub jurământ de secret întrevederea pe care Iunian a avut-o cu Averescu, miercurea trecută, 6 iunie. Ţine toate amănuntele de la prietenul său Stere, confidentul lui Iunian. Averescu poftise pe Iunian în timpul crizei, în toiul negocierilor pentru constituirea Guvernului de autoritate. Prietenul Grigoriţă consultase pe Stere, şi după sfaturile acestuia a lăsat să întârzie întrevederea. După criză, Averescu insistând din nou, Iunian a socotit că nu mai putea fi compromis în „pertractări" antidemocratice, şi s-a dus la Moşul. Acesta i-a spus „ex abrupto" că a vrut să-l vadă ca să-l informeze că dacă ar fi ajuns la putere, a treia zi ar fi trimis peste graniţă pe d-na Lupescu cu câţiva sateliţi ai ei. Dacă s-ar fi făcut — a continuat Averescu — Regele Carol pleca a doua zi după d-na Lupescu... Iunian l-a întrerupt: „Bine, dar în locul Regelui ce? Republica?" — „Ferească Dumnezeu" a răspuns Averescu. Iunian a întrebat mai departe: „Atunci Mihai?" Mareşalul a convenit că nu era altă soluţie, Mihai, dar cu un singur Regent, şi că pentru aceasta era gata, şi numai pentru aceasta, să modifice Constituţia printr-o lovitură de Stat. La o nouă întrebare a lui Iunian: dar cine să fie Regent, Prinţul Nicolae? — Averescu a replicat: „Pentru nimic în lume!" Iunian mergând mai departe cu întrebările şi căutând să afle dacă intercolutorul său nu se gândea cumva la Regina Maria, pe care Iunian nu putea să o sufere, Averescu l-a liniştit spunând că nu s-a gândit la ea, ci la un om cu destulă experienţă ca să poată arbitra cu competenţă destinele ţării, dar

[235] Regele a răspuns prin cuvinte goale şi prin făgăduieli pe care nimeni nu le va ţine...

destul de tânăr (până aci Iunian credea că mareşalul se va propune pe el însuşi) ca să poată garanta o continuitate de 10-15 ani. Şi Moşul a făcut portretul viitorului Regent, portret care se potrivea de minune cu însuşirile lui Iunian: să fie dârz, onest, cu caracter neafiliat partidelor mari — numai că n-a spus că să fie şi scund de talie şi arţăgos... Iunian a ieşit buimăcit de la Averescu, căci ce au mai vorbit apoi a fost lipsit de importanţă: Mareşalul îl chemase ca să-i spună ce i-a spus — restul era literatură... Blumenfeld mai adaugă, după ce şi-a golit sacul, că Averescu e foarte capabil să se pună în fruntea unei mişcări împotriva Regelui şi a d-nei Lupescu... Bietul Blumenfeld, nu-l cunoaşte pe Moşul!

Dar eu care-l cunosc, m-am întrebat ce rost a putut să aibă această ieşire a lui faţă de Iunian. Blumenfeld e plin de cusururi, dar are o calitate: crede în misiunea lui de informator, şi când raportează un fapt nu minte. Nici Stere nu minte (şi ştiu cât e de legat cu Blumenfeld), nici Iunian. Atunci? Ce interes a avut Averescu să înşire gogoşi lui Iunian? Căci nici un moment nu stau să mă întreb dacă nu cumva şi-a bătut joc şi de Rege şi de mine şi n-a avut într-adevăr intenţia unei lovituri de mare anvergură. Îl cunosc din nefericire pe de rost. Ar fi putut să facă în 1920 ce ar fi vrut şi n-a facut-o; ar fi putut în 1927 să închidă pe Brătianu şi să se proclame stăpânul ţării româneşti la moartea Regelui Ferdinand, şi n-a facut-o. Ca Boulanger, a fost la toate cotiturile carierei sale politice un laş şi un afemeiat, şi a lăsat să treacă toate ocaziile. Omul care n-a luat puterea când i s-a oferit, nu era să încerce să o violeze când nu mai avea cu ce... Singura explicaţie care o găsesc, e că a contat pe indiscreţia lui Iunian şi că a sperat că ameninţările sale să ajungă până sus, şi să intimideze pe celălalt fricos, cu Coroana pe cap...

În altă ordine de idei Blumenfeld îmi istoriseşte despre Titulescu, pe care l-a văzut ieri. Titulescu l-a primit cu vorbele: „Ce are Argetoianu cu mine?" Blumenfeld i-a răspuns că nu ştie „să am ceva cu el", dar că, dacă am, nu poate să fie decât în legătură cu campania dusă la Paris împotriva mea, prin ziarele devotate lui[236]. Nebunul a început să urle că el nu e pentru nimic în atitudinea presei străine, că el nu urmăreşte pe nimeni, că el vrea să fie bine cu toţi oamenii politici din ţară şi să-i solidarizeze pe toţi cu politica sa, „care e a ţării" — şi câte şi mai câte, şi a sfârşit prin a spune lui Blumenfeld că vrea să vină să stea de vorbă cu mine. Să vină sănătos!

Blumenfeld a avut impresia că Titulescu vrea să facă pe samsarul

[236] După asasinarea lui Duca, prin ianuarie şi februarie, Titulescu, de frică să nu fiu chemat să joc iar un rol, împănase ziarele franceze cu ştiri care mă prezentau ca „omul Berlinului". Campania reîncepuse pe timpul negocierilor pentru formarea unui Guvern Averescu.

între liberali și național-țărăniști, pentru îndulcirea raporturilor și stabilirea rotativei și că se mai căznește să moaie pe Maniu, prin Mihalache, și să-l apropie de Rege. „De ce nu vrea Argetoianu să meargă cu liberalii?" — „Știu și eu?" i-a răspuns Scrutător, și a plecat căci întrebarea fusese pusă pe pragul ușii.

Tătărescu îmi trimite vorbă că vrea să mă vadă (în vederea unei „combinații", îmi spune cel ce-mi aduce vorba). Îi trimit răspuns că sunt la dispoziția lui și îi indic zilele în care voi fi la București.

14 iunie. Averescanii, gardiștii, Nae Ionescu și prietenii mei sunt emoționați de reportajul publicat în Adevărul de alaltăieri (cu data de 13 iunie), de Blumenfeld-Scrutător, din care reieșea că eu am torpilat formațiunea Guvernului Averescu. Scrutător desfigurase cu totul în articolul său mulțumirea pe care i-o mărturisisem că combinația averescană nu reușise. Ca să liniștesc pe prietenii mei am publicat în Pământul Nostru de astăzi, următoarea notiță:

„În ultimele două săptămâni, atât în presă cât și în cercurile politice, și-au făcut loc informații cu caracter personal în jurul evenimentelor care au însemnat o criză de Guvern după unii, — o întărire a acestuia, după alții.

Numele d-lui C. Argetoianu a fost de amestecat în comentariile făcute.

Dl. Argetoianu ne roagă să aducem la cunoștința publică, că urmând o hotărâre pe care și-a impus-o demult, d-sa nu s-a amestecat, nu se amestecă și nu se va amesteca în nici o polemică cu un asemenea caracter, orice s-ar spune sau s-ar scrie despre persoana sau acțiunea d-sale.

Politica nu se face de unul singur, și dl. Argetoianu crede că nu are dreptul să amestece pe alții în discuții, care, spre a fi bine lămurite, ar cere tocmai și mărturia acestor «alții», sau cel puțin destăinuiri, care nu s-ar încadra în principiile de discreție impuse oricărei acțiuni serioase[237].

E de presupus că cine scrie, scrie pe răspunderea sa. În tot cazul d-l Argetoianu, când are ceva de lămurit, nu s-a sfiit și nu se sfiește niciodată să o spună răspicat sub propria sa semnătură, iar nu prin persoane interpuse, oricât de onorabile sau de bine intenționate ar fi acestea." Ultima frază e menită să consoleze pe Blumenfeld indiscretul...

Pangal știe de la Moruzov[238] că mai mulți generali, printre care

[237] Nu puteam „trece mâna" Regelui, în mod delicat, în ce privește avortarea Guvernului Averescu...

[238] Rus alb foarte deștept întrebuințat de Marele Stat Major pentru serviciul de informație și de contraspionaj.

trei comandanți de Corp de Armată, au fost la Rege și i-au spus că spiritele sunt foarte neliniștite în armată și că ofițerii sunt foarte întărâtați de venirea lui Tătărescu în fruntea Ministerului de Război și de eșuarea formulei Averescu. Regele le-ar fi făgăduit că va chema pe Averescu în fruntea Guvernului și că-i autorizează să meargă la mareșal, să i-o spună. Nu-mi vine să cred, dar toate sunt posibile, dacă s-a putut ce s-a putut...

Arcizewski, ministrul Poloniei vine să mă informeze asupra negocierilor suprapactului dintre Rusia, țările Baltice, Polonia, Mica Înțelegere și Franța în vederea încercuirii Germaniei. Negocierile sunt foarte înaintate și încheierea pactului e o chestiune de săptămâni. Ar fi bine — insinuează omul lui Beck — ca această convenție să nu fie semnată de Titulescu, ci sub un nou Guvern de către un nou ministru de externe. Polonia ar da tot concursul, și în toate privințele unui nou Guvern fără Titulescu. Deși a greșit adresa, îi mulțumesc pentru bunele intenții...

15 iunie, vineri. Sesiunea extraordinară a Parlamentului s-a deschis ieri printr-un Mesaj extraordinar de scurt, citit de Tătărescu. Nu se vorbește într-însul decât de buget și de legi în legătură cu bugetul. Nimic despre înțelegerea cu Rusia. După citirea Mesajului, la care n-am asistat, Camerele s-au amânat până la 20 iunie. Mi se spune că a fost foarte puțină lume și atmosferă deprimantă. Guță nu se prezintă ca un triumfător și liberalii nu sunt siguri de ziua de mâine.

Și în oraș e atmosferă de criză. Dinu Brătianu refuză să susțină în Parlament un buget neechilibrat și cere reducerea lui la 20 miliarde. Miniștrii nu vor însă să reducă nimic la Departamentele lor și d-rul Angelescu cere chiar un spor de 500 milioane fără de care își dă demisia!... Amânarea Camerelor e motivată prin aceste neînțelegeri, în vederea stabilirii unui compromis.

Se mai șoptește că și Titulescu e furios fiindcă Regele a șters din Mesaj pasajul relativ la înțelegerea cu Moscova. Se adaugă că și-ar fi dat chiar demisia; fapt e că a plecat cu avionul la Constanța. Alții pretind că Titulescu a cerut să nu se vorbească în Mesaj de raporturile cu Rusia, căci dacă s-ar fi vorbit ar fi trebuit să facă o expunere la Cameră și nu vrea încă, deoarece chestiunea Basarabiei și chestiunea Tezaurului n-au fost rezolvate până acum.

Prima versiune e mai verosimilă.

Se mai povestește că Regele, care a întârziat o zi la Timișoara, a primit acolo un trimis al Regelui Alexandru cu o scrisoare referitoare la tratativele noastre cu Rusia. Ar fi protestat vehement și Marea Ducesă Cyril, pe lângă Regină. Încurcătură...

între liberali și național-țărăniști, pentru îndulcirea raporturilor și stabilirea rotativei și că se mai căznește să moaie pe Maniu, prin Mihalache, și să-l apropie de Rege. „De ce nu vrea Argetoianu să meargă cu liberalii?" — „Știu și eu?" i-a răspuns Scrutător, și a plecat căci întrebarea fusese pusă pe pragul ușii.

Tătărescu îmi trimite vorbă că vrea să mă vadă (în vederea unei „combinații", îmi spune cel ce-mi aduce vorba). Îi trimit răspuns că sunt la dispoziția lui și îi indic zilele în care voi fi la București.

14 iunie. Averescanii, gardiștii, Nae Ionescu și prietenii mei sunt emoționați de reportajul publicat în Adevărul de alaltăieri (cu data de 13 iunie), de Blumenfeld-Scrutător, din care reieșea că eu am torpilat formațiunea Guvernului Averescu. Scrutător desfigurase cu totul în articolul său mulțumirea pe care i-o mărturisisem că combinația averescană nu reușise. Ca să liniștesc pe prietenii mei am publicat în Pământul Nostru de astăzi, următoarea notiță:

„În ultimele două săptămâni, atât în presă cât și în cercurile politice, și-au făcut loc informații cu caracter personal în jurul evenimentelor care au însemnat o criză de Guvern după unii, — o întărire a acestuia, după alții.

Numele d-lui C. Argetoianu a fost de amestecat în comentariile făcute.

Dl. Argetoianu ne roagă să aducem la cunoștința publică, că urmând o hotărâre pe care și-a impus-o demult, d-sa nu s-a amestecat, nu se amestecă și nu se va amesteca în nici o polemică cu un asemenea caracter, orice s-ar spune sau s-ar scrie despre persoana sau acțiunea d-sale.

Politica nu se face de unul singur, și dl. Argetoianu crede că nu are dreptul să amestece pe alții în discuții, care, spre a fi bine lămurite, ar cere tocmai și mărturia acestor «alții», sau cel puțin destăinuiri, care nu s-ar încadra în principiile de discreție impuse oricărei acțiuni serioase[237].

E de presupus că cine scrie, scrie pe răspunderea sa. În tot cazul d-l Argetoianu, când are ceva de lămurit, nu s-a sfiit și nu se sfiește niciodată să o spună răspicat sub propria sa semnătură, iar nu prin persoane interpuse, oricât de onorabile sau de bine intenționate ar fi acestea." Ultima frază e menită să consoleze pe Blumenfeld indiscretul...

Pangal știe de la Moruzov[238] că mai mulți generali, printre care

[237] Nu puteam „trece mâna" Regelui, în mod delicat, în ce privește avortarea Guvernului Averescu...

[238] Rus alb foarte deștept întrebuințat de Marele Stat Major pentru serviciul de informație și de contraspionaj.

trei comandanți de Corp de Armată, au fost la Rege și i-au spus că spiritele sunt foarte neliniștite în armată și că ofițerii sunt foarte întărâtați de venirea lui Tătărescu în fruntea Ministerului de Război și de eșuarea formulei Averescu. Regele le-ar fi făgăduit că va chema pe Averescu în fruntea Guvernului și că-i autorizează să meargă la mareșal, să i-o spună. Nu-mi vine să cred, dar toate sunt posibile, dacă s-a putut ce s-a putut...

Arcizewski, ministrul Poloniei vine să mă informeze asupra negocierilor suprapactului dintre Rusia, țările Baltice, Polonia, Mica Înțelegere și Franța în vederea încercuirii Germaniei. Negocierile sunt foarte înaintate și încheierea pactului e o chestiune de săptămâni. Ar fi bine — insinuează omul lui Beck — ca această convenție să nu fie semnată de Titulescu, ci sub un nou Guvern de către un nou ministru de externe. Polonia ar da tot concursul, și în toate privințele unui nou Guvern fără Titulescu. Deși a greșit adresa, îi mulțumesc pentru bunele intenții...

15 iunie, vineri. Sesiunea extraordinară a Parlamentului s-a deschis ieri printr-un Mesaj extraordinar de scurt, citit de Tătărescu. Nu se vorbește într-însul decât de buget și de legi în legătură cu bugetul. Nimic despre înțelegerea cu Rusia. După citirea Mesajului, la care n-am asistat, Camerele s-au amânat până la 20 iunie. Mi se spune că a fost foarte puțină lume și atmosferă deprimantă. Guță nu se prezintă ca un triumfător și liberalii nu sunt siguri de ziua de mâine.

Și în oraș e atmosferă de criză. Dinu Brătianu refuză să susțină în Parlament un buget neechilibrat și cere reducerea lui la 20 miliarde. Miniștrii nu vor însă să reducă nimic la Departamentele lor și d-rul Angelescu cere chiar un spor de 500 milioane fără de care își dă demisia!... Amânarea Camerelor e motivată prin aceste neînțelegeri, în vederea stabilirii unui compromis.

Se mai șoptește că și Titulescu e furios fiindcă Regele a șters din Mesaj pasajul relativ la înțelegerea cu Moscova. Se adaugă că și-ar fi dat chiar demisia; fapt e că a plecat cu avionul la Constanța. Alții pretind că Titulescu a cerut să nu se vorbească în Mesaj de raporturile cu Rusia, căci dacă s-ar fi vorbit ar fi trebuit să facă o expunere la Cameră și nu vrea încă, deoarece chestiunea Basarabiei și chestiunea Tezaurului n-au fost rezolvate până acum.

Prima versiune e mai verosimilă.

Se mai povestește că Regele, care a întârziat o zi la Timișoara, a primit acolo un trimis al Regelui Alexandru cu o scrisoare referitoare la tratativele noastre cu Rusia. Ar fi protestat vehement și Marea Ducesă Cyril, pe lângă Regină. Încurcătură...

Pangal îmi spunea aseară, și Radian îmi confirmă azi, că în lagărul guvernamental e atmosferă de înmormântare...

Văzut pe Averescu. Continuă să fie plin de dispreț și furios față de Rege — dar nu mai vorbește de faimoasa scrisoare. Ia atitudine de demnitate: n-a umblat după putere (de câte ori a spus-o; parcă își dă seama că nimeni nu-l crede), dar a primit să facă, la propunerea Regelui, un Guvern, acceptând chiar să i se pună condiții. Acum, dacă interesele țării ar cere totuși, să constituie un Guvern, n-ar mai primi nici o condiție, ci ar pune el. Și tot revine la Rege. Prinde ideile și argumentele în aer cu degetele lui ascuțite ca niște gheare, și jumoale ca o pasăre de pradă. În ochii lui e numai ură. Îmi povestește între altele un incident pe care i l-a destăinuit chiar Principesa Elena. Era la Cotroceni, asistau amândoi la o serată, și la un moment dat Carol și-a chemat soția într-o odaie și s-a aruncat pe ea ca pe o curvă. Prințesa a rezistat, a fost luptă, și a trebuit să plece acasă cu toaleta sfâșiată. A uitat bietul moș că mi-a spus de Carol că e impotent și că numai Lupeasca îi deșteaptă simțurile! Dar poate că atunci nu era. Și apoi una nu exclude alta... Averescu e convins că Regele e un caz patologic, iar eu rămân convins că Averescu nu-l poate suferi. Mareșalul revine la ideea lui, că chemarea sa n-a fost decât o gogoriță, ca să înmoaie pe liberali...

24 iunie. În zilele de 20, 21 și 22 a avut loc la București, vizita lui Barthou (Louis, zis Barthou-le-Chien din cauza perversităților sale sexuale). Am luat parte la masa de miercuri seară 20, la Externe și am luat cuvântul la ședința festivă a Camerei din 21 iunie. În aceeași seară am plecat în grabă la Breasta, chemat de starea sănătății scumpei mele mame...

La masa de la Externe, Barthou purta lenta Serviciului Credincios; Ministrului de externe al Franței ar fi putut Regele să-i dea și Ordinul Carol... La sosirea mea Titulescu m-a prezentat: „Encore un opposant!" — „Mais il n'y a chez vous que des opposants!" a replicat Barthou. Ca să le fac plăcere la amândoi, am spus la rândul meu: „Il ya a, en effet, beaucoup d'opposition en Roumanie sur la terrain de nos luttes intérieures; ici, au Ministère des Affaires Etrangères, il n'y a pas d'opposition!" Titulescu a încheiat, adresându-se lui Barthou: „Vous voyez je ne vous le fais pas dire, et c'est le plus féroce et le plus dangereux adversaire du gouvemement!"

La masă, toasturi. Titulescu face pe toreadorul și Barthou-câinele devine astfel Barthou-taurul. E gata la toate, iubitul nostru aliat! Titulescu îl solidarizează, îl identifică, cu toate aspirațiile, cu toate pretențiile noastre. Barthou e victima celor doi șmecheri, căci pe

când vorbea al nostru, Beneș da din cap și aproba. Da din cap și aproba și Barthou, care a luat apoi cuvântul și a parafrazat toastul lui Titulescu. Franța nu mai există decât în funcție de România și de Mica Înțelegere. Ia ca martori pe Beneș și pe Jeftici (externul sârb care nu dedese din cap odată cu Beneș și cu Barthou, din lipsă de cap) — prezenți amândoi la datorie, căci în cele două zile precedente avusese loc întrunirea Micii Înțelegeri...

Joi 21 iunie. La Cameră, aceeași notă și mai accentuată. Barthou, numai că nu reneagă Franța pentru a se declara român...

Vineri, Regele s-a invitat la masă la d'Ormesson. S-a băgat astfel în sosul lui Titulescu, căci în discursurile din zilele precedente, despre dânsul n-a fost vorbă decât în urarea de sănătate protocolară, cu paharul în mână, de la Externe. În aceeași zi s-a dat cu solemnitate, la Legația Franței, cordonul Legiunii de Onoare lui Tătărescu și lui Vaida. A fost decorat și Maniu. Pentru Maniu și Vaida se negociase deja demult, dar fără rezultat; a scos acum Titulescu câteșitrei cordoanele. Decorarea lui Maniu poate fi considerată ca o delicată atenție față de Rege, căci *în aceeași zi*, omul s-a scuzat la d'Ormesson că nu poate veni la recepția lui de seară, *fiindcă era Regele prezent.*

26 iunie. Ieri 25 s-a pus prima piatră la căminul studențesc ce se va ridica prin subscripția *Universului.* După discursurile oficiale — era prezent și Regele — studentul Furdui, președintele „Centrului Studențesc" vorbește și el și încheie strigând: „Trăiască Zelea Codreanu în numele căruia tineretul vede o chezășie de mai bine pentru viitor!" Două mii de studenți, din care mulți în cămăși verzi, au aclamat Garda de Fier și pe Zelea Codreanu și au urlat într-un glas „Jos Guvernul de asasini!"

Popescu Stelian și membrii Guvernului o sfecliseră; capetele lor patibulare păreau și mai tâmpite. Regele a zâmbit ironic — și a plecat, renunțând să mai rostească cuvântarea prin care trebuia să anunțe că da un milion pentru terminarea căminului... Învălmășeală, reproșuri reciproce, arestări nemenținute etc. Siguranța aflase despre manifestația dinainte pregătită, dar nu îndăznise să ia măsuri...

Tot ieri a avut loc la Tribunal o altă manifestație cu prilejul procesului lui Averescu împotriva lui Fagure-Honigmann. Amânarea procesului a fost semnalul unui nemaipomenit scandal. Publicul a huiduit pe președinte și a aclamat pe mareșal. Tribunalul a părăsit sala, și Fagure după el, s-a refugiat în sala de Consiliu căci altfel l-ar fi sfâșiat cei de față...

2 iulie. Zile tulburi, cu omoruri multe în Germania. O hecatombă... și o răfuială sângeroasă în Partidul Național-Socialist.

Hitler a suprimat pe cei care-l jenau în partid și în afară de partid. Printre victime, Röhm, până aci brațul drept al lui Hitler. A fost ucis și generalul Schleicher împreună cu soția sa... scârbos...

Văzut pe Citta Davila[239] la Cameră. L-a chemat Titulescu să-i ofere Moscova, dar el n-a primit și a cerut Londra! Titulescu i-a refuzat Londra, și Citta se înapoiază la Washington! S-a urcat scroafa în copac: vai de scroafă, dar vai și de copac...

3 iulie. Răspund Elenei Văcărescu că primesc să fiu membru de onoare în comitetul ultimei sale creații din Paris: *La maison des Roumains*, fondată cu banii lui Cotnărcanu, soțul dotal al d-nei Coty.

Blumenfeld îmi povestește cele întâmplate în lipsa mea, cât am stat la Breasta, lângă mumă-mea. Întrevederea între Dinu Brătianu și Maniu, despre care s-a vorbit mult săptămâna trecută, n-a dus la nici un rezultat. Întrevederea a fost dorită de amândoi șefii, dar a fost determinată de Dinu Brătianu și prezentată publicului ca ultimul inel al înțelegerii în trei (Maniu-Brătianu-Titulescu) împotriva Regelui.

Maniu și Dinu s-au găsit de acord asupra principiului că Guvernele trebuie lăsate să guverneze și asupra oportunității modificării Constituției în sensul restrângerii prerogativelor regale. Au fost de asemenea de acord asupra reducerii numărului deputaților — dar atâta tot. Asupra metodelor de întrebuințat pentru atingerea acestor scopuri, nu s-au înțeles. Maniu e convins că atât timp cât d-na Lupescu cu clica ei va fi lângă Rege, nu se poate face nimic și vrea să ceară pe față Regelui să o trimită la plimbare și să se însoare cu o Principesă, pentru a duce o viață regulată. Maniu mai socotește, că, dacă Regele nu s-ar supune și ar pleca și el, n-ar fi nici o pagubă — și s-ar institui din nou o Regență. Dinu Brătianu, dimpotrivă, nu vrea să se amestece în treburile particulare ale Regelui; el spune că d-na Lupescu îi e indiferentă, că, dacă aceasta ar fi izgonită, Regele ar lua altă metresă cu care lucrurile ar merge poate și mai rău — că nu se poate impune cuiva să se însoare fără voia lui. În această privință, Maniu e mai aproape de Averescu decât de Dinu Brătianu. Ziarele au vorbit și de prezența lui Grigore Filipescu la întrevederea dintre cei doi oameni politici. Blumenfeld îmi confirmă, ceea ce bănuiam, că Grigoraș a așteptat în anticameră.

Nici Titulescu n-a avut nici un amestec în întâlnire. E adevărat că de câtăva vreme zbârnâie în jurul lui Maniu, ca să-l „capaciteze" și să-l apropie de Rege dar până acum n-a izbutit decât să-l supere pe Rege prin târcoalele pe care le dă ardeleanului, prin zelul cu care

[239] Ministrul nostru la Washington, unde fusese mutat de la Varșovia.

l-a împins înainte în fața lui Barthou, prin Cordonul Legiunii de Onoare pe care i l-a obținut. Mai mult, — adaugă Blumenfeld — întrevederea Maniu-Brătianu a fost un prilej de mică încordare în raporturile dintre Titulescu și Maniu. Într-adevăr Maniu vizitând pe Titulescu a doua zi după întâlnirea sa cu Dinu, Metternichul nostru l-a întrebat ce a fost, și „precaut și discret" cum e întotdeauna, ardeleanul i-a răspuns că o să afle de la Dinu Brătianu însuși... Isteria lui Titulescu s-a declanșat pe loc: „Cum, așa mă tratezi pe mine — a urlat paranoicul — pe mine care etc. etc. Desigur că o să aflu de la Dinu, dar nu mă așteptam ca d-ta etc. etc...." Maniu l-a lăsat să se liniștească și apoi i-a mărturisit că venise numai să-l prevină că-l va interpela pentru fraza din discursul său către Barthou în care a spus „că politica externă a României e garantată prin continuitatea regală..." fără să explice ce a vrut să zică. Nou atac de isterie al lui Titulescu: „Ce? Sub Regii Carol I și Ferdinand, oameni ca Lascăr Catargiu, Ion Brătianu, Alexandru Lahovari, Take Ionescu, Nicu Filipescu, au admis ca politica externă a țării să fie îndrumată de Suveran, și neexperimentații de azi nu admit? Foarte bine domnule Maniu, interpelează-mă și-ți voi răspunde că autoritatea regală și autoritatea națională sunt unul și același lucru, în România Mare ca și în cea Mică!... — „Nu te voi mai interpela dacă te superi..." — a bolborosit Maniu, și a plecat cu coada între picioare...

Pe chestiunea constituțională, Titulescu ar fi alături de Dinu Brătianu, nu de Maniu. „Poți avea conflicte cu Regele, nu cu Dinastia!" — ar fi formula sa.

Întrevederea Maniu-Dinu Brătianu a indispus și pe Mihalache că s-a trecut în această împrejurare peste capul său de șef. Cu atât mai mult, cu cât în consfatuirea lor, Maniu a adoptat atitudinea unui om sigur de ziua de mâine, când politica lui va triumfa împotriva Regelui și va veni iar el în fruntea partidului. La ultima ședință a Delegației Permanente a vorbit 4 ceasuri, dând îndrumări ca și când ar fi fost el șeful real. La cererile ce i s-au adresat de a curăți partidul de escrocii din jurul său, Maniu a opus un încăpățânat refuz, fără a consulta pe Mihalache nici măcar din coada ochiului. Fostul șef face tot ce poate pentru a da impresia că actuala șefie e un provizorat. *Dreptatea* s-a văzut silită să publice zilele trecute un articol ca să afirme că șefia d-lui Mihalache e definitivă...

Dihonia din Partidul Național-Țărănesc există și în Partidul Național-Liberal. Tătărescu nu-și mai face nici o iluzie că între el și Dinu Brătianu trebuie să crape — și va crăpa repede...

În anturajul Palatului, atmosfera este bizară. Cei bine informați

cred, că cu toate aparențele contrare, Regele va alcătui un Guvern de autoritate, poate de dictatură. Cu cine, nu se poate ști. Dar una se știe, că *nu* cu Averescu. Eu însă socotesc pe Rege drept un neputincios și sunt sigur că nu va face nimic.

Pangal a avut o lungă întrevedere cu d-na Lupescu (nu l-am întrebat ce au vorbit) și apoi cu Regele. Pangal pretinde că Regele își dă seama de acțiunea subversivă dusă de cârdășia Maniu-Dinu Brătianu-Titulescu și de toate greutățile ce are de întâmpinat din partea acestor domni — dar nu crede că pericolul este iminent! Pangal a cerut voie Regelui să-i pună trei chestiuni:

1) Crede sau nu Majestatea Sa că așa nu mai merge? — Răspuns: „Nu mai merge...":

2) Crede Regele că numai printr-o modificare prin decret a Constituției se poate remedia la situația de azi? — Răspuns: „Da!"

3) Crede Regele că în același timp trebuie dizolvate partidele? — Răspuns: „Nu; e o sabie cu două tăișuri — partidele se vor descompune de la sine..."

Pangal a mai pus, însărcinat de mine și chestiunea d-nei Lupescu (și cred că asupra acestei „chestiuni" s-a învârtit și conversația pe care o avusese în prealabil cu ilustra Duduie) repetând Regelui, ca din partea lui, cele ce i le spusesem eu — anume că legătura cu d-na Lupescu trebuia legalizată printr-o căsătorie morganatică. Trebuie regulă, nu neregulă. Regele a răspuns că da, dar mai târziu, după schimbarea Constituției.

Pangal a rămas cu impresia generală că Regele n-a renunțat la planurile sale, dar că, ori e discret și nu vrea să vorbească de ele — ori e șovăitor și nu îndrăznește. (Mai curând cred asta). I-a spus și lui Pangal că formula cu Averescu nu mai face parale.

4 iulie. În chestiunea armamentului, vizita lui Barthou ne-a fost prielnică. Ministrul de externe al Franței a putut să constate la fața locului trăinicia sentimentelor noastre și să reînvie la Paris încrederea pe care unele șovăieli ale Guvernelor românești o zdruncinaseră. În cercurile militare se crede că chestiunea armamentului va face un pas decisiv înainte.

Cu prilejul vizitei generalului Pétin[240] s-a schițat un plan. Pétin ne-a cerut să începem printr-o revizuire a organizării armatei noastre, prin concentrarea unităților de dislocare (avem pe hârtie, în timp de pace tot atâtea divizii cât și Franța) și prin raționalizarea serviciilor noastre de Stat-Major. O asemenea reformă odată realizată, Franța ar putea să ne complecteze armamentul necesar,

[240] Fostul șef de Stat-Major al lui Berthelot, în războiul nostru de întregire.

fie sub formă de *depozite franceze* de arme și muniții în România (formulă adoptată pentru Iugoslavia) — fie sub formă de împrumut. Călătoria generalului Paul Angelescu (trimis, împreună cu o misiune de specialiști să compare „prototipul" de tun Skoda cu modelele franceze, și care se terminase printr-o vizită cu tâlc la Londra — precum și primirea extraordinar de caldă ce s-a făcut după această vizită, lui Wickers la București, răcise considerabil atmosfera Parisului față de noi. Generalul Angelescu — idiot patentat — și-a mai îngăduit și luxul „să dea lecții" de tactică și de balistică lui Pétin cu prilejul trecerii acestuia prin România așa încât zvonul numirii lui la Ministerul de Război[241] a fost interpretat la Paris ca o intenție de ruptură a negocierilor în curs. Vizita lui Barthou și exoflisirea lui Paul Angelescu au dres din nou lucrurile. Tătărescu (titular la război) și generalul Antonescu vor merge la Paris, invitați pentru a rezolva definitiv problema armamentului. Un obstacol ni-l pune în cale o lege votată în 1926, în virtutea căreia, arme și muniții nu se mai pot scoate din Franța decât contra plată imediată sau finanțare urgentă. Acum e vorba să ni se dea material de război, în afară de arme propriu-zis și de muniții, și mașini pentru montat uzine în România. După trei ani s-ar putea fabrica tot în țară (un aranjament identic s-ar face și cu Skoda, pentru Cugir-Copșa Mică). Drept contravaloare pentru acest material și utilaj, s-ar da francezilor cota disponibilă din buget pentru investiții militare. Cum această cotă cuprinde și comenzile ce trebuie făcute la Reșița, I.A.R. etc. — ea va trebui Sporită (actualmente e de circa 600 milioane). Se speră că s-ar mai putea câștiga vreo 800 milioane prin reduceri de funcțiuni și prin reorganizarea serviciilor publice.

5 iulie. Titulescu a venit ieri la Cameră unde convocase Comisia Afacerilor Străine. La ordinea zilei: luarea raporturilor diplomatice cu Sovietele. După expunerea lui Titulescu, au vorbit Cuza, G. Brătianu, Pamfil Șeicaru, Goga, Mihalache, eu și d-rul Cazacu. Titulescu: politețe la adresa majorității și minorității, expunere sobră și obiectivă a tratativelor, rezultate. Toți ceilalți (afară de mine): literatură, conferințe asupra raporturilor geografice și istorice dintre România și Rusia. Eu: pun chestiunea pe adevăratul ei teren — nu e vorba azi de o răfuială între România și Rusia, ci numai de o luare de contact prin raporturi diplomatice normale. Am început și eu prin politețe, declarând că suntem cu toții de acord cu Titulescu când se mișcă pe liniile mari ale politicii, dar că acest acord nu mai e complet când se plimbă pe liniile de manevră ale diplomației...

[241] A fost un moment vorba ca Uică să fie înlocuit prin Angelescu...

Titulescu m-a întrebat cât mai stau la București, căci vrea să vină să mă vadă. Aceeași întrebare mi-o pune și Tătărescu.

Pangal a văzut ieri pe doctorul Angelescu. Din cele ce i-a spus despre ultima lui audiență, s-ar părea că Regele ar vrea să dea lovitura constituțională cu Tătărescu, sub condiția ca acesta să fie șeful Partidului Liberal, și bineînțeles să aibă și câteva concursuri, pe mine, pe Goga etc. Regele întreabă pe toți care vin în audiență dacă cred că Tătărescu va putea decapita și înlocui pe Dinu Brătianu. Lui Angelescu, Regele i-a spus la ultima întrevedere: „Și Goga merge cu voi". D-rul Angelescu nu admite însă ca Tătărescu să facă lovitura. Pretinde că ar fi spus-o Regelui și că ar fi mai adăugat că Tătărescu n-are șanse să învingă în partid pe Dinu Brătianu. De pus în legătură cu zvonurile că Tătărescu pregătește un proiect de Constituție, cu dorința primului de a mă întâlni, cu atitudinea din ce în ce mai vrăjmașă dintre el și Dinu Brătianu.

7 iulie. Ieri seară a fost Titulescu la mine. Reluare de raporturi (care din noi doi e Moscova?) după aproape un an de răceală. I-am explicat încă o dată că supărarea mea se întețise în ianuarie, după porcăriile publicate de el și de prietenii lui la Paris, și răspândite la București (presa franceză, *Lupta*, d'Ormesson) — asupra așa-zisei mele germanofilii. Titulescu a protestat încă o dată cu vehemență, dar am tăiat-o scurt declarându-i că protestele sale erau inutile *fiindcă nu-l credeam*. Am adăugat că consimt să uit ce a fost, dacă nu mai face porcării în viitor...

Am vorbit politică externă; despre luarea raporturilor cu Rusia suntem perfect de acord. El nu crede că Sovietele să ne facă vreo dificultate; chestiunea Basarabiei au agitat-o numai să facă pe placul ucrainenilor, moscoviții nu se sinchisesc de ea[242]! Am recunoscut și eu că Sovietele n-au manifestat până acum, *oficial cel puțin*, pretenții asupra Basarabiei. Au pretins numai plebiscit între Prut și Nistru, pentru respectarea principiului autodeterminării. Voința de unire a Basarabiei n-ar fi fost liber exprimată din cauza prezenței trupelor românești pe teritoriul ei... Titulescu mai pretinde că Rusia și-a schimbat atitudinea față de noi, din 1932, de frică. Litvinov îl întreba întruna la Geneva: „Croyez-vous que la Pologne et l'Allemagne vout nous attaquer?" Dacă mai ține Hitler un an cu năzbâtiile lui, Titulescu *e convins că din partea Rusiei căpătăm recunoașterea formală și oficială a alipirii Basarabiei*. Îi pare rău de cele întâmplate în Germania (masacrele) care vor slăbi pe Hitler. Crede că Germania

[242] *Quantm mutatam ab illo!*

merge spre Monarhie[243]. Observ, că chiar dacă ar fi așa, o Monarhie nu se va înțelege cu Sovietele, din contră; politica bismarckiană nu e posibilă față de o Rusie comunistă. Titulescu speră că așa va fi, dar nu e sigur...

După cele externe am trecut la cele interne și am fost și aici de acord asupra deplorabilei scăderi a principiului autorității de Stat, începând cu Regele și sfârșind cu ultimul detentor de putere. „De ce nu intri în Guvernul liberal?" mă întreabă Titulescu. „Fiindcă nu râvnesc să fiu ministru numai ca să am automobil la scară și șef de cabinet în anticameră. Vreau să pot face ceva, nu să plec cu Guvernul peste o lună, sau trei." Titulescu mă asigură — vine dintr-o audiență la Rege — că Guvernul stă. „Regele are încredere în Tătărescu, și-l ține. Nu e vorba, așa afirma și în aprilie, și în mai a venit cărămida... Cu Regele nostru, nu știi niciodată... Dar dacă tu intri în Guvern, ține Guvernul trei ani." — „Nu-mi ajunge! Aș putea intra numai la Război, și acolo ca să fac treabă ar trebui să mă lase să fac, să nu mă piseze cu pretenții de gheșefturi și cu influențe de bordel — și apoi *să stau mult*. De ce n-aș deveni și eu «un specialist» la Război, ca tu la Externe? Dar toate acestea sunt glume. Trebuie refăcută autoritatea Regelui..." Explic că pentru a se ajunge la acest scop, trebuie *sfârșită* chestiunea Regelui cu Lupeasca. De vreme ce nu se poate despărți de ea — o spun și lui Titulescu — să o ia de nevastă, să se cunune cu ea morganatic! Titulescu înhață ideea, care îi place, dar ripostează numaidecât: „N-avem lege! Legea noastră nu prevede căsătorii morganatice! — „Să facem una, că doar în fabricare de legi suntem neîntrecuți!"...

Ne despărțim cordial. Am aruncat o sămânță, el alta.

Blumenfeld la mine, cu știri. Maniu a dat demisia sa din partid, în scris. Mihalache, hotărât să se despartă de politica lui Maniu față de Rege, se apropie acum de Vaida. Se crede că Averescu va face mâine la Brașov, unde Stoian (!) i-a organizat o mare întrunire, declarațiile pe care trebuia să le facă la procesul cu Fagure.

În fine, Tătărescu a încredințat lui Blumenfeld un mare secret: în august va da lovitura împreună cu mine și cu Goga! M-a pus să jur că nu voi spune la nimeni. Am jurat cu plăcere: ce, să mă fac de râs?...

15 august. Se împlinesc azi trei săptămâni de când scumpa mea mamă ne-a părăsit de veci. S-a stins ca o sfântă, fără suferință, fără măcar ca cei de față să-și dea seama că sunase ceasul... Eram la București, plecasem din Breasta relativ liniștit, doctorii nu erau

[243] Hitler a rămas, Basarabia nu ne-a fost recunoscută, dar Führerul a căzut în brațele lui Stalin! (notă din 1939).

îngrijorați. Miercuri dimineața 25 iulie mi s-a telefonat că toate erau bine și liniștite, și că puteam să mai întârzii la București. La orele 7,55, bolnava a închis ochii, și toate s-au sfârșit...

Când am sosit la Breasta, joi dimineața, mi s-a părut că am rămas singur pe lume...

De când a căzut mumă-mea la pat, și până azi n-am mai însemnat nimic în acest caiet. Mă tortura un singur gând, cu care nu mă puteam împăca. Apoi, o stare de prostrație, o senzație de gol în jurul meu care m-a pus în neputință „să ies din mine" și să mă interesez la ceva. Încetul cu încetul mi-am revenit în simțuri, dar firul vieții mele e ca tăiat...

Situația politică nu s-a îmbunătățit deloc. În Partidul Liberal lupta între Dinu Brătianu și Tătărescu e mai aprigă decât oricând. La Timișoara, la o mare întrunire la care au luat parte amândoi, Brătianu, după ce s-a declarat de perfect acord cu Guvernul a cerut imediata ridicare a stării de asediu și a cenzurii — iar Tătărescu, după ce a afirmat că partidul este unitar a adăugat că nici nu se gândește să ridice măsurile excepționale. La Oradea, grupul H cu Iamandi în frunte s-a ridicat împotriva Brătienilor și a amenințat. Acțiunea de Guvern e nulă. Ambiții sterpe se izbesc fără scop și fără rezultat.

La naționali-țărăniști, câte capete atâtea păreri. Și intrigării pătimașe. Maniu, prin devotații lui, sapă pe Mihalache, iar acesta se burzuluiește împotriva lui Maniu și a lui Vaida. Vaida face politică de unul singur dar nu mai are încredere în Rege și prin urmare într-un Guvern de mână tare, și recomandă un Guvern Mihalache ca să se uzeze și dl. Țărănidis. Madgearu vrea capul lui Mirto, Mirto vrea bani, și toți profitorii mai mărunți se ceartă și nu se înțeleg.

Goga se plimbă pe la Karlsbad și bea apă caldă ca să-i treacă de acreală. Gheorghe Brătianu rumegă planuri mari dar s-ar mulțumi cu închegarea Partidului Liberal sub Brătieni. Iunian își reface o virginitate, după „acrocul" Skoda.

Anchetă Skoda s-a terminat sau cel puțin și-a suspendat lucrările. Mulțumită ei, mocirla s-a întins timp de două luni peste toată lumea politică. Deplorabilele depoziții făcute de generalii Uică și Cihoski, de dumnealor domnii Boilă și Miliai Popovici au deșteptat o sumă de suspiciuni fără să lămurească dovezi împotriva cuiva. Singurele personalități mai profilate în acest lung și plicticos film rămân Seletzki și generalul Sică Popescu. Primul devotat Skodei până la moarte, a mituit pe cine a putut, n-a denunțat pe nimeni și a înfruntat cu seninătate pușcăria. Generalul Sică Popescu n-a putut îndura suspiciunea ce plana asupra capului său, și s-a sinucis.

Câteva zile mai târziu, familia a găsit o splendidă coroană depusă pe proaspătul mormânt, iar pe panglică sta scris: „Celui mai cinstit general român. Seletzki."

Cel mai terfelit iese din anchetă fratele Boilă, nepot de soră al d-lui Prezident. Maniu a căutat să scape cu fața curată declarând că n-are nici un amestec în afacerile d-lui nepot (de altminteri atât de curate) și a încercat să facă două diversiuni:

1) Speculând așa-zisul fals Pomponiu (cu privire la depoziția lui Seletzki);

2) Atacând cu violență Camarila, și chiar pe Rege, în sfera cărora se fac afacerile veroase. Cu Skoda nu s-a întâmplat nimic incorect, tocmai fiindcă afacerea a fost tratată în afară de aceste sfere (zice Maniu).

În ziare, această ultimă parte din depoziția lui Maniu a fost tăiată de cenzură. Imediat, putoarea de Filipescu a luat inițiativa unui banchet pentru Maniu, unde acesta să poată vorbi nestânjenit și răspicat. S-au adunat vreo 2-3.000 de adeziuni, printre care toți vrăjmașii Regelui. Reprezentanții mai cu vază ai partidelor s-au abținut.

În ziua de 9 august, Regele a fost primit cu alai de către Iorga la Vălenii de Munte. Măgulit de vizita Regelui, Iorga a început chiar a doua zi, prin *Neamul Românesc* o campanie furioasă împotriva lui Maniu pe care-l urăște de totdeauna. Un afiș nesemnat dar cu firma *Neamul Românesc*, în care Maniu e făcut cu ouă și cu oțet a fost placardat pe ulițele Bucureștiului. *Viitorul* din 11 august a atacat și el, violent, pe Maniu reproducând principalele învinuiri ale *Neamului Românesc*. Ziarele antițărăniste reproduc o scrisoare adresată de Seletzki direcției Skodei, în Praga, scrisoare de o gravitate excepțională, căci printr-însa Seletzki mărturisește că a tăinuit Ministerului de Război un memoriu al fabricii, *după sfatul primului ministru* (Maniu).

La Sinaia, la 11 august, a fost concursul de eleganță pentru automobile. Poussy Callimachi, minora soție a lui Const. Soutzo[244] (băiatul Elizei) s-a prezentat cu picioarele goale (și cu unghiile vopsite în roșu) și a luat premiul...

Pe timpul cât n-am fost în stare să țin condeiul în mână a fost omorât Dolfuss la Viena și a murit Hindenburg în Germania. Hitler s-a proclamat „Führer" al Reichului, contopind funcțiile de Președinte al Republicii și de Cancelar. Iar eu am fost decorat cu Ordinul de Malta.

[244] Divorțată mai târziu și recăsătorită cu Răteanu.

16 august. Banchetul de la GIB organizat de secătura de Filipescu în cinstea lui Maniu a dat greș, deși au participat vreo 2.000 de flămânzi. Vedetele politice s-au abținut să se ducă. Afară de Madgearu, Mihai Popovici, Călinescu, Ghelmegeanu și Gafencu, „dei minores", n-a fost nici un fruntaș al Partidului Național-Țărănesc. Din celelalte partide, nimeni, deși banchetul fusese plănuit ca să solidarizeze toate partidele (!!) cu acțiunea „anticamarilistică" dusă de Maniu. În jurul meselor, numai umplutură și rable vechi filipescane.

Grigoraș Filipescu a proslăvit pe Maniu și a atacat, batjocorindu-l, fără să-l numească, pe Iorga. Madgearu a citit o scrisoare de scuze a lui Mihalache (singura) și a proslăvit și el pe Maniu. Maniu a ținut o cuvântare lungă, searbădă ca toate cuvântările lui, adulând și atacând pe rând pe Rege. Nici o atitudine curajoasă, sau provocatoare măcar. Bilanțul: rahat. Banchetul a fost prezidat de nenorocita epavă de Pavlică Brătășanu, care la început nu vrea să vină, dar s-a decis când i s-a spus: Hai coane Pavlică, că banchetul e aranjat de Nicu Filipescu, și vine și conul Take!..." Efectul banchetului a fost nul și toată osteneala trepăduşilor, inutilă.

Sâmbătă, 18 august. Iorga continuă în *Neamul Românesc* violenta lui campanie împotriva lui Maniu. E în vervă, și articolele sale au mare succes. Cenzura nu taie nimic și Guvernul are grijă să le împrăștie pe la sate. Discursul lui Maniu de la GIB, deja prost așa cum a fost rostit, a ieșit aproape lipsit de înțeles din foarfecele Cenzurii. Maniu se plânge că Cenzura lasă să treacă tot împotriva lui și nimic în apărarea sa. Se zice că e și foarte supărat de absența fruntașilor țărăniști de la banchet și că ar fi declarat că demisionează din comitetul de conducere și chiar din partid.

Mihalache, de pe țărmul Mării Negre, unde se lăfaiește în nisip cu doamna Nicolina și cu doctorul Lupu, a dat un interviu prin care ne informă că zvonul demisiei lui Maniu din Comitet e inexact, că de altminteri fostul președinte de Consiliu nu poate demisiona, fiind membru de drept al acelui Consiliu (!!) etc. etc. Mirto, care a fost amenințat în ultima vreme cu excluderea din partid, după stăruințele lui Madgearu, din cauza depoziției sale „ne conforme" la ancheta Skoda, a scăpat. A fost judecat împreună cu Tilea — un alt nesupus — pe plajă, și achitat. I-a spălat pe amândoi valurile mării...

20 august. Ieri plebiscitul lui Hitler în Germania. Mare succes: din 45 milioane de votanți, 32 s-au pronunțat pentru Führer absolvindu-l astfel de omorurile săvârșite...

Totuși ovreii presei internaționale pretind că e o înfrângere! Așa înfrângere aș vrea să am și eu.

27 august. Întrunirea lui Guță Tătărescu din 23, la Târgu-Jiu a fost un fiasco. Tineretul liberal și grupul H se așteptau la o ruptură cu trecutul, adică cu Dinu Brătianu și ai lui, când colo întrunirea a început tocmai printr-o scrisoare de binecuvântare a lui neică Dinu, după citirea căreia dom'Guță a strigat: Trăiască Partidul Liberal strâns unit în jurul șefului! Se mai spusese că cu prilejul întrunirii Tătărescu va da pe față un program „prima", cu schimbarea Constituției, cu reforma monetară, cu amânarea plății ratei debitorilor de la 15 noiembrie, și câte și mai câte. Nimic n-a fost: n-a fost decât literatură, demagogie și vax!

Din trei una: sau Guță a fost speriat de succesul turneului lui Dinu în Ardeal, turneu în care șeful s-a dezlănțuit împotriva Partidului Național-Țărănesc și a lui Maniu, în aplauzele unei asistențe dezamăgite de acțiunea conducătorilor ei băștinași, sau nu se simte destul de susținut de Rege, sau face pe șiretul și vrea să adoarmă pe adversari înainte de a le da lovitura. Oricum o fi, bătrânii liberali rămân nemulțumiți mai departe, iar tinerii deziluzionați.

Vaida a dat ieri *Curentului* primul său interviu bine făcut și cu duh. Prin câte spune, sapă și mai adânc prăpastia între el și Maniu și pune următoarea dilemă lui Mihalache: „sau Centrul reprezintă politica lui Maniu, sau Maniu îndrumează din afară politica Centrului" — și cere clarificare.

Citit un remarcabil interviu al lui Paul Reynaud în *Gringoire* din 4 august, asupra politicii monetare franceze. Paul Reynaud este pentru devaluarea monedei[245] fiindcă, sau se procedează la această devaluare, sau se procedează la devaluarea prețurilor — e o dilemă din care nu se poate ieși și dacă prima măsură n-ar păgubi pe nimeni, a doua ar ruina întreaga economie a Franței. Dacă nu s-ar recurge la nici una din aceste două măsuri, s-ar ajunge, inevitabil, la falimentul „blocului aur" (țările cu monedă convertibilă).

Ziarele din București[246] nu vorbesc decât de viitorul Guvern și pun înainte tot felul de fantezii: ba Iorga cu mine și cu Goga, ba eu cu Goga și cu Iorga, ba Averescu cu mine și cu Iorga! Cum se vede, eu am ajuns factor comun în toate formațiile! Simptomatică este încrederea de care se bucură Guvernul Tătărescu!

Încordarea raporturilor între Polonia și Franța. Pactul oriental în greutăți. Titulescu fugit la Cap Martin...

Din Romanați și din alte județe mi se raportează creșterea continuă a popularității mele. Cu cât ne apropiem de socotelile de

[245] În Franța se poate, fiindcă există încă o marjă în jos, la noi nu, fiindcă această marjă nu mai există.

[246] M-am înfundat la Breasta, cu gândurile mele negre...

toamnă și de rata de la 15 noiembrie, pezevenghii care nu m-au votat caută să se strângă în jurul meu.

Iorga continuă în *Neamul Românesc* cumplita lui campanie, plină de vervă, împotriva lui d-lui Prezident Maniu.

Pare stabilit că în afacerea Skoda n-a fost nici un „fals Pomponiu". Procesul verbal cu pricina e *colaționat* din notele tuturor celor care au interogat pe Seletzki (Pomponiu, Hotineanu etc.), *dar aprobat și semnat de zisul Seletzki* și nu conține decât ceea ce ilustrul mituitor a mărturisit și înaintea Comisiei de Anchetă. Se pare că înscenarea falsului se datorește lui Macek. Din cercetări reiese că compromițătoarea scrisoare a colonelului Georgescu e falsă. Boilă rămâne încărcat până în gât. Mi se spune de concluziile raportului Comisiei de anchetă că ar tinde la darea în judecată a lui Romulus Boilă, Mihai Popovici și general Cihoski. Pe de altă parte se pretinde că raportorul Comisiei, Bentoiu, e avocatul lui Cihoski! Țara lui Hübsch!

31 august. Aflu la Breasta că la Craiova circulă cu insistență zvonul schimbării Guvernului care ar fi dat de mari greutăți în chestiunea Skoda. S-a mers prea departe și acum Parisul și Praga ar cere să se dea înapoi. Și pe această temă se povestesc multe, după bogăția de închipuire a fiecăruia... La București se dă un Guvern Iorga-Argetoianu (!!) sau Vaida-Argetoianu mai în limitele posibilităților.

3 septembrie. Sosit aseară la București. Mi se povestesc multe, și mai de crezut și mai de necrezut. Un gazetar englez, Lewis, semnalat poliției Palatului că vine în România pentru a se documenta asupra unei „vieți romanțate" a Regelui Carol, a fost pus sub supravegherea Siguranței. Palatul a cerut să se simuleze un furt și să se ia hârtiile englezului. Siguranța a urmărit pe tip la plecare și la graniță s-a întâmplat buclucul. Dar nu cu furt, ci cu procedare legală. Vameșii au răscolit tot bagajul lui Lewis și au percheziționat până și buzunarele lui sub cuvânt că fusese semnalat drept contrabandist de aur! Cu toate protestele englezului, hârtiile șterpelite au fost înmânate Siguranței și remise pe această cale Palatului. Pare că în notițele lui Lewis și mai ales într-un caiet de impresii s-ar fi găsit dovezile că informațiile culese ar fi fost date de Wieder și de Barbu Ionescu. Deși din cele scrise de el nu reieșea că englezul era rău intenționat, deși portretul schițat de dânsul zugrăvea pe Rege ca un Suveran bine intenționat, faptul că-l prezenta ca subjugat de patima sa pentru femei a stârnit furia „amanților de la Scroviște". Percheziții au fost ordonate la Wieder și la Barbu Ionescu, fostul „bailleur de fonds" care trage acum pe dracul de coadă, s-a revoltat. Pe când agenții îi

răsturnau sertarele, înjura pe Rege și urla: „La mine percheziție! La mine care l-am întreținut ani de zile cu paralele mele! E o infamie! Am să spun tot ce știu, am să vorbesc, da, să-i placă!..."

Generalul Dumitrescu în ajun de a fi arestat, fiul său Puiu în surghiun, Wieder și Barbu Ionescu sub percheziție — frumos bilanț pentru prieteniile bietului Carol! De ce s-o fi compromis pentru toate aceste secături? Acum ura lui împotriva Dumitreștilor (a lui, sau a doamnei?) e așa de mare încât a mers până a cere și revocarea inspectorului administrativ Negrea, vinovat de apropiată rudenie cu cei spurcați, dar în nimic compromis în afacerile lor...

La Siguranță se dă ca sigură plecarea Guvernului. Se zice că Regele e foarte supărat din pricina discursului lui Tătărescu de la Târgu-Jiu, în care Guță a mărturisit că există curente împotriva Majestății Sale și că „Regele trebuie apărat". Pangal a fost la Sinaia, dar n-a putut vedea pe Rege care a pretextat pentru a nu-l primi că nu vrea „să se vorbească" și să înceapă din nou intrigăriile politice...

N-a văzut pe Rege, dar a văzut pe Dinu Cesianu — confidentul și a stat de vorbă cu Costică Angelescu (fostul guvernator) și amândoi socoteau că zilele Guvernului Tătărescu sunt numărate. Cesianu a spus lui Pangal că călătoria Regelui la Paris n-ar fi poate oportună, confirmând astfel și părerea lui Hautecloque[247] după care, deși Guvernul Republicii ar fi încântat (!) să primească pe Majestatea Sa la Paris, momentul n-ar fi tocmai bine ales; în Franța Guvernul nu e stăpân pe presă și faptul că România nu-și plătește integral cuponul ar putea da naștere la note discordante, chiar și în publicul de pe stradă...

De la Costică Angelescu, Pangal a aflat că vaidiștii consideră Guvernul Tătărescu ca și căzut. Vaida va propune un Guvern de alegeri, care să permită apoi Regelui să-și facă Guvernul de autoritate dorit, căci nici un partid nu va putea obține 40% din voturi. Angelescu a adăugat, că Vaida va propune această formulă, de formă, știind bine că Regele nu o va primi și în asemenea caz va trebui să alcătuiască imediat un Guvern în afară de partide, și că un asemenea Guvern numai eu l-aș putea prezida (!!!). El Angelescu, precum și Mirto și Tilca ar intra în Guvernul *meu*, dacă aș face apel la dânșii!!!

Goga a fost la Sinaia după înapoierea sa din străinătate, și se arată foarte dezamăgit, căci Regele îi făgăduise să-l bage în Guvernul Tătărescu în vederea modificării Constituției. Tătărescu a dat însă înapoi pe chestiunea Constituțională, așa că nu mai e vorba de intrarea lui Goga în Minister. De altminteri tot partidul lui e

[247] Însărcinatul cu afaceri al Franței.

împotriva unei colaborări cu liberalii. Goga s-a dus la Sinaia ca să ceară audiență Regelui, dar n-a fost primit, sub același pretext ca și Pangal. De la Sinaia a plecat la Ciucea, și acum e iarăși la Sinaia și se milogește din nou să fie primit. Lui Pangal, pe care l-a întâlnit, i-a spus că n-ar fi intrat în Ministerul Tătărescu decât cu anumite condiții (zice el...), adică: dizolvarea Parlamentului pentru alegerea unei Constituante, 80-100 de mandate pentru partidul lui, mai multe portofolii, strapontine și prefecturi... Că acum va propune Regelui un Guvern prezidat de el Goga, Guvern pe care l-ar alcătui cu colaborarea mea (!). Dacă Regele nu l-ar primi pe dânsul, mă va propune pe mine! La adică, ar primi ca prim-minstru și pe Averescu și pe d-rul Angelescu!! A rămas poet — dar numai în practică!

Mi se spune de altă parte că Regele ar fi cerut lui Tătărescu *să nu supere pe Dinu Brătianu acum*, ca să nu-l arunce în brațele lui Maniu! Tot politica meschină de compromisuri...

Pangal a văzut la Sola[248] și pe Arcizewski[249] și a revăzut pe Hautecloque. Cu Hautecloque a pus pe față chestiunea acțiunii francezilor împotriva noastră, adică împotriva mea, că sunt convinși că nu sunt nici hitlerist, nici fascist și că sunt însuflețit de sentimente de prietenie față de Franța, dar că românii duc împotriva mea campanii violente la Paris, și că-mi *tulbură atmosfera* la Legația din București glumele pe care le fac pe socoteala membrilor ei. (Aluzie la d'Ormesson, pe care l-am botezat d'Ormecon). Hautecloque binevoiește să-mi dea prin Pangal sfatul să intru în Guvernul Tătărescu ca să mă împac cu Parisul! Un argument care-mi scăpase! La obiecția lui Pangal (de altminteri de prisos!) că era greu, fiindcă Titulescu ocupa Externele și Internele nu mi le-ar fi dat niciodată Tătărescu — Hautecloque a ripostat: „la Război!" Glumește omul cum poate...

Italianul vrea să se apropie de mine. Își dă seama că nu mai au pe nimeni „eficace» în România, și că fără a mă îndepărta de la politica de alianță cu Franța, aș fi singurul care ar putea îmbunătăți — mai ales economicește — raporturile cu Italia. Incidentul cu Coselschi, care n-a venit să-mi facă vizită[250], îl explică glumind. Să fiu fericit că

[248] Minstrul Italiei.

[249] Minstrul Poloniei.

[250] Pentru a crea în străinătate curentul de opinie în favoarea Italiei și a fascismului, Ducele a pus la cale întemeierea unei asociații internaționale sub numele de „Universitatea di Roma", asociație al cărui scop mărturisit e premărirea influenței romane în evoluția culturală și politică a fiecărei țări — și al cărui scop ascuns e întemeierea de nuclee fasciste. Mi se scrisese de la Roma și mi se propusese în toamna anului 1933 să mă pun în fruntea Comitetului din România, și mi se anunțase vizita deputatului Coselschi delegat cu organizarea secțiunilor din Sud-Estul Europei. Propunerea nu-mi convenea, căci nu

nu mi-a călcat pragul casei, căci e un „jetatore" celebru! Cum a sosit la București, s-a îmbolnăvit toată Legația! Să ferească Dumnezeu pe cineva de jetatori! — a continuat Sola și ca să convingă pe Pangal i-a mai povestit și următoarea istorioară pe care o adaug la colecția mea (căci și eu cred în „mal'occhio"!): Alfons al XIII-lea, Regele Spaniei, cunoscut și temut pentru însușirile sale de șașiu — s-a dus la Napoli să viziteze escadra, ori șalupa care a venit la mal să-l ia s-a răsturnat înecând mai mulți oameni, amiralul a murit brusc în aceeași zi și un tun a explodat, rănind și ucigând altă serie de oameni! „Să nu se supere dl. Argetoianu că n-a venit Coselschi la dânsul, e un noroc! Să-mi dea voie să vin eu să-l văd, căci eu nu sunt «jettatore», și cred că ne vom înțelege mai bine!"

Cu Arcizewski, Pangal a vorbit despre raporturile Poloniei cu Franța. Francezii vor să încurce Polonia într-un pact de neagresiune reciprocă cu Germania, cu Rusia și cu țările baltice. Prin acest pact, s-ar da drept de trecere prin Polonia, împotriva agresorului, după caz, fie trupelor germane, fie celor sovietice. Arcizewski declară că Polonia nu va consimți pentru nimic în lume la acest drept de trecere, căci, fie germane, fie rusești, trupele nu vor mai ieși din Polonia, odată intrate. În momentul de față, Guvernul din Varșovia condiționează adeziunea sa la pact de adeziunea Angliei și a Italiei, știind bine că aceste țări, mai cu seamă Anglia, nu vor accepta.

Pangal a avut o lungă convorbire și cu atașatul de presă iugosalv, care i-a spus că cercurile guvernamentale din Belgrad se miră că Regele Carol nu se decide la un Guvern de dictatură și tânjește într-o stare de precaritate cu Guverne slabe de partid. Dânsul neagă să fi fost exercitată vreo presiune din partea sârbilor, astă primăvară, împotriva alcătuirii unui Guvern Averescu, în afară de partide. Din contră, Regele Alexandru l-ar fi vrut.

Acțiunile lui Franasovici ar fi în scădere în cercurile Camarilei, sau mai exact în stima și considerația d-nei Lupescu și a d-lui Carol.

7 septembrie. Avut ieri și azi lungi convorbiri cu Dinu Cesianu, care n-o fi un fenomen de agerime intelectuală, dar e singurul om cinstit printre prietenii Regelui și știe dacă nu tot, multe, fiindcă Regele are încredere în el și i se destăinuiește. Cesianu îmi mărturisește că e foarte îngrijorat de situația politică, de situația Regelui în special. În ultima vreme, l-a văzut aproape zilnic, pe Suveran, care i-a părut foarte preocupat. Cesianu crede a ști:

voiam să mă colorez fascist, dar nu voiam nici să mă stric cu italienii, și răspunsesem în doi peri, fără să refuz și fără să accept, declarând că aștept vizita lui Coselschi pentru lămuriri. Coselschi a venit la București, dar la mine nu. A văzut pe alții, s-a ținut de Manoilescu, și la urma urmei n-a făcut nimic....

1) Că, deoarece un Guvern național (ce e aia?) nu se poate pune în picioare, Regele vrea un Guvern cu câțiva oameni de încredere (revine formula cu cei patru „bărbați de încredere" de pe vremea tratativelor cu Averescu....) care să se bucure de simpatiile opiniei publice — nu de ale corpului electoral — și care să fie bine văzuți și de armată, adică de tineretul corpului ofițeresc;

2) Că un asemenea Minister nu se poate alcătui îndată deoarece e hotărât că actualul Guvern să stea la cârmă până după vizita la Paris;

3) Vizita la Paris *va avea loc. Ar trebui însă să fie însoțită de o vizită în Anglia.* Regele a însărcinat pe Titulescu să o negocieze și a rugat pe Regina Maria, poftită pentru 3 zile la Balmoral *să nu pună picioarele în străchini.* Înainte de a merge la Paris, Regele va face o vizită la Belgrad de unde se va înapoia la București, ca să plece direct la Paris. Dacă merge și la Londra e probabil că se va opri și la Bruxelles.

Vizita la Paris nu va putea avea loc decât la finele lui noiembrie sau la începutul lui decembrie deoarece până atunci sunt „impedimente" fie în Franța (alegerile cantonale, congresul radical-socialist, o eventuală schimbare de Minister în legătură cu acest congres), fie în România (manevre, banchetul de la 8 noiembrie cu cavalerii Ordinului Mihai Viteazul, deschiderea Camerelor).

4) Că criza va izbucni în ianuarie. Un Guvern național-țărănist este exclus. Vaida, ca și Maniu, dar sub altă formă, cere plecarea d-nei Lupescu. Mihalache e considerat ca insuficient. Un Guvern Averescu este exclus și el. Rămâne formula de mai sus. Cesianu mă întreabă cine l-ar putea prezida. Răspund că e treaba Regelui, dar că eu unul n-aș intra decât într-un Guvern prezidat de mine; mi s-a urât să tot fac pe calul de tramvai pentru alții.

Cesianu îmi confirmă:

1) Că Puiu Dumitrescu n-a plecat din cauza lui Titulescu, că era condamnat încă din vara trecută, de când au început istoriile cu Ella Manu și atingerile cu Garda de Fier.

2) Că Puiu Dumitrescu luase din casa Regelui, încetul cu încetul, sume însemnate așa încât, cînd a plecat s-a găsit deschis cu 3 și 1/2 milioane lei *care au fost plătiți de Guvern* (din fondurile de la Interne, de unde trecerea lui Inculeț). Mi se adusese această porcărie la cunoștință, dar n-am vrut să o cred până nu mi-a spus-o Cesianu. Și lui Cesianu îi pare lucrul cu atât mai extraordinar (dar e așa) cu cât Puiu Dumitrescu avea și are fonduri însemnate depuse la Banca Națională. A venit chiar la el, la Paris, să-l roage să-l ajute să le transfere în Franța.

3) Că s-a percheziționat la Wieder și la Barbu Ionescu, care sunt

amândoi „arși" la Rege (recte la d-na Lupescu). „Ars" de asemenea Mirto. Franasovici a fost rugat să mai rărească vizitele la d-na Lupescu, iar dulcei Mary (soția lui Richard), i s-a dat un avertisment „să se mai astâmpere" (e vorba de afaceri, nu de amor). Îmbucurătoare știri, dar toți cei plecați au fost înlocuiți prin altă lichea, Urdăreanu (calificativul aparține lui Cesianu, eu nu-l cunosc) — care face cât toți cei ce s-au dus ... Apoi au mai rămas Mavrodi, Tabacovici, Malaxa, „e tutti quanti". Recunoaște și Cesianu că trebuie măturați și aceștia, și înainte de toate Lupeasca. Greu ...

Cesianu va vedea poimâine pe Rege, și dacă are ceva interesant, mă va informa.

Emanuel Antonescu mă întreabă dacă trebuie să pledeze la Craiova în procesul intentat lui Stelescu și Gărzii de Fier. Răspund că n-am nici o obiecție. Treaba lui.

Cesianu mi-a mai spus, că știe de la Madgearu, că acesta a dat lui Vaida și lui Tilea, în 1933, o sumă de 70 milioane pentru turism și alte drăcii, în realitate pentru Garda de Fier. Rămâne de văzut cât a rămas în buzunarul lui Tilea. O casă la București (și ce casă!), alta la Sinaia, alta la Mamaia — nu se clădesc cu mere pădurețe ...

Sâmbătă 8 septembrie. Vaida n-a venit la Sinaia, unde eu mă aflu de 4 zile. Înainte să părăsesc București, lunea trecută (3 septembrie) a fost la mine Costică Angelescu și mi-a repetat toate câte le spusese lui Pangal. A adăugat că trebuie să mă înțeleg cu fratele Alexandru și că va căuta să-l aducă la Sinaia, „ad limina".

Am cerut ieri lui Cesianu să pareze „lovitura Vaida" la Rege. A convenit ușor, „căci — zice el — ar fi să facem jocul lui Maniu„ — cum, nu l-am întrebat — „la bête noire du Roi..."

Papacostea (Petre) vine să-mi spună că dizolvarea Partidului Poporului, dată ca sigură în cercurile politice, în ultimele săptămâni, nu e încă definitiv și oficial hotărâtă. Averescu va face un „turneu" în țară și va prezida mai multe întruniri regionale. Cea din urmă se va ține în București și cu acest prilej mareșalul va citi un apel către toți oamenii de bună voință, după care, *foarte probabil*, va dizolva partidul. Va urma o convocare a foștilor combatanți (în ce scop?), și o altă serie de întruniri. Dar toate acestea nu sunt încă bine lămurite în mintea lui Averescu. Papacostea m-a sondat asupra intențiilor mele. Am mărturisit că văd situația Regelui sub culori foarte pesimiste. Nu știu când și cum va sfârși, dar va sfârși rău, și va fi numai vina lui. A făcut tot ce a putut ca să ajungă aci. Cred că o îndreptare a situației ar fi foarte anevoioasă. Stau pe gânduri, și poate că mă voi retrage din viața politică, căci *contra* Regelui nu voi lua niciodată atitudine,

iar *cu* el, nu mai e nimic de făcut. I-am dat un articol pentru jubileul *Îndreptării* al cărui *tâlc* i-a plăcut.

Xeni îmi trimite vorbă prin Poulet Ghica că Pomponiu, Pruteanu, Hotineanu etc. — toată banda de la Consiliul de Război nu a fost mutată, cum s-a crezut de unii (și de mine) din cauza falsificării interogatoriului lui Seletzki, ci fiindcă prevenise pe generalul Dumitrescu și pe ai lui despre percheziţiile ce urmau să fie făcute la ei. Legătura s-a făcut printr-un ajutor al lui Pomponiu, Pascu, nepot al generalului Dumitrescu. Percheziţiile ar fi fost hotărâte ca să se pună mâna pe corespondenţe doveditoare că familia Dumitrescu pregătea manifestări ostile Regelui cu prilejul vizitei sale la Paris (!!). Acesta a fost pretextul, în realitate s-a urmărit „șterpelirea" tuturor „amintirilor" lăsate de Rege în familia favoritului său. Se căuta mai ales un portret cu dedicaţia: „Lui nenea Costică și mamei Gica în amintirea zilelor rele[251]".

Scandal și tulburări mari printre gardiști. Un anume Ghiorghiade, legionar de nuanţa Stelescu, a fost denunţat lui Zelea Codreanu că vrea să-l omoare. Zelea, Zizi Cantacuzino și mai mulţi zelatori de ai lor au năpădit la Ghiorghiade acasă în nădejdea să-l găsească și să-l dea gata. Ghiorghiade prevenit se ascunsese însă, aiurea. Gazda lui a dat alarma; au sărit trecători și poliţie și s-a încins o bătaie în toată regula, căci cei veniţi în ajutor au crezut că au de a face cu spărgători...

Zelea și Zizi au scăpat cu fuga — vreao 2-3 din tovarășii lor s-au ales cu capetele sparte.

10 septembrie. De la percheziţiile bandei: Scotocindu-se la Barbu Ionescu s-a dat peste un ceasornic de aur oferit de Prinţul Carol, cu cifra sa în briliante. „Luaţi-l, luaţi-l, se văicărea bietul Barbu, îmi servea din când în când să-l pun amanet pentru câteva mii de lei! Nouă milioane, nouă milioane, dom'le, mă costă porcăria de marafet! Nouă milioane am cheltuit cu *el*, ca să-l urc pe Tron...!!" Se zice că Siguranţa a luat ceasornicul dar a dat nenorocitului 10 000 de lei, căci n-avea franc... Percheziţionând mai departe, agenţii au găsit într-o pungă a d-nei Ionescu o serie de scrisori care nu mai lăsau nici o îndoială asupra coamelor pe care dl. Ionescu le purta fără să știe... Cu acest prilej amăgitul soţ și-a aflat și soarta, căci inventarierea scrisorilor a fost făcută în faţa lui.

De la Wieder s-a luat între altele și un inel cu cifra Regelui tot în briliante. .." Scheene Gesellschaft"! — vorba vienezilor.

[251] Prevenit de ce urma să se întâmple, generalul Dumitrescu încredinţase fotografia lui Costică Radovici, care mi-a arătat-o.

Fostul maior, și acum cu scandal numit locotenent-colonel Urdăreanu a asistat la toate percheziţiile și comunica *încontinuu* rezultatul, d-nei Lupescu, prin telefon. Mirarea și scârba au cuprins până și pe agenţii poliţiei.

15 septembrie. în ședinţa Consiliului Societăţii Naţiunilor de ieri, Beck, a declarat că ţara sa nu va mai aplica clauzele minorităţilor din tratatele din 1919. Tămbălău discret în jurul acestei denunţări unilaterale de tratat. Au protestat, cu modestie, sir John Simon și Barthou.

20 septembrie, joi. Duminica trecută Averescu a ţinut la Sibiu una din întrunirile regionale anunţate. Ca și până acum a tăiat fire de păr în patru, a atacat și a dat înapoi, și n-a ajuns la nici o concluzie...

La Craiova, procesul lui Stelescu și al gardiștilor (în apel) condamnaţi la Vâlcea. Am autorizat pe prietenii mei să-i apere. Radian a văzut pe Zizi Cantacuzino care i-a confirmat că la percheziţia făcută la Ghiorghiade au găsit dovezile că se pusese la cale uciderea lui Zelea Codreanu. Promotorul planului ar fi fost... Pamfil Șeicaru (!!) — cu autorizaţia lu Franasovici și a lui Tătărescul Zelea și Zizi bănuiesc pe Stelescu, clasat acum în categoria suspecţilor și menit să fie anchetat, după proces, de către organele de disciplină legionare.

Incident violent între Arcizewski, ministrul Poloniei și presa bucureșteană, pe care diplomatul lipsit de tact o calificase printr-un comunicat așa cum merită. Șnapanii s-au ridicat ca un singur om și polinezul a trebuit „să se explice", ca să nu zicem: să facă scuze...

Regele Alexandru al Serbiei va merge la Paris în primele zile ale lui octombrie. Vizita Regelui Carol întâmpină încă dificultăţi.

Rusia Sovietică a fost primită în Societatea Naţiunilor. Litvinov a rostit cu acest prilej o cuvântare blajină și smerită. Elveţia, Portugalia și Argentina au votat contra admiterii.

La Comisia de anchetă Skoda, generalul Cihoski face opoziţie dezastruoasă.

„Uniunea Agrară" a constituit un frumos comitet bănăţean, la Timișoara.

22 septembrie. Ieri mi s-a telefonat toată ziua de la București (sunt de zece zile la Băneasa) vești de criză ministerială. Guvernul trebuie să cadă din ceas în ceas de pe urma explicaţiilor dintre Tătărescu și Dinu Brătianu — dar n-a căzut. Cei doi conducători liberali nu se înţeleg pe nimic, dar de data asta cearta pare mai serioasă fiindcă Dinu Brătianu are tot interesul să treacă partidul în opoziţie, ca să se răfuiască cu Tătărescu. Pretextele de ceartă sunt tot cele cunoscute: starea de asediu, cenzura, indisciplina unora dintre miniștri (Inculeţ

în fruntea tuturor) — la care s-au mai adăugat și neînțelegerile cu privire la o eventuală remaniere.... Ciudat că tocmai alaltăieri Scrutător își terminase articolul cu întrebarea: Care e situația Cabinetului Tătărescu? Și tot el răspundea — excelentă!

Regele și Guvernul — mai puțin Tătărescu — s-au dus joi la Mărășești să inaugureze *monumentul Victoriei* ridicat pe spezele lui Pamfil Șeicaru de cumătrul său sculptorul Hahn. Rușine pentru memoria morților noștri!

Curtea de Apel din Craiova a infirmat alaltăieri sentința împotriva Gardiștilor și a trimis dosarul spre judecare la Curtea cu Jurați din același județ. Legea măsurilor excepționale a fost prin urmare declarată inaplicabilă împotriva acțiunii legionare...

Bușilă îmi povestește că pe vremea când era la Reșița, inginerul Lupan a ridicat o sumă importantă pe care Societatea i-o datora, și cum Bușilă îl acuza în glumă că vrea să dea bani la dame, bănuitul i-a șoptit la ureche: „E altceva la mijloc, nu putem lăsa pe Maniu dator la Banca Națională, *îi plătim datoriile ca să-i dăm libertatea de acțiune!*" Bușilă e un om serios, și această mărturisire ar dovedi că datoriile lui Maniu de la Baia de Arieș n-au fost plătite toate, cum s-a spus, prin matrapazlâcurile lui Romul Boilă...

24 septembrie. Scrutător vine să mă vadă - m-am înapoiat de ieri la București — și constat că e departe de a fi atât de optimist pentru soarta Guvernului pe cât se arată în reportajele sale din *Adevărul*. înapoiat și dânsul de curând în Capitală, n-a aflat încă pentru ce Tătărescu a dat înapoi în august și n-a făcut ce trebuia să facă. Ar mai avea timp să o facă și acum — zice el — căci altfel Guvernul său nu mai poate ține din cauza incapacității detentorilor portofoliilor economice. Blumenfeld pretinde că cu prilejul înțelegerii cu detentorii străini de rente românești s-ar fi semnat două clauze secrete. Printr-una, Statul român se obliga să depună la Banque de Paris et des Pays Bas bonuri de tezaur în valoare de 300 milioane de lei, ca garanție pentru angajamentele noi pe care le lua. Detentorii străini ar putea lichida oricând acest gaj dacă Statul român nu s-ar ține de aceste angajamente. Printr-o a doua clauză, ministrul de Finanțe român s-a obligat să facă la Geneva, de două ori pe an, un raport asupra stării finanțelor românești. *Numai așa s-a obținut retragerea lui Auboin de la Banca Națională.* Tot Blumenfeld mai adaugă că deficitul pe anul curent se ridică deja la 2 miliarde și că plățile sunt în întârziere cu 1 miliard. în asemenea condiții cum să o ducă mai departe Ministerul Tătărescu... Blumenfeld îmi mai spune una lată, pe care o transcriu aci fără să-mi vină să o cred.

Percheziția la Barbu Ionescu ar fi fost în realitate făcută ca să se pună mâna pe un act foarte compromițător pentru Rege, și anume pe angajamentul său față de lord Rothemeere și de unguri (!!?), că va favoriza retrocesiunea anumitor orașe ungurești, în cazul în care se va sui pe Tron. Actul s-ar fi găsit la Barbu Ionescu și s-ar fi luat, dar mai există două copii, una la Rothermeere și alta la unguri! Greu de crezut, dar e simptomatic că se povestește...

Aflu că înainte de a-i da în judecată, ministrul de război[252] a chemat pe generalul Dumitrescu și i-a cerut demisia — dar țanțoș și bizuit pe legăturile sale din trecut cu Regele, nenea Costică a refuzat categoric să o dea. După câte îmi spune Goma, unul din anchetatorii preliminări, Dumitrescu ar fi delapidat numai de la 1933, toamna, înainte, sume care s-ar urca la 24 de milioane. Lua bani, și în locul lor punea în casă facturi și procese verbale de predărid material — și unele și altele false. Falsurile erau ticluite de coloneii Crivăț și Lețu, și încă de alți ofițeri, care tot vor fi cuprinși în urmărire. Rămâne de văzut dacă vor fi toți acoperiți și de mușamaua finală.

La înmormântarea lui Gheorghe Balș (soțul Marietei Știrbei), doborât în câteva zile de o teribilă septicemie, am stat de vorbă cu doctorul Angelescu. Ministrul instrucțiunii publice e mai supărat ca înainte și înjură cât poate pe președintele său de Consiliu, în care vede un uzurpator al locului ce-i revenise și pe care i l-a luat. „Mă, așa nu mai merge; ne prăpădim, mă, ascultă-mă pe mine — ne ducem dracului cu toții ... O țară nu se guvernează cu discursuri, ne trebuie oameni, mă, nu trâmbițe răgușite. Tu nu-l mai vezi pe Rege?..." E gata să intre în orice formație de coaliție, „pentru a salva țara"!

La aceeași înmormântare — macabră politică! — îmi cere să-mi vorbească și celălalt Angelescu, Costică, fostul guvernator, și ca să scap mai iute plec cu dânsul și vorbim pe drum, și încă o jumătate de ceas la mine acasă. Pretinde că-mi vorbește din propria lui inițiativă, netrimis de nimeni, dar vine de la Glodeni, de la Vaida. Pe de altă parte a discutat două ore cu Maniu, care e în București și l-a chemat cu mare insistență; acest din urmă amănunt fiind menit să mă facă să înțeleg că Maniu moare de frica lui Vaida... Ca urmare la convorbirile avute cu cei doi „leaderi" ardeleni, Costică Angelescu nu vede decât două soluții, admis fiind că Guvernul Tătărescu nu era decât un provizorat[253]: 1) un Guvern de dictatură, pe care numai eu aș putea să-l fac; probabil că Vaida ar intra într-însul — iar el Angelescu, nu probabil, ci desigur; 2) un Guvern al unui așa-zis al treilea partid,

[252] Țin informația de la însuși generalul Paul Angelescu.
[253] Provizoratul trebuia să mai dureze 3 ani.

prezidat de Vaida, cu câți ar putea rupe de la național-țărăniști, cu mine, cu Iorga (!!), cu Goga etc. cu cât mai mulți. Dă aceste soluții fiindcă știe că Regele nu primește formula unui Guvern de alegeri, formulă preconizată de către Vaida, acum 15 zile. Confirm şi eu că Regele *nu poate* primi o asemenea formulă și adaug că nici soluția sa nr. 1 nu e posibilă: a trecut timpul ei — Regele nu se mai bucură de destulă popularitate pentru a da o asemenea lovitură. Ca să-i fac plăcere, accept însă soluția nr. 2 (ce mă costă?), cu Vaida în cap, de opus lui Maniu care se va ridica din ce în ce mai mult împotriva Regelui. Angelescu e încântat de „culanța" mea și convenim să începem să lucrăm pentru formula Vaida, lărgită. Dar Angelescu, om practic, ar dori să afle mai întâi și părerea Regelui asupra ei și mă roagă să încerc terenul, prin Cesianu.

La plecare, nenea Costică îmi spune că Romul Boilă a fost exclus din partid, pe baza unei cereri scrise adresată de Mihalache lui Maniu...

25 septembrie. Nae Ionescu a văzut pe Vaida *care merge* pe formula de mai sus. Nae definește două grupări care vor putea guverna în viitor, după cum conjunctura politică va fi favorabilă uneia sau alteia: o grupare Maniu-Dinu Brătianu-Gheorghe Brătianu-Averescu, în contra Regelui și alta Vaida-Argetoianu-Goga-Iunian-Iorga, pentru Rege. Deocamdată să vedem ce poate da această din urmă coaliție, să vedem cum s-ar putea strânge și ce va putea da. El va lupta pentru realizarea ei și ne va aduce și Garda de Fier, ca simpatizantă...

Nae îmi vorbește apoi de pățaniile lui Puiu Dumitrescu, expulzat de curând din Franța. Acum câtva timp, pe când Puiu se afla în Elveția, Siguranța franceză a fost însărcinată să facă o descindere la dânsul, în căutarea unor corespondențe neplăcute pentru Rege. Negăsindu-i urma la Paris, Siguranța a făcut descindere la Cannes, într-un hotel unde Puiu Dumitrescu locuise și lăsase bagaje. Aflând despre cele petrecute, Puiu a vrut să se ducă la Paris, după lămuriri: la granița franceză a fost însă oprit, ca „indezirabil" și n-a fost lăsat să treacă. S-a înapoiat atunci la Geneva, la hotel des Bergues și a început să urle și să înjure. Codițele lui Titulescu l-au sfătuit să meargă la Evian să vorbească cu patronul lor. Cu greutăți, cu vaporul prin Ouchy, a ajuns omul la Evian (în Franța), s-a dus glonț la Titulescu și a început să urle și acolo. Titulescu a telegrafiat la București și a obținut să se ceară prin Legația din Paris ridicarea măsurii luate de francezi tot după cererea zisei Legații! Puiu Dumitrescu a plecat în fine la Paris, dar după câteva zile un nou aviz de expulzare, iarăși ca indezirabil...

Blumenfeld îmi raportează că Madgearu a fost convocat la Comisia de anchetă (Skoda) și că e foarte enervat. E furios mai ales de atitudinea lui Iuni- an față de el. „Dacă va continua să fie obraznic (a spus lui Blumenfeld), îi voi reaminti că a torturat în casă la mine pe Costin Stoicescu[254] ca să dea devize lui Prezenți.. ."[255] Se dau de gol unii pe alții...

A murit Mavrodi. Toată lumea e veselă — o lichea mai puțin. De la redacția *Viitorului* sărise în copac...

27 septembrie. Se pare că Tătărescu s-a așezat din nou în șa. Regele l-a trimis la Belgrad și-l va trimite și la Praga, *ca să dovedească că nu conduce Titulescu singur politica noastră externă.* E sigur că Titulescu va reacționa și că nu va tolera ca Tătărescu să se amestece în combinațiile sale. Un conflict între cei doi miniștri și între Titulescu și Rege, nu e deloc exclus.

Din informații sigure rezultă că Regele nu se gândește la o schimbare de regim înainte de decembrie, cel mai devreme. Va da deci o remaniere lui Tătărescu. Cu prilejul acestei remanieri, Tătărescu va întâmpina însă dificultăți: partidul, mai ales grupul H, îl vrea pe Victor Iamandi ministru plin — iar Regele, nu; în schimb Regele ar vrea pe Manolescu-Strunga ministru la industrie, și Dinu Brătianu, nu.

Ieri seară a fost Banciu[256] la mine. Situația Tezaurului e dezastruoasă. Deficitul bugetului în curs se urcă până acum la 3 miliarde și 1/2. Supracotele dau 70% din ce da globalul, desființat de Slăvescu. în general, se poate spune că Ministerul de Finanțe nu e condus — conchide Banciu, un cunoscător în materie...

Convenisem cu Cesianu, la Sinaia, să mă țină la curent cu ce mai spunea Regele și cu ce se mai întâmpla în jurul lui. Prietenul Dinu vine să-mi povestească că de 15 zile a văzut în fiecare zi pe Vodă și că a mai stat de vorbă în răstimp și cu oamenii politici cei mai de seamă, raportând de fiecare dată Majestății Sale, convorbirile avute. Acum e stăpân pe o impresie de ansamblu, și vine să mi-o împărtășească. A insistat asupra acestui fapt, că e vorba *de o impresie a lui*, nu de comunicări precise pe care i le-ar fi făcut Regele... în fine! „Impresia" (!) lui Cesianu e, *că actualul Guvern e ultima formație de partid pe care Regele o încearcă.* Guvernele de partid s-au dovedit incapabile să realizeze ceva, chiar când individual, fiecare ministru s-a străduit

[254] Administrator la Banca Națională.

[255] Iunian figura ca membru în Consiliul de Administrație al Societății lui Prezenți.

[256] Banciu, de meserie profesor de matematici, a fost pe rând directorul Contabilității Ministerului Instrucției, directorul general al Contabilității Statului (adus la Finanțe de Madgearu) și în fine director general al Casei de Depuneri.

să facă bine. I-a împiedicat gașca, i-au furat interesele electorale, i-a stânjenit lipsa de coordonare a eforturilor. După ce a încercat toate formulele de Guvern, nu i se mai poate cere să continue cu experiențe inutile și dăunătoare intereselor țării. Hotărârea Regelui pare serioasă de data aceasta. La întrebarea: când va suna ceasul pentru alcătuirea unui Guvern în afară de partide, Cesianu răspunde: nu îndată. Vizita la Paris, sau mai bine zis vizitele la Paris, Londra și Belgrad sunt hotărâte și Regele vrea să le facă sub Guvernul actual, mai întâi fiindcă acest Guvern le-a pregătit, apoi fiindcă o schimbare de Guvern ar fi rău privită în Franța unde se spune că România își schimbă Guvernele întruna pe spezele capitaliștilor francezi. Cesianu nu crede că să poată avea loc înainte de ianuarie călătoriile Regelui. Prin urmare criza se va deschide după ianuarie și înainte de Paști. Regele a rugat chiar pe Cesianu să vină în decembrie la București, să-l ajute la negocieri, căci vrea să fie totul pregătit dinainte...

De Guvern, Regele n-ar fi mulțumit, fără să fie nemulțumit: e tot atât de bun sau de rău ca orice alt Guvern de partid. Partea financiară merge foarte rău. Cesianu crede că nu se va putea plăti cuponul de noiembrie, chiar așa redus cum a fost. Sau dacă se va plăti, va sări Banca Națională, a afirmat-o în fața Regelui, guvernatorul însuși. Cesianu crede că nu e bine să zorim criza, că mai întâi trebuie bine stabilită o formulă de Guvern și în această privință socotește că un Guvern care ar cuprinde pe Vaida, pe Goga și pe mine (ce ghiveci!) ar fi pe placul lui Vodă. Dacă cumva criza ar izbucni înainte de vreme, nu din vina Regelui, acesta ar chema la consultații pe Vaida și pe Mihalache din Partidul Național-Țărănesc, dar nu pe Maniu. Cu Maniu nici o împăcare nu mai e posibilă. Doctorul Lupu, care a fost în audiență spre a-și pregăti terenul *pentru el*(!!), a săpat pe Mihalache și a pretins că ar strânge pe toți (care toți?) în jurul său. Regele a povestit lui Cesianu audiența lui Lupu și a râs de pretențiile caraghiosului, care totuși n-a avut nici el curajul să-i vorbească de o împăcare cu Maniu.

Amicul Dinu îmi povestește și despre Titulescu. E furios, și pretinde că vizitele lui Tătărescu la Belgrad și Praga, autorizate de Rege, sunt încălcări pe terenul său. Apoi, mai este și o chestiune de parale. Din cele 150 milioane pe an, ce i s-au acordat peste buget (!!), nu i s-au mai plătit cotele lunare din iulie. S-a pretextat că nu sunt devize; Titulescu a răspuns că se mulțumește cu lei (modestul!) — dar nu i s-au dat nici lei și Tătărescu și Slăvescu au declarat că nu pot să-i mai dea nimic. Titulescu, care a înnebunit de tot și vrea să creeze legații în Cuba, în Venezuela, în Mexic, e convins că bani sunt,

dar că Guvernul și chiar Regele vor să-l exaspereze și să-l aducă să-și dea demisia...

Înainte de a mă părăsi, Cesianu conchide prin două sfaturi: „Preparați formula, și d-ta, cere te rog cât mai grabnic audiență Regelui!"

Pentru formulă, să o pregătească alții, pe mine nu mă interesează; în cât privește audiența, de văzut...

28 septembrie. Călătorit de la București la Sinaia cu Valer Pop, vicepreședintele Comisiei de Anchetă în afacerea Skoda. Îmi dă câteva lămuriri cu privire la scandalosul ghește, pe care le transcriu aci.

Iugoslavia a plătit o baterie de tunuri de 75, identice cu ale noastre, cu 2.000.000 coroane cehoslovce — noi am plătit aceeași baterie cu 3.700.000 coroane cehoslovace. S-a comandat de fiecare baterie căruțe și furgoane, tot la Skoda, pe prețuri enorme, deși puteau fi fabricate ieftin în țară. S-au dat astfel dintr-un condei 10 milioane de baterie! Un cheson a fost plătit cu 440.000 lei (!) și chesoanele, bineînțeles, nu sunt cuprinse în vehiculele pentru care s-au prevăzut 10 milioane lei de baterie. În fine s-a încheiat contractul; Skoda comunicase lui Seletzki (scrisoarea la dosar) că dobânda ratelor ulterioare de plătit era cuprinsă în preț și că prin urmare nu trebuia prevăzută în contract o sumă aparte pentru această dobândă: totuși, în contract se prevede o dobândă la suma de plătit, de 10%!

Cu tunul de 105 altă afacere. Skoda a făcut o ofertă, iar după câteva zile a făcut și Creusot alta, mai ieftină. Skoda intervine imediat, prin Praga, la Paris, și după câteva săptămâni Creusot își retrage oferta sub pretext că greșise (!!) calculele și că nu putea livra la prețul indicat. Skoda a rămas astfel singura ofertantă și încheie contractul *dar nu pe prețul ofertei ci pe unul mai mare*! Din corespondența de la dosar rezultă că în februarie 1930 ministrul Madgearu informă pe Seletzki că tratativele duse de Stat cu uzinele Cugir-Copșa Mică *sunt de pură formă*, că se va invoca articolul 5 din legea Cugir-Copșa Mică pentru a se rupe tratativele, și că comanda se va da la Skoda. În martie, lucrurile se întâmplă exact așa. A se vedea depoziția lui Cioc, inginerul de la Copșa Mică. Cioc mai povestește cu prilejul aceleiași depoziții că Lupan a fost numit de național-țărăniști director la Cugir-Copșa Mică cu o leafa de peste 4 milioane lei pe când predecesorul său avea numai 1 milion, că din leafa lui Lupan pe 2 ani, o sumă de 6 milioane (6 din 8) a fost vărsată la Banca Națională *în contul datoriei lui Maniu* (de apropiat cu cele povestite de Bușilă, cu privire la același Lupan).

În fine, după ce contractul Skoda a fost parafat la Ministerul de Război, Maniu a numit o comisie compusă din Mihai Popovici, V. Madgearu, general Cihoski şi general Sică Popescu ca să examineze încă o dată contractul şi comanda. Această comisie a declarat contractul bun. Vaier Pop crede că raportul Comisiei de Anchetă va conchide la răspunderea acestor patru, Maniu fiind descărcat prin rezoluția pusă pe raportul pe baza căruia s-a încheiat jurnalul Consiliului de Miniştri, prin care s-a aprobat contractul. În această rezoluție se spune textual că, „comanda noastră să nu fie făcută de prețuri mai mari ca cele consfințite prin comanda iugoslavă". După ce justiția va fi sesizată, va rămâne de văzut dacă Maniu nu va fi chemat şi el la instrucție, pe cale subsidiară. Pe Boilă, îl vor trimite la controlul averilor.

2 octombrie. Am aflat ieri seară la Sinaia, prin radio, prin telefon şi printr-o ediție specială apărută la București că Ministerul Tătărescu demisionase şi că Regele a reînsărcinat pe Guță să alcătuiască noul Guvern. Lumea a rămas nedumerită de neașteptata criză; chiar membrii Guvernului nu aflaseră nimic. Tătărescu a convocat Consiliul de Miniştri pentru ieri la ora 4, şi cum a deschis ședința a informat pe colegii săi că *circumstanțe speciale* l-au obligat să dea demisia Cabinetului. A adăugat că Regele îl însărcinase din nou cu formarea Guvernului, şi că noul Guvern va fi tot cel vechi, *ceva întinerit*. Doctorul Angelescu a cerut cuvântul, dar Tătărescu a declarat ședința ridicată şi a plecat. S-a încins pe loc cearta între bătrâni şi tineri, şi bătrânii au declarat că nu vor mai da concurs lui Tătărescu. Peste noapte, urmau să se răzgândească...

Ce se întâmplase? Se întâmplase că Titulescu îşi dăduse demisia. Titulescu, pentru care neîncrederea crescândă a Regelui nu mai era de mult un secret, amărât şi de loviturile primite de politica pacturilor, preconizată de Barthou, de Beneş şi de el (vizita Regelui Alexandru la Sofia şi apropierea sârbo-bulgară, ieşirea Poloniei împotriva pactului oriental şi articolele ziarelor din Varşovia împotriva sa, răspunsul mai mult decât neplăcut al lui Litvinov[257] şi multe altele) — Titulescu a găsit nimerit momentul în care Regele are nevoie de el, pentru reglarea definitivă a vizitelor la Paris şi la Londra, să încerce şantajul cel mare, demisia.

Titulescu mai avea şi supărări de ordin mai mărunt pe care le-am enumerat deja în aceste însemnări. Îl supărase rău călătoria lui Tătărescu la Belgrad, unde acesta fusese însărcinat să coordoneze —

[257] Titulescu ceruse lui Litvinov să nu numească numaidecât Consulate în Basarabia, cerere la care Litvinov a răspuns că nu va numi deloc deoarece *Rusia nu poate numi consuli într-o provincie pe care o consideră a sa.*

fără să reuşească de altminteri — vizita Regelui Alexandru la Paris, cu a Regelui Carol. Îl înfuriase şi mai mult proiectata vizită a lui Tătărescu la Praga, care nu mai avusese loc din cauza stării sănătății lui Massaryk. El pretindea că se înțelesese cu Duca, la intrarea sa în Guvern, că ogorul diplomației era exclusiv rezervat paşilor săi, şi că cele convenite cu Duca trebuiau respectate şi de Tătărescu. Îl făcuse să spumege refuzul milioanelor făgăduite pentru „propaganda în presa străină (şi în buzunarul său)" şi a creditelor cerute pentru înființarea celor 4 Legații Sud-Americane.

Şi se mai şopteau şi alte motive de nemulțumire, şi printre ele, percheziția operată la Puiu Dumitrescu şi expulzarea acestuia din Franța. Ce i-o fi spus Puiu lui Evian, fapt e că după această vizită Titulescu s-a pus luntre-punte în slujba fostului favorit. A intervenit insistent la Quai d'Orsay, contracarând acțiunea lui Luculescu (ataşatul de presă) şi a lui Brighiu (inspector la Siguranță, trimis înadins la Paris). De unde Ministerul de Externe francez a dat la început tot concursul lui Luculescu şi Legației — deodată s-a muiat şi nici o percheziție nu s-a mai putut face. Până în cele din urmă, a învins însă Siguranța, spre necazul lui Titulescu, şi Puiu Dumitrescu tot a fost expulzat.

S-a mai explicat demisia lui Titulescu şi prin dorința omului de a-şi feri pielea: primise înştiințare că va păți ca Duca, dacă se încăpățânează în lupta sa împotriva Gărzii de Fier...

Eu nu cred că demisia lui Titulescu să fi fost serioasă — sau dacă s-a gândit un moment într-adevăr să plece, a fost ca să-şi pregătească intrarea în viitorul Guvern, care, după dânsul nu putea fi prezidat decât de Maniu. Poate să fi vrut să repete comedia din 1928, când a părăsit fără ruşine corabia lui Vintilă Brătianu gata să se înece.

Oricare i-ar fi fost gândul, demisia sa a pus în încurcătură pe Tătărescu şi pe Rege, căci o demisie trebuie primită sau respinsă şi atât Regele cât şi vechilul său nu voiau să ia în fața opiniei publice răspunderea exofiisirii marelui European, iar pe de altă parte nu voiau nici să-i rupă mâneca ca să rămâie: prea nu-l puteau suferi. Au ocolit greutatea prin demisia Cabinetului întreg şi prin realcătuirea lui, tot sub Tătărescu. Întorcând astfel situația, răspunderea şi inițiativa trecea de partea lui Titulescu care trebuia să primească sau nu, să intre în noua combinație. Farsă sinistră. În mintea oamenilor, Guvernul Tătărescu a coborât încă câteva trepte. Opinia publică n-a priceput o criză de Guvern menită să scoată doi caraghioşi din Minister, ca să vie doi alții în locul lor. Căci la atât se va reduce în cele din urmă toată tevatura...

Văzut pe Averescu; e dezlănțuit împotriva Regelui. Nu spumegă, nu e violentul târât fără voia lui de patimă: vorbește încet, rar și liniștit, parcă ar distila veninul — veninul ce nu-i țâșnește ca din gură de șarpe, ci îi curge dintre buze ca balele dintre buze ale taurului hipnotizat de ce vede. O ia de la Adam, îmi repetă cunoscutele istorioare — a uitat că mi le-a povestit deja de zece ori, apoi adaugă altele. Acum un an a fost la Viena oaspele lui Preziosi, ministrul Italiei, și a venit să-i vorbească acolo, Fiala, al doilea director general al uzinelor Skoda. Fiala i-a spus că Maniu n-a luat nimic, *dar că avionul care a dus pe Regele Carol de la München în țară a fost procurat de Seletzki*. „N-am vrut să-l trag de limbă, de rușine, în această privință" — povestește textual Averescu — „dar era dispus să-mi destăinuiască multe în această direcție. Regele a luat șperț în toate afacerile..." Sebastian Teodorescu, fruntaș averescan și avocatul generalului Dumitrescu, a arătat mareșalului o serie de documente „îngrozitoare" (expresia e a lui Averescu). Generalul Dumitrescu va redacta un memoriu pe care-l va citi la proces, prin care se va dovedi că el n-a luat nimic (!) — *ci a dat*. O oră și jumătate, mareșalul mi-a vorbit numai de starea de decădere în care ajunsese Carol. Trimis la înmormântarea Reginei Alexandra în decembrie 1925; fusese invitat la masă, după funeralii, de către Familia Regală, împreună cu ceilalți Prinți. Nu s-a dus, dar nici nu s-a scuzat măcar. Îndată ce a aflat că îl așteaptă Lupeasca, a fugit la dânsa, și cu dânsa la Veneția. Această nemaipomenită grosolănie față de Regele și de Regina Angliei, Averescu o știe de la Regele Ferdinand care i-a povestit-o cu lacrimile în ochi. Tot Regele Ferdinand i-a mai povestit că mai târziu, la Paris, Carol a pierdut o cățelușă și a publicat un anunț în ziare — anunț la care a răspuns o marchiză, o femeie foarte distinsă, al cărui nume mareșalul l-a uitat, că câinele cu semnalmentele date se refugiase la dânsa. Marchiza distinsă a cerut Prințului să vină să-și recunoască javra. Dar Prințul s-a dus cu d-na Lupescu și marchiza distinsă față de această nepoftită vizită, a trimis câinele cu un valet (de pică) și a dat „tânăra pereche" afară...

Averescu e convins că Regele Angliei nu va primi pe Carol. Știe pozitiv că Regele George a avut o violentă ieșire în fața Reginei noastre, la Balmoral și i-a spus că în sud-estul Europei Monarhiile se mențin încă, dar cu greu, și că în fruntea Statului celui mai important din acele părți, în fruntea României, *e un Rege care necinstește meseria*. El nu-l va încuraja niciodată...

Averescu crede că nu mai e nimic de făcut cu Regele (până îi va face semn din nou...). Nu l-am întrebat ce intenții are, dar știu de

la Papacostea că va începe în curând o campanie pe față împotriva Guveranului. M-a întrebat, el, pe mine, ce am de gând. I-am răspuns că atâta timp cât voi mai avea o speranță voi fi lângă Rege, iar când nu voi mai avea nici una, mă voi retrage din politică...

Pangal a stat mult de vorbă cu Costică Angelescu (fostul guvernator) și cu Tilea. Ei spun că Vaida va părăsi hotărât Partidul Național-Țărănesc și are două soluții: 1) un Guvern cu foștii președinți de Consiliu (dr. Angelescu, G. Mironescu, gral. Văitoianu) și cu șefii de partide (Argetoianu, Goga, eventual Iorga), prezidat de el, Guvern care să săvârșească reforma Constituțională, sau: 2) un al treilea partid (idee deja ventilată) având ca bază o fuziune între Vaida și mine. Într-o asemenea combinație ar intra și Nae Ionescu. De văzut. Vaida este însă azi la Mihalache, la Topoloveni și cine știe ce mai iese din răfuiala lor...

3 octombrie. Goga la mine. E de părere că Guvernul Tătărescu trebuie menținut până dă în judecată câțiva miniștri național-țărăniști — între care și Maniu — pe chestiunea Skoda. Tătărescu trebuie silit să o facă. În ultimele sale audiențe la Rege, Goga a susținut acest punct de vedere, explicând că sau Regele sau Maniu trebuie să iasă înfrânt din lupta pornită de șeful ardelean împotriva Coroanei, și că afacerea Skoda e un prilej căzut din cer pentru înfrângerea lui Maniu. Regele i-ar fi afirmat că așa vede și el chestiunea. Nu încape îndoială că, dacă s-ar ajunge la darea câtorva miniștri naționali-țărăniști în judecată, regimul „rotativei" ar primi o lovitură de moarte.

Goga pretinde că ar fi spus Regelui: „Sire, sunt monarhic fiindcă sunt naționalist; sunt monarhic din principiu, te servesc fiindcă reprezinți Monarhia. Dacă te lași bătut de Maniu, ai trădat Monarhia, și atunci, fiindcă sunt monarhic, aș fi silit să mă întorc împotriva Majestății Tale".

5 octombrie. Zvon: Tătărescu va primi toate condițiile puse de Titulescu, dar îi va pune la rândul său una: unificarea serviciilor de propagandă și încredințarea lor lui Iamandi. Titulescu ar pierde astfel cele 150 de milioane pe an „destinate" acestui serviciu, dar „încasate" de el. Lovitură sensibilă. Dacă Titulescu refuză, opinia publică va fi lămurită.

6 octombrie. Un ziarist francez îmi lămurește că marea prietenie a lui Barthou pentru Titulescu e întemeiată pe un mare serviciu pe care ministrul nostru de externe l-a adus Franței. Guvernul Republicii era foarte îngrijorat de comenzile de armament făcute de nemți în Rusia și depozitate la Putilov și prin alte uzine. Franța a hotărât în consecință să se împrietenească cu orice preț cu Rusia ca să obțină de

la Soviete să nu livreze Germaniei acest material. Ca să se apropie de Franța, Litvinov a cerut la rândul lui celor de la Paris să netezească *fără condiții* problema raporturilor dintre Rusia și România, fără să se vorbească măcar de Basarabia. Barthou s-a adresat lui Titulescu și acesta a primit numaidecât propunerea și a încheiat Convenția cu rușii, convenție din care nu tragem nici un folos căci nu lămurim nimic față de Moscova dar prin care am indispus în schimb pe polonezi și pe iugoslavi. Pe cei dintâi, fiindcă Convenția s-a încheiat prin mijlocirea altora decât ei și fără participarea lor — pe cei din urmă fiindcă am creat un precedent primind condiții pe care ei, iugoslavii, nu le vor primi niciodată.

Miercuri, 10 octombrie. Ieri după-amiază, Regele Alexandru al Iugoslaviei și Barthou au fost asasinați la Marsilia... Îngrozitoarea dramă a curmat și criza Titulescu la noi. Paranoicul a depus jurământul azinoapte, fără să mai pună nici o condiție; și nici Tătărescu n-a mai pus vreuna. A trebuit să moară un Rege pantru ca acești doi caraghioși să se înțeleagă...

12 octombrie. Titulescu la mine. Îngrozit și deprimat prin evenimenele de la Marsilia — dar și cam fiert față de cele interne. Socotește și el că lipsa Regelui Alexandru va fi adânc resimțită, direct în Iugoslavia și indirect în afară de Iugoslavia prin slăbirea Micii Înțelegeri. Politica internă, stăpânită de Alexandru, va învrăjbi din nou partidele și neamurile iugoslave și cel mai bine organizat element al Micii Înțelegeri, din punctul de vedere al forțelor militare, va fi întrucâtva paralizat în acțiunea internațională. Când vorbeai cu Regele Alexandru — spune Titulescu — vorbeai cu Iugoslavia; acum cu cine să stai de vorbă? Lui Titulescu îi era frică de o înțelegere între Italia și Germania. Mussolini urmărind ocuparea Dalmației pentru nerealizarea formulei „Mare nostro", s-ar putea pune de acord cu Hitler dând acestuia libertatea „Anschluss-ului", devenit indiferent unei Italii stăpână pe amândouă coastele Adriaticii. Titulescu se teme de fondul politicii italiene și de *formele* celei iugoslave.

Trecând la politica internă Titulescu mă asigură că chestiunea cu demisia lui „nu s-ar fi terminat așa", dacă n-ar fi fost evenimentele de la Marsilia. A trebuit să reintre într-un Guvern care îi pune bețe în roate și-l plictisește zi cu zi și ceas de ceas, încurcându-i toate țițele. Dacă Tătărescu crede că-l poate suplanta la Paris, pe el care muncește acolo de 18 ani, se înșeală. Nu știe cât va mai putea îndura să fie sabotat. A spus lui Tătărescu: „Mai bine mă înțelegeam cu Argetoianu, cu el pot să lucrez, mă pricepe și-l pricep[258]..." Și făcând

[258] Ne-am priceput așa de bine în aprilie 1931!

probabil aluzie la o obiecție a lui Guță, ar fi adăugat: „Eu mă duc la Paris să declar că nu există boșofili în politica românească, și că mă port galant, în tot cazul, pentru cei greșit acuzați de asemenea sentimente...". Am avut impresia că Titulescu venise la mine numai ca să-mi spună aceste două lucruri, deși le-am atins numai în treacăt.

Ca să-mi arate cât e de slugarnic Tătărescu, îmi povestește că se înțelesese cu el telefonic, de la Sinaia la București, să trimită pe dr. Angelescu la Paris la funeraliile lui Barthou. Telefonând a doua zi lui Angelescu să-l întrebe ceva, Titulescu află că Tătărescu nu-i spusese nimic, deși se angajase să-l vestească. Sosind Tătărescu la Sinaia și mergând cu el la Rege, Titulescu l-a întrebat de ce n-a prevenit pe Angelescu. „Tocmai, vreau să iau asentimentul Majestății Sale" a răspuns Guță... Și Titulescu îmi urlă: „Ca să ia asentimentul Regelui, lăsa pe Angelescu să-și piardă trenul! Ce slugă plecată!" (Dar el e mai breaz?). Găsește și dânsul că trimiterea țăranilor cu urna și cu pământul e un caraghioslâc. S-a opus dar în zadar. Tudor Vladimirescu corcit Dincă Skileru (tot Titulescu vorbește, și țâșnește veninul din el!).

E de acord cu mine că Guvernul Tătărescu va trece prin două mari greutăți: afacerea Skoda și problema financiară. Am impresia că l-ar vedea prăbușindu-se cu plăcere. Ne făgăduim să ne revedem în curând. Pezevenghiul rumegă ceva...

14 octombrie. Titulescu trebuia să vorbească aseară la radio despre Barthou. În ultimul moment a fost chemat urgent la Sinaia și a vorbit în locul lui Savel Rădulescu. Regele a chemat pe Titulescu ca să se sfătuiască cu el asupra funeraliilor lui Alexandru. Președintele Lebrun va urma cortegiul; Regele Boris s-a anunțat din primul moment — ce face el, care desemnase pe Prințul Nicolae?

Maltezii (Pierredon și La Rochefoucault) cu care am dejunat ieri la Pangal, au venit să-mi aducă marea Cruce Magistrală a Ordinului.

15 octombrie. Brighiu, de la Siguranță a fost trimis la Barbu Ionescu să-l silească să intervină la Londra ca să nu publice „romanul" lui Lewis[259], privitor la viața și la „patimile" Regelui, roman a cărui publicare e anunțată cu surle și cu tobe de ziarul englez *The People.* S-a cerut lui Barbu Ionescu să trimită o telegramă cominatorie: „Vă interzic etc....", redactată de Titulescu și de Savel Rădulescu care-și închipuie că deoarece Barbu Ionescu a dat informațiile mai e stăpân pe ele... Brighiu, mai cu cap, s-a dus la prietenul său Ottescu și amândoi au redactat împreună o telegramă mai blajină prin care editorii engelzi erau rugați să amâne publicația până la *lămuriri ulterioare.* Barbu Ionescu a semnat ambele telegrame dar a sfătuit

[259] Am notat mai sus perchezițiile la care a fost supus Lewis la plecarea lui din România.

să nu se trimită nici una, romanul cu pricina nefiind rău-voitor nici supărător pentru Rege și destăinuind numai lucruri cunoscute (!!!). După Barbu Ionescu s-ar pune astfel capăt (de unde știe el?) informațiilor fanteziste ce apar zilnic în Londra și sunt mult mai dăunătoare pentru reputația Regelui, cu exagerările și cu minciunile lor. Brighiu a dus cele două texte lui Titulescu, care a menținut și expediat telegrama redactată de dânsul... *The people* cere 4 milioane de lei despăgubire ca să nu publice romanul lui Lewis (8 000 de livre st.). Mult ne mai costă și scumpa noastră Dinastie...

A murit Poincaré...

Se zice că Regele Carol va merge la Belgrad pe Dunăre...

19 octombrie. Iată cum a povestit Titulescu lui Goga că s-a născut conflictul său cu Tătărescu:

„Când a venit Barthou la București, mi-a spus la gară: *Votre jeune président du Conseil veut venir à Paris; je ne sais pas pour quoi il vient, mais nous le recevrons avec grand plaisir — vous n'avez rien contre?* M-am întors către Tătărescu și l-am întrebat: *ah, vrei să mergi la Paris? De ce nu mi-ai spus că-ți aranjam eu primirea acolo...* Jenat, Tătărescu mi-a îngânat câteva cuvinte pe care nu le-am priceput... Mai târziu, fiind la Geneva, Jeftici îmi telefonează de la Belgrad și-mi cere să-i trimit pe Savel Rădulescu, căci are să-mi spună ceva. Am trimis pe Savel, și Jeftici i-a spus că Tătărescu vrea să vină la Belgrad, că el Jeftici nu știe pentru ce vrea să vină și se miră că cererea n-a fost făcută prin mine. Am scris atunci lui Tătărescu o scrisoare bine simțită în care i-am declarat că sunt anumite norme de urmat pentru vizitele președinților de Consiliu în străinătate, și că cea dintâi e că ministrul de externe trebuie să fie informat, căci lui îi revine sarcina de a pregăti vizita. Tot la Geneva, m-a luat într-o zi Beneș de o parte să-mi spună că Tătărescu vrea să vină la Praga, și m-a întrebat pentru ce, căci dacă e ceva serios îl va primi cu plăcere, dar altfel are atâta treabă... Am răspuns că nu știu nimic... După Beneș a venit Rushdi-Bey să-mi spună și el: «Președintele dvs. de Consiliu vrea să vină la Ankara... Nu știu pentru ce...». Am răbufnit, și n-am mai putut să mă stăpânesc: a doua zi mi-am dat demisia..."

Sunt de acord cu Goga, că în cazul în care Guvernul ar întinde mușamaua în afacerea Skoda, să pomim cât mai mulți o acțiune comună, să facem o mare întrunire la București și să ne ducem acolo el, eu, Averescu, Iunian, Iorga și să spunem: „Am venit ca oameni cinstiți să ne ridicăm împotriva hoților, care se acoperă unii pe alții!"

Ieri a avut loc la Belgrad, fără incident, în fața mulțimii îndurerate, funeraliile Regelui Alexandru...

20 octombrie. Ziarele publică comunicatele Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, redactate ieri la Belgrad. Literatură searbădă și fără consecințe...

Între liberali, zâzania e în creștere. Ziarele de azi dau declarații făcute de Iamandi la Iași. Năvalnicul Victoraș face cu ouă și cu oțet pe Gheorghe Brătianu cu care o unire sau o fuziune rămâne exclusă și afirmă că Dinu Brătianu va fi tolerat ca șef, dar după dânsul va trebuie să fie Tătărescu.

Din lagărul georgiștilor se spune în schimb, că înțelegerea cu Dinu e ca și făcută, dar că nu se va proclama decât după ce se va trânti Guvernul. Dinu Brătianu s-ar fi înțeles în acest scop cu câțiva miniștri să-și dea demisia. Printre aceștia se citează numele lui Lapedatu, lui Nistor, lui Slăvescu (?), d-rului Angelescu (?), lui Costinescu (?) și chiar al lui Titulescu, pe concursul căruia Dinu contează în special, spre a răsturna pe Tătărescu. Zarva este mare...

Duminică, 21 octombrie. Frumos Congres al „Uniunii Agrare" la Constanța, organizat de Teodorescu-Valahu. Lume enormă, vreme de vară. În cuvântarea mea iau inițiativa unei ofensive a oamenilor cinstiți împotriva hoților și șperțarilor. După-amiază, cu automobilul la Mamaia, și apoi la Eforie, Carmen-Sylva până la Mangalia. În apusul soarelui coasta se desfășoară minunată; marea se joacă în tonurile albastrului și valurile sfărâmându-se de plajă însăilează la capătul ei un tiv alb de spumă... Seara, luna argintește totul, și marea, molcomă, abia se mai mișcă...

22 octombrie. Regele primește astăzi în audiență pe Pierredon, ministrul Ordinului de Malta; audiența a fost întârziată din cauza funeraliilor de la Belgrad. Maltezii vor să întemeieze și la noi în România o instituție care să le aducă ceva parale. De obicei, dânșii instalează un spital sau ridică o biserică și din banii pe care îi adună nu varsă decât o parte la instituțiile locale întemeiate, iar restul — partea leului — merge la Roma, la Marele Magister. Deocamdată Pierredon vrea să înființeze la noi numai o asociație a Ordinului Meritului (Ordin secundar al Marelui Magister de Malta), pe care Ordinul Suveran ar fi dispus să-l lărgească creând patru clase (mare cruce, comandor, ofițer și cavaler) în loc de una care există astăzi și se poartă pe piept, ca crucea de cavaler a altor ordine. Propunerea lui Pierredon ar duce la crearea unui Ordin independent în țara noastră, pe care l-ar conferi Marele Maestru sau președintele Asociației, în schimbul unei contribuții pecuniare. Idee antipatică și nu cred că Regele să primească o concurență în exercițiul prerogativelor sale[260].

[260] Ordinul Suveran de Malta se împarte în trei categorii de cavaleri: Cavaleri „profès",

Maltezii ar dori, dacă cumva ar ajunge să-și întemeieze asociația să fiu eu președintele ei. Eu nu țin deloc și împing înainte pe Brâncoveanu sau pe Mocsonyi.

Scanavi mi-a confirmat că Regina Elisabeta cumpără moșia lui Caracsonyi din Banat (Banlocul) — 4.000 hectare, pământ excelent, pădure, *riziere*, eleștee pentru pește etc., pe vreo 32 milioane de lei, din care 6 ar fi de plătit moștenitorilor și de scos din pungă. Restul sunt datorii la Prima Casă de Păstrare din Timișoara, la Banca Comerțului din Craiova etc. — pe care le va înghiți Banca Națională și le va trece la portofoiul putred... Frumoasă afacere! Și ce bine e să faci parte din Dinastie! Zorlenii, 1.000 hectare pământ de lulele, cupărați cu *90 milioane* de Stat (plătibili în 9 ani câte 10 milioane) și *cu mai puțin de o anuitate*, cumpărarea celei mai frumoase moșii din Banat, de 4 000 de hectare! Să ne trăiască toți!

23 octombrie. Pangal a fost ieri cu maltezii la Sinaia și-mi povestește audiențele lor. Sunt foarte nemulțumiți. Regele le-a cerut să nu mai decoreze pe nimeni în România decât după cererea lui.

cavaleri de justiție și de devoțiune și cavaleri prin Grație Magistrală. Cavalerii „profès", foarte puțini la număr se leagă prin jurământ și nu se pot însura; cei de Justiție și de Devoțiune nu sunt legați prin jurământ și se pot însura. Ei constituie adevăratul „Corp" al Cavalerilor de Malta. Cavalerii prin Grație Magistrală nu sunt propriu-zis cavaleri de Malta, deși decorațiile sunt aproape identice (diferă numai trofeul de care e atârnată crucea), ci niște miluiți ai Marelui Magistru al Ordinului: nici o condiție nu e cerută pentru această clasă a Ordinului. Pentru cavalerii „profès" și pentru cei de Justiție și Devoțiune se cere să fie catolici și să fie nobili. Condițiile de noblețe sunt însă diferite după țări (provincii): în Austria se cer 32 de cartiere ascendente, în Franța și Italia 16, în Spania 200 de ani de noblețe a familiei. Crucea se poartă la gât, ca comendăriile; cavalerii o atârnă de o panglică neagră — cei cu gradul de „bailli" de o panglică neagră brodată cu aur. Cavalerii prin Grație Magistrală sunt de două clase: Mari Cruci și Cavaleri; Marea Cruce se poartă ca crucea de „bailli" (dar cu o broderie de aur diferită) — cea de Cavaler atârnă de o cravată neagră simplă. Cavalerii „profès" și Suveranii (pentru aceștia din urmă nu se pune nici o condiție de religie, nici cea de noblețe) au dreptul la o cruce de smalț alb ce se poartă ca o placă, pe piept, la stânga. În Franța, deși Statutele nu-l prevăd, Marii Cruci prin Grație Magistrală poartă și ei o lentă neagră, dar fără placă pe piept, ca pentru Marile Cruci ale altor Ordine. În timpul Reformei, Cavalerii trecuți la protestantism au fost considerați excluși. În Brandenburg devenit Prusia, s-a înființat o ramură protestantă a Ordinului Sfântului Ion din Ierusalim — cunoscut mai mult sub numele de Ordin Johanit — care a vrut să fie reintegrat în Ordinul de Malta. S-au negociat decenii, și nu s-a ajuns la o înțelgere, Ordinul nevoind să piardă beneficiul marilor proprietăți din Germania închinate Johaniților. O ramură a Ordinului german a existat în Suedia unde funcționa în aceleași condiții ca în Prusia. La 1806, Regele Prusiei Frederic-Wilhelm al III-lea a desființat Ordinul Johanit, ca să pună mâna pe averile lui, în interes național. Mai târziu, după pacea de la Viena, Frederic Wilhelm a reînființat Ordinul, dar nu i-a restituit și averile. Ordinul Suveran de Malta, nemaiavând interese pecuniare de menajat în Prusia, a considerat însă că convenția din 1741 era abrogată prin desființarea Ordinului Johanit în 1806. Ramura din Suedia care n-a fost desființată în 1806, continuă să beneficieze de efectele convenției din 1741. Așa cum e, Ordinul de Malta nu mai e astăzi decât umbra Puterii ce a reprezentat odată și considerația care i se dă, nu e decât un omagiu adus trecutului.

Ar vrea — n-a spuns-o dar le-a dat-o să priceapă — să facă din Crucea Magistrală de Malta un fel de Ordin anex al lui, pe care să-l confere indirect, el. Pierredon și La Rochefoucault erau buimăciți, așa ceva nu se mai ceruse de nici un Suveran, nici măcar de Papa, Protectorul titular al Ordinului! În ce privește Crucile de Justiție și Devoțiune (adevărata Cruce de Malta) Regele nu vrea să fie nici un român („fiindcă în România nu există noblețe!"). Nu admite decât Cruci Magistrale și face o singură excepție pentru Prințul Nicolae (dar fără crucea pe piept purtată de „profeși" și de Suverani...). Nu aprobă nici avansarea lui Savel Rădulescu la gradul de Mare Cruce Magistrală, cerută de Titulescu și le-a spus că n-ar fi întocmit prima listă așa cum au întocmit-o ei (Argetoianu, Vaida, Titulescu, Pangal, Mari Cruci — Savel Rădulescu, Cavaler). Găsește că s-a dat prea mult lui Pangal, prea identificat cu Masoneria — pe care de altă parte o protejează și o încurajează! A discutat cu amănuntul o listă nouă propusă de Externe: Mișa Arion, Flondor, Grigorcea, Stârcea, (de la Palat) și general Ilasievici — a tăiat pe Arion, a spus că Flondor mai poate să aștepte și a cerut o Mare Cruce pentru Tătărescu (décidément, il en pince!). În schimb, a acordat cu ușurință decorațiile cerute pentru demnitarii Ordinului Suveran (5-6 plăci de Mari Ofițeri și câteva Comanderii) și a adăugat „motu proprio" — în lista Ordinului — pe Don Prospero Colona pe care l-a decorat cu Marea Cruce a Serviciului Credincios, spre mirarea lui Pierredon care nu ceruse această decorare și nu va ști cum să o explice la Roma...

Frica: aflu că la sosirea miniștrilor noștri de la Belgrad, automobilele lor au fost ostentativ trimise la Gara de Nord, unde au așteptat în văzul tuturor pe când fricoasele Excelențe au fost îndreptate printr-un tren special de la Chitila la Mogoșoaia unde câteva taximetre fuseseră rânduite la dispoziția lor. De asemenea în ziarele de azi s-a tăiat informația despre plecarea Regelui la manevre. Întrucât privește pe Titulescu, s-a scris în *Adevărul* de ieri că nu sosește la București decât pe la 10 noiembrie, iar în *Universul* de azi, că a lucrat ieri la Minister...

26 octombrie. între prefectul de la Bălți, Cateli, și senatorul liberal ales acolo, Gaziev (fost și țărănist) a izbucnit luptă mare. Escrocii nu se mai înțeleg și-și varsă hârdaie de lături în cap. Gaziev destăinuiește, cu amănunte, pungășiile prefectului. Nimic de zis; dar Cateli publică la rândul lui o scrisoare prin care afirmă că zisul Gaziev a cumpărat cu 40 000 de lei dați judecătorului, voturile de la o secție, și dă lămuriri asupra tocmelii și asupra publicării rezultatului alegerii. Asta e mai grav. Ministerul de Justiție a ordonat o anchetă (!) căci scrisorile au

fost publicate în *Adevărul* de miercuri seară și în *Universul* de joi dimineață. Iată cum se explică rezultatele noastre de la alegeri.

Guvernul s-a ales cu locurile și noi cu anchetele...

Adevărul din 24 publică un articol plin de laude față de ieșirea mea de la Constanța, împotriva hoților. *Universul* din 25 mă înjură pe aceeași temă. Democrația integrală nu mai e de acord!

Ieri seară a fost la mine Simionescu, directorul „Capsului", și mi-a povestit de jafurile ce se fac cu pădurile Statului pentru construirea așa-ziselor islazuri comunale. Manolescu-Strunga a dat cu nemiluita, pe când era subsecretar la Domenii. „Eu sunt politician — urla el! Țărăniștii au făcut legi peste legi ca să procopsească pe ai lor. Ce? Vreți ca noi să pierdem toată popularitatea?"

Acum, de când e la Industrie, Strunga face pe nebunul, și a deschis tabără. Înjură, și se ceartă cu cine încearcă să-l oprească. Cu Slăvescu era să se bată! Și Nilul continuă să se reverse peste capetele plecate...

Titulescu a pornit-o ieri spre Ankara, prin Rusciuc. Gazetele ne descriu călătoria sa, organizată — și plătită de noi — ca pentru un Rege. Ieri am fost la Gara de Nord să însoțesc pe nevastă-mea care pleca cu Arlbergul. Cu același tren pleca și Franasovici la Sinaia: vagon special și două rânduri de sergenți de la intrarea gării până la vagon! Porcii ăștia își bat joc de noi.

27 octombrie. Titulică este „en froid" cu Jeftici, purtătorul de osânză iugoslav. Cu prilejul înmormântării Regelui Alexandru, Mica Înțelegere a ținut o ședință la Belgrad și comunicatul final a fost redactat de Titulescu. După citire, Jeftici ar fi îndrăznit să spună: „Il me semble que ce n'est pas assez clair..." — „C'est votre tête qui n'est pas claire!" — i-a țipat irascibilul scopit, și Jeftici s-a făcut foc... Incidentul a fost adus la cunoștința lui Tătărescu de către Gurănescu (ministrul nostru la Belgrad) prin cumnatul său Franasovici. Gurănescu înjură pe Titulescu cât îl ține gura, fiindcă acesta ar fi declarat că toată lumea trebuie primenită, la Legația din Belgrad...

La Palatul de Justiție e mare zarvă din cauza înaintării lui Horia Bogdan[261], ginerele lui Aristide Blank. S-a trecut peste 10-12 magistrați buni și mai vechi. Indignare. Stârcea, primul președinte al Curții (un alt favorit, de acum câțiva ani) e în fruntea magistraților protestatari. Aceștia au mers la Victor Antonescu, ministrul justiției, care le-a dat dreptate dar le-a spus: „N-am ce face, ordin de Sus..." — descoperind astfel pe Rege. În altă ordine de idei, a început o agitație printre magistrați și pe tema șperțarilor care s-au înstăpânit pe principalele posturi ale Tribunalului și ale Curții. Prilejul acestei

[261] Magistrat mediocru, înaintat președinte înainte de rând.

agitații îl dă trimiterea președintelui Anton Petrescu, șperțar vestit, înaintea unei comisii de anchetă. Anton Petrescu fusese și el înaintat fără drept înaintea altora, de către Mihai Popovici, fiindcă era cumnatul lui...

Generalul Sturdza (fiul natural — fost Popovici — al lui Beizadea Vițel) a fost scos din postul de comandant al Gărzii Palatului. Unii spun, fiindcă ar fi comis acte de indelicatețe și ar fi făcut afaceri intervenind pe la Ministere în numele Palatului; alții afirmă că toți ofițerii generali chemați temporar la serviciu au fost retrimiși la pensie (pleacă și Dim. Suțu și Hentzescu). Sunt însă și oameni bine informați care pretind că trebuia făcut loc lui Urdăreanu (numit în locul lui), promovat „Puiu" și având drept, în această calitate de „Pui" la toate posturile de încredere, începând cu acela de golitor de țucale la Duduia. S-au luat și lui Drosso automobilele, și s-au încredințat tot lui Urdăreanu — care de acum încolo va înainta *pe roate*...

28 octombrie. Un nou gheșeft: se zice că Franasovici (ministrul comunicațiilor) s-a înțeles cu firma Renault pentru cumpărarea autobuzelor necesare Căilor Ferate (serviciile auxiliare automobile nou înființate) deși alte firme au oferit condiții de plată mai avantajoase și prețuri cu 20% mai ieftine. Dar probabil prea puțin șperț, și Mary e pretențioasă, și icrele moi costă scump!

Blumenfeld îmi spune că se vorbește, chiar în cercurile liberale, de un Guvern Iorga, cu noi toți, în care ar intra și Tătărescu. Teoria „betonului armat", cu care Guță compara Ministerul său, încă acum câteva zile, n-ar fi avut de scop decât să dea „coraj" băieților...

29 octombrie. Am telefonat lui Ilasievici[262]: „Domnule general, de o lună am cerut o audiență Regelui. Aș dori să știu dacă lipsa de răspuns este un semn că audiențele mele plictisesc pe Majestatea Sa. Eu nu rup mâneca nimănui. Sub Regii Carol I și Ferdinand, deși nu aveam încă părul alb, iar ei îl aveau, de câte ori am cerut o audiență mi-a fost acordată până în trei zile, de multe ori a doua zi. Eu nu mă pot imobiliza în București fiindcă am cerut o audiență. între 3 și 7 noiembrie voi lipsi în tot cazul din Capitală și nu m-aș putea duce la Sinaia..."

Ilasievici s-a fâstâcit și mi-a îngăimat că Regele a fost tot dus (dar de 8 zile s-a înapoiat la Sinaia), că merge la Foișor și că va supune chestiuneaa Majestății Sale... Nu cred să fie din partea Regelui rea-voință, ci rea creștere...

Dejunat la Athénée Palace cu guvernatorii Băncilor de Emisiune din Belgrad și Praga — dejun oferit de Dorel Dumitrescu,

[262] Mareșalul Palatului.

guvernatorul nostru. Și cehoslovacul Englis și iugoslavul Cingrija, mi-au părut oameni foarte mediocri. Dorel, care nu e cine știe ce, îi domina. Manolescu-Strunga, prezent, era delicios. Nu se poate obișnui cu ideea că e ministru, și se teme că și ceilalți în jurul lui păstrează aceeași îndoială. La fiecare trei vorbe ne aduce aminte de îndeletnicirile sale. Astfel: „Am fost ieri la Sinaia și — cu o ochiadă spre mine — am lucrat cu Regele. Ce frumos era! O zi încântătoare de vară!" Apoi lui Slăvescu: „Avem Consiliu *de Miniștri* (apăsa asupra cuvântului „miniștri"), nu uită. Către ministrul Cehoslovaciei, Șeba: „Avez vous lu *ma* article? J'être sincèr, j'être courageux, je dire vérité aux votres! Comme ça on doit quand on est ministre et quand on diriger économique son pays!" (textual!)

1 noiembrie. Cu litere de o șchioapă belferul Stelian Popește publică în *Universul, Declarațiile Președintelui Mustafa Kemal.* Făcute bineînțeles belferului, ca și cum el ar fi un important om de Stat sau un factor constituțional, iar ele covârșitoare pentru pacea lumii. Trei coloane de peltea „toumant autour du pot", pentru a pune în fine în gura lui Kemal următoarele senzaționale declarații, pe care le transcriu textual: „Sunt foarte mulțumit de cele ce-mi spuneți (Popeștele îl asigurase că turcii sunt populari în România încă de pe vremea lui Sinan-Pașa) și vă rog să asigurați pe români de toată simpatia mea". Ura la Balcani! Și pentru asemenea farse a fost cărat Popește la Ankara, cu banii grei ai contribuabililor. Titulescu își bate joc de noi...

Pangal a aflat că Dinu a pus acum în urmă trei condiții ca să se împace cu Tătărescu: 1) Miniștrii să vină să lucreze cu dânsul și să-l pună la curent cu toate proiectele lor; 2) Să se amâne congresul de la Iași, care trebuia să se țină la 4 noiembrie și să fie îndreptat împotriva lui George Brătianu și a unei împăcări cu el; 3) Să iasă imediat din Minister Manolescu-Strunga și Iamandi și să fie înlocuiți prin oameni din cadrele vechi (adică de ai lui Dinu Brătianu) — Tătărescu a primit fără discuție punctele 1 și 2 — dar s-a împiedicat de punctul 3.

Hazliii au botezat pe Manolescu-Strunga, Strungurescu Manolunga[263], iar pe Richard Franasovici, Trichard Ramasovici.

Luni, 5 noiembrie. Ieri congresul *Uniunii Agrare* la Craiova. A început printr-o defilare de săteni, pe jos, călări și cu căruțele. După aceea, întrunire frumoasă — cred că vor fi fost 10.000 de persoane.

Totul s-a terminat printr-un banchet de 300 tacâmuri. Am ajuns

[263] Manolescu-Strunga și-a dat multă osteneală pentru desfacerea fructelor și mai ales a strugurilor în detaliu, pe prețuri remuneratorii pentru producători.

orator de întruniri publice. Să dea Dumnezeu să nu ajung mai rău.

La Breasta. E prima aniversare a nașterii mumă-mi, fără dânsa. Oribil...

Pavlu îmi povestește că terenurile Belcinencei, din marginea Craiovei sunt în curs de parcelare. S-a creat o bancă la fața locului cu firma: „Banca populară Anghel Demetrescu", Amuzant este, după câte îmi spune Pavlu, că bietul poet fără franc Anghel Demetrescu, devenit acum bancă (!), a avut două fobii, cât a trăit: pe Ștefan Geblescu (tatăl lui Aurică blegul) și pe Belcineanu! Îi înjura toată ziua și când îi găsea, sau pătrundeau într-un local public unde se afla și el, se înfuria, se scula și îi da afară. Iată-l acum, nenorocosul poet, ajuns „bancă" tocmai pe terenurile Belcineanului!

7 noiembrie. înapoiat aseară citesc în *Adevărul* două porcării la adresa mea. Trimit o scrisoare spirituală de rectificare. Spirituală, adică cu duh, au găsit-o alții, nu eu...

Ieri în tren, Radian îmi povestește începuturile lui Rigo, Andreescu-Rigo, o secătură din Craiova ajuns om cu palton, deputat liberal, consilier municipal în București și șef de disidență *în Verde*! L-am cunoscut demult la Craiova, idiot, sărac lipit pământului și încăpățânat să scrie la gazetă deși nu știa să alinieze două rânduri. Scotea pe timpul neutralității (1914-1916) o foaie de șantaj *Avangarda*, apoi a dispărut. Cum a ajuns dobitocul acum în urmă om cu parale și politician de vază, e de nepriceput. Pe când Radian urma la liceul din Craiova clasa a VII-a, Rigo era calfă la un croitor, dar *deja* om de litere: făcea dări de seamă literare și dramatice într-o revistă moartă din București, intitulată *Critica*. Una din aceste dări de seamă începe așa: „*Deși* ceasornicar, papa Lebonard (era vorba de piesa de teatru cu același nume) avea o deosebită dragoste pentru copii lui..." Primea 20 lei de articol, din care da câteodată 5 lui Radian să-i facă articolul. în alegerile din 1914 îl subvenționa Iancu Pesiacov, zis „Șoșoancă" și Rigo scria: „Țara e cu Partidul Conservator... Și de ce nu?"

Ajuns mare personaj în Partidul Liberal caraghiosul a rămas tot caraghios, dar un caraghios cu ifose, cu blană și cu ... „mașină".

8 noiembrie. A căzut Guvernul Doumergue. Merguedoux, cum îi zice Leon Daudet, a vrut să salveze Franța, dar n-a putut...

10 noiembrie. Ieri-seară conferința lui Romain Coolus. Mai mult decât mediocră. Anecdote din viața uitată a Sarei Bernhard, cu casa ei plină de animale scârboase (un șarpe-piton încolăcit pe canapea) ne face pe toți să ne dăm seama cât de perimate sunt vremurile tinerețelor noastre...

Ascultând pe Coolus, ne-am plictisit de moarte...

Traian Ionescu și Vasile Antonescu (acesta din urmă „fost" ovrei, cu nume românizat) scot o foaie *Drapelul* ce apare din când în când, cu litere roșii, albastre și aurite (tricolorul românesc). De la primul rând până la cel din urmă proslăvesc Restaurația și pe Rege, și dându-se drept „apărătorii Dinastiei[264]", ciupesc parale de la toate autoritățile. Ce e mai trist, e că acești doi escroci au intrările lor libere la Palat și sunt subvenționați din caseta regală. în 1931, am fost chiar obligat să-i aleg deputați, cu toate protestele mele. Azi m-am pomenit cu ei, venind să-mi spună că Regele și ... Duduia nu vorbesc decât de mine și că sunt omul lor de încredere... I-am zvârlit pe ușă afară.

12 noiembrie. Chirculescu a aflat prin fiu-său, care întreține legături cu gardiștii, că aceștia ar fi hotărât uciderea lui Titulescu. Dânsul socotește informația serioasă și a comunicat-o lui Tătărescu și lui Savel Rădulescu. Din convorbirea pe care a avut-o cu Dinu Brătianu, Chirculescu crede zilele Ministerului Tătărescu, numărate. „Nu-l voi trânti, dar îl voi lăsa să cadă" — ar fi spus nenea Dinu.

Generalul Amza îmi dă lămuriri cu privire la așa-zisa sistare a înarmării țării, pe care național-țărăniștii o pun în sarcina Guvernului Iorga, fiindcă a oprit, până la verificare, executarea contractului Skoda care în realitate nici nu putea fi executat, fiindcă nu se stabilise încă prototipul tunului comandat. Vorbind despre generalii noștri, îmi spune în treacăt că Gorski e găgăuț din județul Ismail. Tatăl lui a trecut Dunărea, la Tulcea, cu o droaie de copii, printre care și generalul nostru, crescut în România dar născut găgăuț în Basarabia rusească. Despre Samsonovici, Amza povestește că ar fi ovrei ucrainean. Un frate al lui, funcționar la Tișița pe vremuri a fost notat de Siguranță ca suspect și pe fișa lui s-a însemnat: „ovrei, bănuit de spionaj". O soră a lor trăiește la Roman, e văduvă și ținută și dânsa drept suspectă, de poliție. Amza socotește pe Samsonovici ca autorul tuturor porcăriilor de la Skoda. Grozav se iubesc generalii noștri între ei...

Seara, masă la Jockey-Club în cinstea lui Rappard, ministrul Olandei care ne părăsește. Atmosferă cordială.

13 noiembrie. A murit Pimen, mitropolitul Moldovei. Un mediocru, fără nici o vocație religioasă ca mai toți episcopii noștri. Un nespălat pe din afară și pe dinăuntru. Tipul cinovnicului rusesc, lipsit de caracter. La Iași, a dat afară din casa lui pe Vintilă Brătianu a doua zi după înscăunarea lui Marghiloman, iar după slujba de la

[264] Traian Ionescu este eroul care a amenințat pe Barbu Știrbei că-l împușcă dacă nu părăsește România.

10 Mai, la care am asistat, m-a luat la o parte să mă convingă să trec de partea Guvernului numit de nemți... Numai că nu l-am înjurat de mamă... Mai era și șperțar și mai întreținea și ibovnice. Toate aceste însușiri au fost rezumate de *Universul*, foaia tuturor fățărniciilor prin următoarele rânduri: „S-a stins unul dintre marii ierarhi ai Bisericii noastre ortodoxe, mitropolitul Moldovei, dr. Pimen Georgescu, care a păstorit câteva decenii cu demnitate, înțelepciune și cu adâncă evlavie, creștinească..." Câte calificative, atâtea minciuni.

Inculeț mă cinstește cu o vizită ca să-mi explice reforma administrativă pe care o va prezenta Parlamentului. În loc să-mi vorbească de reformă, flecărește, atinge toate subiectele și spune prostii. Acum e liberal sadea, omul lui Tătărescu (pe care l-ar răsturna însă cu plăcere ca să-i ia locul) și devotat Regelui (natural). Îmi aduc aminte cum venise să mi se ofere în 1931 și cum înjura atunci pe liberali, și mă apucă scârba. Fiindcă e ministru de interne îl rog să pună regulă la Cenzură; îmi răspunde dă toți cenzorii sunt niște proști. De ce nu-i schimbă?

14 noiembrie. Văzut pe Averescu. Deși fizicește îl găsesc mai bine — vorbește mai repede, fără pauze și ezitări — moralmente îmi pare mai deprimat. Îmi zice: „Domnule Otetelișanu", iar la plecare, văzându-mă în doliu mă întreabă pentru ce, și după ce îi spun mă consolează pentru pierderea mumă-mi, deși îmi trimisese după nenorocirea mea o lungă telegramă de simpatie.

E dezlănțuit împotriva Regelui și de astă-dată. Probabil că nu mai așteaptă nimic de la el. Regretă că a avut slăbiciunea să meargă la Bellinzona în 1930 (!) și să-mi cedeze astă-primăvară, mie, și să-și schimbe linia lui de conduită, îmi reproșează discursul meu de la Craiova (Regele și Poporul), iar eu îi răspund scurt că spun lucrurile cum le gândesc, pe față. De ce nu le spune și el? „Apoi dacă sunt singur?" Înduioșătoare și naivă mărturisire... Nu știe oare că în politică, a fi singur înseamnă a greși? Îl întreb ce atitudine va lua în chestiunea Skoda. Ca să-mi răspundă, vrea să citească întâi raportul Comisiei de Anchetă. Luăm întâlnire după apariția raportului ca să vedem dacă nu putem coordona atitudinea noastră în această afacere... După cererea lui.

La dejun la Bușilă, am plăcerea să întâlnesc pe Victor Slăvescu, ministrul nostru de finanțe. Îmi spune că plățile ratelor Conversiunii merg extraordinar, că țăranii plătesc pe capete, fac coadă și se bat la ghișeurile băncilor (informațiile mele sunt cu totul contrarii) — că încasările Ministerului de Finanțe merg și ele foarte bine — că împrumutul merge și mai bine și termină facându-mi o declarație

de amor: „Nu știi, coane Costică, cât te iubesc eu pe d-ta[265]!" Îl iau de braț: „Sunt încântat dragă Slăvescu de această ultimă declarație — căci îmi dau astfel seama de valoarea celor trei dintâi!" Bietul Slăvescu „face un cap" și nu știe ce să-mi răspundă, dar eu adaug: „Amice scump, te-ai contaminat de la Tătărescu, cânți din trâmbiță! Nu e de ajuns!" Slăvescu sare însă ca lovit: „Te rog, coane Costică, nu mă confunda cu Tătărescu, nu, nu e aceeași apă, te rog să crezi...". Părea omul adânc jignit că-l apropiasem de președintele său de Consiliu...

15 noiembrie. Deschiderea Corpurilor Legiuitoare. Nu mă duc de lene să mă îmbrac. De altminteri, nu pierd nimic, sunt sigur.

Blumenfeld la mine. Mă ia de departe ca să-mi lămurească că de va fi viitorul Guvern sub pecetea mea, pot conta pe tot concursul dezinteresat (adică exact contrariul) al ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*... Dar Blumenfeld se întreabă: „Care va fi viitorul Guvern? E evident că Guvernul Tătărescu e pe dric. Că va mai ține o lună, două sau trei — e indiferent. Un Guvern național-țărănist nu e posibil, căci nici în ce privește programul (!!), nici în ce privește personalul (??), partidul nu e gata — fără a mai vorbi de afacerea Skoda. Atunci? Nu e posibil să nu se prepare ceva? D-ta știi?" „Natural", i-am răspuns că nu știu nimic, și tot așa, natural, nu m-a crezut. Și totuși...

Am notat această convorbire fiindcă pentru prima dată recunoaște și Blumenfeld precaritatea Ministerului Tătărescu; până acum spunea și el că e beton armat...

Dejunat la Sola. Vorbim după masă despre Pactul Balcanic, care nu e deloc pe placul italienilor, și ca să-și bată joc de el, ministrul Italiei povestește: „Am întrebat pe Titulescu dacă în cazul unui conflict între România și Rusia în care ar ataca și Bulgaria de la sud, ar interveni Turcia împotriva acestei din urmă?" — «Are obligația să intervină», a răspuns Titulescu. — Dar credeți că Turcia ar lua armele contra Bulgariei aliată cu Turcia? — «N-am spus *că ar interveni*, am spus că *are obligația* să intervină» (!!!)... După câteva zile am întâlnit pe ministrul Turciei la București și punându-i aceeași întrebare mi-a răspuns: «Pactul cu Rusia e anterior celui Balcanic, are prin urmare precădere». Întâlnind în fine la trecerea sa prin București pe Rushdi Bey, ministrul de externe al Turciei mi-a răspuns la aceeași întrebare: «Chestiuna d-tale e fără interes, căci între România și Rusia există un pact de neagresiune[266]»» (!!!).

Câteva săptămâni mai târziu, povesteam toate aceste răspunsuri

[265] Trebuia să-mi dea dovadă de această dragoste tocmai în 1939 când a demisionat din Cabinetul meu, ca să-l descompleteze! *(Notă ulterioară).*

[266] Pactul Kellog.

lui Savel Rădulescu, în biroul său de la Minister, când a dat Titulescu peste noi. Savel râdea și mi-a cerut să reîncep povestirea mea pentru șeful său. La sfârșit a râs și Titulescu și a adăugat: „Să-ți mai dau și un al patrulea răspuns — dacă vom fi atacați și de ruși și de bulgari, mi-e indiferent ce vor face turcii, căci tot curățați suntem!"

Se vorbește iar de demisia lui Titulescu, supărat nu se mai știe pentru ce.

17 noiembrie. Ieri 16 noiembrie a fost întrunită Comisia de anchetă parlamentară în afacerea Skoda. Raportorul A. Bentoiu a depus raportul său. Armand Călinescu a depus și el un contraraport redactat la clubul național țărănesc. Raportul lui Armand n-a fost primit ca atare, ci sub denumirea de memoriu lămuritor. Raportul Bentoiu conchide la punerea în urmărire a lui Cihoski, a lui Mihai Popovici și a lui Romulus Boilă. Despre Maniu se vorbește numai în considerentele raportului.

Tot ieri, în ședință plenară, la Cameră, alegerea biroului. În culoare se spune că Iorga se crede stăpân pe situație. Repetă cui vrea: „voi face", „voi drege", „voi trage cu mitraliera" — și alte bazaconii.

La înapoierea Regelui de la Cameră, în ziua deschiderii, un locotenent de rezervă din administrație care dorea să fie menținut în administrație, s-a repezit cu o petiție în mână spre trăsura Regelui. Sub sugestia celor întâmplate la Marsilia colonelul Dombrowski care escorta trăsura călare a sărit cu calul pe bietul om, și împreună cu alți „oameni de bună voință" era să-l ucidă. Izbutise totuși să ajungă până lângă trăsură și Voievodul i-a luat petiția.

Toată lumea vorbește de război. Bușilă povestește despre fabricile germane de surogate și de materii sintetice, mai ales despre formidabilele uzine de benzină sintetică de la Leumna și despre cele de cauciuc artificial — pe care le-a vizitat. Irimescu ne înnebunește cu aviația americană și ne descrie tipuri de avioane cu viteze fantastice și cu nemaipomenite posibilități de acțiune. ... Să ne fie de bine.

Dimineața publică impresia șefilor de partide asupra raportului Skoda. Căutăm toți să scăpăm pe tangentă: să spui că sunt inocenți nu poți, și să lovești în oameni la pământ, nu-ți vine. Numai secătura de Iorga sare în ajutorul lui Mihai Popovici și îi dă un certificat de cinste. Explicația: fiul lui Iorga s-a însurat cu fata lui Buhățel (un bandit ardelean, ca și Popovici) și fratele Mihai a fost nașul tinerei perechi...

Nae Ionescu a fost la Iorga și a discutat politică cu el. Nebunul e mai nebun ca oricând și convins că ia puterea. I-a spus și lui Nae: „Am să trag cu mitraliera în Zelea Codreanu și în Garda de Fier!" —

„Așa spunea și Duca", i-a răspuns Nae, cu un zâmbet diabolic. „Va să zică mă amenințI?" — „Nu te amenint, cum n-am amenințat nici pe Duca... Constat numai un fapt!" Constatarea faptului a potolit însă pe loc rodomontadele domnului profesor...

Sola a venit să mă vadă și m-a pisat două ore ca să mă convingă că România trebuia să se lapede de Iugoslavia și de Mica Înțelegere și să se apropie de axa Varșovia-Budapesta-Roma... O fi având dreptate dar ce pisălog!

22 noiembrie. Fruntașii Partidului Național-Țărănesc continuă să-și facă plăcere, unii altora. Maniu a asistat ieri la Timișoara la inaugurarea monumentului ridicat în cinstea lui Vichentie Babeș. Aceste serbări au fost organizate de Sever Bocu, pungașul dat de Vaida afară din partid — ceea ce n-a împiedicat pe Maniu să se ducă la clubul lui și să-l laude în cuvântarea ținută. Gestul lui Maniu a exasperat pe Vaida și a nemulțumit adânc pe Mihalache și pe ai lui.

Pe tema Skodei, Madgearu și-a dat drumul și a atacat cu o extremă violență pe liberali, la o întrunire din Oltenița.

„De la Oltenița (accentul pe i)
Patru mii de morți,
Toți skodiști de viță,
Bat la Rai în porți!"

Mai blajin, Gutius Tartarinus Tatarescus a declarat presei că afacerea Skoda nu este pornită de Partidul Liberal împotriva Partidului Național-Țărănesc — ci o afacere despre care s-a vorbit prea mult și în care trebuie adusă lumină și dacă sunt culpabilități individuale nu pot lipsi nici sancțiuni cu caracter tot individual. Foarte frumos spus, dar atunci de ce se duce de mai bine de un an luptă de la partid la partid, pe această nenorocită temă?

Fost ieri în matineu la piesa „Tovarăși" și am petrecut de minune. Ianculescu excelent, și Elvira Godeanu — delicioasă — una din puținele actrițe românești pe care n-ai poftă să o iei la palme ...

23 noiembrie. Arcizewski, ministrul Poloniei, a avut lipsa de tact să publice la București un interviu prin care ataca pe Titulescu și politica lui. Rezultatul a fost un incident penibil, la Geneva, între Beck și Titulescu, și o încordare completă în raporturile dintre cei doi oameni mari ai Poloniei și ai României, căci Titulescu e convins că interviul a fost dat, dacă nu din ordinul, în tot cazul cu știrea lui Beck. Arcizewski a povestit lui Pangal cum a decurs incidentul de la Geneva; amănuntele i le-a dat chiar Beck, pe care l-a văzut acum în urmă la Varșovia. Beck vorbea cu un grup de gazetari în culoarele S.D.N.-ului; deodată a năvălit asupra lui Titulescu, purtat

de un alt val de gazetari. În fața tuturor, și în gura mare, Titulescu, fără bună ziua, a interpelat pe Beck: „Mon cher ami, vous devez rappler Arcizewski ..." — *„Monsieur le Ministre"* — i-a răspuns Beck — „nous pouvons parler de ces choses-la ailleurs", făcând aluzie la toată gloata din jurul lor ... „Comment, — a replicat Titulescu — je vous dis *mon cher ami* et vous me répondez: *Monsieur le Ministre*?" — „Voulez vous que je vous appelle *Excellence*?" *„Mon cher ami, je vous demande* de rappeler Arcizewski ..." — „Si vous voulez que je rappelle Arcizewski, je vous préviens que je ne nommerai personne à sa place." — „Alors je vais déchaîner une campagne de presse contre vous ..." a conchis Titulescu și i-a întors spatele lui Beck. De atunci, cei doi miniștri nu și-au mai vorbit.

Arcizewski a mai spus lui Pangal că Beck l-a asigurat că nu-l va rechema. Numai în cazul în care rechemarea sa va fi cerută personal de Rege, ar urma să i se dea curs, dar în acest caz nu se va numi alt ministru al Poloniei la București cât timp va fi ministru de externe Titulescu.

Beck a mai însărcinat pe Arcizewski să meargă la Rege și să-i spună că din informațiile controlate poloneze rezultă că Titulescu a trimis vorbă la Paris, prin Grigore Filipescu, unde a putut, că dacă va forma el viitorul Guvern, Regele Carol va fi detronat în câteva luni. Arcizewski a cerut audiență Regelui pentru a-i face această comunicare.

N. N. Petrașcu vine să-mi ceară un articol pentru un număr special al *Adevărului* închinat Franței. Deși am oroare de acest gen de manifestații, n-am putut refuza.

25 noiembrie. Plecat azi-dimineață la Florica, cu un tren special, pentru așezarea rămășițelor lui Ionel Brătianu, în lăcașul lor de veci[267], 7 ani după moartea lui. O dumnezeiască zi de toamnă. Călătorit în vagon cu Poklewski, d'Ormesson, Guillaume și Șeba cehul. Dintre oamenii opoziției, în tren, afară de mine, Goga și dr. Lupu. La Florica lume multă, foarte multă — adusă. Ceremonia s-a desfășurat în fața Mausoleului, pe terasa care domină valea Argeșului. Priveliștea se întinde, minunată. Piteștiul răsare din zăvoaiele învelite în abureală albăstrie, ca o mironosiță printre flori. Pe tot întinsul pământului domnește tăcere și liniște ... Natura însăși pare smerită.

Dacă natura, în acest sfârșit de toamnă a încadrat cum nu se poate mai nimerit actul pe care-l săvârșim, omenirea adunată acolo a fost lipsită de vlagă, și chiar de ținută. Țărănimea mișună ca la petreceri,

[267] Provizoriu adăpostit într-o criptă laterală a Mausoleului, sicriul lui Ionel a fost definitiv așezat, alături de bătrânul Ion Brătianu într-un sarcofag de porfir.

profesioniștii politici glumeau și discutau afaceri, ca la bâlci. Familia se agita într-o vădită indiferență, afară de George Brătianu (venit cu soția și copiii), emoționat poate mai mult prin prezența celor vii decât prin amintirea celui mort. La așezarea sicriului în sarcofag, larma din jurul Mausoleului a fost direct supărătoare. Vorbeau toți între ei, și unii fumau fără rușine.

După ceremonie, gustare — dejun sus în pridvorul casei familiale. Elisa Brătianu îmi atrage de prisos atenția asupra sentimentelor sale și ale celorlalți Brătieni față de „Benjaminul" tribului (cum îl numește ea), de George Exoflisitul care n-a fost nici măcar poftit să îmbuce ceva ... Câtă meschinărie!

Era să uit să spun că discursurile lui Tătărescu, lui Săveanu, lui Leonte Moldoveanu (cei 3 președinți: Consiliu, Cameră și Senat) și al patriarhului Miron au fost ce puteau să fie: searbede și slugarnice. La înapoiere, în tren, cu toată îmbulzeala, doctorul Angelescu găsește mijlocul să-mi șoptească „că așa nu mai merge", că Guvernul trebuie să plece, că Tătărescu vrea să mușamalizeze afacerea Skoda, și câte și mai câte.

27 noiembrie. Chirculescu a venit să-mi povestească audiența sa de ieri, la Rege. După lucruri fără interes (sau pe care n-a avut interes Chirculescu să mi le spună) Regele i-a vorbit de mine, a recunoscut că știu ce vreau și că știu „să fac" când vreau, și l-a întrebat dacă mă vede des, dacă știe ce gândesc asupra situației etc. Chirculescu m-a lăudat mult, iar Regele s-a arătat foarte amical și plin de încredere față de mine. Chirculescu a fost atât de impresionat încât a venit numaidecât cu raportul. L-am lăsat în iluziile lui... Cu acest prilej, Regele a spus și lui Chirculescu că Constituția trebuie modificată. De când o tot spune...

A murit Alexandru Culoglu, președintele Clubului Tinerimii, om insipid și cumsecade, vechi prieten al familiei nevestei mele.

29 noiembrie. Ieri s-a întrunit Comisia de anchetă Skoda, să ia cunoștință de raportul Bentoiu. Țărăniștii au depus un supliment de memoriu (supliment la memoriul Călinescu) prin care conchid la respingerea concluziilor lui Bentoiu, și au declarat că se retrag din Comisie. Se zice că se vor retrage și din Parlament, dacă concluziile raportului Bentoiu vor fi votate...

Atta Constantinescu[268] îmi povestește că în momentul alcătuirii Guvernului Duca a fost adus telefonic la Palat și că Regele i-a spus că nu înțelege (!) de ce George Brătianu nu primește să intre în Minister. „Dacă nu m-ascultă, n-are să ajungă la nimic!" — ar fi

[268] Figlio del Porco ... Georgist înfocat.

conchis Regele. Atta i-a răspuns că refuzul lui George a fost pentru dânsul o chestiune de demnitate politică și personală: primind oferta lui Duca, ar fi comis un act de imoralitate. Regele a insistat, spunând că cel puțin să delege pe cineva (voia să tenteze pe Atta). Atta, conform instrucțiunilor primite a declarat că nu era nimic de făcut. Amenințări din nou, și supărare. Ieșind de la Rege, Atta s-a pomenit cu Puiu Dumitrescu pe care nu-l cunoștea și-l vedea pentru prima dată, deși sunt cam rubedenii — cu Puiu Dumitrescu care neputând presupune că Atta refuzase portofoliul oferit, a început să strige: „Bravo, dom'le, știam eu că o să meargă pe roate și că vom da gata pe Brătieni! Pe Maniu l-am pus cu botul pe labe, pe Averescu l-am făcut inofensiv — acum să o sfârșim și cu toți Brătienii!" Grăsunul a pus lucrurile la punct — iar Puiu, povestind mai târziu scena cuiva, înjura pe Atta de mamă, de-l spurca!

Atta pretinde, că sub Guvernul nostru, în 1931, Regele l-a mai chemat o dată și l-a întrebat: „Dar ce, George vrea să facă pe Ion Brătianu?" Erau tocmai în toi tratativele între Georgiști și noi pentru încheierea unui cartel electoral și Regele era foarte supărat de pretențiile tânărului „Șef". Atta ar fi întâmpinat atunci: „George Brătianu ştie că are mari greutăți de învins, dar e prea tânăr ca să se descurajeze şi nu e destul de bătrân ca să consimtă la compromisuri..."

După Atta, George Brătianu și-ar fi dat seama, opt zile după Restaurație, că Regele nu-l considera, pe el și pe cei din jurul său decât ca o masă de manevră și că voia să se răzbune împotriva lui Ion Brătianu și a Partidului Liberal, prin propriul fiu al vrăjmașului său. În altă ordine de idei, Atta nu crede la o posibilitate de împăcare între Dinu Brătianu și George. Consideră pe Dinu cam ramolit...

Iar zvonuri de cădere a Guvernului. Prin unele județe, nu s-au plătit lefurile de două luni...

Azi la orele 13, auzit la radio toată slujba de la Westminster (căsătoria ducelui de Kent cu Marina a Greciei). Diabolică invenție...

5 decembrie. în ziua de duminică 2 decembrie „Uniunea Agrară" a ținut o mare întrunire la Timișoara. O lume nebună umpluse sala cea mare și curtea fabricii de bere. Veniseră toți debitorii Banatului, sau cel puțin delegați din toate colțurile. Bestia de Sever Bocu a încercat să tulbure adunarea, prin câteva bande de partizani de ai lui, beți. S-a încins o bătaie, în curte și în sală, și după câteva minute Bociștii au fost dați afară cu capetele sparte. Succesul nostru a fost deplin.

De la Timișoara am plecat la Craiova și m-am oprit o zi la Breasta, lângă mormântul scumpei mele dispărute... Ieri seară m-am înapoiat la București.

6 decembrie. Am povestit deja că după îndemnul lui Cesianu am cerut Regelui o audiență pe la sfârșitul lui septembrie. Neprimind nici un semn de viață, am telefonat la 29 octombrie lui Ilasievici întrebându-l dacă lipsa de răspuns era cumva datorită unei atenții speciale din partea Majestății Sale pentru mine. Mi-a răspuns că Doamne ferește, și că se vor descurca lucrurile — și pe la începutul lui noiembrie m-am pomenit cu dl. general acasă la mine. Venise, după câte mi-a spus, din partea Regelui, „care avea cea mai vie prietenie pentru mine" să mă roage să nu mă supăr că nu mă cheamă, dar nu vrea să aibă nici măcar aparența că se amestecă în afacerea Skoda (!!) și de aceea nu primește oameni politici. Aflu acum că a primit pe rând pe Iunian, pe d-rul Lupu și pe Mihalache, vârâți până în gât în afacerea Skoda, care nu e încă terminată. Să-i fie de bine, căci eu mâneca nu i-o rup.

Între vizita sa la Paris și sesiunea Consiliului S.D.N. la Geneva, Titulescu a venit pentru câteva zile la București unde sperie lumea cu atmosfera războinică din Occident. Mai târziu se va lăuda că el a scăpat pacea, ca să se vorbească de el, ca să facă pe indispensabilul, ca să ne mai stoarcă bani! La Paris a spus lui Laval că Belgradul a făcut o prostie cu reclamația sa împotriva Ungariei la S.D.N. (în chestiunea pregătirii comploturilor pe teritoriul maghiar). Francezii au fost foarte plictisiți de această intervenție făcută tocmai în momentul când era să se înțeleagă cu Italia. Intervenția sârbească a silit pe italieni să sprijine pe unguri și i-a îndepărtat de francezi, obligați să ia pe sârbi în brațe. Înapoiat la București, același Titulescu a pus pe Bubi Brănișteanu să scrie articole în Adevărul, diametral opuse tezei pe care o susținuse la Paris: sârbii au dreptate, și trebuie să obțină de la S.D.N. sancțiuni împotriva ungurilor! Ce farsor, amicul Titulescu! Sunt oameni dați în judecată fiindcă au înghițit câțiva franci ai Statului, prin Skoda — el papă 2 milioane de franci francezi pe lună, și nimeni nu spune nimic!

Avocații s-au pus în grevă din cauza stupidului decret-lege promulgat de Antonescu prin care întreaga procedură e împovărată cu taxe mari în favoarea Eforiilor judecătorești. Scene curat revoluționare au avut loc ieri la Palatul Justiției. Doi avocați care au încercat să pledeze au fost crunt bătuți, iar ușa de la Curte care dă în Camera de Consiliu a fost spartă și avocații au năvălit ca să împiedice pe magistrați să intre în ședință. Dobitocul care a zgândărit toată afacerea este șperțarul de Rătescu[269]. Traian Alexandrescu, „domnul decan" e printre principalii instigatori ai mișcării...

[269] Președinte de Secție la Curtea de Casație.

Alaltăieri, descindere judiciară la Telefoane și la Ogelvie (directorul american al Societății). Pe lângă postul de observație al Siguranței, s-au găsit fire „de control" ale Societății puse de javra de Grigore Filipescu, care intercepta astfel conversațiile Regelui și ale miniștrilor, publica o parte din ele în *Epoca* și comunica restul lui Maniu. Madgearu a interpelat ieri în Cameră pe Titeanu, în această chestiune. Răspuns fără curaj, la o întrebare fără șfichi.

Aflu că joia trecută (acum 8 zile) un nebun a intrat în Cameră, s-a suit la tribună și a început să vorbească. Abia atunci și-au dat chestorii seama că nu era deputat și l-au scos din incintă! Și tot Dealul Mitropoliei e împânat cu polițiști.

A murit și Cincinat Pavelescu. Brusc. Rămân de pe urma lui câteva epigrame cu haz și amintirea unui bun camarad.

Ziarele de azi, publică vestea unui impozit, probabil pe capital, menit să aducă 2-3 miliarde pe an, pentru înzestrarea armatei. Rezultatul trecerii lui Titulescu prin țară și a alarmismului său. Singurul rezultat bun.

În drum de la Craiova la București, Virgil Potârcă vine în compartimentul meu să vorbească politică. Mi se arată foarte dezamăgit, și adânc nemulțumit de cele ce se petrec în partidul lui. Tratează pe Mihalache de „țoapă" și nu găsește destule cuvinte de dispreț pentru supușenia cu care primește toate îndrumările lui Maniu, duhul rău al partidului. În partid a început un puternic curent împotriva solidarizării cu hoții de la Skoda...

Mihai Popovici a intrat în acțiune și se apără pe toate potecile, jonglând cu acuzațiile ce-i sunt aduse. Nu se preocupă de apărarea sa decât de învinuirea de a fi întrerupt percheziția de la Seletzki. Dar cum rămâne cu celelalte pungășii ale lui? Cum rămâne cu împrumutul din 1931 și cu comisionul încasat?

7 decembrie. La Leningrad a fost omorât zilele trecute Kirov, șeful Partidului Comunist local și personalitate cu vază la Moscova. Kirov ocupa un loc însemnat în îndrumarea propagandei sovietice. Asasinatul a fost pus la cale de anticomuniști, și ca să-l răzbune pe Kirov și să potolească mișcarea pornită, Sovietele au întreprins la Leningrad un adevărat masacru. Peste 60 de persoane au fost deja împușcate. La noi, ca și în Europa Apuseană, presa democratică e mută asupra acestor executări — pe când, în iunie trecut, nu mai știa cum să-și exprime indignarea împotriva hecatombei puse la cale în Germania, de Hitler. Patima...

Gurănescu îmi povestește că în Iugoslavia situația e cam următoarea: oameni politici de seamă nu există; Marinkovici e

bolnav de piept într-un sanatoriu din Elveția, Macek (închis încă dar va fi eliberat în curând) un mediocru, toți vechii politicieni cunoscuți, morți — numai abatele Koroșetz înseamnă ceva. Annata e tare și unită: exponentul ei generalul Jifcovici, om cu autoritate dar inteligență de mâna a doua. Cei doi Regenți civili sunt oameni cumsecade dar șterși și fără răsunet. Unul din ei, Stancovici, e șeful Masoneriei croate, și pare că pentru aceasta l-a ales Regele Alexandru, căci era și el mason. În realitate, în Iugoslavia conduce treburile Jifcovici, și întrucâtva Prințul Paul, băiat gentil, bolnav de stomac, papucul nevesti-sii, dar cu aureola numelui de Karagheorghevici. La Belgrad se zice: „domnesc apostolii Petre și Paul" (Petre fiind numele de botez al generalului Jifcovici). Moartea lui Alexandru a produs o mare deprimare, toată lumea e consternată și nu știe cum să înnoade firul rupt. Cu Regele dispărut a pierit în același timp și primul ministru și toți miniștrii, căci el îi ducea de mână pe toți. Gurănescu prevede o serie de Guverne slabe care vor bate pasul pe loc. De război — nici o teamă. Ofițerii tineri sunt porniți spre aventuri dar cei bătrâni nu vor să știe decât de liniște și pace. Impresia lui Gurănescu e că Mica Înțelegere e obosită. Sârbii ar voi să se îndrepte spre o înțelegere cu Germania, dar numai împreună cu România. Flirtul Franței cu Italia a indispus mult la Belgrad. Alexandru se ducea la Paris să oblige pe francezi să aleagă: ori cu Iugoslavia, ori cu Italia. Politica pactelor, scumpă lui Titulescu, nu e apreciată de sârbi, nici de greci, și nici de turci. Grecii și turcii, au fost nevăzuți la Geneva, cu prilejul remiterii notei contra ungurilor...

Greva avocaților s-a terminat prin capitularea Ministerului de Justiție, care a admis să amâne aplicarea legii Eforiilor judecătorești, până după revizuirea ei.

Sâmbătă, 8 decembrie. Soția generalului Dumitrescu a venit azi dimineață la mine. O văd pentru prim oară: e femeie arătoasă, înzorzonată, simpatică și se ține bine pentru vârsta ei. A plâns, s-a plâns, am ascultat-o — dar ce pot să-i fac? Vrea să vadă pe Rege, care n-o primește; nu răspunde nici la scrisori. I-a scris „Costică" o scrisoare înduioșătoare și „Puiu" alta — dar n-au primit nimic. Îmi descrie printre lacrimi starea de disperare și de depresiune a soțului și a fiului ei. Sunt prăpădiți. „Costică" face zahăr și albumină — înainte făcea gheșefturi, era mai plăcut. Povestește: în 1930, la 15 august, se găsea la Constanța când a venit acolo Regele; cum a zărit-o Vodă printre lume, a trimis după ea — și în vagon a avut loc o scenă de reciprocă înduioșare. „Mama Gica" i-a spus: „Acum că am văzut visele noastre împlinite, poate să mă ia Dumnezeu! Dar

încă un lucru te rog, Sire, ad-o și pe Duduia, sărăcuța, că mult a pătimit mititica!" — Regele a luat-o în brațe și i-a șoptit: „Mamă Gico, ce bună ești! te-ai gândit la ea!" Și Mama Gica îmi povestește mai departe: „Așa era între noi, domnule ministru, nu știu ce am greșit, să ne ierte Dumnezeu! Și când mă gândesc că tot răul ne vine tot de la ea. N-am mai avut viață cu dânsa, de când Puiu a sfătuit-o să nu se mai arate atât de mult că s-a supărat lumea tot văzând-o în lux și alai, să mai meargă prin străinătate că e bine și acolo, să o mai uite unul și altul..."

În concluzie, mama Gica m-a rugat să intervin eu pe lângă Rege, să o primească... I-am explicat că nu puteam, dar a trebuit să insist, căci „eram ultima ei nădejde". În fine a plecat. Din conversația mea cu dânsa mi-am dat seama că Dumitreștii sunt pierduți...

10 decembrie. Depeșele de azi de la Geneva ne aduc știrea că Laval caută o formulă ca să împace pe sârbi cu ungurii. Era evident că se va ajunge acolo. Ce poate face altceva S.D.N-ul, decât să împace (când poate), când Statutele Ligii cer unanimitatea pentru orice hotărâre? Titulescu va triumfa totuși din nou, va afirma că a salvat pacea în Europa, o dată mai mult!

Alexandru Unificatorul[270] și Titulescu Pacificatorul!

11 decembrie. Blumenfeld îmi spune că afacerea Skoda nu va veni în discuția Camerei decât după Crăciun. Se zvonește că un nou contract cu Skoda ar fi gata încheiat: e vorba de un tun mai prost (nedemontabil, bifleche etc.) pe același preț ca cel din contractul reziliat fiindcă era prea oneros!

Zarvă la național-țărăniști și ceartă între Maniu și partid pe chestiunea constituțională. Diferendul se va lichida azi între Maniu și Mihalache. Pentru planurile sale de viitor, acesta n-ar vedea cu prea multă neplăcere pe Maniu părăsind partidul. Și-a găsit omul — Maniu nu pleacă...

Goga a fost la Rege și l-am văzut după aceea, cam deprimat. Regele i-ar fi spus că mai bine un Guvern mediocru decât schimbări continue. Goga mai spune că Regele ar fi vorbit foarte bine de mine (*la belle jambe!*).

Cesienii (Dinu, George și Luculescu) sunt furioși contra Regelui pe care-l învinuiesc că nu știe ce vrea. Când a plecat Dinu Cesianu la Paris, Regele l-a autorizat să spună acolo că Titulescu e gata și pleacă. Și iată că Titulescu este mai tare ca oricând — după părerea lor.

Ziarele de azi dimineață fac o reclamă enormă discursului lui

[270] Cum îl numesc sârbii pe Regele Alexandru.

Titulescu de la Geneva pe care-l prezintă ca un adevărat „triumf". Triumful ar fi, că cererea de sancțiuni formulată de Iugoslavia împotriva Ungariei s-a transformat într-o propunere de Convenție Internațională împotriva terorismului! Câte parale aruncate presei degeaba ca să bată toba la ferestrele vedetelor de mucava! Numai telegrama trimisă la București cu discursul lui Chimiță in extenso a trebuit să coste o avere...

13 decembrie. Ieri dimineață schimbare bruscă la Statul Major. Generalul Antonescu a fost înlocuit prin generalul Samsonovici. Schimbarea s-a făcut într-o clipă, fără ca generalul Antonescu să știut ceva. I-am telefonat ieri seară un cuvânt de consolare. „Am fost sacrificat mocirlei!" a fost strigătul său... Mare vâlvă în armată. Ofițerii tineri sunt cu Antonescu — generalii bătrâni împotriva lui. Se zice că cauza mutării sale a fost îndoită: încordarea raporturilor pe care le întreținea, sau mai bine-zis nu le întreținea cu generalul Paul Angelescu, ministrul apărării naționale — și un incident diplomatic. Antonescu trata de proști — probabil cu drept cuvânt — pe mai toți superiorii săi și mai avea și cusurul să vorbească prea mult și în fața cui nu trebuia. De curând fusese la Belgrad, și într-un cerc din care făcea parte și ministrul Poloniei, după ce lăudase fără rezervă armata polonă, organizarea ei, armamentul ei, aviația ei — adăugase „La ce folos pentru noi, mă aștept să primesc din zi în zi ordinul să încetez orice raporturi cu armata poloneză..." Impresionat, ministrul Poloniei a telegrafiat la Varșovia, Varșovia la București și astfel s-a creat un nou incident între Polonia și noi. Pe de altă parte, înlocuirea lui Antonescu prin Samsonovici, vârât până în gât în afacerea Skoda, e simptomatică...

Ieri seară a murit pictorul Mirea, după lungi suferințe...

14 decembrie. O altă versiune a înlocuirii lui Antonescu, amestecă indirect în afacere pe d-na Lupescu. Pe când Regina Maria se afla încă în Anglia ar fi scris Regelui despre campania de presă dezlănțuită acolo împotriva lui, și i-ar fi trimis și o serie de publicații, care de care mai scandaloase. Regina adăuga, că din ancheta făcută de dânsa ar fi reieșit că Titulescu, dacă nu încuraja campania, nu făcea nimic ca să o potolească sau să o oprească, deși avea atâția prieteni în cercurile guvernamentale și publicistice din Londra. Regina promisese să adâncească ancheta și să mai scrie, dar după atentatul de la Marsilia a trebuit să părăsească Anglia. Regele a însărcinat atunci pe colonelul Paul Teodorescu, atașatul nostru militar în Franța, să continue prin agenții lui ancheta Reginei. Paul Teodorescu s-a executat și a trimis un lung raport la București. L-a trimis, conform ierarhiei, șeftilui

Statului-Major, de care depindea. Generalul Antonescu a primit raportul cu anexele lui — o serie de publicații periodice și de „romane" senzaționale — și fiindcă era în contact telefonic zilnic cu Titulescu l-a întrebat ce să facă cu aceste documente. Titulescu i-a spus să le țină până la înapoierea lui și să nu le dea Regelui. După multe săptămâni, Regele a întrebat la Paris pe Teodorescu despre soarta raportului cerut, și Teodorescu a răspuns că-l trimisese la București de mai bine de o lună. S-a ordonat o anchetă, s-a dovedit „dosirea" dosarului — și a urmat restul. Să fie așa?

A fost rechemat și Paul Teodorescu. Se zice însă că nu ca pedeapsă, ci pentru a fi numit la Statul Major ca om de încredere al Regelui. Samsonovici n-ar rămâne decât puțină vreme în noul său post; Teodorescu ar fi să fie înaintat general și numit sub-șef și în această calitate să conducă Statul Major, postul de șef de Stat-Major rămânând vacant. S-ar proceda cu dânsul exact cum s-a procedat cu Antonescu. Cum ar rămâne atunci cu „legalitatea" invocată de ministrul apărării naționale pentru a justifica numirea lui Samsonovici?

Ieri, a fost un „foc concentric" împotriva Regelui. Stelian Popescu a scris un articol în favoarea lui Antonescu (camaradul său de la Predeal), cu subînțelesuri străvezii, articol pe care Cenzura l-a suprimat. Maniu a scris o scrisoare lui Mihalache și a trimis-o la Universul spre publicare — dar Cenzura nu i-a dat drumul. Grigore Filipescu s-a aruncat și el în Epoca asupra regimului, în fine Dinu Brătianu se hotărâse să susțină la Cameră pe Popescu-Necșești în chestiunea masacrării Universului din aceeași dimineață...

Dar Guvernul a suprimat și această intervenție la Cameră, escamotând discuția: sub pretext să se lase mai multă vreme interpelărilor lui Madgearu și lui Răducanu asupra „contingentărilor", s-a intervenit ordinea de zi și s-au pus comunicările la sfârșitul ședinței — iar la ora 8 vicepreședintele Justin Stănescu a ridicat ședința „Camera fiind descomplectată"! Dinu Brătianu și ai lui erau furioși, și urlau cât îi ținea gura. Sufla prin culoare vânt de criză...

Azi-dimineață nu se mai da cinci parale pe Guvern. Universul ciobăluit de Cenzură, convoca lumea la Cameră pentru după masă, ca și cum era să se întâmple cine știe ce.

După-amiază, ședință penibilă, fiecare ar fi vrut să spună ce nu spunea. Atmosferă funebră pe banca ministerială — larmă de paradă pe băncile majorității. Toate slugile Guvernului făceau mutre de un cot. În dosul meu, Maniu impasibil, ca tras în țeapă, privea cu surâsul pe buze — și tăcea. „Juisa", — nu se știe dacă-l gâdila țeapa sau îl

delectau prostiile ce curgeau în jurul lui. D-rul Lupu a fost violent și prost. Dinu Brătianu — prost și perfid. Rezultatul: vax!

Seara, am găsit acasă în plic o copie după scrisoarea adresată de Maniu lui Mihalache și care nu putuse apărea în *Universul*. Domnul Prezident povestea într-însa „à sa maniere" cum făcuse el Restaurația și cât de ingrat se arată Regele. Numai inexactități.

16 decembrie. Văzut aseară la Jockey-Club pe generalul Gorski care a fost cu Regele la vânătoare, de unde s-au înapoiat ieri dimineață. Din spusele lui rezultă că tot ce s-a scris și zis asupra cauzelor demiterii lui Antonescu sunt exagerări. De altminteri Gorski se declară prieten cu Antonescu și deploră plecarea acestuia „care singur mai ținea cap dobitocului de Paul Angelescu...". După dânsul demiterea a fost provocată printr-un conflict mai acut dintre Antonescu și Paul Angelescu. Că acesta a găsit la Rege un teren preparat pentru exoflisirea adversarului său, e sigur. Și caracterul ciufut al lui Antonescu, și chestiunea cu raportul Teodorescu, și relațiile lui intime cu Titulescu — au indispus încetul cu încetul pe Rege. Se mai știe că d-na Șeptilici, care trăiește cu Paul Angelescu, este prietenă de toartă cu d-na Lupescu. Dar inițiativa înlocuirii lui Antonescu nu vine de la Rege — pretinde Gorski — ci de la Paul Angelescu. Gorski știa de cearta dintre cei doi conducători ai armatei, și povestește că plecând marți seara cu Regele la vânătoare, i-a oferit să-i împace. Regele i-a răspuns că era prea târziu, că înainte de a pleca semnase înlocuirea lui Antonescu prin Samsonovici. Gorski a rămas ca trăznit, și ar fi spus Regelui că a făcut o mare greșeală și că va fi mare scandal... Și cum Mocsonyi trecea pe lângă noi, l-a oprit: „Nu-i așa Mocsonyi că am spus Regelui că a făcut o mare greșeală, erai de față..." — „Da eram de față, ai spus..." a confirmat spre bucuria lui Gorski, foarte mândru de curajul său! Regele ar fi închis discuția cu cuvintele: „Nu va fi nimic, nu cunoști pe români?" Măgulitor pentru noi toți, cu atât mai mult cu cât observația era judicioasă...

După părerea lui Gorski, chestiunea nu se va termina cum crede Regele. La Statul Major sunt două tabere, a lui Antonescu, cu ofițerii cei mai buni — și a lui Samsonovici cu ofițerii mai leneși, mai ariviști, mai lasă-mă-să-te-las. Cele două tabere se vor război între ele, spre dauna armatei și a apărării naționale.

Simky Lahovari mi-a povestit ieri, că fiind cu Regina la Sovata au descoperit că bunica Reginei Mary a Angliei este îngropată în biserica Sf. Gheorghe de Pădure, în apropiere de Sovata. O placă de marmură neagră poartă o inscripție prin care se lămurește că acolo a fost înmormântată Claudina, născută contesă Rhedey (sau

Radai?) soția morganatică a Principelui Alexandru de Wurttemberg. Contesa Claudina a primit titlul austriac de contesă de Hohenstein, iar fiul ei cu Alexandru de Wurttemberg, titlul de Principe și Duce de Teck. Acest Francisc Principe de Teck s-a căsătorit cu Mary-Adelaide, Principesă de Marea Britanie, și Regina actuală Mary este fiica lor. Placa din biserica din Sf. Gheorghe de Pădure a fost așezată pe spezele și din porunca Reginei Mary, pe când era încă Principesă de Walles.

18 decembrie. Dihonia a intrat definitiv în partidele de guvernământ, mânca-le-ar focul. Ieri, ultimă ședință din trei, a Delegației Permanente a Partidului Național-Țărănesc. S-a hotărât că Maniu face politică pe cont propriu, partidul rămânând la punctul său de vedere din octombrie trecut — adică: nimic împotriva Regelui. În partid însă, și în aplicarea acestui principiu, două puncte de vedere: al lui Mihalache, care taie fire de păr în patru și pune condiții — și al lui Vaida, care nu pune nici una.

La liberali, după cele întâmplate joi și vineri când cu zădărnicirea intervenției lui Dinu Brătianu la Cameră, în favoarea generalului Antonescu — antagonismul între cele două grupări a ajuns la paroxism. Tătărescu s-a hotărât să nu mai menajeze pe șef și să-și urmeze calea singur, cu cine va voi să-l urmeze.

Blumenfeld-Scrutator, vine iar să-mi spună că Tătărescu vrea să se înțeleagă cu mine și cu Goga în vederea unui mare Guvern pentru modificările constituționale, problemă care se va pune cât de curând. Nu dau nici o importanță acestei comunicări, deși nu mă îndoiesc de intențiile lui Tătârescu — dar intențiile lui rămân totdeauna intenții.

22 decembrie. Șoneriu vine de la Milano cu buzunarele pline de povești. A întâlnit acolo și pe Franasovici, care, în drum de la Paris spre București s-a oprit să stea de vorbă cu Puricelli. Cu prilejul funeraliilor Regelui Alexandru la Belgrad, Ducele de Spoleto, președintele Automobil-Cluburilor italiene, lămurise Regelui Carol minunata operă de refacere a drumurilor săvârșită în câțiva ani de regimul fascist, sub imboldul Ducelui, refacere datorită însă și în mare parte și muncii lui Puricelli — și-l sfătuise să-l cheme la sfat pe iscusitul organizator. Regele Carol aflase deja de la mine cine era Puricelli și-l sfă- tuisem și eu să-l încerce. Îi spusesem să nu încheie cu italienii un contract prea mare, un contract prea greu, ci unul mic ca să vadă ce pot săvârși. Eram sigur, că odată experiența cu Puricelli făcută, vom alerga noi după dânsul. Un prim contact fusese luat cu el de către Prințul Nicolae, la trecerea sa prin Milano, în prezența Ducelui de Spoleto. S-a convenit în principiu să se dea lui Puricelli

refacerea şoselei de la Turtucaia la Constanţa, de executat în 2 ani — plata în 5 ani fără nici o garanţie. Regele ar fi voit să se înceapă cu şoseaua Constanţa-Balcic, dar Puricelli a preferat „ca experienţă" porţiunea Turtucaia-Constanţa, ca mai bogată în lucrări de tot felul. Franasovici s-a oprit acum la Milano ca să pună în practică ceea ce nu se hotărâse cu Prinţul Nicolae decât în principiu. Ministrul nostru de comunicaţii a fixat cu Puricelli amănuntele contractului şi a rămas ca acesta să vină la Bucureşti să semneze.

Şoneriu s-a înapoiat de la Milano cu Franasovici, şi pe drum, au stat mult de vorbă. Franasovici e convins că Regele vrea să scape cu tot preţul de Titulescu, a cărui politică e de altminteri cu totul compromisă, în Apus şi pretutindeni. Flandin e exasperat de zgomotul pe care Titulescu îl face în numele Micii Înţelegeri. Marele nostru European a fost la Paris şi a plecat după două zile, negăsind în junii noului Guvern atmosfera pe care o căuta şi o spera. În Iugoslavia, Jeftici — umbra lui Titulescu la Geneva — a fost primit cu răceală în urma „succeselor" înregistrate la S.D.N. Dacă i s-a încredinţat postul de prim-ministru, e că generalul Jifcovici vrea să-i rupă şalele. La Paris, la Londra, la Geneva, la Belgrad, lumea e sătulă de Titulescu. De Berlin şi de Roma, să nu mai vorbim.

La plecarea lui Franasovici în străinătate, Regele i-a recomandat să evite pe Puiu Dumitrescu, pe care perechea noastră ministerială l-a zărit numai o dată, într-un restaurant de lux parizian. Faţă de răceala pe care i-a arătat-o Puiu nici n-a încercat să se apropie de dânşii. Franasovici se arăta foarte plictisit de această atitudine care i-a fost impusă, căci nu putea să uite cât făcuse Puiu ca să-i aducă, pe liberali, la putere — iar graţioasa lui consoartă înjura pe Lupeasca şi o acuza că pierde pe Rege prin lăcomia ei de bani, prin comisioanele pe care le pretindea în toate afacerile. Skoda, Wickers Armstrong erau clienţii ei — iar generalul Amza, un instrument docil al planurilor sale...

Şoneriu a întâlnit la Milano şi pe Aristide Blank, în drum spre St. Moritz unde mergea să vadă pe Titulescu. Era furios împotriva lui Tătărescu şi a Guvernului care voia să-l distrugă a doua oară reducându-i beneficiile la „Discom" — şi înjura cât putea. Era supărat şi împotriva lui Titulescu şi lui Grigore Filipescu care i-au promis concursul lor în această afacere şi l-au abandonat. Vorbea de Malaxa ca de un prieten cu care era înţeles şi despre Rege numai bine. A întrebat pe Şoneriu dacă n-ar putea să se împace cu mine: „Argetoianu trebuie adus la Guvern e singurul om care înţelege problemele economice etc. etc."!! Vai de mine...

23 decembrie. Aseară la masă la Jockey-Club, Poklewski ne-a povestit despre Japonia, unde a petrecut cinci ani ca consilier de Ambasadă. Familia Imperială care domneşte de 2.000 de ani e slăvită, după cum se ştie, dar cu anumite complezenţe faţă de virtutea strămoşească. Astfel se spune că o împărăteasă de demult, obţinuse de la Budha, pe vremea unui lung război cu Coreea, miraculoasa îngăduire ca sarcina ei să dureze mai mulţi ani, până se va sfârşi războiul. Ea puse astfel în lume un Prinţ, Moştenitorul Tronului, tocmai în ziua înapoierii Mikado-ului din război. Fericirea tatălui a fost atât de marc, cu cât gestaţia copilului din flori miraculoase fusese mai lungă,..

Prin faptul că secole de-a rândul căsătoriile imperiale nu s-au făcut decât în cercul restrâns al Familiei Domnitoare, ultimele vlăstare Mikadonale s-au prezentat în lume ca simple tipuri de degeneraţi. Mutsushito, Mikado-ul care a restabilit autoritatea imperială se înfăţişa şi dânsul ca un fel de fenomen. Pe când se afla încă Poklewski la Tokio, Marele Duce Kiril a fost primit cu mari onoruri şi împăratul i-a dat o masă. În spatele lui sta un interpret; la un moment dat Mikado-ul s-a întors către acesta şi i-a spus: „Hâii-hâă" sau aşa ceva care răsuna ca un gorăit de porc. Interpretul s-a înclinat, s-a îndreptat spre Marele Duce şi i-a ţinut un lung discurs ca traducere a gorăitului, discurs în care a enumerat tot ce era de văzut în Japonia. Răspunsul a fost tradus cu acelaşi rit Mikado-ului care a dat drumul unui nou gorăit, ca mulţumire. Aspectul de vietate grasă şi neînsufleţită sub care se prezenta Mutsushito, n-a împiedicat poporul japonez să-l divinizeze, după ce a murit.

Mai mulţi diplomaţi străini, care se aflau la masă şi trecuseră prin Tokio, au ţinut isonul lui Poklewski, şi fiecare a venit cu istorioara lui. Ordinul Pavlovniei nu se dă în Japonia decât membrilor Familiei Imperiale; cu totul excepţional a fost dat şi amiralului Togo. Cum la mesele oficiale Familia Imperială se aşează singură la o masă specială, s-a pus întrebarea unde să se aşeze Togo, decorat cu Ordinul Pavlovniei? Cu Familia Imperială nu se putea căci ar fi fost un sacrilegiu — cu restul invitaţilor nu se putea iarăşi, căci ar fi fost o umilire pentru Ordinul Imperial. S-a rezolvat problema prin aşezarea lui Togo, singur, la o masă ... Japonia, cum se ştie a introdus demult regimul Constituţional, dar peste el a rămas intactă autoritatea împăratului. Pe când era prim-ministru marchizul Ito — un om remarcabil sub toate privinţele — o lege impopulară, prin care se tripla impozitul agricol în favoarea înarmării ţării, a fost supusă Parlamentului. Legea, blestemată de mulţi, căci populaţia

agricolă era foarte săracă a fost votată de Camera Deputaților, dar respinsă de Camera Seniorilor. Ito a venit însă a doua zi cu un ordin al împăratului. Seniorii s-au înclinat, au binecuvântat numele împăratului, și au votat. După vot, Ito și-a dat însă demisia, ca să nu dea impresia unui succes politic obținut împotriva adversarilor săi, prin sprijinul Mikado-ului... Toată viața japoneză se desfășoară în nuanțe...

Tatăl actualului Mikado era un degenerat complet. Primind un nou ambasador al Franței și acesta prezentându-i scrisorile sale de acreditare, rulate conform protocolului japonez, în sul — Mikado-ul a luat sulul, l-a pus la ochi ca un ochean și s-a uitat prin el la ambasador, pufnind în râs...

Zilele următoare s-a ținut la Montreux (Elveția) un Congres Fascist Internațional. Au fost delegați și de la noi, băieți din Garda de Fier, plecați cu autorizația Guvernului — da — căci cu pașaport colectiv. Într-o bună zi, cinci dintre ei au luat vaporul și s-au dus să se prezinte lui Titulescu la Geneva. Bine dispus în acea zi, și în ignoranța legăturilor lor, Titulescu i-a primit: „Suntem din Garda de Fier" — i-au spus frumos băieții — „și am vrut să vă dovedim că putem să ajungem până la dvs. — și că nu vă vrem ... rău!" Titulescu s-a făcut din galben, verde, a înghițit noduri și a telegrafiat la București că era să fie asasinat!

Urmând exemplul lui Maniu, George Brătianu distribuie discursul său cenzurat[271], de la mână la mână.

28 decembrie. La discuția Adresei, la Cameră, Iamandi a vorbit în numele Guvernului și a pus picioarele în strâchini. Între altele a proclamat continuitatea maghiară în orașele din Transilvania și a recunoscut că românii n-au avut niciodată orașe în Ardeal; acestea au fost și au rămas minoritare. Că așa e, e altă chestiune — dar dată fiind conjunctura politică și campania revizionistă de la Budapesta, asemenea mărturisiri n-aveau ce căuta în Parlamentul românesc și încă pe buzele reprezentantului (!!) Guvernului. S-a făcut foc apostolul Stelian Popește și a pornit cu Liga lui Antirevizionistă[272] și cu *Universul* o violentă campanie împotriva ministrului apolitic. S-a supărat și Titulescu, care spusese exact contrariul la Geneva, cu cinci zile înainte. Ieri la Cluj, Tătărescu însoțit de alipiții Lapedatu (Alexandru) și Nistor, a făcut declarații patriotice și a afirmat continuitatea românească în orașele de peste munți. Iamandi s-a

[271] Cuvântare rostită la clubul partidului său și cenzurată.

[272] Liga Antirevizionistă a fost o invenție a lui Titulescu. Ca să câștige simpatiile Universului, care până atunci îl înjura, a dat-o pe mâna lui Stelian Popește, îndepărtând astfel toate elementele serioase de la o acțiune în principiu bună.

ascuns într-o gaură, dar a rămas ministru. Patrioții sunt foarte nemulțumiți, țipă, și cer capul (?) trădătorului.

Zelea Codreanu întâlnit din întâmplare, îmi dă adevărata versiune a întâlnirii gardiștilor cu Titulescu. Ea n-a avut loc la Geneva și legionarii n-au umblat după „cutra de la Externe". Ea a avut loc chiar la Montreux și a fost datorită unui neprevăzut concurs de împrejurări. Iată ce mi-a povestit Codreanu:

Moța, șeful delegației românești luase de mai multe ori cuvântul în Congres, în care pusese chestiunea ovreiască și ajunsese să fie foarte simpatizat de toți, dar mai ales de italieni. La banchetul de închidere a Congresului, care a avut loc în chiar hotelul în care locuia Titulescu, Moța a fost poftit un moment afară, doi domni având ceva urgent să-i comunice. Moța a ieșit și a dat în hall-ul hotelului de doi gentlemeni care s-au legitimat ca agenți ai Siguranței elvețiene. Agenții, care nu erau trimiși de autoritățile cantonale ci de Ministerul federal de Interne, au supus pe Moța, pe loc, la un amănunțit interogatoriu, cu toate protestele interogatului, care a cerut zadarnic o legitimare juridică. Agenții au silit apoi pe Moța, care protesta încontinuu, să meargă cu ei în camera sa, și s-au dedat acolo la o percheziție severă. După sfârșitul percheziției, Moța a scris o scrisoare violentă lui Titulescu acuzându-l că a provocat percheziția și prevenindu-l că lua act de această atitudine a cărei rușine se răsfrânge asupra țării românești. Scrisoarea trimisă, Moța s-a înapoiat în sala banchetului și a povestit tot ce se întâmplase fără să uite rolul ui Titulescu. Față de indignarea generală, președintele, un italian, a trimis imediat în scris autorităților elvețiene, un energic protest și a cerut să vadă pe Titulescu. Acesta l-a primit îndată, și cum citise deja scrisoarea lui Moța, a jurat că nu avea nici un amestec în afacere (!), s-a plâns de cuvintele jignitoare pe care le primise, a încântat pe președinte și i-a cerut voie să coboare și el în sala banchetului să facă cunoștință cu Moța... Trecuse de ora 12, era ora crimelor și a mistificărilor, președintele s-a învoit și s-a înapoiat în sala banchetului cu Titulescu la brat! Tablou ... Moța a refuzat să facă cunoștința Scopitului. Atunci, în jena generală, Omul Galben a propus un minut de reculegere în memoria lui ... Ciumetti!! Ca să nu se spurce memoria camaradului căzut, Moța a propus la rândul său alt minut de reculegere „pentru toți legionarii căzuți în luptă în 1933 și în 1934"!

„Minutele de reculegere" rupseseră însă gheața, Titulescu s-a așezat la taifas, i-a tras „șuetă" până la ora 2, și i-a băgat pe toți în buzunar! La plecare a spus lui Moța: „Dacă ai nevoie de ceva la București, să vii la mine!..."

Che Comedia!

29 decembrie. Într-o zi de sâmbătă, pe gheață și pe ger, pornesc spre Constanța și de aci spre Constantinopole, Atena și Egipt. Spre lumină, spre căldură, spre Soare...

.....

20 martie 1940. Evenimentele din ultimii ani, desele mele călătorii, boala și necazurile, m-au întârziat cu redactarea acestor *Amintiri*, pe care hotărâsem de mult să le închei cu ultima zi a anului 1934, urmând ca de la 1 ianuarie 1935 să țin „însemnări zilnice" despre faptele și întâmplările pe care le-aș fi socotit mai interesante.

Am întârziat, și deși am ajuns la sfârșit tot nu sunt gata. Mai am multe capitole dindărăt de completat și mă întreb dacă voi ajunge chiar vreodată să le scriu...

ADAOS
la ultima parte a Amintirilor mele

1
Convegno Volta
(Noiembrie 1932)

O vacanță de câteva săptămâni, din care am petrecut două la Roma și una la Berlin — a întrerupt în mod fericit, în toamna anului 1932, plictiselile mele din țară.

Un bogătaș cu numele de Ferri, sau Ferrari, sau așa ceva a lăsat Academiei Italiei un fond considerabil, care, sub numele de „Convegno Volta" să servească la întruniri anuale internaționale menite să lămurească probleme politice, sociale și culturale la ordinea zilei. „Convegno Volta" e succesiv pus sub auspiciile celor 4 clase ale Academiei Italiei[273], așa încât Congresele ce se întrunesc la Roma au și ele succesiv un caracter politico-moral științific, literaro-istoric și artistic.

În 1932, a avut loc primul „Convegno Volta", sub auspiciul Clasei Ştiinţelor Morale şi Istorice a Academiei, Clasă (căci așa le zice secțiilor) prezidată de Pietro Bonfante, cunoscutul scriitor, pe care de altminteri aproape nu l-am văzut. Am văzut în schimb în fiecare zi pe Vittorio Scialoja, delegat „presidente del Convegno», jurist subtil şi autoritate incontestată în drept internațional.

Scialoja era galben la față, slăbit, și se vedea că duce cu greu o boală gravă de ficat. A și murit, un an sau doi după „Convegno". Președinte al Academiei era Guglielmo Marconi, gloria fără fir, dar încărcată de fireturi, a Italiei. Rar am văzut un om mai anost. Nu rata o ceremonie, o ședință oficială, o recepție cât de banală și în fiecare împrejurare apărea în uniforma de Academician-Președinte, acoperit cu aur și cu decorații. Nu vorbea aproape deloc, fie că se ținea mare, fie că era timid. Era și el galben la față sub barba lui cănită și-l însemnase și pe dânsul aripa morții. Poate că în intimitate să fi fost mai plăcut și mai cu folos la vorbă, dar n-am avut cinstea să pătrund până în sufletul lui. Mai puțin rece și mai comunicativă era soția lui, o americancă bogată, elegantă, vorbăreață și banală, care se învârtea în jurul lui Marconi ca în jurul unui „star" de la Holywood pentru exploatarea căruia ar fi făcut speze însemnate...

[273] Fondată de Mussolini, după modelul Institutului Franței și menită să unifice diferitele Academii locale existente până atunci.

Din fiecare țară fuseseră invitate între două și zece personalități. De la noi fuseseră poftiți Iorga, Manoilescu (!) și cu mine. Cei mai mulți erau nemții: vreo doisprezece. Nu știu pentru ce, în ultimul moment Iorga renunțase la voiaj, probabil ca să nu fie cu mine, așa încât Manoilescu și cu mine am reprezentat singuri România. Italienii au făcut lucrurile *di granda*. Ne-au luat de acasă și ne-au dus înapoi acasă, fără să ne lase să cheltuim o para. Eu am plecat cu soția și cu o cameristă, drumul ne-a fost plătit de la București la Roma și de la Roma la Berlin (unde m-am dus după „Convegno"), am fost întreținuți la hotel Excelsior și ni s-a refuzat categoric să plătim fie pentru cei câțiva invitați pe care i-am avut la masă, fie pentru conversațiile telefonice ale soției mele cu Bucureștii...

Ședințele au ținut o săptămână, de luni, 14 noiembrie și până duminică, 20; ele au avut loc în sala cea mare a Academiei, la Farnesina, atât de armonioasă în proporțiile ei și sub înrâurirea frescurilor lui Giulio Romano[274], menite de autorul lor să desfăteze ochi mai duioși ca ai noștri...

Conveniul a fost deschis oficial de Benito Mussolini, în sala Giulio Caesare, în Palatul Capitol, luni dimineața 14 noiembrie. Cu începere de marți, ședințele s-au ținut lanț, de două ori pe zi, la ora 10 dimineața și la 3 după prânz.

Tema generală a discuțiilor a fost: Europa. Biata Europă a fost răsucită în toate sensurile de belferi și pusă și în c.r și în cap, bineînțeles fără nici un folos pentru ea. Prima ședință — ca și cea din urmă — a fost prezidată de Scialoja; celelalte de reprezentanți ai diverselor țări, desemnați, presupun, după situațiile lor la ei acasă. Astfel, a doua ședință am prezidat-o eu; a treia, Mihalakopulos (fost prim-ministru grec), a patra Appony, a cincea Rennell Rodd (fost ambasador englez), a șasea Hermann Göring (deja...), a șaptea ministrul polonez Grzybowski, a opta senatorul Henry Berenger și a noua rectorul Universității din Madrid, Sanchez Alboronz.

Am avut toată viața mea oroare de congrese, și acest „Convegno Volta" e singurul la care am asistat. Dar am asistat „à ma maniere". Aproape n-am pus picioarele la Farnesina; în afară de ședința pe care am prezidat-o n-am stat la nici una de la început până la sfârșit. Primisem invitația ca să petrec; am profitat de toate prilejurile ce ni se dau ca să văd sau să revăd locuri interesante, unele scumpe amintirilor mele, dar la „Convegno" n-am muncit deloc. La început m-a mustrat conștiința dar când m-am găsit față de „munca" celorlalți, toate remușcările mele au dispărut...

[274] Reprezentând mitul lui Psyche.

Printre oamenii pe care i-am cunoscut la „Convegno", trei m-au încântat: Carcopino, Appony și Francesco Coppola — doi m-au exasperat: Hantos ungurul și italianul Orestano (secretarul Conveniului). Ceilalți, ar fi putut să fie sau să nu fie — nu s-au impus un minut atenției mele. Printre acești indiferenți vreau să fac totuși o mențiune despre Göring și Rosenberg.

Göring mi s-a înfățișat ca un student bătrân cu fața tăiată, modest și scurt la vorbă. Nu era nici cănit, nici vopsit, cum l-am găsit la Berlin șase ani mai târziu în luxoasa lui rezidență de „feldmareschal" și de dictator economic al Germaniei, și îmbrăcat aproape sărăcăcios. Tip de ofițer prusac scos la pensie, nimeni nu-l băga în seamă, deși era aghiotantul lui Hitler care începuse să zbârnâie și avusese cunoscutele succese electorale. Nimeni nu-l băga în seamă, iar Rosenberg gazetarul baltic de la Vdlkishcer Beobachter și mai puțin. Ceilalți nemți din delegație își bătau joc de cei doi analfabeți (ei erau toți domni doctori și domni profesori) și se întrebau de ce fuseseră poftiți. Unii spuneau că Mussolini voise ca toate curentele de opinie publică să fie repezentate — alții că fascismul era obilgat să dea o mână de ajutor nazismului și să încerce — degeaba, adăugau ei — să-l impună atenției lumii. Nimănui nu i-a trecut o clipă prin minte că aveam în fața noastră oamenii care vor conduce după câțiva ani destinele Germaniei și ale Europei...

Pe când eram încă la Roma s-a produs demisia lui Papen la Berlin, și Hitler a chemat de urgență pe Göring. Țin minte ca azi: era în seara în care Mussolini ne oferise un „dîner par petites tables" la Grand Hotel; eram așezat la masa Ducelui, Göring la o masă secundară prin fund. Cât a ținut prânzul s-a vorbit la masa noastră de criza de la Berlin; s-au examinat o serie de soluții, dar nimeni n-a pomenit măcar de posibilitatea întronării lui Hitler... După masă, Göring s-a dat pe lângă Mussolini și l-a rugat să-i pună a doua zi (18 nov.) un avion la dispoziție, să plece la Berlin. Condescendent, Ducele a consimțit, dar i-a spus — am auzit-o cu urechile mele — „De ce nu pleci cu trenul, e mai comod..."! Și după ce s-a îndepărtat Göring a adăugat: „Cât va trăi Hindenburg, militarii vor bara calea lui Hitler și nu-l vor lăsa să treacă..."

Cât despre Rosenberg: o umbrelă și un pardesiu verzui ros la mâneci — atâta am de spus...

Appony, întâlnit pentru prima oară în carne și în oase, mi-a făcut o adâncă impresie. Rareori am văzut un exemplar de mare senior mai desăvârșit. Bătrân de optzeci de ani, sta în bătaia vântului ca un stegar cumplit al neamului său, oțelit în lupte. În afară de limba

lui, vorbea la perfecție franțuzește, nemțește, englezește și italienește. Comunicarea la „Convegno" și-a făcut-o pe italienește, fără nici un accent străin. Seara în frac, cu nasul lui de vultur, cu barba lui albă, cu cordonul Sfântului Ștefan și cu Lâna de aur (Toison d'Or) la gât, evoca portretele din galeriile Habsburgilor și pe bătrânii burgravi din Victor Hugo. Ochii lui albaștri exprimau o nespusă bunătate, o răbdare fără hotar. De o politețe rafinată, găsea totdeauna o vorbă plăcută pentru cucoane, iar pe bărbați, evita cu grijă să-i plictisească sau să-i jignească. Venise la „Convegno" cu o fiică a sa, fată cam bătrână, în jurul căreia se învârtea Prințul Anton Carol de Rohan, sociolog austriac, poftit și el la Conferință. Am petrecut mai multe seri cu Appony, cu fiică-sa și cu Rohan, și ne întâlneam și ziua, la diferitele excursii și petreceri organizate pentru noi. Îmi aduc între altele aminte de o frumoasă excursie la vila Adriana și la vila d'Est la Tivoli. La vila d'Est cunoscutul istoric-arheolog Paribene ne-a evocat vremurile cardinalului Ipolit de Este, cardinal „di Ferrara", care a fost cât pe-aci să devină Papă, după ce petrecuse vremea bună a tinereții sale la Curtea Franței; Cardinalul se refugiase la Tivoli să-și uite necazurile, printre artiști și femei frumoase... Pe figura purtătorului gloriosului nume de Rohan, preocupat mai mult de legile de la Birmingham decât de centenarii chiparoși și de zbuciumul apelor ce cădeau din treaptă în treaptă printre iederă și lauri — se putea citi cât se schimbase în omenire, în patru veacuri!

Appony mi-a arătat multă simpatie, mi-a vorbit fără patimă de raporturile dintre Ungaria și România, și cu prietenie; mi-a povestit o mie și o sută din lunga sa carieră... Despre Titulescu mi-a spus atât: „Il est plein de talent et de subtilite: c'est un adversaire dangereux — mais nous sommes de bons amis..." Vorbă să fie!

Carcopino, Jerome Carcopino, se înfățișa ca omul cărților sale: erudiție imensă, fără un pic de pedanterie sau de vanitate. Se plimba cu cucoanele prin ruinele Romei și le explica cu foc mitul lui Mitra și pe al lui Isis...

Mai toți italienii întruniți la Farnesina miroseau a rânced. Nu știu pentru ce, Mascagni muzicantul, academician și el dar în clasa Artelor, se tot amesteca printre noi: tip de mortăciune învelită în osânză își vâra pretutindeni nasul. Putea la distanță și atât m-a dezgustat încât nici n-am vrut să-i fac cunoștința. Singura floare în mănunchiul italian, era Francesco Coppola, scriitor de tradiție mare, om cu cap și cu carte, spălat și bine îmbrăcat: era o plăcere să stai cu el de vorbă.

Cele două poluri ale pisălogelii, în jurul cărora se învârteau

discuțiile noastre, erau personificate în domnii Orestano și Hantos — cel dintâi profesor și dobitoc italian, cel de-al doilea idem maghiar. Amândoi luau întruna cuvântul, tăiau fire de păr în patru, spuneau prostii și vorbeau cu atât mai mult cu cât nu-i asculta nimeni. Orestano, era și secretarul Conveniului...

Cred că acest „Convegno Volta" a fost ultima întrunire internațională în care Germania să fie reprezentată în majoritate prin afiliații Talmudului. Nu i-am însemnat pe toți, dar numele de Braunschweig, Helpach Weber, Strassburger, Ștefan Zweig, îmi cântă în amintire. Cred că singurii nemți creștini au fost Göring și Rosenberg. Nici unul nici altul nu vorbea cu ovreii, care, în schimb, arătau cel mai mare dispreț pentru dânșii. Țin minte că am întrebat într-o zi pe profesorul Braunschweig ce crede despre viitorul nazismului. „N-are nici un viitor, domnule", — a fost răspunsul profesorului — „dacă ar avea unul, ar fi sfârșitul Germaniei, dar Germania nu poate să moară, prin urmare bestia de Hitler nu poate să învingă, după cum nebunia nu poate să învingă bunul simț..." Și totuși...

Nu voi uita niciodată recepția pe care ne-a oferit-o guvernatorul Romei, Principele Boncompagni, în Palatul Conservatorilor unit cu Capitolul și cu Muzeul de Antichități. Pasagii provizorii, încărcate cu plante verzi legau cele trei palate, luminate „a giorno". Comorile celor două muzee, simplicitatea liniilor capitoline puse astfel în valoare formau un cadru feeric tuturor eleganțelor femeiești, căci se adunase acolo tot ce patriciatul roman avea mai frumos. E cunoscut că din punctul de vedere al liniilor și al farmecului feminin, nici o aristocrație din Europa nu se poate compara cu aristocrația italiană. Boncampagni a acoperit pe nevastă-mea cu flori, ne-a oferit un supeu excelent și ne-a arătat cu de-amănuntul sălile noi ale Muzeului conservatorilor câștigate asupra Palatului Caffarelli, fosta Ambasadă Germană, înainte de război.

N-am văzut Roma de 15 ani, și în 1932 am avut norocul să o văd de două ori — ca să nu o mai revăd apoi iarăși ani îndelungați[275]. Dacă în ianuarie am debarcat cu o adâncă emoție la Stazione Termini, în noiembrie m-am dat jos din tren cu un sentiment cu totul altul în suflet. Un sentiment de continuitate legat de precedenta mea vizită luase locul emoției provocate de o lungă despărțire. Bătrânețile mele păreau că se înnoadă cu tinerețile, căci ce sunt două-trei decenii față de cei 2.500 de ani ai Cetății Eterne?

Cele două săptămâni cât am stat la Roma au trecut ca un vis

[275] Scriu în 1940; cine știe dacă o voi mai revedea-o vreodată...

și m-am înapoiat la București prin Berlin, unde m-au rechemat afacerile Societății Bancare al cărui președinte sunt.

Am stat și la Berlin opt zile. Berlinul după Roma, e cam ca o supă acră de borș după prăjiturile cele mai dulci. Treburile, prăvăliile, mesele oferite de amici, o vizită la Pergamon și alta la Kaiser Friedrichmuseum nu merită să rețină atenția memorialistului mai mult decât serile în care prietenii noștri berlinezi ne-au dus prin diferite localuri de noapte ale Sodomei prusace... Ne-au dus într-o „boită" în care serviciul și clientele erau alcătuite numai din pederaști îmbrăcați în femeie, dar așa de bine „aranjați" încât nimeni n-ar fi crezut că sunt bărbați... Ne-au dus într-alta unde domneau nimfomanele – și așa până la ora 2 dimineața ne-au plimbat prin toate scârbele omenirii[276]...

N-aș mai fi pomenit despre această oprire în Berlin dacă n-ar fi fost însemnată de un incident care face să fie transmis posterității fiindcă dovedește cât de precară a fost instalarea hitlerismului în Germania.

Ministerul Schleicher abia se constituise, după refuzul lui Hitler de a participa la Guvern în condiții ce ar fi însemnat desființarea nazismului. M-am dus la Auswärtiges-Amt să fac o vizită prietenului meu von Bülow care îndeplinea funcțiile de secretar de Stat[277] sub noul regim, cum le îndeplinise și sub cel vechi. Foarte inteligent, în curent cu tot, Bülow era un fel de „Eminence grise" a Ministerului de Externe. El conducea tot. Am stat un ceas și mai bine de vorbă cu el, și omul mi-a lămurit răspicat că sarcina de căpetenie a generalului von Schleicher era să sfârșească cu Hitler și cu nazismul. Pentru aceasta — îmi explica Bülow — Schleicher va face în cursul anului 1933 o serie de alegeri, 3, 4 în tot. Marea industrie nu va mai subvenționa pe Hitler așa încât din alegere în alegere, fără bani și tot în opoziție, Hitler va pierde toate voturile sale. Rezultatele ultimelor două alegeri dovedeau justețea acestui raționament: nefiind chemat la putere după primul său succes electoral, alegătorii mulți îl părăsiseră în luptele care au urmat... Acesta era planul; ce s-a întâmplat o știm cu toții: după trei luni, mulțumită lui Papen, lui Meissner și fiului lui Hindenburg, maiorul, Hitler înlocuia pe Schleicher— iar un an și jumătate mai târziu generalul era trimis pe altă lume...

2
La controlul averilor

O lichea, un anumit Ștefan Florescu, o lepădătură de gazetar dat afară de pretutindeni[278], își făcuse o specialitate din denunțuri la

[276] Regimul hitlerist a pus sfârșit acestor exibiții încurajate de imoralitatea semită...

[277] Corespunzătoare cu cele de subsecretar de Stat, sau de secretar general, la noi.

[278] Întrebuințat și de Vintilă Brătianu pentru editarea și răspândirea broșurilor împotriva Prințului Carol...

Comisia pentru Controlul Averilor. Denunța pe drept și pe nedrept, să se afle în treabă. Într-o bună zi a semnat un denunț împotriva lui Duca, a lui Iorga și a mea!

Bineînțeles, Comisia nici nu m-a deranjat, nici nu mi-a cerut vreo lămurire. Atât ar mai fi lipsit, să fiu chemat să mă apăr în fața Justiției[279], eu omul fără prihană, când toți escrocii zbârnâie în lumea întreagă fără să fie molestați de nimeni... Ca o rușine pentru vremurile pe care le-am trăit reproduc aci adresa Curții de Casație prin care s-a închis această afacere, singurul act, de altminteri, prin care am aflat infamia pusă la cale împotriva mea:

„ÎNALTA CURTE DE CASAȚIE Dosar nr. 1/1932
Comisia de Cercetări
prevăzută de
Legea pentru Controlul Averilor
Nr. 03075 – 1 martie 1033

Domnule,

În conformitate cu dispozițiile art. 30 din Regulamentul Legii pentru controlul averilor, avem onoarea a vă comunica o copie de pe ordonanța de clasare pronunțată de această Comisie asupra denunțului făcut, potrivit cu prevederile menționatei legi, de către dl. Ștefan Florescu, publicist, (!) în contra dvs.

Magistrat asistent

Al. Budișteanu"

Și iată și ordonanța de clasare:

„Având în vedere denunțul făcut de Ștefan Florescu, publicist din București, str. Transilvaniei nr. 26, prin care cere să fie supusă controlului averea d-lui C. Argetoianu, fost ministru, pretinzând că a fost dobândită ilicit și în prejudiciul Statului;

Având în vedere că prin denunțul său, denunțătorul afirmă că dl. Argetoianu în calitate de ministru de interne ad-interim, a ordonanțat pe numele său din fondul Ordinii Publice, ordonanțe în sumă de 8.000.000 lei, pe care le-a încasat prin Ministerul de Finanțe (!) al cărui titular era, adăugând, că cu acești bani a fondat clubul politic «Uniunea Agrară» închiriind localul necesar, înființând din aceeași bani și ziarul partidului său *Pământul Nostru*[280];

[279] Nu știam atunci ce-mi rezerva viitorul... Sub regimul legionar am fost chemat în fața a 5 comisii să-mi justific averea și să justific cheltuielile făcute de mine din fondurile de dispoziție la Ministerul de Interne și de Externe și la Președinția Consiliului!

[280] Să mai spun că nici un ban n-a fost „deturnat" de mine (!) fie și în favoarea „Uniunii Agrare" fondate mai târziu? „Uniunea Agrară" și Pământul Nostru au tras pe dracul de coadă, cât au viețuit!

Având în vedere faptele imputate d-lui C. Argetoianu, așa cum au fost rezumate mai sus — și presupunându-le ipotetic chiar dovedite — rămâne de examinat în prealabil, dacă în raport cu dispozițiile legii pentru controlul averilor, asemenea fapte pot face obiectul cercetărilor acestei Comisii;

Având în vedere că în întreaga economie a legii, din titlul ei, precum și din expunerea de motive și rapoartele ce o însoțesc, rezultă fără posibilitate de dubiu, că ceea ce s-a urmărit prin această lege, a fost să se supună controlului averile unor anumiți demnitari, în scopul de a li se stabili originea, averi aparent nejustificate de mijloacele bănești ale acelora care le posedă lăsând astfel loc bănuielii că au fost dobândite în mod ilicit și în prejudiciul Statului; că prin urmare punctul de plecare al oricărui control în sensul legii menționate, rămâne arătarea anume a averii asupra căreia urmează să se exercite controlul; că fără o asemenea precizare, orice cercetare întreprinsă ar ieși din cadrul legii speciale, trecând în domeniul dreptului comun, pentru care însă legile respective au instituit alte organe de instrucție;

În adevăr, în afară de titulatura însăși a legii, care presupune existența sensibilă a unei averi a cărei origine poate fi controlată, texte precise conduc neîndoielnic la aceeași interpretare; astfel potrivit art. 5, se consideră dobândită în mod ilicit și în prejudiciul Statului, orice avere a cărei formare sau sporire nu se justifică cu mijloacele băneşti normale şi licite ale celui supus cercetărilor, ceea ce înseamnă evident, că pentru a putea fi supusă unei cercetări, o anume avere trebuie să fie denunțată organelor de control;

Că aceeași idee se desprinde tot atât de clar din textul art. 36 privitor la sancțiuni, text potrivit căruia, averea nejustificată va fi pusă în folosul Statului la un impozit de 90% din valoarea ei, dispoziție fără aplicație, în cazul când denunțătorul mărginindu-se la afirmații, nu arată anume care este averea denunțatului dobândită ilicit și în prejudiciul Statului, pentru ca odată stabilită nejustificarea ei, să se poată aplica sancțiunile legale;

Considerând că în speță, denunțătorul pretinzând că dl. Argetoianu a ridicat pentru sine suma de 8.000.000 lei, nu arată însă, în ce fel se găsește astăzi această sumă în patrimoniul său, nu precizează cu alte cuvinte, nici o avere pe care denunțatul ar poseda-o și pe care n-ar putea să o justifice în mod licit, iar afirmațiile făcute în această privință de denunțător, sunt incapabile să servească de bază începuturilor unor cercetări.

În adevăr, înființarea unui club sau partid politic, ca și apariția unui ziar care să susțină doctrina partidului, nu reprezintă elemente

active în patrimoniul denunțatului; că dacă acesta este șeful partidului «Uniunea Agrară», nu este însă și proprietarul clubului politic unde se adună membrii acestui partid, pentru rațiunea simplă, că un club politic nu e susceptibil de apropiere în privința ideii de proprietate; că în privința ziarului *Pământul Nostru*, denunțătorul nu numai că nu face dovada că ar fi proprietatea denunțatului, dar declară singur că este ziarul partidului;

Considerând în rezumat, că denunțătorul nu arată care este averea pe care denunțatul a dobândit-o în mod ilicit și în prejudiciul Statului, pentru a se putea întreprinde cercetările necesare spre a se stabili originea acelei averi; că, în aceste circumstanțe, afacerea urmează să fie închisă printr-o ordonanță de clasare, respingându-se în același timp ca neconcludentă și proba cu martori cerută în stabilirea acelorași fapte, care — așa cu s-a arătat mai sus — nu pot justifica continuarea cercetărilor;

Pentru aceste motive,
COMISIA

Clasează denunțul făcut de Ștefan Florescu prin petițiunea înregistrată la Nr. 25. 407 din 21 decembrie 1932 în contra d-lui C. Argetoianu.

Cu recurs.

Dată azi 17 februarie 1933, în Camera de Consiliu.

PREȘEDINTE
V. Erbiceanu

Consilier
D. Polichron

Consilier
V. Sandor

Magistrat asistent
Al. Budișteanu"

Câte fire de păr tăiate în patru, în loc de un simplu: domnule, dovedește acuzarea pe care ai adus-o împotriva unui om cinstit!

Şi cu toate acestea printre magistrați a fost şi unul care îmi este devotat, care mă cunoaşte şi ştie că sunt un om cinstit: am numit pe D. Polichron...

3
I. G. Duca și Prințul Carol

Am arătat la locul cuvenit că abia sosit din Iugoslavia, Vintilă Brătianu și I. G. Duca mi-au cerut să le obțin o audiență de la noul Rege. Am arătat de asemenea că Regele a consimțit fără greutate pentru Vintilă („c'est un Monsieur") dar pentru Duca nu, și că l-a

tratat de lichea. Recitind acel pasaj mi-am dat seama că am uitat o parte savuroasă a audienței mele din acea zi, uitare pe care caut să o dreg prin aceste rânduri.

Cuvântul „lichea" mi-a părut excesiv și crezând că Regele făcea aluzie la discursul lui Duca din 7 iunie[281]1, pronunțat în fața Comitetului Executiv al Partidului Liberal, am căutat să explic acea nenorocită ieșire ca un act de solidarizare cu Vintilă Brătianu, ca să nu ia locul șefului... Regele s-a aplecat atunci spre dreapta, a deschis un sertar din biroul său și mi-a scos o hârtie. Era un ordin dat jandarmeriei din jurul Albei Iulii prin care se specifică că, dacă un aeroplan ar ateriza și Prințul s-ar coborî din el (se zvonise că Prințul urma să debarce din Anglia în mijlocul Adunării Generale convocată de național-țărăniști la Alba Iulia, în primăvara anului 1928) — jandarmii să caute să-l aresteze și în cazul în care nu s-ar supune să facă uz de armă și să tragă în el... Ordinul era semnat „pentru ministru", de Guță Tătărescu, pe atunci subsecretar de Stat la Duca și mai târziu prim-ministru și favorit al Majestății pe care voia să o împuște...

„Vezi că nu e Duca, e Tătărescu..." – am obiectat eu Regelui ca să scap pe prietenul nostru „Jean".

[281] Iată și principalele pasaje ale acelei cuvântări, care poate că mai târziu va cinsti pe Duca — ceea ce nu-l va cinsti însă e că și-a călcat numaidecât cuvântul:
„Într-o situație așa de grea socot că se impune în primul rând un scrupulos și adânc examen de conștiință al fiecăruia dintre noi.
Să-mi dați voie să fac în fața dvs. acest examen al conștiinței mele și cred că-mi veți admite că sub imperiul întâmplărilor de azi-noapte mi-am stabilit convingerea în această chestiune.
De mult cugetam la această chestiune și în dese rânduri mi-am pus în conștiința mea judecata acestei chestiuni care bănuiam că va surveni cum s-a și întâmplat.
Am scrutat tot ce-mi poate spune judecata și conștiința mea și din două motive: unul de ordin etic și altul de ordin politic și național mă împiedică definitiv să primesc soluția azi.
Am considerat că mă dezonorez, făcând altfel și deci să sfârșesc cariera mea politică cu un act de dezonoare.
Aș trece totuși peste dezonoarea mea dacă aș avea conștiința că slujesc un mare interes politic și național.
Am absolut convingerea contrarie.
Fapta de astă-noapte este de cea mai primejdioasă aventură ce s-a putut face și este tot ce poate aduce mai mult rău consolidării noastre naționale și situației țării în toate privințele.
La o primejdioasă aventură nu pot să iau parte, refuz să mă duc, chiar dacă viața mea politică ar lua sfârșit azi.
Sfatul ce dau partidului nostru este o intransigență absolută.
Vor fi vremuri foarte grele, mergem la o luptă dârză.
Nu e vorba să se forțeze conștiința nimănui, fiecare să judece și fiecare să se lase hotărât numai de interesele superioare și permanente ale țării pe care o slujim.
Eu v-am spus întreg gândiu! meu de la care nimic pe lume nu mă va abate."
N-am schimbat nimic din stilul acestei cuvântări pe care o reproduc după ziarul Partidului Liberal *Viitorul,* nr. 6698 din 8 iunie 1930.

„Da – a replicat Regele – n-a avut nici curajul să semneze, a pus pe altul!" Am citit ordinul dar nu l-am avut destul în mână ca să-l reproduc aci.

Regele mi-a dat încă un ordin, de data asta semnat de Duca, un ordin vechi (din august 1927) și cum avea o copie de pe acest ordin, mi-a dat-o. O reproduc aci, ca să complectez icoana măsurilor luate împotriva unei sosiri bruscate a Prințului, măsuri despre care am vorbit la timp povestind debarcarea lui Carol din aeroplan.

Iată documentul:

„STRICT SECRET
Se va păstra în casa de fier

ORDINUL MINISTERULUI DE INTERNE
Nr. 48 500 din 20 august 1927
Secret

Instrucțiuni permanente

În vederea unei eventuale reîntoarceri clandestine în țară a fostului Principe Carol.

Eventualitatea unei încercări de intrare clandestină în țară a fostului Principe Carol este puțin probabilă; totuși, dacă ea se va produce vreodată, se vor executa următoarele instrucțiuni cu caracter permanent.

I.

La Frontieră

1. Dacă fostul Principe Carol va fi identificat chiar la frontieră, autoritățile de la punctul de frontieră, vor interzice intrarea Sa în țară, aplicând măsurile obișnuite ce se iau împotriva persoanelor cărora le este interzisă trecerea pe teritoriul românesc.

2. Persoanele care l-ar însoți vor fi lăsate să intre în țară pe teritoriul nostru și vor fi apoi imediat arestate, trimițându-se sub bună pază Direcției Siguranței Generale.

II.

În interior

În cazul când fostul Principe Carol va fi reușit să treacă în mod clandestin frontiera, de îndată ce prezența sa va fi semnalată la vreun punct de teritoriu (sic) se va proceda la arestarea sa și a însoțitorilor săi. Această arestare se va face potrivit următoarelor norme:

A. *În orașele reședințe de județ*

1) Arestarea va fi făcută de agenții Siguranței și ai Poliției cu

colaborarea forțelor de Jandarmerie locală, lucrând sub comanda celui mai mare în grad.

2) Prefectul județului va raporta telegrafic evenimentul Ministerului de Interne. Comandantul Companiei de Jandarmi este obligat să-l raporteze imediat și Comandantului Diviziei pe teritoriul căreia se face arestarea.

3) Garda de pază va fi organizată de Comandamentul Companiei de Jandarmi și va fi constituită din elemente de jandarmerie aflătoare în oraș, întărite de forțe militare suficiente cerute de prefect sau de înlocuitorul său Garnizoanei locale.

În cazul când în oraș nu s-ar găsi trupe, garda de pază va fi întărită prin mijloacele cele mai rapide din comunele învecinate, așteptându-se întăririle trimise de Garnizoanele cele mai apropiate, provocate prin inițiativa prefectului sau a locțiitorului său.

4) În orașele în care există forțe suficiente de jandarmerie (batalioane speciale, batalioane de instrucție, companii de poliție, companii mobile etc.) Garda de pază va fi compusă exclusiv din trupe de jandarmerie puse sub comanda ofițerului de jandarmi cel mai mare în grad.

5) Arestarea odată făcută, fostul Principe Carol, izolat de însoțitorii săi, care vor fi reținuți în închisoarea locală, va fi scos de sub paza gărzii sale din oraș și dus la gara cea mai apropiată și acolo se va aștepta sosirea unui tren special care va fi format prin inițativa prefectului sau aceea a locțiitorului său.

6) Până la sosirea trenului, comandantul gărzii va lua măsurile dictate de împrejurări atât în gară cât și în centrele locuite de prin-prejurul gării.

7) Trenul special sosit, comandantul gărzii va lua măsuri să îmbarce pe fostul Principe Carol cu toată garda și trenul va fi pus în mișcare spre București. în timpul parcursului, comandantul gărzii va executa ordinele suplimentare ce va primi de la Ministerul de Interne.

8) Comandantul gărzii va lua pe tot timpul parcursului măsurile de siguranță pentru paza trenului și aceea a fostului Principe Carol; pe locomotivă va veghea un ofițer însoțit de un reangajat și frânării vor fi dublați de câte un gradat.

9) Toate armele, obiectele, documentele, bagajele, sumele etc. ce s-ar găsi asupra persoanei fostului Principe Carol, în momentul arestării, vor fi sigilate și înaintate Direcției Siguranței Generale a Statului.

10) În cazul când fostul Principe va fi reușit să-și facă o gardă din partizani și va rezista arestării, aceasta se va face de forța armatei.

Această forță va fi compusă din elemente de jandarmerie locală. Întrucât aceasta n-ar fi suficientă, arestarea se va face de către trupele garnizoanei locale, sau a garnizoanei vecine, pusă în mișcare prin inițiativa prefectului sau a locțiitorului său și lucrând sub ordinele comandantului garnizoanei; se va face la nevoie uz de armă, până la sfărâmarea completă a rezistenței.

B. *În orașele nereședință de județ*

11) În aceste orașe arestarea se va face prin forțele polițienești aflătoare, cu concursul Jandarmeriei locale și ajutate de va fi nevoie de forțe militare, dacă asemenea forțe există în oraș. Șefii autorităților administrative și polițienești vor aviza din primul moment pe prefectul județului și pe comandantul companiei de jandarmi.

12) Arestarea făcută, persoana fostului Principe Carol va fi ținută sub pază, până la sosirea forțelor de jandarmerie și armatei trimise de la reședința județului prin inițiativa prefectului sau a locțiitorului său.

13) Odată aceste întăriri sosite se va proceda potrivit instrucțiunilor cuprinse în punctele: 5, 6, 7, 8 și 9 din instrucțiunile de față.

C. *În comunele rurale*

14) În aceste comune arestarea se va face de șeful secției de jandarmi sau de șeful postului ajutat de guarzii comunali locali; șeful de secție sau șeful de post va aviza imediat telefonic sau prin curieri speciali, trimiși călări sau cu căruța, atât pe comandantul companiei de jandarmi și pe pretorul plășii, cât și toate posturile de jandarmi din împrejurimi, care fără alt ordin se vor transporta prin mijloacele cele mai rapide la locul arestării și vor constitui o primă gardă provizorie sub comanda șefului cel mai mare în grad până la sosirea forțelor Jandarmeriei și armatei trimise de la reședința județului prin inițiativa prefectului sau a locțiitorului său.

15) Odată aceste întăriri sosite se va proceda potrivit instrucțiunilor cuprinse în punctele: 5, 6, 7, 8 și 9 din acest ordin.

D. *În cazuri speciale*

16) În cazul când fostul Principe Carol se va fi refugiat într-o cazarmă sau la vreo unitate de trupă a vreunei garnizoane, arestarea și transferarea se va face prin inițiativa și răspunderea comandantului Garnizoanei, care are instrucțiuni speciale. Prefectul județului se va îngriji numai de formarea trenului special.

Dispoziții generale

17) Aceste instrucțiuni se aplică fără excepție, pe întreg teritoriul țării, inclusiv regiunea ce intră în zona stării de asediu.

18) Fiind de presupus că în aceste împrejurări, comunicațiile telefonice și telegrafice ar putea fi întrerupte, toate instrucțiunile de mai sus vor fi executate de autoritățile superioare; fiecare organ de executare, în sfera sa de atribuții se va conforma în acțiunea sa dispozițiilor ordinului de față.

19) Toate organele de execuție vor raporta de executare autorităților superioare. Prefecții vor raporta Ministerului de Interne, trimițând rapoartele lor, în cazul unei eventuale întreruperi a comunicațiilor telefonice și telegrafice prin orice alte mijloace.

MINISTRU DE INTERNE
I. G. Duca"

4

De la Iorga citire...

Iorga e convins că e un mare poet. Cu siguranță că e un tot atât de mare poet cât și istoric. În tinerețe mai ales, avea mari pretenții lirice și căuta să-și plaseze versurile prin toate revistele. într-o zi s-a dus la Caragiale să-i citească ultima sa creație „Leul" și să-l roage să o publice în revista pe care marele mucalit o îndruma pe atunci. La Caragiale era de față și Delavrancea, care mi-a povestit la Iași întâmplarea. Iorga a citit trei strofe insipide în care zugrăvea un leu ce ataca oameni și vite într-o oază, și îi mânca. După cele trei strofe a tăcut. „Zii înainte" – a spus Caragiale... Iorga s-a uitat spre Delavrancea: „Zii înainte" – a repetat și acesta. — „Ce să-i zic, dom'le, că s-a sfârșit!"

— „Cum? – a răcnit Caragiale – s-a sfârșit? Ăsta e leu? Asta e pisică împăiată!" Și a început el să spună ce va să zică un leu în pustiu. A descris sărăcia oazei, cu oamenii și vitele îngrămădite de spaimă la auzul urletului leului din depărtare. Vitele înnebunesc, înnebunesc și oamenii, toți se agită, se încurcă unii într-alții. *Leul însă nu se vede, nu vine...* se aude numai și în urletul lui îndepărtat stă toată groaza. Caragiale vorbea, imita urletul leului, și deodată s-a aruncat în patru labe și s-a repezit pe Iorga să-l sfâșie... „Asta e leul, dom'le"! – Iorga și-a adunat hârțoagele, a fugit și n-a mai venit...

În 1931, am avut de furcă cu comuniștii, în calitatea mea de ministru de interne. Mai ales în Basarabia a trebuit să strâng șurubul. Arestasem la Hotin un șef de bandă din cei mai periculoși, numit Polisciuc. Fie neglijență, fie mituială, într-o bună seară Polisciuc a evadat. Un deputat iorghist, Istrate, de la *Noua Suliță*, cam trăznit după câteva pahare de vin, a chemat pe Iorga la telefon, în dorința de

a pune pe „dom' prim-ministru" cu un moment mai repede în curent cu marele eveniment. Dar în loc de „bolșevic evadat" Iorga a priceput „bolșevicii au invadat" și a alarmat tot Guvernul și Statul Major. M-a sculat din somn și până să mă dumiresc am crezut și eu că intrasem în război cu Rusia...

După demisia Guvernului nostru încetasem orice raporturi cu Iorga. Sau mai exact le încetase el, căci eu o singură bucurie aveam: să nu-l mai văd zilnic și să-i zăgăzuiesc năzbâtiile.

Deși știam că mă înjură trivial pe toate potecile, când am aflat că a murit mumă-sa, o persoană foarte subțire și simpatică pe care o cunoscusem, am crezut nimerit să-i dau semn de viață, nebunului, și i-am adresat următoarele rânduri:

„București, în 7 aprilie 1934

Stimate Domnule Iorga,

În fața celor săvârșite din voia Domnului, cred că măruntele patimi omenești pot slăbi pentru o clipă măcar, până ce, mai depărtați de zbuciumul vremurilor ne vom da cu toții seama că socotelile altora și spurcăciunea atâtor neputincioși au izbutit să tulbure ceea ce nu trebuia tulburat.

Săptămâna aceasta am avut pe mumă-mea în agonie. Dumnezeu în bunătatea lui i-a îngăduit un răgaz. Dar judecând prin ce am trecut eu, îmi închipui prin ce treci d-ta. Am vie înaintea ochilor icoana adormitei d-tale mume – îmi dau seama de golul rămas în sufletul și în casa d-tale, și nu pot lăsa să se încheie ziua fără să-ți strâng mâna.

C. Argetoianu"

La aceste rânduri paranoicul a răspuns:

„8 april 1934

Stimate Domnule Argetoianu,

Vă mulțumesc foarte mult pentru gândul de mângâiere ce-l îndreptați, peste toate pasiunile, către inima mea îndurerată.

Din parte-mi, doresc ca mama dvs., biruind suferința, să vă fie cât mai mult timp alături, cu o afecțiune care nu se poate găsi atât de sincer, de statornic și de adânc în alte legături.

Primiți, vă rog etc.

N. Iorga"

5

Cu Regina Maria

În ziua de 8 Octombrie 1931 am primit următoarea adresă de la Maestrul Curții și domn de onoare al Reginei Maria:

„CASA M.S. REGINA MARIA

București în 8 octom. 1931

Domnule ministru,

Majestatea Sa Regina Maria a binevoit să-mi încredințeze plăcuta și onorabila misiune de a exprima Excelenței Voastre viile și călduroasele Sale mulțumiri, pentru marea Domniei-Voastre bunăvoință și străduință, cu care ați bienvoit să aduceți la o îndeplinire atât de frumoasă, dorința Majestății Sale, facându-i-se cadou (sic) terenul și casele de la Bran.

Vă rog domnule ministru etc.

Maestrul Curții
M.S. Reginei Maria
Colonel Adjutant
Zwiedenek"

În jurul Castelului de la Bran, dăruit demult Reginei de către comuna Brașovului, căruia aparținea de pe vremea ungurilor, se găseau câteva jugăre de pământ și vreo trei case, rămase în posesiunea Statului de pe urma reformei agrare. Aceste proprietăți completau pe a Branului, și de fapt fuseseră date în folosința Reginei. Nimeni n-avusese încă curajul să încheie actele, și acest curaj l-am avut eu.

Regina care-mi mulțumea în octombrie e aceeași care, câtva timp mai târziu era să mă sfâșie, și de ghearele căreia m-a scăpat spinarea lui Iorga în dosul căreia m-am adăpostit...

6

Vânzarea Universului

Reproduc aci — toate se află și e bine să afle toate — o notă a Siguranței Generale din 7 noiembrie 1931 privitoare la negocierile lui Stelian Popescu cu francezii.

Iată nota:

„Din sursă politică

În lipsa d-lui Stelian Popescu din București, un expert în presă, om al lui Fr. Coty, de la birourile acestuia din București, a examinat situația administrației ziarului *Universul.*

Această expertiză a servit de bază pentru tratativele de la Paris dintre d-nii Stelian Popescu și Coty.

Dobânzile la datorii ajunseseră prea mari în ultimul timp, astfel că ziarul *Universul* avea o datorie la «Creditul Industrial», «Banca Românească» și alte bănci de peste 100 milioane lei.

La această datorie a *Universului* se adăugau vreo 50 milioane ale Societății «Drajna». Direcția ziarului mai avea și datorii chirografare ale d-lui Stelian Popescu.

Numai dobânzile la această datorie imensă se ridicau la peste 20 milioane lei anual.

De aceea directorul *Universului* s-a adresat grupului Coty pentru a-i vinde gazetele, sau mai bine pentru a le gaja.

Prin gazete, dl. Popescu înțelegea *Universul* și *Ordinea.*

Vânzarea ziarului s-a făcut sub formă de gaj perpetuu: ziarul rămâne d-lui Stelian Popescu, care va primi o anumită leafă ce se va fixa, sub supravegherea unui observator permanent al d-lui Coty, care va da directivele și va avea cuvântul din urmă în administrație.

Prețul vânzării va fi de 20 milioane de franci francezi.

Pentru moment, o rată de 5 milioane de franci va servi la consolidarea datoriilor existente până la reorganizarea completă a ziarelor *Universul* și *Ordinea*; după această reorganizare se va achita toată suma.

Universul va primi o formă nouă, cu una sau două pagini în limba franceză, în fiecare zi sau o dată sau de două pe săptămână, după interese.

Agenția «Havas» va da știrile sale numai ziarului *Universul*, iar ziarele d-lui Coty vor fi în special răspândite în țară prin *Universul* — e vorba de *Figaro* și *L'Ami du Peuple.*

Despre acțiunile *Universului* aflate în mâinile lui Aristide Bank și care sunt trecute în activul Băncii cu 38 de milioane lei, grupul francez crede că le va putea cumpăra cu vreo 7 milioane de lei.

Dl. Aristide Bank adunase la un moment dat de pe piață toate acțiunile disponibile în speranța de a pune mâna pe majoritatea acțiunilor și ca o consecință pe direcția ziarului *Universul.* Neizbutind să realizeze această majoritate, stocul său de acțiuni este astăzi fără valoare în ce privește îndrumarea gazetei.

Până acum, actele de cesiune privitoare la cesiunea ziarelor către grupul francez Coty nu s-au încheiat și nu s-a plătit nici rata angajamentelor luate în scris de către dl. Stelian Popescu.

Se pare că unii membri ai grupului francez s-au opus la o hotărâre definitivă, așteptând pentru aceasta și cuvântul de aprobare a d-lui Laval, absent din Franța.

Până atunci, ziarul *Universul* va continua în politica internă o atitudine dârză împotriva Guvernului actual, iar în cea externă o manifestare zilnică de atașament nezdruncinat față de Franța, față de Mica Antantă și față de alianța cu Polonia."

Adaug la această notă a Siguranței că proiectele Stelian Popescu — Coty nu au fost relizate și că au căzut în apă.

Rămâne însă interesant de însemnat pentru Istoria lăturalnică a vremurilor noastre, că, după cum în 1917-1918, monitorul zgomotos al naționalismului nostru integral era să fie vîndut nemților, în 1931 era să fie cedat francezilor.

Din punctul de vedere al unei sănătoase morale naționaliste, tot o mâncare de pește...

7
Jubileul lui Benes

Am arătat în *Amintirile* mele că am fost solicitat să contribui și eu la omagiul adus lui Benes pentru împlinirea a 50 de ani de viață.

N-am avut nici o simpatie nici pentru om, nici pentru opera lui. Reproduc aci corespondența schimbată cu acest prilej, ca o pedeapsă pentru slăbiciunea mea. N-am avut curajul să zic nu — și m-a pedepsit Dumnezeu, și pe mine și pe el...

Scrisoare de solicitare:

„COMITETUL PENTRU VOLUMUL
OMAGIAL «DR. ED. BENES» București, 8 fevrier 1934.
și MICA ÎNȚELEGERE.

Excellence,

Monsieur Edouard Benes, qui dirige le Departement des Affaires Etrangeres de la Republique Thecoslovaque sans interruption depuis la guerre, atteindra son cinquantenaire au mois de mai a.c. Le Comite soussigne qui prend la liberte de s'adresser par la presente à Votre Excellence, a l'intention de faire paraître pour cette circonstance une publication d'hommage contenant un recueil d'articles portant sur le theme: «Edouard Benes et la Petite Entente.»

Le Comite a deja pris soin de s'adresser à Leurs Majestes la Roi Carol II de Roumaine, le Roi Alexandre de Yougoslavie et à Monsieur T. G. Masaryk, President de la Republique Tchecoslovaque en les priant de bien vouloir y preter (sic) Leurs precieux concours. De même messieur» les presidents du Conseil des Ministres ainsi que messieurs les ministres des affaires etrangeres des pays de la Petite

Entente — qui furent à la tête des Gouvernementes, respectivement des Departements des Affaires Etrangeres à l'epoque d'apres guerre — ont ete pries d'y contribuer par leurs souvenirs personnels se rapportant à la collaboration avec Monsieur Benes. Quelques uns de ces hommes d'Etat ont eu deja l'amabilite de promettre au Comite de lui envoyer leurs interessants articles.

Le travail assidu que Votre Exellence a consacre à l'idee de la Paix incarnèe dans la Petite Entente etant bine connu par tout le monde, la Comite soussigne espere que Votre Excellence trouvera possible d'esquisser quelques sovenirs qui rappeleraient aux lecteurs les moments importants de sa collaboration avec monsieur Benes. Il est bien entendu que les dimensions de Partide sont laissees entierement à l'appreciation de Votre Excellence.

La publication devant paraître au courant du mois d'avril et les travaux d'impression devant commencer au plus tard le 1-e mars a.c., le Comite se permet de prier Votre Excellence d'envoyer Partide sollicite jusqu'à cette derniere date à l'adresse du Comite: Bucarest, strada Vasile Lascar 45.

Le Comite a l'honneur de remarquer (sic) que Partide peut étre redige en langue roumaine, la traduction exacte en thecoslovaque etant assurèe.

Le Comite exprime enfin le deșir de se voir en possession d'une photographie de Votre Excellence munie de sa signature qui accompagneront dans la publication le texte de Partide en question.

Esperant que Votre Excellence voudra bien acquiescer à sa demande, le Comite a l'honneur de la prier de lui faire connaitre jusqu'à quelle date il peut compter d'obtenir son article afin que l'on puisse prendre les mesures techniques necessaires.

Le Comite soussigne remercie d'avance Votre Excellence de l'interet qu'Elle Voudra bien y (sic) preter et il profite de cette occasion pour Lui exprimer les assurances etc., etc.

Le Comite pour le volume d'hommage «Edouard Benes et la Petite Entente»:

B. Tcholak-Antitch
Minstere de Yougoslavie à Bucarest,
Savel Rădulesco, sous secretaire d'Etat
aux Affaires Etrangeres de Roumanie,
Ian Seba Ministre de Thcecoslovaquie à Bucarest,
Eugene Filotti Ministre Plenipotentiaire Directeur de la Presse"

Dl. Savel Rădulescu, subsecretarul era președintele Comitetului, iar dl. Filotti – secretarul.

Articolul (articol?) meu:

„Je suppose qu'il est superflu de faire l'eloge de Mr. Benes. De tous les hommes d'Etat qui ont margue de leur empreinte l'evolution de l'Europe depuis la guerre, je n'en connais aucun qui ait fait une aussi prodigieuse carriere. Son action a ete continuellement approuvee de tout le monde, et il n'a jamais donne de desillusion, à personne. Sa politique, toute de consiliation, a ete applaudie part ou t. Il a ete un admirable ouvrier de la paix, et son tact et son sens des realites mis au service de son pays et de ses allies ont fait de la personnalite du ministre des Affaires Etrangeres de la Tchecoslovaquie une des plus solides colonnes de l'edifice europèen.

Ouvrier, ouvrier infatiguable, c'est je crois le plus beau titre de noblesse que l'on puisse decerner à Mr. Benes, et le plus merite. Ouvrier du Droit et de la Justice, qui aux cotes de Mr. Massaryk, pendant les annees d'epreuves de l'humanite, a su redresser les destins de son peuple et imposer à tout le monde la conscience nationale des siens; ouvrier de la Paix, qui a toujours su depuis la guerre, arrondir les angles et trouver des formules qui reussissaient à reconcilier les adversaires de la veille; ouvrier de l'independance economique de son pays, menacèe par l'etau des grandes industries voisines, et qu'il a su garder intacte; ouvrier employe à toutes les besognes de la Petite Entente, dont il a singulierement contribue à augmenter le prestige et la force. Mr. Benes est semblable au forgeron qui du matin au soir bat le fer sur l'enclume.

Qui peut pretendre que sans Mr. Benes la Thecoslovaquie et la Petite Entente n'eussent pas existe? Mais il este certain que sans Mr. Benes, la Thecoslovaquie et la Petite Entente eussent subi un sort tres different et que la surete de son coup de gouvemail a pu eviter à son pays et à ses allies bien des ecueils.

La Romaine n'oubliera jamais tous les Services que Mr. Benes lui a rendu. Indissolublement attachee à l'oeuvre commune de concorde et de prosperi te que les trois Etats Danubiens poursuivent au coeur même de l'Europe, la Roumanie revendique Mr. Benes — qu'il le veuille ou non — comme l'un de siens.

C'est pourquoi nous souhaitons de tout coeur au peuple Thecoslovaque qui a su donner aux changeantes democraties l'exemple d'une si belle et si feconde continuite de service, de conserver encore pendant de longues annees à la tête de ses affaires l'illustre homme d'Etat que nous sommes tous habitues à considerer comme «une securite» internationale indispensable.

C.A."

În ce greutate mă aflu eu acum, încercând să-mi descurc amintirile minunatei mele tinereţi. Minunată, fiindcă aşa mi s-a înfăţişat de câte ori mă întorceau gândurile spre dânsa; dar iată că de-abia a început condeiul să-mi alerge pe hârtie şi îmi dau seama că minunea era mai mult în mine, şi că în afară de mine lucrurile nu se arătau în realitatea lor decât foarte rar sub strălucitele culori cu care le îmbrăcase imaginaţia mea, biciuită atât prin noutatea senzaţiei cât şi prin influenţe speciale de ordin estetic sau literar, de care nici un începător nu se poate libera în momentele formării sale intelectuale.

Regăsindu-mă după 20 sau 30 de ani în contact cu aceleaşi lucruri, am putut să-mi dau seama de toată importanţa unghiului de viziune sub care înregistrăm senzaţiile, şi că pe cele mai amăgitoare şi pe cele mai scumpe le-am făurit de multe ori aproape numai noi înşine, în laboratorul conştient sau subconştient al închipuirilor noastre.

Nu e om trecut de 50 de ani care să nu ofteze după frumuseţea şi bunătăţile vremurilor din tinereţea lui, dar dacă ar încerca să-şi precizeze mai de aproape regretele ce ar mai rămâne din ele? Fiecare din noi, când ne fură gândul şi ne duce înapoi, departe, revedem sau ne închipuim că revedem lucruri minunate, dar când din întâmplare ne izbim de unele din acele lucruri minunate, întâmplător rămase neschimbate — de un monument, spre exemplu, sau de un chip zugrăvit, sau de o privelişte — ne dăm seama că minunea era în noi, în tinereţea noastră. Câţi n-au crezut că între 18 şi 25 de ani au cuprins o lume în braţele lor şi n-au rămas mai târziu decât cu puţină spumă pe mâini!

Din lumea tinereţilor mele, care pentru mine a însemnat atât de mult, voi încerca să povestesc cu sfială şi pe scurt câteva amintiri, căci oricât de scăzute în interes ar putea fi pentru cititorii mei, vor contribui şi ele la cunoaşterea generaţiei din care fac parte şi de pe urma căreia tot a rămas ceva.

Paul Editions
www.pauleditions.ro
facebook.com/pauleditions
9 786069 703618